

જૈન તીર્થ

સર્વ સંગ્રહ

ભાગ પહેલો

અંડ પાત્ર

૨૫૨૨૫૧-
શ્રીક આણંદજી કચ્છાણજી.
ઝવેરીવાડ • અમદાવાદ

॥ अहम् ॥

જૈન તીર્થ

સર્પ સંગ્રહ

ભાષ્ય ભાષ્યનાં જૈન તીર્થો અને
ભગવોનું ઐતિહાસિક વર્ણન

ભાગ પહેલો

[ખંડ બીજા]

૨૬૧૨૧૬૧-
શ્રી ઠાણાંદુ કલ્યાણુ
ઝવેરીવાડ • અમદાવાદ

[વ. સં. ૨૦૧૦] વીર નિ. સં. ૨૪૮૦ [સને ૧૯૫૩]

પ્રકાશક :

શ્રી ડૉ. આણંદજી કલ્યાણજી
કવેરીવાડા, પો. ઓ. નં. ૫૧,
અમદાવાદ

આ ગ્રંથના સ્વામિત્વના સર્વ હકક શ્રી આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદના છે
તેમની લેખિત મંજૂરી સિવાય કોઈએ આ ગ્રંથમાં આવેલી કશી સામગ્રીનો
કોઈ પણ જાતનો ઉપયોગ કરવો નહીં.

ALL RIGHTS RESERVED

[પહેલી આવૃત્તિ — નકશા સાથે]

મુદ્રક :
જયંતી શેલાભાઈ દલાલ
વસંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,
ધીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

જે ખોલ

ભારતવર્ષના ધર્મોમાં જૈનધર્મ પોતાની પ્રાચીનતા, પોતાનું તત્ત્વજ્ઞાન અને પોતાની કલાપ્રિયતાથી મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. જૈનધર્મની આ પ્રાચીનતા, લબ્યતા અને ઉદારતાના એક પ્રતીકરૂપ જૈન તીર્થો છે, એમ ભારતીય તથા યુરોપીય વિદ્વાનોએ એકમતે સ્વીકારેલું છે. જેના અણુએ અણુમાં જૈનોના લબ્ય ભૂતકાળ ગૂંચ રહ્યો છે, અને જેના પરમાણુએ પરમાણુમાં મન અને આત્માને પવિત્ર કરે એવું વાતાવરણ છે, એવાં પોતાનાં પુનિત તીર્થોને ને મંદિરોને રોજ પ્રભાતકાલે આબાલવૃદ્ધ જૈન “સકલ તીર્થ વંદુ કર જોડ” એમ કહી વંદે છે; ત્યારે ભારતવર્ષના વિશાળ પટ પર આવેલાં એ તીર્થો, મંદિરો, મંદિરાવલિઓ વિષે જાણવા અંગે તેઓમાં ઉત્કંઠા ને ઉત્લાસ જાગે એ પણ સ્વાભાવિક છે. ત્યાં રહેતા પોતાના સાધર્મી જૈન ભાઈઓ, જનસંખ્યા, ત્યાં ચાલતો વહીવટ, ત્યાં જવાના માર્ગો, ધર્મશાળાઓ વિષે જાણવાની ઈતિજારી થાય, એ પણ એટલું જ સ્વાભાવિક છે.

આજે સ્વાતંત્ર્યપ્રાપ્તિ પછીનું ભારતવર્ષ પોતાની અસ્મિતાની તપાસ કરી રહ્યું છે. આ અસ્મિતાના અભ્યાસી ઇતિહાસવિદો અને પુરાતત્ત્વવિદોનું જૈનધર્મનાં આ મહત્ત્વનાં સ્થાપત્યો તરફ ખાસ લક્ષ ગયું છે, ને લબ્ય ભારતના ઇતિહાસની તૂટતી કડીઓ સાંધવા તેઓ જૈનોના આ પ્રતાપી વારસા પ્રત્યે સવિશેષ દ્રષ્ટિ નાખી રહ્યા છે. ઘણા વખતથી આ સંશોધકવર્ગ તરફથી આ મહાન તીર્થો અંગે સર્વજનસુલભ કોઈ માહિતીગ્રંથ પ્રગટ કરવાની માગણી ચાલુ જ હતી.

લગભગ એકાદ દશકાથી આ માહિતી-ગ્રંથ વિષે વિચારણા ચાલ્યા કરતી હતી. આ કાર્ય સામાન્ય નહોતું, વળી, એમાં જવાબદારી ને જોખમ પણ અલ્પ નહોતાં. એમાં પણ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી જેવી સંસ્થા એ પ્રગટ કરે ત્યારે તે એ ખૂબ વધી જતાં હતાં. બીજી તરફ આ વિષયની સર્વશ્રાહી, સર્વમાન્ય હકીકતો એકત્ર કરવી એ ગાગરમાં સાગર ભરવા જેવી કઠિન વાત હતી; છતાં આ કાર્ય અનિવાર્ય લાગ્યું ને તેનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો.

પ્રારંભમાં આ માટે એક ખાતું ખોલીને-તેના દ્વારા તે તે વિષયના અભ્યાસીઓને હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રાંતોમાં મોકલવામાં આવ્યા. રેલથી, ગાડીથી, મોટરથી, ગાઠાથી ને પગે ચાલીને તે તે સ્થળે પહોંચીને બધી માહિતીઓ પ્રમાણભૂત સાધનો દ્વારા એકત્ર કરવામાં આવી. આ સુદૈર્ઘ્ય પ્રવાસો ને અટપટું માહિતીકરણ લાંબો વખત લે એ સ્વાભાવિક હતું.

આ માહિતીઓ એકત્ર કર્યા પછી એને પરિષ્કૃત-શુદ્ધ કરવા માટે ચાળવાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું. કોઈ જરૂરી હકીકત રહી જવા ન પામે, કોઈ ખિનજરૂરી હકીકત પેસી ન જાય, સત્ય હકીકતોમાં ભેજભેજ ન આવી જાય, કંઈક વિવાદી વિધાનો ન થઈ જાય, એ માટે ભારે કાળજીથી સંપાદન-કાર્ય કરાવવામાં આવ્યું છે.

આવા પુસ્તકનું છાપકામ ને કાગળો પણ ભારે ચીવટ માગે છે. પુસ્તકને યોગ્ય કાગળો મેળવવામાં ઘણી મુશ્કેલી ને ઘણો સમય લાગ્યો. આખરે એનું સુદ્રણકામ શરૂ થયું. એમાં શુદ્ધિ, સ્વચ્છતા ને સુઘડતા સાચવવામાં પણ પૂરતી તકેદારી લેવામાં આવી.

પરિણામે આ ઉપયોગી ગ્રંથ જાહેર જનતા સમક્ષ રજુ થાય છે. આ ગ્રંથથી સમાજની ને રાષ્ટ્રની ઘણા વખતથી ચાલુ એક માગણી સંતોષાય છે ને અભ્યાસીઓ તેમજ યાત્રિકોના હાથમાં ઉપયોગી પ્રમાણભૂત સાધન મૂકી શકીએ છીએ, તેનો આનંદ થાય છે. છતાં આ લગીરથ કાર્યમાં અનેક ક્ષતિઓ, અનેક માહિતી-ભૂલો રહી જવા સંભવ છે, એ અમે ખરાબર જાણીએ છીએ. આશા છે કે સુઝ વાચકો અમને તેવી ક્ષતિઓ જણાવી આભારી કરશે, જેથી નવીન આવૃત્તિ વખતે એમાં યથાયોગ્ય સુધારો કરી શકાય.

આ ગ્રંથમાં ગામિગામ ફરી બધી સામગ્રી એકઠી કરવામાં મદદરૂપ થનાર શ્રી. સારાભાઈ મણિલાલ નવાબ ને તેમના સહકાર્યકરો અને વિશેષ નોંધ તૈયાર કરી આપનાર પંડિત શ્રી. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ તેમજ છાપકામ અંગે વસંત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસવાળા, શ્રી. જયંતી દલાલની કાર્યદક્ષતાની નોંધ લેતાં અમને આનંદ થાય છે.

આ પ્રકાશનને અંગે જાણીતા લેખક શ્રી. જયભિખુએ અમોને વારંવાર કીમતી માર્ગસૂચન કર્યું છે; તેમજ મેસર્સ એમ. વાડીલાલની ડ્રા.વાળા શ્રી. મોહનલાલભાઈએ પણ આ કાર્યમાં ઘણી મદદ કરી છે. આ બંને ગૃહસ્થોની નિઃસ્વાર્થ સેવાનો ઉલ્લેખ કરતાં અમોને આનંદ થાય છે.

આશા છે કે આ મહત્વનો ગ્રંથ બાલુકોને, યાત્રિકોને, ઇતિહાસપ્રેમીઓને, પુરાતત્ત્વવિદોને અને પ્રવાસીઓને ઉપયોગી ને પ્રેરક થશે.

અમદાવાદ

તા. ૨૧-૩-૧૯૫૩

નાગરદાસ કરતુરચંદ શાહ

મેનેજર

શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી

નિવેદન

જૈન સંસ્કૃતિ ભારતની અગ્રણ્ય સંસ્કૃતિઓમાંની એક છે. મુખ્યત્વે હિંસાવિજય અને મારવિજય પર નિર્માણ થયેલી આ સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ પણ ઘણો પ્રાચીન અને મહત્વનો છે ને ધર્મવીરો, દાનવીરો અને કર્મવીરોના ઉજ્જવળ ચરિત્રોથી ભરેલો છે. આ ધર્મની ભૂતકાલીન બહોજલાલી, ઉત્તર કળાશૃવન તથા ઉચ્ચકોટિના આત્મસમર્પણના પ્રતીકસમાં એનાં શિલ્પસ્થાપત્ય ને કળાભાવના તથા ધર્મભાવનાથી ભરેલાં તીર્થો છે. એ તીર્થો ભારતવર્ષના વિશાળ પટ પર સ્થળે સ્થળે પથરાયેલાં છે, ને એ જૈન તીર્થોના પ્રવાસી સહેલાઈથી ભારતભરની પુણ્ય યાત્રા કરી લે છે.

અખિલ ભારતવર્ષીય શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનોનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી જૈન સંસ્કૃતિની ભવ્ય પતાકાસમાં જૈન તીર્થોના સંરક્ષણ ને સંગોપન વિષે હમેશાં ભારે ઉત્સાહ ધરાવતી રહી છે, એ ખૂબ જાણીતી બાબત છે. આ પેઢી તરફથી બહુ પ્રયાસે ને બહુ ખર્ચે ‘જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ’ નામનો ગ્રંથ તૈયાર થઈ રહ્યો છે, એવી માહિતી મારા મિત્ર અને જાણીતા લેખક શ્રી. જયભિખ્ખુ તરફથી મળી ત્યારે ખરેખર અવર્ણનીય આનંદ થયો. ઘણા વખતથી તીર્થ વિષયક અને પુરાતત્ત્વ વિષયક મારી રુચિ અને અભ્યાસથી પરિચિત શ્રી. જયભિખ્ખુને પેઢી તરફથી સવિશેષ નોંધ લખવાનું નિમંત્રણ મળ્યું ત્યારે તેઓએ પેઢી પાસે મારું નામ રજૂ કર્યું. સારાંશમાં આ પુસ્તકનો લેખન-સંપાદનભાર મારે સ્વીકારવાનું નક્કી થયું.

પેઢીના માહિતીખાતા તરફથી તીર્થોની ગામ, ઠામ, ઠેકાણું વગેરેની નોંધ શ્રી. સારાભાઈ નવાળ જેવાની દેખરેખ નીચે તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. આ નોંધ-ટિપ્પણને ધ્યાનમાં રાખી દરેક તીર્થનું પ્રાચીન મહત્ત્વ, અર્વાચીન સ્થિતિ તેમજ ઇતિહાસની વિગતો એકઠી કરવાનું કામ મેં શરૂ કર્યું, જે વિશેષ નોંધ તરીકે ગ્રંથના પૂર્વાર્ધમાં આપવામાં આવેલ છે. સ્વલ્પ એવી આ સવિશેષ નોંધ માટે તત્કાલીન મળી આવતા શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, અવશેષો પ્રવાસીઓની નોંધો, પ્રાચીન સાહિત્યગ્રંથો ને અર્વાચીન પુરાતત્ત્વવિદોના નિર્ણયોની છાનખીન કરવાની હતી. આ કામ ખરેખર, સાગરને ગાગરમાં ભરવા જેવું કઠિન હતું! યુરોપીય વિદ્વાનો ને વિદેશી સંશોધકોએ પણ ભારતનાં શિલ્પસ્થાપત્યલયો સ્થાનો વિષે ગ્રંથોના ગ્રંથો લખ્યા છે; એ પણ સાથે સાથે જોઈ જવાના હતા. આપણા પૂર્વજોની તીર્થલકિત અને તીર્થ-સંરક્ષણની જૈન સંઘોની તમન્નાને પણ એમાં અંજલિ આપવાની હતી અને ગ્રંથલાઘવની દૃષ્ટિએ ટૂંકા ગાળામાં એના કદને મર્યાદિત રાખવાનું હતું! આ બધી મર્યાદાઓમાં રહીને મેં મારું કામ શરૂ કર્યું.

ગ્રંથના ‘જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ’ એવા નામ ઉપરથી જ તેના વિષયનો સામાન્ય ખ્યાલ આવી જાય એમ છે; છતાં આ સંબંધે એટલો ખુલાસો કરવો જરૂરી છે કે, આમાં શ્રવેતાંબર જૈનોની દૃષ્ટિએ જૈન તીર્થો, તીર્થ ન હોય એવાં પ્રાચીન ગામ-નગરો, અર્વાચીન તીર્થો અને નગરો, તેમજ જેના સાંસ્કૃતિક ઘડતરમાં જૈન જનતાએ વિશિષ્ટ ફાળો અર્પ્યો હોય એવાં સ્થળોમાં બની ગયેલી જૈન ઘટનાઓના જે ઉલ્લેખો મળી આવતા હોય તેનો પણ અહીં સમાવેશ કર્યો છે. આ દૃષ્ટિએ મુખ્ય એવાં ૨૭૦ સ્થળો અને ખંડિત, વિસ્મૃત કે નામશેષ બનેલાં ૧૧૦ સ્થળો મળીને કુલ ૩૮૦ જેટલાં સ્થાનોનો પરિચય આ સંગ્રહમાં આપવામાં આવ્યો છે અને પરિશિષ્ટમાં સાત પ્રકારની વિષયસૂચિઓ પણ દાખલ કરી છે.

આ વર્ણનનો ક્રમ ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમાં આપવામાં આવેલા કોષ્ટકો (કોષ્ટકો)ના ક્રમ મુજબ રાખવામાં આવ્યો છે. એટલે ગુજરાત, મારવાડ, મેવાડ, માળવા, સિંધ-પંજાબ, દક્ષિણ, મધ્યપ્રદેશ, ઉત્તરપ્રદેશ, બિહાર-બંગાળ, આસામ અને ઓરિસા પ્રદેશનું ક્રમશઃ વર્ણન આપ્યું છે.

મારે અહીં એટલું સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે, વર્ણન કરેલાં બધાં સ્થળોના પ્રત્યક્ષ પરિચયમાં હું આવેલો નથી. કેટલાંક સ્થળો જોયેલાં અને બાણીતાં અવસ્થા છે પણ પરિચય આપવાની દૃષ્ટિએ મેં એ સ્થળોને જોયાં નથી. આ આખેયે સંગ્રહ માટે ભાગે સાહિત્યિક કે પુરાતાત્વિક આધારો પરથી સંકલિત કરવામાં આવ્યો છે. પ્રાચીન ગ્રંથોના આધારો તો તે તે સ્થળે નોંધ્યા જ છે ને આની સાથે જોડવામાં આવેલી 'સંદર્ભ' ગ્રંથોની સૂચીમાં એનો નિર્દેશ કર્યો છે.

ગુજરાત, મારવાડ-મેવાડ, માલવા, સિંધ-પંજાબ, દક્ષિણ-મહારાષ્ટ્ર, મધ્યપ્રાંત, ઉત્તરપ્રદેશ-બિહાર-બંગાળ-આસામ-ઓરિસા વિષેનાં પ્રાસ્તાવિકોમાં જૈનોના વિકાસ-વિસ્તાર કે વાતાવરણ અને છાસની આછી ઝાંખી કરાવવાનો પ્રયત્ન સેવ્યો છે. મતલબ કે ભૌગોલિક માહિતી, જૈનોનો પ્રભાવ, મંદિરની સ્થિતિ અને તેમાંના શિલ્પોની વિગત, બની શક્યું ત્યાં સુધી કમસર વિકાસરૂપે નોંધવાની તકેદારી રાખી છે. આથી એ હકીકતોને અહીં ઝેવડાવવાની જરૂર નથી.

આ ગ્રંથમાં ગામ અને મંદિરને લગતા પ્રાચીનતાદર્શક શિલાલેખીય આધારોને મુખ્ય સ્થાન આપ્યું છે. કેટલાક અસિદ્ધ શિલાલેખો ઉપરાંત મારા સંગ્રહના અસિદ્ધ શિલાલેખોને પણ આમાં પહેલવહેલા પ્રગટ કર્યાં છે. તે તે સ્થળોની તત્કાલીન ઘટનાઓ માટે પ્રાચીન એવા આગમગ્રંથો, ભાષ્યો, નિર્ચુકિતઓ, ચૂર્ણિઓ, ટીકાઓ, કાવ્યસાહિત્ય, વિવિધતીર્થકલ્પ, પ્રભાવકચરિત જેવા પ્રબંધગ્રંથો, ગ્રંથપ્રશસ્તિઓ, તીર્થમાળાઓ, ચૈત્ય પરિપાટીઓ વગેરેના યાવત્શક્ય ઉલ્લેખો નોંધવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે. બની શક્યું ત્યાં ચીનીપ્રવાસી શાહિયાન અને હુએનત્સાંગ તેમજ બીજા દેશી-વિદેશી યાત્રીઓના રિપોર્ટોની નોંધને પણ મેં સમાવવામાં આપ્યાં છે. એ પછી શિલ્પ-સ્થાપત્યની રચના વિષે અને કૃતિવિશેષનું વર્ણન જેટલું બાણી શકાયું તેટલું આપવા તરફ મેં મારું ધ્યાન દોરવ્યું છે. જૈનોના ધાર્મિક ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ જેનું મહત્ત્વ ઉલ્લેખનીય છે તે ગુફાઓ અને ગુફામંદિરો વિષે પણ પરિચય કરાવ્યો છે.

આ રીતે મળી આવેલી જુદી જુદી સામગ્રીના આધારે આ ગ્રંથની સંયોજના થયેલી છે. આવા જવાબદારીવાળા અતિમહત્ત્વના ગ્રંથની સંયોજના કરતી વખતે પૂરતી તકેદારી રાખી છે; પણ છદ્મસ્થ માણસથી ભૂલ થવી સ્વાભાવિક છે. આ ગ્રંથમાં રહી ગયેલી એવી ભૂલ કે ક્ષતિ તરફ પ્રેમભાવે જે કોઈ લક્ષ દોરશે, તેનો આભારી થઈશ.

વસ્તુતઃ તીર્થોનાં જીર્ણોદ્ધાર જેટલું જ તીર્થોના ઇતિહાસ પ્રગટ કરવાનું કાર્ય મહત્ત્વનું છે. આ પુસ્તક આ રીતે પ્રગટ થાય છે, તેનો સમગ્ર યશ શેઠ શ્રી. આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને ફાળે જાય છે. પેઢીના ટ્રસ્ટીઓએ આ કામ મને સોંપી, સમયે સમયે માર્ગસૂચક ભલામણો કરી તેમજ જરૂરી સગવડો પૂરી પાડી આ કાર્ય માટે જે સરળતા કરી આપી છે તે માટે તેમનો હું ખૂબ ખૂબ આભાર માનું છું.

આ પુસ્તકના લેખનમાં જે ગ્રંથોએ એક યા બીજી રીતે સહાય કરી છે તે વિદેહી કે હયાત ગ્રંથ લેખકોના ઋણસ્વીકાર સાથે જ મારા લેખન સમયે જેમની સલાહ અને પ્રેરણા મને સતત જાગરુક રાખી શકી છે એ મારા પરમસ્નેહી મિત્રો શ્રી. રતિલાલ દીપચંદ દેસાઈ અને શ્રી. બાલાભાઈ વીરચંદ દેસાઈ-(જયભિખુ)ની બંધુબેલડીનો આભાર માનવાનું ભૂટી શકતો નથી. વળી, સાહિત્યપ્રેમી શ્રી. અગરચંદજી નાહટાએ અસિદ્ધ તીર્થમાળાઓનો સંગ્રહ મોકલી આપી મને ઉપકૃત બનાવ્યો છે તેની પણ અહીં નોંધ લઉં છું.

અંતે—જે તીર્થોએ લોકજીવનના સંસ્કારને સુવસિત કરવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે એવી જૈન સંસ્કૃતિના અંગભૂત તીર્થસંસ્થાનું ઐતિહાસિક હાર્દ રજૂ કરવામાં મારો આ અદ્ય પ્રયત્ન કંઈ પણ ક્ષણો નોંધાવી શકશે તો મારો શ્રમ સફળ થયો માનીશ.

સં. ૨૦૦૬
ચૈત્રી પૂર્ણિમા
દહેગામ
(એ. પી. રેલવે)

અંબાલાલ એમચંદ શાહ

જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ

વિશેષ નોંધ સૂચી

[ભાગ ૧ : ખંડ ૨]

પ્રકાશકીય બે બોલ :	૩	૧૧૨. કૈરટા (૨૮૦૩-૨૮૦૬)	૨૨૮
લેખકનું નિવેદન :	૫	૧૧૩. બેડા (૨૮૧૮)	૨૩૦
વિશેષ નોંધ સૂચી :	૭	૧૧૪. નાણા (૨૮૨૨)	૨૩૦
૨. રાજસ્થાનની મંદિરાવલી	૧૫૩	૧૧૫. પીંડવાડા (૨૮૨૩-૨૮૨૪)	૨૩૨
(ગામ નંબર: ૭૬-૧૬૮; પૃષ્ઠ: ૧૫૩-૩૦૮)		ચરવલી (૨૦)	૨૩૫
૭૬. મંડોર (૨૦૩૮-૨૦૪૧)	૧૬૨	વસંતગઢ (૨૧)	૨૩૫
૮૦. જોસલમેર (૨૦૫૫-૨૦૭૪)	૧૬૩	૧૧૬. ચરલી (૨૮૩૭)	૨૩૬
૮૧. અમરસાગર (૨૦૭૫-૨૦૭૭)	૧૭૦	૧૧૭. પાવઠા (૨૮૮૨)	૨૩૬
૮૨. લોદ્રવા (૨૦૭૮-૨૦૮૩)	૧૭૧	૧૧૮. ઉથમણ (૨૬૦૨)	૨૩૭
૮૩. ઓશિયા (૨૦૮૬)	૧૭૩	૧૧૯. વાગીણ (૨૬૦૪-૨૬૦૫)	૨૩૮
૮૪. પાલી (૨૦૯૫-૨૧૦૩)	૧૭૫	૧૨૦. ઝાડોલી (૨૬૧૦)	૨૩૯
૮૫. ભિન્નમાલ (૨૧૧૫-૨૧૨૦)	૧૭૬	૧૨૧. અબ્બરી (૨૬૧૧)	૨૪૧
૮૬. બાડમેર (૨૧૨૧-૨૧૨૭)	૧૮૦	૧૨૨. નાંદિયા (૨૬૧૩-૨૬૧૫)	૨૪૨
જૂના (૧૭)	૧૮૧	૧૨૩. લોટાણા (૨૬૧૬)	૨૪૪
કિરાડૂ (૧૮)	૧૮૩	૧૨૪. ગોહલી (૨૬૧૭)	૨૪૫
૮૭. મેવાનગર[નકોડા]વીરમપુર (૨૧૩૭-૨૧૩૯)	૧૮૩	૧૨૫. સિરોહી (૨૬૨૧-૨૬૩૪)	૨૪૬
૮૮. જસોલ (૨૧૪૭-૨૧૪૯)	૧૮૬	સાણવાડા (જૂનું) (૨૨)	૨૫૧
૮૯. બલોર (૨૧૫૦-૨૧૬૬)	૧૮૭	લોહરી (૨૩)	૨૫૧
૯૦. ભાંડવપુર (૨૧૬૫)	૧૯૨	૧૨૬. ફેલદર (૨૬૪૨)	૨૫૧
૯૧. ઘાંઘાણી (૨૨૨૦)	૧૯૩	૧૨૭. ધનારી (૨૬૫૧)	૨૫૨
૯૨. કાપરડા (૨૨૨૭)	૧૯૪	૧૨૮. નીતોડા (૨૬૫૨)	૨૫૩
૯૩. કુલોધિ (૨૨૫૨-૨૨૫૩)	૧૯૬	કાળાગરા (૨૪)	૨૫૪
૯૪. મેડતા (૨૨૫૬-૨૨૬૯)	૧૯૭	૧૨૯. હીયાણા (૨૬૫૩-૨૬૫૪)	૨૫૫
૯૫. નાગોર (૨૨૮૭-૨૩૯૩)	૧૯૮	કેર (૨૫)	૨૫૬
૯૬. અલગર (૨૫૦૩)	૨૦૧	૧૩૦. કાછોલી (૨૬૫૬)	૨૫૭
૯૭. અજમેર (૨૫૩૫-૨૫૪૦)	૨૦૩	૧૩૧. વાસા (૨૬૫૮)	૨૫૭
હર્પુર (૧૯)	૨૦૪	૧૩૨. રોહિડા (૨૬૫૯-૨૬૬૧)	૨૫૮
૯૮. ખીમેલ (૨૬૬૨-૨૬૬૩)	૨૦૪	૧૩૩. વાટેડા (૨૬૬૨)	૨૫૯
૯૯. ખુડાલા (૨૮૬૫)	૨૦૫	૧૩૪. ભીમાણા (૨૬૬૩)	૨૬૦
૧૦૦. બાલી (૨૬૬૬-૨૬૬૮)	૨૦૬	તુરખી (૨૬)	૨૬૦
૧૦૧. હથુડી-શતા મહાવીર (૨૬૭૦)	૨૦૬	૧૩૫. ભારબા (૨૬૬૪)	૨૬૦
૧૦૨. સેવાડી (૨૬૭૩-૨૬૭૪)	૨૧૦	૧૩૬. કાસીદ્રા (૨૬૬૫)	૨૬૧
૧૦૩. સેસલી (૨૬૭૬)	૨૧૧	૧૩૭. આમથરા (૨૬૬૬)	૨૬૨
૧૦૪. સાંડેરાવ (૨૭૨૭-૨૭૨૮)	૨૧૨	૧૩૮. કીરવલી (૨૬૬૭)	૨૬૨
૧૦૫. ખીવાણી (૨૭૩૭-૨૭૩૮)	૨૧૩	૧૩૯. ઓર (૨૬૬૮)	૨૬૩
૧૦૬. બાકોડા (૨૭૪૬)	૨૧૪	૧૪૦. દેરણા (૨૬૬૯)	૨૬૪
૧૦૭. રાણકપુર (૨૭૭૨-૨૭૭૪)	૨૧૪	૧૪૧. દેલવાડા (૨૬૭૦)	૨૬૪
૧૦૮. ઘણેરાવ-મૂછાળા મહાવીર (૨૭૭૫-૨૭૮૬)	૨૨૦	૧૪૨. વેલાર (૨૬૭૧)	૨૬૪
૧૦૯. નાડવાઈ (૨૭૮૭-૨૭૮૭)	૨૨૧	૧૪૩. આમુડેરી (૨૬૭૨)	૨૬૬
૧૧૦. નાડોલ (૨૭૯૮-૨૮૦૧)	૨૨૫	૧૪૪. સીવેરા (૨૬૭૪)	૨૬૬
૧૧૧. વરકાણા (૨૮૦૨)	૨૨૬	૧૪૫. વીરવાડા (૨૬૭૫-૨૬૭૬)	૨૬૭

વાસીયુ-વીસલનગર (૨૭)	૨૬૯	ઝોરિયા (૩૯)	૨૬૩
કોટરા (૨૮)	૨૬૯	અચલગઢ (૪૦)	૨૬૩
વીરોલી (૨૯)	૨૭૦	૧૫૬. મેડા (૩૦૪૭)	૨૬૫
૧૪૬. ઉંદરા (૨૬૭૭)	૨૭૦	૧૫૭ પાલડી (૩૦૫૪)	૨૬૬
૧૪૭. કોબરા (૨૬૭૮)	૨૭૧	૧૫૮. હથાદ્રા (૩૦૫૫)	૨૬૬
૧૪૮. પ્રાણાણવાડા (૨૬૭૯)	૨૭૧	પામેરા (૪૧)	૨૬૭
૧૪૯. પેશુવા (૨૬૮૦)	૨૭૩	માહલોગોડ (૪૨)	૨૬૭
કાદરલા (૩૦)	૨૭૪	ધસિરી (૪૩)	૨૬૭
૧૫૦. લાજ (૨૬૮૧)	૨૭૪	કાક (૪૪)	૨૬૮
કુલેરા (૩૧)	૨૭૫	ટોકરા (૪૫)	૨૬૮
૧૫૧. તેલપુર (૨૬૮૨)	૨૭૫	૧૫૯. સેલવાડા (૩૦૫૬)	૨૬૮
૧૫૨. મીરપુર (૩૦૧૪)	૨૭૪	૧૬૦. જીરાવલા (૩૦૬૦)	૨૬૯
૧૫૩. સાંતપુર (૩૦૧૬)	૨૭૭	૧૬૧. મહાર (૩૦૮૮-૩૦૮૯)	૩૦૧
માનપુર (૩૨)	૨૭૭	૧૬૨. સાતસેણુ (૩૦૯૦)	૩૦૩
ઉંબરણી (૩૩)	૨૭૭	૧૬૩. સાચોર (૩૦૯૧-૩૦૯૫)	૩૦૩
ચંદ્રાવતી (૩૪)	૨૭૯	૧૬૪. ભટાણા (૩૧૦૦)	૩૦૬
મુંગથલા (૩૫)	૨૭૯	૧૬૫. મારોલ (૩૧૦૧)	૩૦૬
ગિરિવર (૩૬)	૨૮૨	૧૬૬. વરમાણુ (૩૧૦૨)	૩૦૭
વાળનવાળા (તોડાનો દરવાજો) (૩૭)	૨૮૨	૧૬૭. ધવલી (૩૧૦૪)	૩૦૮
દતાણી (૩૮)	૨૮૨	૧૬૮. ડબાણી (૩૧૦૬)	૩૦૮
૧૫૪. કુંભારિયા (૩૦૨૦-૩૯૩૪)	૨૮૩	કોઠાઓ : (મારવાડ-રાજસ્થાન) ૩૦૫ થી ૪૬૨	
૧૫૫. આણુ (૩૦૨૫-૩૦૩૪)	૨૮૮		

પરિશિષ્ટ

૧. ઘટનાઓની સાલવાર સૂચી	૫૦૬	૬. શ્રાવક, શ્રાવિકા, મંત્રી આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૭૩
૨. શ્રધ્ધાની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૫૪	૭. વિદ્વાનો, શિક્ષકો અને ધર્મીઓની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૮૨
૩. ગામ, નગર, નદીઓ, મૂર્તિવિશેષ આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૫૭	૮. કુળ, વંશ, ગોત્ર, જ્ઞાતિ, ગચ્છ, બિરહ આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૮૪
૪. જૈન આચાર્યાદિ મુનિવરોની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૬૭	૯. સંદર્ભ ગ્રંથસૂચી	૫૮૬
૫. રાજા, રાણી, સુખા આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા	૫૭૦	૧૦. શુદ્ધિપત્ર:	૫૬૩

વાચકોને પૃષ્ઠોમાં સ્થળ મેળવવાની સૂચના

[ભાગ પહેલો : ખંડ ૧-૨ માટે]

ભાગ પહેલો - ખંડ પહેલો અને બીજા-એનાં વિશેષ નામોની પરિશિષ્ટ રૂપે મળીને દ્વિતીક સૂચીઓ ખંડ બીજાની અંતે કોઠાઓ પછી મૂકેલી છે. બ્યારે કોઠામાં અને વિશેષ નોંધમાં આવેલાં ગામોની અકારાદિ સૂચી ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલામાં મૂકેલી છે. એટલે ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલામાં વિશેષ નોંધ અને તે ભાગ પૂરતા કોઠાઓ અને તેની અકારાદિ સમગ્ર સૂચી આપેલી છે; અને ભાગ પહેલાના ખંડ બીજામાં વિશેષ નોંધ, કોઠાઓ અને ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલા - બીજાના વિશેષ નામોની પરિશિષ્ટ રૂપે દ્વિતીક સૂચીઓ આપેલી છે. વળી, ભાગ પહેલાના ખંડ પહેલાનો પાનાનો અનુક્રમ : પ્રકાશકીર્તિ બે બોલથી ૧ થી ૪૪ પૃષ્ઠ, વિશેષ નોંધ ૧ થી ૧૫૨ પૃષ્ઠ, કોઠાઓ : ૧ થી ૩૦૨ પૃષ્ઠ : તેમજ ભાગ પહેલાના ખંડ બીજાના પાનાનો અનુક્રમ : વિશેષ નોંધ પૃષ્ઠ : ૧૫૩ થી ૩૦૮ પૃષ્ઠ, કોઠાઓ : ૩૦૫ થી ૪૬૨ પૃષ્ઠ અને પરિશિષ્ટ : ૫૦૬ થી ૫૬૪ સુધીનો આપેલ છે.

જૈન તીર્થ સર્વસંગ્રહ

ભાગ પહેલો

[અંક બીજો]

રાજસ્થાનની મંદિરાવલી

મારવાડ, મેવાડ, મેવાત નામે ઓળખાતા પ્રદેશો આજે રાજસ્થાનમાં સમાઈ ગયા છે પરંતુ પ્રાચીન કાળે આ પ્રદેશો અનેક વિભાગમાં વહેંચાયેલા જુદા જુદા નામે ઓળખાતા હતા. મારવાડને મરુદેશ કહેતા. મારવાડ અને પિપ્પકાનેરનો ઉત્તરીય પ્રદેશ ભંગલ નામે ઓળખાતો હતો; જેની રાજધાની અહિંચ્છત્રપુર હતી, જે અત્યારે નાગોર નામે ઓળખાય છે. એની પાસેના પ્રદેશનું નામ સપાદલક્ષ હતું. આજનો જેસલમેરનો ભાગ માડ અને તેની પાસેનો હિસ્સો વલ્લ તેમજ ત્રવણ્વી નામે પ્રસિદ્ધ હતો. મેવાડનું નામ મેદપાટ હતું; તેને જ ક્યાંક ગ્રાગ્વાટ નામ આપેલું પણ જણાય છે. ચિતોડની આસપાસનો મુલક શિખિ નામે ખ્યાત હતો; જેની રાજધાની પ્રસિદ્ધ માધ્યમિકા નામે નગરી હતી. અલવરનો પ્રદેશ મેવાત નામે ઓળખાતો અને તેનો ઉત્તરીય પ્રદેશ કુરુ નામે ખ્યાત હતો. ન્યારે શ્રીમાલ-ભિત્રમાલ, આજુ વગેરેનો પ્રદેશ ગુજરાતની અંતર્ગત હતો. શ્રીમાલ-ભિત્રમાલ તે પ્રાચીન ગુજરાતની રાજધાનીનું પ્રસિદ્ધ મુખ્ય નગર હતું.

આજના રાજસ્થાન પ્રદેશના ઇતિહાસનિર્માણમાં જૈન સંસ્કૃતિનું સ્થાન મહત્વપૂર્ણ છે. આ સંસ્કૃતિએ અહીંના રાજનૈતિક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક અને સાહિત્યિક જીવન ઉપર અમીટ પ્રભાવ પાડેલો છે; એ ઐતિહાસિક હકીકત છે; છતાં એ સંસ્કૃતિએ અહીં ક્યારથી પ્રવેશ કર્યો એ સમયનિર્ણય કરવાનું કંઈજ સાધન નથી. કેટલાક પુરાવાઓ માત્ર કંઈક આંખું અજવાળું પાડી રહ્યા છે.

લગવાન મહાવીરસ્વામીના સમયે મગધ, વિહાર અને તેની આસપાસના ઉત્તર પ્રદેશમાં જૈનોની વસ્તી વિપુલ હતી. પુષ્યમિત્રના ધર્માન્ધ આક્રમણથી જૈનો અને ખૌદોને એ પ્રદેશમાં ઘણું સહન કરવું પડ્યું હતું. તે પછી શંકરાચાર્યના સમયે જૈનોએ સ્થળાંતર કર્યું હોય એમ પણ લાગે છે. વસ્તુતઃ રાજકાંતિઓ અને ખીબત પરિવર્તનોની સાથે જ જૈન મહાજનો સ્થળાંતર કરતા મથુરા આદિ પ્રદેશોમાં ફેલાઈ ગયા. તે પછી ધીમે ધીમે મારવાડ, મેવાડ અને માલવામાં આવી સ્થિર થઈ ગયા. તેમાંની કેટલીક વસ્તી ચાવડા અને ચૌલુક્ય કાળમાં ગુજરાતમાં આવીને વસી ગઈ— આ અંધાધુંધીના સમયનાં ઐતિહાસિક પ્રમાણો મેળવવાં શક્ય નથી; કેમકે કેટલાંક મંદિરો ચૈત્યવાસીઓના કબજામાં હતાં, તેમાંથી શિલાલેખો મેળવવાની આશા રાખી ન શકાય.^૧ છતાં વૈરાટનગરમાં રહેલા સમ્રાટ અશોકના શાસનલેખ કરતાં પ્રાચીન એવો શિલાલેખ અજમેર જિલ્લાના ખડલી ગામથી મળી આવ્યો છે, તેમાં આ પ્રકારે લખેલું છે:—

“ વીર[ી]ય મગ[ધ] ચતુરાસિતિ વ[સ]કાયે જાલામાલિનિયે રંનિવિઠ માઝિનિકે ॥ ”

આ લેખમાં ઉલ્લેખેલું ૮૪મું વર્ષ જૈનોના અંતિમ તીર્થંકર મહાવીરના નિર્વાણસંવતનું હોવાનો નિર્ણય પુરા-તત્ત્વવિદોએ જાહેર કર્યો છે.^૨ એટલે આ લેખ ઈ. સ. પૂર્વે (૫૨૭-૮૪=)૪૪૩નો ગણાય.^૩ આની લિપિ પણ અશોકના લેખોની લિપિથી પહેલાંની બ્રાહ્મીલિપિ છે.^૪ આ રીતે જ્ઞેતાં ઈ. સ. પૂર્વની પાંચમી શતાબ્દીનો આ લેખ ભારતમાંથી મળી આવેલા સમગ્ર લેખોમાં પ્રથમ છે. લિપિશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ આ લેખથીજ અધ્યયનના શ્રીગણેશ માંડે છે.

આ ઉપરથી કહેવાને કારણ મળે છે કે, લગવાન મહાવીરસ્વામીના સમયથી જ આ પ્રદેશમાં જૈનોએ પોતાની

૧. આ સંબંધે જુઓ, ‘અર્જુનદાયક પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંદોહ’ નામક પુસ્તકનો અમારો લખેલો ઉપદ્રાવ.

૨. ‘ભારતીય પ્રાચીન લિપિમાલા’—પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી. પૃ. ૨-૩.

૩. મ. મ. ડો. સતીશચંદ્ર વિદ્યાલક્ષ્ણે આ લેખને વીર નિ. સં. ૮૪ નો જ માન્યો છે.

૪. સમ્રાટ અશોક પૂર્વના જૈન ‘સમવાયાંગસૂત્ર’માં તથા તે પછીના ‘લલિતવિસ્તર’ ગ્રંથમાંથી બ્રાહ્મી ઉપરાંત ઘણી લિપિઓનાં નામો મળે છે; પરંતુ તેનો કેઈ લેખ અદ્યાપિ પ્રાપ્ત થયો નથી.

સંસ્કૃતિનો વિકાસ સાધવા માંડ્યો હતો. એક પ્રવાહથી એમ પણ જાણવા મળે છે કે, લગવાન મહાવીરસ્વામી આ મરુભૂમિના પ્રદેશમાં વિચર્યા હતા. એ સંબંધે આપણને કેટલાંક પ્રમાણો પણ મળી આવે છે. લિત્તમાલ નગરના શ્રીમહાવીરસ્વામી લગવાનના મંદિરમાંથી પ્રાપ્ત થયેલો સં. ૧૩૩૩ નો^૫ શિલાલેખ અને મૂંગથલાના મંદિરમાંથી મળી આવેલો સં. ૧૪૨૬ નો^૬ શિલાલેખ તેમજ સં. ૧૩૦૦ની આસપાસમાં શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરી તીર્થમાલા' અને સં. ૧૪૬૭માં શ્રીજિનહર્ષસૂરિએ રચેલા 'વસ્તુપાલ ચરિત'ના અંતરથ ઉલ્લેખોમાંથી આ વાત પ્રગટ થાય છે. વળી જીવિતસ્વામીની મૂર્તિ વિશે જીવિત અવસ્થાની મૂર્તિઓ એવો અર્થ કરવામાં આવે તો લોકોક્તિ પણ છે કે— "નાણા દીયાણા નાંરિયા જીવિતસ્વામી વાંઠિયા" એ વાતથી એને સમર્થન મળે છે.

અલખત્ત, અત્યાર સુધીની શોધો ઉપરથી એમ જ જણાયું છે કે, લગવાન મહાવીરસ્વામી આ પ્રદેશમાં ક્યારેય પધાર્યા નહોતા પરંતુ ચૌદમી-પંદરમી શતાબ્દીના આ શિલાલેખીય અને અંતરથ પ્રમાણો સામે કોઈ પરંપરા અવશ્ય હોવી જોઈએ, જે વિશે વિદ્વાનોએ પરામર્શ અને શોધ કરવાની જરૂરત તો છે જ.

જૈનોની દૃષ્ટિએ આ પ્રદેશની શોધખોળ માટે મિ. વિન્સેન્ટ સ્મિથ સાચું જ કહે છે:—

"The field for exploration is vast. At the present day the adherents of the Jain religion are mostly to be found in Rajputana and Western India. But it was not always so. In olden days the creed of Mahavir was far more widely diffused than it is now x x x. I feel certain that Jain stupas must be still in existance and that they will be found if looked for. They are more likely to be found in Rajaputana and elsewhere.

—શોધખોળનું ક્ષેત્ર બહુ જ વિશાળ છે. આજકાલ જૈનધર્મ પાળનારા વિશેષે કરીને રાજપૂતાના અને પશ્ચિમ ભારતમાં જ મળે છે પણ હમેશાં એમ નહોતું. પ્રાચીન સમયમાં લગવાન મહાવીરનો ધર્મ આજકાલની અપેક્ષાએ ખૂબ ફેલાયેલો હતો. x x x મને નિશ્ચય છે કે, શોધ કરવામાં આવે તો જૈનસ્તૂપો (જૈન મંદિરો તો ખૂબ મળી આવે છે પણ પ્રાચીનતા નિદર્શક જૈન સ્તૂપો જે બહુ ઓછા પ્રમાણમાં મળે છે તે પણ) મળી આવવાની વિશેષ સંભાવના ખીલાં સ્થળોની અપેક્ષાએ રાજપૂતાનામાં અધિક છે.^૭

ઉપર્યુક્ત શિલાલેખના લગભગ સમયનાં અને તે પછીનાં કેટલાંક પ્રમાણો આ પ્રદેશમાં જૈન મંદિરોના અસ્તિત્વ અને જૈનધર્મના પ્રસારનો ખ્યાલ આપે એવાં જૈન ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે. પટ્ટાવલીઓના કથન મુજબ: ઓશિયા નગરને વસાવનાર ઉપલદે રાજાને અને ત્યાંની ક્ષત્રિય પ્રજાને ઉપદેશ આપી જૈનધર્મી બનાવનાર અને મહાજનવંશની સ્થાપના કરનાર મહાપ્રભાવક આચાર્ય શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ વીર નિ. સં. ૭૦માં ઓશિયા અને કોરંટક નગરના મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^૮ આજના ઓશવાળો એ આચાર્યના પ્રતિઓદયથી જૈન બનેલા ઓશિયા નગરના ક્ષત્રિય સંતાનો છે.

શ્રીવજ્રસ્વામી (જન્મ: વિ. સં. ૨૬ થી સ્વર્ગ: વિ સં. ૧૧૪)એ શ્રીમાલમાં વિહાર કર્યો હતો એવું પ્રમાણ ચૂર્ણિગ્રંથો આપે છે.^૯

શ્રીધર્મસાગરીય 'તાપાગરછપટ્ટાવલી'થી જણાય છે કે, લગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૧૭ માં સુરુ શ્રીવૃદ્ધેવ-સૂરિએ વીર નિ. સં. ૫૬૫ (વિ. સં. ૧૨૫)માં કોરંટકમાં નાહડ મંત્રીએ કરાવેલા જિનપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી

૫. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા. ૨, લેખાંક : ૪૦૨.

૬. 'અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક : ૪૮.

૭. "જૈન સાહિત્ય સમ્પ્રેલન" અંકમાં "Archaeological research a Jain duty." By Vincent A. Smith. P. 1-6.

૮. "સપ્તત્યા વસરાણાં ચરમજિનપતેર્મુક્તજાતસ્ય વર્ષે, પચ્ચમ્યાં શુક્રપક્ષે સુરગુરુદિવસે બ્રહ્મણઃ સન્મુહૂર્તે ।
રનાચાર્યેઃ સકલગુણયુતેઃ સર્વસંઘાનુજ્ઞાતેઃ, શ્રીમદ્વીરસ્ય ચિમ્બે ભવશતમયને નિમિત્તેયં પ્રતિષ્ઠા ॥
ઉપકેસે ચ કોરણ્ટે, તુલ્યં શ્રીવીરચિમ્બયોઃ । પ્રતિષ્ઠા નિમિતા શચ્યા, ધોરત્નપ્રભસૂરિભિઃ ॥"

૯. "ભારતકે પ્રાચીન જૈન તીર્થ"—લે. ડો. જગદીશચંદ્ર જૈન, પૃ. ૫૪

હતી.^{૧૦} શ્રીજ્ઞજિગસૂરિએ વીર નિ. સં. ૬૭૦ (વિ. સં. ૨૦૦)માં સત્યપુર(સાચર)માં નાહડ મંત્રીએ બંધાવેલા જિનમંદિરમાં શ્રીમહાવીર પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૧} ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૧૯મા ગુરુ શ્રીમાનદેવસૂરિએ નાટોલમાં પદ્માદિ દેવીઓનો સાક્ષાત્કાર કર્યો હતો.^{૧૨} ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૨૧ મા ગુરુ શ્રીદેવાનંદસૂરિએ વીર નિ. સં. ૭૭૦ (વિ. સં. ૩૦૦)માં નાગોરમાં નેમિજિન ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૩}

એ પછી વિ. સં. ૮૩૫માં શ્રીદ્વાક્ષિણ્યચિહ્ન ઉદ્દ્યોતનસૂરિએ પ્રાકૃતમાં રચેલી 'કુવલયમાલા' નામના કથાગ્રંથની પ્રશસ્તિમાં તેમણે પોતાના પૂર્વજ સાત આચાર્યોની ગુરુપરંપરા દર્શાવી છે. સૌથી પ્રથમ શ્રીહુરિગુપ્તાચાર્યને તેમણે નોંધ્યા છે. તેમના સત્તાસમય વિશે બીજાં પ્રમાણેથી અનુસંધાન કરતાં જણાય છે કે, વિ. સં. ૫૭૫ પહેલાં તેઓ વિદ્યમાન હતા. તેમના શિષ્ય દેવગુપ્તાચાર્ય અને તેમના શિષ્ય શિવચંદ્રગણિ હતા, જેઓ શ્રીમાલમાં જિનવંદન નિમિત્તે આવ્યા અને ત્યાં સ્થિર થયા એમ પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યું છે.^{૧૪} એટલે અનુમાનતઃ તેઓ સાતમા સૈકામાં શ્રીમાલમાં આવ્યા ત્યારે અહીં જિનમંદિર વિદ્યમાન હતું એટલું નિશ્ચિત થાય છે.

વળી, ઉદ્દ્યોતનસૂરિ જાબાલિપુર (જાલોર) ગયા ત્યારે એ નગરમાં અનેક શ્રાવકો હતા, અને જિનમંદિરો પણ હતાં; એટલું જ નહિ, તેમના ધર્મગુરુ, જેમનું નામ તેઓ વીરભદ્ર આપે છે તેમણે જાલોરમાં આદિજિનનું મંદિર કરાવ્યું એમ પણ જણાવે છે.^{૧૫} આ ઉપરથી કહી શકાય એમ છે કે, સાતમા-આઠમા સૈકામાં આ પ્રદેશમાં જૈનોની બહોળી વસ્તી હતી અને ઘણાં જિનમંદિરો વિદ્યમાન હતાં.

ખીંડવાડાના મંદિરમાં રહેલી બે કાઉસગિયા ધાતુમૂર્તિઓ, જે વસંતગઢથી લાવવામાં આવી છે, તેમાંની એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૭૪૪નો લેખ મળે છે.^{૧૬}

ખાયા રાવલના વંશજ ભર્તૃહટ રાણા, જેઓ આઠમી સદીમાં થયા તેમણે ભટેવરનો કિલ્લો બંધાવી, તેમાં 'ગુહલવિહાર' નામે આદિજિનનું ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું; જેની પ્રતિષ્ઠા છુડાગણિએ કરી હતી.^{૧૭}

ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૩૦ મા ગુરુ શ્રીશિવપ્રભસૂરિએ વીર નિ. સં. ૧૧૭૦ (વિ. સં. ૭૦૦)માં નાટોલમાં જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૮}

વિ. સં. ૯૧૫માં જ્યારે જોજદેવનું રાજ્ય પ્રવર્તમાન હતું ત્યારે નાગોર (નાગોર)ના જિનાલયમાં રચેલા 'ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ' નામના ગ્રંથની અંતિમ ૩૧ ગાથાની પ્રશસ્તિમાં, શ્રીજયસિંહસૂરિએ પોતાની ગુરુપરંપરા વિશે નોંધ આપતાં તે તે ગુરુઓના સમયમાં બંધાવાયેલાં મંદિરોનું સૂચન કર્યું છે. તદનુસાર સં. ૫૧૦ પછી અનેક સૂરિઓ થયા. પછી શ્રીવટેશ્વર નામના સ્વમાશ્રમણ, તેમના શિષ્ય તત્વાચાર્ય અને તેમના શિષ્ય યજ્ઞ મહત્તરે ખટ્ટકૃપ (ખાટૂ)માં જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. અર્વાંતર પ્રમાણેથી જણાય છે કે, તેમણે આ મંદિર નવમા સૈકામાં બંધાવ્યું

૧૦. "શ્રીવીરાત્ પશ્ચનવત્યધિક(૫૧૫ વર્ષાતિક્રમે કોરણટકે નાહડમન્ત્રિનિર્માપિતપ્રાસાદે પ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥"—ધર્મસાગરીય પદ્માવલી વૃત્તિ.

૧૧. "શ્રીજ્ઞજિગસૂરિણ ચ સત્ત્યધિકૃષ્ટશતવર્ષે સત્યપુરે નાહડનિર્માપિતપ્રાસાદે મહાવીરઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥"—ધર્મ૦ વૃત્તિ;

"તેણ ગુહઆણેણં સત્ત્વરે વીરમુક્ત્સાઓ છવાસસર્ણિ મહંતં કારિણં અર્મલિહસિહરં જેડ્યં ॥"

'વિવિધતીર્થકલ્પા-તર્ગત—સત્યપુર તીર્થકલ્પ'

૧૨. "તત્પસા નહ્દ્ગુલપુરે પદ્મા-જયા-વિજયા-અપરાજિતાભિધાનામિઃ દેવીમિઃ પર્યુપાસનં.....॥"—ધર્મ૦ વૃત્તિ.

૧૩. "સ ચ વીરાત્ સત્તતિસત્તશત(૭૭૦)વર્ષે વિક્રમતઃ ત્રિશતી(૩૦૦)વર્ષે નાગપુરે શ્રીનેમિપ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥"—ધર્મ૦ વૃત્તિ.

૧૪. "સો જિણવંદણહેડં કહવિ મમંતો કમેણ સંપત્તો । સિરિખિલ્લમાલ્લણરમ્મિ સંઠિઓ કવ્વરુક્કોવ્વ ॥૬॥"

૧૫. "તુંગમંલંઘે જિણમવળમણહરં સાવયાડલં વિસમં । જાબાલિપુરં અદ્વાવચે વ અહ્ અત્થિ પુહવીણ ॥૧૮॥

તુંગં ઘલં મળહારિં રયણપસરંત ધયવહાહોવં । ઉસહજિજિજાયતણં કારવિચે વીરમરૂણ ॥૧૯॥

૧૬. 'અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ' લેખાંક. ૩૬૫.

૧૭. 'જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ.' પૃ. ૪૯૬

૧૮. "સ ચ શ્રીવીરાત્ સત્ત્યધિકૈકાદશશત(૧૧૭૦)વર્ષે વિ૦ સત્તશતવર્ષે(૭૦૦)નહ્દ્ગુલપુરે શ્રીનેમિનાથપ્રાસાદપ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥

—ધર્મ૦ વૃત્તિ.

હશે, એ યજ્ઞ મહત્તરે કૃષ્ણ નામના વિપ્રને દીક્ષા આપી, જેઓ કૃષ્ણમુનિ તરીકે (નવમા સૈકામાં) ખ્યાતિ પામ્યા. તેમણે નાગોરમાં નારાયણ નામના શ્રેષ્ઠાને પ્રતિષ્ઠા કરી નાગોરના કિલ્લામાંની ભૂમિ ઉપર જિનમંદિર બંધાવ્યું. કૃષ્ણમુનિના પૂજ્ય શ્રીદેવગુપ્તસૂરિએ ગુજરાતથી આવીને તે મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી અને તેની વ્યવસ્થા માટે ૭૨ શ્રેષ્ઠીઓની નિમણૂક કરી. આ જ કૃષ્ણમુનિથી 'કૃષ્ણર્ષિ' નામનો ગરુડ ખ્યાતિ પામ્યો. એ જ મંદિરમાં સં. ૯૧૭ ના આઘાઠ માસની શુકલ પંચમીના દિવસે શ્રીજયસિંહસૂરિએ શ્રીમહાવીર જિનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૧૯}

જોધપુર પાસે આવેલા ઘટિયાળા ગામમાંથી મળી આવેલા સં. ૯૧૮ના પ્રાકૃત શિલાલેખથી જણાય છે કે, મંદોરના પ્રતીહારવંશીય કેટલાયે રાજાઓએ રાજત્યાગ કરી અનશનવ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું, એ ઉપરથી ક્લિત થાય છે કે, આ વંશના રાજાઓને કોઈ જૈનાચાર્યે પ્રતિષ્ઠા આપી જૈન બનાવ્યા હશે. તે વંશમાં ૧૪મો કંકુક નામે રાજા થયો, તેણે સં. ૯૧૮ના ચૈત્ર સુદિ ૨ને બુધવારના દિવસે મુંદર જિનભવન કરાવી શ્રીધનેશ્વરગરુડને અર્પણ કર્યું હતું.^{૨૦}

એ પછી સં. ૯૩૭ના લેખવાળી એક પ્રતિમાની નોંધ અમે ઘાંઘાણીના વર્ણનમાં આપી છે.

હસ્તિકુંડી (હથુડી)ના જૈન મંદિરમાંથી વિ. સં. ૧૦૫૩નો શિલાલેખ મળી આવ્યો છે, તે પરથી પ્રગટ થાય છે કે, વિ. સં. ૯૭૩માં રાઠોડવંશીય વિદગ્ધ રાજાએ શ્રીવાસુદેવાચાર્યના ઉપદેશથી અહીં જિનમંદિર બંધાવ્યું; એટલું જ નહિ પણ તેના નિભાવ માટે પોતાનું સુવર્ણ તોલ કરાવી તેના કુંભાગ મંદિરને ભેટ કર્યો અને કુંભાગ શ્રીવાસુદેવાચાર્યની આજ્ઞા પ્રમાણે વાપર્યો. વિદગ્ધરાજાના પુત્ર ધ્રુવલે એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી તેના માટે કેટલીક ઉપજ વધારી આપી. આ વંશના મોટા ભાગના રાજાઓ જૈન હતા એમ પણ શિલાલેખથી સૂચન મળે છે.^{૨૧}

ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૩૬ મા ગુરુ શ્રીસર્વદેવસૂરિએ વિ. સં. ૧૦૧૦માં રામસૈન્યપુરમાં ચંદ્રપ્રભ જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા કરી અને ચંદ્રાવતીમાં ઉત્તુંગ જિનપ્રાસાદ બંધાવનાર કુંકુણ મંત્રીને પ્રતિષ્ઠાથી દીક્ષા આપી હતી.^{૨૨}

શ્રીશીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મધોષસૂરિએ સં. ૧૧૮૧માં ફલોધિ પાર્શ્વનાથ જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૨૩}

મલધારી શ્રીઅભયદેવસૂરિ(બારમો સૈકો)એ હબરો બ્રાહ્મણો અને કડમડ નામના યજ્ઞને પ્રતિષ્ઠાથી મેડતપુર (મેડતા)માં શ્રીવીરપ્રભુનું ચૈત્ય કરાવ્યું હતું.^{૨૪}

ભગવાન મહાવીરની પાટે થયેલા ૪૦ મા ગુરુ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવાહિદેવસૂરિએ સં. ૧૨૦૪માં ફલવર્ધિ (ફલોધિ)ના ચૈત્યમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન અને આરાસણ (કુંભારિયા)ના ચૈત્યમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.^{૨૫}

ભગવાન મહાવીરની માટે થયેલા ૩૬ મા ગુરુ શ્રીધર્મધોષસૂરિના ઉપદેશથી પેથડ મંત્રીએ સં. ૧૩૨૦ લગભગમાં ઠેર ઠેર મળીને ૮૪ જિનમંદિરો બંધાવ્યાં હતાં તે પૈકીનાં ચિતોડ, નાગપુર, વિક્રમપુર, જયસિંહપુર, મધ્યકપુર, રૂણ, કોરંટક, કરહેટક, મંગલપુર વગેરે સ્થળોમાં જિનમંદિર બંધાવ્યાં હતાં.^{૨૬}

આ રીતે કેટલાંક સીધાં અને અર્વાંતર પ્રમાણેના આશ્રયે આ પ્રદેશના જૈન મંદિરોના ઇતિહાસની નોંધ આપી

૧૯. 'શ્રમોપદેશમાલા'—પ્રસ્તાવના—પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી.

૨૦. 'જૈન સાહિત્ય સન્મેલન અંક'માં 'મારવાડકે સપ્તમે પ્રાચીન લેખ'—પં. રામકરજીભ.

૨૧. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા. ૨, લેખાંક ૩૧૮, ૩૧૯.

૨૨. 'ગુર્વાવલી'—મુનિમુંદરસરિ, શ્લોક: ૫૭, ૫૮.

૨૩. "एगारससएसु इकासीदसमहिएसु विक्रमाइवरिसेसु अइकंतेसु रागगच्छमंढणसिरिसीलभसूरिपट्टपइदिएहि महावाइदिमंभरणुणचंद्रविजयपत्तपडेहि 'सिरिधम्मघोससूरीहि पाषाणाहचेंइप्रविहरे चउविहसंधसमकखं पइहा किआ ॥"—"निविधतीर्थ'कपा-तगत'—श्रीइलवर्द्धि'पार्श्व'नाथकल्प "

૨૪. "દ્રવ્યાશ્રયમહાકાવ્ય" પ્રશસ્તિ, શ્લોક:

૨૫. "ઉપદેશ સપ્તતિકા" ઉદ્દેશ : ૭

૨૬. 'ગુર્વાવલી'—શ્રીમુનિમુંદરસરિ, શ્લોક : ૧૯૧ થી ૨૦૦.

છે. એ ભાગ્યે જ કહેવાની જરૂર છે કે, ન્યાં એકાદ જિનમંદિર બંધાયું હોય ત્યાં જૈનોની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં વિદ્યમાન હોય. એ દૃષ્ટિએ લગવાન મહાવીરના સમયથી લઈને લગભગ તેરમા સૈકા સુધીની કેટલીક સપ્રમાણ આલખેલી આછી નોંધથી આ પ્રદેશમાં જૈનધર્મના પ્રસારનો કંઈક ખ્યાલ આવી શકે એમ છે.

અગિયારમી—બારમી કે તે પછીના કાળમાં નિર્માણ થયેલાં કે જીર્ણોદ્ધાર પામેલાં કેટલાંયે મંદિરોમાંથી આને પણ મળી આવતા શિલાલેખો મંદિરોની અઘાવધિ વિદ્યમાનતાનું કાળપ્રમાણ બતાવી રહ્યાં છે. મતલબ કે, ૧૦૦૦ કે ૬૦૦ વર્ષ પુરાણાં મંદિરો તે હજીયે આ પ્રદેશમાં એના મૂળ સ્વરૂપે બેટલાં બેવામાં આવે છે તેટલાં ભાગ્યે જ બીજા પ્રદેશમાંથી મળી આવે.

એનું કારણ તે એ જ છે કે, આ પ્રદેશ પોતાના નામથી સદાકાળ ક્ષત્રિય ભૂમિ રહ્યો છે. આ પ્રદેશમાં યવનો પ્રવેશ ન પામે એ ખાતર ક્ષત્રિયોએ ભારે ભોગો આપ્યા છે, એથી જ અંતરાલમાં પડેલાં કેટલાંયે મંદિરો આજ સુધી બચી ગયેલાં બેવા મળે છે. જો કે મુખ્ય નગરો જેવાં કે, અંદ્રાવતી, ભિન્નમાલ, બલોર, કેરટા, કુલોધિ, આબુ, ચિતોડ જેવાં સ્થાનોનાં મંદિરો આક્રમણથી ભોંયભેગાં થયાં કે કાળબળે જીર્ણ થયાં છતાં ઘણાં મંદિરો એની ભૂતકાલીન સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ આપી રહ્યાં છે. કેટલાંક જીર્ણ મંદિરો તે પથ્થરોના ઢગલામાં, પાયાથી ૧૦-૧૫ ફીટની દીવાલો કે તેના અમુક ભાગના અવશેષો રૂપે બાલુ કાળની પકડમાંથી પોતાને બચાવવાનો નિર્રર્થક પ્રયત્ન કરી રહ્યાં હોય એમ પણ બેવાય છે, એવાં સ્થળોની નોંધ પણ બની શકી તેટલી અમે આપી છે.

આ ક્ષત્રિયોએ પ્રારંભથી જ જૈનધર્મને અપનાવ્યો હતો તેથી આ પ્રદેશમાં એનો પ્રચાર પ્રાચીન કાળથી હોય એમાં નવાઈ નથી જૈનોની પ્રસિદ્ધ જ્ઞાતિઓ એાશવાલ, પોરવાડ, પલ્લીવાલ, ખંડેરવાલ, વઘેરવાલ આદિ નામોથી સંબોધાય છે તે આ પ્રદેશની જ ક્ષત્રિય જ્ઞાતિ હતી.

ઇતિહાસજ્ઞ મુંશી દેવીપ્રસાદની શોધથી કોટા રાજ્ય અંતર્ગત અટારુ નામક ગામથી વિ. સં. ૫૦૮નો જે શિલાલેખ મળી આવ્યો છે^{૨૭} તે દ્વારા અને અન્ય સાધનોથી જણાય છે કે, એાસવાલોનો ઉત્પત્તિ સમય વિક્રમની બીજી-ત્રીજી શતાબ્દી હોવાનું મનાય. શ્રીમાલોની ઉત્પત્તિનું સ્થાન પણ શ્રીમાલ-ભિન્નમાલ હતું. આ બધી જ્ઞાતિઓને ક્યારે કયા આચાર્યે જૈન બનાવી એનું વિસ્તૃત વર્ણન જૈન ગ્રંથો આપે છે. ક્ષત્રિયો જૈન બન્યા હોવા છતાં તેમણે પોતાનો ક્ષાત્રધર્મ છોડ્યો નહોતો. એવા ક્ષત્રિય વીરોનાં ઉદાહરણો પર્યાપ્ત પ્રમાણમાં મળી રહે એમ છે; એટલું જ નહિ એમાંથી રાજવીઓ, મંત્રીઓ, સેનાપતિઓ, સાંધિવિગ્રહિકો, ભાંડાગારિકો, દાણિકો વગેરે અધિકારીઓ સેંકડો નહિ પણ હજારોની સંખ્યામાં પાક્યા છે અને કેટલીએ પેઢીઓ સુધી એ અધિકારો તેમણે વારસામાં સાચવી રાખ્યા છે. નગરશેઠની પદવી તે જૈન શ્રેષ્ઠીઓનો જ પેઢીદર વારસો હતો; એ આપણે ભૂલવું ન જોઈએ.

આ રીતે રાજકીય ક્ષેત્ર ઉપર પૂરો પ્રભાવ પાડવા ઉપરાંત તેમાંથી કેટલાકે દીક્ષિત બનીને આચાર્ય પદવીઓ પણ પ્રાપ્ત કરેલી છે; જેમણે પોતાની સહસ્રમુખી પ્રતિભા દ્વારા બનાવેલા ગ્રંથો આજે જૈન સાહિત્યના ભંડારોની શોભા વધારી રહ્યા છે. આ આચાર્યોએ સાહિત્યનિર્માણ કરીને જ માત્ર સંતોષ મેળવ્યો નથી પરંતુ તત્કાલીન રાજવીઓ અને અધિકારીઓ ઉપર પોતાના તપસ્તેજ અને ઊદ્ધિવૈલવનો પ્રભાવ પણ પાથર્યો હતો; એનાં પ્રમાણે એાછાં ઉપલબ્ધ નથી. આજ કારણે અહીં એવી કહેવત પ્રચલિત બની છે કે—

“ સીસોદિયા સાંડેસરા, ચૌદશિયા ચૌહાણ; ચૈત્યવાસિયા ચાવડા, કુલશુર, એહ પ્રમાણુ.”

—સીસોદિયા ક્ષત્રિયોના કુલશુર સંડેરજઝીઓ, ચૌહાણ ક્ષત્રિયોના કુલશુર ચૌદશિયા (ચૌદ)ગઝ્છના આચાર્યો અને ચાવડા ક્ષત્રિયોના કુલશુર ચૈત્યવાસીઓ હતા.

ટોડ સાહેબ કહે છે કે, અગ્નિકુળના રાજપૂતોમાં પરમાર અને સોલંકી શાખાના લોકો (રાજવીઓ) સૌથી પહેલાં જૈનધર્મમાં દીક્ષિત થયા હતા.

ઉપર્યુક્ત ગઝ્છો સિવાય બીજા કેટલાયે ગઝ્છો આ પ્રદેશના નગરોના નામ ઉપરથી અસ્તિત્વમાં આવ્યા છે.

૨૭. ‘રાજપૂતાનાકી શોધખોળ.’

પલ્લીવાલગમ્મ, કૌરંટક ગમ્મ, સાંડેરકગમ્મ, નાગપુરીય ગમ્મ, નાણાવાલ (નાણકીય) ગમ્મ, છરાઉલાગમ્મ, હસ્તિકુંડીગમ્મ, ભટેવરગમ્મ, હર્ષપુરીયગમ્મ, કાસાહુદગમ્મ, બ્રહ્માણુગમ્મ, કુચ્છેલીવાલગમ્મ વગેરે ગમ્મનામે તે તે ગામ ઉપરથી અસ્તિત્વમાં આંચ્યા છે, જે આ પ્રદેશમાં જૈનાચાર્યોએ પાથરેલા પ્રભાવનાં પૂરતાં પ્રમાણુ આપી રહ્યાં છે.

વળી, જૈન ગન્યા ન હોય એવા રાજવીઓ પણ જૈનો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દાખવતા હતા; એના પુરાવાઓ પણ સુલભ છે. કેઈ પણ રાજવી આ પ્રદેશમાં કિલ્લો બંધાવતા ત્યારે સાથોસાથ આદીશ્વરનું મંદિર પણ બંધાવતા હતા અને નવું ગામ વસાવતાં જૈન મહાજનોને સર્વ પ્રથમ આવકારતા હતા. કેટલાક રાજવીઓ જૈન મંદિરના નિર્વાહાર્થે ગામ, જમીન અરટ કે અમુક ઉપજનો ભાગ પ્રતિવર્ષ આપતા, તેના શિલાલેખો અને દાનપત્રો વગેરેમાં આવતા ઉલ્લેખોનાં પ્રમાણુ આજે પણ દુર્લભ નથી; એ વિશે કેટલાંક ઉદાહરણુ ઉપર દ્રષ્ટિપાત કરી લઈએ.

ઉપર અમે જણાવ્યું જ છે કે, ઘટિયાળાના શિલાલેખમાં સં. ૯૧૮માં કુક્કુક રાજાએ અને હથુંડીના શિલાલેખમાં સં. ૯૭૩માં વિદ્યધરાજાએ મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં તેના નિર્દેશ છે અને તેના નિર્વાહાર્થે તેમણે કેટલુંક દાન આપ્યું હતું તેમજ વિદ્યધરાજાના પુત્ર ધ્રુવલે પણ એ દાનમાં વધારો કરી આપ્યો હતો; એમ જણાવ્યું છે.

એ પછી સં ૧૧૭૨ના સેવાડી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, કટુક નામનો રાજવી સેવાડીના જિનાલય માટે પ્રતિવર્ષ દાન આપતો હતો.^{૨૮}

સં. ૧૧૬૫ના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ગુહિલવંશીય રાણા ઉદ્ધરણુના પુત્ર રાજદેવ પોઠિયાઓના મળતા કરમાંથી ૩૦ મો ભાગ અહીંના જિનમંદિરને અર્પણુ કરતો હતો.^{૨૯}

સં. ૧૨૨૧ના સાંડેરાવના લેખથી જણાય છે કે, નાડોલના કેલ્હણુદેવની માતૃરાણી આનલદેવીએ ત્યાંના જૈન મંદિર માટે કેટલાક દાનનું શાસન આપ્યું હતું અને સં. ૧૨૩૬ના લેખથી જણાય છે કે, કેલ્હણુદેવની રાણી જાલ્હણુદેવીના આશ્રયથી શાલ્હાકે જૈન મંદિર માટે કેટલુંક દાન કર્યું હતું.^{૩૦}

સં. ૧૨૨૪ના કોજરાના શિલાલેખથી જણાય છે કે, પરમાર રાયસી (ધારાદેવ) ની રાણી શૃંગારદેવીએ અહીંના મંદિરનો થાંભલો કરાવી આપ્યો હતો.^{૩૧}

સં. ૧૨૨૮ ના એક દાનપત્રથી જણાય છે કે, ચૌહાણુવંશી રાજાઓમાં ૧૪મી પેઢીએ થયેલા આલ્હણુદેવે જૈન-ધર્મ અંગીકાર કરી નાડોલમાં ભગવાન મહાવીરનું મંદિર બંધાવ્યું અને તેને માટે વૃત્તિ નિર્ધારિત કરી હતી.^{૩૨}

સં. ૧૨૪૧ના ઘાંધાણુ ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા કેલ્હણુદેવના પુત્ર મોઢલદેવે પોતાને મળેલા ઘાંધાણુ ગામમાં મહાવીર જિનના મંદિરના નિભાવ માટે માંડવ્યપુરની મંડપિકામાંથી દાન અપાવ્યું હતું.^{૩૩}

સં. ૧૨૫૫ના ઝાડોલી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, પરમાર ધારાવર્ષદેવની રાણી શૃંગારદેવીએ ઝાડોલીના જૈન મંદિરના નિર્વાહાર્થે અરટ અને જમીન આપી હતી.^{૩૪}

સં. ૧૨૮૭ ના આણુના લૂણુવસહી મંદિરના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચંદ્રાવતીના પરમારરાજા સોમદેવે અને તેના પાટવી કુંવર કાન્હડદેવે લૂણુવસહી મંદિરના નિભાવ માટે હબાણુ ગામ સદા માટે ભેટ કર્યું હતું.^{૩૫}

૨૮. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભા. ૨, લેખાંક ૩૨૩.

૨૯. એજન; લેખાંક: ૩૩૨.

૩૦. એજન; લેખાંક, ૩૪૯, ૩૫૦.

૩૧. 'અણુદાયક પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ', લેખાંક; ૪૫૦.

૩૨. 'ટોડ-રાજસ્થાન' દ્વિ. ખંડ; અ. ૨૭, પૃ. ૭૭૪.

૩૩. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભાગ ૨, લેખાંક: ૪૨૯.

૩૪. 'અણુદાયક પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૩૧૨.

૩૫. એજન; લેખાંક: ૨૫૧.

સં. ૧૩૦૦ના કાળાગરાના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચંદ્રાવતીના મહારાજાધિરાજ આલ્હણસિંહના ખેતા નામના મંત્રીએ ત્યાંના મંદિરને કંઈક ભેટ કરવાનું શાસન લખેલું છે.^{૩૬}

સં. ૧૩૩૩ના સિદ્ધમાલના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચાચિગદેવે અહીંના મહાવીર જિનમંદિરને કેટલાક દ્રમમનું દાન કર્યું હતું.^{૩૭}

સં. ૧૩૪૫ના દત્તાણી ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ ગામના ઠાકોર પરમાર દેવડા પ્રતાપસી અને હૈમદેવે અહીંના મંદિર માટે બે ખેતરો આપ્યાં અને રા. મહીપાલના પુત્ર સુહસિંહે મંદિરના તીર્થ કર દેવની યાત્રા કરી ૪૦૦ દ્રમમની ભેટ કરી હતી.^{૩૮}

સં. ૧૩૫૦ના વાગીણુ ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, તે ગામના સોલકીસમુદાયે મળીને ત્યાંના જિન-મંદિરના નિર્વાહ અર્થે પ્રત્યેક અરટ દીઠ અમુક કર નાખ્યો હતો.^{૩૯}

સં. ૧૩૬૧ના દિયાણા ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજશ્રી તેજસિંહ અને મંત્રી કૃપાએ દિયાણાના મહાવીરદેવ માટે વાવડી ભેટ કરી હતી.^{૪૦}

સં. ૧૪૪૨ના મૂંગથલાના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા કાન્હડદેવના પુત્ર વીસદેવે મૂંગથલાના મંદિર માટે કંઈક ભેટ આપી હતી.^{૪૧}

સં. ૧૬૫૬ના નાણાગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા અમરસિંહે નારાયણ નામના મંત્રીને નાણાગામ સમર્પણ કરેલું, તેમાંના સાધરાવનો અરટ એ મંત્રીએ નાણાના મંદિરને અર્પણ કર્યો હતો.^{૪૨}

સં. ૧૮૭૬ના પ્રાક્ષણવાડાના તામ્રપત્રથી જણાય છે કે, સિરોહીના દરબાર શિવસિંહજીએ પ્રાક્ષણવાડાના મહાવીરદેવ માટે અરટ અને ઉપજનો કેટલોક ભાગ અર્પણ કર્યો હતો.^{૪૩}

આ સિવાય ખીબાં કેટલાંયે પ્રમાણે શોધીને મૂકી શકાય પરંતુ આપણી હકીકતને માટે આટલાં ઉદાહરણો પર્યાપ્ત ગણાય.

ઉપર્યુક્ત ઉલ્લેખોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ પ્રદેશના ગામોના નામ ઉપરથી અસ્તિત્વમાં આવેલા ગરબો અને સ્માતિઓના પ્રભાવશાળી પુરુષોએ અહીંના સંસ્કૃતિ-નિર્માણ કાર્યમાં સમગ્ર રીતે યોગ આપ્યો હતો. એ જ રીતે બારમા-તેરમા સૈકા પછી અહીંના રાજકારણમાં મુસ્લિમોના કારણે પડટો આવ્યો ત્યારે ક્ષત્રિય જૈન વીરો આગળ આવ્યા અને મંત્રી, સેનાપતિ, ભંડારી આદિ અધિકારપદે રહીને પોતાની શક્તિ અને કુનેહ દ્વારા શાસનવ્યવસ્થા ટકાવી રાખવામાં મોટો ફાળો આપ્યો હતો, જેની નામપૂર્તી નોંધ પણ ઉવેખી શકાય એમ નથી. કેટલાક શ્રેષ્ઠીઓનું મંત્રીપદ તો વંશપરંરામાં ઊતરી આવતું હતું.

સોનગરાવંશીય મંડન મંત્રીના પૂર્વજોએ જુદે જુદે સ્થળે મંત્રીપદ શોભાવ્યાં હતાં એની હકીકત 'કાવ્યમનોહર' નામના ગ્રંથથી જણાય છે.

૩૬. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભાગ ૨, લેખાંક: ૪૨૬,

૩૭. એજન, લેખાંક: ૪૦૨.

૩૮. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૫૫.

૩૯. 'પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ' ભાગ ૨, લેખાંક: ૪૨૫.

૪૦. 'અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈનલેખસંગ્રહ' લેખાંક: ૪૬૦.

૪૧. એજન, લેખાંક: ૫૧.

૪૨. એજન, લેખાંક: ૩૬૨.

૪૩. એજન, લેખાંક: ૩૦૪.

લગભગ તેરમા સૈકામાં જલોરનો રહેવાસી આબૂ નામે જૈન શ્રેષ્ઠી પોતાની બુદ્ધિમત્તાથી ભારતના અંતિમ હિંદુ-સમ્રાટ પૃથ્વીરાજના પિતા સોમેશ્વરના મંત્રી તરીકે નિયુક્ત થયો હતો. એ આબૂનો પુત્ર અલયદ તેરમા સૈકામાં આનંદ (સંભવતઃ અર્જુનરાજ)નો મંત્રી હતો. એ અલયદનો પુત્ર આંબડ તેરમા સૈકામાં જલોરનો મુખ્ય અધિકારી હોય એમ જણાય છે, જેણે વિગ્રહશને જલોરના અધિકારપદે સ્થાપન કર્યા હતા. એ આંબડનો પુત્ર સહણપાલ તેરમા સૈકામાં મોજદીન બાદશાહના પ્રધાનોમાં મુખ્ય મંત્રી હતો, જેણે બાદશાહથી 'કુચ્છપતુચ્છ' દેશને ઉગારી લીધો હતો. એ સહણપાલનો પુત્ર નૈણા નામે હતો, જેને તેરમા સૈકામાં સુલતાન જલાલુદીન બાદશાહે રાજ્યનો સમગ્ર કારભાર સોંપી દીધો હતો. એ નૈણાનો પુત્ર દુસાબુ ચૌદમા સૈકામાં ચંડ રાઉલના વિસ્તૃત રાજ્યનો મુખ્ય પ્રધાન હતો. તુઘલક ગયાસુદીન બાદશાહે તેને આદરપૂર્વક બોલાવી 'મૈરુતમાન' દેશ અર્પણ કર્યો હતો. એ દુસાબુના પુત્ર વીકાએ ચૌદમા સૈકામાં સુપાદલક્ષના પ્રદેશમાં રાજ્ય કરતા શક્તિશાહ (સંભવતઃ અહમદશાહ) નામના રાજાને અને બીજા મળીને સાત રાજાઓને કેદ કરી લીધો હતા અને એ પ્રદેશ ઉપર ગયાસુદીન બાદશાહનો અધિકાર સ્થાપન કર્યો હતો. મંત્રી વીકાણની જૈનધર્મમાં પરમલક્ષિત હતી. તેણે ચિતોડમાં પડેલા દુષ્કાળમાંથી લોકોને બચાવી લીધો હતો. એ વીકાણનો પુત્ર ઝાંઝણ નાંદ્રીય(શુજરાતનું નાંદોલ)ના રાજા ગોપીનાથનો મંત્રી હતો. પછીથી તે માંડૂ (માંડવગઢ) આવ્યો અને રાજકારણમાં તેના રાજ્યપ્રબંધની કુશળતા જોઈ આલમશાહે (સંભવતઃ હુશંગગોરીએ) તેને પોતાનો મંત્રી (પંદરમા સૈકામાં) બનાવ્યો. ઝાંઝણે જૈનધર્મમાં અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં. એ ઝાંઝણને ચાહડ, બાહડ, દેહડ, પર્સિહ, આલહૂ અને પાહૂ નામે છ પુત્રો હતા. બધાંયે હુશંગગોરીના મંત્રીઓ હતા. ઝાંઝણના બીજા પુત્ર બાહડનો પુત્ર મંડન નામે હતો. તે પણ હુશંગગોરીનો મંત્રી હતા, જે વ્યાકરણ, સાહિત્ય, અલંકાર અને સંગીત આદિ શાસ્ત્રોમાં પ્રખર વિદ્વાન હતો. તેણે તે તે વિષયના શ્રેષ્ઠ બનાવેલા મળી આવે છે. બાદશાહની તેના પર ખૂબ પ્રીતિ હતી.

આજ રીતે અચ્છાવતના વંશજોમાં પણ પેઢીદર મંત્રીપદ ઊતરી આવ્યું હતું, તેમનાં નામો આ પ્રકારે મળી આવે છે: સગર, બોહિત્ય, શ્રીકરણ, સમધર, તેજપાલ, વીલ્હાણ, કડૂવા, જ્વલણ, અચ્છરાજણ, કર્મસિંહ, વરસિંહ, નગરાજ, સંઘ્રામસિંહ, કર્મચંદ્ર, ભાગચંદ, લક્ષ્મીચંદ, અમરચંદ વગેરે. આ પૈકી અચ્છરાજણ મંડોવર નગરમાં રાજા ઋદ્ધમલણના મંત્રી હતા. રાણા કુંભાએ જ્યારે ઋદ્ધમલણને મારી નાખ્યા ત્યારે તેના પુત્ર જોષને મંડોર બોલાવી તેને રાજા તરીકેનો અધિકાર અપાવ્યો હતો.

ઋદ્ધમલણના બીજા પુત્ર બીકાણએ નવું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું તેમાં અચ્છરાજણએ સાથ આપ્યો હતો. સને ૧૪૮૮ માં બીકાણએ બિકાનેર વસાવ્યું, તેમ અચ્છરાજણએ 'અચ્છસાર' નામક એક ગામ વસાવ્યું હતું. તેણે જૈનધર્મની પ્રભાવનાનાં અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં. એ અચ્છરાજણના પુત્ર કરણસિંહને રાવ લણકરણણએ પોતાનો મંત્રી બનાવ્યો હતો. તેણે વિ. સં. ૧૫૭૦ માં બિકાનેરમાં શ્રીનેમિનાથનું વિશાળ મંદિર બનાવ્યું હતું, જે અદ્યાપિ મૌજુદ છે.

એ કર્મચંદ્રના ભાઈ વરસિંહને અને તેની પછી તેના પુત્ર નગરાજણને રાવ લૂણકરણે અને તે પછી થયેલા રાવ જૈતસીએ મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યાં હતા. મંત્રી નગરાજણએ જ્યારે શત્રુજયની યાત્રા કરી ત્યારે લંડારની અવ્યવસ્થા જોઈને તેનો વહીવટ પોતાના હાથમાં લઈ લીધો હતો. સં. ૧૫૮૨ માં પડેલા દુષ્કાળમાં લોકોને બચાવવા માટે તેણે સદામત બોલ્યાં હતાં. તેણે પોતાના નામથી 'નગાસર' નામે એક ગામ વસાવ્યું હતું. એ નગરાજણનો પુત્ર સંઘ્રામસિંહ રાવ કલ્યાણમલણના સમયમાં મંત્રી હતો. તેણે શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો હતો. એ સંઘ્રામસિંહનો પુત્ર કર્મચંદ્ર રાવ રાયસિંહનો મંત્રી હતો. કર્મચંદ્ર કુશળ રાજનીતિજ્ઞ અને વિદ્વાન હતો. રાયસિંહ સાથે અણબનાવ થતાં કર્મચંદ્રને અકબર બાદશાહે દિલ્હી દરબારમાં ઊંચા અધિકારે નીમ્યો હતો.

અમરચંદ સુરાણા રાવ સુરતસિંહ (સને ૧૭૮૭ થી ૧૮૨૮)ના સમયમાં મંત્રી હતા. તેમણે ઘણી લડાઈઓમાં વિજય મેળવ્યો હતો.

એ જ રીતે શ્રેષ્ઠી ભારમલના વંશજોમાં પણ મંત્રીપદ વારસગત ઊતરી આવ્યું હતું. ભારમલ વિ. સં. ૧૬૧૦માં રણધંભોરના કિલ્લેદાર હતા. રાણા ઉદયસિંહના સમયે ભારમલ કવડિયા મંત્રીપદે નિમાયા હતા. આ ભારમલને તારાચંદ અને ભામાશાહ નામે બે પુત્રો હતા. ભારમલ પછી તારાચંદ રાણા ઉદયસિંહના મંત્રી બન્યા અને રાણા પ્રતાપસિંહના સમયમાં પણ મંત્રીપદે રહ્યા હતા. હલ્દીઘાટના યુદ્ધમાં તારાચંદ અને ભામાશાહ રાણા પ્રતાપની સાથે જ રહીને લડાઈમાં ઊતર્યાં હતા. મંત્રી તારાચંદ છવટે ગોલવાડ પ્રદેશના દંડનાયક નિમાયા હતા.

વીર ભામાશાહે રાણા પ્રતાપના સંકટાવસ્થામાં દંશાલભાન અને સ્વામલાક્ષ્મી પ્રેરાઈને સ્વેપાર્જિત અખૂટ સંપત્તિ રાણા પ્રતાપને ચરણે ધરી દીધી હતી. એ સંપત્તિની સહાયથી જ પ્રતાપે પોતાનું રાજ્ય ફરીથી હસ્તગત કર્યું હતું અને રાણા પ્રતાપે એ સમયના રામા મંત્રીને દૂર કરી ભામાશાહને મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યા હતા. એનું સમર્થન એક કવિની આ પંક્તિમાં છે—“ મામો પરધાનો કરે રામો કીધો રવ ” આથી જ ભામાશાહની દાનવીર અને મેવાડોદ્ધારક તરીકેની કીર્તિ આજ સુધી લોકહૃદયમાં સ્થાન પામેલી બેવાય છે. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાણ કહે છે કે, “ભામાશાહનું નામ મેવાડમાં એટલું જ પ્રસિદ્ધ છે જેવું ગુજરાતમાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલનું.” રાણા પ્રતાપે ભામાશાહને મંત્રી બનાવ્યા એટલું જ નહિ પણ એના વંશમાં ભામાશાહના વંશજોને મંત્રીપદ મળે એવી કાયમી વ્યવસ્થા કરી. ભામાશાહ રાણા પ્રતાપના પુત્ર અમરસિંહના મંત્રીપદે ત્રણેક વર્ષ રહ્યા પછી તેમના પુત્ર જીવાશાહ મંત્રીપદે નિયુક્ત થયા. જીવાશાહની પછી તેમના પુત્ર અક્ષયરાજ મહારાણા કર્ણસિંહ અને જગતસિંહના સમયમાં મંત્રીપદે હતા.

મહારાણા રાજસિંહના સમયે શ્રેષ્ઠી દયાલદાસ મંત્રી હતા. તેણે ઐરંગઝેબની સામે લડાઈ આદરી વિજય મેળવ્યો હતો. એ વિજયના ઉપલક્ષમાં રાજસિંહે દયાલદાસની માગણી અનુસાર રાજનગરમાં મંદિર બાંધવાની પરવાનગી આપી. વીર દયાલદાસે રાજસમંદની પાસે ઊંચી ટેકરી ઉપર આદિનાથનો ચતુર્મુખ જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો; જે આજસુધી એની કીર્તિગાથા સંભળાવી રહ્યો છે. આ મંદિરની હદમાં કોઈ જીવવધ ન કરે એવું સં. ૧૭૪૯ના મહા સુદિના દિવસનું ફરમાન રાણા રાજસિંહે બહાર પાડ્યું હતું.

આ સિવાય બીજા કેટલાયે જૈન વીરો મંત્રીપદે હતા, એનો ઇતિહાસ મળી આવે છે.

મેવાડના મહારાણા લાખાના સમયમાં નવલખાગોત્રનો રામદેવ શ્રેષ્ઠી મંત્રી હતા. મહારાણા હમીરના સમયમાં જલસિંહ નામે શ્રેષ્ઠી મંત્રીપદે હતા. મહારાણા કુંભાના સમયે બેલા ભંડારી, ગુણરાજ, રત્નસિંહ, ધરણાશાહ આદિ પ્રધાનો હતા. મહારાણા વિક્રમાદિત્યના સમયમાં કુંભલગઢનો કિલ્લેદાર આશાશાહ નામે હતા; જેણે મહારાણા ઉદયસિંહ શરણાગત થતાં તેમને અભયદાન આપ્યું હતું.

સં. ૧૫૧૫માં જ્યારે મહારાજા જોધાજી મંડોરથી જોધપુર આવ્યા ત્યારે જૈન શ્રેષ્ઠી મહારાજાજીને તેમણે દીવાન બનાવ્યા હતા. તેમની કામગીરીથી પ્રસન્ન થયેલા જોધાજીએ સં. ૧૫૨૬માં કૂતેહપોળની નજીક તેમને રહેવા માટે હવેલી બનાવી આપી હતી. મહારાજા જોધાજીના સેનાપતિઓ નારોજી અને સમરોજી નામે જૈન શ્રેષ્ઠીઓ જ હતા.

મહારાણા ગજસિંહના સમયે માના ભંડારી, અજિતસિંહના રઘુનાથ ભંડારી અને તે પછી ખીમસિંહ ભંડારી, અનૂપસિંહ, પોમસિંહ, સૂરતરામ, ગંગારામ, રત્નસિંહ, લક્ષ્મીચંદ, પૃથ્વીરાજ, બહાદુરમલ, કિશનમલ વગેરે ભંડારીપદે નિયુક્ત હતા.

સં. ૧૬૫૮માં મહારાજા કૃષ્ણજીએ કૃષ્ણગઢ વસાવ્યું અને મહેતા રાયચંદને મંત્રી બનાવ્યા. તેમના નાનાભાઈ શંકરમણિને પણ ઊંચા હોદ્દે નિયુક્ત કર્યા અનેની શાસનવ્યવસ્થાથી પ્રસન્ન થયેલા રાજવીએ તેમને માટે બે હવેલીઓ બંધાવી આપી; જે આજે પણ બડીપોળ અને છોટીપોળ નામે ઓળખાય છે. મહેતા રાયચંદજીએ કૃષ્ણગઢમાં સં. ૧૬૭૦માં એક જૈન મંદિર બંધાવ્યું અને સં. ૧૬૭૨માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મહારાજા માનસિંહજી પોતાના વૃદ્ધ અને અનુભવી મહેતા રાયચંદ ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન રહેતા. આથી તેમણે પાલડી ગામ તેમને બક્ષિસમાં આપ્યું હતું. સં. ૧૭૨૩ માં રાયચંદ મંત્રી સ્વર્ગસ્થ થયા હતા. મહારાજા માનસિંહજીના રહસ્યમંત્રી મહેતા વૃદ્ધલાણજી હતા. તેમના પુત્ર કૃષ્ણદાસજી મહેતા તેમના દીવાનપદે હતા. તેમની કામગીરીથી ખુશ થઈ રાજાએ તેમને જુહારુ ગામ ભેટમાં આપ્યું હતું.

એ પછી કૃષ્ણદાસજી, આસકરજી, દેવીચંદ્રજી, ચેનસિંહજી, અચલોજી, જયમલજી, નેણસી (જેમણે ‘નેણસીરી ખ્યાત’ નામે ઐતિહાસિક ગ્રંથ લખ્યો છે), સુંદરદાસ, કરમસી, વૈરસીજી, સંગ્રામસિંહજી, જ્ઞાનમલજી, નવજમલજી વગેરેએ દીવાનગીરી જેવા ઊંચા હોદ્દાઓ પ્રાપ્ત કરી પેઢીદર અધિકાર ભોગવી દેશની સુરક્ષા દ્વારા ધર્મની રક્ષા કરી હતી અને જૈનધર્મી તરીકે સાખ વધારી હતી.

આટલાં માત્ર નામપૂરતાં ઉદાહરણોથી રાજસ્થાનના સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક, સાહિત્યિક અને રાજનૈતિક ઇતિહાસમાં જૈનોએ દિલથી કેવો અને કેટલો યોગ આપ્યો હતો એ સમજવું સરળ થઈ પડે છે.

૭૯. મંડોર

(કોઠા નંબર : ૨૦૩૮-૨૦૪૧)

જોધપુરથી ૫ માઈલ દૂર મંડોર નામે સ્ટેશનનું ગામ છે. આનું પ્રાચીન નામ માંડવ્યપુર અને મંડોવર પણ મળી આવે છે. કેટલાકના કહેવા પ્રમાણે મયદાનવે આ નગર વસાવ્યું હતું; જ્યારે બીજાઓના કહેવા પ્રમાણે માંડુ ઋષિનો અહીં આશ્રમ હતો તેથી તેમના નામે આ ગામ વસ્યું. ગમે તે હોય પણ ઇતિહાસ કહે છે, કે મારવાડની પ્રાચીન રાજધાનીનું આ નગર હતું. પ્રતીહારવંશી રાજાઓ અહીં રાજ્ય કરતા હતા. આ પ્રતીહારવંશી રાજાઓનો એક શિલાલેખ જોધપુરથી વીશેક માઈલ દૂર આવેલા ઘટિયાળા ગામથી મળી આવ્યો છે; જે મારવાડમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે. વિ. સં. ૯૧૮ માં લખાયેલા આ લેખ પ્રાકૃત ભાષામાં શ્લોકબદ્ધ છે અને એ પ્રદેશમાં પ્રસરેલા જૈનધર્મની મહત્તા ઉપર અગત્યનો પ્રકાશ પાડે છે.^૧ પં. રામકર્ણી કહે છે કે, “ આ શિલાલેખના ૧૯ મા પદમાં નક્ષત્ર વારાદિ સહિત સંવત લખીને, તે પછી જિનમંદિર અંધાવનાર પ્રતીહાર કણ્ઠક મહારાજનાં કેટલાંયે ઉત્તમ કામોનું વર્ણન કરી કણ્ઠકે જિનમંદિર અંધાવી ધનેશ્વરગચ્છને સમર્પણ કર્યાનું જણાવ્યું છે. આ કણ્ઠક નાહડરાય એ નામથી પ્રસિદ્ધ પ્રતીહાર નાગભટનો વંશજ હતો, જેનો સમય સાતમી શતાબ્દી હોવો જોઈએ.^૨ કણ્ઠકના શિલાલેખમાં સંવત્સર અને જિનચૈત્ય વિષયક ગાથાઓ આ છે:—

“વરિસણુ અ ણવસું અટ્ટોરેહ સમગલગોસુ ચેતમ્મિ । ણકલ્લે વિહુહલ્લે મુહવારે ધવલભીઆણ ॥૧૧॥

તેણ સિરિકકુણ્ણં જિણસસ દેવસસ દુરિઅનિદલણં । કારવિઅં અવલમિમં ભવણં મત્તોણ સુહજણયં ॥૨૨॥

અપિઅમેઅં ભવણં સિદ્ધસસ ઘણેસરસસ ગલ્લમ્મિ ॥ ”

—વિ. સં. ૯૧૮ (ઈ. સ. ૮૬૧) ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને બુધવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં શ્રીકણ્ઠક રાજાએ પાપનો નાશ કરનારું અને સુખ આપનારું ૬૯ એવું શ્રીજિનેશ્વરદેવનું મંદિર બંધિતપૂર્વક બનાવ્યું અને સિદ્ધ એવા ધનેશ્વરના ગચ્છને આ મંદિર અર્પણ કર્યું.

પ્રતીહાર (પડિહાર) કણ્ઠકે પોતાની કીર્તિ ચિરસ્થાયિની બનાવી રાખવા માટે જિનેશ્વરના મંદિરમાં આ શિલાલેખ લગાવ્યો હતો. આ કણ્ઠક મહારાજનો બીજો લેખ એ જ સંવતનો એ જ સ્થાનમાંથી મળી આવ્યો છે. તેનાથી જણાય છે કે, આ રાજા માત્ર જૈન જ નહોતો પરંતુ વિદ્વાન પણ હતો. કેમકે એ (બીજા) શિલાલેખની અંતે એક શ્લોક લખીને તે પછી જણાવ્યું છે કે, આ શ્લોક સ્વયં કણ્ઠક મહારાજે બનાવ્યો છે.

એ પડિહારવંશી રાજાઓએ વિ. સં. ૧૪૩૮ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. પં. શ્રીગૌરીશંકર યોગાણ અહીંનાં સ્થાપત્યો વિશે જણાવે છે કે—“ અહીં ઘણાં પ્રાચીન મંદિરોનાં ધ્વંસાવશેષો પડ્યાં છે; એમાં અહુ પ્રસિદ્ધ જે માળના જૈન મંદિરનું મકાન ઉત્તર દિશામાં છે. આમાં ઘણી ઓરડીઓ (દેરીઓ) છે. મંદિરમાં પ્રવેશતાં દરવાજાના ગોખલામાં ૪ જૈન મૂર્તિઓ છે અને ૮ જિનમૂર્તિઓ અંદરની વેદીમાં કેરેલી છે. અહીં એક મોટો શિલાલેખ દખાણેલો પડ્યો છે. આના સ્તંભો દશમી શતાબ્દીના પ્રાચીન છે. ”

ઉપર્યુકત અને અવતરણોથી આ નગરની અને જૈન મંદિરોની પ્રાચીનતાનું સૂચન મળે છે. કણ્ઠક જેવા જૈન રાજવીના સમયમાં અને કિલ્લા ઉપરનાં લગભગ ૧૦૦૦ વર્ષ પુરાણાં અવશેષો ઉપરથી આ નગરમાં તે તે સમયે જૈનોની આબાદી અને સમૃદ્ધિ કેટલી હશે એનું અનુમાન સહેજે કરી શકાય એમ છે.

૧. “ જૈન સાહિત્ય સમ્બંધન-અંક ” માં ‘ મારવાડકે સખસે પ્રાચીન લેખ. ’ પૃ. ૧—૮

૨. નાહડરાય જેણે નાડોલ, સત્યપુર (સાયોર) આદિમાં મંદિરો અંધાવી મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલ છે, પરંતુ “ વિવિધતીર્થ-કલ્પ ” ના ‘ સત્યપુરતીર્થકલ્પ ’ માં એ મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાનો સંવત્ વીર નિર્વાણથી ૬૦૦ વર્ષ વીત્યા પછીનો બતાવ્યો છે, જ્યારે એ જ નામના નાહડરાય આ શિલાલેખથી વિક્રમના સાતમા સંક્રમાં થયાનું જણાય છે. શું વિવિધતીર્થકલ્પના નાહડરાય અને આ શિલાલેખના નાહડરાય એક છે કે અલગ ? એનો નિર્ણય કરવાજોવો છે. જો એ એ એક જ હોય તો સાતમો સંક્ર વીરનિર્વાણ સંવતનો નહિ પરંતુ વિક્રમસંવતનો ગણવો જોઈએ.

આથુના 'વિમલવસહી'માંથી મળી આવેલા સં. ૧૩૬૮ ના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ માંડવ્યપુરના રહીશ ગોસલના પુત્ર ધનસિંહ, તેના પુત્રો વીન્ડ આદિ છ ભાઈઓ અને ગોસલના ભાઈ ભીમાના પુત્ર મહાભુસિંહ, તેના પુત્ર લાલિગ વગેરે ત્રણ ભાઈઓએ મળીને એ વિમલવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.^૩ આ ઉપરથી જણાય છે કે મંડોરમાં ચૌહાણ સૈકામાં જૈનોની સારી આબાદી હતી.

૫. મહિમાએ લગભગ ૧૮ મા સૈકામાં રચેલી "તીર્થમાળા"માં જણાવ્યું છે કે—

"મંડોર ગામની કુંગાર રે, મોટા ત્રિણિ પ્રાસાદ રે; એકાવન પ્રતિમા લલી રે. લાલ ગંગાણી સ્થુ વાદ રે"^૪

આને તો અહીં એક જૈનનું ઘર નથી પરંતુ ૧ જૈન ધર્મશાળા, ૧ ઉપાશ્રય અને ૪ શિખરબંધી મંદિરો મોબુદ છે.

૧. ઠગીયાની પાછળ આવેલા સોથી મોટા શિખરબંધી મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨ હાથ ભેંચી પીળા વર્ણની એક પ્રતિમા છે. તેના ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

"શ્રીજિનદેવસૂરિ શ્રીજિનસંઘસૂરિ શ્રીજિનચંદ્રસૂરિપદે શ્રીજિનહર્ષસૂરિ આં શ્રીલક્ષ્મીકુશલ સં૦ ૧૭૨૨ વર્ષે મહા વદિ ૮ સોમે મહારાજાધિરાજશ્રીજસવંતસિંહજી કુંવરવૃન્દોસિંહ મેઘરાજવિજયરાજ્યે ઓસવાલજ્ઞાતીયમંડારી માનાજી પુત્ર નારાયણ તત્પુત્ર મં. તારાચંદને પુત્રપૌત્રાદિયુતેન શ્રીપાર્શ્વનાથચિંત્વં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીબૃહત્સ્વરતરગચ્છે ॥ "

આ શિલાલેખથી જણાય છે કે, કાપરડાનું સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથનું મંદિર કરાવનાર ભંડારી ભાણુના જ પુત્ર નારાયણ અને તેના પુત્ર તારાચંદે આ મૂર્તિ સં. ૧૭૨૨માં ભરાવીને પ્રતિષ્ઠિત કરાવી છે.

૨. ઉપર્યુક્ત સ્થળે જ ખીબું મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે, જે સં. ૧૭૫૦માં શ્રીસંઘે બંધાવ્યું છે.

૩. મંડોરથી જોધપુર તરફની સડકે ડાબી બાજુએ ત્રીબું મંદિર આવેલું છે. તેમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સ્વેતવર્ણી ૧ ફૂટ ભેંચી પ્રતિમા ઊભીરખાઈ છે. એક આચાર્યની મૂર્તિ પણ વિદ્યમાન છે. આ મંદિરની પાછળ એક છત્રીમાં દાદાજીનાં પગલાં છે, જેની સં. ૧૬૦૪માં પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.

૪. દાદાવાડીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ચોથું મંદિર ધૂમટબંધી છે. શ્રીસંઘે સં. ૧૬૫૦માં બંધાવેલું છે.

અહીં નાગાદરી નદીના તટ પર એક જ હારમાં રાવ માલદેવ, રાવ ઉદયસિંહ, સવાઈ રાજ સૂરસિંહ, રાજ ગજસિંહ, મહારાજા જસવંતસિંહ અને મહારાજા અજિતસિંહનાં મોટાં વિશાળ સમાધિમંદિરો બનેલાં છે, જે સં. ૧૬૪૭ થી ૧૮૫૬ સુધીમાં બંધાવાયાં છે. આવા પ્રકારનાં સમાધિમંદિરોની રચના બીજે કયાંય જોવામાં આવતી નથી. આની પાસે એક વીરભવન છે, જેમાં દેવ, દેવીઓ અને વીરોની ૧૬ મૂર્તિઓ છે. આની પાસેના એક સ્તંભવાળો મહેલ દર્શનીય છે, જે મહારાજા અજિતસિંહ રાઠોડે બંધાવ્યો છે.

૮૦. જેસલમેર

(કોડા નંબર : ૨૦૫૫-૨૦૭૪)

રાજપૂતાનાના પશ્ચિમ ભાગમાં જોધપુરથી ૧૪૦ માઈલના અંતરે જેસલમેરનો કસબો આવેલો છે. રાવલ જૈસલાલે વિ. સં. ૧૨૧૨માં પોતાના નામ પરથી જેસલમેર વસાવી કિલ્લો બંધાવ્યો છે. ભારત અને પાકીસ્તાનનાં ભાગલાં પડયાં તે પહેલાં લૂણી-હૈદરાબાદ રેલ્વે લાઈનના બાડમેર સ્ટેશનથી ૧૧૦ માઈલ દૂર વાહનમાર્ગે જવું પડતું; પરંતુ ભાગલાં પડયા પછી જેસલમેરનો બધો વ્યવહાર જોધપુર-પોકરણ લાઈનમાં આવેલા જોધપુર રેલ્વેના છેલ્લા

૩. "શ્રીઅર્ચુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ" લેખાંક : ૧.

૪. "પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ" પૃ. ૫૮, કડી. ૬.

પોકરણ સ્ટેશનથી થાય છે. અહીંથી પશ્ચિમે ૭૦ માર્મલ દૂર જેસલમેર આવેલું છે. ત્યાં જવા માટે સ્ટેશનથી વાહનો મળે છે.

શહેરના મધ્યમાં જ પટવાઓની કળામય હવેલીઓની નજીક એક સ્વેતાંબર જૈન ધર્મશાળા છે. તેમાં જ જેસલમેર, અમરસાગર અને લોદ્રવા તીર્થને વહીવટ કરનારી પેઢી છે, જે 'જૈન સ્વેતાંબર પાર્શ્વનાથલંકાર'ના નામે ઓળખાય છે.

જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલાં કોરણી-ધોરણીના અદ્ભુત નમૂના જેવાં ૮ જૈનમંદિરો અને શહેરમાં આવેલાં-૧ શિખરમંધી અને ૭ ઘર દેરાસરો ઉપરાંત જેસલમેરનું વિશિષ્ટ આકર્ષણ તો અહીંના પ્રાચીન અંથલંકારોના કારણે પણ છે. ૭ જ્ઞાનલંકારો અહીં વિદ્યમાન છે.

(૧) બૃહદ્લંકાર: કિલ્લામાં આવેલા શ્રીસંભવનાથ ભગવાનના મંદિરના ભોંયરામાં તાડપત્રીય પ્રાચીન અંથોનો લંકાર છે. આ લંકારનું બૃહદ્ સૂચીપત્ર 'ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરીઝ, વડોદરા'થી પ્રગટ થઈ ચૂક્યું છે.

(૨) તપાગચ્છીય લંકાર: શહેરમાં આવેલા તપાગચ્છીય ઉપાશ્રયમાં છે.

(૩) આચાર્યગચ્છીય લંકાર: આચાર્યગચ્છના મોટા ઉપાશ્રયમાં છે.

(૪) બૃહદ્ ભરતરગચ્છીય લંકાર: ભટ્ટારકગચ્છના ઉપાશ્રયમાં છે.

(૫) લોંકાગચ્છીય લંકાર: લોંકાગચ્છના ઉપાશ્રયમાં છે.

(૬) ડુંગરશી જ્ઞાનલંકાર: યતિ ડુંગરશીના ઉપાશ્રયમાં છે.

(૭) થીરુશાહ શેઠનો લંકાર: થીરુશાહ શેઠની હવેલીમાં છે.

આ લંકારોમાં અનેક વિષયના પ્રાચીન અંથો જૈનોએ સુરક્ષિત રીતે સંઘરી રાખ્યા છે. જૈન શાસ્ત્રોના પ્રાચીન અંથો ઉપરાંત ભારતીય સાહિત્યના સર્વ વિષયના અંથો અહીંથી ઉપલબ્ધ થાય છે. ખૌદ્દ દર્શનના અતિવિરલ અંથો પણ આ લંકારમાંથી સાંપડ્યા છે. સિવાય પ્રસિદ્ધ એવા જૈનેતર સંસ્કૃત સાહિત્યના ખીજે કયાંઈથી મળી ન શકે એવા અંથોની લખાયેલી પ્રાચીન પ્રતિઓ પણ આ અંથલંકારોમાં જળવાઈ રહી છે. અતિશયોક્તિ વિના કહી શકાય કે, જેસલમેર અને પાટણમાં સચવાયેલી તાડપત્રીય પ્રતો કરતાં વધારે જૂની પ્રતિઓ ભારતમાં ખીજે કયાંઈથી ભાગ્યે જ મળી આવે. છપાયેલા અંથોના શુદ્ધીકરણ માટે પણ આ પ્રતિઓનું મૂલ્ય જરાયે ઓછું નથી. આથી જૈનેતરો માટે પણ જેસલમેરનું આકર્ષણ એક 'વિદ્યાતીર્થ' જેવું બની ગયું છે.

ભારતમાં : જ્યારથી શોધખોળનાં દ્વાર મોકળાં થયાં ત્યારથી જેસલમેરે સંશોધકોનું ભારે આકર્ષણ કર્યું છે. કેટલાયે અંથો નષ્ટ થયા કે લુપ્ત થયા છતાંયે કેઈ પણ વિદ્વાનની તૃષ્ણા છીપાવે એવું આ તીર્થ ભારતમાં અદ્વિતીય પ્રસિદ્ધિ મેળવી ચૂક્યું છે. કર્નલ ટોડ, ડો. બુહલર, ડો. હર્મન યાકોબી, પં. હીરાલાલ હંસરાજ, ડો. ભાંડરકર, શ્રીચીમનલાલ દલાલ, પં. લાલચંદ્ર ગાંધી, શ્રીજિનવિજયજી વગેરે પુરાતત્ત્વપ્રેમીઓએ આ અંથલંકારોને જુદી જુદી દૃષ્ટિએ અવલોક્યા છે, પરંતુ છેવટે વિદ્વદ્વલ્લભ મુનિરાજ શ્રીપુણ્યવિજયજીએ આનો વ્યાપક દૃષ્ટિએ ઉપયોગ કરવાનું મહત્ત્વનું કાર્ય કર્યું છે. મતલબ કે, તેમના પ્રયત્ન પછી ખીજાઓને માટે નવું જાણવા જેવું ભાગ્યે જ હવે બાકી બચ્યું હોય !

જેસલમેર આવે તો ત્યજ્યેલા શહેર જેવું છે. આખા શહેરમાં ઊભેલાં ભવ્ય મકાનોમાં હવે તો માત્ર દૃશ્ય ટકા વસ્તી જોવાય છે. એક કાળે અહીં જૈનોની વસ્તી પુષ્કળ હતી એમ પણ એ કહેવા બાય છે. જૈન મંદિરો, લંકારો, ૧૮ ઉપાશ્રયો વગેરે ધાર્મિક સ્થાનો અસલના જૈનોના અંશ્વર્ય, સામર્થ્ય અને ભક્તિની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે. અહીંના ધનાઢય પટવાઓએ બંધાયેલી પથ્થરની ભવ્ય હવેલીઓમાં આલેખેલી શિલ્પકળા એમની સંસ્કારપ્રિયતા સૂચવી રહી છે. માત્ર હવેલીઓમાં જ નહિ પરંતુ સામાન્ય મકાનોમાં પણ પ્રાયઃ ભાગ્યે જ કેઈ એવું મકાન હશે જેમાં કળામય આકૃતિવાળા ઝરુખા અને જાળીઓ ન હોય. આ દૃષ્ટિએ જેસલમેરનું આલું પથ્થરનું સ્થાપત્ય આખા રાજસ્થાનમાં ભાગ્યે જ જોવા મળે છે.

સામાન્ય મકાનોથી ઉપાશ્રયોને જુદી રીતે ઓળખાવી શકાય એ માટે ઉપાશ્રયના આરસાખમાં મંગળચિહ્ન તરીકે વચ્ચે કુંભ અને તેની બંને બાજુએ હાથીઓની આકૃતિનો સંકેત સૂચવ્યો છે. વાસ્તુનિર્માણની આવી વિભાગીય

યોજનાપ્રણાલીનો નમૂનો બીજાઓ માટે પણ નોંધવાયોગ્ય ગણાય. વળી, કેટલાયે ધનકુળોરોની હવેલીઓમાં પોતાનાં ગૃહમંદિરો હતાં, એમાંના આજે કેટલાંક તો મૌલુદ છે.

ટૂંકામાં—એક કાળના ઐશ્વર્ય અને સંસ્કારસંપન્ન આ લઘુ નગરમાં આજે માત્ર જૈનોનાં વીશેક ઘરો ખુલ્લાં છે, તેમાંયે પુરુષવર્ગ તો આજે જ છે.

જેસલમેરના સ્થાપનાકાળથી જૈન તીર્થ તરીકે આ નગર બાણીતું છે, એટલે અહીંનાં મંદિરો ઓછામાં ઓછાં એટલાં પ્રાચીન હોવાં જોઈએ, પરંતુ પાછળથી થયેલાં જીર્ણોદ્ધારોમાં એની પ્રાચીનતાનાં ચિહ્નો સાવ ભૂંસાતાં ગયાં છે. શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય આ તીર્થનું સ્મરણ કરાવતાં નોંધે છે:—

“જેસલમેર જુહારીએ દુઃખ વારીએ રે, અરિદુત મિંબ અનેક; તીરથ તે નમુ રે.”

(૧) કોઠારી પાડામાં આવેલું શ્રીસુપાર્શ્વનાથ લગવાનનું સૌધશિખરી એ માળનું મંદિર દર્શનીય છે. આ મંદિર ‘તપાગચ્છીય મંદિર’ નામે ઓળખાય છે. શહેરમાં આવેલાં બીજાં મંદિરો કરતાં આ મંદિર મોટું છે. નીચેના લાગમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ લગવાન તેમજ શ્રીસીમંધરસ્વામીના જે ગભારાઓ છે, ન્યારે માળ ઉપર શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ લગવાન અને સંકેટહરા પાર્શ્વનાથ લગવાન મૂળનાયક તરીકે વિરાજમાન છે. થાંભલાઓમાં પક્ષીઓના આકારો દર્શનીય છે. તપાગચ્છનો હસ્તલિખિત લંડાર અહીં છે. મોટા પીળા પાષાણ પર કોતરેલી ૪૦ પંક્તિઓની મોટી પ્રશસ્તિ છે. એ મુજબ સં. ૧૮૬૬ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે શ્રીસંઘે આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.^૧

(૨-૩) આચાર્યગચ્છના ઉપાશ્રયમાં શ્રીવિમળનાથ લગવાનનું અને ભટ્ટારકગચ્છના ઉપાશ્રયમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ લગવાનનું મંદિર છે. બહુત ખરતરગચ્છનો લંડાર અહીં છે. સં. ૧૧૦૧ ની સાલની અંબિકાની ધાતુમૂર્તિ છે.^૨ (૪-૫) પટવાઓની હવેલીમાં શેઠ હિંમતરામ બાકણુએ અને શેઠ અખયરાજજીએ બંધાવેલાં ગૃહમંદિરો છે. (૬) લૈયા પાડામાં શેઠ આંદમલજીની હવેલીમાં ત્રીજે માળે, (૭-૮) મહેતા પાડામાં શેઠ રામસિંહ મૂતાનું બીજે માળે અને ધનરાજજી મૂતાનું ઘર દેરાસર છે, જે સં. ૧૮૬૩ માં પ્રતિષ્ઠિત થયું લાગે છે. (૯) શેઠ થીરુશાહની હવેલીમાં બીજે માળે એક સુંદર ઘર દેરાસર છે.

જેસલમેર નગરને અડીને આવેલી એક ટેકરી ઉપર જેસલમેરનો લઘુ કિલ્લો છે. આમાં પ્રવેશમાર્ગ તરીકે ચાર દરવાજાઓ થોડે થોડે છેટે આવેલા છે, જેને અખયપોળ, સૂરજપોળ, ગણેશપોળ અને હવાપોળ નામે લોકો ઓળખે છે. કહેવાય છે કે, અંદરના કિલ્લાનો કોટ અને રાજમહેલ સાંડાયા નામના શ્રેષ્ઠીએ બંધાવ્યા હતા. સૂરજપોળમાં આવેલા રાજમહેલની એક ભીંત ઉપર સં. ૧૫૧૨ નો એક શિલાલેખ છે, જેમાં રાઉલ દેવીદાસના રાજ્યમાં અમરકોટ પાડીને ત્યાંથી ઈંટો લાવી અહીંની ભીંત કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે.

હવાપોળમાં પેસતાં એકીસાથે આવેલાં પીળા પથ્થરમાં બાંધેલાં ૭ જૈન મંદિરોનું ઝૂમણું શત્રુંજયની એકાદ ટૂંકનો ખ્યાલ આપી દે છે અને ધર્મવીર જૈનોના શિલ્પપ્રેમ માટે પોતાની સંપત્તિનો છૂટે હાથે ઉપયોગ કર્યાનું જીવંત ચિત્ર ખડું કરી દે છે. ૮ મું એક મંદિર હવાપોળની પાસે અલગ છે. આ રીતે કુલ આઠ મંદિરો કોટમાં જૈનોના રાજ્યની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે.

૧. શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ લગવાનનું મંદિર—અહાં દેવપ્રાસાદોમાં ગુખ્ય છે. ત્યાં જવા માટે એક નાના દરવાજામાં પ્રવેશતાં શિલ્પકૃતિઓથી ભરેલા એ વિશાળ સ્તંભો ઉપર ગોઠવાયેલું પાષાણનું લઘુ કળારમ્ય તોરણ નજરે પડે છે; જેમાં વચ્ચે તીર્થંકરની પદ્માસનસ્થ મૂર્તિઓ અને બાજુમાં વાલ્મીકી સાથેની નૃત્યપૂતળીઓ જોવાય છે. તેમાંથી પસાર થઈ મંદિરના દ્વારમાં પ્રવેશ કરવા માટે આઠેક પગથિયાં ચડવાં પડે છે. પ્રવેશદ્વારમાં શૃંગારચૈત્રીની છતમાં અદ્ભુત કોતરણીવાળાં સ્વરૂપો આલેખાયેલાં જોવાય છે અને ત્રણ તોરણોમાં પણ

૧. “જેસલમેરમાળાગારીવમ્બ્યાનાં સૂચી,” પરિશિષ્ટ: ૨૨, પૃ. ૭૭

૨. “જૈન લેખમંત્રહ ’ ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૪૮૯

તીર્થંકરની મૂર્તિઓ કોરેલી છે. વળી, પ્રવેશદ્વારની બારસાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની આકૃતિ નજરે પડે છે.

મંદિરમાં મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છયોડી, સભામંડપ, ભમતીની ૫૨ દેવકુલિકાઓ, શૃંગારચોડી અને શિખરબધી. ભવ્ય રચના કરેલી છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની લેખમય મૂર્તિ બિરાજમાન છે. ગૂઢમંડપમાં શ્રીઅંગિકાદેવીની પાષાણમય પ્રતિમા અને ધાતુની ૪ મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે; તેમાંની એક શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા સં. ૧૫૩૬ માં પાટણનિવાસી સં. ધણુપતિએ ભરાવેલી અતિમનોહર છે.^૩ વળી, પાષાણની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પણ સુંદર છે. લીંચણથી નીચેના ભાગ સુધી આડા પથ્થરો અણી લીધેલા હોવાથી તેના પરના લેખો વાંચી શકાતા નથી. અહીં એક ધાતુમૂર્તિ ઉપર સં. ૧૧૪૭ ની સાલનો કૃત્રિમ લેખ છે,^૪ જ્યારે મૂર્તિરચના અને લિપિ પાછળના કાળનાં પ્રતીત થાય છે.

સભામંડપની છતમાં અને આઠે થાંભલા ઉપર નૃત્ય કરતી જુદી જુદી શિલ્પીય આકૃતિઓ કોરેલી છે. આઠે થાંભલાની વચ્ચે કળામય એકેક તિલકતોરણ છે અને બહારનું એક તોરણ ગણુતાં આ મંદિરને ‘નવતોરણિયું મંદિર’ કહે છે. સભામંડપમાં પીળા પાષાણના ૫x૪૫ ફીટ જિઆઈ-પહોળાઈવાળા ચાર પટ્ટો પૈકી ત્રણ નંદીશ્વર દ્વીપના અને એક શત્રુજય અને ગિરનારનો પટ્ટ છે. ચારે ઉપર સં. ૧૫૧૮ ની સાલના લેખો છે.^૫ શત્રુજય અને ગિરનારનો પટ્ટ શિલ્પકળાની દૃષ્ટિએ અતિમહત્વનો અને નમૂનેદાર છે. ભમતીની બધી દેવકુલિકાઓની બારસાખમાં સં. ૧૪૭૩ ના લેખો છે, જેમાં જુદા જુદા શ્રેણીઓએ કરાવેલી દેરીઓના ઉલ્લેખો છે.

મંદિરના ગર્ભગૃહના મંડોવરમાં તીર્થંકર મૂર્તિઓ ઉપરાંત દેવાંગનાઓનાં રૂપો પણ આલેખ્યાં છે. એકંદર આ મંદિરના સભામંડપના સ્તંભો અને તોરણો વગેરેમાં શિલ્પકળાના અભ્યાસી માટે અષ્ટ સામગ્રી ભરી પડી છે.

મંદિરની ભમતીમાંથી શ્રીસંભવનાથ જિનાલયમાં જવાના માર્ગે દરવાજાના બારણાની પાછળ પ્રશસ્તિઓના બે શિલાલેખો વિદ્યમાન છે.^૬ એનાથી જણાય છે કે, સં. ૧૪૫૯માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનરાજસૂરિના ઉપદેશથી શ્રીસાગર-અંદ્રસૂરિએ મંદિરનું શિલારોપણ કરાવ્યું હતું અને ૧૪ વર્ષે એ મંદિર તૈયાર થતાં સં. ૧૪૭૩માં રાઉલ લક્ષ્મણ-સિંહના સમયે આશવંશના રાંકાગોત્રીય શ્રેણી જયસિંહ અને નરસિંહ વગેરેએ શ્રીજિનવર્દનસૂરિના હાથે એની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.^૭ મંદિરનું નામ એ રાજવીના નામ ઉપરથી ‘લક્ષ્મણવિહાર’ રાખવામાં આવ્યું હતું.^૮

૨. શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું મંદિર:—આ મંદિરના ભોંયરામાં જગતવિખ્યાત તાડપત્રીય અંથભંડાર છે, જેના વિશે અગાઉ કહેવાઈ ચૂક્યું છે. આ મંદિરમાં પ્રવેશતાં પીળા પાષાણની એક તપપટ્ટિકા ૩૫ x ૨૨ ફીટ જિઆઈ-પહોળાઈ જોવાય છે. તેના ઉપર સં. ૧૫૦૫ નો લેખ ઉત્કીર્ણ છે.^૯ વળી, ભંડારમાં જવાની નિસરણીના ઉપરના ભાગમાં આરસમાં કોતરેલા શ્રીશત્રુજય અને ગિરનારના સુંદર પટ્ટોનાં દર્શન થાય છે. ઉપરના ભાગમાં મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાન અને બીજા તીર્થંકરની મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. આ મંદિરના સભામંડપનો ઘૂમટ ખરેખર, દર્શનીય છે.

૩. જૈન લેખ સંગ્રહ: ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૧૨૦

૪. એજન: લેખાંક: ૨૧૨૪

૫. એજન: લેખાંક: ૨૧૧૬ થી ૨૧૧૯

૬. એજન: લેખાંક: ૨૧૧૨, ૨૧૧૩

૭. ભય જ્ઞાલમેરૌ શ્રીલક્ષ્મણરાજરાજ્યે વિજયિનિ સં ૧૪૭૩ વર્ષે ચેત્ર સુદિ ૧૫ દિને જૈ: શ્રીજિનવર્દનસૂરિમિ: પ્રાણુજાન્વયાસ્તે શ્રેષ્ઠિયા જયસિંહ-નરસિંહધામા: સમુદાયકારિતપ્રતિષ્ઠયા સહ જિનવિવપ્રતિષ્ઠાં કારિતવંત: ॥—જે ૦ ભાં ૦ અં ૦ સૂચી: પરિશિષ્ટ (૨), પૃ. ૬૬

૮. શ્રીલક્ષ્મણવિહારોયમિતિ દ્વાત્તો જિનાલય: શ્રીનંદીવર્ધમાનશ્વ વાસ્તુવિદ્યાનુસારત: ॥—જે ૦ ભાં ૦ અં ૦ સૂચી પરિ. (૧), પૃ. ૬૪

૯. “જૈન લેખસંગ્રહ” લેખાંક: ૨૧૪૪

છતની મધ્યમાં આબુ-દેલવાડાના મંદિરોની માફક લટકતા કમળનું લોક છે, તેની આબુઆબુએ ગોળ ફરતી બાર અપ્સરાઓના અભિનયનો અંગમરોડ જેતાં બહુ જીવંત પૂતળીઓ હોય એમ લાગે છે. અપ્સરાઓની નીચે એકેક ગંધર્વનું સ્વરૂપ આલેખ્યું છે અને અપ્સરાઓની વચ્ચે એકેક પદ્માસનસ્થ જિનમૂર્તિઓ કંડારેલી છે. તેની નીચે હંસથર રજૂ કર્યો છે. જમણી બાબુએ પીળા પાષાણનાં બે તોરણોનું શિલ્પકામ જોવાલાયક છે. બંને તોરણો ઉપર સં. ૧૫૦૬ અને ૧૫૧૮ ના લેખો આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૫૦૬ વર્ષે શ્રીસ્વરત્રગચ્છે શ્રીજિનભદ્રસૂરિવિજયરાજ્યે શ્રીનેમિનાથતોરણં કારિતં સાં આપમલપુત્ર સાં પેથા તત્પુત્ર સાં આસરાજ તત્પુત્ર સાં પાતા[ક]સ્ય નિજમાતૃમેહી શ્રાવિકાપુણ્યાર્થઃ ॥ ”

“ સંવત્ ૧૫૧૮ વર્ષે જ્યેષ્ઠ(૪) વદિ ૪ સ્વરત્રગચ્છે શ્રીજિનભદ્રસૂરીણાં પ્રસાદેન શ્રીકીર્તિસ્ત્રસૂરીણામારેશોન ગણધરગોત્રે સાં [મા ?] રૂમાર્થા ધત્રોપુત્ર સાં પાસઽ સં સઙ્ગા સં પાસઽ માર્યા પ્રેમલદે પુત્ર સં જીવંદશ્રાવકેણ માર્યા જીવાદેપુત્ર સાધારણ ધીરા મગિની વિમલી પૂરી ધરમઈ પ્રમુલ્ખપરિવાર સહિતેન વાં કમલરાજગણિવરાણાં સદુપદેશોન શ્રીવાસુપૂજ્યર્થિવં તોરણં કારિતં । પ્રતિષ્ઠિ(ષ્ટિ)તં ચ....શ્રીજિનભદ્રસૂરિપટ્ટાલંકારશ્રીજિનચંદ્રસૂરિભિઃ ॥ ઉત્તમલામગણિઃ પ્રણમતિ ॥ ”

આ સિવાય અહીં વીશ વિહરમાનનો પદ્મ, નંદીશ્વરનો પદ્મ, શ્રીમરુદેવા માતાની અબરૂઠ મૂર્તિ વગેરે શિલ્પો દર્શનીય છે.

ગૃહમંડપમાં સ્ક્રીટિકના પદ્માસનસ્થ ચૌમુખજી ધાતુના ચોકઠામાં વિરાજમાન કરેલા છે. ગભારાની પાછળની ભમતીમાં પીળા પાષાણની પદ્માસનસ્થ ૩૦ જિનમૂર્તિઓ વિરાજમાન છે. અહીં એક પીળા પાષાણનું સ્તૂપાકૃતિનું સુંદર સમવસરણ સં. ૧૫૧૮ના લેખવાળું છે. મધ્યમાં ઉપરાઉપરી ત્રણ ચૌમુખજી અને એકમોટી પાદુકા વિરાજમાન છે.

મંદિરનું શિખર સાદું છે અને મંડોવરના ગોખલાઓમાં પદ્માસનસ્થ તીર્થંકર મૂર્તિઓ વિરાજમાન છે.

આ મંદિર શ્રીજિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ચૌપડાગોત્રીય એશવાલ શેઠ શિવરાજ, મહીરાજ, લોલા અને લાખણ નામના ચાર ભાઈઓએ મળીને સં. ૧૪૯૪માં બંધાવવા માંડ્યું હતું. ત્રણ વર્ષે તૈયાર થતાં સં. ૧૪૯૭માં તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ કરી અને એ સમયે આ મંદિરમાં બીજી ૩૦૦ જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા તેમણે કરી હતી.^{૧૦}

શ્રીહિમ્તેવજે સં. ૧૫૫૦ રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવનમાં આ મંદિર વિશે આ પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે:—

પ્રાસાદ જિસઉ નાલિનીવિમાણ, ચૌપડા તણઉ દ્વીસપ્ત પ્રધાન;
મૂલનાયકુ ગરૂયઉ સંભવસામિ, બિંબ છસઈ ચવદાત્તર સિદ્ધિગામી.^{૧૧}

૩. શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનું મંદિર:—શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરની ભમતીમાંથી જમણી બાબુની બારીવાટે આ મંદિરમાં આવે છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીશીતલનાથ ભગવાનને બદલે અત્યારે સં. ૧૫૬૬ના લેખવાળી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની ધાતુમૂર્તિ ગિરાજમાન છે. રંગમંડપમાં બીજી મૂર્તિઓ ઉપરાંત ચારસપાષાણનો દર્શનીય સત્તરિસય જિનપદ્મ ૫x૭ ફીટ ઊંચો-પહોળો છે.

આ મંદિર ડાગાગોત્રીય એશવાલ શ્રેષ્ઠીઓએ બંધાવેલું છે.^{૧૨} તેની પ્રતિષ્ઠા સંબંધી હકીકત ‘વૃહદરત્નમાલા’ પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે. આ મંદિર તેની ઊંચાઈમાં અનોખું તરી આવે છે.

૧૦. શિવરાજ-મહીરાજ-લોલા-લાલ્લણનામકાઃ । + + + ચતુર્ભિર્ધાધવૈરેમિશ્વતુર્ધાધર્મકારકઃ ॥

બધ સંવત્ ૧૪૯૪ વર્ષે શ્રીવૈરિસિંહરાજરાજ્યે શ્રીજિનભદ્રસૂરીણામુપદેશોન નવીનઃ પ્રાસાદઃ કારિતઃ । તતઃ સં ૧૪૯૭ વર્ષે કુંકુમપત્રિકામિઃ સર્વદેશવાસ્તવ્યપરઃસહસ્રશ્રવકાનામન્ય પ્રતિષ્ઠામહોત્સવઃ સાં શિવાદૈઃ કારિતઃ । તત્ર ચ મહસિ શ્રીજિનભદ્રસૂરિભિઃ શ્રીસંભવનાથપ્રમુલ્ખવિભાનિ ૩૦૦ પ્રતિષ્ઠિતાનિ પ્રાસાદશ્ચ ધ્વજશેષરઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ । તત્ર શ્રીસંભવનાથો મૂલનાયકત્વેન પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ + + + જ્યે ૭ાં ૩૦ સૂ ૫રિ ૦ (૩) પૃ. ૬૮

૧૧. સાહિત્યપ્રેમી શેઠ અગરચંદ્રજી નાહટાના સૌજન્યથી આ સ્તવન પ્રાપ્ત થયું છે.

૧૨. “ સોભવદન મૂર્તિ ભલી; શ્રીશીતલ જિનગાય; સુપશ લિથો ડાગે ભલો, મહિમા અધિક કહાય.”

—શ્રીમહિમાસુદ્ર રચિત-જેસલમેર ચૈત્ય પરિપાટી.

૪-૫. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીઅષ્ટાપદનું મંદિર:-આ મંદિરે ઉપર નીચે એક જ મંદિરમાં આવેલાં છે. અને મંદિરે સંખવાલેચાગોત્રના એશવાલ શેઠ ખેતા અને ચોપડાગોત્રીય એશવાલ શેઠ પાંચાએ બંધાવેલાં છે.^{૧૩} તેની સં. ૧૫૩૬માં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી છે.^{૧૪}

શ્રીહિમધ્વજે સં. ૧૫૫૦માં રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવનમાં આ મંદિરના નિર્માતાઓ વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ આપ્યો છે:—

“જિનભવણ તણઉ સાંભલિ પ્રભાવ, લાખણ ખેતા મનિ હુયઉ ઉચ્છાહુ;
પ્રાસાદ મંડવિયઉ ભલઇ ઠામિ, પુણ્ય ન બણઉ એણિ ઠામિ;
અષ્ટાપદ તીરથ કિયઉ વિશાલ, સિરિ શાંતિ કુંથુ બહુ મિંબ માલ.”

ઉપરના મંદિરના મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સમવસરણની આકૃતિમાં બિરાજમાન ધાતુની પંચતીર્થા મૂર્તિ સં. ૧૫૩૬ના લેખવાળી છે. તે લેખ દબાયેલો હોવાથી આટલો જ વાંચી શકાય છે:—

“સં ૧૫૩૬ વર્ષે ફાં સું [૩] દિને શ્રીશાંતિનાથઃ ॥”

મૂળનાયક સિવાય ત્રણે દિશામાં ત્રણ મૂર્તિઓ એ જ સમવસરણમાં પધરાવેલી છે. સમવસરણની શિલ્પરચના મનોહર અને નમૂનેદાર છે. તેના ઉપર શિખર છે અને શિખરના ઉપરના ભાગના ઘૂમટની છતમાં વાદો સાથે અભિનય કરતી બાર અપ્સરાઓનાં સ્વરૂપો આલેખ્યાં છે. અપ્સરાઓની નીચે એકેક ગંધર્વની રજૂઆત પણ કરેલી છે. ગભારાની બહાર ડાબા હાથે પીળા પાષાણના સત્તરિસય પટ્ટ ઉપર સં. ૧૫૩૬નો લેખ કેતરેલો છે. પીળા પાષાણની બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પણ સુંદર છે. આરસની બે શિલ્પનર્તકીઓની બાજુમાં મંદિર બંધાવ્યા સંબંધી પ્રશસ્તિ ઉત્કીર્ણ છે. આ નર્તકીઓની શિલ્પરચના કળાના ઉત્તમ પ્રતીકોમાં ગણાય છે.

રંગમંડપમાં પીળા પાષાણના હાથી ઉપર બેઠેલી શેઠ-શેઠાણીની ધાતુમૂર્તિઓ છે. મંદિરના બંધાવનાર શેઠ ખેતા અને તેની પત્ની સરસ્વતીની આ મૂર્તિઓ છે. તેમાંની એક શ્રાવકમૂર્તિ ઉપર આ પ્રમાણે લેખ વંચાય છે:—

“સંવત્ ૧૫૯૦ વર્ષે પોષ વદિ ૩ દિને શ્રીઆદિનાથ પ્રતિમા સેવક...॥”

આ મૂર્તિઓ તેના પુત્ર સંઘવી વીદ્યાએ સ્થાપન કરી હતી. સં. વીદ્યાએ આ મંદિરમાં ઘણું કાર્ય કરાવ્યું હતું, એમ પ્રશસ્તિથી બાણવામાં આવે છે.

મંદિરની ભમતીમાં શત્રુજયાવતાર અને ગિરનારાવતારના બે સુંદર પટ્ટો છે ને તેના ઉપર સં. ૧૫૮૫ના લેખે કેતરેલા છે.^{૧૫}

મંદિરના મંડોવરમાં કેતરેલાં શિલ્પો ઉત્તમ કોટિનાં છે. તેમાં તીર્થંકર મૂર્તિઓ અને મુનિરાજોનાં સ્વરૂપો પણ આલેખ્યાં છે. ઉપરના સામરણનું ઊણવટભર્યું શિલ્પ દર્શનીય છે.

નીચલા ભાગમાં અષ્ટાપદણનું મંદિર છે. મૂળભાગમાં મૂળનાયક શ્રીકુંથુનાથ ભગવાન છે. તેમાં ચારે દિશામાં અનુક્રમે સાત, પાંચ, સાત, પાંચ મળીને ૨૪ જિનપ્રતિમાઓ છે. ગભારાની અંદરની ભમતીમાં સં. ૧૫૩૬ના લેખવાળી પીળા પાષાણની ચોવીશી અને એ જ સાલનો પણ બુદ્ધ શ્રેષ્ઠીએ ભરાવેલો બાવન જિનેશ્વરનો પટ્ટ છે. બીજી મૂર્તિઓ ઉપરાંત બોંતેર જિનનો પટ્ટ અને સં. ૧૫૩૬નો ચોવીશીનો પટ્ટ સ્થાપન કરેલો છે. ગભારાની બહાર અને ભમતીમાં પણ જિનમૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે.

૧૩. “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૧૫૪

૧૪. x x x સં ૧૫૩૬ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૩ દિને રાઝલશ્રીદેવદર્જરાજ્યે સમસ્તદેસના સંઘ મેલવી શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ કન્હલિ પ્રતિષ્ઠા કરાવી શ્રીકુંથુનાથ શ્રીશાંતિનાથ મૂળનાયક થવાવ્યા ॥—જેં ભાં ૩૦ સું પરિં (૫) ૫૦ ૭૦

૧૫. “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૩, લેખાંક: ૨૧૫૫

સભામંડપમાં ચાર થાંભલાની વચ્ચે તોરણો મૂકેલાં છે. ચૂદમંડપમાં ૧ સફેદ આરસની અને ૧ શ્યામ પાષાણની મળીને બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ છે. તેને બંને બાજુએ અગિયાર-અગિયાર મૂર્તિઓ હોવાથી આ ચોવીશી ગણાય. તેની નીચે આ પ્રકારે લેખ લેવાય છે:—

“ સંવત્ ૧૫૮૨ વર્ષે ફાગણ વદિ ૬ દિને સોમવારે શ્રીસુવાસર્વિંબં કારિતં સં૦ માલાપુત્રત્ન સં૦ પૂનસીકેન પુત્રાદિપરિવાર-
યુતેન સ્વશ્રેયસે પ્રતિ [૦] ॥ ”

ગર્ભગૃહના બંને બાજુના મંડોવરમાં સુંદર શિલ્પો લેવાય છે.

૬. શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર:—કિલ્લામાંથી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિર તરફ જતાં જમણા હાથે આ મંદિર આવેલું છે. ગર્ભગૃહમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાન બિરાજમાન છે. તેમના આગળના ભાગમાં આરસનું સુંદર તોરણ તેા શિલ્પકળાનો એક નમૂનો છે. મૂળનાયકની નીચેનો અધૂરો લેખ આ પ્રમાણે વંચાયે છે:—

“ સંવત્ ૧૫૩૬ વર્ષે ફાગુણ સુદિ ૫ ॥ ”

મૂળનાયકની જમણી બાજુએ આવેલી કાઉસગિયા પ્રતિમા ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૫૩૬ વર્ષે ફાગુણ સુદિ ૫ દિને ગણધર ચોપડાગોત્રે સં૦ ॥ ”

મૂળનાયકની ડાબી બાજુની કાઉસગિયા પ્રતિમા ઉપરનો લેખ આ મુજબ છે.—

“ સંવત્ ૧૫૩૬ ફાગુણ સુ૦ ૫ દિને શ્રીઋકેશવંશે ગણધરગોત્રે સં૦ સત્તાપુત્ર સં૦ ધર્મા૦ મા૦ ધારલદે પુત્ર સં૦ લાસ્વાકેન પુત્રત્નયુતેન મા૦ લાઝલદેપુણ્યાર્થ શ્રીસુવાસર્વિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીસ્વરતરગચ્છે શ્રીજિનમદ્રસૂરિપદે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિમિઃ ॥ શ્રીજિન-
સમુદ્રસૂરિમિઃ ॥ ”

બીજી મૂર્તિઓ ઉપરાંત ગર્ભગૃહને ફરતી ભીતોના ગોખલામાં ત્રણ પદ્માસનસ્થ પ્રતિમાઓ બિરાજમાન છે. ગભારાની ગહાર બંને બાજુએ માનવ આકૃતિવાળી ચક્રવર્તી ભરત અને ક્ષમાભંડાર કાયોત્સર્ગસ્થ બાહુબલીની મૂર્તિઓ દર્શનીય છે. ગભારાના દરવાજાની બારસાખમાં ત્રણ તીર્થંકરની મંગલમૂર્તિઓ નજરે પડે છે.

સભામંડપમાં બાર થાંભલાઓ છે, તેમાં તોરણો નથી. જમણી બાજુએ પીળા પાષાણના હાથી ઉપર આરૂઠ મરુદેવા માતાની મૂર્તિ છે. ડાબી બાજુએ એક સુંદર સમવસરણ છે. તેમાં ચારે દિશામાં બેસાડેલી ચતુર્મુખ મૂર્તિઓ વિરાજમાન છે. મંદિરના ગર્ભગૃહના મંડોવરમાં આલેખેલાં સ્વરૂપો દર્શનીય છે.

આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે રચેલા ‘શ્રીઆદિનાથ સ્તવન’ માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ પ્રથમ તીર્થંકર પ્રભુમિયે, હું વારી લાલ, આદિનાથ અરિહંત, હું
ગણધરવસહી ગુણનિલો, હું ભવભંજન ભગવંત. હું ૫૦ ૧.
સચ્ચ ગણધર શુભમતિ રે લાલ, જયવંત ભત્રિજ બસ, મન માન્યા રે,
મિલિ પ્રાસાદ મંડાવિયો રે લાલ, આણ્વી મન ઉલ્લાસ, મં ૫૦ ૨.
ધ્રમસી જિનદત્ત દેવસી, ભીમસી મન ઉચ્છાહો;
સુત ચારે સચ્ચ તણા, હ્યે લક્ષ્મીના લાહોણ. ૫૦ ૩.
કાગણ સુદિ પાંચમ દિને રે, પનરેસે છતીસ (૧૫૩૬);
જિનચંદ્રસૂરિ પ્રતિષ્ઠાયા રે, જગનાયક જગદીસ.” ૫૦ ૪.

આ મંદિર શેઠ સચ્ચ ગણધર અને તેમના ભત્રીજા જયવંતે મળીને બંધાવ્યું અને સં. ૧૫૩૬ ના કાગણ સુદિ પના દિવસે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી. એને ‘ગણધરવસહી’ યજ્ઞ કહેવામાં આવે છે; એમ ઉપર્યુક્ત સ્તવનથી જણાય છે.

૭. શ્રીચંદ્રપ્રભુસ્વામીનું મંદિર :—ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે જ આ મંદિર આવેલું છે. આ મંદિરને ત્રણ માળ છે. પ્રથમ માળના મૂળગભારામાં શ્રીચંદ્રપ્રભુસ્વામીની આરસની આર મૂર્તિઓ ચૌમુખ તરીકે વિરાજમાન છે, તેથી તેને ‘ચતુર્મુખવિહાર’ પણ કહે છે. મૂળનાયકની નીચે આ પ્રકારે લેખ લેવાય છે:—

“ સં. ૧૫૧૮ જ્યેષ્ઠ વદિ.....”

ગભારાની ભમતીમાં પણ પંદરેક મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે. વળી, બીજી મોટી ભમતીમાં જિનમૂર્તિઓ અને વિવિધ પદ્ધો સ્થાપન કરેલા છે. સભામંડપમાં આવેલા આઠ થાંભલાઓમાં ૮ નકરીદાર તોરણો છે. ધૂમટમાં શિલ્પો છે પણ બળી ભરી લીધેલી હોવાથી ભેદ શકાતાં નથી. બીજા અને ત્રીજા માળમાં પણ મૂળનાયક શ્રીચંદ્રપ્રભુ આદિ ચૌમુખી વિરાજમાન છે. બીજા મંદિરો કરતાં આ મંદિરમાં આરસની પ્રતિમાઓ અધિક છે અને ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર પણ ઘણો છે.

મૂળગભારાના મંડોવરમાં ભિન્ન ભિન્ન શિલ્પાકૃતિઓ લેવાય છે. મંદિરના મુખ્ય દરવાજાની બારસાખમાં અને ભમતીની બારસાખમાં મંગળમૂર્તિ જિનમૂર્તિઓ પદ્માસનસ્થ ઉત્કીર્ણ છે.

આ મંદિર ભણશાળીગોત્રીય સંઘવી વીદ્યાએ બંધાવી સં. ૧૫૦૬ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. શ્રીહિમશ્વજે સં. ૧૫૫૦ માં રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ સ્તવનમાં આ મંદિરનું વર્ણન આ રીતે કરેલું છે:—

“ચઉમુખ મેરાગર તણુઉ મંડાણુ, જાણુધ અવતરિયઉ સુરવિમાણુ;
બારહ મૂલનાયક ભૂમિ તિન્નિ, ચંદ્રપદુ વંદિસુ ચંદ વન્નિ;
પાખલિ ત્રિહું દિસિ દેહુરી છત્રીસ, ખિંખ સમરિસું અસીસઉ એકવીસ;
મેઘનાદમંડપ મેઠક મંડાણિ, ગુણુરાજ કરાવિઉ સાહિ સુખણિ.”

આ વર્ણનથી જણાય છે કે, આ મંદિરમાં શ્રીગુણુરાજ શ્રેષ્ઠીએ મેઘનાદમંડપ બનાવેલો છે.

૮. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર :—આ મંદિર નાનું પણ સુંદર છે. ઉપર્યુક્ત મંદિરોના જૂમખાથી અલગ છે. કિલ્લામાં પ્રવેશતાં રાજમહેલની જમણી બાજુની ગલીમાં આ મંદિર આવેલું છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી લગવાનની સુંદર મૂર્તિ વિરાજમાન છે.

આ મંદિર કોણે બંધાવ્યું એ સંબંધે શ્રીજિનસુખસૂરિએ રચેલી “જેસલમેર ચૈત્યપરિપાટી” માં આ પ્રકારે વર્ણન છે:—

“પહિલી પરદક્ષણાયૈ પ્રભુમિયૈ, જગગુરુ વીર જિનન્દ; વર પ્રાસાદ કરાયૌ વરરિયૈ, દીપૈ જાન જિનન્દ. વિ૦ જિ૦” ૨.

શ્રીવરડિયા ગોત્રના શેઠ દીપાએ આ મંદિર બંધાવ્યું એમ જણાય છે અને બાવન જિનાલયના દ્વારના ઉપરના ભાગમાં સં. ૧૪૭૩ ના શિલાલેખથી^{૧૬} જણાય છે કે, આ મંદિર લગભગ એ જ સંવતમાં બંધાયું હશે. ‘વૃદ્ધરત્નમાલા’ કાર આ મંદિર સં. ૧૫૮૧ માં પ્રતિષ્ઠિત થયાનું જણાવે છે.

૮૧. અમરસાગર

(કોઠા નંબર : ૨૦૭૫-૨૦૭૭)

જેસલમેરથી પશ્ચિમમાં ૫ માઈલ દૂર અમરસાગર નામનું રમણીય ગામ છે. કુદરતે આ ગામને સૌંદર્ય બક્ષ્યું છે અને મનુષ્યોએ એમાં બાગ-બગીચા, મંદિરો વગેરે નિર્માણ કરી વધુ શોભાયમાન બનાવ્યું છે. અહીંની પીળા પથ્થરની ખાણ ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રદેશમાં મુખ્યત્વે અહોનો પથ્થર વપરાયો છે. આ પથ્થરમાં કરેલી કોરણી વધુ દીપી બેઠે છે અને વરસાદના પાણીથી આ પથ્થર વધુ મજબૂત બનતો બાક એવી તેની વિશેષતા છે.

આ ગામમાં જૈન ધર્મશાળાઓ ઉપરાંત ત્રણ જિનમંદિરો તળાવ કિનારે શોભી રહ્યાં છે. મંદિરો નવીન હોવા છતાં પ્રાચીન કોરણીનું લાન કરાવી રહ્યાં છે. (૧) મોટું સૌધશિખરી મંદિર એની શિલ્પકળાથી દર્શનીય લાગે છે. બે માળનું આ મંદિર સં. ૧૯૨૮ માં શેઠ હિંમતરામજી બાફળાએ બંધાવ્યું છે અને શ્રીજિનમહેન્દ્રસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની બે લગ્ન પ્રતિમાઓ બે ખંડમાં બિરાજમાન છે. આમાં આવેલી આરસની બળીઓનું શિલ્પકામ તો ભારતીય શિલ્પકળાના નમૂનારૂપ ગણાવી શકાય. આ મંદિરમાં એક ૬૬ પંક્તિનો લાંબો શિલાલેખ છે, જેમાં શ્રીહિંમતરામજી બાફળાએ કાઢેલા સિદ્ધાચલ સંઘની યાત્રાનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. તેની સામે નાની ધર્મશાળા અને બગીચો છે. એની કારીગરી પણ ગણનાપાત્ર છે. (૨) બીજું મંદિર સં. ૧૮૯૭ માં શેઠ સવાઈ રામજી બાફળાએ બંધાવ્યું છે. આ મંદિર નાનું છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત છે. (૩) ત્રીજું મંદિર સં. ૧૯૦૩ માં અહીંના પંચોએ મળીને કરાવ્યું છે. તેને 'ડુંગરશીનું મંદિર' પણ કહે છે. આ મંદિરમાં મૂળનાયક ઋષભદેવ ભગવાનની બે હાથ ભંચી સુંદર પ્રતિમા છે, જે બદામી રંગની, પરિકરવાળી ને પ્રાચીન છે.

૮૨. લોદ્રવા

(કોડા નંબર : ૨૦૭૮-૨૦૮૩)

જેસલમેરથી પશ્ચિમોત્તર દિશામાં ૧૦ માઈલ દૂર 'લોદ્રવા' નામે જૈન તીર્થ આવેલું છે.

જેસલમેરની સ્થાપના થઈ તે પહેલાં લોદ્ર રાજપૂતોની રાજધાનીનું આ શહેર હતું. ભારતનું પ્રાચીન વિશ્વવિદ્યાલય અહીં હોવાથી એની ખ્યાતિ સુદૂર વ્યાપેલી હતી. રાજકીય ઇતિહાસથી જણાય છે કે, ભાટી દેવરાજે પ્રથમ દેવગઢમાં પોતાની રાજધાની રાખી હતી, તે પછી લોદ્ર રાજપૂતો પાસેથી આ ગામ પડાવી લઈ રાવલની ઉપાધિ ધારણ કરી તેણે દેવગઢથી લોદ્રવામાં પોતાની રાજધાની વિ. સં. ૧૦૮૨ માં બદલી નાખી; એ સમયે લોદ્રવા એક સમૃદ્ધિશાળી વિશાળ નગર હતું. કહે છે કે, તેમાં પ્રવેશ કરવાના બાર મોટા દરવાજાઓ હતા, એના ધ્વંસાવશેષો આજે પણ જેસલમેરથી ઉત્તર-પશ્ચિમ દિશાએ ૧૦ માઈલના ઘેરાવામાં વિખરાયેલાં પડ્યાં છે. મહમદ ઘોરીએ કરેલા સંહારમાં જૈનોએ બંધાવેલું અસલનું ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ ભરખાઈ ગયું હતું.

લોદ્રવાના મંદિરના ગર્ભદ્વારમાં ડાબી બાજુએ ૨૨"×૨૭" ઈંચનો એક શતદલ પદ્મયુક્ત ચંત્ર છે, તેનાથી સૂચિત થાય છે કે, પ્રાચીન કાળમાં અહીં સગર નામે રાજા હતો. તેના બે પુત્રો પૈકી એકનું નામ શ્રીધર અને બીજાનું નામ રાજધર હતું. એ બંને ભાઈઓએ જૈનધર્મ અંગીકાર કરીને અહીં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું હતું. રાજકીય વિપ્લવમાં એ નાશ પામ્યું. એ ચંત્રથી જણાય છે કે, એ પછી શ્રેષ્ઠી ખીમસીએ જિનભવન કરાવ્યું એ વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

શ્રીમલ્લોદ્રપુરે જિનેશભવનં સત્કારિતં ષીમસીઃ । તત્પુત્રસ્તદનુકમેણ સુકૃતી જાતઃ સુતઃ પૂનસી ॥૩॥

લોદ્રપુરમાં શ્રેષ્ઠી ખીમસીએ જિનભવન કરાવ્યું તે પછી તેના પુત્ર પૂનસી અને તે પછી પણ એ જુલુ થતાં સં. ૧૧૬૫ માં તેમના પુત્ર જેસલમેરનિવાસી ધર્મવીર શેઠ થીરુશાહ ભણસાહીએ એ પ્રાચીન મંદિરના પાયા ઉપર નૂતન મંદિર કરાવી, મૂર્તિઓ ભરાવી, તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનરાજસૂરિ પાસે કરાવી હતી, જે આજે વિદ્યમાન છે. શ્રીરવિજેઠી નામના કવિએ રચેલા 'લોદ્રપુરી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ સ્તવન'માં આ મંદિરો વિશે સુંદર વર્ણન છે:—

“લ(લો)દ્રપુરિ પાઠણુ પરગડઉ, જિમ ઉદયાચલ ભાણુ લાલ રે;
સેત્રુજ તીસ્થની પરક, મુર(મરુ)વર દેસ મંડાણુ લાલ રે. ૩
તિહાં અઘઠા પ્રણુ શોભતા, પૂજઉ ચિત્ત લગાય લાલ રે;
અઉવિહુ દેવ તિહાં મિલી, નિરતિ કરી ગુણુ ગાય લાલ રે. ૪

જિન મંદી(દિ)ર સામી તણુઉ, બણે નલણીવિમાણુ લાલ રે;
 મંડપિ મોહ્યા દેવતા, મોતાં જનમ પ્રમાણુ લાલ રે. ૮
 છરણુ જિણુહર ઉંચરયઉ, કલિબુગ કરિ(ર)ણી સાર લાલ રે;
 વીર વદ્ધ જિણુસાસણુઠ, પુણ્યના ભંડાર લાલ રે. ૧૧
 સંવત સોલ પહિતરઠ (૧૬૭૫), માગશિર માસ ઉંદાર લાલ રે;
 સુકલ પક્ષિ ખારસ દિનઠ, જોગ નક્ષત્ર સુલ વાર લાલ રે.” ૧૨

અહીં એક વિશાળ કેટમાં આવેલા પાંચ મંદિર પાંચ અનુત્તર વિમાનની આકૃતિનું સ્મરણ કરાવે એવાં ઊભાં છે. આ બધાં મંદિરો શેઠ થીરુશાહે બંધાવ્યાં છે.

૧. તેમાં વચ્ચેનું શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ લગવાનનું મોટું મંદિર મુખ્ય છે, તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા શ્યામવર્ણી છે^૧ ને તેના ઉપર આ પ્રમાણે લેખ જોવાય છે:—

“શ્રીલોદ્રવનગરે શ્રીવૃહત્સ્વરતરગચ્છાધીરૈઃ સં ૧૬૭૫ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૨ ગુરો માંડશાલિકશ્રીમલ્લમાર્યાં ચાંપલદેવુત્તરન-
 થાહરુકેન માર્યાં કનકાદેવુત્તર હરરાજ—મેઘરાજાદિયુતેન શ્રીચિંતામણિપાર્શ્વનાથચિંત્રં કાં પ્ર ૦ મ ૦ યુગપ્રધાન શ્રીજિનાર્સિંહસૂરિપદ્મલંકાર
 મ ૦ જિનરાજસૂરિમિ [:] પ્રતિષ્ઠિતં ॥ ”

આ પ્રમાણે ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિરનો નવેસર જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૬૭૫ માં શેઠ થીરુશાહે કરાવી આ પ્રાચીન તીર્થનું ગૌરવ ટકાવી રાખ્યું છે. આ મંદિરની વિચિત્ર અને ભવ્ય બનાવટ અત્યંત વિલક્ષણ છે. અંદરની વ્યવસ્થા આર્ય શૈલીને અનુરૂપ છે. સર્વત્ર હોરી જેન્ટલ શૈલીનો પ્રચુર પ્રયોગ કરેલો છે. મહેરાઓનો અહીં અભાવ છે. મંડપની છત પેનલ્સમાં વિભાજિત કરેલી છે. પ્રવેશદ્વારના તોરણમાં અહીંની કળાનું સૌંદર્ય જાગૃત થઈ ઊઠ્યું છે. કેનિસેલ સ્તંભ અને પ્રત્યેક વિભાગમાં બારીક ખોદાઈનું કામ એવું કરેલું છે કે જેનું શાબ્દિક વર્ણન આપી શકાય એમ નથી. મૂર્તિઓની વિભિન્ન મુદ્રાઓની કોરણી કરવામાં શિલ્પકળાનો ખબનો અહીં ખાલી કરી દેવામાં આવ્યો હોય એમ જણાઈ આવે છે. અહીંના સ્તંભો, છતો અને શિખરનો એકેક પથ્થર નાનકડા મંદિરનું દૃશ્ય ઊભું કરી રહ્યો છે. એકળીબંધી વધે તેવાં કેટલાંયે સૌંદર્યસર્જનોનો અહીં સમાવેશ કર્યો છે. તોરણ મંદિરનો એક ભાગ હોવા છતાં પોતાના સ્વરૂપમાં એક પૂર્ણ ઈમારત છે. જો આ સુંદર ઈમારતને હઠાવી દેવામાં આવે તો મંદિરનું અર્ધું સૌંદર્ય નષ્ટ થઈ જાય. સૌંદર્ય કરતાં યે મજબૂતી વધારે જોવાલાયક છે.

મુખ્ય મંદિરના ચારે ખૂણામાં નાનાં નાનાં પણ શિખરબંધી મંદિરો છે. શેઠ થીરુશાહે પોતાની પત્ની, પુત્ર, પૌત્રાદિના પુણ્યાર્થે આ મંદિરો બંધાવ્યાની હકીકત તે તે મંદિરના શિલાલેખમાં આપેલી છે. ચારે મંદિરો સં. ૧૬૯૩ માં બંધાયાં છે અને તેમાંના મૂળનાયકની પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૬૭૫ ના લેખો મળે છે.

(૨) દક્ષિણ-પૂર્વના દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીઆદિનાથ લગવાન, (૩) દક્ષિણ-પશ્ચિમના દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીઅજિતનાથ લગવાન, (૪) ઉત્તર-પશ્ચિમના દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ લગવાન, (૫) ઉત્તર-પૂર્વના મંદિરમાં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ લગવાન પધરાવેલા છે. મુખ્ય મંદિરની ડાબી બાજુએ (૬) સમવસરણુ ઉપર અષ્ટાપદગિરિ અને તેના ઉપર કદપવૃક્ષની મનોહર રચના કરેલી છે. થીરુશાહ સિદ્ધાયલના સંઘમાં જે રથ સાથે લઈ ગયા હતા તે પણ મુખ્ય મંદિરમાં મોજુદ છે.

આ ઉપરથી લગભગ ૧૭મા સૈકા સુધી આ નગરની પૂર જાહોજલાલી હતી. આજે આ ભવ્ય મંદિરો, ૩ ઉપાશ્રયો, ૧ નાની ધર્મશાળા, સિવાય બીજાં થોડાં માણસો જોવાય છે. બાકી બધો પ્રદેશ વેરાન લાગે છે.

★

૧. કહેવાય છે કે, થીરુશાહે સિદ્ધાયલનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો અને સિદ્ધાયલની યાત્રા કરીને પાછા ફરતાં પાટણથી પાર્શ્વનાથ લગવાનની ખે પ્રતિમાઓ, તેટલા વગનનું સોનું આપીને લાવ્યા હતા; જેમાંની એક મૂળનાયક તરીકે મુખ્ય મંદિરમાં અને બીજી ઉત્તર-પૂર્વના નાના મંદિરમાં વિરાજમાન કરી હતી, તે જ આજે હયાત છે.

૮૩. ઓશિયા (કોઠા નંબર : ૨૦૮૯)

ઓશિયા સ્ટેશનથી ૧ માઈલ દૂર ઓશિયા નામે ગામ વસેલું છે. પ્રાચીન સમયમાં ઓશિયા મારવાડની રાજધાની પણ બની ચૂક્યું છે. આ ગામની આસપાસ આવેલાં લોહાવટ, તિવરી વગેરે ગામો એ પ્રાચીન નગરના મહોલ્લાઓ હતા, એમ કહેવાય છે. આ ઉપરથી આ નગરનો પ્રાચીન વિસ્તાર અને સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ કરી શકાય તેમ છે.

લોકવાયકા મુજબ શ્રીમાલનગરના રાજા પુંજના નાના ભાઈ ઉપલદેવ અને મંત્રી ઊહડે આ નગર વસાવ્યું હતું. ઓસવાળી જમીન હોવાથી તેનું નામ ઉએસ(ઉપકેશ)પુર રાખવામાં આવ્યું. “ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી”થી જણાય છે કે, વીર નિ. સં. ૭૦ (વિ. સં. પૂર્વે ૪૦૦)માં શ્રીધાર્શ્વનાથ સંતાનીય શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ અહીં રાજા સાથે અનેક ક્ષત્રિયોને પ્રતિબોધ કરી ઉપકેશનગરમાં જૈન બનાવ્યા તેથી એ બધા ‘ઓશવાલ’ નામે ઓળખાયા. એટલે ઓશવાલ જ્ઞાતિની ઉત્પત્તિનું આ મુખ્ય નગર છે એમાં શંકા નથી. રાજા ઉપલદેવ અને મંત્રી ઊહડે અહીં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું વિશાળ મંદિર બંધાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીરત્નપ્રભસૂરિ પાસે કરાવી હતી. ‘ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી’માં જણાવ્યું છે કે—

“સપ્તત્યા વસરાણાં ચરમજિનપતેર્મુક્તજાતસ્ય વર્ષે, પચ્ચમ્યાં શુક્લપક્ષે સુરસુકુદિવસે બ્રહ્મણઃ સન્મુહૂર્તે ।
રત્નાચાર્યૈઃ સકલગુણયુતૈઃ સર્વસંધાનુજ્ઞાતૈઃ, શ્રોમદ્વીરસ્ય વિન્ધ્વે ભવશતમથને નિર્મિતેયં પ્રતિષ્ઠા ॥
ઉપકેશે ચ કોરણ્ટે, તુલ્યં શ્રીવીરબિન્ધ્વયોઃ । પ્રતિષ્ઠા નિર્મિતા શક્ત્યા, શ્રીરત્નપ્રભસૂરિભિઃ ॥”

આ ઉલ્લેખથી મનાય છે કે, શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ વીર નિર્વાણ સં. ૭૦ માં ઉપકેશપુર અને કેરંટમાં શ્રીવીર ભગવાનના બિંબની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી હતી.

શ્રીહીરઉદ્દયના શિષ્ય શ્રીનયપ્રમોદે સં. ૧૭૧૨માં રચેલા એક અપ્રસિદ્ધ “ઓસિયા વીર સ્તવન”માં જણાવ્યું છે કે—ઓશિયાના વીરમંદિરની પ્રતિમા મૂળે શ્રીસંપ્રતિ રાજાએ વેળુની બનાવીને તેનું પૂજન કર્યા પછી આશાતનાના ભયે જમીનમાં લંડારી દીધી હતી. તે મૂર્તિ ૧૧૬૪ વર્ષ સુધી જમીનમાં રહી. પછી ઊહડે જ્યારે ઓશિયા નગર વસાવ્યું અને શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ ઊહડના પુત્રને કોઈ સંકટમાંથી ઉગારતાં ઊહડવંશ અને આખુલે નગર જૈનધર્મી બન્યું ત્યારે એ મૂર્તિ જમીનમાંથી નીકળી આવી. એ સમયે મૂર્તિને મહાદેવના દેરામાં પધરાવવામાં આવી. પછી એક મોટું મંદિર બંધાવી વિ. સં. ૧૦૧૭ના મહાવદિ ૮ના દિવસે એ મૂર્તિને તેમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી. સં. ૧૭૧૨માં રચના કરનાર કવિ કહે છે કે, ૧૭૫૯ વર્ષની આ છુરણુ-જૂની વીર પ્રભુની પ્રતિમાને બેતાં આનંદ થાય છે.

એક બીજા ‘ઓસવાલ ઉત્પત્તિ’ શીર્ષક હસ્તલિખિત પત્રમાં જણાવ્યું છે:—

“× × ऊडड ओसियां वसाइ। संवत् १०११ दसै इयारंत्तरै ओसीया माता सुप्रसन्न थई ओसवंसनी थापना कीथी । सं० १०१७ तरै श्रीवीरप्रासाद ओहडसा कराव्यो, ते आज वर्तमानकालै तीर्थ छई। देहरानी प्रसस्तमाहिमु विस्तर लिख्यो छई। धर्मराजसूरि भट्टारकना प्रतिबोव्या इति शेट ५ ॥”

ઉપરના સ્તવનમાં અને આ બીજા જૂના પાનાના ઉલ્લેખથી જણાય છે કે, વિ. સં. ૧૦૧૭માં અહીં મહાવીર ભગવાનનું મંદિર બન્યું, એ હકીકત એકસરખી મળે છે. પ્રથમના ઉલ્લેખમાં પ્રતિમાને સંપ્રતિકાલીન બતાવી છે એટલી વિશેષતા છે પરંતુ ઓશિયા ક્યારે વસ્યું એની સાલ આપી નથી. બંને ઉલ્લેખોથી જણાઈ આવે છે કે, લગભગ એ સમયમાં જ ઓશિયાનગર વસ્યું.

આ હકીકતને મૂતા નેણસી પોતાની ‘નેણસીરી ખ્યાત’માં આ રીતે અનુસરતાં કહે છે:—

“ऊपरलाई किराडू छोड ओसियाँ वासियो, सचियाय प्रसन्न हुई, माळ बतायो, ओसियाँमें देहरो कराव्यो ॥”

૧. શ્રીકક્કસૂરિએ વિ. સં. ૧૩૯૩માં રચેલા “નભિનદન જિનોદ્ધાર પ્રબંધ” પ્રસ્તાવ: ૨. શ્લોક: ૧૮૫-૧૮૭માં પણ આ જ હકીકત રીતે ઉલ્લેખી છે.

આ બધા ઉલ્લેખો ચૈત્રી પ્રથમના 'ઉપકેશગચ્છ પટ્ટાવલી'ના વીર નિર્વાણ સં. ૭૦ અને તે પછીના ઉલ્લેખો વચ્ચે ઓશિયા નગર અને તેમાંના શ્રીવીર મંદિરને બંધાવ્યાની સાલનો મોટો તકાવત પડે છે. પં. ગૌરીશંકર ઓગ્રાજી કહે છે કે—“ઓશવાલ મહાજનોનું આ મૂળ સ્થાન છે. અહીં એક જૈન મંદિર છે, જેમાં વિશાળકાય મૂર્તિ શ્રીમહાવીરસ્વામીની છે. આ મંદિર મૂળમાં સં. ૮૩૦ (સને ૭૮૩)માં લગલગ પડિહાર રાજા વત્સરાજના સમયમાં બંધાવવામાં આવ્યું હતું. તેની ઉત્તર-પૂર્વમાં માનસ્તાલ છે, જેમાં સં. ૯૫૨ (સને ૮૯૫)નો લેખ છે. પહેલાં આનું નામ 'મેલપુરપટ્ટન' હતું. શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યના શિષ્ય શ્રીરત્નપ્રભાચાર્યે અહીંના રાજા અને પ્રબને જૈન બનાવ્યા.”

આ બધા ઉલ્લેખોમાંથી ઐતિહાસિક સત્ય તારવવું મુશ્કેલ છે. છતાં પં. ઓગ્રાજીના મતને સ્વીકારી લઈએ તોયે આ મંદિર નવમા સૈકા જેટલું પુરાણું તો અવશ્ય છે જ. સં. ૧૦૧૭માં આ મંદિરનો સંભવતઃ જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો; એ સમય લગલગના શિલાલેખો પણ મંદિરમાંથી મળી આવે છે.

એ પ્રાચીન મંદિર આજે પણ અહીં જીલું છે. તેમાં સમયે સમયે જીર્ણોદ્ધારો થતા રહ્યા છે અને આ સૌધશિખરી વિશાળ મંદિર રમણીય દેખાય છે. મૂળનાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુની પ્રતિમા ૨૧ ફીટ જિંચી છે. મંદિરના રંગમંડપમાં વિ. સં. ૧૦૧૩નો શિલાલેખ છે; જેમાં જિન્દક અથવા તેના પુત્ર ભુવનેશ્વર શ્રાવકે ફરીને મંડપ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. સંભવ છે કે, આ જીર્ણ મંદિરનો ઉદ્ધાર તેમણે કરાવ્યો હોય. એ સિવાય અહીં સં. ૧૦૩૫, સં. ૧૦૮૮, સં. ૧૨૩૪, સં. ૧૨૫૯, સં. ૧૩૩૮, સં. ૧૪૬૨, સં. ૧૫૧૨, સં. ૧૫૩૪, સં. ૧૫૩૯, સં. ૧૬૧૨, સં. ૧૬૮૩, સં. ૧૭૫૮ના લેખો મૂર્તિઓ અને સ્તંભોમાંથી મળી આવે છે.^૨ રંગમંડપમાં આવેલા એ તરફના ગોખલાઓમાં ૩૧ ફીટ જિંચી શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની સપરિકર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. દશમા સૈકા પહેલાંનાં અને જુદી જુદી જાતનાં શિલ્પો મંદિરમાં વિદ્યમાન છે, જે આ મંદિરની પ્રાચીનતાનાં નિદર્શક છે. મુખ્ય મંદિરના સામેના ઝરુખામાં શ્રીગૌતમસ્વામીની શ્વેત આરસની મૂર્તિ છે. મંદિરની ભમતીમાં બંને ખૂણે ચાર-ચાર દેવકુલિકાઓ છે, તે પૈકી એકમાં આચાર્યપ્રતિમા, બીજીમાં અધિષ્ઠાયિકા દેવી, ત્રીજીમાં નાગદેવની મૂર્તિ અને બાકીની દેરીઓમાં તીર્થંકર પ્રતિમાઓ છે.

મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરતી વેળાએ પાયામાંથી એક ખંડિત પાટુકા મળી આવી હતી, તેની ચોકી ઉપર સં. ૧૧૦૦નો લેખ છે. પાસેની ધર્મશાળાનો પાયો ખોદતાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ધાતુપ્રતિમા મળી આવેલી જે અત્યારે કલકત્તામાં નં. ૪૮, ઈડિયન મીરરસ્ટ્રીટ, ધરમતલામાં આવેલા મંદિરમાં વિદ્યમાન છે, તેમાં આ પ્રકારે લેખ છે, જેમાં ઉપકેશ-ઓશિયાનો ઉલ્લેખ ધ્યાન ખેંચે એવો છે:—

“ॐ સંવત્ ૧૦૧૧ ચૈત્ર સુદિ ૬ શ્રોકક્ષાચાર્યશિષ્યદેવદત્તગુરુણા ઉપકેશીચૈત્યગૃહે અશ્વયુજચૈત્યષષ્ટ્યાં શાંતિપ્રતિમા સ્થાપનીયા ગાંધોદકાન્ દિવાલિકા માસુલ પ્રતિમા इति ॥”^૩

વળી, એક ધાતુપ્રતિમા ઉપર સં. ૧૦૮૮નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“સં ૧૦૮૮ ફાલ્ગુન વદી ૪ થી નાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીવાસુદેવસૂરિ સંવ નાનેતિહંડપ્રેયાર્થે રાખદોત્ર કારિતા ॥”^૪

ગામની પૂર્વોત્તર દિશામાં સન્ધ્યાઈયા માતાનું એક મંદિર છે, જે નાની પહાડી ઉપર કિલ્લા જેવું દેખાય છે, કહે છે કે, ઉપકેશપુર વસ્તુ એ સમયે રાજા ઉપલદેવે એ બંધાવ્યું હતું; જેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમા વિરાજમાન કરી હતી; પરંતુ અહીંથી જૈનોની વસ્તી ઘટી જતાં ખીજા લોકોએ એ જિનમૂર્તિ ઉપાડી લઈ એ સ્થાને પાસેના નાના મંદિરમાં બિરાજમાન સન્ધ્યાઈયા માતાની મૂર્તિને સ્થાપન કરી દીધી. દેવળમાં કેટલેક સ્થળે જિનમૂર્તિઓનાં ચિહ્ન જોવાય છે. મંદિરમાંથી સં. ૧૨૩૪, સં. ૧૨૩૬, સં. ૧૨૪૫ના લેખો મળે છે. આ દેવળની પાસે એક નાનો ઉપાશ્રય પણ કોઈ શ્રાવકે બંધાવ્યો હતો.

અહીં આસપાસની ભૂમિ ઉપર અનેક ખંડિયેરો પડેલાં છે, એ ઉપરથી આ નગરની પ્રાચીનતા અને અસલની બહોળલાલીની સાબિતી મળે છે.

૨. આ બધા લેખો “જૈન લેખસંગ્રહ” ખંડ: ૧માં સંગ્રહીત થયેલા છે.

૩. “જૈન લેખસંગ્રહ” ભા. ૧, લેખાંક: ૧૩૪.

૪. એજન: લેખાંક: ૭૬૨.

૮૪. પાલી

(કોડા નં. ૨૦૬૫-૨૧૦૩)

પાલી સ્ટેશનથી પાલી ગામ ૧ માઈલ દૂર છે. રસ્તામાં 'દાદાજીની વાડી' આવે છે, તેમાં એક સુંદર ગુરુમંદિર શોભી રહ્યું છે. આ મંદિરના ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં એકેક તળાવ છે. પૂર્વ દિશામાં એક વાવ આવેલી છે.

પાલી ગામ પ્રાચીન છે. શિલાલેખોમાં આનું 'પલ્લિકા' અથવા 'પલ્લી' નામ મળે છે. વળી, અહીંના નવલખાના મંદિરમાં રહેલા સં. ૧૧૭૮ ના શિલાલેખમાં આ ગામનું પલ્લિકા નામ નોંધેલું હોવાથી આ ગામની પ્રાચીનતાની સાબિતી સાંપડે છે. પલ્લીવાલ ગચ્છ અને પલ્લીવાલ ચોશવાલો આ ગામના નામ ઉપરથી જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. સંડેરક-ગચ્છીય સમર્થ આચાર્ય શ્રીયશોભદ્રસૂરિની આચાર્યપદવી સં. ૯૬૯ માં આ ગામમાં જ થઈ હતી; એમ 'ઉપદેશ-રત્નાકર' અંતર્ગત જણાય છે.

અહીં પ્રવેતાંબર જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. ૪ ઉપાશ્રય અને નાની-મોટી ૫ ધર્મશાળાઓ છે. અહીં કુલ ૯ મંદિરો છે.

૧-૨. ગામમાં પ્રવેશતાં જ સ્ટેશનરોડ બંધોરી દરવાજા બહાર એક જૈન મંદિર છે જેમાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં બે દેરાસરો આવેલાં છે. એક શિખરબંધી દેરાસરમાં પૂર્વ સન્મુખ શ્રીઋષભદેવ ભગવાન મૂળનાયક છે. આ દેરાસર સં. ૧૬૩૩ માં શેઠ સ્ત્રીરમલજી બંધાર્થે બંધાવ્યું છે. અને બીજું શિખરબંધી શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર શેઠ જસરાજજી ધારીવાલે સં. ૧૯૦૨ માં બંધાવેલું છે.

૩. ગુજરાતી કટલામાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ધાખાબંધી મંદિર સં. ૧૭૦૦ માં શ્રીસંઘે બંધાવ્યું છે. તેની પાસે જ એક સાધુનો અને બીજો સાધ્વીઓનો ઉપાશ્રય છે.

૪. ઉપર્યુક્ત મંદિરથી કંઈક આગળ જતાં નવલખા દરવાજાની પાસે શ્રીનવલખા પાર્શ્વનાથનું મંદિર સૌથી મોટું અને વિશાળ બાવન જિનાલયવાળું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ લગ્ન અને મનોહર છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૮૬ નો લેખ છે. દેરાસરને ફરતી દેરીઓ છે. રંગમંડપમાં સુંદર રચના કરેલી છે. આ મંદિરની પ્રાચીન પ્રતિમાઓ ઉપરથી મળી આવેલા સં. ૧૧૪૪, સં. ૧૧૭૮ અને સં. ૧૨૦૧ ના શિલાલેખથી જણાય છે કે આ મંદિરમાં એ સમયે મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન હતા. એ લેખો આ પ્રકારે છે:—

(૧) “સંવત્ ૧૧૪૪ માઘસુદિ ૧૧ વીરજ્ઞ દેવકુલિકાયાં દુર્લભાજિતામ્યાં શાંત્યાતઃ કૃતઃ શ્રીબ્રાહ્મીગચ્છોય શ્રીદેવાચાર્યેન પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥”

(૨) “૧૧૭૮ ફાલ્ગુન સુદિ ૧૧ શનો શ્રીપલ્લિકાં શ્રીવીરનાથમહાચૈત્યે શ્રીમદુ[દ્]ગ્રોતનાચાર્યમહેશ્વરાચાર્યામ્ના[યે] દેવાચાર્યગચ્છે સાહારસુત પારસવળદેવૌ તયોર્મચ્યે ધ[ણ]દેવસુત દેવચંદ્ર પારસસુત હરિચંદ્રામ્યાં દેવચંદ્રમાર્યા વસુંધરિસ્તસ્યા નિમિત્તે શ્રીઋષભનાથપ્રથમતીર્થકરવિભેં કારિતં ॥ ગોત્રાર્થે ચ મંગલં મહાવીરઃ ॥”

(૩) સંવત્ ૧૨૦૧ જ્યેષ્ઠ(૭) વદિ ૩ રવૌ શ્રીપલ્લિકાયાં શ્રીમહાવીરચૈત્યે મહામાત્યશ્રીઅનંદસુત મહામાત્યશ્રીવૃષ્ણીપા-લેનાત્મશ્રેયોર્થે જિનયુગલં પ્રદત્તં ॥ શ્રીઅનંતનાથદેવસ્ય ॥

આ શિલાલેખોથી જણાય છે કે સં. ૧૧૪૪ પહેલાં આ મંદિર બન્યું હશે, ઉપર્યુક્ત શિલાલેખના વર્ષોમાં જીર્ણોદ્ધાર અને પ્રતિષ્ઠાઓ થતી રહી અને છેવટે સં. ૧૬૮૬ માં આ મંદિરની દેવકુલિકાઓ બંધાવવાની સાથે મૂળ મંદિરનો પણ જીર્ણોદ્ધાર થયો, જે સમયે શ્રીમહાવીર ભગવાનના સ્થાને મૂળનાયક તરીકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમા બિરાજમાન કરવામાં આવી; આ હકીકત લોહારા જૈન મંદિરના એક શિલાલેખથી જણાય છે. એ સમયથી

૧. “પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ” ભા. ૨, લેખાંક : ૩૬૩

આ મંદિર 'નવલખા પાર્શ્વનાથ'ના નામથી પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું હોય એમ લાગે છે. આ મંદિરની દેવકુલિકાઓ ભાદા અને માદાના કલ્યાણ માટે લખમણસુત દેસલે બંધાવી. મૂળમંદિર સહિત બધી દેવકુલિકાઓ જિનપ્રતિમાઓના ત્રિગડાથી મંડિત છે. આ પ્રાચીન મંદિરના કારણે પાલીની તીર્થ જેટલી ખ્યાતિ છે.

૫. અહીંથી દોઢેક ગાઉ દૂર પુનાગિરિ નામની એક ટેકરી છે. આ ટેકરીમાંથી અગાઉ સોનું નીકળતું એવી લોકવાયકા છે. તળેટીથી ૧૭૮ પગથિયાં ચડ્યા પછી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર પૂર્વસન્મુખ શિખરબંધી બનેલું છે. આ દેરાસરને ફરતો પ્રાચીન કોટ છે. સં. ૧૭૦૦ લગભગમાં આ મંદિર બંધાયતું જણાય છે.

૬. ઠેરીઆ દરવાજા બહાર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે.

૭-૮. લોદારા વાસમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું અને શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં બંને મંદિરો શિખરબંધી છે, જે શ્રીસંઘે સં. ૧૫૦૦ લગભગમાં બંધાવ્યાં છે.

૯. સેવકોના વાસમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૫૦૦ માં બંધાયેલું જણાય છે.

૮૫. ભિન્નમાલ

(કોઠા નંબર: ૨૧૧૫-૨૧૨૦)

ગુજરાતની પ્રાચીન રાજધાનીનું મુખ્ય નગર ભિન્નમાલ એક સમયે ખૂબ પ્રસિદ્ધ હતું. આ નગર કોણે વસાવ્યું એનો ઇતિહાસ મળતો નથી પણ લોકસાહિત્યના આધારે આ નગરનું અસ્તિત્વ અતિપ્રાચીન કાળથી હતું એમ જણાય છે. પુરાણોના કથન મુજબ આ નગરનાં ચાર યુગમાં બુદ્ધાં બુદ્ધાં ચાર નામો હતાં. સત્યયુગમાં તેનું નામ શ્રીમાલ, ત્રેતામાં રત્નમાલ, દ્વાપરમાં પુષ્યમાલ અને કળિયુગમાં ભિન્નમાલ હતું. છેલ્લું નામ ભિલ્લ અને માલ નામથી જાતિઓના કારણે પડ્યું એવું ઇતિહાસવિજ્ઞાનું માનવું છે. વસ્તુતઃ શ્રીમાલ ચાર વખત કરતાં વધુ વાર લુંટાયું છે. એને જ યુગની કલ્પનામાં ઘટાવાયું હશે. ખીજાં બે નામો કરતાં શ્રીમાલ અને ભિન્નમાલ એ નામો જ લોકપ્રસિદ્ધ રહ્યાં છે. શ્રીમાલમાંથી ભિન્નમાલ નામનો ફેરફાર કોઈ ઘટનાવિશેષને આભારી જણાય છે. શ્રીથી ભિન્ન એવું ભિન્નમાલ એવો સંકેત જ આમાંથી ફલિત થતો લાગે છે. પરંતુ અહીં એની ચર્ચાને અવકાશ નથી.

લોકસાહિત્યના આધારે આ નગર વિશેની કેટલીક તારીખો 'Bombay Gazetteer' માં નોંધેલી છે, એ મુજબ જગત્સ્વામીનું સૂર્યમંદિર સં. ૨૨૨ માં અહીં બંધાયું. સં. ૨૬૫ માં આ નગરનો ભંગ થયો, સં. ૪૯૪ માં આ નગર લુંટાયું, સં. ૭૦૦ માં આ નગર ફરી રચાયું, સં. ૯૦૦ માં ત્રીજીવાર લુંટાયું, સં. ૯૫૫ માં આ નગરનો ફરીથી સંસ્કાર થયો અને ચૌદમા સૈકાના આરંભ સુધી એની જાહેરાતો જાણી શકી. આજે તો માત્ર ૧૫૦૦ જેટલાં ઘર (જેમાં ૧૨૦ ભીલોનાં છે) નું નાતું ગામ છે.

આ હકીકત ઉપરથી આ નગર ઉપર ફરી વળેલા ભરતી-ઓટના ચક્રનો ખ્યાલ આવે છે.

જૈન સાહિત્ય આ નગરમાં બની ગયેલી કેટલીક વિશિષ્ટ ઘટનાઓની નોંધ કરે છે. અહીંના એક જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાંથી સં. ૧૩૩૩ નો શિલાલેખ મળી આવ્યો છે, જેની નોંધ અમે આગળ આપીશું, તેમાં જણાવ્યું છે કે- ભગવાન મહાવીરસ્વામી અહીં શ્રીમાલમાં પધાર્યા હતા. જે કે આ હકીકત ઇતિહાસસંશોધકો આગળ એક નૂતન સમસ્યા ખડી કરે છે; કેમકે ભગવાન મહાવીરસ્વામીના વિહારક્રમમાં મારવાડ કે ગુજરાત તરફ તેમના આવવાનો કયાંઈ ઉલ્લેખ થયેલો મળતો નથી; એથી આ વિશે ઇતિહાસજ્ઞો જ આતું નિરાકરણ આપે એ જ વધુ યોગ્ય ગણાય.

જૈનોના સૂણિ ગ્રંથોથી જણાય છે કે, વિક્રમની પહેલી શતાબ્દીમાં હયાત શ્રીવજ્રસ્વામીએ શ્રીમાલ તરફ વિહાર કર્યો હતો. સંભવ છે કે, એ સમયે અહીં જૈનોનું પવિત્ર યાત્રાસ્થાન હોય.

એક જૈન પટ્ટાવલીની નોંધથી જણાય છે કે, શ્રીમાલનગરના રાજવીથી અસંતુષ્ટ થયેલા રાજકુમાર સુંદર અને

મંત્રી ઉહડે શ્રીરત્નપ્રભસૂરિ(વીર નિર્વાણુ સં. ૭૦)ના સમયમાં ઓસિયા નગર વસાવ્યું, જેમાં શ્રીમાલનાં અનેક શ્રાવકકુટુંબો આવીને વસ્યાં. બીજા મતે શ્રીમાલના રાજા દેશલે જ્યારે મોટા ધનાઢયોને જ પોતાના નગરના કિલ્લામાં રહેવાની પરવાનગી આપી ત્યારે બાકીના લોકોએ રાજાથી અસંતુષ્ટ થઈ દેશલના પુત્ર જયચંદ્રની આગેવાની હેઠળ વિ. સં. ૨૨૩ લગભગમાં આ નગરમાંથી ઉચાળેા ભરી બીજા સ્થળે વસવાટ કર્યો. એમના વસવાટનું સ્થળ એ જ ઓસિયા નગર પાછળથી ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. આ અને બીજી હકીકતોના સમન્વયથી એટલું તો નિશ્ચિત છે કે લગભગ બીજા સૈકા સુધી આ શ્રીમાલ એક સમૃદ્ધશાળી નગર હતું.

વહીવંચા અને વંશાવલીઓ આ નગરની સમૃદ્ધિનું વર્ણન આપતાં મોંધે છે કે, એટલા પ્રાચીન કાળમાં આ નગર વીશ ગાઉના ઘેરાવામાં હતું. એને ફરતો મજબૂત કિલ્લો હતો. એ કિલ્લાને ૮૪ દરવાજાઓ હતા. એમાં ૮૪ કરોડપતિ શ્રીમંત શ્રાવકો વસતા હતા. ઉપરાંત ૬૪ શ્રીમાળ પ્રાદ્યલો અને ૮ પ્રાગ્વાટ પ્રાદ્યલો કરોડપતિ હતા. સેંકડો સૌધશિખરી મંદિરોથી આ ભૂમિ રમણીય બનેલી હતી.

મોટા વિદ્વાનો પૈકી પ્રહ્લયુક્ત નામના જ્યોતિષી જેમણે ‘સ્કુટઆર્યસિદ્ધાંત’ની સં. ૬૮૫માં રચના અહીં કરી હતી અને લગભગ એ જ સમયમાં ‘શિશુપાલવધ મહાકાવ્ય’ના કર્તા કવિ માઘ આ ભૂમિમાં જન્મ્યા હતા.

શ્રીજિનદાસ ગણિએ સં. ૭૩૩માં રચેલી ‘નિશીથચૂલ્કિ’માં અહીંના રૂપા નાણાના ચલણની હકીકત આ પ્રકારે આપી છે:—

“ રૂપ્યમયં જહા મિહમાલે વમ્મલતો ” ॥

મતલબ કે, સાતમા-આઠમા સૈકા પહેલાંથી આ નગર ખૂબ સમૃદ્ધિશાળી હતું; જેમાં શ્રાવકોની વિપુલ વસ્તી હતી. જૈન મંદિરો પણ મોટી સંખ્યામાં વિદ્યમાન હતાં. આનું પ્રમાણ શ્રીઉદ્ધૌતનસૂરિ વિ. સં. ૮૩૫માં પ્રાકૃતમાં રચેલા ‘કુવલયમાલા’ નામના કથાત્રયની પ્રશસ્તિમાં આપે છે. પ્રશસ્તિનો આ ઉલ્લેખ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે:—

“ .....સિવચંદમણી ય મહયરો ત્તિ (?) ॥૫॥
સો જિણવંદણહેઉં કહવિ મમંતો કમેણ સંપત્તો । સિરિમિહમાલણયરમ્મિ સંઠિઓ કમ્પરુક્લોવ્વ ॥ ૬ ॥ ”

—શ્રીશિવચંદ્ર ગણિ મહારાજ વિહાર કરતા કરતા કમશ: અહીં જિનવંદન નિમિત્તે આઠ્યા અને શ્રીભિલમાલ નગરમાં ક્ષેપવૃક્ષની જેમ સ્થિર થયા.

આ ઉલ્લેખ આપણને સૂચવી રહ્યો છે કે, સાતમા-આઠમા સૈકાના વચગાળાના સમયમાં અહીંના જિનમંદિરનું પવિત્ર સ્થળ એટલું બધું પ્રસિદ્ધ પામી ચૂક્યું હતું કે જેની યાત્રા કરવા શ્રીશિવચંદ્ર ગણિ બીજાઓની જેમ અહીં આઠ્યા અને ધર્મના કલ્પદ્રુમની જેમ અહીં જ સ્થિર થયા. એ જ કારણ છે કે, એમના શિષ્ય, પ્રશિષ્યોએ ધર્મની લહાણુ કરી આ ગુજરાત દેશને દેવગૃહો-જિનમંદિરોથી રમ્ય બનાવી દીધો; એ વિશે એ પ્રશસ્તિમાં જ આ પ્રકારે ઉલ્લેખ આપ્યો છે:—

“ તસ્સ ય વહુયા સીસા તવવીરિબવયણલદ્ધિસંપળ્લા । રમ્મો ગુજ્જરદેસો જેહિ કઓ દેવહરપ્પહિ ॥ ૮ ॥ ”

એ પછી એટલે લગભગ સાતમા સૈકાથી લઈને દશમા સૈકા સુધીમાં થયેલા પ્રભાવશાળી આચાર્યોએ આ નગરમાં પદ્ધાર્પણુ કરીને આ પ્રદેશને પવિત્ર અને રમણીય બનાવ્યો. તેમ મોટી અનુપમ સાહિત્ય કૃતિઓથી સુવાસિત બનાવી જૈન ભંડારને ભરી દીધો; જેના પ્રતાપે આજે એ સમયની સમગ્ર સ્થિતિનો ખ્યાલ આપતો ઐતિહાસિક આદર્શ આજની પ્રબલને નવી તાજગી બક્ષે એવો મળી શકે એમ છે.

વિક્રમની આઠમી સદીમાં ભિન્નમાલમાં કુલગુરુઓની સ્થાપના થયાના ઉલ્લેખો સાંપડે છે. એ સમયે અહીં ૮૪ ગચ્છના સમર્થ આચાર્યો વિદ્યમાન હતા. અહીંના શ્રીમાલ પ્રાદ્યલો અને પ્રાગ્વાટ પ્રાદ્યલોને શંખેશ્વરગચ્છના આચાર્ય શ્રીઉદ્ધયપ્રભસૂરિએ સં. ૭૬૧માં જૈનધર્મી બનાવ્યા હતા. સેંકડો સાહિત્ય કૃતિઓના રચયિતા તાર્કિક શિરોમણિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ આ સ્થળમાંથી મોટા ભાગની કૃતિઓ રચવાની પ્રેરણા મેળવી હતી. શ્રીસિદ્ધર્ષિ આચાર્ય પોતાની વિશાળકાય ‘ઉપમિતિભવપ્રપંચા’ કથાની રચના વિ. સં. ૯૬૨માં અહીં જ કરી હતી. શ્રીસિદ્ધર્ષિની જેમ

વીરગણિએ પોતાના જન્મથી અને પાંડિત્યથી આ નગરને પવિત્ર કર્યું હતું. આ વીરગણિએ યુર્જનરેશ ચામુંડરાજને પોતાની માન્ત્રિક શક્તિથી આશ્ચર્યચકિત કર્યો હતો.

લગભગ દશમા-અગિયારમા સૈકામાં આ નગરમાંથી ૧૮૦૦૦ શ્રીમાલીઓ ચાલ્યા ગયા અને ગુજરાતની નવી રાજધાની પાટણ અને તેની આસપાસના ગામડાંઓમાં જઈને વસ્યા. આ રીતે ભિન્નમાલની સમૃદ્ધિનો પ્રવાહ ગુજરાત તરફ વળ્યો અને જોતજોતામાં પાટણ અને ગુજરાત સંપત્તિ અને શક્તિથી સંપન્ન બન્યાં. ટૂંકમાં શ્રીમાલ પાટણને બંધી રીતે પ્રેરક થઈ પડ્યું હતું. લગભગ ચૌદમા સૈકામાં આ ભિન્નમાલ ઉપર નમતા પહોરનો સૂર્ય આથમી ચૂક્યો હતો. ઈ. સ. ૧૬૧૧માં નિકોલસ ઉક્લેટ નામનો અંગ્રેજ વેપારી આ શહેર ફરતા વેરાન બનેલા ૩૬ માઈલના વિસ્તારની અને સુંદર ટાંકાવાળા કિલ્લાની વાત કરે છે. આજે પણ ભિન્નમાલથી ૫-૬ માઈલ દૂર ઉત્તર તરફ બલોરી દરવાજો, પશ્ચિમ તરફ સાચોરી દરવાજો, પૂર્વ તરફ સૂર્ય દરવાજો અને દક્ષિણમાં લક્ષ્મી દરવાજો છે. એ વિસ્તારમાં ઊંચા ટેકરાઓ અને મેદાનમાં ઘાસ ઊગી ગયું છે અને તેમાં જ મકાનના પાયા, ઈંટો, કૌરણીવાળા થાંભલા તેમજ મંદિરના કૌરણીવાળા પથ્થરો વગેરેનાં ઢગલાબંધ અવશેષો પડેલાં જોવાય છે.

આજે આ સ્ટેશનનું ગામ છે. ગામમાં લગભગ ૪૦૦ જૈનોનાં ઘરો વિદ્યમાન છે. ૨ જૈન ધર્મશાળા, ૨ ઉપાશ્રય અને ૬ જૈન મંદિરો ઊભાં છે.

શહેરની ઉત્તર દિશામાં આવેલી ગજનીખાનની કબરની પાસે એક જૈન મંદિરનું ખંડિયેર પડ્યું છે. તેની મહે-રાખમાં જૈન મૂર્તિ અંકિત છે. પાસેના બંકબ તળાવની બીંતમાં સં. ૧૩૩૩ નો મોટો લેખ આ પ્રકારે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ યઃ પુગત્ર મહાસ્થાને શ્રીમાલે સ્વયમાગતઃ । સ દેવઃ શ્રીમહાવીરો દેયા[દ્રઃ] સુલસંપદં ॥ ૧ ॥
 યુનર્મવમવત્રસ્તાઃ સંતો યં શરણં ગતાઃ । તસ્ય વીરજિનેદ્ર[સ્ય] પૂજાર્થે શાસનં નવં ॥ ૨ ॥
 ધારાપદ્રમહાગચ્છે પુણ્યે પુણ્યૈકશાલિનાં । શ્રીપૂર્ણચંદ્રસૂરી]ણાં પ્રસાદાલ્લિલ્યતે યથા ॥ ૩ ॥

સ્વસ્તિ સંવત્ ૧૩૩૩ વર્ષે ॥ અશ્વિનસુદિ ૧૪ સોમે ॥ અથેહ શ્રીશ્રીમાલે મહારાજકુલશ્રીચાચિગદેવકન્યાણવિજયિરાજ્યે તન્નિયુક્ત મહં ૦ ગજસીદ્ધપ્રમૃતિપંચકુલપ્રતિપતૌ શ્રીશ્રીમાલદેશવહિકાધિકૃતેન નૈગમત્વચકાયસ્થમહત્તમસુભટેન તથા ચેદ્રકર્મસીહેન સ્વશ્રેયસે જશ્વિનમાસીયયાત્રામહાત્સવે અશ્વિનસુદિ ૧૪ ચતુર્દશીદિને શ્રીમહાવીરદેવાય પ્રતિવર્ષે પંચોપચારપૂજાનિમિત્તં શ્રીકરણીયપંચસેલહથ-હામીનરપાલં ચ મત્કિપૂર્વે સંબોધ્ય તલપદેહલસહડીપદમધ્યાત્ ફરક/હલસહડી એકસ્તક દ્ર ૫ । ૨ સતર્વિશકોપેતપંચદ્રમ્મા સ(ત)થા સેલહથામાવ્યે આઠ હાં મધ્યાદ્ દ્ર ૮ અષ્ટૌ દ્રમ્માઃ ॥ ઉમયં સતર્વિશકોપેતત્રયોદશદ્રમ્મા આચંદ્રાર્કે દેવદાયે કારાપિતાઃ ॥ વર્તમાન-પંચકુલેન વર્તમાનસેલહથેન દેવદાયકૃતમિદં સ્વશ્રેયસે પાલનીયં ॥ ”

આ લેખમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન શ્રીમાલમાં પધાર્યા હતા એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે, જેના વિશે અમે અગાઉ નિર્દેશ કર્યો છે. વળી, સં. ૧૩૩૩ના આસો સુદિ ૧૪ના યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે એ સમયના રાજવી આચિગદેવે આ મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં પૂજા ભણાવવા માટે ગામના પંચ અને અધિકારીઓ પાસેથી માંડવીની જકાતમાંથી પ્રતિવર્ષ ૧૩ દ્રમ, ૭ વિશોપક ઉક્ત મંદિરમાં દેવદાન તરીકે આપવાનો ઠરાવ કરાવ્યો. એ સમયે ધારાપદ્રગચ્છીય શ્રીપૂર્ણ-ચંદ્રસૂરિ અહીં હતા, જેમના ઉપદેશથી આ દાન અપાયું હશે.

અહીંનાં વિદ્યમાન મંદિરોનો પરિચય આ રીતે જણાય છે:—

૧. શેઠના વાસમાં ભગવાન પાર્શ્વનાથનું શિખરબંધી મોટું મંદિર ઊંચી બેઠક પર બંધાયેલું છે. તેમાં મૂળનાયકની ધાતુમય પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ ગિરાજમાન છે. પરિકર ઉપર સં. ૧૦૧૧ની સાલનો લેખ છે. આ મૂર્તિ ભિન્નમાલ અને નીરતા ગામની વચ્ચેના ખેતરમાંથી મળી આવી હતી. તેની અંજનશલાકા ઠાણે કરી હતી એ જણાવ્યું નથી. ધાતુની બીજી ચારેક મૂર્તિઓ ઉપર ખારમીથી અઠારમી સદીના લેખો છે.

મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં ઉપર પાષાણના પાટા પર આ પ્રકારે લેખ વંચાય છે:—

“ શ્રીપાર્શ્વપતે(તયે) નમઃ ॥ સંવત્ ૧૬૭૧ વર્ષે શાકે ૧૫૩૬ વર્તમાને ચૈત્ર સુદિ ૧૫ સોમવારે શ્રીપાર્શ્વનાથદેવલમધ્યે શ્રીચંદ્ર-પ્રભમંદિરં કારાપિતં રૂપરૂપા સહસ્ર ૨૦૧૫૬) સ્વરચાળા જાલોર શાં પહાડલાન ગજનીલાનસુતરાજ્યે મીનમાલ સોલંકી વીદા રહનેરા દોકડા શ્રીપારસનાથરા દેવકા સ્વરચાળા પ્ર૦ ઉદિમ શ્રીવહીર મીનશાલાવાલા શ્રીમાત્રચંદ્રશિષ્યમદારકશ્રીવિજયચંદ્રસૂરિવામ્યાં સલાવટ જસા સોઢા દેવા કામ કીધું નામ ઉકેર્યો શ્રી શ્રી ॥ ”

આ લેખથી જણાય છે કે, શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું હતું. મૂળમંદિરના શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ વિશે સં. ૧૬૬૨માં શ્રીપુણ્યકમલ સુનિએ રચેલા “ લિત્તમાલ સ્તવન ”માં ચમત્કારભરી ઘટના આલેખી છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, સં. ૧૬૫૧માં આ મૂર્તિ અને બીજી કેટલીક મૂર્તિઓ જમીનમાંથી મળી આવી હતી, જે મૂર્તિઓને જાહેરના ગજનીખાને કબજે કરી હતી. પરંતુ કબજે કરેલી એ મૂર્તિઓના કારણે એ દુઃખી થયો હતો. આખરે એ મૂર્તિઓ તેણે શ્રીસંઘને સુપ્રત કરી ત્યારે સં. ૧૬૬૨માં સંઘવી વરજંગ શ્રેષ્ઠીએ અહીં નવચોકી અને પ્રદક્ષિણાની ભમતીવાણું લખ્ય મંદિર બંધાવી એ મૂર્તિઓને મોટા ઉત્સવપૂર્વક સ્થાપન કરી હતી. એ પ્રસંગે ખુદ ગજનીખાને જિનમંદિર ઉપર સુવર્ણના ૧૬ કળશો ચડાવ્યા હતા. આ હકીકતનું સમર્થન શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માંથી પણ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ જાહેર નયરિ ગજનીખાંન, પિસુન વચનિ પ્રભુ ધરિયા વાન;
વરજંગ સંઘવી વરીઉં જામ, પાસ પેમીનિં જિમસ્તૂં તામ.
સ્વામી મહિમા ધરણેદિ ધર્યો, માની મલિકનિ વળી વસિ કર્યો;
પૂજ પ્રભુમી આપ્યા પાસ, સંઘ ચતુર્વિધ પૂજી આસ.
સ્વામી સેવા તણિ સયોગિ, પાદહ પરમારના ટલીઆ રોગ;
સેળ ઠેસીસાં જિનહરસિરિ, હેમતણાં તિણિ કીવાં ધરિ.
લિત્તમાલિ ભયભજન નાથ...”

મતલબકે, આ મંદિર સં. ૧૬૬૨માં બંધાયું અને સં. ૧૬૭૧માં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર પણ તેમાં જ બંધાવવામાં આવ્યું; જેમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ પરિકરના હિસાબે સં. ૧૦૧૧ની સાલની પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે; પરંતુ પરિકરમાંની મૂર્તિ એટલી પ્રાચીન જણાતી નથી.

૨. ગાંધી મૂતાના વાસમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ચિખરબંધી મંદિર પ્રાચીન છે. સં. ૧૬૩૪માં શ્રીહીરવિજયસૂરિએ એની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. આ મંદિરમાં એક ઊભી અને બે બેઠેલી મૂર્તિઓ લગભગ સાતમા સૈકાની જણાય છે. સિવાય ચાર મૂર્તિઓ શ્રાવક-ગૃહસ્થોની પણ છે.

૩. ગાંધી મૂતાના વાસમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ઘૂમટબંધી નાનું મંદિર છે. મૂળનાયકની ગાદી નીચે આ પ્રકારે લેખ વંચાય છે:—

“ સંવત્ ૧૬૮૩ વર્ષે આષાઢ વદિ ૪ ગુરૌ શ્રીમાલવાસી સા૦ પેમા લેમા શ્રોપાર્શ્વવિંબં કા૦ પ્ર૦ શ્રોવિજયદેવસૂરિમિઃ ॥ ”

—સં. ૧૬૮૩ના આષાઢ વદિ ૪ ને ગુરુવારે શ્રીમાલના રહેવાસી શા. પેમા અને ખેમા નામના શ્રાવકોએ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું બિંબ ભરાવ્યું અને શ્રોવિજયદેવસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

સંભવતઃ આ મંદિર સં. ૧૬૮૩માં બંધાયું હશે. આમાં રહેલી બીજી મૂર્તિઓ લગભગ ૧૫-૧૬મી શતાબ્દીની પ્રતિષ્ઠિત છે.

૪. ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે આવેલા જૂના તપગચ્છના ઉપાશ્રયના ગેાખલામાં બદામી વર્ણુની એક હાથ ઊંચી શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે. તેના ઉપર સં. ૧૮મી નો લેખ છે.

૧. “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” વર્ષ: ૧૩, અંક: ૩.

૫. બનરમાં આવેલા ગણેશચોકમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી નાનું મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથની બદામી વર્ણુની પ્રતિમા ૨ ફીટ ઊંચી બિરાજમાન છે. અહીં પહેલાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાન બિરાજમાન હતા. એ સંબંધી આ મંદિરના મંડપના ડાબા હાથ તરફની ભીંતમાં સં. ૧૨૧૨નો લેખ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ શ્રીશ્રુતાય નમઃ સંવત્ ॥ ૧૨૧૨ વૈશાખ સુદિ ૩ ગુરુવાસરે રત્નપુરે મૂપતિશ્રીરાયપાલદેવમુતમહારાજસુવર્ણદેવસ્ય પ્રતિ-
મુજાયમાન—મહારાજાધિરાજમૂપતિશ્રીરત્નપાલદેવપાદપદ્મોપજીવિનઃ પાદપૂજ્યમાંડારિકવીરદેવસ્ય મહં ૦ દેવહત્ સાદા પાતૂસન્મતિ
મહામાતૃલખનાશ્રેયસે ધાનન્યાસક્રયમહનીયજૂપાભિધાના શ્રેયોનિમિત્તં શ્રોક્રમદેવયાત્રાયાં મૂપશ્રીમાન્ માતૃજાગેરવલિનિમિત્તં દત્તં શતમેકં
દ્રુમાઃ । દેવકરમલકે પ્રવિષ્ટમત્ર શતસુવર્ણન્યાજેન ગોવૃષસોલસ્ય લાસાવતશ્રેયાર્થપ્રવૃદ્ધેન લાષાસાદાપ્રમૃતિશ્રાવકૈર્યેન સેસમલકેન વર્ષ
પ્રતિ ૬૦ ૧૨ દ્વાદશં દેયં સેવાર્થેતિ સંગલં મહાશ્રીઃ ॥ ”

આ લેખમાંથી કેટલીયે ઐતિહાસિક વિગતો પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં તેા માત્ર આ ઋષભદેવ મંદિર સં. ૧૨૧૨માં બંધાયું એ મુખ્ય હકીકત બાકી પછી અત્યારના મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા જીર્ણોદ્ધાર સમયે પ્રતિષ્ઠિત થઈ એટલું નિર્ણયિત થાય છે.

૬. બુધવાસમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું ઘર દેરાસર છે. કહેવાય છે કે, આ મંદિર ગૂર્જરનરેશ શ્રીકુમારપાળે બંધાવ્યું છે. એ સમયે અહીં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ હતા. પણ એ સમયનો કોઈ લેખ મળતો નથી. આજે મૂળનાયક શ્રીવીરપ્રભુની જે મૂર્તિ બિરાજમાન છે તે સં. ૧૮૭૩માં શ્રીબિનેન્દ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. બીજી મૂર્તિઓ એ જ સાલના લેખવાળી છે.

લિન્નમાલથી ૧ માઈલ દૂર પશ્ચિમોત્તર દિશામાં એક નાનું દેવળ છે. તેમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની અતિ-પ્રાચીન ચરણપાદુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે. જૈન-જૈનેતર લોકો આ સ્થળે દર્શનાર્થે આવે છે.

લિન્નમાલથી ૦.૫ માઈલ દૂર દક્ષિણ-પશ્ચિમ દિશામાં મજબૂત કોટવાળું એક મંદિર છે, તેમાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચરણપાદુકાઓ વિરાજમાન છે. અહીં પ્રતિવર્ષ કાર્તિક સુદી ૧ ના દિવસે મેળો ભરાય છે.

આ રીતે જૈન દૃષ્ટિએ લિન્નમાલનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ગૌરવભર્યું છે. ‘સકલતીર્થસ્તોત્ર’માં શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિએ લિન્નમાલને એક તીર્થ સ્વરૂપ ગણાવ્યું છે.

“ પછી-સંઢેરય-નાળણસુ, કોરિંટ-મિન્નમાલેસુ । વંદે ગુજરદેસે, બાહાડાઇસુ મેવાહે ॥ ”

આમ તીર્થ તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ આ સ્થળના પ્રાચીન અવશેષો શોધી કાઢવામાં આવે તો બીજું ઘણું બહુવા જેવું મળી શકે એમ છે.

૮૬. બાડમેર

(કોડા નંબર : ૨૧૨૧-૨૧૨૭)

બેધપુરથી સિંધ-હૈદરાબાદ જતી (જે. આર.) રેલવેનું બાડમેર સ્ટેશન છે. આ (નવું) બાડમેર જૂના બાડમેરનો નાશ થયા પછી વસેલું છે. પુરાણું બાડમેર અહીંથી ૧૪ માઈલ દૂર વસેલું હતું. એ નગર સત્તરમા સૈકા સુધી આબાદ હતું. તે પછી કોઈ કારણે એ નગરનો ભંગ થતાં ત્યાંના સરદારો બગીરદારો અને શાહુકારો વગેરે ૧૪ માઈલ દૂર આવેલા ‘બાપડાઉ’ ગામમાં આવી વસ્યા. ત્યારથી બાપડાઉ ‘બાડમેર’ નામથી પ્રસિદ્ધ થયું અને અસલનું બાડમેર ‘જૂના’ નામથી ઓળખાવા લાગ્યું, જેનો પરિચય આમાં જ આગળ આપીશું.

બાડમેરમાં ૪૦૦ શ્રાવકોની વસ્તી છે. તેમાંનો મોટો ભાગ અંચલગચ્છીય અને ખરતરગચ્છીય છે. ૪ ઉપાશ્રય, ૩ ધર્મશાળાઓ અને ૭ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. સ્ટેશન તરફના માર્ગે નોરામાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું શિખરબંધી દેવાલય છે. સં. ૧૬૭૫માં બંધાયું છે. આમાં ચિત્રકામ કરેલું છે.
- ૨-૩. પાદરમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનનાં બે મંદિર છે, જેમાંનું એક શિખરબંધી છે જ્યારે બીજું ઘર દેરાસર છે. શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૦૦માં બંધાયેલું છે.
- ૩-૬. ખાગલમાં ચાર મંદિરો વિદ્યમાન છે. તે પૈકી ૧ શ્રીઆદિનાથ લગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે, જે સં. ૧૫૭૫માં બંધાયેલું છે. બાકીનાં ત્રણ ઘર-દેરાસરો છે, જેમાં બે મંદિરો શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનનાં અને એક શ્રીશાંતિનાથ લગવાનનું છે, જે વીસમી સદીમાં બંધાયેલાં છે.

જૂના :—

નવા આડમેરથી ૧૪ માઈલ અને જસાઈ સ્ટેશનથી અગ્નિખૂણામાં ૪ માઈલ દૂર આવે 'જૂના' નામે ઓળખાતું સ્થળ છે એ જ પ્રાચીનકાળનું આહડમેર નગર છે. પહાડથી ઘેરાયેલા આ નગરને પથ્થરનો મજબૂત કિલ્લો છે, જેનો ઘેરાવો દરેક માઈલનો કહેવાય છે. ડૂવા, વાવ, તળાવ, મકાનો અને મંદિરોનાં અનેક ખંડિયેરો પડેલાં છે. આ સમૃદ્ધ નગર ક્યારે અને કેમ ભાંગ્યું એ જાણવા મળતું નથી પરંતુ સત્તરમી સદી સુધી તો એ આબાદ હતું એમ અહીંથી મળેલા જૈન મંદિરોના શિલાલેખોથી જણાય છે.

પ્રાચીન શિલાલેખો અને ગ્રંથોમાં આ ગામનું નામ આહડમેરુ કે આહડમેર નગર તરીકે જોવામાં આવે છે. આહડ એ પ્રાકૃત શબ્દનો સંસ્કૃત ભાષામાં વાગ્લટ એવો અર્થ થાય છે. વાગ્લટ નામના અનેક પુરુષો થઈ ગયાનું ઇતિહાસથી જાણવા મળે છે, પરંતુ કયા વાગ્લટે આ નગર વસાવ્યું અથવા ક્યારે વસ્યું એનું પ્રમાણ મળતું નથી. શિલાલેખોથી જણાય છે કે, બારમી સદીમાં આ નગર સમૃદ્ધ અને આબાદ હતું. 'વિધિપક્ષ (અંચલગચ્છીય) મોટી પટ્ટાવળી' જે ગુજરાતીમાં છપાઈ છે તેમાં (પૃ. ૨૦૪) જણાવ્યું છે કે—“શ્રીજયપ્રભસૂરિજીએ વિ. સં. ૧૦૦૭માં લિન્નમાલમાં પરમાર વંશના રાઉત સોમકરજીને, તેના વંશને સહિત પ્રતિબોધી જૈન બનાવ્યા. વિ. સં. ૧૧૧૧માં મોગલોએ લિન્નમાલનો નાશ કર્યો ત્યારે તેના (સોમકરજીના) વંશના રાજ ગાંગા લિન્નમાલથી નાસીને આહડમેર ગયા. ત્યાં પરમાર વંશનો દેવડ રાજા હતો.”

શ્રીશ્વમાકથ્યાણકૃત ‘ખરતરગચ્છની (અપ્રકાશિત) પટ્ટાવળી’ (પૃ. ૧૨)માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“ઉદ્ધરણમન્ત્રી સકુટુમ્બઃ સ્વરતરગચ્છીયશ્રાવકશ્ચ (સં. ૧૨૨૩) વમ્ભવ । તસ્ય ચ કુલધરનામા પુત્રો જાતઃ યેન વાહડમેર-નગરે ઉત્તુગ્તોરણપ્રાસાદઃ કારિતઃ ॥”

—વિ. સં. ૧૨૨૩માં ઉદ્ધરણ નામે મંત્રી કુટુંબ સાથે શ્રાવક થયા. તેના પુત્ર કુલધરે આહડમેરુ નગરમાં ઉત્તુગ્તોરણ પ્રાસાદ-જૈન મંદિર બંધાવ્યું.

આ ઉલ્લેખોથી જણાય છે કે વિ. સં. ૧૧૧૧ પહેલાં આ નગર વસી ચૂક્યું હતું. ‘ખરતરગચ્છીય ગુર્વાવળી’ (અપ્રકાશિત)થી જણાય છે કે, સં. ૧૩૬૧માં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિ જ્યારે વાગ્લટમેર પધાર્યા ત્યારે ચૌહાણકુલપ્રદીપ રાણા શિખરસિંહ, રાજપુરુષો અને નાગરિકોની સાથે સૂરિજીની સમ્મુખ ગયા અને મહોત્સવપૂર્વક તેમનો નગરપ્રવેશ કરાવ્યો.

સ્વ. મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીએ ઉત્તુગ્તોરણ મંદિરનું વર્ણન કર્યું છે,^૧ તેના સાર લાગ આ છે:—

ઉત્તુગ્તોરણપ્રાસાદ-જૈન મંદિર પહાડની ટેકરી ઉપર બનેલું છે, એ મંદિરના કેટલાયે ભાગો તૂટી ગયા છે. છતાં એ જીર્ણોદ્ધારી ભાગો ઉપરથી આ મંદિર કેવું હશે એનું અનુમાન થઈ શકે છે. મૂળભાગો, ગૃહમંડપ, નવ ચોકીઓ,

૧. “જૈન” ૧-૩-૩૬ના અંકમાંથી. મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીએ પણ બે-ત્રણ દશકા પહેલાંની નોંધ ઉપરથી વર્ણન આપેલું છે. એટલે અત્યારે આ મંદિર કેવી સ્થિતિમાં હશે તે જાણવામાં નથી.

સભામંડપ, શુંગારચોકી, ગૂઢમંડપની બંને બાજુએ બે બે મંડપો, ભમતીનો કોટ, શિખર અને ધૂમટોથી યુક્ત હતું. આ મંદિરને 'નવતોરણિયું મંદિર' પણ કહેતા હતા, એથી જણાય છે કે, નક્શીવાળાં નવ તોરણો એમાં વિદ્યમાન હતાં.

મૂળગભારો કંઈક જિંચી ભૂમિકા ઉપર છે. મૂળગભારા પાસે પશ્ચિમનો ઢગલો પડવો છે. ગર્ભાગારથી આગળ ત્રણે બાજુએ ત્રણ દરવાજાવાળો ગૂઢમંડપ છે. તેના ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાઓના દરવાજાઓથી બહાર એકેક સભામંડપ છે. ગૂઢમંડપમાં ૧૪ થાંભલાઓની બેવડી હાર છે. દરેક સ્તંભના ત્રણ ત્રણ ભાગ છે, જેમાંનો વચ્ચેનો ભાગ મોટો છે. ગૂઢમંડપથી બહાર આવતાં ત્રણ દરવાજાની માફક ત્રણ ભાગ કરેલા છે. એવા ત્રણ-ત્રણ ભાગવાળી બીજી બે હારો છે. એટલે માંડવીની માફક નવ દરવાજા છે અને માથે નવ ધૂમટો-નવચોકીઓ છે. નવચોકીઓથી આગળ પૂર્વ દિશામાં એક મોટો ગોળાકાર સભામંડપ છે. તેમાંના બધા સ્તંભો કોરણીયા છે. ધૂમટોમાં પણ એવી જ કોરણી કરેલી છે. સભામંડપથી આગળ પગથિયાં છે અને ત્યાં એક દરવાજો છે. દરવાજાના ઉપરના ભાગમાં ત્રણ ધૂમટો-ત્રણ ચોકીઓ છે. આ દરવાજાથી આગળ એક બીજો સભામંડપ છે. ત્યાંથી આગળ જતાં બારણું અને પગથિયાં મૂકેલાં છે. તેની આગળ ત્રણ ખંડવાળો મંડપ-ત્રણ ચોકીઓ છે, જેમાં કઠેડો છે અને કઠેડામાં ત્રણે બાજુએ ત્રણ ગવાક્ષો છે, આ ત્રણ ચોકીવાળા મંડપથી આગળ પગથિયાં છે અને તેની બંને બાજુએ ચોટલા છે. મંદિરના પ્રવેશદ્વારથી લઈને ઠેઠ મૂળગભારા સુધી ચાર દરવાજાઓ બનાવેલા છે.

ગભારાનું અને ગૂઢમંડપનું ભોંયતળિયું એકસરખું છે. ગૂઢમંડપ પછી નવચોકીઓના છેલ્લા વચ્ચેના ખંડમાં જ આઠ પગથિયાં છે. બાજુના બંને ખંડોમાં પગથિયાં નથી. સભામંડપ પછી કોઈ વાવમાં ઊતરતા હોઈ એ તેમની આજુ ભાગ છે અને તેમાં પગથિયાં મૂકેલાં છે. ત્યાં અને સભામંડપ પછી એકેક બારણું છે. બંને બારણા ઉપરનો ભાગ છતથી ઢાંકેલો છે. છેલ્લા દરવાજા પછીનાં પગથિયાં અને તેની બંને બાજુઓના ચોટલા પણ છતથી ઢાંકેલા છે.

લગભગ ત્રણ-ચાર દશકા અગાઉ આ મંદિર જે સ્થિતિમાં હતું તેનું વર્ણન આ પ્રકારે છે: મૂળગભારા ઉપરનું શિખર તૂટી ગયેલું છે. મૂળગભારાની ત્રણે બાજુની દીવાલો હજી ઊભી છે. પૂર્વ દિશાની દીવાલ અને દક્ષિણ દિશાનું બારણું પડી ગયું છે. મુખ્ય પ્રવેશદ્વારની ઉપરનો ભાગ અને તેની પાસેનાં પગથિયાં અને કેટલાક ધૂમટો વગેરે પડી ગયા છે. બાકીના મોટા ધૂમટો, રંગમંડપો, નવચોકીઓ, ગૂઢમંડપ વગેરેના મંડપો, સ્તંભો, તોરણો અને ઉપરના કેટલાક ધૂમટો વિદ્યમાન છે.

આખું મંદિર ભવ્ય અને વિશાળ, શિલ્પશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ પ્રમાણસર, કોરણીથી કળામય બનેલું હતું એમ જણાય છે. મંત્રી ઉદ્ધરણના પુત્ર કુળધરે સં. ૧૨૨૩માં બંધાવેલા આવા ઉત્તમ પ્રાસાદનો કારીગરીનો પ્રાચીન નમૂનો આપણા કમનસીબે આજે આ રીતે નાશ પામ્યો છે. આ મંદિરના નવચોકીઓના સ્તંભો ઉપરથી સં. ૧૩૫૨નો એક, સં. ૧૩૫૬નો બે અને સં. ૧૬૬૩નો એક-એમ ચાર શિલાલેખો આ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે:-

(૧) “ ॐ ॥ સંવત્ ૧૩૫૨ વૈશાખ સુદિ ૪ શ્રીબ્રાહ્મદેવે મહારાજકુલશ્રીસામંતસિંહદેવકલ્યાણરાજ્યે તન્નિયુક્તશ્રી ૨ કરણે મં૦ વીરા સેલ [૦] વેલા તુલ [૦] માં. ગિગનપ્રભૃતયો ધર્માક્ષરાણિ પ્રવચ્છંતિ યથા । શ્રીઆદિનાથમધ્યે સંતિષ્ઠમાનશ્રીવિગ્નમર્દન-ક્ષેત્રપાલશ્રીચંદ્રરાજદેવથો ઉમયમાર્ગીયસમાયાતસાર્થ ઉષ્ટ્ર ૧૦ વૃષ ૨૦ ઉમયાદપિ ઝૂર્વ સાર્થ પ્રતિ દ્વયોર્દેવયોઃ પાહ્લાપદે મીમપ્રિય દશ વિશોપકા અર્દ્ધોદ્દેન ગૃહીતવ્યાઃ । ઋસૌ લાગા મહાજનેન મ(મા)નિતા ॥ યથોક્તં બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમી તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ ૧ ॥ ”

(૨) “ ॐ ॥ સંવત્ ૧૩૫૬ કાર્તિકયાં શ્રીયુગાદિદેવવિધિચૈત્યે શ્રીજિનપ્રબોધસૂરિપટ્ટાલંકારશ્રીજિનચંદ્રસૂરિસુગુરૂપદેશેન સા૦ ગાલ્હણસુત સા૦ નાગપાલશ્રાવકેણ સા૦ ગહણાદિપુત્રપરિવૃતેન મધ્યચતુષ્કિકા સ્વ૦ પુત્ર સા૦ મૂલદેવશ્રેયોર્થ સર્વસંઘપ્રમોદાર્થ કારિતા આચંદ્રાર્ક નંદતાત્ ॥ શુભં ॥ ”

(૩) “ ॐ ॥ સંવત્ ૧૩૫૬ કાર્તિકયાં શ્રીયુગાદિદેવવિધિચૈત્યે શ્રીજિનપ્રબોધસૂરિપટ્ટાલંકારશ્રીજિનચંદ્રસૂરિસુગુરૂપદેશેન સા૦ ગાલ્હણસુત સા૦ રાજદેવસપુત્રેણ સા૦ સલ્લક્ષણશ્રાવકેણ સા૦ મોકલસિંહ તિહૂણસિંહપરિવૃતેન સ્વમાતુઃ સા પડમિણિમુશ્રાવિકાયાઃ શ્રેયોર્થ સર્વસંઘપ્રમોદાર્થ પાર્શ્વવર્તિચતુષ્કિકાદ્વયં કારિતં ॥ આચંદ્રાર્ક નંદતાત્ ॥ શુભમસ્તુ ॥ ”

(૪) “ સંવત્ ૧૬૧૩ વર્ષે મગ(માર્ગ) સુદ(દિ) ૧૦ ષ(સ્વ)રતરગચ્છે પં૦ ગણનંદનગણિભિઃ પં૦ સીરરાજમુનિ પં૦ ગિર-
ાજમુનિ પં૦ હીરાણ(ને)રપ્રમુખસાધુસહિતૈર્યાત્રા કૃતા સંતંથાનચાકારિ (?) ॥ ”

ઉપર્યુક્ત પ્રથમના ત્રણ શિલાલેખોથી જણાય છે કે, આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીઆદિનાથ ભગવાન હતા. સં. ૧૩૫૨ના પહેલા લેખથી આ મંદિરના લાગા સંબંધી હકીકત જાણવા મળે છે. તેમાં ભીમપ્રિય વીશોપક નાણા સંબંધે ઉલ્લેખ છે, જે ગુજરાતના સોલંકી ભીમદેવના સમયમાં ચાલતા નાણાનો ખ્યાલ આપે છે. સં. ૧૩૫૬ના બે લેખોમાંથી આ મંદિર વિધિચૈત્ય હોવાનું માલમ પડે છે. સં. ૧૬૬૩ના લેખથી આ મંદિર તીર્થ તરીકે જાણીતું થયું હતું જેની યાત્રાએ ખરતર-ગચ્છીય સાધુઓ આવ્યા હતા.

કિરાડૂ :—

ખાડમેરથી લગભગ ૧૦ માઈલ અને જોધપુરથી હૈદરાબાદ જતી રેલવેના અડીન સ્ટેશનથી લગભગ ૩ માઈલ દૂર, અત્યારના હાથમા ગામની પાડોશમાં ‘કિરાડૂ’ નામનું પ્રાચીન ગામ છે, એનું અસલનું નામ ‘કિરાતકૂપ’ હતું. અહીં સુંદર શિલ્પકળાના નમૂનાસમાં પાંચ આલીશાન મંદિરો છે; એ પૈકી મોટું મહાદેવનું મંદિર છે, તેના રંગમંડપમાં પેસતાં ચાર શિલાલેખો છે. એ પૈકીનો એક લેખ મહારાજા કુમારપાલના અંડિયા રાજા આદહણદેવે કરેલું અમારી-જીવવધ ન કરવા સંબંધી આદેશ-શાસન છે. સં. ૧૨૦૬ના મહા વદિ ૧૪ ને શનિવારના દિવસનો એ લેખ છે. આ લેખથી જણાય છે કે, અહીં જૈન મહાજનોનો સારો પ્રભાવ હશે અને જૈન મંદિરો પણ ઘણાં હશે પરંતુ આજે તે ભગ્નાવસ્થામાં છે.

સં. ૧૩૬૩માં શ્રીકલ્કસૂરિએ રચેલા “ નાભિનંદનજિનોદ્ધાર પ્રબંધ ”થી જણાય છે કે સં. ૧૩૭૧માં શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર કરનાર શ્રેષ્ઠી સમરસિંહના આઠમા પૂર્વજ નામે વેસટ કિરાતકૂપમાં રહેતા હતા. વેસટના ચોથા વંશજ સહસ્રખણ કિરાતકૂપથી શ્રીમાલ-ભિદ્રમાલમાં જઈને વસ્થા. એટલે લગભગ દશમા સૈકામાં આ જિનમંદિરો અને જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે એમ લાગે છે.

★

૮૭. મેવાનગર [નાકોડા] વીરમપુર

(કોડા નં. ૨૧૩૭ ૨૧૩૯)

ખલોતરા સ્ટેશનથી દક્ષિણ દિશામાં ૬ માઈલ દૂર મેવાનગર છે, જેને ‘નાકોડા’ નામે લોકો ઓળખે છે. એનું પ્રાચીન કાળનું નામ વીરમપુર અથવા મેવાનગર હતું. વીરમપુરના ઉલ્લેખો શિલાલેખો અને અંધપ્રશસ્તિઓમાંથી મળી આવે છે.

ચારે બાજુની પહાડીઓની કુદરતી કિલેબંદીથી આ ગામ ઘેરાયેલું છે. આજે અહીં શિખરબંધી ભવ્ય કોરણીવાળાં ત્રણ જિનમંદિરો અને લગભગ ૨૦૦ ઓરડીઓવાળી સં. ૧૬૬૬માં બંધાવેલી એક જૈનધર્મશાળા સિવાય કોઈ જૈનની વસ્તી નથી. એક સમયે આ નાકોડા ગામ સમૃદ્ધ અને આખા વીરમપુર નામે નગર હતું. વીરમપુરનું નામ નાકોડા કેમ બન્યું એ વિશે કહેવાય છે કે, વિ. સં. પૂર્વે ત્રીજી શતાબ્દીમાં વીરસેન અને નાકોરસેન નામના બે ભાઈઓએ પોતાના નામ ઉપરથી દશ ગાઉના અંતરે વીરમપુર અને નાકોરનગર નામે બે નગર વસાવ્યાં. એ સમયે વીરમપુરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ ભગવાન અને નાકોરમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં ખાવન જિનાલય વિશાળ મંદિરો તેમણે બંધાવ્યાં હતાં અને આર્ય શ્રીસ્થૂલભદ્રસ્વામીના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

નાકોરનગર તેરમા સૈકાના મધ્યકાળ સુધી તો આખા હતું, પરંતુ સં. ૧૨૮૦માં આ નગર પર ચાલમશાહે ચડાઈ કરી એ સમયે અહીંના મંદિરની મૂર્તિઓને શ્રીસંઘે અગમચેતી વાપરી બે ગાઉ દૂર આવેલા કાલીદ્રહ (નાગહુદ)માં છુપાવી દીધી. ત્યારે ખાલી પડેલું મંદિર જોઈ ખાદશાહે તેને ભોંયભેગું કરી દીધું અને આખું નગર વેરાન બનાવી મૂક્યું. લોકો બીજાં ગામોમાં જઈને વસ્થા.

વીરમપુર વિશે મળેલી એક નોંધ જણાવે છે કે, વિ. સં. ૯૦૬માં આ નગરમાં જૈનોનાં ૨૭૦૦ ઘરો આખા હતાં. એ સમયે ભાતેરાગોત્રીય શ્રેષ્ઠી હરખચંદે વીરમપુરના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી મૂળનાયક શ્રીચંદ્રપ્રભ ભગવાનની

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” ભા. ૨, લેખાંક: ૩૪૬.

ખંડિત પ્રાચીન જિનમૂર્તિને લંડારી દર્ધ શ્રીમહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ સ્થાપન કરાવી. એ મંદિર અને મૂર્તિ જીર્ણ થતાં સં. ૧૨૨૩માં ફરીથી શ્રીમહાવીરજિનની સ્થાપના કરવામાં આવી. એ પછી થોડા સમયમાં આ મંદિર અચાનક તૂટી પડ્યું ત્યારે શ્રીસંઘે મૂળગભારો અને મંડપ સહિત મૂળ મંદિરને નવેસર તૈયાર કરાવ્યું ને તેમાં નાકોર-નગરની ૧૨૦ મૂર્તિઓ જે કાલીદ્રહ (નાગહૃદ)માં છુપાવી હતી તે વીરમપુર લાવીને તેમાંથી એક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમાને મૂળનાયક તરીકે સં. ૧૪૨૬માં સ્થાપન કરવામાં આવી. બસ, એ સમયથી આ વીરમપુર નાકોડાને નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

શ્રીમહિમાસમુદ્ર નામના કવિએ રચેલા અપ્રસિદ્ધ ‘મહેવાનગર સ્તવન’માં આ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારક અને તેમણે કરાવેલા જીર્ણોદ્ધારની સાલ-તિથિ આ પ્રકારે નોંધી છે:—

“ સંવત પનરહ ચોસહુધ, અષ્ટમી વદિ વૈશાખ, શનિવાર દિવસ પ્રતિષ્ઠીય, ખરચ્યો ધન કેઈ લાખ. મોરીં ૩ ઓસવાલ વંસહ અતિલલો, છાજહડ ગોત્ર છત્રાલ; જૂઠિલસુત નયણો જકઠ, સુત સીંહા સુવિલાસ. મોરીં ૪ સીંહાસુતન સમધર, સદ્જુ તસુ સુતન સાહ સદારંગ; ભાવસોં તેણુ ભરાવીયા, આણંદ અતિ ઉછરંગ મોરીં ૫ ”

આ સ્તવન ઉપરથી લાગે છે કે, સં. ૧૫૬૪ના વૈશાખ વદિ ૮ ને શનિવારના રોજ ઓસવાલ છાજહડ ગોત્રી શેઠ જૂઠિલના પ્રપૌત્ર શેઠ સદારંગે આનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

એ પછી શ્રેષ્ઠી માલશાહ સકલેયાના નાનાભાઈ નાનકજીએ અહીંના રાજપુત્રની હલકી દાનત બેઈને અગમચેતી વાપરી બધા જૈન કુટુંબોને તૈયાર કરી જેસલમેરની યાત્રાને ઘડાને સંઘ કાઢ્યો ને આ ગામ ખાલી કરાવ્યું. એ પછી આ ગામની આબાદી તૂટી ગઈ છે.

૧. અહીંના ત્રણ મંદિરો ડુંગરીની વચ્ચે આવેલાં છે. તે પૈકી મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન, વિશાળ અને મનોહર છે. તેમાં મૂળગભારો, જૂંઠમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી ને તેમાં ત્રણ ઝરુખા અને ઉત્તર શિખરખંધી રચના છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨૩ ઈંચની ભવ્ય પ્રતિમા બિરાજમાન છે અને બંને તરફની મૂર્તિઓ ૨૦ ઈંચની છે.

શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય આ મૂર્તિઓ પ્રત્યે શ્રદ્ધાભરી વાણીમાં ઉપદેશ છે કે—

“ જગતો તીર્થ પાર્શ્વપદુ, જહાં યાત્રી આવે જગત સહુ; મુજને ભવદુઃખ થકી છોડા, નિત નામ જપો શ્રીનાકોડા. ”

કેટલાક વૃદ્ધોનું કથન છે કે, નાકોડા પાસેની નદીના કિનારે એક પ્રાચીન ખંડિયેર છે. તેમાંથી આ પ્રતિમાઓ મળી આવી છે. મંદિરના દક્ષિણ ભાગમાં પાસે પાસે જ બે સજ્જૂત ભોંયરાં બનેલાં છે. તેમાં વિક્રમના ૧૨મા સૈકાથી લઈને ૧૭મા સૈકા સુધીની પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે.

આ મંદિરના રંગમંડપ, નંદિમંડપ, ઝરુખા અને ભૂમિજૂહના પાટડા પર ક્રમશઃ નીચે મુજબના શિલાલેખો કોતરેલા બેવાય છે, જેમાં રંગમંડપ, ચોકીઓ વગેરે કરાવ્યાના શ્રેષ્ઠીઓના ઉલ્લેખો છે:—

(૧) “ સ્વસ્તિ શ્રીર્જયોમંગલામ્યુદયશ્ચ સંવત્ ૧૬૭૮ વર્ષે શાકે ૧૫૪૪ પ્રવર્તમાને દ્વિતીય આષાઠ સુદિ ૨ દિને રવિવારે રાઝલ શ્રીજુગમાલજીવિજયરાગ્યે શ્રીપલ્લક્રીયગચ્છે મદારકશ્રીયશોદેવસૂરિજીવિજયમાને શ્રીમહાવીરચૈત્યે શ્રીસંઘેન ચતુષ્ક્રિકા કારિતા શ્રીનાકોડાપાર્શ્વનાથપ્રસાદાત્ । શુભં ભવતુ ઉપાધ્યાય શ્રીકનકશેસ્વરશિષ્ય પં૦ સુમતિશેસ્વરેણ લિખિતં શ્રીજાજહક દેવશેસ્વરજી સંઘેન કારાપિતા । સૂત્રધાર પૂજલભાતૃજ્ઞાંજ્ઞા ઘટિતા ઉત્તરકવરી ॥ ”

(૨) “ સંવત્ ૧૬૮૨ વર્ષે આષાઠ સુદિ ૬ સોમવારે રાઝલશ્રીજુગપાલજોરાગ્યે શ્રીપલ્લિગચ્છીયશ્રીસંઘેન શ્રીપાર્શ્વનાથચૈત્યે નંદીમંડપ[:]કારાપિતા(તઃ) । ઉપાધ્યાયશ્રીસિંહલિખિતં સૂત્રધાર મેઘા સૂત્ર૦ તારા કારીગર કરમા શુભં ભવતુ શ્રીસંઘસ્ય શ્રિયેસ્તુ ॥ ”

(૩) “ આષાઠાદિ સંવત્ ૧૬૮૧ ચૈત્ર સુદિ ૩ દિને સોમવારે હસ્તનક્ષત્રે વીરમપુરે શ્રીજુગમાલજીવિજયરાગ્યે શ્રીપલ્લિવાલગચ્છે

મદ્યારક શ્રીયશોદેવસૂરિજીવિજયરાજ્યે શ્રીપાર્શ્વનાથજીચૈત્યે શ્રીપલ્લિગચ્છસંઘેન ગવાક્ષત્રયસહિતા સુશોભના નિર્ગમચતુષ્ક્રિયા કારાપિતા ।
 ઉપાધ્યાયશ્રીહરશેખરાણાં પદ્મપ્રમાકરોપાધ્યાયશ્રીકનકશેખર તત્પદ્મલંકારોપાધ્યાય શ્રીદેવશેખસૂરિજી ઉપાધ્યાયકનકશેખરહસ્તદીક્ષિતેન
 ઉપાધ્યાયસુમતિશેખરેણ સ્વહસ્તે લિખિતં । શ્રીઃ । શ્રીયેસ્તુ શ્રશ્રાવકસંઘસ્ય શુભં ભવતુ । સૂત્રધાર કલાપુત્ર ચતરમના વરજંગ તત્પુત્રસોમા
 વરજંગપુત્ર કલ્યાણપ્રસાદદત્ત મનાપુત્ર સૂ૦ મેઘા સૂ૦ શિવદત્ત હીરા પ્રહલાદ તારા । કારીગર કરમાણ શુભં ભવતુ ॥ ”

(૪) “ સંવત્ ૧૬ આષાઢાદિ ૬૭ વર્ષે માદ્રપદ શુક્રપક્ષે શુક્રવાસરે શ્રીવીરમપુરવરે શ્રીપાર્શ્વનાથમહાવીરભૂમિગૃહે શ્રીપલ્લિવાલ-
 ગચ્છે મદ્યારિકશ્રીયશોદેવસૂરિવિજયરાજ્યે રાઝલ શ્રીતેજસીજીવિજયરાજ્યે કારિતં શ્રીસંઘેન પંડિતસુમતિશેખરેણ લિપિ(પી)કૃતં ।
 સૂત્રધારદાના તત્પુત્ર મના ધના વરજંગેન કૃતં મ્નાત્જસોમા મેઘા કલાપુત્ર કલ્યાણ ભાણેજ નાસણ શ્રીપાર્શ્વનાથ મહાવીરજી રક્ષા શુભં
 ભવતુ । શ્રીરસ્તુ ઉપાધ્યાયપદમશેખરવિજયરાજ્યે ॥ ”

એક મૂર્તિ ઉપરનો લેખ આ પ્રમાણે છે—

“ શ્રીકીર્તિરત્નસૂરિ ગુરુમ્હો નમઃ । સંવત્ ૧૫૫૬ વર્ષે જેઠા પુત્રી રોહિણી પ્રણમતિ ॥ ”

આ લેખો ઉપરથી પ્રતીત થાય છે કે સત્તરમા સૈકામાં વીરમપુરના જૈનો મોટે ભાગે પલ્લીવાલગચ્છીય હતા અને તેઓ જ આ મંદિરમાં જીર્ણોદ્ધાર વગેરેનું કાર્ય કરાવતા રહ્યા છે.

૨. શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે જ પાછળના ભાગમાં છે. તેને લોકો ‘ લચ્છીબાઈના મંદિર ’ને નામે ઓળખે છે. કેમકે શ્રાવિકા લક્ષ્મીબાઈએ આ સૌધશિખરી વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું હતું અને તેમાં મૂળનાયક શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી; એમ અહીંથી મળી આવતા બધા શિલાલેખોથી બાણી શકાય છે. સં. ૧૫૬૮ના વેશાખ સુદિ ૬ને ગુરુવારના રોજ તપાગચ્છીય શ્રીહિમવિમલસૂરિના હાથે શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવી તે પછી સં. ૧૮૬૫માં થયેલા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે બીજા શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે. એ જ મૂળનાયકની સર્વાંગસુંદર પ્રતિમા ઉપા ઈચ્છની પ્રવેતવણી છે. અને બાબુની મૂર્તિઓ ૨૪૦ ઈચ્છની બહામી વર્ણની છે. આ મંદિરમાંથી મળી આવતો જીર્ણોદ્ધારનો લેખ મુખ્ય મંડપના એક પાટડા ઉપર આ પ્રમાણે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ સંવત્ ૧૮૬૫ વર્ષે ફાગુણ વદિ ૧૩ રવિવારે શ્રીબૃહત્શરતરગચ્છે જંગમયુગપ્રધાનસકલમદ્યારિકશિરોમણિમદ્યારિકશ્રીશ્રી ૧૦૮ શ્રીશ્રીજિનચંદ્રસૂરિજીસૂરીશ્વરેણ સકલશ્રીસંઘસહિતેન નાલમંડપનૂતનં કારાપિતં ચૈત્યસર્વેપિ (સર્વચૈત્યેપિ) જીર્ણોદ્ધાર [ઃ] કારાપિતા(તઃ) લિખિતં જેગજ સૂત્રધાર રાયમદ્જી પુત્ર ઢાલજીકૃતં વાસ જોધપુર શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ ॥ ”

મંદિરની ડાબી બાબુએ સં. ૧૫૬૨માં કરાવેલું મજબૂત ભોંયરું છે, તેમાં ૩૫ જેટલી પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત છે. મૂળ મંદિર સિવાયના બીજા ભાગો, જેવા કે નવચોકીઓ સં. ૧૫૧૨માં, રંગમંડપ સં. ૧૫૬૮માં, બહારની ચોકીઓ સં. ૧૬૩૨માં બનેલી છે; એમ અહીંના શિલાલેખો જણાવે છે. આ મંદિરમાં દેવદેવીઓનાં સ્વરૂપ દર્શનીય છે.

૩. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર માલશાહ સંકલેયા નામના ઋદ્ધિસંપન્ન ભાવુક શ્રેષ્ઠીએ બંધાવેલું હોવાથી તે ‘ માલાશાહનું મંદિર ’ કહેવાય છે. આ મંદિર બંધાવવામાં કેટલીક કિંવદંતીઓ પણ પ્રચલિત છે. આ મંદિર નાકોડાપાર્શ્વનાથ મંદિરની જમણી બાબુએ સામેના ભાગમાં ઊંચી ખેડકની બાંધણીએ બંધાવેલું છે. મૂળભાગે, ગૂઢમંડપ, ચોકીઓ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર, ભૂમિગૃહ વગેરેની રચનાવાળું છે. મંડપના બારસાખના પાટડા ઉપર આ પ્રમાણે લેખ જોવાય છે:—

“ સંવત્ ૧૬૧૪ વર્ષે શ્રીવીરમપુરે ॥ શ્રીશાંતિનાથચૈત્યે માર્ગશીર્ષમાસે પ્રથમદ્વિતીયાદિને શ્રીશરતરગચ્છે શ્રીજિનચંદ્રસૂરિવિજયરાજ્યે સ શ્રીકવીરમપુરાવધિચૈત્યરાજે પ્રોત્તંગરંગશિખરે નુતદેવરાજે । સૌવર્ણવર્ણવપુષં સુવિશુદ્રપક્ષે શ્રીશાંતિતીર્થપતિમાકૃતશુદ્રપક્ષં ॥ ૧ ॥

અર્હતમર્હતમતાંતલતાંતમક્રયા શ્રીશાંતિનામકમનંતનિતાંતમક્રયા ।
 શ્રીવિશ્વસેનતનુજં મવતામશકયા સારંગલક્ષણજિનં સ્મરતામિયુક્તયા ॥ ૨ ॥
 યસ્યાતીતમવેષ્યકારિ મહતા શક્રસ્તનામર્ષિણા રચેનાકારમૃતા કપોતતનુમૃદ્વરક્ષાપરીક્ષોઽર્હતઃ ।
 ઓક્તા યોગકયોગચક્રિપદવીસાપ્રાગ્યરાગ્યશ્રિયઃ સ શ્રીશાંતિજિનોસ્તુ ધાર્મિકનૃણાં દાતામસંપચ્છ્રિયઃ ॥ ૩ ॥
 શ્રીશાંતિદેવોવતુ દેવદેવો ધર્મોપદેષ્ટા મુદદાયિસેવઃ ।
 નેતારિત યસ્યાદિમવર્ણનામા રાજોપમાસ્યસ્ય તુ ભક્તિનામ ॥ ૪ ॥

શ્રોધનરાજોપાધ્યાયાનામુપદેશેન પંડિતમુનિમેરુલિખિતં સૂત્રધાર જોધા રંગા મદા નરસિંહકેન ઉત્કારિતાનિ કાવ્યાનિ ચતુષ્કિકા-
 મૂલપટ્ટકે રાહલશ્રીમેઘરાજવિજયરાગ્યે શ્રીશાંતિનાથનામિમંડલપો નિષ્પન્નઃ ॥ ૧”

આજે આ મંદિરમાં શ્રેષ્ઠી માલાશાહે સ્થાપન કરેલી મૂર્તિ નથી, પણ પાછળથી એટલે સં. ૧૯૧૦માં તેના સ્થાને નવી શ્રીશાંતિનાથ લગવાનની મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. આ પ્રતિમા શ્વેતવર્ણની અને ૩૦ ઈંચની છે. તેની બંને પડખે ૨૪ ઈંચની બે ધવલવર્ણી મૂર્તિઓ શોભી રહી છે. મંદિરની બાબુમાં સં. ૧૬૬૬માં કરાવેલું એક મજબૂત લોચરું છે. તેમાં ૨૭ જિનપ્રતિમા અને બીજી ચરણપાદુકાઓ વગેરે છે. શ્રીજિનદત્તસૂરિની આરસની મૂર્તિ અને પટ્ટો વગેરે પણ છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ઉપર લેખ છે, જેમાં માલાશાહે આ મંદિર બંધાવ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે તેથી એ લેખ નવીન હોવા છતાં ઉપયોગી છે:—

“ સંવત્ ૧૯૧૦ શાકે ૧૭૭૫ પ્રવર્તમાને માસોત્તમમાસે માધવમાસે ધવલપક્ષે ૫ તિથૌ ગુરુવાસરે મહારાજાધિરાજમહારાજ-
 ત્વત્સિંહજીજસવંતસિંહજીવિજયરાગ્યે શ્રીપાલોનગરે સકલશ્રીસંઘગાદીમહોચ્છવેનાંજનશલાકા કૃતં(તા) જોધપુરનગરવાસ્તવ્ય શ્રીઓશવંશે
 મુતાજી અસ્વયચંદ્રજી તત્પુત્ર મુતા શ્રીલક્ષ્મીચંદ્રજી તં મું શ્રીમુકુદચંદ્રજીધર્માનુરાગેણ મહોચ્છવ(વં) કારાપિતં શ્રીમહેવાપરગને
 શ્રીવીરમપુરનગરમય્યે શંરવવાલેચા માલાશાકારાપિતશ્રીજિનાલયે શ્રીશાંતિનાથર્ષિવં પ્રતિષ્ઠિતં જગદ્ગુરુવિરુદ્ધારકશ્રીસ્વરત્તરભાવહર્ષ-
 ગચ્છેશ મં ક્ષમાસૂરિપટે મં શ્રીજિનપદ્મસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં સકલશ્રેયોર્થ ॥ ”

આ રીતે લગભગ સત્તરમી સદી સુધી નાકોડા-વીરમપુરની બાહોબલાલી રહી, તે પછી ઘસાતું આ નગર નાના ગામડા જેવું બની ગયું. આજે તો માત્ર એની સ્મરણીય વિભૂતિસમી તીર્થની વિદ્યમાનતા શેષ રહી છે.

૮૮. જસોલ

(કોડા નંબર : ૨૧૪૭ ૨૧૪૯)

બાલોતરાથી ૨ માઈલ દૂર જસોલ નામે નાનું ગામ છે. લૂણી નદી પર વસેલું છે. ગામ પ્રાચીન છે. એક કાળે અહીં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે એમ લાગે છે. પણ આજે તો માત્ર ૨૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૩ જૈન મંદિરો એના પ્રાચીનકાળના ગૌરવનો ખ્યાલ આપે છે. આ ત્રણ મંદિરો પૈકી [૧] શ્રીસુપાર્શ્વનાથ લગવાનનું પ્રાચીન મંદિર શિખરબંધી છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ સુંદર છે. આ મંદિરના સભામંડપના એક પાટડા ઉપર બે શિલાલેખો છે. તેમાંનો એક આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૪૬ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૨ શ્રીમાન[મદ્]દેવાચાર્યગચ્છે શ્રીલેદીયશ્રીમહાવીરમૂલચૈવ્યે શ્રેઽ સહદેવમુતેન સોનિગેઽ
 આત્મશ્રેયોર્થે સ્તં[મયુગં] પ્રદત્તં ॥ ૨ ॥ ”

—સં. ૧૨૪૬ના કાર્તિક વદિ ૨ ના દિવસે શ્રીદેવાચાર્યગચ્છના શ્રીલેદીય ગામના શ્રીમહાવીરસ્વામીના મૂળ ચૈત્યમાં શ્રેષ્ઠી સહદેવના પુત્ર સોનિગે પોતાના કથ્યાણુ માટે બે સ્તંભો કરાવ્યા.

૧. આ શ્રીવતીન્દ્રસૂરિએ આ લેખો લીધેલા છે, તેની સાથે ‘પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ’ બા. ૨માંના લેખાંક: ૪૧૭-૪૨૧ સુધીના લેખો સરખાવતાં ઘણાં પાઠભેદ લાગે છે. એ લેખો ફરીથી તપાસવા યોગ્ય છે.

બીજા લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૧૦ શ્રાવણ વદિ ૭ શ્રીવિજયસિંહેન વાલિગસાસનં પ્રદત્તં લેહિજું રાગૌ હોઈ સુ જુઓ વાલિગુ લેહ કુહાડુ લેહ તહિ કેરિય ગદહ ચડહ..... ॥ ”

—સં. ૧૨૧૦ના શ્રાવણ વદિ ૭ના દિવસે શ્રીવિજયસિંહે વાલિગનું શાસન લખી આપ્યું કે ખેડનો જે રાજા થાય તે વાલિગ લે કે કુહાડો લે તેને ગધેડે ચડવાની ગાળ છે.

જો કે લેખ સ્પષ્ટ નથી પરંતુ આ બંને લેખોથી જણાય છે કે આ લેખવાળો પાટડો ખેડ ગામનું મહાવીર ચૈત્ય કેઈ કારણે નષ્ટ થતાં ત્યાંથી અહીં લાવવામાં આવ્યો છે. એ અને ખેડ ગામ વિશેની હકીકત આમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે.

[૨-૩] એક શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર સં. ૧૮૭૫માં ખરતરગચ્છના સંઘે બનાવ્યું છે અને બીજું શ્રીચંદ્ર પ્રભસ્વામીનું ચતિશ્રી તારાચંદે સં. ૧૮૪૮માં બંધાવ્યું છે. બંને ઘર હેરાસરો છે. આમાં પુસ્તકભંડાર પણ છે.

★

૮૯. જાલોર

(કોડા નંબર : ૨૧૫૦-૨૧૬૬)

જાલોર નગર એરણપુરા સ્ટેશનથી પશ્ચિમમાં ૩૮ માઈલ અને જોધપુરથી દક્ષિણ દિશામાં ૭૦ માઈલ દૂર સુકડી નદીના કાંઠે વસેલું પ્રાચીન નગર છે. સોવનગિરિ પહાડની તળેટીમાં એ આવેલું છે.

જાલોર નગરનો ઇતિહાસ જાણીએ તે પહેલાં જેની તીર્થ તરીકેની પ્રસિદ્ધિ આજ સુધી જળવાયેલી છે એ સોવનગિરિ-સુવર્ણગિરિ વિશે જાણી લઈએ.

આ સુવર્ણગિરિનો કનકાચલ વગેરે નામોથી પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઉલ્લેખ મળે છે, સુવર્ણવાચી શબ્દો ઉપરથી પણ આ ગિરિનાં નામો કલ્પાયાં છે. આ ગિરિ ઉપર કેટિધ્વજ ધનાઢય લોકો જ વસતા હતા અને ત્યાં ‘યક્ષવસતિ’ નામે જૈન પ્રાસાદ બાંધવામાં આવ્યો હતો એ વિશે લગભગ તેરમી સદીના શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી ‘અષ્ટોત્તરી તીર્થમાલા’માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ કરેલો છે:—

“ નવનવહલક્રમણવહ અલદ્રવાસે સુવર્ણગિરિસિંહરે । નાહડનિવકાલીણં યુગિ વીરં જક્રમવસહીણ ॥ ”

—નબાણુ લાખની સંપત્તિવાળા શેઠિયાઓને પણ જ્યાં રહેવાને સ્થાન મળતું નહોતું (અર્થાત્-જ્યાં ગધા કરોડપતિઓ જ વસતા હતા, એથી ઓછી મૂકીવાળાને ત્યાં સ્થાન મળતું નહિ) એવા સુવર્ણગિરિ શિખર પર નાહડ રાજાના સમયમાં (૦નિષ્કારિયં-એવો પાઠાંતર માનીએ તો-નાહડ રાજાએ બંધાવેલા) ‘યક્ષવસતિ’ નામના પ્રાસાદમાં શ્રીમહાવીર દેવની સ્તુતિ કરેા.

શ્રીમેરુતુંગસૂરિની ‘વિચારત્રેણિ’માં જણાવ્યા પ્રમાણે આ નાહડ રાજા વિક્રમાદિત્યનો ચોથી પેઢીએ થયો હતો, જેનો રાજત્વકાળ વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ હતો, એટલે ‘યક્ષવસતિ-પ્રાસાદ’નો રચનાકાળ વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ના વચગાળાનો હશે એમ નક્કી થાય છે.

૧. નાકોડા (નગર)થી ૫ માઈલ દૂર ‘ખેડ’ નામનું ગામ છે. મહલાનાની રાજધાની અહીં હતી. અહીં એક રણછોડજીનું મંદિર છે તેની દીવાલમાં એ જૈનમૂર્તિઓ જોવાય છે. જેમાંની ૧ પદ્માસનસ્થ છે જ્યારે બીજી ખડ્ગાસનસ્થ છે એટલે એ રણછોડજીનું મંદિર જૈનમંદિરમાંથી રૂપાંતર પામ્યું છે એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. શ્રીવશોભનસૂરિ આ ખેડનગરથી ઋષભદેવનો પ્રસાદ નાડલાઈમાં લઈ આવ્યા હતા, જે વિશે કહેવાયું છે કે—“ ખેડ નગરથી લાવિશા ઋષભદેવપ્રાસાદ. ” આથી ખેડનગર દશમા સૈકા લગભગમાં વેરાન બન્યું હશે એમ લાગે છે.

ઉપર્યુક્ત ગાથામાંથી બે હકીકતો ફલિત થાય છે. એક તો એ કે, જે કરોડપતિઓ સુવર્ણગિરિ ઉપર વસતા હતા એ મોટે ભાગે જૈન હતા, અને બીજી એ કે, જે કરોડપતિઓ ન હોય એવા લોકો એ ગિરિની નીચે વસેલા નગરમાં રહેતા હોવા ભ્રમ છે.

આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે, સુવર્ણગિરિ અને તેની નીચે વસેલું જે કોઈ નગર યાછળથી જાબાલિપુર-જાલોર નામે ખ્યાતિ પામ્યું એ બંને વસાહતો વિક્રમની બીજી શતાબ્દી પહેલાંથી વિદ્યમાન હતી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે. એ બંને સ્થળે પ્રાચીન જિનમંદિરો પણ વિદ્યમાન હતાં જ. આ પ્રાચીન કાળનાં મંદિરોથી જ ‘સુવર્ણગિરિ’નો ઉલ્લેખ જૈનોના ગણનાપાત્ર પવિત્ર તીર્થસ્થળોમાં નોંધવામાં આવ્યો છે. ‘સકલાહર્તસ્તોત્ર’ના અંતિમ પદમાં જે પ્રસિદ્ધ ગિરિતીર્થો ગણાવ્યાં છે, તેમાં આ સુવર્ણગિરિનો ‘કનકાચલ’ નામે ઉલ્લેખ કરેલો છે:—

“લ્યાતોઽષ્ટાપદપર્વતો ગજપદઃ સમ્મેતશૈલામિધઃ, શ્રીમાનુ રૈવતકઃ પ્રસિદ્ધમહિમા શત્રુજ્જયો મણ્ડપઃ ।

વૈમારઃ કનકાચલોઽર્બુદગિરિઃ શ્રીચિત્રકૂટાદયસ્તત્ર શ્રીઋષભાદયો જિનવરાઃ કુર્વન્તુ વો મજ્જલમ્ ॥

આવા પવિત્ર તીર્થધામની યાત્રા કરવા જૈનો અને જૈનાચાર્યો અહીં આવતા હતા. તેમના ઉપદેશથી અહીં કેટલાંયે જિનમંદિરો બંધાયાં હતાં અને જૈનાચાર્યોએ આવા પવિત્ર તીર્થના વાતાવરણમાંથી મોટા અંશે રચવાની પ્રેરણા મેળવી હતી.^૧

આજનું જાલોર પ્રાચીનકાળે જાબાલિપુર નામે ઓળખાતું હતું. એનો પ્રાચીન ઉલ્લેખ ‘કુવલયમાલા’ ગ્રંથની પ્રશસ્તિમાંથી મળે છે. શ્રીદક્ષિણ્યચિહ્ન ઉદ્દ્યોતનસૂરિએ વિ. સં. ૮૩૫માં જાબાલિપુર નગરમાં શ્રીવીરભદ્ર નામના આચાર્યે બનાવરાવેલા શ્રીઋષભદેવ પ્રાસાદમાં એ ગ્રંથ પૂરો કર્યો હતો. એટલે સં. ૮૩૫ પહેલાં અહીં શ્રીઋષભદેવનું મંદિર વિદ્યમાન હતું અને એ સમયે આ નગર બંધાવવા જિનમંદિરોથી શોભાયમાન અને શ્રાવકોની વસ્તીથી ભરપુર સમૃદ્ધિશાળી નગર હતું; એ હકીકત તેમણે ‘કુવલયમાલા’ની પ્રશસ્તિમાં આ પ્રકારે નોંધી છે તેમાંથી જાણી શકાય છે:—

“તુંગમલ્લં જિનમવળમળહરં સાવયાઝલં વિસમં । જાબાલિપુરં અઘ્ઘવયં વ અહ અથો પુહવીણ ॥ ૧૮ ॥

તુમં ધવલં મળહારિ રયળપસરંતધયવહાહોવં । ડસહજિર્ણિદાયતળં કરાવિયં વીરમદેણ ॥ ૧૯ ॥

તત્થટ્ટિણ અહ ચોદમીણ ચેત્તસ્સ કળ્હવક્કલમ્મિ । ણિમ્મવિચ્ચા બોહિકરી મઘ્વાળં હોઠ સઘ્વાળ ॥ ૨૦ ॥ ”

શ્રીઉદ્યોતનસૂરિએ એ પણ જણાવ્યું છે કે, એ સમયે અહીં વત્સરાજ નામે પ્રતિહારવંશી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એનો રાજત્વકાળ સં. ૮૨૬ થી ૮૫૬નો ડો. સ્મીથે નક્કી કરી બતાવ્યો છે, તે ‘કુવલયમાલા’ના રચના-સમયનું સમર્થન કરે છે. મતલબ કે, નવમા સૈકામાં આ ‘જાબાલિપુર’ જૈને આજે ‘જાલોર’ નામે ઓળખવામાં આવે છે તે ઉત્તમ અવસ્થામાં હતું.

આ ગાથાઓમાંથી આપણને જે શ્રીવીરભદ્રાચાર્યે બનાવેલા જિનમંદિરનો પરિચય મળે છે તે અષ્ટાપદના જેવું હોવાનું જણાયું છે. આણુના ‘લુણવસહી’ ચૈત્યના સં. ૧૨૬૬ના શિલાલેખથી જણાય છે કે જાબાલિપુરના સુવર્ણગિરિ પર અષ્ટાપદ નામે ચૈત્ય હતું.^૨ એ પરથી અને ઉપર્યુક્ત ૧૮મી ગાથામાં નિર્દિષ્ટ પૃથ્વી પરના એટલે ગિરિ નીચેના જાબાલિપુરમાં જે ઋષભદેવનું મંદિર કરાવ્યું તે ‘અષ્ટાપદ’ જેવું અર્થાત્ સુવર્ણગિરિ ઉપરના અષ્ટાપદ ચૈત્ય જેવું બનાવ્યું એવો અર્થ ફલિત થતો હોય એમ મારું માનવું છે. મતલબ કે, સુવર્ણગિરિ ઉપર અષ્ટાપદનું ચૈત્ય બન્યું એ પછી નવમા સૈકામાં જાબાલિપુરમાં આદિનાથ ચૈત્ય બન્યું એમ માનવામાં કશી હરકત નથી.

અહીં શહેરના મધ્ય ભાગમાં ‘જૂના તોપખાના’ના નામે ઓળખાતી એક મસ્જિદ છે. એમાં પ્રવેશતાં આવન જિનાલયવાળા વિશાળ મંદિરનો ખ્યાલ આવે છે. તેમાંની સફેદ પથ્થરની દેરીઓ, કોરણીવાળા પથ્થરો અને શિલાલેખવાળા

૧ સં. ૧૦૮૦માં શ્વેતાશ્રયણે શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ શ્રીહરિભદ્રસંગ્રહ ‘અષ્ટકસંગ્રહ’ ઉપર વિદ્વાતા ભરી ટીકા અહીં રચી હતી અને તેમના યુરુભાઈ શ્રીશુદ્ધિસાગરસૂરિએ ‘શુદ્ધિસાગર’ નામના વ્યાકરણની રચના પણ એ સાલમાં અહીં જ પૂરી કરી હતી.

૨. “શ્રીઅર્બુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક: ૨૭૬

બલોર

કોવા (ગાંધીનગર) પિ ૩૮૦૦૦૯

સ્તંભો, મહેરાઓ, દેરીઓ અને ભીંતમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ મસ્જિદ જૈન મંદિરોના પથ્થરોથી બંધાવેલી છે. ડૉ. ભાંડારકરનું મંતવ્ય છે કે—“ આ કબર ઓછામાં ઓછાં ૪ દેવાલયોની સામગ્રીથી બનાવવામાં આવી છે; જેમાંનું એક તો સિંધુ રાજેશ્વર નામનું હિંદુ મંદિર છે અને બીજાં ત્રણ આદિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામી નામનાં જૈન મંદિરો છે, જેમાંનું પાર્શ્વનાથનું મંદિર તો કિલ્લા ઉપર હતું.”

આ પાર્શ્વનાથનું મંદિર એ જ સુવર્ણગિરિ ઉપર કુમારપાલ નરેશે બંધાવેલું ‘કુમારવિહાર’ નામનું પ્રસિદ્ધ ચૈત્ય હતું. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર ‘ચંદનવિહાર’ નામે ઓળખાતું હતું અને શ્રીઆદીશ્વરનું ચૈત્ય શ્રાવક યશોવીરે બંધાવ્યું હતું.

આ તોપખાનામાંથી સં. ૧૧૯૪, સં. ૧૨૩૯, સં. ૧૨૬૮, સં. ૧૩૨૦ અને સં. ૧૩૨૩ના બુદ્ધ બુદ્ધ વર્ષોમાં લખાયેલા જૈન શિલાલેખો આજે પણ મળી આવે છે,^૩ તોપખાનાના દીવાનખાનાની ગેલેરીનો એક પ્રાચીન લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં. ૧૧૯૪ શ્રીમાલીય શ્રેં વીસલસુત નાગદેવસ્તપુત્રૌ(ત્રા) દેલ્હા સલક્ષણ જ્ઞાંબાલ્યા [:] જ્ઞાંબાપુત્રો વિજાકસ્તેન દેવહ-સહિતેન પિતૃજ્ઞાં શ્રેયોર્થે શ્રીજાવાલિપુરીયશ્રીમહાવીરાજિનચૈત્યે કરોદિ (!) કારિતં । શ્રીશુભં મવતુ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે શ્રીમહાવીર ચૈત્ય સં. ૧૧૯૪માં કે તે પહેલાં બંધાયેલું હતું. એ પછી સં. ૧૨૬૮નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

‘ સંવત્ ૧૨૨૧ શ્રીજાવાલિપુરીયકાંચનિ [ગ]રિ ગઢસ્યોપરિ પ્રમુહેમસૂરિપ્રબોધિતશ્રીગૂર્જરધરાધીશ્વરપરમાર્હત—ચૌલુકચ મહારા[જ]-ધિરાજશ્રી[કુ]મારપાલદેવકારિતે શ્રીપાર્શ્વનાથસત્કમૂ[લ]ધિવ[ચિંબ]સહિત શ્રીકુવરવિહારામિધાને જૈનચૈત્યે । સદ્વિધિપ્રવર્તિનાથ વૃ[ત્ર]હદ્ગચ્છીયવાદીન્દ્રશ્રીદેવાચાર્યાનાં પક્ષે આચંદ્રાક્કે સમર્પિતે ॥ સં. ૧૨૪૨ વર્ષે એતદેસા(શા)ધિપચાહમાનકુલતિલકમહારાજ-શ્રીસમરસિંહદેવાદેશેન માં. ૦ પાસુપુત્ર માં. ૦ યશીવીરેણ સ[મુ]દ્રિતે શ્રીમદ્રાજકુલાદેશેન શ્રીદે[વા]ચાર્યશિષ્યૈઃ શ્રીપૂર્ણદેવાચાર્યૈઃ । સં. ૧૨૬૫ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુ. ૧? શ્રીપાર્શ્વનાથદેવે તોરણાદીનાં પ્રતિષ્ઠાકાર્યે કૃતે મૂલશિખરે વ(ચ) કનકમયધ્વજાદંડસ્ય ધ્વજારોપણપ્રતિષ્ઠાયાં કૃતાયાં ॥ સં. ૧૨૬૮ વર્ષે દ્વીપોત્સવદિને અમિનવનિષ્પન્નપ્રેક્ષામધ્યમંડપે શ્રીપૂર્ણદેવસૂરિશિષ્યૈઃ શ્રીરામચંદ્રાચાર્યૈઃ [:] સુવર્ણમયકલસા(શા)રોપણ-પ્રતિષ્ઠા કૃતા ॥ સુ(શુ)ભં મવતુ ॥ છ ॥

આ લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૨૨૧ માં શ્રીકુમારપાલ નરેશે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર ગઢ ઉપર બંધાવ્યું. તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવાદી દેવસૂરિએ કરી હતી, એ પછી સં. ૧૨૪૨ માં સમરસિંહની આજ્ઞા મેળવી ભંડારી પાસુના પુત્ર ભંડારી યશોવીરે ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. સં. ૧૨૫૬ માં શ્રીદેવાચાર્યના શિષ્ય પૂર્ણચંદ્રસૂરિએ રાજકુલની આજ્ઞાથી એ મંદિરમાં તોરણની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને સં. ૧૨૬૫ માં મૂળશિખર ઉપર સુવર્ણદંડ અને ધ્વજરોપણની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં. ૧૨૬૮ માં નવા બનાવેલા પ્રેક્ષામધ્યમંડપ ઉપર શ્રીપૂર્ણદેવસૂરિના શિષ્ય રામચંદ્રસૂરિએ સુવર્ણમય કળશની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

આ લેખમાં નિર્દિષ્ટ શ્રીરામચંદ્રસૂરિએ સંસ્કૃત ભાષામાં ૭ દ્વાનિશિકાઓ રચી છે, એ ઉપરથી આ મંદિરની વિશાળતા, ભવ્યતા અને મહત્તાનો ખ્યાલ આવે છે. આ મંદિર આવન બિનાલયવાળું હતું અને તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ફણવાળી હતી એમ પણ તેમાં જણાવ્યું છે. સં. ૧૨૯૬ ના એક શિલાલેખથી જણાય છે કે, નાગપુરીય લાહડે આ મંદિરની ભમતીમાં એક દેરી કરાવી આદિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી. વળી, એ જ લેખમાં તેના જ વંશના દેવચંદ્ર શ્રેષ્ઠીએ અષ્ટાપદમાં એ ગોખલા કરાવ્યાની નોંધ આપી છે.^૪

૩. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ:’ ભા. ૨, લેખાંક: ૩૫૧ થી ૩૬૩ માં આ લેખો સંગ્રહાયા છે.

૪. “ શ્રીઅર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ:’, લેખાંક : ૨૭૬; અને ‘ જૈન નેા રૌપ્યમહોત્સવાક : પં. શ્રીકલ્યાણવિજયજી-જૈન તીર્થ સુવર્ણગિરિ’ પૃષ્ઠ : ૪૬.

વળી, એક સંસ્કૃત સ્તોત્ર પરથી જણાય છે કે, આ ગિરિ ઉપર એક ‘કુંકુમરોલ’ નામના પાર્શ્વજિનેશ્વરનું ચૈત્ય હતું.^૫ શહેરની બહાર સંદેલાવ નામનું મોટું તળાવ છે. તેના કિનારે ચામુંડા માતાનું દેવળ છે. તેની પાસેની એક કુટીમાં એક મૂર્તિ છે, જેને લોકો ‘ચોસઠ જોગણીની મૂર્તિ’ કહે છે. ખરું જોતાં આ મૂર્તિ કાચોત્સર્ગસ્થ જિનપ્રતિમા છે. તેના અંગ-પ્રત્યંગ ઘસી નાખીને જોગણી જેવી આ મૂર્તિ બનાવી દીધી, જે ઓછું ખેદજનક નથી. તેના પરનો લેખ એ જિનપ્રતિમા હોવાનું પુરવાર કરે છે; એ લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૧૭૫ વૈશાખ વદિ ૧ શનો શ્રીજાતલિપુરીયચૈત્યે સામંતશાવકેણ વોરકપુત્રેણ ઉવોચનપુત્રશુભંકરપેહડાયાં (૧) સહિતેન તપુત્રદેવંગદેવધર.....તથા જિનમતિમાર્યા પ્રોચ્છા(ત્સા)હિતેન શ્રીમુદિધિદેવસ્ય સ્વતકે દ્વારં કારિતં યર્માર્થમિતિ ॥ મંગલં મહાશ્રી: ॥ ”

આ લેખમાં વર્ણવેલું ચૈત્ય સં. ૧૧૭૫ પહેલાં વિદ્યમાન હતું એ આ લેખથી સ્પષ્ટ થાય છે.

મહારાજા ઉદયસિંહના સમયમાં થયેલા શ્રીમાલવંશના શેઠ યશોદેવના પુત્ર શ્રેષ્ઠી યશોવીરે બલોરના આદિનાથ મંદિરનો રમણીય મંડપ સં. ૧૨૩૬ના વૈશાખ સુદિ પને ગુરુવારે કરાવ્યો હતો, જે મંડપ શિલ્પકળાનો અદ્ભુત નમૂનો હોઈ તેને જોવા માટે દેશ-પરદેશના સેંકડો પ્રેક્ષકો આવતા હતા. એ મંદિરના સભામંડપના પાટ પરના લેખમાં એ વિશે આ પ્રકારે નોંધ કરી છે:—

“ નાનાદેશસમાગતૈર્નવનૈઃ સ્ત્રીપુંસવૈર્મુહુર્યસ્યાહો ! રચનાવલોકનપરૈઃ નો તૃપિરાસાઘટે ।

સ્મારં સ્મારમથો યદીયરચનાવૈચિત્ર્યવિસ્ફુર્જિતં, તૈઃ સ્વસ્થાનગતૈરાંધ પ્રતિદિનં સોત્કળ્ઠમાવર્ષતે ॥ ”^૬

આ યશોવીર ઉદયસિંહ રાજનો મંત્રી હતો. તે શ્રીમંત અને સત્તાધારી હોવા સાથે દાનેશ્વરી અને શિલ્પ વિદ્યામાં નિષ્ણાત વિદ્વાન હતો. તેણે આખું ઉપર સં. ૧૨૬૨ના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ પ્રસંગે ૮૪ રાણ્યો, ૧૨ મંડલિકો, ૪ મહાધર, અને ૮૪ મોટી જ્ઞાતિઓની મળેલી સભામાં મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તેજપાલે શોભન સૂત્રધાર દ્વારા નિર્માણ કરાવેલા ‘લૂણિગવસતિ’ જેવા શિલ્પકળાવાળા અદ્ભુત ચૈત્યમાંથી ૧૪ ભૂલો બતાવી હતી.^૭ આ સાંભળી શ્રીવસ્તુપાલે યશોવીર મંત્રીની વિદ્યાકુશળતા આદિ ગુણોની ભારે સ્તુતિ કરી હતી.

‘ ખરતરગચ્છ ગુર્વાવલી ’માંથી અહીંના મંદિરે અને પ્રતિષ્ઠા સંબંધે કેટલીક નોંધ મળી આવે છે એ મુજબ: “ ઉદયસિંહના સમયમાં એટલે સં. ૧૩૧૦ વૈશાખ સુદિ ૧૩ને શનિવારે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં શ્રીમહાવીર વિધિચૈત્યમાં રાજા અને પ્રધાન પુરુષોની ઉપસ્થિતિમાં રાજમાન્ય મહામંત્રી જૈત્રસિંહના તત્વાવધાનમાં પાલનપુર, વાગડદેશ આદિના શ્રાવકોએ એકઠા થઈ ચોવીશ જિનાલય આદિની પ્રતિષ્ઠા દીક્ષા આદિ મહોત્સવપૂર્વક કરી હતી. ’

વળી, “ સં. ૧૩૧૬ના મહા સુદિ ૬ના દિવસે રાજા આચિગદેવના રાજત્વકાળમાં સ્વર્ણગિરિના શાંતિનાથ મંદિરમાં સ્વર્ણમય ધ્વજદંડ અને કળશારોપણ કરવામાં આવ્યા હતા. ”^૮

વળી, “ સં. ૧૩૪૨ના જેઠ વદિ ૬ના દિવસે સુપ્રસન્ન સામંતસિંહના સાંનિઘ્યથી અનેક જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા અને ઈંદ્રમહોત્સવ થયો હતો. ”

વળી, “ સં. ૧૩૭૧ના જેઠ વદિ ૧૦ના દિવસે બવાલિપુરમાં કલિકાળકેવલી શ્રીજિનચંદ્રસૂરિની વિદ્યમાનતામાં દીક્ષા અને માલારોપણાદિ ઉત્સવો થયા હતા. તે પછી સ્તેરોએ આ નગરનો ભંગ કર્યો. ”

સં. ૧૫૧૨માં પદ્મનાભ નામના કવિએ રચેલા ‘કાન્હડદેવપ્રબંધ’ નામના જૂની ગુજરાતીના કાવ્યમાં આ બલોરના ભંગ વિશે સવિસ્તર હકીકત આપી છે.

૫. ‘ જૈન સ્તોત્ર સંકોહ; ’ ભા. ૨, પૃ. ૧૮૦.

૬. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંકોહ ” ભા.-૨, લેખાંક: ૩૫૧

૭. “ ઉપદેશસાર-ટીકા ” પૃ.

૮. બીલ્ડયા-બીમપલ્લીના વર્ણનમાં જણાવેલા ‘શ્રાવકધર્મ’ પ્રકરણની પ્રશસ્તિના સ્તોકમાં જે બલોર સંબંધી સૂચન છે તેમાં આ સંવત અને તિથિમાં ફેરફાર છે. સં. ૧૩૧૭ના મહા સુદિ ૧૪ની નોંધ એ જ વધુ પ્રામાણિક જણાય છે.

મુસલમાનોએ કરેલા આ આક્રમણમાં અહીંનાં પ્રાચીન મંદિરો કેટલાંક નાશ પામ્યાં અને કેટલાંકને ભારે નુકસાન થયું હતું. કેટલાંક મંદિરોના સુંદર કારીગરીવાળા પથ્થરો અને મંદિરના ભાગો ઊઠાવી લઈ મસ્જિદો બંધાવવામાં ઉપયોગ કર્યો હતો, જેના પુરાવા રૂપે અમે અગાઉ જણાવેલ તોપખાનાવાળી કબર, કિલ્લા ઉપરની મસ્જિદ અને શહેર બહાર આવેલી 'હરણ ખાંડા' ના નામથી ઓળખાતી મસ્જિદ-આ ત્રણે મસ્જિદો જૈન મંદિરોનો નાશ કરીને બાંધવામાં આવેલી છે.

સં. ૧૩૭૧ની સાલ પછી જાલોર પર મુસલમાનો, મેવાડના રાણાઓ, ચહુઆણો અને વિહારી પઠાણોએ રાજ્ય કબ્જું હતું. એ સમયમાં અહીં જૈનોની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ બંધ પડી હોય અને વસ્તી ઓછી થઈ હોય એમ લાગે છે.

સં. ૧૬૫૧માં શ્રીનગર્ષિગણિએ 'જાલુર નગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી' નામક તીર્થમાળામાં અહીંની ૪ પોષધશાળાની નોંધ કરી ૫ જિનાલયો અને તેમાં આવેલી મૂર્તિઓની સંખ્યા નોંધી છે. ન્યારે સુવર્ણગિરિ ઉપરનાં ચૈત્યોનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી; સંભવ છે કે એ સમયે ગિરિ ઉપરનાં ચૈત્યો વેરાન દશામાં હોય અથવા ત્યાં તેઓ બંધ થક્યા ન હોય. નગરનાં પાંચ જિનાલયો પૈકી ૧. શ્રીમહાવીર ચૈત્ય, ૨. શ્રીનેમિનાથ ચૈત્ય, ૩. શ્રીશાંતિનાથ ચૈત્ય ૪. શ્રીઆદિનાથ ચૈત્ય, અને ૫. શ્રીપાર્શ્વનાથ ચૈત્ય એ સમયે વિદ્યમાન હતાં.

છેવટે સમ્રાટ અકબરના પુત્ર જહાંગીરના સમયમાં જ્યારે રાઠોડવંશીય મહારાજા ગજસિંહ હતા ત્યારે મુહલોત જયમલજી તેમના મંત્રી હતા. તેમણે સં. ૧૬૮૧માં જાલોરના સુવર્ણગિરિના કિલ્લા ઉપર ૧ મંદિર બંધાવી ૩ મૂર્તિઓને પ્રતિષ્ઠિત કરી હતી અને અહીંનાં લગભગ બધાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

જયમલની પત્નીઓ સરૂપદે અને સોહાગદેએ કેટલોક મૂર્તિઓ ભરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવી તે મૂર્તિઓ આજે પણ વિદ્યમાન છે. એ સરૂપદેનો પુત્ર નેણસી બીજા પુત્રોમાં વધુ નામાંકિત થયો હતો, જેને સં. ૧૭૪૧માં બેધપુરના મહારાજા જસવંતસિંહ (પહેલો) નેણસીને પોતાનો દીવાન બનાવ્યો હતો. આ દીવાનગીરીમાં તેણે ભારે કુશળતા દાખવી હતી. મારવાડનો સૌથી વિશેષ ખ્યાત ઇતિહાસ તેણે 'નેણસીજરી ખ્યાત' નામે લખ્યો છે, જે માત્ર મારવાડ માટે જ નહિ પરંતુ મેવાડ તથા રાજપૂતાનાનાં બીજાં રાજ્યો માટે પણ આજે ઘણો ઉપયોગી થાય છે.

આટલી ઓછી નોંધથી વિક્રમના બીજા સૈકાથી લઈને લગભગ ૧૮મા સૈકા સુધી જૈનોએ આ નગરમાં કરેલી પ્રવૃત્તિ, બંધાવેલાં ચૈત્યો, જૈનાચાર્યોએ રચેલા ગ્રંથો, જૈન ગ્રંથીઓએ રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં લીધેલા ભાગની સાથેસાથ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં આપેલા ફાળાથી અહીંના સ્થાનિક ઇતિહાસનો કંઈક ખ્યાલ આવે છે. આ બધી હકીકતો કહી રહી છે કે, જાલોર જૈન પ્રવૃત્તિનું કેંદ્રધામ હતું.

આજે આ શહેરમાં ૪ ઉપાગ્રથો, ૩ ધર્મશાળાઓ, જ્ઞાનભંડાર, વર્ધમાન વિદ્યાલય, વાચનાલય વગેરે છે. અહીં જૈન મૂર્તિપૂજકોની ૨૦૦૦ માણસોની વસ્તી છે. શહેરમાં બધાં મળીને કુલ ૧૨ જૈન મંદિરો છે.

તપાવાસમાં આવેલાં ૪ મંદિરો પૈકી (૧) શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. (૨) શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર ધૂમટબંધી છે. આ મંદિરમાં શ્રોહીરવિજયસૂરિની સં. ૧૬૫૬ માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી શુરુમૂર્તિ છે. (૩-૪) શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીઆદિનાથનાં મંદિરો શિખરબંધી છે. (૫) સૂરજપોળ સામે શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર શિખર બંધી છે. (૬) ખાનપુરા મહોલ્લામાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું મંદિર ધાળાબંધી છે. (૭-૮) ખરતરોના મહોલ્લામાં આવેલાં બે મંદિરો પૈકી એક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે ન્યારે બીજું શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથનું ધાળાબંધી છે. (૯) કોકણિયાવાસમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૯૪૭ માં બંધાવેલું છે. (૧૦) ભંડારિયોના મહોલ્લામાં શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૯૬૯ માં બંધાવેલું છે. (૧૧) બબરમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. (૧૨) શ્રીવર્ધમાન વિદ્યાલયમાં શ્રીમહાવીર ભગવાનનું ઘર-દેરાસર છે; જે સં. ૧૯૬૫ માં બંધાવેલું છે.

પાસે આવેલા સુવર્ણગિરિ ઉપરના કિલ્લામાં આજે ૪ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે. આ કિલ્લો લગભગ ૮૦૦ ગજ લાંબો અને ૪૦૦ ગજ (૧૧૧ માઈલ લાંબો અને ૦૧૧ માઈલ) પહોળો છે, અને સમતલ ભૂમિથી ૧૨૦૦

ફ્રીટ ઊંચી ટેકરી પર આવેલો છે. કિલ્લાને બાવન ખૂરજ અને ૪ દરવાજા છે. આ દરવાજાઓ સૂરજપોળ, ધૂપોળ, ચાંદપોળ અને લોહપોળ નામે ઓળખાય છે. એ દરવાજાઓ વટાવીને આપણાં મંદિરો આવે છે.

૧. ભગવાન શ્રીમહાવોરસ્વામીનું મંદિર વિશાળ, ભવ્ય અને રમણીય છે. મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, વિશાળ સલામંડપ, શૃંગારચોકી અને ઉન્નત શિખરચુકત ભવ્ય રચનાવાળું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ૨ હાથ ઊંચી સ્વેતલણી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૮૧ માં શ્રીવિજયદેવસૂરિના આજ્ઞાવર્તી શ્રીજયસાગરગણિએ પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો લેખ છે. મંત્રી જયમલે આ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો તે પહેલાં મૂળનાયકની જે પ્રાચીન પ્રતિમા હતી તે બહારના મંડપના એક ગોખલામાં મૂકેલી છે. પ્રાચીન 'યક્ષવક્ત્રિ પ્રાસાદ' તે આ જ મંદિર હતું એમ માનવામાં આવે છે, કેમકે આમાં ગૂઢમંડપ, પ્રેક્ષામંડપ, ઝરુઆ વગેરેના ભાગો જીર્ણોદ્ધાર સમયના લાગે છે પણ પથ્થરો, તેમાંની કોરણી અને મૂળ શિખરનો ભાગ તો પ્રાચીન એટલે તેરમા સૈકા પછીનાં ન હોય એવું પ્રતીત થાય છે. શ્રીકુમારપાલ નરેશે અહીં 'કુમારવિહાર' બંધાવ્યો ત્યારે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. છેવટનો ઉદ્ધાર શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી થયેલો છે.
૨. પહાડની ઊંચી ટેકરી ઉપર બે માળનું ચૌમુખજીનું મંદિર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીનેમિનાથ ભગવાન છે. તેની સુમેરુશિખર જેવી રચના છે. તેને 'અષ્ટાપદાવતાર' નામે પણ લોકો ઓળખે છે. 'કુવલય-માલા'ની પ્રશસ્તિમાં જે 'અષ્ટાપદ મંદિર'નું સૂચન છે તે આ જ મંદિર હોવું જોઈએ. મુસલમાનોના હાથે તુકસાન પામવા છતાં તેમાંના મૂળભારાની કોરણી તેરમા સૈકા પછીની ન હોય એમ લાગે છે. જીર્ણોદ્ધારના સમયે 'ચઉ અઠ દસ દોય' ને બદલે બે માળના ચૌમુખજી બનાવી દીધા હોય એમ જણાય છે. ઉપર અને નીચેના માળમાં ચારે દિશામાં પ્રતિમાઓ બિરાજમાન છે, જે મોટે ભાગે પ્રાચીન છે. પ્રવેશદ્વારની જમણી યાજ્ઞુએ અને મૂળનાયકની ડાબી યાજ્ઞુએ એક સર્વાંગ સુંદર પ્રતિમા વિરાજમાન છે.

આ મંદિરમાં સં. ૧૯૩૨માં સરકારી તોપખાનું રાખવામાં આવેલું જે શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિના પ્રયત્નથી ફર કરવામાં આવ્યું. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર પણ તેમના જ ઉપદેશને આભારી છે.

૩. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર નાનું પણ રમણીય સામરણ્યચુકત છે. શ્રીકુમારપાલ નરેશે બંધાવેલું શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર તો બાવન જિનાલયવાળું વિશાળ મંદિર હતું. તેની ભમતીમાં અગાઉ નિર્દિષ્ટ સં. ૧૨૬૬માં ગોખલાઓ બનાવી મૂર્તિઓ પધરાવવામાં આવી હતી. પરંતુ અત્યારનું આ મંદિર તો નાનું છે. વળી, આમાં પ્રાચીન કારીગરીના નમૂના પણ જળવાયેલા નથી. અલગત, એનું શિખર બારમી-તેરમી સદીનાં શિખરો જેવું જણાય છે. સંભવતઃ પ્રાચીન 'કુમારવિહાર'નો સંપૂર્ણ નાશ થતાં તેના બદલામાં આ મંદિર બંધાવ્યું હોય એમ જણાય છે, જે કુમારવિહારના જીર્ણોદ્ધાર રૂપે માની શકાય. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર પણ શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિના ઉપદેશથી થયો છે.

૪. શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર ધૂમટબંધી છે. તેમાં પાષાણની કુલ ૯ મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે.

અહીં પ્રતિવર્ષ ભાદરવા વદિ ૧૦ અને માઘ સુદિ ૧ના રોજ મેળા ભરાય છે.

૯૦. ભાંડવપુર

(કોઠા નંબર : ૨૧૯૫)

લિખ્તમાલથી ૨૦ માઈલ દૂર ભાંડવપુર અથવા ભાંડવા નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ ભાંડવપુર હતું એમ કહે છે. પ્રાચીન કાળે આ ગામ મોટું નગર હશે એમ લાગે છે. આજે અહીં એક પણ જૈનની વસ્તી નથી પણ એક વિશાળ જૈનધર્મશાળા, એક ઉપાશ્રય છે અને એક પ્રાચીન જૈનમંદિર છે; જેના કારણે આ સ્થળ તીર્થરૂપે પ્રસિદ્ધિ યાચ્ય છે.

શિખરબંધી ભવ્ય મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની ૧ હાથપ્રમાણ પ્રાચીન મૂર્તિ છે, તે કંઈક ખંડિત થયેલી છે. આ મંદિરના અંદરના મંડપમાં જમણી બાજુની દીવાલના સ્તંભમાં જૂની લિપિને એક લેખ છે પણ ખૂબ ઘસાયેલો હોવાથી વાંચી શકાતો નથી; છતાં વાંચી શકાતા અંશ ઉપરથી લાગે છે કે આ મંદિર બારમી સદીમાં બંધાયું હશે. જેની સં. ૧૩૪૦ના પોષ સુદિ ૯ના દિવસે પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. એટલે પ્રાચીન પ્રતિમાનો લેખ થતાં મૂળનાયકની પ્રતિમા બીજેથી લાવીને બિરાજમાન કરેલી છે. સલામંડપમાં છ પ્રતિમાઓ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. કુલે ૧૮ પાષાણની અને ૨ ધાતુની પ્રતિમાઓ વિદ્યમાન છે. મંદિરમાં આરસનું કામ મનોહર જણાય છે.

અહીં પ્રતિ વર્ષે કાર્તિકી અને ચૈત્રી પૂર્ણિમાના મેળા ભરાય છે. તેમાં હજારો યાત્રાળુઓ એકઠા થાય છે. જૈનેતર વર્ગ પણ આ પ્રતિમાની બાધા-માનતા રાખે છે અને ભાવથી ભક્તિ કરે છે.

૯૧. ધાંધાણી

(કોઠા નંબર : ૨૨૨૦)

અસારાનાડા સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ દૂર અને જોધપુરથી ૩-૪ માઈલ દૂર ધાંધાણી નામે ગામ છે, જે જૈનોનું તીર્થધામ મનાય છે. આજે અહીં ૧ જિનમંદિર, ૧ ઉપાશ્રય અને ધર્મશાળા સિવાય જૈનોની વસ્તી નથી. સં. ૧૮૫૬માં અહીં જૈનોનાં ૪૦ ઘર હતાં, તે વધીને સં. ૧૯૦૦માં ૧૦૦ જેટલાં થયાં હતાં. એ પછી આજ સુધીના આટલા ટૂંકા ગાળામાં જૈનનું એક પણ ઘર ન દેખાય એ ખરેખર, કાળની એકાએક પરિવર્તનશીલતાનો નમૂનો જ ગણાય. વેપાર-વાણિજ્યની સ્થિતિ ઓસરી જતાં જૈનો બીજાં ગામોમાં વસવાટ કરવા ચાલ્યા ગયા હશે એમ લાગે છે. પ્રાચીન કાળમાં આ નગર ભારે બહોળલાલીવાળું હતું એમ અહીંનાં ખંડિયેરોથી પ્રતીત થાય છે. એક મંદિર ખંડિયેરરૂપ આ ભૂમિ ઉપર જ પડ્યું છે, ન્યારે બીજું શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર તળાવની પાસે શાનદાર ભવ્યતા પાથરતું બિલું છે. આ મંદિર સમતલ ભૂમિથી લગભગ ૭૨ ફીટની ઊંચાઈ પર છે અને તેથી એનું શિખર દૂર દૂરથી દેખાય છે. આ મંદિર વિશે 'વીર વંશાવળી'માં ઉલ્લેખ છે કે—

“ પુનઃ સંપ્રતિયે ઉત્તરદિશ મરુત્રિ ઘંઘાણી નગરી શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામીનો પ્રાસાદ વિંબ નીપજાવ્યો. ”

આ હકીકતનું સમર્થન કરતાં શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે 'ધાંધાણી પદ્મપ્રભ સ્તવન'માં જણાવ્યું છે કે, સં. ૧૬૬૨ના જેઠ સુદિ ૧૨ના દિવસે દૂધેલા તળાવની પાસે ખોખર દેરાની પાછળ ખોદકામ કરતાં એક ભૂમિગૃહ નીકળી આવ્યું હતું, જેમાંથી ૬૫ પ્રતિમાઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમાં સમ્રાટ સંપ્રતિરાજે ભરાવેલી મૂળનાયક શ્રીપદ્મપ્રભજિનની સપરિકર મૂર્તિ હતી અને શ્રીઆર્ચસુહસ્તિસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તેની પાછળના ભાગમાં વીરનિર્વાણ સં. ૨૭૩ના મહા સુદિ ૯ના દિવસે પ્રતિષ્ઠિત કર્યાનો લેખ પણ તેમણે વાંચ્યો હોવાનું જણાવે છે. બીજી મુખ્ય અભૂત્ત (સ્વેત) સુવર્ણનો પ્રતિમા પાર્શ્વનાથની હતી, જે સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્તે ભરાવી હતી. વાસ્તવમાં આ મૂર્તિઓ મળી હોત તો ભારતીય ઇતિહાસને પક્કટો આપનારી હકીકત મળી શકત. સંભવતઃ મુસ્લિમ કાળમાં એને ભૂમિમાં ભંડારી દીધી હોય એમ લાગે છે, જેનો ઓજા પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ છે. 'ખરતરગચ્છ પટ્ટાવલી' અનુસાર આ પ્રતિમાઓની પ્રાચીન લિપિને વાંચી રાજસમુદ્ર, જેઓ પાછળથી જિનરાજસૂરિને નામે ખ્યાત થયા, તેમણે વાંચી હતી. આજે આ મંદિરમાં કેવળ ત્રણ મૂર્તિઓ છે. તેમાંથી એક ઉપરના ભાગે અને એક નીચેના ભાગમાં મૂળનાયકરૂપે સં. ૧૬૫૮ અને સં. ૧૬૧૪માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે. સં. ૯૩૭ની ત્રીજી શ્રીઆદિનાથ પ્રભુની ધાતુની પ્રતિમા ઉપર શ્રીપૂરણચંદ્રજી નાહરે આ પ્રકારે લેખ વાંચ્યો છે, જે 'જૈન લેખ સંગ્રહ' ભા. ૨ના લેખાંક: ૧૭૦૬માં પ્રગટ થયો છે તે આ પ્રમાણે છે:—

“ નવસુ શતેષ્વદાનાં સમતું(ત્રિ)શદધિકેષ્વતીતેષુ । શ્રીવચ્છલાંગલીમ્પ્રાં જ્યેષ્ઠાર્યામ્યાં પરમમત્તયા ॥
નામેયજિનસ્યૈવા પ્રતિમાષાઢા(ઢા)ર્દ્ધમાસનિષ્ણન્ના । શ્રીમતોગ્ગકલિતા મોક્ષાર્થ કારિતા તામ્યાં ॥
જ્યેષ્ઠાર્યપદં પ્રાપ્તૌ દ્વાવપિ જિનધર્મવચ્છલૌ લ્યાતૌ । ઉદ્યોતનમૂરેસ્તૌ શિષ્યૌ શ્રીવચ્છલાલ્દેવૌ ॥
સં ૧૩૭ અણઢાઢ્ઠે ॥ ”

આ લેખની લિપિ વગેરેનું ખરાબર અવલોકન કરવું જોઈએ. આ સિવાય અહીંથી એક બીજો લેખ મળી આવ્યો છે તે આ પ્રકારે છે:—

“ ઓ ॥ સં૦ ૧૨૪૧ વૈશાખ સુદિ ૭ અષ્ટોદશી શ્રીકેલ્હણદેવરાજ્યે તસ્યામજ શ્રીમોઢલદેવસ્વમુચ્યમાન ઘંઘાણકપદ્રચૈત્યે શ્રીમહા-
વીરદેવવર્ષગતિનિમિત્તં પનાયિય મં૦ યદુવીરગુણધરેન માંડવ્યપુરોયમંડપિકાયાં દાનમથ્યાત્ દ્રં૦ ॥ માસં પ્રતિ દાતવ્યા ચંદ્રાર્કં યાવત્ ॥
બહુભિર્વસુધા મુક્તા રાજમિઃ સગરાદિમિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા મૂમિઃ[ ] તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥
સ્વદત્તં પરદત્તં વા દેવાનાં જો (યો) હરેત્ ધનં । ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ નરકે સ ક્રમિર્ભવેત્ ॥ ”

—સં. ૧૨૪૧ના વૈશાખ સુદિ ૭ના દિને શ્રીકેલ્હણદેવના રાજ્યમાં તેમનો પુત્ર શ્રીમોઢલદેવ ઘંઘાણકનો અધિકાર ચલાવતો હતો ત્યારે ત્યાંના શ્રીમહાવીરદેવના વાર્ષિક ઉત્સવ નિમિત્તે પનાયિય (?) ભં. યદુવીર ગુણધરે માંડવ્યપુરની મંડપિકામાંથી એક (?) દ્રમ્મ દર મહિને આપવાની કબૂલાત આપી.

એ પછી પુરાણોના એ પ્રસિદ્ધ શ્લોકો આપેલા છે. તેમાં લખ્યું છે કે—દેવદાન તરીકે આપેલી વસ્તુનો (ચાહે યોગ્ય આપી હોય કે બીજાએ) જો કોઈ અપહાર કરે તે ૬૦ હજાર વર્ષ સુધી નરકનો કીડા થાય.

આ લેખ ઉપરથી આ મંદિર અને ઘંઘાણક ગામનું નામ આપેલું હોવાથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન નિહીત થાય છે. અને ખારમા સૈકાથી લઈને આ મંદિરની વ્યવસ્થા, પવિત્રતા બાળવવા રાજ્યો અને અધિકારીઓ સાથે આપતા રદ્યાનો ખ્યાલ આવે છે.

મંદિરની આગળ કૂવો છે. તેનાથી આગળ ૫-૬ વિશાળ છત્રીઓ-દેરીઓ બહુ જ સુંદર બનેલી છે. ગામમાં બગીચાઓનો ગઢ અને મહેલ વિદ્યમાન છે. એક બીજું નાનું મંદિર જે ખંડિયેર રૂપ ઊભું છે, તેનું દ્વાર બંધ રહે છે. ખોદકામ કરતાં એક પાષાણની પ્રતિમા મળી આવેલી તે ઉપાશ્રયમાં રાખેલી છે તેના ઉપર આ પ્રકારે લેખ હતો એમ શ્રીઅગરચંદ્રજી નાહટા જણાવે છે:—

“ ॥ ૐ ॥ સંવત્ ૧૪૯૭ વર્ષે માર્ગ સુદિ ૩ શ્રીશાંતિનાથવિંબં પ્રતિષ્ઠિતં સ્વરતરગચ્છે શ્રીજિનમદ્રસૂરિમિઃ । કારિતે ઋકેશવંશે પીપાહગોત્રે મીમાપુત્ર દેન્હાસુશ્રાવકેન પુત્રઆસાસહિતેન ભ્રાતૃલાલ્પુપ્પ્યાર્થ ॥ ”

૯૨. કાપરડા

(કોઠા નંબર : ૨૨૨૩)

જોધપુરથી ૨૨ માઈલ અને પીપાહસીટી સ્ટેશનથી ૮-૯ માઈલ દૂર કાપરડા નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ કર્પટહેડક, કાપડહેડા વગેરે મળે છે. આ ગામ ક્યારે વસ્યું એ બાણી શકાયું નથી પરંતુ અહીં સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ઉત્પત્ત અને વિશાળ મંદિર તારંગામાં કુમારપાલ નરેશે બંધાવેલા મંદિરની સમતા ધરાવે છે. ૯૮ ફીટ ઊંચું આ મંદિર ચાર માળનું છે અને કંઈક જીર્ણ થયેલું છે. સં. ૧૬૭૮ માં જૈતારણવાસી એસવાલ શેઠ ભાણુજી ભંડારીએ આ મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી એવો શિલાલેખ મૂળનાથકની પ્રતિમા ઉપર મોબુદ છે. એટલે આ ગામ ૧૭મા સૈકા કરતાં પ્રાચીન છે, એમાં શક નથી. ભાણુજી ભંડારીએ આ મંદિર કેવી રીતે બંધાવ્યું એ વિશે આવી લોકવાયકા સંભળાય છે:—

“ રાવ જોધાજી (સને ૧૪૨૭ થી ૧૪૮૯)ના સમયથી ભંડારી મહાજનો મારવાડમાં આવ્યા અને પોતાના સામર્થ્ય ને કુશળતાથી રાજ્યના અધિકારીપદે નિમાયા હતા. અમર ભંડારીના પુત્ર ભાણુજી ભંડારીને જોધપુરના રાજા ગજસિંહે જૈતારણના અધિકારી નીમ્યા હતા. રાજા કોઈ કારણવશ તેમના ઉપર ગુસ્સે થતાં તેમને જોધપુર બોલાવવામાં આવ્યા. માર્ગમાં આવતાં તેમણે કાપરડામાં સુકામ કર્યો. જમવાનો સમય થતાં સાથેના માણસોએ તેમને બોજન કરવા બોલાવ્યા પણ તેમને પ્રભુ મૂર્તિનાં દર્શન કર્યા વિના બોજન ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા હતી. તેથી તેમણે ના પાડતાં બીજા

બધાને જમી લેવા જણાવ્યું પરંતુ સાથેના માણસોને જંપ ન થયો. ગામમાં શોધ કરતાં એક જાન યતિજી પાસે મૂર્તિ હોવાની ભાજ મળી. ભંડારી યતિજી પાસે દર્શનાર્થે આવ્યા. તેમણે યતિજીને રાજની બધી વાત નિવેદન કરી. નિમિત્ત-શાસ્ત્રના જાણકાર યતિજીએ કહ્યું: ‘તમને કશી આંચ નહિ આવે, તમે નિર્દોષ છો.’ અને બન્યું પણ એમ જ. ભંડારીજી નિર્દોષ ઠર્યા એટલું જ નહિ, રાજવીને તેમના ઉપર બમણું માન ઉપજ્યું. બીજી તરફ ભંડારીજીની યતિજી ઉપર શ્રદ્ધા વધી ગઈ. તેઓ પાછા ફરતાં યતિજીને મળ્યા. યતિજીએ આ ખુશાલીના બહલામાં કાપરડામાં એક જિન-મંદિર બંધાવવા જણાવ્યું અને ભંડારીજીએ યતિજીની મદદથી અહીં જે મંદિર બંધાવ્યું તે આજ સુધી તીર્થધામ બની રહ્યું છે.”

“ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ” ભા. ૩ માં શ્રીદયારત્ન મુનિએ સં. ૧૬૬૫ માં રચેલ ‘શ્રીકાપડહેડા-રાસ’ માં ઉપર્યુક્ત હકીકત નથી આપી પરંતુ આ મંદિરના બંધાવનાર શેઠ ભાણુજી ભંડારી અને તેમના પુત્ર નારાયણ વિશેની હકીકત આલેખી છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, ‘શ્રીજિનચંદ્રસૂરિને કાપડહેડામાં ત્રણ આવળની તળેટીમાં ત્રણ વાંસ ભૂમિની નીચે શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હોવાની ભાજ મળી. તેમણે સં. ૧૬૭૪ ના પોષ વદિ ૧૦ ના દિવસે આ મૂર્તિ પ્રગટ કરાવી ભાણુ ભંડારીને અહીં મંદિર બંધાવવા ઉપદેશ આપ્યો. કવિ કહે છે:—

“ભાનો જનો નહી ભુવણિ અદભુત દાન ધનક અહુનાણુ કિ.”

પછી તો શું જોઈએ ? દાનવીરને તો માત્ર ઇશારો જ બસ હતો. થોડા સમયમાં મંદિર તૈયાર થતાં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી, એ વિશે કવિ નોંધે છે કે:—

“સંવત સોલે પચોત્તરે સુદિ હુતિય મગસિર તિમ માસ કિ, પુની વદી તો દેહુરો ભાગબલી ભાને મંડિયો ઓસ કિ. સોલસહસય છિહુતર સમે પદમસિલા તણો પ્રારંભ કિ; પીઠે બઠા પાસલ ઇણુ મુહુરત. જણુ અચંભ કિ.”

અહીં ચાર માળનું મંદિર જીભું છે. નીચે લોંચરું પણ છે. મંદિરમાં પાંચ ખંડો અને ચાર મંડપોની રચનાથી એની વિશાળતા અને જિંચાઈ અસાધારણ લાગે છે. સમતલ ભૂમિથી ૯૮ ફીટની જિંચાઈ છે અને વિસ્તારમાં તારંગાના મંદિર કરતાં વધારે છે. એને ફરતી વિશાળ ધર્મશાળા છે. અમદાવાદનિવાસી શેઠ માણુકલાલ મનસુખભાઈએ બંધાવી છે. પાંચ માર્ગલ દૂરથી આ મંદિરનું શિખર દેખાય છે. ત્રણે માળમાં ચૌમુખજીની સ્થાપના છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે:—

“સંવત્ ૧૬૭૮ વર્ષે વૈશાખસિત ૧૫ તિથૌ સોમવારે સ્વાતૌ મહારાજાધિરાજમહારાજશ્રીગજસિંહવિજયરાજ્યે ઉકેશવંશે રાયલાક્ષણ-સંતાને મેંદારીગોત્રે અમરાપુત્રમાનાકેન માર્યામકાદે: પુત્રસ્તન નારાયણ નરસિંહ સોઢા પૌત્ર તારાચંદ્ર સ્વંગાર નેમિદાસાદિપરિવારસહિતેન શ્રીકર્પટહેડકે સ્વયંમૂર્ષાશ્વનાથચૈત્યે શ્રીપાર્શ્વનાથ..... ॥”

આ પ્રતિમાના પરિકર નીચેની ગાદી ઉપર આવે લેખ વંચાય છે:—

“સંવત્ ૧૬૮૮ વર્ષે શ્રીકાપડહેડા સ્વયંમૂર્ષાશ્વનાથસ્ય પરિકર: કારિત: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રીજિનચંદ્રસૂરિભિ: ॥”

પહેલા માળના ચૌમુખજીમાં ઉત્તરસન્મુખ મૂળનાયક શ્રીસ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથ, પૂર્વમાં શ્રીશાંતિનાથ, દક્ષિણમાં શ્રીઅભિનંદન અને પશ્ચિમમાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમાઓ છે.

બીજા માળે ચડવાની નિસરણીનાં પગથિયાં એક જ માણસ ચડી-ઝીતરી શકે એવાં ૧૧ x ૦૧૧ ફૂટ લાંબા-પહોળાં છે. માળનો મંડપ પચીશેક માણસો એસે એવો છે. શ્રીઋષભદેવ, શ્રીઅરનાથ, શ્રીમહાવીરસ્વામી, અને શ્રીનેમિનાથની ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે. તેમ ત્રીજા માળમાં શ્રીનેમિનાથ, શ્રીઅનંતનાથ, શ્રીનેમિનાથ અને શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી, શ્રીશીતળનાથ અને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન ધિરાજમાન છે.

શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની એક પ્રતિમા પ્રાચીન જણાય છે. આનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરિજીએ સં. ૧૬૭૫ માં કરાવ્યો છે. મંદિરના ચોથા માળેથી જોતાં આસપાસની ભૂમિ ઉપર પથરાયેલાં સેંકડો અવશેષો નજરે

ચડે છે. અસલ આ ગામ મોટું નગર હશે એવું અનુમાન અવશેષો કરાવે છે. અહીં એક જૈન પાઠશાળા ચાલે છે.

આ રીતે આ તીર્થનો ઇતિહાસ લોકવાયકા, રાસ અને શિલાલેખથી એકગીઝને પૂરક બનતાં પ્રમાણિત બની રહ્યો છે.

★

૯૩. કલોધિ

(કોઠા નંબર : ૨૨૫૨-૨૨૫૩)

મેડતારોડ જંકશન સ્ટેશનથી માત્ર ૧ કિલોમીટર દૂર કલોધિ નામે ગામ છે. આને હાલ 'મેડતાકલોધિ' કહે છે. એનું પ્રાચીન નામ 'કલવર્ધિ' છે. આ ગામ બારમા સૈકાથી પ્રાચીન છે. ગામમાં તીર્થની સ્થાપના શ્રીશીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મઘોષસૂરિએ સં. ૧૧૮૧ ના વર્ષે કરેલી એનો "વિવિધતીર્થકલ્પ"માં ઉલ્લેખ છે. વળી, બારમા સૈકામાં શ્રીવાહિ-દેવસૂરિએ અહીં મંદિર બંધાવ્યાના ઉલ્લેખો પણ પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી સાંપડે છે. 'પુરાતન પ્રબંધ સંગ્રહ' નામના ગ્રંથ (પૃ. ૩૧)માં 'કલવર્ધિકા તીર્થપ્રબંધ'માં બે વર્ણન કયું છે એનો સારાંશ આ છે: "શ્રીવાહિદેવસૂરિ શાકંભરી તરફ વિહાર કરી રહ્યા હતા ત્યારે વચમાં મેડતા પાસેના કલોધિ ગામમાં એક માસ રહ્યા. એ સમયે પારસ નામના શ્રેષ્ઠીને એક ટીંબામાંથી જિનપ્રતિમા મળી આવી ત્યારે એક વિશાળ મંદિરની રચના કરવામાં આવી. અજમેર અને નાગપુરના શ્રાવકોને તેનો વહીવટ સોંપવામાં આવ્યો. સં. ૧૧૬૬ (બીજી પ્રતિ પ્રમાણે સં. ૧૧૮૮)ના કાળે સુદિ ૧૦ ના રોજ એ મૂર્તિની મંદિરમાં સ્થાપના કરવામાં આવી, અને સં. ૧૨૦૪ ના મહા સુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે તેના કળશ-ધ્વજનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું." આ જ હકીકત 'ઉપદેશ તરંગિણી'માં પણ સહેજ ફેરફાર સાથે નોંધાયેલી છે. ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગર ગણિએ રચેલી 'તપાગચ્છ પદ્માવલી'માં જણાવ્યું છે કે:—

“વિ. સં. ૧૨૦૪ વર્ષે ફલવર્ધિગ્રામે ચૈત્યચિન્ચયોઃ પ્રતિષ્ઠા કૃતા તત્ તીર્થ તુ સંપ્રત્યપિ પ્રસિદ્ધમ્ ॥”

આ કથન મુજબ વાદી દેવસૂરિએ અહીં સં. ૧૨૦૪ માં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.

ચોદમા સૈકાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં જણાવ્યું છે તેનો સાર એ છે કે, “સવાલક્ષ દેશના મેડતા નગરની પાસે શ્રીવીરમંદિર અને બીજાં નાનાં-મોટાં મંદિરોથી શોભતું કલોધિ નગર છે અને કલવર્ધી દેવીનું એક ભવ્યા શિખરવાળું મંદિર પણ છે. 'પુરાતન પ્રબંધસંગ્રહ'માં નોંધાયેલા પારસ શ્રેષ્ઠીને બહલે આમાં ધંધલ શ્રાવકનું નામ આપેલું છે.” એ શ્રાવકે ચમત્કારભરી રીતે જિનગિંબ જોયું અને અધિષ્ઠાયક દેવની સહાયથી અહીં પાંચ મંડપો અને બીજા નાના મંડપો સાથેનું એક વિશાળ મંદિર બાંધવામાં આવ્યું. સં. ૧૧૮૧ માં રાજગચ્છના શીલભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મઘોષસૂરિ, જેમણે દિગંબર મહાવાદી શ્રીગુણચંદ્રને વાદમાં હરાવી વિજયપતાકા મેળવી હતી, તેમણે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચતુર્વિધ સંઘ સમક્ષ પ્રતિષ્ઠા કરી. કાળાંતરે સુલતાન શાહબુદ્દીને આ મંદિરની મૂર્તિનો અંગલંગ કર્યો. આવા અપકૃત્યથી શહાબુદ્દીને શરીરપીડાનો વિચિત્ર અનુભવ થયો. તેથી તેણે પોતાના સેવકોને આ મંદિરને અખંડિત રાખવાનું ફરમાન કર્યું. તેમાં બીજી મૂર્તિ સ્થાપન ન કરતાં એ ખંડિત અંગવાળી મૂર્તિને જ ફરીથી સ્થાપન કરી. આ તીર્થમાં આવનારાઓએ ઘણા ચમત્કારો જોયા છે અને આ તીર્થના દર્શનમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં સમગ્ર તીર્થોનાં દર્શનનું ફળ મળે છે.” એવું શ્રીજિનપ્રભસૂરિનું કથન છે. અહીં બે મોટાં જિનમંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. મોટા વંડાથી ઘેરાયેલું શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર વિશાળ અને કોટબંધી છે. મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્યામવર્ણી પ્રાચીન પ્રતિમા દર્શનીય છે. મંદિરમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે મીનાકારી કામ કરેલું છે. નંદીશ્વરદ્વીપ અને અષ્ટાપદના બે મનોહર પટ્ટો આ મંદિરમાં સ્થાપન કરેલા છે. રંગમંડપમાં રહેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ, શ્રીશીતળનાથ અને શ્રીઅરનાથ ભગવાનની વિશાળકાય પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૬૫૩ ના શ્રીવિનયચુંદર ગણિએ પ્રતિષ્ઠા કર્યાના લેખો મૌજુદ છે. મંદિરની આસપાસ ૨૪ દેવકુલિકાઓ છે. આ મંદિરના દરવાજાની બે બાજુએ બે લેખો આ પ્રમાણે છે:—

(૧) “ સંવત્ ૧૨૨૧ માર્ગસિર સુદિ ૬ શ્રીફલવર્દિકાયાં શ્રીદેવાધિદેવશ્રીપાર્શ્વનાથચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટવંશીય રોપિમુણિ મં૦ દસાદ્યામ્યાં આત્મશ્રેયોર્થે શ્રીચિત્રકૂટીયસિલ્પટસહિતં ચંદ્રકો પ્રદત્તઃ । શુભં મૂયાત્ ॥ ”

(૨) “ ચૈત્યે નરવરે યેન શ્રીસલ્લમટકારિતે । મંડપો મંડનં લક્ષ્મ્યાઃ કારિતઃ સંઘમાસ્વતા ॥ ૧ ॥
અજયમેરુશ્રીવીરચૈત્યે યેન વિધાપિતાઃ । શ્રીદેવવાલકાઃ ક્યાતાશ્ચતુર્વિંશતિશિસ્વરાણિ ॥ ૨ ॥
શ્રેષ્ઠી શ્રીમુનિચંદ્રાચ્યઃ શ્રીફલવર્દિકાપુરં । ઉત્તાનપટ્ટં શ્રાપાર્શ્વચૈત્યેડચોકરદદમુતં ॥ ૩ ॥

અને શિલાલેખોમાં જણાવેલા આ મંદિરને આપેલા દાનનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી પણ સંભવ છે કે, પ્રથમ લેખ મુજબ સં. ૧૨૨૧ માં પોરવાડવંશીય રોપિમુણિ અને ભંડારી દસાદ્યાએ આ મંદિરમાં ચિત્રકૂટ-ચિતોડમાંની સિલ્પટ-શૈલ ફલહી એટલે શિલાફલક અને ચંદ્રવેા કરાવી આપ્યો હશે. સંવત વિનાના બીજા લેખથી જણાય છે કે, શ્રેષ્ઠી મુનિચંદ્રે ફલવર્દિકા નગરના પાર્શ્વચૈત્યમાં ઉત્તાનપટ્ટ (?) કરાવી આપ્યો. વળી, એમાં એમ પણ જણાવ્યું છે કે, તેજ શ્રેષ્ઠીએ શેઠ લક્ષમટના કરાવેલા નરવર (ગામ)ના મંદિરમાં સુંદર મંડપ કરાવ્યો અને અજયમેરુ-અજમેરના શ્રીમહાવીર મંદિરમાં શિખરોવાળી ચોવીશ દેવકુલિકાઓ કરાવી.

૨. બીજું મંદિર ઉપર્યુક્ત મંદિરની સામે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ઘૂમટવાળું કોટખંધી છે. આ મંદિરના કોટનો વિસ્તાર ઉપર્યુક્ત મંદિર કરતાં એછો છે. તેમાં પાંચ કલ્યાણકોના ભાવો વગેરે શિલ્પો દર્શનીય છે. કોઈ યતિશ્રીએ આ મંદિર બંધાવ્યાનું કહેવાય છે.

અહીં જૈનોનું ઘર એકે નથી. જૈન ધર્મશાળા અને દાદાવાડી છે. દરવર્ષે આસો સુદિ ૧૦ અને પોષ સુદિ ૮ થી ૧૦ સુધીના મોટા મેળા ભરાય છે.

★

૯૪. મેડતા

(કોડા નંબર : ૨૨૫૬-૨૨૬૯)

મેડતાસીટી સ્ટેશન છે. આજના મેડતાનું પ્રાચીન નામ મેદિનીપુર અથવા મેડતપુર હતું. આ ગામ બારમા સૈકા કરતાંયે પ્રાચીન છે; કેમકે સં. ૧૧૭૦માં તે મલધારી શ્રીઅલયદેવસૂરિએ આ મેડતાનગરમાં અને છત્રાપલ્લીમાં રહીને ‘ ભવભાવના ’ નામનો ૧૩૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણનો સ્વોપજ્ઞવૃત્તિયુક્ત આકર ગ્રંથ રચ્યો હતો; એટલું જ નહિ તેમણે અહીંના હજારો પ્રાક્ષણો અને કડમડ નામના યક્ષને પ્રતિબોધ કર્યો હતો, અને શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું સુંદર ચૈત્ય બનાવરાવ્યું હતું; જે વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“ પરઃસહસ્રાન્ મૂદેવાન્, યક્ષં કલ્પમહં ન યઃ । પ્રબોધ્ય મેહતપુરં, વીરચૈયમચીકરત્ ॥ ”

આ ઉપરથી જણાય છે કે, મેડતા જૈનોની દૃષ્ટિએ એક મુખ્ય નગર બની ગયું હતું. જૈન આચાર્યો અહીં અવાર-નવાર આવતા અને ચતુર્માસ નિમિત્તે રહેતા હતા. સં. ૧૩૬૬માં રાણા માલદેવની પ્રાર્થનાથી શ્રીબિનચંદ્રસૂરિ મેડતા પધાર્યા હતા. રાણા અને શ્રીસંઘની વિનતિથી તેઓ ૨૪ દિવસ રહ્યા હતા; એવું ‘ખરતરગચ્છીય શુર્વાવલી’થી જણાય છે.

શ્રીહીરવિજયસૂરિ સં. ૧૬૩૬માં બાદશાહ અકબરને પ્રતિબોધ કરવા જતા હતા ત્યારે તેઓ અહીં આવ્યા હતા એ સમયે આ નગર મુસલમાનોની વસ્તીથી મક્કા જેવું બની ગયું હતું. અહીંના સુલતાન જૈન મંદિરો પાસેથી પણ કર ઉઘરાવતો હતો અને જૈનોના મહોત્સવપ્રસંગમાં વાળાં વગાડવાનો સખ્ત પ્રતિબંધ મુકવામાં આવ્યો હતો. આથી અહીંના જૈનો ખૂબ તંગ સ્થિતિમાં આવી ગયા હતા. શ્રીહીરવિજયસૂરિ બાદશાહ અકબરને પ્રતિબોધ કરીને ન્યારે પાછા ફર્યા ત્યારે મેડતામાં આવીને જૈનો પાસેથી જે કર લેવામાં આવતો અને વાળાં વગાડવા વગેરે ઉપર જે પ્રતિબંધ

૧. શ્રીરત્નશેખરકૃત “ પ્રાકૃત દ્વાચાશ્રય-વૃત્તિ ” (સં. ૧૩૮૭)ની પ્રશસ્તિ

હતો તે દૂર કરાવ્યો હતો. એ પછી તો અહીંનો સુલતાન સાદિમ શ્રીહીરવિજયસૂરિનું બહુમાન કરવા લાગ્યો. શ્રીહીર-વિજયસૂરિએ આ પ્રસંગનો લાભ લઈ શ્રીસિંહવિમલગણિને અહીં મોટા ઉત્સવપૂર્વક ઉપાધ્યાય પદવી આપી હતી.

એ પછી કોઈ કારણ પ્રસંગે અહીંથી જૈનોની વસ્તી ઘટવા માંડી, જેમાંથી આજે તો માત્ર ૬૦ જૈનોની વસ્તી રહેવા પામી છે; પરંતુ પ્રાચીનકાળના જૈનોની આબાદી સૂચવતા ૪ જૈન ઉપાશ્રયો અને ૧૪ જૈન મંદિરો આજે પણ વિદ્યમાન છે. એમાંનાં મોટા ભાગનાં મંદિરો સત્તરમા સૈકામાં બંધાયાં છે.

શ્રીધર્મનિધાનના શિષ્ય શ્રીધર્મકીર્તિએ રચેલી ‘ મેડતા ચૈત્યપરિપાટી ’માં અહીંનાં ૧૦ જૈન મંદિરોનો પરિચય આપ્યો છે અને શ્રીદયાવર્દનગણિએ રચેલી ‘ મેડતા ચૈત્યપરિપાટી ’માં મંદિરોની સંખ્યા આપી નથી પરંતુ મુખ્ય મુખ્ય મંદિરોનું ભાવમય આલેખન કર્યું છે. એ પછી અહીં નવાં બનેલાં ૪ મંદિરો સાથે કુલ ૧૪ મંદિરો આ પ્રકારે છે:—

(૧) સાવાના મહોલ્લામાં શિખરબંધી શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર છે. (૨-૪) પંચતીર્થિયામાં ત્રણ શિખર-બંધી મંદિરો પૈકી એક શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીનું, બીજું શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું અને ત્રીજું શ્રીઅન્વિતનાથ ભગવાનનું છે. આ ત્રીજા મંદિરમાં દશમા સૈકાની એક મૂર્તિ છે. (૫) ચોપડાના મહોલ્લામાં ઘૂમટબંધી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૬) લોઠાના મહોલ્લામાં ઘૂમટબંધી શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૭) સેવકના મહોલ્લામાં ધાબાબંધી શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનનું મંદિર છે. (૮-૯) ગામ બહાર આવેલી શ્રીપાર્શ્વનાથની વાડીમાં બે શિખરબંધી મંદિરો છે, તે પૈકી એક શ્રીવિજયચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું અને બીજું શ્રીમુનિસુવતસ્વામીનું છે. (૧૦) ધનરમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે. (૧૧) કટલામાં ઘૂમટબંધી શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૧૨-૧૩) દાણિયાના મહોલ્લામાં શિખરબંધી શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. આ મંદિરમાં ગૌતમબુદ્ધની એક પ્રાચીન મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાં જ તપગરૂઠના ઉપાશ્રયમાં શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું ધાબાબંધી મંદિર છે. (૧૪) મૂતાની પોળમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ઘૂમટબંધી મંદિર છે. આ મંદિરમાં સં. ૧૬૫૩ની સાલની શ્રીહીરવિજયસૂરિની એક શુરુમૂર્તિ વિદ્યમાન છે.

૯૫. નાગોર

(કોઠા નંબર : ૨૩૮૭-૨૩૯૩)

નાગોર સ્ટેશનથી ૧ માઈલ દૂર ગામ છે. આ ગામ અતિપ્રાચીન છે. પ્રાચીન ગ્રંથો અને શિલાલેખોમાં આનું નાગપુર એવું નામ મળે છે. પ્રાચીનકાળમાં આ એક વિશાળ નગર હતું. પાટનગર તરીકેનું સૌભાગ્ય એને વધુ હતું. જૈનાચાર્યોના પ્રભાવથી આ નગર જૈનધર્મનું કેન્દ્રધામ પણ બન્યું હતું. વિક્રમની નવમી સદીમાં થયેલા કણ્ઠમુનિના સમયમાં અહીં અનેક જિનમંદિરો શોભી રહ્યાં હતાં. કણ્ઠમુનિના શિષ્ય શ્રીજયસિંહસૂરિ કૃત ‘ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ’ના અંતે (ગાથા-૧૪ માં) આ નગરમાં અનેક જિનમંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે:—

“ નગરેસુ સયં વુચ્છો, મુતું વા જાવ ગુજરસાણ । નાગરારાહસુ જિનમંદિરાણિ જાયાણિ જેગાણિ ॥ ”

આ ‘ ધર્મોપદેશમાલા-વિવરણ ’ લોજદેવ (તે મહારાજા નાગાવલોક, જેને જૈનો આમરાજાના નામે ઓળખે છે તેનો પૌત્ર હતો) ના રાજ્યમાં નાગપુરના જિનાલયમાં સં. ૯૧૫ના ભાદ્રપદ સુદિ પને યુધવારે રચ્યું હતું.

‘ કુમારપાલચરિત મહાકાવ્ય ’ની પ્રથસ્તિ (શ્લોક ૩-૪)માં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે:—

“ શ્રીમલાગપુરે પુરા નિજગિરા નારાયણશ્રેષ્ઠિતો, નિર્માયોત્તમચૈત્યમન્તિમજિનં તત્ર પ્રતિષ્ઠાપ્ય ચ ।

શ્રીવીરાન્નવચન્દ્રસત્તશરદિ (૧૧૭) શ્વેતેષુ તિથ્યાં શુભૌ, બંમાદાન્ સમતિષ્ઠીપત્ સ મુનિરાહ્ દ્વાસત્તિ ગૌષ્ટિકાન્ ॥ ”

—શ્રીકણ્ઠ (કૃષ્ણ) મુનિએ પહેલાં નાગપુરમાં પોતાના વચનથી નારાયણ શેઠ દ્વારા કરાવેલા ઉત્તમ એવા શ્રીમહાવીરજિન ચૈત્યની સં. ૯૧૭ (વીરાતથી વીર સંવત્ નહિ પણ અહીં વીરવિક્રમ સંવત ઘટે છે.) શુદ્ધિ પ ના રાજ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી ને તેને માટે એ મુનિએ ૭૨ ગોષ્ટિકો-વહીવટદારો નીમ્યા હતા.

આ હકીકત આપણને અહીંના પ્રાચીન મંદિરની સ્થાપનાનું પ્રમાણ આપે છે અને તે પછી અહીં અનેક મંદિરો બંધાયેલી હકીકત શ્રીજયસિંહસૂરિ પણ નોંધે છે.

એ પછી બારમા સૈકામાં વાદિપુંગવ શ્રીદેવસૂરિ અહીં આવ્યા ત્યારે સ્વયં અર્જુનને તેમનું લવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું. ઝૂર્નરનેશ સિદરાજના મંત્રી આભૂએ સં. ૧૧૭૪ના તપોમાસ શુકલા દશમીએ તેમને સૂરિપદ આપ્યું હતું.^૧ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યનો આચાર્યપદ મહોત્સવ આ નગરમાં થયો હતો, જેમાં ધનદ નામના શ્રેષ્ઠીએ છૂટે હાથે ખરચ કર્યું હતું. ‘ગણધરસાર્થશતક-બૃહદ્વૃત્તિ’માં ઉલ્લેખ છે કે, શ્રીજિનવલ્લભસૂરિએ અહીંના મંદિરોમાં શ્રીનેમિનાથ બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. એ પછી જ્યારે વિક્રમપુરનો દેવધર અહીં આવ્યો ત્યારે અહીંના દેવગૃહમાં શ્રીદેવાચાર્ય બિરાજતા હતા, તેમની સાથે વિધિચૈત્ય સંબંધે ચર્ચા કરી હતી. સં. ૧૪૦૬માં શ્રીજિનલલિતસૂરિ આ નગરમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હતા.

શ્રીપાર્શ્વચંદ્રસૂરિનો નાગોરી તપાગૃહ અને લોંકાગૃહની એક નાગોરી શાખા આ નગરના નામથી પ્રસિદ્ધિમાં આવી છે. અહીં પહેલાં ધર્મધોષગૃહનો પણ સારો પ્રભાવ હતો. આ ગૃહના ગુરુ ગોપણ આજે પણ અહીં રહે છે અને તપાગૃહ, ખરતરગૃહ, પાર્શ્વચંદ્રસૂરિગૃહ અને લોંકાગૃહના ઉપાશ્રયો પણ આજે અહીં મૌજુદ છે, જે અસલમાં આ નગરના જૈન કેન્દ્રધામનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે. અહીં જૈન ગ્રંથભંડારો ઘણા હતા પરંતુ તેમાંનો મોટો ભાગ ચતિઓના હાથે વેચાઈ ગયો છે. છતાં જે કંઈ બચેલું છે તેના સંરક્ષણ માટે જૈન સંઘે ધ્યાનમાં લેવા જેવું છે.

સં. ૧૯૦૫માં અહીં જૈનોનાં ૭૦૦ ઘરો વિદ્યમાન હતાં, આજે બધાં મળીને ૪૦૦ ઘરો છે.

શ્રીવિશાલસુંદરસૂરિના શિષ્યે સત્તરમી શતાબ્દીમાં રચેલી ‘નાગોર ચૈત્યપરિપાટી’ માં અહીંનાં મંદિરો વિશે આવો ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“પુર નાગોર નગીનો નામ, જિનહર સાત તિહાં અભિરામ; એક એક પાહુધ અતિ અંગ, નિરખતાં ઉપજઈ મનરંગ.”

નાગોરમાં લવ્ય એવાં સાત જિનમંદિરો હતાં. તેમાં ૧. શ્રીશાંતિજિણુંદનું, જેમાં પિત્તલમય પ્રતિમા અને સમવસરણની રચના હતી. ૨. શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું; ૩. શ્રીવીર જિનેશ્વરનું; ૪-૫. શ્રીજ્ઞપલદેવ પ્રભુનાં; ૬. શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું અને ૭. નારાયણવસહી (જેનો ઉલ્લેખ અગાઉ આપ્યો છે તે) શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું જીર્ણુ મંદિર; આમ સાત જિનમંદિરોનો ઉલ્લેખ એ ચૈત્યપરિપાટીમાં આપ્યો છે. આજે પણ અહીં સાત મંદિરો આ પ્રમાણે છે:—[૧] ગામ બહારના ઘૂમટબંધી મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે. આમાં સુંદર ચિત્રકામ કરેલું છે. સં. ૧૯૩૨ માં ચતિ શ્રીરૂપચંદ્રજીએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. આમાં પ્રાચીન પુસ્તકભંડાર છે. [૨] ઘોડાવતોની પોળમાં ઘૂમટબંધી શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર સં. ૧૫૧૫ માં આસકરણ ઘોડાવતે બંધાવેલું છે. આમાં સં. ૧૨૧૬ ની સાલની ધાતુની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. ૪૪ ઈંચનું ધાતુનું સમવસરણ દર્શનીય છે. [૩] દક્ષતરીઓની ગલીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૭૪ માં સુરાણા રાયસિંહજીએ બંધાવ્યું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૭૪નો લેખ છે. [૪] એ જ ગલીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ઘૂમટબંધી બીજું મંદિર સુરાણા રાયસિંહે જ બંધાવ્યું છે. [૫] હીરાવાડીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ઘૂમટબંધી મંદિર સં. ૧૫૯૬ માં શ્રીસંઘે બંધાવેલું છે. મૂળનાયક ઉપર એ સાલનો લેખ છે. [૬] બડા મંદિર નામના સ્થળે શિખરબંધી શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર સોળમા સૈકાનું છે. આમાં કાચનું સુંદર કામ કરેલું છે. આરસ અને ધાતુની પ્રાચીન મૂર્તિઓ છે. [૭] સ્ટેશન પાસેની જૈન ધર્મશાળામાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું શિખરબંધી દેરાસર કાનમલજી સમદહિયાએ સં. ૧૯૬૩ માં બંધાવ્યું છે. મૂળનાયક ઉપર એ સાલનો લેખ છે.

એ કે સત્તરમી સદીમાં રચાયેલી ‘તીર્થમાળા’ સાથે અન્યારનાં મંદિરોનો મેળ ખાય તેમ નથી. એ-એક મંદિરો તે વીશમી સદીમાં બનેલાં છે. વળી, આ મંદિરોમાં પ્રાચીન શિલ્પ નમૂનાઓ નહિવત્ છે. આથી એ પ્રાચીન સમયનાં મંદિરોને શોધવાનું કામ મુશ્કેલ છે. સંશોધકોએ આ વિશે શોધ કરવા જેવી છે. એથી નાગોરના પ્રાચીન ઇતિહાસની અનેક વિગતો હાથ લાગવા સંભવ છે.

૧. આજુ વિશેની હકીકત માટે જુઓ: “જૈન સત્ય પ્રકાશ” વર્ષ: ૨, અંક ૩.

બારમા સૈકાના અંતમાં નાગપુર (નાગોર)નો રહેવાસી પછીવાલ, શાહ વરદેવ નામનો ધર્મશ્રદ્ધાળુ શ્રાવક હતો. તેનો પરિવાર પણ વિશાળ હતો. આખોયે પરિવાર ધર્મરંગે રંગાયેલો હતો. તેઓ 'વરહુડિયા'ના નામથી ઓળખાતા હતા. વરદેવને આસધર અને લક્ષ્મીધર નામે બે પુત્રો હતા. તેમાંના આસદેવને શાહ નેમડ, આલટ, માણિક અને સલખણુ નામના અને લક્ષ્મીધરને પણ થિરદેવ, ગુણુધર, જગદેવ અને ભુવણુ નામે ચાર-ચાર પુત્રો હતા. આમાં આસદેવના પુત્ર પાછળથી પાલણુપુરનિવાસી બન્યા. તેમના શાહ નેમડના કુટુંબે નીચે પ્રમાણેનાં ધાર્મિક કાર્યો કર્યાં હતાં.

૧. શ્રીશત્રુબંધ મહાતીર્થમાં મહામાત્ય શ્રીતેજપાલે બંધાવેલા નંદીશ્વર દ્વીપની રચનાવાળા શ્રેષ્ઠ ચૈત્યમાંના પશ્ચિમ દિશાના મંડપમાં દંડ કલશાદિયુક્ત દેવકુલિકા અને શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું એક ગિંબ કરાવ્યું.
૨. એ જ મહાતીર્થમાં મહામાત્ય શ્રીતેજપાલે બંધાવેલા શ્રીસત્યપુરીય શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં ૧ ગિંબ અને ૧ ગોખલો કરાવ્યાં.
૩. એ જ મહાતીર્થમાં બીજી દેવકુલિકામાં ૨ ગોખલા, પાષાણુનું ૧ જિનગિંબ અને ૧ ઋષભાદિની ચોવીશી કરાવી.
૪. એ જ મહાતીર્થના મંદિરના ગૂઢમંડપના પૂર્વદ્વારમાં ૧ ગોખલો, તેમાં ૨ મૂર્તિઓ અને તે ગોખલાની ઉપર ૧ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું ગિંબ કરાવ્યું.
૫. શ્રીગિરનાર તીર્થમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના પાદુકામંડપમાં ૧ ગોખલો અને ૧ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું ગિંબ કરાવ્યું.
૬. એ જ તીર્થમાં મહામાત્ય વસ્તુપાલે બંધાવેલા શ્રીઆદિનાથ ભગવાનના આગળના મંડપમાં ૧ ગોખલો અને ૧ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું ગિંબ કરાવ્યું.
૭. અર્જુદાયલ (આખુ) તીર્થમાં શ્રીનેમિનાથની ભમતીમાં ૬ ગિંબોથી યુક્ત ૨ દેવકુલિકાઓ કરાવી.
૮. બવાલિપુર(બલોર)ના શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરની ભમતીમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની ગિંબથી યુક્ત ૧ દેવકુલિકા કરાવી.
૯. તારણુગઢ(તારંગા)ના શ્રીઅંજિતનાથ ભગવાનના મંદિરના ગૂઢમંડપમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનો ૧ ગોખલો કરાવ્યો.
૧૦. અણહિલપુર પાટણમાં હાથીયા વાવની નજીકના શ્રીસુવિધિનાથ ભગવાનના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર અને તેમાં શ્રીસુવિધિનાથ ભગવાનનું ૧ નૂતન ગિંબ સ્થાપન કર્યું.
૧૧. વીળપુર (કડી પ્રાંત)ના જિનાલયમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાન અને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની એકેક ગિંબથી યુક્ત ૨ દેવકુલિકાઓ કરાવી.
૧૨. એ જ મંદિરના મૂળભારામાં કવલીખતકમાં અને તેમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની તથા શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની એમ ૨ મૂર્તિઓ સ્થાપન કરાવી.
૧૩. લાટાપહી (લાટોલ)માં મહારાજા કુમારપાલે બંધાવેલા 'કુમારવિહાર' નામક જિનમંદિરના જીર્ણોદ્ધાર વખતે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સન્મુખના મંડપમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ગિંબ અને ૧ ગોખલો કરાવ્યો.
૧૪. ઉપર્યુકત મંદિરની ભમતીમાં શ્રીઅંજિતનાથ ભગવાનનું ગિંબ તથા દંડ કલશાદિયુક્ત ૧ દેરી કરાવી.
૧૫. ઉપર્યુકત મંદિરમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીઅંજિતનાથ ભગવાનની ૨ કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પધરાવી.
૧૬. પ્રહ્લાદનપુર(પાલણુપુર)ના રાજા પરમાર પ્રહ્લાદનદેવે બંધાવેલા 'પાહ્લણુવિહાર' નામના જિનાલયમાં શ્રીચંદ્રબલ ભગવાનના મંડપમાં બે ગોખલા કરાવ્યાં.
૧૭. ઉપર્યુકત મંદિરની ભમતીમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની આગળના મંડપમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીનું ગિંબ પધરાવ્યું. આ બધાં કાર્યોની પ્રતિષ્ઠા શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીમાન શ્રીહરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કરી હતી.

૧૮. આણહિલ્લપુર પાટણુ નજીકમાં આવેલા ચારૂપ તીર્થમાં શ્રીઆદિનાથ લગવાનું બિંબ અને ગૂઢમંડપ તથા છ ચોકીઓ સહિત જિનમંદિર શાહ નેમડના પુત્ર રાહડ અને તેમના પુત્ર શાહ જિનચંદ્ર અને તેની ભાર્યા આહિણિના પુત્ર સંઘવી શા. દેવચંદ્રે માતા-પિતા તથા પોતાના કલ્યાણ માટે કરાવ્યું. આ કાર્ય સં. ૧૨૬૬ પછી એટલે ચૌદમી શતાબ્દીના પહેલા પાદમાં થયું હોવું જોઈએ.

આ હકીકતથી^૧ જણાય છે કે બારમી શતાબ્દીમાં પણ પલ્લીવાલ જૈનો ખાસ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનધર્મ પાળતા હતા, પણ આને પલ્લીવાલો મોટે ભાગે વૈષ્ણવો બની ગયા છે.

૯૬. અલવર

(કોઠા નંબર : ૨૫૦૩)

પ્રાચીન તીર્થમાળાઓમાં અલવરને મેવાત દેશમાં ગણાવ્યું છે અને તેમાં આવેલા 'રાવણુતીર્થ'નો ભારે મહિમા ગાયો છે. આને આ શહેર રાજસ્થાનમાં આવ્યું છે.

સ્ટેશનથી બે માઈલ દૂર શહેર છે. અહીં ૧૫ જૈનોની વસ્તી છે અને ૧ ઉપાશ્રય છે. શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનું મંદિર ધાબાબંધી છે; હાલમાં જ તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

અહીંથી ૩ માઈલ દૂર જંગલમાં શ્રીરાવણુ પાર્શ્વનાથનું મંદિર અડિયેર હાલતમાં વિદ્યમાન છે. આ તીર્થની સ્થાપના ક્યારે થઈ અને 'રાવણુ પાર્શ્વનાથ' નામ કેમ પડ્યું એનો સંબંધ પૌરાણિક વાત સાથે હોવાનું કહે છે. 'પ્રગટ પ્રભાવી પાર્શ્વનાથ' નામક પુસ્તક (પૃ. ૮૮, ૧૧૬)માં એ વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ કર્યો છે:—

“ સમુદ્રની મધ્યે રાક્ષસદ્વીપની સુવર્ણની લંકાના અધિપતિ રાવણુ—આડંમા પ્રતિવાસુદેવની રાજધાની હતી. એકદા રાવણુ અને મંદોદરી વિમાનમાં બેસીને કયાંઈ જતાં હતાં, તે બીજે દિવસે અલવર નજીક આવતાં એક ઠેકાણે વિશ્રામ કર્યો. ભોજનનો અવસર થતાં પ્રતિમાપૂજનનો નિયમ હોવાથી પ્રતિમા સાંભર્યાં પણ પ્રતિમાજી સાથે લીધેલાં ન હતાં, જેથી મંદોદરીએ વેળુની પ્રતિમા નિપજાવીને તેની રાવણુ તથા મંદોદરીએ પૂજા કરી. તે પ્રતિમાજી અલવરમાં છે.”

અત્યારે વિદ્યમાન જિનમંદિર આગરાના શ્રેષ્ઠી શ્રીહીરાનંદજીએ નવું બંધાવ્યું છે અને તેમાં રહેલી મૂળનાયક શ્રીરાવણુપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની સં. ૧૬૪૫ના મહા વદિ ૧૩ ને શનિવારના રોજ ખરતરગચ્છના આદ્યપક્ષીય જિનચંદ્રસૂરિના આદેશથી વાચક રંગકલશે સપરિવાર પ્રતિષ્ઠા કરી છે, એ સંબંધી લેખ આ પ્રકારે મળે છે:—

“ રવસ્તિ શ્રીપાર્શ્વનાથોડયં, રાવણોતિ પ્રસિદ્ધતા । ધરણિ(ણ)પદ્માર્ચિતો દદાદ, મઘ્યાનામિષ્ણિતં ફલં ॥ ૧ ॥
 ઘાણ-વેદ-રસોર્વામિતે (૧૬૫૪) વિક્રમવત્સરે । માધકૃષ્ણાત્રયોદશ્યાં, રવિજે શુભવાસરે ॥ ૨ ॥
 શ્રીમચ્છ્રીરાવણાભિષ્ણપાર્શ્વનાથસ્ય મક્ષિતઃ । કૃતૈષાં સ્થાપના નવ્યં, કારયિત્વા સુમંદિરં ॥ ૩ ॥
 તથથા—ઓસવાલાન્વયે ગોત્રે, સોત્યારહકસંજકે । સાધુઃ શ્રીઅંબસી જાતો, તાનસી ચ તદાત્મજઃ ॥ ૪ ॥
 તસ્તુનુર્દ્ધતર્સિહોડમૂજથમલસ્તદંગજઃ । સારંગાલ્યો મહાતેજા જાતસ્તન્નંદનો બલી ॥ ૫ ॥
 તસ્યાંગજો વમૂવાત્ર, પુણ્યપાલો મહાભુજઃ । ત્કુલોઘોતકૃચ્ચાસીત્, પવેતિ ગુણાપ્રણીઃ ॥ ૬ ॥
 તસ્ય પુત્રો ગુણજ્ઞાતા, દાની વિક્રમવાનમૂત્ । શ્રીકાન્હડો જનશ્રેષ્ઠસ્તત્પત્ની વિમલા સતી ॥ ૭ ॥
 તસ્યાઃ કુક્ષિસરોહંસઃ, પક્ષદ્વયસુશોભિતઃ । શુદ્ધસમ્યક્વધારી ચ, જ્ઞાની દાની ધની તથા ॥ ૮ ॥
 હીરાનંદ ઇતિ લ્યઃતસ્તત્પત્ન્યૌ શુદ્ધવંશજા । જીવાદેતિ સતી રમ્યા, દ્વિતીયા રાયકુંઠરી ॥ ૯ ॥
 શ્રીયોગિનીપુરે પૂર્વે, સર્વેડયેતે કૃતાલયાઃ । સંપ્રતિ શ્રીમદર્ગલપુરે ચાસૌ [પ્ર]વર્તેતે ॥ ૧૦ ॥

૧. વિશેષ હકીકત માટે જુઓ: “ જૈન સત્ય પ્રકાશ ” વર્ષ: ૨, અંક: ૬.

જિનમક્તિમતા તેન, સમ્યક્સ્વગુણસેવિતા । શ્રીબલ્લવરદુર્ગે ચ, દર્શનસ્ય વિશુદ્ધયે ॥ ૧૧ ॥
 કારાપિતમિદં ચૈત્યમત્રૈવેષાં શુભે દિને । સ્થાપના પાર્શ્વનાથસ્ય, પ્રતિમા રાવણામિધા ॥ ૧૨ ॥
 શ્રીમદ્બૃહત્સ્વરતરગચ્છેશઃ સૂરિપુંગવઃ । શ્રીજિનસિંઘસૂરીન્દ્ર આસીત્ સર્વગુણોદયિઃ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીજિનચંદ્રસૂરિસ્તુ, વિઘ્નતેઽત્ર તદન્વયે । તસ્યાદેશાત્ સહર્ષેણ, સર્વસંઘસમાગમે ॥ ૧૪ ॥
 વાચકૈઃ રંગકલશૈઃ, શીલાદિગુણમૂષિતૈઃ । પરિવારયુતૈશ્ચૈતત્ સત્પ્રતિષ્ઠાપનં કૃતં ॥ ૧૫ ॥
 તાવન્દતુ ચૈઃયોઽયં, હીરાનંદસ્તથૈવ ચ । યાવદ્ ભૂમિશ્ચંદ્રાકૌં, સર્વે સત્વસુસ્વાકરૌ ॥ ૧૬ ॥
 તીર્થમક્તિરતસ્યાસ્તુ, સન્વુમં (?) । યઃ પુણ્યવાંશ્ચ ધર્મજ્ઞઃ, પુણ્યક્ષેત્રમચીકરત્ ॥ ૧૭ ॥

एषा प्रशस्तिः] लिपीकृता वा० रंगकलशगणीनां शिष्येण राजकलशमुनिना शुभं । संवत् १६५४ माघ वदि १३ शनि दिने श्रीअकबरजलालुद्दीनराज्ये श्रीजागरावासी साह होरानंदेन श्रीअलवरगढदुर्गे नवीनकारापितचैत्यालये श्रीरावणपार्श्वनाथस्य प्रतिमा स्थापिता । श्रीरस्तु । कल्याणमस्तु । शुभं भवतु ॥ ”

જે કે આ રાવણપાર્શ્વનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૫૪માં થઈ છે પણ એ પૂર્વે અહીં રાવણ પાર્શ્વનાથનું મંદિર જ હતું એનો પુરાવો સં. ૧૪૪૯ની એક રૂપેરી અક્ષરની ‘કલ્પસૂત્ર’ની પ્રતિની પ્રશસ્તિ આપે છે:—

“ યાત્રા શ્રીરાવણે તીર્થે, સંઘેન સહ નિર્મિતા । પ્રાતં તત્રૈવ યેનાશુ, સંઘપતિપદં મુદા ॥ ૬ ॥

—શ્રેષ્ઠી રામસિંહે સંઘ સહિત શ્રીરાવણતીર્થનો યાત્રા કરી સંઘપતિપદ મેળવ્યું.

આ ઉલ્લેખથી નાણી શકાય છે કે રાવણપાર્શ્વનાથ તીર્થ પંદરમા સૈકા પહેલાંથી પ્રસિદ્ધિમાં હતું જ. સંભવતઃ જંગલમાં ખંડિયેર દશામાં અત્યારે પણ વિદ્યમાન મંદિર વિશે આ યાત્રાનો નિર્દેશ હશે, એ ખંડિયેર બનતાં ત્યાંની મૂર્તિઓ અલવરમાં લાવવામાં આવી હશે અને સં. ૧૬૫૪માં શ્રેષ્ઠી હીરાનંદે નવીન મંદિર બંધાવી મૂળનાથકની નૂતન પ્રતિમાની રાવણ પાર્શ્વનાથના નામે પ્રતિષ્ઠા કરાવી હશે એમ લાગે છે.

એ પછી થયેલા કેટલાયે યાત્રીઓએ આ તીર્થની યાત્રા કરતાં તીર્થમાલાઓમાં તેને ઉલ્લેખ કરેલો જોવાય છે:—

(૧) “ શ્રીકાશીરાવણેષુ ક્ષિતિધરમુકુટે ચિત્રકૂટે પ્રસિદ્ધમ્ ”—

(ક્ષેમરાજરચિત પાર્શ્વઅષ્ટોત્તર નામસ્તવનઃ શ્રી. અગરચંદણ નાહટાના સંગ્રહમાંથી)

(૨) “ અલવરઘ નયર ગોપાયલઘ, ઢલિલય રાવણ પાસ વણારસો વંદીઈ ઠકમતઘ ”

(શ્રી. અગરચંદણ નાહટાના સંગ્રહમાંથી)

(૩) “ રાવણુ મનમાં સાંભર્યે, અલવરપૂરમાં ઘેઠો પ્રભુ ઠામે ”

—કલ્યાણસાગર રચિત ‘પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય પરિપાટી’ “ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ ” પૃ. ૭૨

(૪) “ હિવે મેવાત દેશ વિખ્યાતા, અલવરગઢ કહેવાયલ; રાવણપાર્શ્વ જીહારો રંગ, સેવે સુરતર પાયલ ”

—સૌભાગ્યવિજયરચિત તીર્થમાળા: પૃ. ૮૯

(૫) “ નરવર અલવર રણથંભરિ, રાવણુ પાસજી રક્ષા કરિ. ”

—શીલવિજયરચિત તીર્થમાળા-પૃ. ૧૧૦

(૬) “ શ્રીરાવણુ પ્રભુજી સંકટભંજન નામઈ, કરહેઉઉ કામિતપૂરણુ માંડણુ ગામઈ. ”

—મેઘવિજયરચિત ‘પાર્શ્વનાથ નામમાલા’ પૃ. ૧૫૧

(૭) “ વરકાણુ સપરાણુ રાણુ વિધનું રે, રાવણુ ગૌડીપાસ. ”

—રત્નકુશલરચિત ‘પાર્શ્વનાથ સંખ્યાસ્તવન’ પૃ. ૧૬૯

(૮) “ અલવર રાવણુ રાજિયો, જીરાઓલિ હો તું જાગે દેવ. ”

—શ્રાતિકુશલરચિત ‘ગોડી પાર્શ્વનાથ’ પૃ. ૧૯૯

૯૭. અજમેર

(કોઠા નંબર : ૨૫૩૫-૨૫૪૦)

અજમેરનું પ્રાચીન નામ ‘અજયમેરુ દુર્ગ છે.’ અજયદેવ નામના રાજવીએ વિક્રમની ખારમી સદીમાં આ સ્થળે દુર્ગ બંધાવી પોતાના નામે નગર વસાવ્યું આ અજયદેવના પુત્ર અર્જુરાજના સમયમાં કેટલીક ઘટનાઓ બન્યાની હકીકત આપણને ‘ખરતરગચ્છ શુર્વાવલીમાંથી’ પ્રાપ્ત થાય છે તે આ પ્રકારે છે:

‘શ્રીજિનદત્તસૂરિ લગલગ તેરમા સૈકાની શરૂઆતમાં અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાજા અર્જુરાજ તેમના દર્શનાર્થે આવ્યો હતો અને તેમના ઉપદેશથી અત્યંત પ્રસન્ન થઈને તેમને હંમેશાં અજમેરમાં રહેવાની વિનયિ કરી હતી પરંતુ સૂરિજીએ સાધવાચારનું સ્વરૂપ બતાવીને સમયે સમયે અહીં આવતા રહેવાનું જણાવી રાજાને સંતુષ્ટ કર્યો હતો. આ રાજાએ અજમેરના દક્ષિણ ભાગમાં પહાડની નીચે શ્રાવકોને મંદિર તથા નિવાસગૃહ બનાવવા માટે યથેચ્છ ભૂમિ આપી હતી.’

વળી, ‘જિનપતિસૂરિ સં. ૧૨૩૬માં અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાજસલામાં ચૈત્યવાસી ઉપકેશગચ્છીય પં. પદ્મપ્રભની સાથે તેમનો શાસ્ત્રાર્થ થયો હતો, જેમાં સૂરિજીનો વિજય થયો હતો. મહારાજા પૃથ્વીરાજે સ્વયં નરાયનના રાજપ્રાસાદોથી અજમેર આવીને સૂરિજીને જયપત્ર અર્પણ કર્યું હતું.’

વળી, ‘સં. ૧૨૫૧માં શ્રીજિનપતિસૂરિ અજમેર પધાર્યા અને મુસલમાનોના ઉપદ્રવથી બે મહિના ધૂળ કષ્ટમાં વ્યતીત કર્યા હતા.’

‘ફલોધિ’ના વર્ણનમાં આપેલા બીજી શિલાલેખમાંથી જણાઈ આવે કે, અજમેરમાં શ્રીવીરજિનનું મંદિર હતું.

આજે પણ પહાડ ઉપર એક પ્રાચીન કિલ્લાનાં ખંડિયેરો પડ્યાં છે. આ શહેર ચારે બાજુની પહાડીઓથી ઘેરાયેલું આગાહ અને સમૃદ્ધ હતું. આજે એ સમૃદ્ધિ રહી નથી પરંતુ પ્રાચીન કાળના જૈનોની બહોળલાલી અને તેમની અર્પૂર્વ લક્ષિતનું સૂચન વિદેશીની એક નોંધમાંથી મળી રહે છે:

અજમેરનું વિવરણ લખતાં ટોડ સાહેબ કહે છે: “અજમેર કિલ્લાની પશ્ચિમ બાજુએ એક ઘણું પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. મુસલમાનોએ એનો નાશ કેમ નહિ કર્યો હોય તે સમજાતું નથી. એ ‘અઠી દિનકા ઝુપડા’ના નામે ઓળખાય છે. જૈન શિલ્પીઓએ કેઈ મંત્રશક્તિથી અઠી દિવસની અંદર એ મંદિર ભૂલું કર્યું હોય એમ લાગે છે. ભારતનાં ત્રણ મુખ્ય પવિત્ર સ્થાનોની અંદર જૈન કારીગરોએ જે ચિત્તાકર્ષક મંદિરો તૈયાર કર્યાં છે તે જોતાં તેઓ શિલ્પકળામાં કેટલા કુશળ હોવા જોઈએ તેની કલ્પના થઈ શકે છે. જોઈતી સામગ્રી તત્કાળ મળવાથી એમણે આ મંદિર ઘણી ઝડપથી તૈયાર કર્યું હશે. મંદિરની ચારે કોર કેટ છે. એનું પ્રાચીનત્વ અને સાદાઈ જોવાથી મને ખાતરી થાય છે કે સૌ પ્રથમ એ કેટ ગોરીના સુલતાન વંશે બંધાવ્યો હશે. મંદિરની ઉત્તર તરફ સિંહદ્વાર અને પગથિયાં છે. ખારીક તપાસ ઉપરથી હું એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે મંદિર મૂળ તો જૈનોનું જ હોવું જોઈએ. પ્રવેશદ્વાર આગળ અરબી અક્ષરોમાં કુરાનની આયતો લખી છે, તોરણ ઉપર સંસ્કૃત અક્ષરો પણ જોવામાં આવ્યા. અરબી અક્ષરોની સાથે ગુજરાતી જવાથી એ વિકૃત બની ગયા છે. મંદિરની રચના ઘણી જ શ્રેષ્ઠ તેમજ મનોહર છે. પુરાણા જૈન મંદિર જેવું આ એક મંદિર છે.

“મંદિરનો અંદરનો ભાગ ધૂળ લાંગો-પહોળો છે. એના થાંભલા તો ખાસ જોવાલાયક છે. કમરાની અંદર ચાલીસ થાંભલા છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે એ દરેકની અંદર જે કારીગરી છે તે વિવિધતાવાળી છે. હું માનું છું કે મુસલમાનો આ કળા હિંદુસ્તાનમાંથી જ શીખી ગયા હશે અને તેમણે જ તે કળાનો યુરોપમાં પ્રચાર કર્યો હશે.”

પ્રાચીન સમયનું આ જૈન મંદિર આજે તો મસ્જિદમાં ફેરવાઈ ગયું છે. શું ઉપર નિર્દેશ કરેલું શ્રીમહાવીર જિન-મંદિર તો આ નહીં હોય!

આજે અહીં ૪૦૦ શ્વેતાંબર જૈનોની વસ્તી છે. ૩ ઉપાશ્રય અને ૨ ધર્મશાળાઓ છે. શ્વેતાંબરોનાં ૬ મંદિરો વિદ્યમાન છે. [૧] લાખણ કોટડીમાં મૂળનાથક શ્રીસંલવનાથ લગવાનનું ધૂમટબંધી મંદિર મોટું છે. [૨] શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ ધૂમટબંધી છે અને તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનના જીવનપ્રસંગો ચીતર્યા છે. [૩] શ્રીચંદ્રપ્રભુનું ઘર દેરાસર છે જેમાં સ્ફટિકની મૂર્તિ છે. [૪] કોટડીમાં આવેલા શ્રીઋષભદેવ લગવાનના ધાખાબંધી મંદિરમાં કાચનું કામ અને ચિત્રકામ દર્શનીય છે. [૫] કેસરગંજ મહોલલામાં શ્રીવિમલનાથ લગવાનનું ઘર દેરાસર છે. [૬] શહેરથી ૨ માઈલ દૂર વિશાળ દાદાવાડી છે, તેમાં પણ એક મંદિર છે. ખરતરગચ્છીય આચાર્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિનો સ્વર્ગવાસ અહીં થયો હતો, એનું સ્મરણ આ દાદાવાડીથી થઈ આવે છે.

અહીં બાગચંદ્ર સોનીનું દિગંબર મંદિર છે. કંપાઉંડમાં ત્રણ માળની ઇમારત બાંધીને તેમાં કરેલી મેરુ પર્વતની સોનેરી રચના, અહીંદ્રીપની રચના, અયોધ્યાનું દૃશ્ય, અને દેવવિમાનોનાં જૂલતાં દૃશ્યો આધુનિક કળાવિલાસનો અપૂર્વ નમૂનો પૂરો પાડી રહ્યાં છે.

અહીંનું પ્રદર્શનાગાર (મ્યુઝિયમ) દર્શનીય છે. તેમાં પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ પણ સંઘરેલી જોવાય છે. એમાં સૌથી વધુ ધ્યાન ખેંચે એવો એક શિલાલેખ, જે આજ સુધીમાં મળી આવેલા ભારતીય બધા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે અને બ્રાહ્મીલિપિમાં લખેલો છે. જૈનધર્મનો આ અદ્વિતીય શિલાલેખ લેખનકળાના પ્રચારનું આજ સુધીમાં સૌથી પ્રાચીન ઉદાહરણ મનાય છે. આ લેખ ઈ. પૂર્વે પાંચમી શતાબ્દીમાં અહીં જૈનધર્મનો સારો પ્રચાર હોવાનું પણ સિદ્ધ કરે છે. પં. ગૌરીશંકર એજાજીને સને ૧૯૧૨માં અજમેરથી સાત ગાઉ દૂર આવેલા બડલી ગામથી આ મળી આવ્યો છે તેમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે:—

“ વીરાય મગવતે ચતુરાસિતિ વસકાયે જાલામાલિનિયે રંનિવિઠ માજ્જિકે । ”

આ લેખ વીર નિર્વાણ સંવત્ ૮૪ (ઈ. સ. પૂર્વે ૪૪૩)માં અંકિત કરવામાં આવ્યો હતો. આમાં ઉલ્લેખાયેલ ‘માજ્જિકે’ એ જ પ્રસિદ્ધ પ્રાચીન નગરી માધ્યમિકા છે જેનો નિર્દેશ પતંજલિએ પોતાના ‘મહાભાષ્ય’માં કર્યો છે.^૧

હર્ષપુર:-

અજમેરની નજીક આવેલું આજનું હાસોટિયા ગામ પ્રાચીન કાળનું હર્ષપુર નગર છે. આ નગરનો ઉલ્લેખ ‘કલ્પસૂત્ર’માં આવે છે. આ નગરમાંથી હર્ષપુરીયગચ્છની ઉત્પત્તિ થઈ હતી. ચારે કોર પડેલાં ખંડિયેરો કોઈ પ્રાચીન નગરીનો આભાસ કરાવી રહ્યાં છે. આ હર્ષપુર જ પ્રાચીન માધ્યમિકા નગર તો નહિ હોય ?

અજમેરથી ૩ ગાઉ પુષ્કર ગામ છે. વૈષ્ણવોનું યાત્રાધામ છે. અહીં આવેલા બ્રહ્માજીના મંદિરમાં જૈન સ્થાપત્યનાં લક્ષણોનું સૂચન મળે છે.

૯૮. ખીમેલ

(કોલા નંબર : ૨૬૬૨-૨૬૬૩)

રાણી સ્ટેશનથી ૩ માઈલ દૂર ખીમેલ નામે ગામ છે. અહીંના પ્રાચીન જૈન મંદિર ઉપરથી આ ગામ બારમા સૈકાથીયે અધિક પ્રાચીન જણાય છે, આજે અહીં ૮૦૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૧૦ ઉપાશ્રય અને ૧ બે માળની વિશાળ જૈન ધર્મશાળા છે. અહીં એક જૂનું અને એક નવું; એમ બે જૈન મંદિરો છે.

૧. ગામના પૂર્વ કિનારે શ્રીશાંતિનાથ લગવાનનું શિખરબંધી મંદિર વિશાળ અને પ્રાચીન છે. સં. ૧૧૪૬માં શેઠ લીલા શાહ એશવાલે આ મંદિર બંધાવ્યું હતું એમ કહેવાય છે. મૂળનાથકની પ્રતિમા ૧૧૧ હાથ પ્રમાણની સપરિકર વિરાજમાન છે. મૂર્તિની અંજનશલાકા સં. ૧૧૩૪ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ દિવસે શ્રીહિમસૂરિએ કરી છે.

એ સંબંધી પરિકર ઉપર લેખ વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકની જમણી બાજુએ રહેલી એક કૂટ ભંચી પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૬૫૩ના વૈશાખ સુદિ ૧૧નો લેખ છે. જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કરેલી છે. પ્રવેશદ્વારમાં ડાબી બાજુએ ૨૦ હાથ પ્રમાણની એક પ્રાચીન અને સુંદર કાઉસગિયા પ્રતિમા ધિરાજમાન છે.

૨. ગામ બહારના બગીચામાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી આવન જિનાલય મંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકની સ્થાપવર્ણી પ્રતિમા ૧ હાથ પ્રમાણ છે. સં. ૧૬૨૦માં ખીમેલનિવાસી શ્રાવિકા નગીબાઇએ ગામ ગામના સંયો પાસેથી પૈસા ઉઘરાવીને આ મંદિર બંધાવેલું છે. તેની અંજનશલકા સં. ૧૬૨૮માં થયેલી છે અને દેવકુલિકાઓમાં ધિરાજમાન ૫૫ મૂર્તિઓ સં. ૧૬૬૧ના માહ સુદિ ૧૫ ને બુધવારના રોજ પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે.

અહારમા સૈકાના યાત્રી પં. મહિમા પોતાની 'તીર્થમાળા'માં અહીંના મંદિરોની પ્રતિમાસંખ્યા નોંધતાં કહે છે:—

“ ખીમેલિ પાંત્રીશ પ્રતિમા રૂઝડી ”

નદીને સામે કાંઠે મહેતા મહોકમચંદ્રજીએ મોટી પાકી વાવ સં. ૧૮૩૬માં બંધાવી છે. તેમજ ધર્મશાળા પણ તેમણે જ બંધાવી છે. અહીં શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસૂરિજીનું એક સમાધિમંદિર વિદ્યમાન છે.

★

૯૯. ખુડાલા

(કોઠા નંબર : ૨૬૬૫)

કાલના સ્ટેશનથી પૂર્વમાં પાંચ કીલોમીટર દૂર ખુડાલા નામનું ગામ છે. આ ગામ ક્યારે વસ્યું એ જાણવામાં નથી આવ્યું પરંતુ અહીંનું જિનમંદિર સં. ૧૨૪૩માં બન્યું એવા શિલાલેખીય પુરાવા ઉપરથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોય એમ માની શકાય.

અહીં વીશા એકશવલનાં ૨૫૦ ઘર વિદ્યમાન છે. અહીંના કેટલાક ઉત્સાહી યુવકોએ જૈન મિત્રમંડળ, જૈનધર્મસભા અને જૈન વાંચનાલય વગેરે સંસ્થાઓ સ્થાપી છે જે તેમની પ્રગતિની વિકાસદષ્ટિને આભારી છે. વળી, આત્મવલ્લભ જૈન પાઠશાળા, ૩ ઉપાશ્રયો અને ૨ જૈન ધર્મશાળાઓ અને ૧ જિનાલય છે, જે અહીંના શ્રાવકોની ધાર્મિક ભાવનાનાં પ્રગટ પ્રતીકો છે.

અહીં શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું વિશાળ અને પ્રાચીન મંદિર છે. મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને શિખરબંધી રચનાવાળું છે. છેલ્લા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે આ મંદિરમાં મીનાકારી, ચીની અને મકરાણી પંચરંગી લાદીઓ લગાડી મંદિરને સુશોભિત બનાવ્યું છે. મૂળનાયકની પ્રવેતવર્ણી પ્રતિમાની ગાદી ઉપર અને મંદિરની નવચોકીના એક સ્તંભ ઉપર ક્રમશઃ આ મુજબ લેખો છે:—

(૧) “ સંવત્ ૧૨૪૩ માઘવદિ ૫ સોમે શ્રેં રામદેવ પુત્ર શ્રીં નલધરેણ ઉત્તલસ્ય....મોક્ષાર્થે ॥ ”

(૨) “ સંવત્ ૧૨૪૩ માઘવદિ ૫ સોમવાસરે રામદેવપુત્રપ્રાજાટવંશે સુરાશાહેન લેસો લિખિતઃ ॥ ”

એક જ દિવસે લખાયેલા સં. ૧૨૪૩ના આ બંને લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, પોરવાડ શ્રેષ્ઠી રામદેવના એક પુત્ર સુરાશાહે આ મંદિર બંધાવ્યું અને બીજા નલધરે મૂળનાયક ભગવાનની સ્થાપના કરી. આને પણ એ જ પ્રાચીન પ્રતિમા વિદ્યમાન છે. એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૨૩ના લેખમાં શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની મૂર્તિ અંચલગમ્ધીય શ્રીજય-કેસરસૂરિના ઉપદેશથી પોરવાડ શ્રેષ્ઠી શ્રીવચ્છરાજે ભરાવી^૧ અને બીજી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ વીસલનગરના રહેવાસી પોરવાડ વંશી શ્રેષ્ઠી વોગાએ સં. ૧૫૪૩માં ભરાવી અને તેની શ્રીઉદયસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી,^૨ એમ જણાવ્યું છે.

★

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” ભા. ૨. લેખાંક: ૪૦૧.

૨. એજન: લેખાંક: ૪૦૦.

૧૦૦. બાલી

(કોઠા નંબર: ૨૬૬૬-૨૬૬૮)

કાલના સ્ટેશનથી ૪ માઈલ દૂર બાલી નામે મોટું કસ્બાતી ગામ આવ્યાદ છે. ઉદયપુર મહારાણાની પટરાણી બાલીકુંવરીના નામે આ ગામ વસાવેલું છે. એમ પણ કહેવાય છે કે, બાલી નામની ચોધરાણીએ અહીં પ્રથમ વાસ કર્યો તેથી આનું નામ 'બાલી' પડ્યું. પહેલાં અહીં ચૌહાણ રાજાઓનો અધિકાર હતો. પછી જલોરના સોનગરા સરહારો અને તે પછી મેવાડના રાણાઓના અધિકારમાં આ ગામ હતું. તે પછી મારવાડના અધિકાર નીચે આવ્યું. વિ. સં. ૧૮૨૬ થી ૧૮૩૩ સુધીમાં અહીં પશ્ચિમ તરફ નાનો કિલ્લો બંધાવેલો છે. આ બધો હકીકત ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન જણાય છે.

આજે અહીં સ્વેતાંબર જૈનોનાં ૫૪૦ ઘરોમાં ૨૦૦૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૬ ઉપાશ્રય અને ૩ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. બબરમાં શિખરબંધી મંદિર શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું છે. મૂળનાયકની સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧ હાથપ્રમાણની છે. તેની શ્રીહીરવિજયસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. પહેલાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુ બિરાજમાન હતા પરંતુ કોઈ કારણવશાત્ એ મૂર્તિને સ્થાને શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુ બિરાજમાન કરેલા છે. એ સમયે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયેલો છે પણ મંદિર તો પ્રાચીન છે. લોકવાયકા પ્રમાણે આ મંદિર ગંધર્વસેન રાજાએ બંધાવેલું છે. એ હિસાબે લગભગ ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં બન્યું એમ કહેવાય પરંતુ એની એટલી પ્રાચીનતા સંબંધે કશું જાણવા મળતું નથી. લગભગ ૩૫ વર્ષ પહેલાં આ મંદિરની જમીન ખોદતાં સોનાના સિક્કાઓ જડી આવ્યા હતા.
૨. બીજું શિખરબંધી મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે. આમાં કાચનું સુંદર જડાવ કામ કરેલું છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧૧ હાથપ્રમાણની છે. તેના પરિકર ઉપર સં. ૧૧૬૨નો પ્રાચીન લેખ છે. આ મંદિર વિ. સં. ૧૮૨૦માં એશવાલ શેઠ ગોલાજી અને એટાજીએ મળીને બંધાવેલું છે. કેટલાકના કથન મુજબ અહીં કિલ્લો બંધાવવામાં આવ્યો તેની સાથેસાથ આ મંદિર પણ બંધાવવામાં આવ્યું. મૂળનાયકની પ્રતિમા બાલીથી ૨ માઈલ દૂર આવેલા સેલા ગામના તળાવમાંથી નીકળી આવી હતી. ત્યાંથી લાવીને આ મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી છે. આ પ્રતિમાના પ્રતિષ્ઠાકાર ખંડેરકગચ્છીય આચાર્ય શ્રીચશોભદ્રસૂરિ હોય એમ જણાય છે.
૩. ત્રીજું શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર યતિજીના ઉપાશ્રયમાં આવેલું છે. યતિવર્ય શ્રીત્રિલોકસાગરજીએ સં. ૧૬૫૦માં બંધાવેલું છે.

૧૦૧. હથુંડી-રાતા મહાવીર

(કોઠા નંબર: ૨૬૭૦)

એરણપુરા રોડ સ્ટેશનથી પૂર્વ દિશામાં ૬ માઈલ, વીજાપુરથી ૨ માઈલ અને હથુંડીથી ૧ માઈલ દૂર સાવ નિર્જન જંગલમાં આવેલા પહાડમાં એક દેવવિમાન જેવું જૈન મંદિર શોલી રહ્યું છે. એ મંદિર 'રાતા મહાવીર'ના નામે ઓળખાય છે. પાસે કોઈ વસ્તી નથી પણ એ ભૂમિ ઉપર પથરાયેલાં ખંડિયેરો અને સ્થાપત્યના અવશેષોના ચિહ્નો એની ભૂતકાલીન સ્થિતિનું ભાન કરાવી રહ્યાં છે. આજે તો આસપાસ પથરાયેલી કુદરતી રચનામાં સંવાદ સાંધતી આ માનવરચનાનું નિરાળું વ્યક્તિત્વ અહીંની ભૂમિ ઉપર જાણે અજબ કાબૂ ધરાવી રહ્યું હોય એમ તરત ભાસે છે. પહાડની મોટી મોટી બે ટેકરીઓથી ઘેરાયેલી વચલી એક નાની ટેકરી ઉપર મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું વંદનીય મંદિર દૂરથી નજરે પડે છે.

આ મંદિર ૭૫-૮૦ ફીટ લાંબા અને ૫૦-૬૦ ફીટ પહોળા કોટથી ઘેરાયેલું છે. આ કોટને ચારે તરફ જીંચી દીવાલો અને બે તરફ બે મોટા દરવાજાઓ છે. કોટના વિશાળ દરવાજાની બહાર બેસી શકાય એવા એટલા બંને તરફ બાંધેલા છે. વચ્ચે આવેલું ચૈત્ય તદ્દન સાદું છે. તેમાં કેરણી જેવું કશું જણાતું નથી. મૂળભારો, સભામંડપ અને તેના ઉપર એક નાના સરખા ઘૂમટની રચનાવાળું છે. એકંદરે ખૂબ જીર્ણ થયેલું આ પ્રાચીન મંદિર વર્ષોના વરસાદ અને વાવાઝોડોના સામનો કરતું આજ સુધી ટકી રહ્યું છે, એ એક સફલાગ્ય છે.

મૂળ ગભારામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુની મૂર્તિ ઠાા ફીટ ઊંચી છે. એનો રંગ સિંદૂર જેવા રાતા વર્ણનો હોવાથી એને 'રાતા મહાવીર' તરીકે લોકો ઓળખે છે. આવી ઓળખ પાછળ કોઈ ઐતિહાસિક ઘટના હોય તે બાણવામાં આવી નથી. મૂર્તિ પાષાણની નથી, વેળુની કે ઈંટ-ચૂનાની બનાવેલી પ્રતીત થાય છે. મૂર્તિ ઉપર કોઈ કોઈ સ્થળે ચોટલા વરખ ઉપરથી જણાય છે કે એના ઉપર વારંવાર લેખ થતો હશે. મૂર્તિની નીચે પદ્માસન ઉપર લાંછન છે. આ લાંછનની આકૃતિ વિલક્ષણ છે. સિંહના શરીરે પાંખો અને સૂંઠ જેવું કળાય છે, આસપાસની બે આરસની મૂર્તિઓ ઉપરના લેખો ઘસાઈ ગયેલા હોવાથી વાંચી શકાતા નથી.

મૂળ ગભારાની બહાર રંગમંડપમાં જમણી બાજુએ આરસની ઊભી કાસગિયા મૂર્તિ ૧૨ ઈંચ ઊંચી છે અને તેની પાસે એક ગૃહસ્થની મૂર્તિ એવડા જ કદની છૂટી મૂકેલી છે. એના ઉપર લેખ નથી. સંભવ છે કે કોઈ ખંડિત મંદિરમાંથી લાવીને અહીં પધરાવી હશે.

સલામંડપના એક થાંભલા ઉપર સં. ૧૩૩૫, બીજા ઉપર સં. ૧૩૩૬, અને ત્રીજા ઉપર સં. ૧૩૪૫ના શિલા-લેખોમાંથી મંદિરને દાન આપ્યાના ઉલ્લેખો મળી આવે છે.^૧ આ લેખો ઉપરથી અહીં વેપારી અને સંપન્ન શ્રાવકોની બહુલતાનો પણ પરિચય મળે છે.

મૂળ ગભારાની સામે રંગમંડપની દિશામાં જમણી બાજુએ એક ગોખલો છે. તેમાં એક આચાર્યની લાક્ષણિક મૂર્તિ નવ ઈંચની ઊંચાઈવાળી ગિરાજમાન છે. આચાર્ય પાટ ઉપર બેઠા હોય અને તેમનો જમણો પગ નીચે લટકતો હોય એવી આકૃતિ ઘડેલી છે. કમરમાં લંગોટ છે અને મસ્તક નીચે ગળા પાછળ રજોહરણુ (ઓઘો) દેખાય છે. આ મૂર્તિ ઉપરના ઘસાયેલા લેખમાંથી આટલા અક્ષરો વંચાય છે:—

“ સંવત્ ૧૩૪૪ વર્ષે માઘ સુદિ ૧૧ શ્રીહસ્તિઉંડકીય.....”

આટલો માત્ર શિલાલેખ પણ આપણને ઇતિહાસના રાજમાર્ગની આંગળી ચીંધતો કેડીરૂપ બની રહ્યો છે, એ બીના ઓછા મહત્ત્વની નથી.

આમાં હસ્તિકુંડકીય(ગચ્છ)નું નામ છે. તે વર્તમાનમાં હથુડી કહેવાતા ગામનો નિર્દેશ કરે છે. આ ગામની તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ હતી. શ્રીશીલવિજયજી 'તીર્થમાળા'માં નોંધે છે કે—“ રાતો વીર પુરિ મન આશ. ”

શ્રીશ્ચિનતિલકસૂરિએ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં મહાવીરસ્વામીનાં બે મંદિરો ગણાવ્યાં છે તેમાં હથુડીનું પણ નામ છે. આ ગામથી મહાવીરસ્વામીનું આ મંદિર અડધો ગાઉ દૂર છે. સંભવ છે કે ગામની દિનપ્રતિદિન પડતીના કારણે ગામ દૂર પડી ગયું હશે.

પહેલાં અહીં રાઠોડોતું રાજ્ય હતું. તેમાંના કેટલાક રાઠોડો જૈન હતા, જેઓ 'હથુડિયા' કહેવાતા. વાલી, સાહડી, સાંડેરાવ વગેરે મારવાડનાં કેટલાંક ગામોમાં આ હથુડિયા શ્રાવકોની વસ્તી પણ જોવામાં આવે છે. વળી, આ હસ્તિકુંડીના નામથી સ્થપાયેલા 'હસ્તિકુંડીગચ્છ'માં થયેલા શ્રીવાસુદેવાચાર્યે સં. ૧૩૨૫ના ક્ષગણ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે કરેલી પ્રતિષ્ઠાવાળી શ્રીઋષભદેવસ્વામીની મૂર્તિ ઉદયપુરના બાબેલાના મંદિરમાં મોબુદ છે.

ઉપર્યુકત રાઠોડ રાજ્યો પૈકી વિદગ્ધ રાજ્યે બંધાવેલા આ મંદિર સંબંધી એક મોટો શિલાલેખ આ 'રાતા મહાવીર'ના મંદિરના દરવાજાની બીંતમાંથી કેપ્ટન બારટનને મળી આવ્યો હતો. એ લેખ અત્યારે અજમેર મ્યુઝિયમમાં મોબુદ છે. સ્થાનિક ઇતિહાસ અને જૈનધર્મનું મહત્ત્વ દર્શાવતો આ લેખ પ્રલોકબદ્ધ છે અને ૨ ફીટ ૮ ઈંચ પહોળી અને ૧ ફીટ ૪ ઈંચ ઊંચી એવી એક જ શિલા ઉપર બે લેખો ઉત્કીર્ણ છે. કુલ ૩૨ લીટી પૈકી ૨૨ લીટીનો પહેલો લેખ સં. ૧૦૫૩ના માઘ સુદિ ૧૩ ને રવિવારનો છે ને ૧૦ લીટીનો બીજો લેખ સં. ૯૬૬ના માઘ સુદિ ૧૧નો છે.^૨ એ લેખો લેખ અહીં ન આપતાં મૂળ લેખનો સારાંશ જોઈ લઈએ.

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” ભા. ૨, લેખાંક: ૩૧૯, ૩૨૦

૨. એજન: લેખાંક: ૩૧૮.

પ્રથમ લેખમાં શ્રીસૂર્યાચાર્યે રચેલી પ્રશસ્તિના ૪૦ શ્લોકો છે. પહેલા બે શ્લોકોમાં તીર્થકરની સ્તુતિ છે, ત્રીજો શ્લોક રાજકુટુંબના વર્ણનનો છે (આસ નામ નથી), ચોથા શ્લોકમાં રાજ હરિવર્ધન અને તેની પત્ની સુચીનાં નામો આપ્યાં છે. પાંચથી સાત શ્લોક સુધીમાં હરિવર્ધન પછી વિદ્યધરાજ થયાનો હકીકત છે. તેમણે સં. ૯૭૨માં શ્રીવાસુદેવાચાર્યના ઉપદેશથી શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું:—

“ પૂર્વે જૈન નિજમિવ યશો[કારયદ્વ]સ્તિકુંડચાં રમ્યં હર્મ્યં ગુરુહિમગિરેઃ શૃંગસું(શૃ)ગારહારિ ॥ ૬ ॥ ”

વળી, આ વિદ્યધરાજે સ્વયં સોનાથી તોળાઈને એ સોનાનો ૩ ભાગ દેવને અર્થે વાપર્યો અને ૩ ભાગ આચાર્યના ઉપદેશ પ્રમાણે વાપર્યો એ વિશે આ રીતે ઉદ્દેશ્ય ક્યો છે:—

“ દાનેન તુલિતવ(વ)લ્લિના તુલાદિદાનં યેન દેવાય । ભાગ[દ્વયં] વ્યતીર્યત ભાગશ્ચા[ચાર્યવ]ર્ચાય ॥ ૭ ॥ ”

ત્યાર પછીના શ્લોકમાં વિદ્યધરાજ પછી મમ્મટ અને તે પછી ધવલ રાજ થયાનું બતાવ્યું છે. ધવલનું વર્ણન ઘણું વિસ્તારથી આપ્યું છે, જેમાં ધવલે ગૂર્જરનરેશ હુલ્લરાજ વિરુદ્ધ મહેન્દ્રને આશ્રય આપ્યાના કથન ઉપરાંત ધવલના શુભાનું વર્ણન છે. તે પછી તેના પુત્ર બાલપ્રસાદને ગાદીએ બેસાડયાનું અને પોતે સંસારત્યાગ કર્યાનું કથન છે. વળી, બાલપ્રસાદની રાજધાની હસ્તિકુંડી (હથુડી)માં હોવાનું જણાવ્યું છે.

આગળના વર્ણનમાં શ્રીવાસુદેવસૂરિ કે જેમનું નામ પહેલાં લેવામાં આવ્યું છે અને જેઓ વિદ્યધરાજના ગુરુ હતા, તેમના શાંતિભદ્ર નામના શિષ્યનું વર્ણન છે. તે પછી હસ્તિકુંડી (હથુડી)ના ગોષ્ઠિએ (સમુદાયે) ઋષભદેવ મંદિરનો કે જે વિદ્યધરાજને બંધાવ્યું હતું, તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનું અને તેમાં શ્રીઋષભદેવની મૂર્તિની સ્થાપના કર્યાનું આ રીતે જણાવ્યું છે:—

“ વિદ્યધનૃપકારિતે જિનગૃહેતિજીર્ણે પુનઃ સમં કૃતસમુદૃતાવિહ મવાં[વિ]ધિરાત્મનઃ ।

અતિષ્ઠીપત સોડ્યથ પ્રથમતીર્થનાથાકૃતિ સ્વકીર્તિમિવ મૂર્તતામુપગતાં સિતાંશુચુર્તિ ॥ ૩૬ ॥

શાંત્યાચાર્યૈલ્લિપંચાશે સહજે (૧૦૮૫) શા(શ)રદામિયં । માઘશુક્લત્રયોદશ્યાં સુપ્રતિષ્ઠૈઃ પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ૩૭ ॥ ”

આ પછી વિદ્યધરાજે સોનાથી તોળાઈને તે સોનું મંદિરને દાન કર્યાનું અને ધવલે પોતાના પુત્રની સાથે મળીને પીપ્પલ નામનો આઘાટ-કૂવો ભેટ કર્યાનું વર્ણન આ પ્રકારે છે:—

“ વિદ્યધનૃપતિઃ પુરા યદ્વતુલં તુલાદેર્દદૌ, સુદાનમવદાનધીરિદમપીપલલાદસુતં ।

યતો ધવલમૂપતિર્જિનપતેઃ સ્વયં સાત્મ[જો]રઘટ્મથ પિપ્પલોપપ[દકૂ]પકં પ્રાદિશત્ ॥ ૩૮ ॥ ”

છેવટે એ દેવાલય યાવચ્ચંદ્રદિવાકર રહે એવી આશા પ્રગટ કરી સૂર્યાચાર્યે પ્રશસ્તિ રચ્યાનું જણાવ્યું છે.

આ પ્રમાણે વર્ણન આપી અંતમાં સં. ૧૦૫૩ માઘ સુદિ ૧૩ ને સવિચારે પુણ્યનક્ષત્રમાં શાંત્યાચાર્યે શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા અને ધ્વજ્જરોપણ કર્યાનું, તેમજ નાહક, જિદ્ધ, જશ, શંપ, પૂરભદ્ર અને નાગ વગેરે શ્રાવક સમુદાયે મૂળનાયકને વિરાજમાન કર્યાનું લખ્યું છે.

લેખનો બીજો ભાગ ઉપરના લેખથી બિલકુલ સ્વતંત્ર ૨૧ શ્લોકોનો છે, છતાં આ લેખની હકીકત ઉપરના લેખની હકીકતમાં ભિન્ન કરે છે. ઉપર્યુક્ત મંદિરમાં કરેલાં દાનોનું આમાં વર્ણન છે. તેનો સારાંશ આ છે:—

પ્રારંભમાં જૈનધર્મની પ્રશંસા છે. તે પછી હરિવર્મા, વિદ્યધરાજ અને મમ્મટ અનુક્રમે થયા, એ જણાવ્યું છે. ૫ અને ૭મો શ્લોક એ બતાવે છે કે, પોતાના ગુરુ બલિભદ્ર (વાસુદેવ)ના ઉપદેશથી વિદ્યધરાજે આ મંદિર બનાવરાવ્યું હતું અને તે પછી મમ્મટે અને વિદ્યધરાજે કરેલ દાનો તાબં કરી આપ્યાં હતાં: (૧) વેચવા માટેની દરેક ૨૦ પોઠ ઉપર એક રૂપિયો, (૨) ગામડામાંથી કે ત્યાંથી જતી ભરેલી દરેક ગાડીએ એક રૂપિયો, (૩) દરેક ઘાણીએ એક ઘડા દીઠ એક કર્ષ, (૪) ભટ તરફથી નાગરવેલ પાનના ૧૩ ચોલિકા; (૫) જુગારીઓ તરફથી પેલપેલક, (૬) દરેક અરઘટ

(વિશાળ ખેતરવાળા કૂવા) પાસેથી ઘઉં અને જવ શેર ૪, (૭) પેડા દીઠ પાંચ પળ, (૮) ભાર (૨૦૦૦ પળ) દીઠ એક વિશેષક, (૯) ગૂગળ, કુંકુમ, તાંબુ, રૂ, મજીઠ વગેરે વસ્તુની એક ભાર દીઠ ૧૦ પલ, (૧૦) મીઠું, રાજ, મગ, ઘઉં, જવ તેમજ તેવી બીજી વસ્તુના દરેક દ્રોણ દીઠ એકેક માણુક વગેરે.

ઉપરની ઉપજમાંથી ૬ ભાગ ભગવાનના મંદિરમાં જતો; અને ૬ ભાગ ગુરુ બલિભદ્ર (વાસુદેવ)ને વિદ્યાધન તરીકે જતો, એ સુખધી ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે:—

“આદાનાદેતસ્માદ્વાગદ્વયમર્હતઃ કૃતં ગુરુણા | શેષસ્તૃતીયમાગો વિદ્યાધનમાત્મનો વિહિતઃ ||
રાજા તત્પુત્રપૌત્રૈશ્ચ ગોષ્ટ્યા પુરજનેન ચ | ગુરુદેવધર્મં રક્ષ્યં નોપે [ક્ષ્યં હિતમીપ્સુમિઃ] || ”

એ પછી વિદગ્ધ રાજાએ કરેલાં દાનોની સાલતિથિ સં. ૯૭૩નો અષાઠ માસ જણાવ્યો છે, જ્યારે મસ્મટે કરેલા ઉમેરાની તિથિ સં. ૯૯૬ના માહ વદિ ૧૧ની આ રીતે જણાવી છે.

“રામાગિરિનંદકલિતે વિક્રમકાલે ગતે તુ શુચિમા[સે] | “ [શ્રીમ]દ્બલમદ્રગુરોર્ધિદગ્ધરાજેન દત્તમિદં || ૧૯ ||
નવસુ શતેષુ ગતેષુ તુ ષણ્ણવતીસમધિકેષુ માઘસ્ય | કૃષ્ણૈકાદર્યામિહ સમર્થિતં મંમટનૃપેન (ળ) || ૨૦ || ”

છેવટે જણાવ્યું છે કે, જ્યાં સુધી પર્વતો, પૃથ્વી, સૂર્ય, ભરતખંડ, ગંગા, સરસ્વતી, નક્ષત્ર, પાતાળ અને મહાસાગર રહે ત્યાં સુધી કેશવદેવસૂરિ (વાસુદેવ-બલિભદ્ર)ની પરંપરાને માટે શાસન કાયમ રહો.

અંતે ફરીથી સાલ-તિથિના ઉલ્લેખ કરીને સૂત્રધાર (શિલ્પી) સત્યયોગેશ્વરે કૌતર્યાનું લખી લેખ પૂર્ણ કર્યો છે.

આ શિલાલેખ ઉપરથી અનેક ઐતિહાસિક હકીકતો પ્રગટ થાય છે. એક તો દશમા સૈકામાં આ રાજધાનીનું હથુ'ડી ગામ મોટું અને સંપન્ન હશે, તેમાં અનેક શ્રાવક કુટુંબો વસતાં હશે. વળી આ લેખ હથુ'ડીના રાઠોડવંશની કમશઃ રાજવલીનાં નામો આપે છે અને તે તે રાજાઓના સમકાલીન પુંજરાજ, મૂળરાજ, હુર્લભરાજ, મહેન્દ્ર વગેરે રાજાઓની નોંધ પણ કરે છે. હથુ'ડીનો આ આખોયે રાજવંશ જૈનધર્મી હોવાની નિઃસંદેહ ખાતરી કરાવે છે અને આ તીર્થનો સં. ૯૯૬ થી ૧૦૫૩ સુધીનો ઉપયુક્ત ઇતિહાસ સ્પષ્ટ બતાવે છે. વિદગ્ધરાજે આ મંદિર બંધાવ્યું ને દાન આપ્યું અને તેના ઉત્તરાધિકારીઓએ એનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી એ દાનમાં વેપાર પર લાગાઓ લગાવી ઊમેરો કર્યો. આ ઉપરથી આ તીર્થ પ્રત્યે તેમની ભારે શ્રદ્ધા હોવાનું પ્રમાણ સાંપડે છે.

વળી, બીજી હકીકતોને જતી કરી મહત્વની બાબત આ લેખમાંથી જડે છે તે એ કે, આ મંદિર બંધાવનાર વિદગ્ધરાજે મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની સ્થાપના કરી હતી. ધવલે કરાવેલા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે પણ શ્રીઋષભદેવ ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત હતા, જ્યારે સં. ૧૩૩૫ના સભામંડપના થાંભલાના લેખમાં “શ્રીરાતામિધાન જીમહાવીરદેવસ્ય” અને સં. ૧૩૪૫ના લેખમાં “હાથિહંડીગ્રામે શ્રીમહાવીર”ના અતિસ્પષ્ટ ઉલ્લેખો છે. આથી જણાય છે કે, અગિયારમી સદી પછી સં. ૧૩૩૫ સુધીના વચલા ગાળામાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનને બદલે શ્રીમહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા થઈ હોવી જોઈએ. કેટલાકેનું કહેવું છે કે શ્રીઋષભદેવનું કોઈ બીજું મંદિર અહીં હોય અને તે ધ્વસ્ત થયું હોય. ગમે તે હો પણ આ મંદિર હસ્તિકુંડી-હથુ'ડીનું છે એમાં શંકાને લેશ અવકાશ નથી.

મંદિરમાંથી મળેલા એક શિલાલેખ એક નવી હકીકત પ્રગટ કરે છે:—

“સંવત્ ૧૨૯૯ વર્ષે ચૈત્રસુદિ ૧૧ શુક્રે શ્રીરત્નપ્રમોપાધ્યાયશિષ્યૈઃ શ્રીપૂર્ણચન્દ્રોપાધ્યાયૈરાલકદ્વયં શિશ્વરાણિ ચ કારિતાનિ સર્વાણિ ||”

—સં. ૧૨૯૯ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારે શ્રીરત્નપ્રભ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય શ્રીપૂર્ણચન્દ્ર ઉપાધ્યાયે અહીં બે ગોખલા કરાવ્યા અને બધાં શિખરો બનાવરાવ્યાં.

જે શ્રદ્ધાથી રાજાઓએ આ તીર્થની સ્થાપના કરી તેના સંરક્ષણ માટે વિવિધ ઉપાયો યોજ્યા અને શ્રેષ્ઠીઓએ જે ભક્તિથી દાન આપી વારંવારની યાત્રાઓથી આ તીર્થને અજવાળ્યું તેના ઉપર આજે આથમતા સૂર્યનાં ઝાંખાં કિરણોનો આછો પ્રકાશ હજીયે દેખાય છે. કાળનાં અંધારાં ઊતરે એ પહેલાં એને ઉદ્ધારી લેવાની જરૂર છે.

૧૦૨. સેવાડી

(કોડા નંબર : ૨૬૭૩-૨૬૭૪)

એરણ્યુપુરા સ્ટેશનથી ૮ માઈલ દૂર સેવાડી નામે ગામ છે. સેવાડીનું શાસ્ત્રીય નામ શમીપાટી અથવા શ્વેતપાટી હતું. અહીંના પ્રાચીન શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના જૈન મંદિરના ભોંયરાની ખારશાખમાં સં. ૧૧૭૨ નો મોટો લેખ આ પ્રકારે છે, જેમાં આ ગામનું નામ ઉલ્લેખાયું છે અને તેમાંથી આ ગામના સ્થાનિક ઇતિહાસ ઉપર પણ ઠીક પ્રકાશ પડે છે.

“સ્વજન્મનિ જનતાયા જાતા પરિતોષકારિણી શાંતિઃ । વિબુધપતિવિનુતચરણઃ સ શાંતિનામા જિનો જયતિ ॥૧॥
 આસીદુગ્રપ્રતાપાવઃ શ્રોમદળહિલ્લભૂપતિઃ । યેન પ્રચંદદોર્દેખ્દપરાક્રમજિતા મહી ॥ ૨ ॥
 તત્પુત્રશ્ચાહમાનાનામન્વયે નીતિમુદ્રહન્ સઃ । જિંદરાજાભિધો રાજા સત્યશૌર્યસમાશ્રયઃ ॥ ૩ ॥
 તત્તનુજસ્તતો જાતઃ પ્રતાપાક્રાંતમૂતલઃ । અશ્વરાજઃ શ્રિયાધારો મૂપતિમૂભૂતાં વરઃ ॥ ૪ ॥
 તતઃ કટુકરાજેતિ તત્પુત્રો ધરણીતલે । જહ્ને સ વ્યાગસૌભાગ્યવિહ્યાતઃ પુણ્યવિસ્મિતઃ ॥ ૫ ॥
 તદ્મુક્તો પત્તનં સ્મ્યં શમીપાટીતિનામકં । તત્રાસ્તિ વીરનાથસ્ય ચૈત્યં સ્વર્ણસમોપમં ॥ ૬ ॥
 હતશ્ચાસીદ્ વિશુદ્ધાત્મા યશોદેવો બલાધિપઃ । રાજ્ઞાં મહાજનસ્યાપિ સભાયામવ્રણીઃ સ્થિતઃ ॥ ૭ ॥
 શ્રીધંડેરકસદગ્છે વંધૂનાં સુહૃદાં સતાં । નિત્યોપકુર્વતા યેન ન શ્રાંતં સમચેતસા ॥ ૮ ॥
 તત્સુતો બાહડો જાતો નરાધિપજનપ્રિયઃ । વિશ્વકર્મેવ સર્વત્ર પ્રસિદ્ધો વિદુષાં મતઃ ॥ ૯ ॥
 તત્પુત્રઃ પ્રથિતો લોકે જનધર્મપરાયણઃ । ઉત્પન્નસ્થલકો રાજ્ઞઃ પ્રસાદગુણમંદિરં ॥ ૧૦ ॥
 દયાદાક્ષિણ્યગાંભીર્યવુદ્ધિચિદ્ધચાનસંયુતઃ । શ્રીમત્કટુકરાજેન તસ્ય દાનં કૃતં શુભં ॥ ૧૧ ॥
 માધે ત્ર્યંબકસંપ્રાપ્તૌ વિતીર્ણે પ્રતિવર્ષકં । દ્રમ્માષ્ટકં પ્રમાણેન થલ્લકાય પ્રમોદતઃ ॥ ૧૨ ॥
 પૂજાર્થે શાંતિનાથસ્ય યશોદેવસ્ય સ્વત્તકે । પ્રવર્દ્ધયતુ ચંદ્રાર્કં યાવદાદાનમુજ્જ્વલં ॥ ૧૩ ॥
 પિતામહેન તસ્યેદં શમીપાટચાં જિનાલયે । કારિતં શાંતિનાથસ્ય વિવં જનમનોહરં ॥ ૧૪ ॥
 ધર્મેણ લિપ્યતે રાજા પૃથ્વી મુનક્તિ યો યદા । બ્રહ્મહત્યા સહસ્રેણ પાતકેન વિલોપયન્ ॥ ૧૫ ॥
 સંવત્ ૧૧૭૨ ॥

—આ લેખના પ્રારંભમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સ્તુતિ કરી છે. તે પછીના શ્લોકોમાં જણાવ્યું છે કે—પરાક્રમી અણ્ણહિલ નામે ભૂપતિ થયો. તેનો પુત્ર ચૌહાણોના વંશમાં શૂરવીર જિંદ નામે થયો. તેનો પુત્ર અશ્વરાજ, તેનો પુત્ર કટુકરાજ થયો. તેને શમીપાટીમાં બગીચ હતી. એ સમયે ત્યાં શ્રીવીરનાથનું સુવર્ણસમું મંદિર હતું.

બીજા વંશનો એક વિશુદ્ધહૃદયી યશોદેવ નામે સેનાનાયક હતો જે રાજા અને મહાજનોની સભામાં અગ્રણી હતો. સમાન ચિત્તવાળો યશોદેવ પંડેરકગચ્છના બંધુઓ, મિત્રો અને સજ્જનો—ઉપર ઉપકાર કરતાં થાકતો નહોતો. તેને બાહડ નામે પુત્ર હતો, જે વિશ્વકર્માની માફક રાજાઓને પ્રિય હતો. તેને થલ્લક નામે પુત્ર થયો, તે જૈન ધર્મમાં પરાયણ હતો અને રાજાઓનો પ્રસાદપાત્ર હતો. પ્રતિવર્ષે માધ માસમાં શિવરાત્રિના દિવસે કટુકરાજ પ્રસન્ન થઈને થલ્લકને આઠ દ્રમ્મ બક્ષીસમાં આપતો, તે એવી ઈચ્છાથી કે શમીપાટીના જિનાલયમાં તેના પિતામહ યશોદેવે બનાવેલા ગોખલામાંના શ્રીશાંતિનાથ બિંબની પૂજા કરવામાં આવે અને એ દાન યાવવ્યંદ્રદિવાકરો ચાલતું રહે. આ દાન જે લોપશ્યે તેને હજાર ગાય માર્યાનું પાપ છે. અંતે સં. ૧૧૭૨ની સાલ આપી છે.

સુંધાની પહાડી પરના જૈનાચાર્ય રચિત શિલાલેખમાં પણ આ રાજાઓની વંશાવલી આ રીતે આપી છે. આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે સં. ૧૧૭૨ પહેલાં આ મંદિર બની ચૂક્યું હતું અને ગામ તો એથીયે પ્રાચીન હોય એ નિઃસંદેહ વાત છે. એ સમયે આ ગામની ભારે બાહોજલાલી હશે એમ લાગે છે: એક લૌકિક પદ્યમાં ઉલ્લેખ છે કે—

“સેવાડી સો વાવડી, રૂડી જેતલ વાવ; ખાંડી પીપર પારણ, હીસે દેતલ પાર.”

આ ઉપરથી સેવાડીમાં ૧૦૦ વાવડી હોવાનું જણાય છે. આજે પણ જેતલ વાવડી બહુ મોટી અને સુંદર છે.

આ ગામમાં જૈન ઓશવાલોનાં ૨૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. ૧ મોટી ધર્મશાળા, ૪ ઉપાશ્રયો અને ૨ જૈન મંદિરો છે.

૧. ગામની વચ્ચે બજારમાં વિશાળ અને ભવ્ય સૌધશિખરી શ્રીમહાવીર ભગવાનનું બાવન જિનાલય મંદિર છે. એ જ મંદિરમાંથી ઉપર્યુક્ત લેખ મળી આવ્યો છે. અહીં મૂળગભારામાં મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧૫૫ હાથ ઊંચી સફેદ પાષાણની વિરાજમાન છે. આસપાસ આવેલી દેવકુલિકાઓમાં ૫૬ જિનમૂર્તિઓ લગભગ તેરમી સદીની પ્રતિષ્ઠિત છે. આ સિવાય સંકેરગચ્છીય શ્રીયશોભદ્રસૂરિની પરંપરાના શ્રીગુણરત્નસૂરિની સુંદર મૂર્તિ છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૪૪ ના માધ સુદિ ૧ ને રવિવારનો લેખ છે. મંદિરના દરવાજાની આબુખાબુએ ૬ દેરીઓ બનેલી છે, જે સં. ૧૬૮૨ ના જેઠ સુદિ ૧૨ ના દિવસે યતિ પ્રતાપરત્નજીએ કરાવી છે. અગ્રભાગની એક દેરીની ભીંત ઉપર સં. ૧૨૧૩ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ને સોમવારનો લેખ છે. બીજી દેરીની બાર સાખમાં સં ૧૧૬૭ ના ચૈત્ર સુદિ ૧ નો લેખ છે. મંદિરની એક કોટડીની ભીંત પર સં. ૧૬૬૮ ના આસો સુદિ ૧૩ ને રવિવારનો લેખ છે. આ અને બીજા પ્રાચીન લેખોથી જણાય છે કે, એક સમયે આ સ્થળ તીર્થરૂપે પ્રસિદ્ધ હશે અને તેની પૂજના નિભાવ માટે કેટલાકોએ જુદી જુદી ભેટ મંદિરને આપી હશે. એ બધા શિલાલેખો અને તેની વિગત આપવાને અહીં અવકાશ નથી.

૨. આ ગામની બહાર પશ્ચિમમાં એક પ્રાચીન વાવડી પાસે બીજું શિખરબંધી મંદિર નવું બન્યું છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનની મૂર્તિ ૧ હાથ ઊંચી ત્રિગુણ સહિત વિરાજમાન છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૮૨ના જેઠ સુદિ ૧૨ ના દિવસે યતિ શ્રીપ્રતાપરત્નજીએ કરાવી છે. આ મંદિરમાં શત્રુજય અને ગિરનારની રચના કરેલી છે. એક સમયસરણમાં અતુર્ભુખ પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. નવચોકડી અને રંગમંડપની શોભા રણિયામણી છે. આ મંદિરની જમણી બાજુએ આવેલી એક છત્રીમાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનાં ચરણો સ્થાપિત છે. તેમાં શ્રીગોતમ-સ્વામી વગેરેની ૮ પ્રતિમાઓ નવી પધરાવી છે.

અહીં નદીના કિનારે આવેલો અમરાપુરીનો બગીચો કોઠારી ચેનાજી ઉદયભાણુવાળાએ બંધાવેલો છે ને તે સેવાડીના જૈન સંઘને અર્પણ કર્યો છે.

અહીંથી ૧ કોસ દૂર સરલી જંગલમાં એક નેમા વાવ શા. પ્રેમચંદ હંસાજીએ ત્રણ હજાર રૂપિયાનો વ્યય કરીને બંધાવી હતી, તે થોડાં વર્ષો ઉપર પડી ગઈ છે.

૧૦૩. સેસલી

(કોઠા નંબર : ૨૬૭૯)

કાલના સ્ટેશનથી ૬ માઈલ દૂર અને બાલીથી ૨ માઈલ પૂર્વમાં સેસલી નામે તીર્થધામ છે. આજે અહીં એક પણ જૈનનું ઘર નથી માત્ર ૧ જૈન ધર્મશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે પરંતુ પ્રાચીન કાળમાં આ સ્થળ ભારે બહો-જલાલીવાળું હશે એમ લાગે છે.

અહીં શ્રીદાદાપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભવ્ય મંદિર શિખરબંધી છે. વિ. સં. ૧૧૮૭ના અષાઠ સુદિ ૭ને શનિવારે સંઘવી માંડણે ૭ લાખ રૂપિયા ખર્ચ કરીને ભવ્ય જિનાલય બંધાવ્યું હતું અને તેની લદ્દારક શ્રીઆનંદસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્થાપનાના કારણે આ તીર્થ સેસલી નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. માંડણ ઠાલાવત હતો. પ્રતિવર્ષ આ મંદિર ઉપર તેમના વંશજો તરફથી ધન ચડાવવામાં આવે છે. ઠાલાવતોનાં ઘરો ખાંભેલ આદિ ગામોમાં આબાદ છે.

મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧૫ હાથ ઊંચી ઊભી ગિરાજમાન છે, જે સં. ૧૨૫૨માં પ્રતિષ્ઠિત છે. આ મૂર્તિ લારલાઈ^૧ ગામથી લાવીને અહીં પધરાવવામાં આવી છે. પરિકર ઉપર સં. ૧૪૬૩નો લેખ છે પણ મૂળનાયકની પ્રતિમા તેથીયે પ્રાચીન છે.

અહીં ભાદરવા સુદિ ૧૦ અને કાર્તિક સુદિ ૧૦ એમ વર્ષમાં બે વખત મેળો ભરાય છે.

૧૦૪. સાંડેરાવ

(ક્રોડા નંબર : ૨૭૨૭-૨૭૨૮)

કાલના સ્ટેશનથી ૭ માઈલ દૂર સાંડેરાવ નામનું ગામ મહાદેવ પહાડીની નીચે વસેલું છે. રાવ સાંડાણએ વસાવ્યું હોવાથી આનું નામ સાંડેરાવ પડ્યું છે. લગભગ દશમી શતાબ્દીમાં પંડેરક ગચ્છની ઉત્પત્તિ આ ગામના નામ ઉપરથી થઈ છે, આથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે. પંડેરકગચ્છમાં મોટા પ્રભાવશાળી આચાર્યો થયા છે જેમણે શાસનોત્પત્તિનાં યશસ્વી કાર્યો કર્યાની નોંધ જૈન ગ્રંથોમાં નોંધાયેલી છે. શ્રીશાંતિસૂરિના શિષ્ય સમર્થ આચાર્ય ઈશ્વરસૂરિ અને માનિત્રક શ્રીયશોભદ્રસૂરિ આ ગચ્છના આચાર્યપુંગવો હતા. તેમણે જ અહીંના શ્રીશાંતિનાથના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. અહીં સ્વેતાંબર જૈનોનાં ૩૦૦ ઘર વિદ્યમાન છે. ૨ ઉપાશ્રય, ૨ ધર્મશાળાઓ અને ૨ શિખરબંધી જૈન મંદિરો મોબુદ છે.

૧. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ગંધર્વસેન રાજાના સમયમાં બનેલું હોવાનું કહેવાય છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ તોરણ અને પરિકર સહિત છે. અને પડખે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. મંદિરના મંડપમાં જમણા ભાગમાં આવેલી જિનમૂર્તિઓ ઉપરાંત એક આચાર્યની પ્રતિમા છે. તેમની પલાંઠી નીચે સં. ૧૧૬૭નો આ પ્રકારે લેખ છે:—

“શ્રીપંડેરકગચ્છે પંડિતજિનચન્દ્રેણ ગોષ્ઠિયુતેન વિજયદેવનાગમૂર્તિ: કારિતા મુક્તિવાંછતા સંવત્ ૧૧૬૭ વૈશાખ વદિ ૩ ધિરપાલ: શુભંકર: ॥”

મંદિરના પ્રવેશદ્વારની એક બારશાખમાં સં. ૧૨૨૧નો બે પંક્તિનો લેખ પ્રાચીન લિપિમાં આ પ્રકારે ઉત્કીર્ણ છે:—

“સંવત્ ૧૨૨૧ માઘ વદિ ૨ શુક્રે અબેહ શ્રીકેલ્હણદેવરા[ગ્યે] તસ્ય માતૃરાજી શ્રીઆન[લ]દેવ્યા શ્રીપંડેરકીયમૂળનાયક શ્રીમહાવીરદેવાય [ચૈ]ત્ર વદિ ૧૩ કલ્યાણિકનિ[મિ]ત્તં રાજકીયમોગમધ્યાત્ યુગંધર્યા: હાણ્લ એક: પ્રદત્ત: । તથા રાષ્ટ્રકૂટ પાતૂ કેલ્હણ ત[દ્રા]તૃજ ઉત્તમસીહ સૂદકાલ્હણ આહલ આસલ અળતિમાદિભિ: તલારાભાવ્યથ સ (?)ગટસન્કાત્ અસ્મિન્નેવ કલ્યાણકે દ્ર ૧ પ્રદત્ત: ॥ ૧ તથા શ્રીપંડેરકવાસ્તવ્ય રથકાર ધળપાલ સૂરપાલ જોપાલ સિગડા અમિયપાલ જિસહર દેલ્હણાદિભિ: [ચૈ]ત્ર સુદિ ૧૩ કલ્યાણકે યુગંધર્યા: [હાણ્લ] ઇ [ક ૧ પ્ર].....”

આ લેખમાં આવેલા ‘હાએલ’ ‘તલારાભાવ્ય’ અને ‘યુગંધરી’ આ શબ્દોના અર્થ જાણવાયોગ્ય છે. એક હુળથી એક જ દિવસમાં ખેડેલી જમીનમાંથી ઉત્પન્ન ધાન્યને ‘હાએલ’ કહે છે. પુરાધ્યક્ષ, નગરરક્ષક અથવા તલારા ગામનું મહેસૂલ ઉધરાવનારને ‘તલારાભાવ્ય’ કહે છે, જ્યારે ‘યુગંધરી’ જુઆરને કહે છે.

આ મંદિરના મંડપના સ્તંભ પર સં. ૧૨૩૬નો એક બીજો લેખ છે તે આ પ્રમાણે છે:—

૧. બાલી ગામથી અગ્નિખૂણામાં લારલાઈ નામે ગામ છે. ત્યાં જૈન મંદિરનું ‘ખંડિયેર ઊલું’ છે. તેમાંથી સં. ૧૨૩૩ની સાલના બે શિલાલેખો મળી આવ્યા છે. જે “પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ” ભા. ૨ માં લેખાંક: ૩૪૬-૩૪૮ પર પ્રગટ થયા છે. એનું વિવેચન પણ પૃ. ૨૩૬-૨૩૮માં આવેલું છે.

“[થાં] યા સુત રાહ્યાપાહ્યા[મ્યાં] માતૃપ[દ] શ્રીનિમિત્તિ સ્તં]મકો(કઃ) પ્રદતઃ(ત્તઃ) [સં]વત્ ૧૨૩૬ કારિ(ર્તિ)ક વદિ [૨] ઘુષે અ[ધિ]હ શ્રીનહૂલે મહારા[જા]ધિરાજશ્રીકેલ્હણદેવકચ્યાળવિજયરાજ્યે પ્રવર્તમાને [રાજ્ઞી] શ્રીજાલ્હણદેવિમુકો(કૌ) શ્રોવં[ડેર]કદેવ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રતાપતઃ થાંથાસુતરાહ્યાકે[ન] મા(શ્રા)તૃ પાહ્યાપુત્ર સોઢા સુમકર રા[મ]દેવ ધારણિ[યવો] હીષવર્દ્ધમા[ન] લક્ષ્મીધરસહજિગ સ[હ]દેવ [સહિયગ] હા (?) [રા] સાંધીરણ હરિચંદ્રવરદેવાદિમિઃ યુતેન મ....પરમશ્રેયોર્થે વિદિતનિજગૃ[હં] પ્રદતઃ(ત્તં) ॥ રાહ્યાશ(સ)[ત્ક] માનુષૈ[ઃ] વસદ્ધિઃ વ[ર્ષ] પ્રતિ હાણ ૪ પ્રદેયા[ઃ]. શેષજનાનાં વસતાં સાધુમિઃ ગોષ્ટિકેઃ(કૈઃ) સારા કાર્યા ॥ સંવત્ ૧૨૩૬ વર્ષે ઘે(જ્યે)[ષ્ટ] સુદિ ૧૩ શનૌ સો[યં] માતૃધામતિ પુનઃ (પુણ્યાર્થે?) સ્તંમકો ઉઘૃ (દઘૃ) [તઃ] ॥

પહેલા લેખ ઉપરથી જણાય છે કે આ મંદિર મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામીનું હતું અને ખીબા લેખથી મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું હોવાનું જણાય છે. આથી લાગે છે કે સં. ૧૨૨૧ માં મૂળનાયક મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ હતી અને સં. ૧૨૩૬ માં તેમની જગ્યાએ શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પધરાવવામાં આવી હશે. આજે મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન છે.

૨. ખીબું શિખરબંધી જિનાલય ખીમેલ જવાના રસ્તે દરવાજાની પાસે છે. આ મંદિર પોરવાડ મોતીજી વરદા-જીની પત્ની શ્રાવિકા હાંસીબાઈએ નવું બંધાવ્યું છે. આ મંદિર નાનું હોવા છતાં રમણીય છે.

૧૦૫. ખીવાણી

(કોઠા નંબર : ૨૭૩૬-૨૭૩૮)

એરણપુરાડથી ૧૦ માઈલ દૂર પશ્ચિમોત્તર દિશામાં ખીવાણી નામે કસબો વસેલો છે. એનું પ્રાચીન નામ સુમાનંદી. આ ગામ કેણે વસાવ્યું તે જાણવામાં આવ્યું નથી. અહીં ૧૦૦૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૩ ઉપાશ્રય, ૧ જૈન ધર્મશાળા અને ૨ જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

૧. ગબ્બરમાં આવેલું શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી પરંતુ મૂર્તિ પ્રાચીન અને મનોહર છે. આ પ્રતિમા પ્રવેતવર્ણી ૧ હાથપ્રમાણની છે. સં. ૧૮૫૪ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે.

આ મંદિરની મૂર્તિઓ સંબંધે સ્થાનિક માહિતી એવી મળી છે કે, આ ગામના ઠાકોર દેવડા અનોપસિંહજીના સમયમાં સં. ૧૮૫૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ના દિવસે પ્રથમ ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ ધર્મશાળા પાસેની જમીનમાંથી મળી આવી હતી. એ પછી એ સ્થળે વધુ જોદકામ કરતાં ૧૨ જિનબિંબો નીકળ્યાં હતાં. તેની સાથે ઘણું દ્રવ્ય પણ મળી આવ્યું હતું. જિનાલય બાંધવાનું નક્કી થતાં સં. ૧૮૫૨ ના શ્રાવણ વદિ ૩ ને દિવસે મંદિરનું શિલારોપણ કરવામાં આવ્યું અને સં. ૧૮૫૪ ના ફાગણ સુદિ ૨ ના દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

પ્રતિમાઓ નીકળી એ જ સમયે પહાડમાંથી આરસપાણીની બાણ પણ જડી આવી. એ જ બાણના પથ્થરોથી આ મંદિર બાંધવામાં આવ્યું. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, મંદિર સંપૂર્ણ બંધાઈ ગયા પછી બાણમાંથી નીકળતા પથ્થરો પણ બંધ થયા; આથી નવકોટિ મારવાડમાં આ મંદિરની પ્રસિદ્ધિ થતાં લોકો યાત્રાર્થે આવવા લાગ્યા અને કાર્તિક સુદિ ૧૦ ના દિવસે એણે સ્થાપન કરવામાં આવ્યો, જે અત્યાર સુધી ચાલુ છે.

શાહ મોતી કોલાના જૂના ચોપડાના એક પૂંઠા ઉપર લખેલા સ્તવન ઉપરથી જણાય છે કે આ મંદિરમાં આરસ-પાણીની ૧૩ મૂર્તિઓ છે. આજે પણ અહીં ૧૩ મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે.

૨. ખીબું મંદિર ગામ બહાર શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું શિખરબંધી છે. શેઠ કપૂરચંદ પરતાપજી સોલાવતે બંધાવી સં. ૧૯૮૯ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ દેરાસર ‘શત્રુંજયાવતાર’ અથવા ‘શત્રુંજય’ના નામે ઓળખાય છે.

૧૦૬. જાકોડા

(કોઠા નંબર : ૨૭૪૬)

એરણપુરા રોડ સ્ટેશનથી ૪ માઈલ દૂર જાકોડા તીર્થસ્થળ આવેલું છે. અહીં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ સપરિકર છે પરંતુ આ પરિકર ખીણ કોઈ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિનું લગાવેલું જણાય છે. પરિકરમાં સં. ૧૫૦૪નો લેખ છે, એ લેખનો ભાવાર્થ આ પ્રકારે છે:—‘ સં. ૧૫૦૪માં શ્રીયક્ષ-પુરીય નગરમાં તપાગચ્છીય શ્રીસોમસુંદરસૂરિના શિષ્ય શ્રીજ્યયંત્રસૂરિએ મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરી. ’ આ મંદિરમાં પાષાણની ૭ અને ધાતુની ૨ પ્રતિમાઓ છે.

પંદરમા સૈકામાં આ તીર્થ જાણીતું હતું. શ્રીમેહકવિએ આ તીર્થનો ઉલ્લેખ પોતાની ‘તીર્થમાળા’માં કર્યો છે.

અહીં ૫ જૈનોની વસ્તી છે અને ૧ જૈન ધર્મશાળા છે.

૧૦૭. રાણુકપુર

(કોઠા નંબર : ૨૭૭૨-૨૭૭૪)

રાણુ સ્ટેશનથી ૭ માઈલ, કાલના સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ અને સાદ્દીથી પૂર્વ-દક્ષિણ દિશાએ ૬ માઈલના અંતરે આવેલું રાણુકપુર નામે જૈનોનું મોટું તીર્થધામ છે. આ તીર્થધામની રચના ખાતર જ કુંભા રાણાના નામ ઉપરથી રાણુકપુર ગામ પંદરમા સૈકામાં વસાવવામાં આવ્યું હતું, આ તીર્થના નિર્માતા વિશે ‘સોમસૌભાગ્ય કાવ્ય’, જુદી જુદી તીર્થમાળાઓ અને ‘રાણુગપુર ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સ્તવન’માંથી જે ઈતિહાસ સાંપડે છે તેનો સંકલિત ટૂંકા સાર આ છે:—

નાંદિયાના વતની શેઠ કુરંપાલ અને તેમની પત્ની કામલદેને એ પુત્ર હતા. મોટાનું નામ રત્નાશાહ અને નાનાનું નામ ધરણાશાહ. બંને ભાઈઓએ નાનપણથી જ ખૂબ સંસ્કારી અને બુદ્ધિશાળી તરીકે નામના મેળવી હતી. તેમાં ધરણાશાહની કુશલતા તેમજ ઉદાર પ્રકૃતિનો પરિચય કુંભા રાણાને થતાં તેમણે રાજકારભારને યોગ્ય જાણી તેમને મંત્રીપદ આપ્યું. સં. ૧૪૪૬માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિ જેવા પ્રભાવક આચાર્યના ઉપદેશથી તેમનું જીવન ધાર્મિકતા તરફ વળ્યું હતું. એ સમયે ધરણા શેઠે બત્રીશ વર્ષની લરચુવાનીમાં શત્રુજય પર જુદા જુદા નગરોથી એકઠા થયેલા બત્રીશ સંઘો વચ્ચે સંઘતિલક કરાવી, ઈદ્રમાળ પહેરી ચોથું બ્રહ્મચર્ય વ્રત ઉચ્ચર્યું હતું. દાનપુણ્ય અને તીર્થયાત્રાનાં અનેક ધાર્મિક કાર્યો કરતાં છેવટે તેમને એક ‘નલિનીગુહમંચિમાન’ જેવા દેવપ્રસાદની રચના કરવાની ભાવના થઈ આવી. એમણે એ માટે જગા પસંદ કરી, કુંભા રાણા પાસેથી જમીન ખરીદી લીધી, અને એ ભૂમિ ઉપર ગામ વસાવી રાણાના નામ ઉપરથી તેને ‘રાણુકપુર’ એવું નામ આપ્યું. એ ભૂમિ ઉપર સિદ્ધપુરના ચતુર્મુખ પ્રાસાદ (રાજવિહાર) જેવી મોટી માંડણીવાળું મંદિર બંધાવવાનો સંકલ્પ કરી ગામ ગામના શિલ્પીઓને એકઠા કર્યા. છેવટે મુંડારા ગામના રહેવાસી દેવા નામના શિલ્પીએ બનાવેલો નકશો પસંદ આવતાં તરત જ મંદિરનો પાયો નાંખવામાં આવ્યો. પાયાના મુહૂર્ત વખતે સાત પ્રકારની ધાતુઓ, કસ્તૂરી અને બહુમૂલ્ય વસ્તુઓ મંગાવવામાં આવી. એ સમયે હરેક શિલ્પીઓને કબંધ વગેરેની ભેટસોગાદ આપી ખુશ કર્યા અને કારીગરો તથા મજૂરો માટે બધી સગવડો પૂરી પાડી. પછી તેા એ ભૂમિ ઉપર સેંકડો શિલ્પીઓનાં ટાંકણાં રાતદહાડો ગાજવા લાગ્યાં.

એક ઉલ્લેખ પ્રમાણે સં. ૧૪૩૪માં અને પં. શીલવિજયજીના કથન મુજબ સં. ૧૪૪૬માં આ મંદિરનો પાયો નાંખાયો. અને સં. ૧૪૬૬માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે એ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

પં. મેહ કવિએ આ મંદિર બંધાયા પછી તરત જ સં. ૧૪૬૬ માં પ્રત્યક્ષ નિહાળીને રચેલા ‘રાણુગપુર ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સ્તવન’માં મંદિરની બાંધણી વિશે હૃદયગ્રાહી ખ્યાલ આપ્યો છે. તેનો ટૂંક સાર એ છે કે, “શિલ્પીઓએ પ્રથમ ઘડેલા પથ્થરોને બંધબેસતી રીતે જડીને પીઠબંધ બાંધી લીધો. તેના ઉપર ત્રણ માળ ચણાવી મધ્યમાં

અનેક પ્રકારના ઊંચા મંડપો બનાવ્યા. અનેક પ્રકારની નકશીવાળી પૂતળીઓથી સુશોભિત મંદિરને બેઠં લોકોનાં ચિત્ત આશ્ચર્યમગ્ન બની ગયાં. એ મંદિરની ચારે બાજુએ ચાર ઉબજવળ ભદ્રપ્રાસાદો બનાવ્યા. આમ નંદીશ્વર દ્વીપના અવતારસમું અને ત્રણે લોકમાં દેહીપ્યમાન લાગતું હોવાથી તેનું નામ 'ત્રૈલોક્યદ્વીપક' રાખવામાં આવ્યું. આમાં પશ્ચિમ દિશાના દ્વારે અત્યંત સુંદર મંડપ છે. ત્યાં હમેશાં નાટક-એન્થ્રવ થયા કરે છે. ઉત્તર દિશાના દ્વારે શ્રીસંઘ અને લોજક-ભાટ બેસીને કલરવ કર્યા કરે છે. પૂર્વ દિશાના દ્વારે સામે જ ઊંચા વિન્ધ્યગિરિની ભીંત છે, એ તરફ લોકોનો વાસ છે, તેથી પ્રભાતે ઊઠીને તેઓ શ્રીઆદિનાથ પ્રભુને પ્રણામ કરી પૂજા-સેવા કરે છે. દક્ષિણ દિશાનું દ્વાર અત્યંત વિશાળ છે, અને તે તરફ પૌષ્પશાળા છે. ચારે દરવાજે ચાર ખિંચો છે. એ ચોમુખી દેવળો ઉપર ચાર શિખરો છે અને ત્રણ ભૂમિકા (માળ)નાં મળીને કુલ ૧૨ શિખરો શોભી રહ્યાં છે. તેમાં સુવર્ણના દંડ-કલશો તો ત્રણે ભુવનનો મોહ પમાડે એવા છે. દેવચંદો, સાત મંદિરમાં ચાર ચાર જિનેશ્વરો, વીશ વિહરમાન જિન અને ચોવીશે તીર્થંકરોનાં મળી ૭૨ જિનાલયો છે, અને ફરતાં ચારે બાજુએ ખિંચોનો પાર નથી. વિવિધ પ્રકારની અનેક પૂતળીઓ અને ઝીણા કોતરકામથી આ મંદિર આલુના ખીબ અવતારસમું લાગે છે. તોરણો અને થાંભલાઓ તો એટલા બધા છે કે તે ગણાવી શકાય એમ નથી.”

દેવટે અત્યંત ઉદ્દાસમાં આવી જઈ કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરતાં કહી દે છે: “બાણે નંદીશ્વરનો અવતાર જ ધરણ્ણવિહાર રૂપે ન થયો હોય!”

અઠારમા સૈકાના યાત્રી શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ પોતાના 'રાણકપુર તીર્થ સ્તવન'માં કહે છે: “નલિનીશુદ્ધ વિમાનની માંડણીવાળું આ મંદિર બહુ ઊંચું છે. પાંચ મેડુ, ચારે તરફ મોટો ગઢ, પ્રધ્વાંડના જેવી ખાંધણી, ૮૪ દેરીઓ, ચારે તરફ ચાર પોળો, ૧૪૨૪ થાંભલા, એકેક દિશામાં બત્રીશ-બત્રીશ તોરણો, ચારે દિશાએ ૪ વિશાળ રંગમંડપો, સહસ્ત્ર કૂટ, અષ્ટાપદ, ૬ લોંચરાં અને અનેક જિનખિંચ, રાચણીની નીચે પાહુકા, અદ્ભુતમૂર્તિ વગેરે ચુક્ત ત્રણ માળનું આ મંદિર છે. અહીં ૩૪૦૦૦ જિન પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે.”

શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાય સં. ૧૭૧૫ માં રચેલા એક સ્તવનમાં જણાવ્યું છે કે, “ત્રૈલોક્યદ્વીપક મંદિરમાં ૭૨ દેવાલયો, ૧ અષ્ટાપદ શિખર, ૧ શત્રુંજય શિખર, ૨૪ મંડપો, ૧૦૦ તોરણો, ૨૦૦૦ સ્તંભો; જેના ઉપર નાટક કરતી ૫૫૨ પૂતળીઓ અને કુલ ૪૦૦૦ પ્રતિમાઓ વિરાજમાન છે. પંચતીર્થી, સમવસરાણુ અને નંદીશ્વર દ્વીપની પશુ સાંગોપાંગ રચનાઓ નિર્માણ કરેલી છે.”

મર્તાલબ કે, આવું લબ્ય દેવમંદિર ખંધાવતાં ઘણાં વર્ષો લાગ્યાં હશે એમાં શંકા નથી, અને હજારો કારીગરો તેમ જ મજૂરોથી આ ગામ વસી ગયું હશે અને ખીબ વર્ણના લોકો પણ વેપાર-ધંધાર્થે અહીં આવી વસ્યા હશે.

પંદરમી સદીના અંતમાં રાણકપુર ઘણું આબાદ અને સમૃદ્ધ નગર બની ચૂક્યું હતું. એ સમયે માત્ર જૈનોનાં જ ૩૦૦૦ ઘરો વિદ્યમાન હતાં. ઉપર્યુક્ત મેહ કવિએ સં. ૧૪૯૯ ની આસપાસ રચેલા 'રાણકપુર ચતુર્મુખ પ્રાસાદ સ્તવન'માં તેઓ જાતમાહિતીનું વર્ણન કરતાં કહે છે: “રાણકપુર જોઈને અત્યંત ઉદ્દાસ અને સંતોષ થાય છે. આ નગર અણહિલપુર પાટણ જેવું છે, તેના ગઢ, મંદિર અને પોળો અત્યંત સુંદર છે. વચ્ચે સરિતાનાં સલિલ વહે છે. ત્યાં ફૂવા, વાવ, વાડી, હાટ અને જિનમંદિર ઘણાં છે. તેમાં અઠાર વર્ણના લોકો, લક્ષ્મીવંત વેપારીઓ અને પુણ્યશાળી માનવીઓ વસે છે. તેમાં યશસ્વી દાનીશ્વર ધરણ્ણ (ધરણા) નામનો સંઘવી મુખ્ય છે. તે જિનમંદિરનો ઉદ્ધારક છે, તેની પુણ્યાત્મા માતા કમલદે છે જે રત્નસિંહ અને ધરણ્ણ નામના નરરત્નોને જન્મ આપી ધન્ય! ધન્ય! ગવાય છે.”

આ વર્ણન ઉપરથી રાણકપુરની પુરાતન સમૃદ્ધિનો હૂણહૂ ખ્યાલ આવી રહે છે. વળી, એ જ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા' મુજબ અહીં ૭ જિનમંદિરો હતાં; બચારે અઠારમા સૈકાના યાત્રીઓ-શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ અને પં. મહિમાએ અહીં ૫ જિનમંદિરો હોવાની નોંધ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં કરી છે. પણ આજે તો માત્ર ૩ જિનમંદિરો, યાત્રાળુઓ માટેની ૨ ધર્મશાળાઓ અને ૧ ઉપાશ્રય સિવાય આખું 'યે ગામ સૂતું' પડ્યું છે. ટેકરીઓ ઉપર પડેલાં કેટલાંયે ખંડિયરો એના ભૂતકાળની ઝાંખી કરાવી રહ્યાં છે. અહીંથી વસ્તી કેમ ઘટવા પામી અને ૩ સિવાયનાં બાકીનાં મંદિરો ધ્વસ્ત ક્યારે થયાં એ સંબંધે બાણવાબેગ ઇતિહાસ મળતો નથી. કહે છે કે, ઔરંગઝેબના આક્રમણથી આ સુંદર નગરનો ભંગ થયો અને અવારનવાર પડતા દુષ્કાળોના કારણે વસ્તી ઉચાળા ભરી ગઈ.

ધનકુબેર ધરણ્યાશાહે અહીં શિલ્પકળાના અત્યુત્તમ નમૂના સમાન 'ધરણ્યવિહાર પ્રાસાદ' ને બંધાવ્યો છે તે આજે પણ અનેક પ્રકારની વનરાજિ વચ્ચે ઝીણી કેાતરણીથી સુશોભિત વિમાનસમા દેખાય છે. એને ત્રૈલોક્યદીપક પ્રાસાદ, ત્રિભુવનવિહાર, ધરણ્યવિહાર, નલિનીગુહમવિમાન અને ચતુર્મુખ પ્રાસાદ એવા નામોથી સંબોધાય છે. લગભગ પાંચસો વર્ષથી ધરણ્યાશાહની કીર્તિ સંભળાવતું આ ઉન્નત શિખરબંધી ભવ્ય મંદિર પોતાના શિલ્પકળાના સૌંદર્યથી આકર્ષણ કરતું કાળ અને આક્રમણો સાથે યાથ ભીડીને અટકું ઊભું હોય એમ લાગે છે.

૧. આ મંદિર ૪૮૦૦૦ ચોરસ ફીટના વિસ્તારમાં આવેલું છે. મંદિરની ઊંચાઈના પ્રમાણમાં જગતી અને લોચતગિયાની ઊંચાઈ અને વિસ્તાર માપસરના છે. જમીનના સમતળથી મંદિરની પ્રથમ ભૂમિકા ૪૦-૪૫ ફીટ ઊંચે છે. આખું યે મંદિર સેવાડી અને સોનાણાના આરસપાષાણુથી બાંધવામાં આવ્યું છે. મંદિરને ભેતાં જ મનોહર ઘાટ, મજબૂત બાંધણી અને પાયાતું ઊંડાણ કેવું હશે એનો ખ્યાલ આવે છે. પં૦ મેહુ કવિ કહે છે કે, 'આ મંદિરનો પાયો સાત માથોડાં છે.' ખરેખર આવા ભવ્ય મંડાણુ ઉપર બંધાયેલા મંદિરમાં કેટલો ખર્ચ થયો હશે એની કલ્પના સહેજે થઈ આવે છે. એક છૂટા હસ્તલિખિત પાનામાં નોંધ છે કે—“ઘણે પોરવાહ નિજાણુ લાસ્ય દ્રવ્ય લગાયો” મંદિર બોનારને આ કથન અતિશયોક્તિ વિનાતું લાગે એમ છે.

લગભગ પચીસેક પગથિયાં ચડ્યા પછી મંદિરની પ્રથમ ભૂમિકા આવે છે. તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે ચારે તરફ વિશાળ દરવાજાઓ મૂકેલા છે. આજે માત્ર પશ્ચિમ તરફનું દાર જ ખુલ્લું રહે છે.

મૂળમંદિરમાં ચારે દિશામાં લગવાન શ્રીઋષભદેવની પાંચ ફીટ ઊંચી સપરિકર મનોહર મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. ઉત્તર દિશાની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૭૬ અને ત્રણે દિશાની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૪૬૮ ના લેખો છે. મૂળમંદિરની ચારે બાજુએ ચાર વિશાળ મંડપો છે. તેના મુખ્ય મંડપો અને રંગમંડપો જુદા છે. મુખ્ય મંડપમાંથી રંગમંડપમાં જવા માટે નાળ મૂકેલી છે. નાળની બહાર એક ખુલ્લી કમાન છે અને ઊંચે એક નાળમંડપ છે. સુદ્ધી કમાનોમાં સીડી દ્વારા જઈ શકાય છે. પશ્ચિમ તરફની સીડીને વધુ પગથિયાં હોવાથી એ તરફનું દાર મુખ્ય છે.

મૂળમંદિરના આર ખૂણે બખ્ખે દેરાસરો છે. તેના રંગમંડપ અને મુખમંડપો દરેકને જુદા જુદા છે. આ દેરાસરોને ચાર ધૂમટો છે, જે ૪૨૦ સ્તંભો ઉપર રહેલા છે. દરેક ચાર સમૂહની મધ્યના ધૂમટો ત્રણ માળ સુધી ઊંચા છે અને એ જ સમૂહના બીજા ધૂમટોથી ઊંચે જાય છે. આવા મધ્યના ધૂમટોમાંનો એક જે મુખ્ય દારની સામે છે તેની અંદર અને ઉપર એમ બેવડા ધૂમટો છે જેનો આધાર ૧૬ સ્તંભો ઉપર રહેલો છે.

ચારે બાજુએ ફરતી ૭૨ દેવકુલિકાઓ છે, તેની આગળના ભાગમાં વૈવિધ્યભરી મનોહર કોરણી આલેખી છે, મંદિરમાં બધા મળીને ૧૪૪૪ થાંભલા છે. ગમે ત્યાંથી જોઈએ પણ એક સરખા ઘાટના થાંભલાઓની હારમાલા સુંદર દેખાય છે. કેટલાક થાંભલા તે ૪૦-૫૦ ફીટથીયે વધારે ઊંચા છે અને મંડપનો એકે સ્તંભ કોરણી વિનાનો નથી, સ્તંભો ઉપર નૃત્ય કરતા દેવદેવીઓના આકારો કળામયરીતે આલેખ્યા છે. આ મંદિરમાં એક અધૂરો સ્તંભ છે જે ચિતોડના રાણાએ ધારણ્યાશાહની અનુકૃતિ ઊભી કરવા માટે કરાવેલો પરંતુ એમાં અધિક ખર્ચ થઈ જવાથી અધૂરો જ મૂકી રાખવામાં આવ્યો. એ ઉપરથી જ આ સ્તંભોની અસાધારણ કળામયતા અને ખર્ચનો અંદાજ મળી રહે એમ છે.

મૂળનાયક ભગવાનની સામે એક હાથી ઊભેલો છે. તેના ઉપર સં. ૧૭૨૪નો લેખ છે. એક તરફ પાંચસો વર્ષથી ઊભેલું રાચણુ વૃક્ષ અને તેની નીચે શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનાં પગલાં શત્રુંજયનું સ્મરણ અપાવે છે. ઉત્તર પશ્ચિમનાં દેરાસરો પૈકી એકમાં સમેતશિખરની કોરણીભરી રચના છે. અને તેના ઉપર સં. ૧૫૪૮ નો લેખ છે. સામેના બીજા દેરાસરમાં અષ્ટાપદની અધૂરી રચના, બે મોટી શિલાઓ ઉપર યંત્રાકારે ગોઠવેલી નંદીશ્વરની કોરણીભરી રચના, સમેતશિખરવાળા દેરાસરની ભીંતના લાંબા-પહોળા પથ્થર ઉપર કેરેલ શત્રુંજય અને ગિરનારનો પટ, ડાબી બાજુએ નાલમંડપમાં ગોઠવેલી સહસ્રકૃતની સુંદર રચના વગેરે આકૃતિઓની કોરણી બેનમૂન છે.

દક્ષિણ તરફના નાલમંડપ પાસે ખૂણાના દેરાસરની ભીંતમાં એક વિશાળ અખંડ શિલા ઉપર સહસ્રશૃણુ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું આંટીધુટીવાળું શિલ્પ તો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ બનાવી મૂકે એવું છે. આ શિલ્પમાં નાગેન્દ્રની પીઠ ઉપર કાયોત્સર્ગ ધ્યાનરૂપે ઊભેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે અને એ જ નાગેન્દ્રે બીજા નાગ-નાગિણીઓ સાથે આંટા

લગાવી ગઈ હતું ૧૦૦૮ ક્રિષ્ણનું છત્ર પ્રભુ ઉપર ધારણ કરી રાખ્યું છે. નાગ અને નાગિણીઓએ પોતાની સમગ્ર શક્તિ કામે લગાડી હોય તેવું આ શિલ્પ એવી ખૂબીથી ઉપજાવી કાઢ્યું છે કે સામાન્ય નજરે એ કોયડારૂપ બની રહે. આ કૃતિમાં શિલ્પીએ પોતાના ઉત્કૃષ્ટ કલાકૌશલનો પરિચય કરાવ્યો છે. આવી માનસામંજ્યસ્યમાં અજોડ કૃતિઓ ભાગ્યે જ બીજીથી જડી આવે. કહે છે કે આ શિલા બીજીથી લાવીને અહીં મૂકવામાં આવી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૦૩નો લેખ છે. આ શિલા ત્રણ સ્થળેથી ભાંગેલી છે જેને પાછળથી ચૂનાથી સાંધી દીધી છે.

થાંભલા અને છતમાં વૈવિધ્યભર્યું શિલ્પલાવણ્ય તે આંખને આંજી દે તેવું ઊભરાય છે. એક જ મસ્તકમાં જોડાયેલી પાંચ પૂતળીઓ, કમલપત્રની બારીક કેરણી, સભામંડપના કેરેલા ઝુમ્મરો વગેરે આકૃતિઓ શિલ્પકળાના અજોડ નમૂનાઓ ગણાવી શકાય. મૂળનાયકની સન્મુખ એક જ પથ્થરમાંથી આરપાર કેરીને અદ્દર ગોઠવેલાં બે તોરણો તે આંખની શિલ્પકળાની યાદ અપાવે છે.

થાંભલાઓની ગોઠવણી, બહારથી નજરે પડતી વાંકીચૂંકી જમીન પરની દેરીઓની પ્રમાણ પુરસ્કર એકસરખી રચના—આ બધું શિલ્પીની અસાધારણ કળાકૃશળતા બતાવી આપે છે. સમગ્ર મંદિરનું સ્થાપત્ય જ એવા પ્રકારનું છે કે જ્યાં જુઓ ત્યાં એકસરખી દેરીઓ, દેરાસર અને મૂર્તિઓને જોઈને ભુલાવામાં પડી જવાય.

બીજા માળમાં પણ મૂળનાયકરૂપે ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે. નીચેની માફક અહીં ચારે ખૂણે ચાર દેરાસરો બાંધવાની શરૂઆત કરેલી જોવાય છે. તેમાં બેનાં કામ અધૂરાં મૂક્યાં છે અને બેની શરૂઆત કરેલી છે. ત્રીજા માળમાં પણ મૂળનાયક તરીકે ચૌમુખ પ્રતિમાઓ છે.

આ મંદિરને ૮૪ ભોંયરાં હતાં એમ કહેવાય છે. શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ ૬ ભોંયરાં હોવાની નોંધ આપી છે જ્યારે આજે માત્ર પાંચ જ રહેવા પારખ્યાં છે. આ ભોંયરામાં ભવ્ય અને મનોહર અનેક મૂર્તિઓ ભંડારેલી પડી છે.

મૂળનાયકના સભામંડપના બે થાંભલામાંથી પ્રતિમાનાં દર્શન પોતે હરસમયે કરી શકે એવી ગોઠવણીપૂર્વક દાનવીર ધરણ્યાશાહ અને કળાવીર દેવાની ઊભી મૂર્તિઓ મૂકેલી છે. એક ખૂણાના દેરાસરમાં પાઘડી, ખેસ વગેરે વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ અને હાથમાં માળા રાખેલી ધરણ્યાશેઠની મૂર્તિ છે. ચોથા દરવાજાની છત ઉપર ધરણ્યાશેઠ અને તેમના વડીલ અંધુ રતનાશાહની હસ્તિઆરૂઢ મૂર્તિઓ છે. સમગ્ર મંદિરની રચના પાછળ દાનવીર ધરણ્યાશાહના ભક્તિપ્રકુલ સાત્ત્વિક હૃદય અને તેમાં કળાકૃશળ દેવા શિલ્પીની બુદ્ધિ—ચાતુરી મળતાં સૌંદર્યનું અપ્રતિમ વિરાટ શિલ્પ મૂર્તિમંત થયેલું જોઈ શકાય છે. કવિ ઋષભદાસ ‘હીરવિજયસૂરિ રાસ’માં આ તીર્થને મહિમા ગાતાં કહે છે :—

“ગઠ આશુ નવિ ફરસિયો, ન સુણ્યો હીરનો રાસ;
રાણકપુર નર નવિ ગયો, ત્રિણ્યે ગર્ભાવાસ.”

ખરેખર, આજુ અને રાણકપુરની યાત્રા જેણે કરી નથી એનું જીવંત નકામું છે; એવી લોકવાણીનું કથન આ તીર્થને જોતાં અને તેનું વર્ણન વાંચ્યા પછી યથાર્થ લાગે છે.

શિલ્પમર્મજ્ઞ ફરગ્યુસન જેવો વિદેશી વિદ્વાન આ મંદિર વિશે વર્ણન કરતાં છેવટે એક સમાપનસૂત્ર ઉચ્ચારે છે; એ જ આ મંદિરના રચનામહિમા માટે બસ ગણાય. તેઓ કહે છે: “આવી સુંદર ગોઠવણીના ખ્યાલ આપે એવું હિંદુસ્તાનમાં એકે મંદિર નથી.”

આવું સુંદર, ઉન્નત અને વિશાળ મંદિર બંધાયું હોવા છતાં ધરણ્યાશાહની ભાવના વિશે કહેવાય છે કે, ધરણ્યાશાહને તો આ મંદિર સાત માળનું બંધાવવાનો ઈશદો હતો; પરંતુ ત્રણ માળ પૂરા થયા ન થયા ત્યાં તો તેમને યમરાજનો કાળઘંટ સંભળાવા લાગ્યો. આથી તેમણે તરત જ યુગપ્રધાન શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૪૬૬માં કરાવી.

આ પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ સમયે ધરણ્યાશેઠે અહીં બંધાવેલી પોષધશાળામાં શ્રીસોમસુંદરસૂરિ સાથે ૫૦૦ સાધુઓનો પરિવાર જીતર્યો હતો, જેમાં ૪ સૂરિયુંગવો અને ૬ ઉપાધ્યાયો હતા. એમાંના શ્રીસોમદેવ વાચકને આચાર્યપદવી આપવાનો મહોત્સવ પણ ધરણ્યાશાહે અહીં કર્યો હતો, જેમાં તેમણે છૂટે હાથે ધન વાપર્યું હતું.

આ મંદિરમાં પશ્ચિમ તરફના મૂળનાયકની સામેની જમણી તરફની લીંતમાં સં. ૧૪૯૬નો એક મોટો શિલાલેખ કોતરેલો છે જે આ મંદિરના નિર્માતા, પ્રતિષ્ઠાપક વગેરેની માહિતી આપવા ઉપરાંત શુદ્ધિલવંશી રાબાઓની ૪૧ પેઢીની વંશાવલી માટે પણ મહત્વનો ગણાય છે. આથી એ મૂળ લેખ અહીં આપવામાં આવે છે:—

“ શ્રીચતુર્મુખજિનયુગાદીશ્વરાય નમઃ ॥ [વિ]કમતઃ ૧૪૯૬ સંખ્યવર્ષે શ્રીમેદપાટરાજાધિરા[જ] શ્રીબપ્પ ૧ શ્રીગુહિલ ૨ મોજ ૩ શીલ ૪ કાલમોજ ૫ મર્તમટ ૬ સિંહ ૭ મહાયક ૮ રાજીસુતયુતસ્વસુવર્ણતુલાતોલક શ્રીલુમ્માણ ૯ શ્રીમદહટ ૧૦ નરવાહન ૧૧ શક્તિકુમાર ૧૨ શુચિવર્મ ૧૩ કીર્તિવર્મ ૧૪ યોગરાજ ૧૫ વૈરટ ૧૬ વંશપાલ ૧૭ વૈરીસિંહ ૧૮ વીરસિંહ ૧૯ શ્રીઅરિસિંહ ૨૦ ચોડસિંહ ૨૧ વિક્રમસિંહ ૨૨ રણસિંહ ૨૩ ક્ષેમસિંહ ૨૪ શ્રીસામંતસિંહ ૨૫ કુમારસિંહ ૨૬ મથનસિંહ ૨૭ પદ્મસિંહ ૨૮ જૈત્રસિંહ ૨૯ તેજસ્વિસિંહ ૩૦ સમરસિંહ ૩૧ ચાહુમાનશ્રીકીતૂકટ્ટપશ્રીઅહ્લાવદીનસુરત્રાણજૈત્રવપ્પવંશ્ય શ્રીમુવનસિંહ ૩૨ સુત શ્રી-જયસિંહ ૩૩ માલવેશગોગાદેવજૈત્રશ્રીલક્ષ્મીસિંહ ૩૪ પુત્ર શ્રીબજયસિંહ ૩૫ માતૃશ્રીઅરિસિંહ ૩૬ શ્રીહમ્મીર ૩૭ શ્રીલેતસિંહ ૩૮ શ્રીલક્ષ્મીહયનરેદ્ર ૩૯ નંદન સુવર્ણતુલાદિદાનપુણ્યપરોપકારાદિસારગુણસુરદ્રુમવિશ્રામનંદન શ્રીમોકલમહીપતિ ૪૦ કુલકાનનર્પચાનનસ્ય । વિષમતમામંગસારંગપુર નાગપુર ગાગરણ નરાણકાઠસજયમેરુ મંડોર મંડલકર વૃંદિ ઠાટ્ટુ ચાટ સુજાનાદિનાનામહાદુર્ગલીલામાત્રગ્રહણપ્રમા-ણિતજિતકાશિવાભિમાનસ્ય । નિજમુજોર્જિતસમુપાર્જિતાનેક્રમદ્રગજૈંદ્રસ્ય । મ્લેચ્છમહીપાલબ્યાલચક્રવાલવિદલન વિહંગમેદ્રસ્ય । પ્રચંડ-દોર્ડઠ્ઠસ્વંહિતાભિનિવેશનાનાદેશનેરેશમાલમાલાલિતપાદારવિદસ્ય । અસ્તલિતલલિતલક્ષ્મીવિલાસગોવિદસ્ય । કુનયગહનદહનદવાનલાયમાન-પ્રતાપવ્યાપપલાયમાનસકલબલ્લપ્રતિકૂલસ્માપશ્ચાપદવૃંદસ્ય । પ્રબલપરાક્રમાક્રાંતિદિલીમંડલગૂર્જરાસુરત્રાણદત્તાતપત્રપ્રથિતિહિંદુસુરત્રાણ-વિરુદ્ધસ્ય સુવર્ણસત્રાગારસ્ય ષટ્દર્શનધર્માધારસ્ય ચતુરંગવાહિનીવાહિનીપાસાવાસસ્ય કીર્તિધર્મપ્રજાપાલનસત્વાદિગુણક્રિયામાણશ્રીરામયુધિષ્ઠિરાદિ-નેશ્વરાનુકારસ્ય રાણાશ્રીકુંભકર્ણસર્વોર્વાપતિસર્વાર્થભૌમસ્ય ૪૧ વિજયમાનરાજ્યે તસ્ય પ્રસાદપાત્રેણ વિનયવિવેકધૈર્યૌદાર્યશુભકર્મનિર્મલ-શીલાઘટ્ઠમુત્તગુણમણિમયાભરણમાસુરગાત્રેણ શ્રીમદહમ્મદસુરત્રાણદત્તકુરમાણસાધુશ્રીગુણરાજસંઘપતિસાહચર્યકૃતાશ્ચર્યકારિદેવાલયાઠંબર-પુરઃસરશ્રીશાંત્રુંજયાદિતોર્થયાત્રેણ । અજાહરી પિંડરવાટક સાલેરાદિબહુસ્થાનનવીનજૈનવિહારજીર્ણોદ્ધારપદસ્થાપનાવિષમસમયસત્રાગાર-નાનાપ્રકારપરોપકારશ્રીસંઘસત્કારાઘગણ્યપુણ્યમહાર્થક્રયાગકર્પ્યમાણભવાર્ણવતારણક્ષમમનુષ્યજન્મયાનપાત્રેણ પ્રાગ્વાટવંશાવતંસ સં૦ માંગળ-સુત સં૦ કુરપાલ મા૦ કામલદેપુત્રપરમાર્હત સં૦ ધરણાકેન જ્યેષ્ઠભ્રાતૃ સં૦ રત્ના મા૦ રત્નાદે પુત્ર સં૦ લાષા મજા સોના સાલિગ સ્વમા૦ સં૦ ધારલદેપુત્ર જાજ્ઞા (જા) જાવહાદિપ્રવર્દ્ધમાનસંતાનયુતેન રાણપુરનગરે રાણા શ્રીકુંભકર્ણનેરેદ્રેણસ્વનામ્ના નિવેશિત (તે) તદોય-સુપ્રસાદાદેશતજ્જૈલોક્યદીપકાભિધાનઃ શ્રીચતુર્મુખયુગાદીશ્વરવિહારઃ કારિત [:] પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીવૃહત્તપાગચ્છે શ્રીજગચ્ચંદ્રસૂરિ શ્રીદે[વેંદ્રસૂરિ-સંતાને શ્રીમત્] [શ્રીદેવસુંદર]સૂરિ [પટ્ટપ્રમા]કર પરમગુરુસુવિહિતપુરંદ [રગચ્છા]ધિરાજશ્રીસાં [મ]સુંદરસૂરિ [ામ :] ॥ [કૃત]મિદં ચ સૂત્રધારદેપાકસ્ય અયં ચ શ્રી[ચતુર્મુખપ્રાસાદ આચંદ્રાર્ક] નંદ[તા]ત્ ॥ શુભં ભવતુ ॥ ”

આ લેખમાંથી ધરણા શેકના સુકૃતોની હકીકત સાંપડે છે એ મુજબ તેમણે અબરી, પીંડવાડા, સાલેર વગેરે સાત ગામના સાત મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાની હકીકત પ્રમાણિત થાય છે. એ સિવાય દાનશાળાઓ, કૃષા, વાવ અને બીજાં લોકોપકારી કૃત્યો પણ તેમણે કર્યાં હતાં, જેનું વર્ણન કરવાને અહીં સ્થાન નથી.

ધરણાશાહ ક્યારે ગત થયા એ વિશેની કોઈ નોંધ મળતી નથી; પરંતુ આ મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી નજીકના સમયમાં સ્વર્ગસ્થ થયા હશે. આશ્ચર્ય તો એ છે કે મંદિરના પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય શ્રીસોમસુંદરસૂરીશ્વર પણ પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યા પછી બે વર્ષે એટલે સં. ૧૪૯૮માં દિવંગત થયા. બાણે આવું મહાન કાર્ય આ બંને પુરુષોના હાથે પૂરું થાય એટલી જ રાહ કાળદેવ નોંધને બેઠો ન હોય !

ધરણાશાહના અધૂરા મૂકેલા કાર્યને તેમના મોટાભાઈ રતનાશાહે પૂરું કરાવ્યું હતું. રતનાશાહે જે જે અધૂરાં કામો પૂરાં કરાવ્યાં છે તેમાં ધરણાશાહ કરતાંયે વધુ કળામય અને એવી દષ્ટિ રાખવામાં આવી હોય એમ જણાઈ આવે છે.

એક શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ મંદિરનો ઉદ્ધાર શ્રીહીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી થયો હતો અને એક ‘ મેઘનાદ મંડપ ’ નામે નવો મંડપ બંધાવાયો હતો.^૧ દેવકુલિકાના મૂળનાયકોના પ્રતિષ્ઠા લેખો શ્રીહીરવિજયસૂરિના સમયના અને

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક: ૩૦૮.

તે પછીના મળે છે. છેલ્લો ઉદ્ધાર શેઠ આણુંદણ કલ્યાણજીની પેઠીએ કરાવ્યો છે.

૨. ઉપર્યુક્ત ધરણવિહારથી પશ્ચિમમાં થોડે દૂર શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી દેવાલય છે. મૂળનાયકની શ્યામવર્ણી પ્રતિમા ૨ ફીટ ઊંચી બિરાજમાન છે. મૂર્તિની આરે બામુએ પરિકર સાથે તોરણ લગાવેલું છે, જેમાં નાની નાની ૨૩ પ્રતિમાઓ ઉત્કીર્ણ છે. આમાં કુલ ૧૩ પ્રતિમાઓ છે, જેમાંની કેટલીક સં. ૧૪૪૪માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે. આ મંદિરમાં એક ભોંયરું છે, તેમાં કુલ ૩૫ પ્રતિમાઓ છે.

આ મંદિરમાં ધરણવિહાર કરતાંયે બારીક કૌતરકામ જોવાય છે. કોરણી સાથે પથ્થરમાં ગોઠવેલી નૃત્ય કરતી દેવાંગનાઓનો અંગમરોડ, ઊભરાતું લાવણ્ય અને આભૂષણોના અંબારનો આબેહૂબ ચિતાર ખડો કર્યો છે. આ સિવાય મંદિરની આરે તરફની ભિટ્ટ ઉપર યુગલિક પુરુષ અને સ્ત્રીઓની કીડા કરતી નમ્ર પૂતળીઓ અધિક સંખ્યામાં છે. શ્રીજગદીશપ્રસાદ ગહિલોતે પોતાના ‘મારવાડ રાજ્યકા ઇતિહાસ’ (પૃ. ૨૮૭)માં આ મંદિર વિશે કહ્યું છે: “રાણક-પુરના એક મંદિરમાં નાગી અને અપ્લીલ મૂર્તિઓ કોરેલી છે; એથી આ કોકશાસ્ત્ર બની ગયું છે. લોકોને આનું યથાર્થ નામ ન મળ્યું તેથી તેને વેશ્યાનું મંદિર કહેવા લાગ્યા.”

વસ્તુતઃ અપ્લીલ મૂર્તિઓ એ તો સ્થાપત્યના એક પ્રકારરૂપે યુગલિક પુરુષોની રહેણીકરણી ખતાવવા માટે જ આલેખાઈ છે. મોઢેરાના સૂર્યમંદિરમાં પણ આવી તો કેટલીયે અપ્લીલ પૂતળીઓ જોવાય છે.

આ મંદિર ધરણા શેઠના મુખ્ય મુનિને બંધાવ્યું હોવાનું કહેવાય છે. “કેટલીક ઘટનાઓનો સમયનિર્દેશ” નામે પ્રગટ થયેલા એક હસ્તલિખિત પત્રમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“તિગરૈ પાસ્તી દેવલ ૧ સોમલ પોરવાડ કરાયો । તિગમેં નાગી પૂતલી છે ॥”

આ હકીકતથી જણાય છે કે, સોમલ નામના પોરવાડે આ મંદિર બંધાવ્યું. જે કે આમાં સમયનિર્દેશ કે ધરણા-શેઠના મુનિમ વિશે કશો ઉલ્લેખ નથી; પરંતુ સંભવ છે કે, આ સોમલ પોરવાડ ધરણાશેઠનો મુનિમ હોય; અને તેણે પણ ધરણાશહે મંદિર બંધાવવાની શરૂઆત કરી તે સમયમાં આ મંદિર બંધાવીને પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું હોય એથી જ મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૪૪૪ના લેખો જણાય છે.

મંદિરના મંડપના થાંભલાઓમાં અને પાછળના ભાગમાં મોટી ફાટો પડેલી છે; આથી આનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવાની જરૂર છે.

૩. ધરણવિહારની બરાબર સામે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું સુંદર મંદિર ઉત્તરભિમુખ છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૨૫ ફીટ ઊંચી છે. મંદિરમાં કુલ ૩૩ પ્રતિમાઓ છે અને ભોંયરામાં ૬૫ મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. આ મંદિર લગભગ ૧૫મી સદીમાં પ્રતિષ્ઠિત થયું હોય એમ જણાય છે. શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે “ખરતરવસહી ખાંતસુ રે લાલ” એ પદ્ય દ્વારા આને ખરતરગચ્છીય સંઘે બંધાવ્યાનું જણાવ્યું છે. ગમે તે હોય પણ સોળમી સદી પહેલાં આ મંદિર હતું એટલું નક્કી છે. આ મંદિર જીર્ણ હાલતમાં હોવાથી તેનો ઉદ્ધાર કરાવવાની જરૂર છે.

અકેશ્વરી માતાનું મંદિર:—ઉપર્યુક્ત મંદિરથી ૧૫ માર્ગલના અંતરે એક દેવીનું મંદિર છે. આ મંદિર શિખરબંધી અને કોરણીવાળું છે. તેમાં અકેશ્વરી દેવીની મૂર્તિ પણ છે. સંભવતઃ શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની અધિક્ષાયિકા અકેશ્વરી દેવીનું મંદિર શેઠ ધરણાશહે જ બંધાવ્યું હોય. દેવળનો ઘણોખરો ભાગ પડી ગયો છે, માત્ર શિખર બચી ગયેલું છે.

સૂર્યમંદિર:—અહીં ધ્વસ્ત થયેલું એક ‘સૂર્યમંદિર’ છે જે (કુંભા ?) રાણાએ બંધાવેલું કહેવાય છે. તેનો મંડપ તૂટી ગયો છે અને પથ્થરો તેમજ મૂર્તિઓ અસ્તવ્યસ્ત પડી છે. રાણાની વિપત્તિકાળે આ સંરક્ષણ માટેનું સ્થાન મનાતું. વસ્તુતઃ આ મંદિર જૈન દેવળ હતું.

અહીંનાં પ્રાચીન વર્ણનોથી જે હકીકત મળે છે તે સાત કે પાંચ મંદિરોની શોધ કરવા યોગ્ય છે.

ગોલવાડની મોટી પંચતીર્થીમાં આ તીર્થ મુખ્ય ગણાય છે. મારવાડમાં જેટલાં પ્રાચીન જૈનમંદિરો છે તેમાં સૌથી મોટું, કિમતી અને શિલ્પની દૃષ્ટિએ આ મંદિર અનુપમ છે.

૧૦૮. ઘાણેરાવ—મહાળા મહાવીર

(કોઠા નંબર : ૨૭૭૫-૨૭૮૬)

રાણી સ્ટેશનથી ૧૫ માઈલ દૂર ઘાણેરાવ ગામ છે. મૂહાળા મહાવીરના તીર્થ જતાં રસ્તામાં છે, તેથી અહીંના મંદિરોનાં દર્શનનો પ્રાસંગિક લાભ લેનારા માટે પહેલાં તેની વિગત આલેખવી જરૂરી છે.

ઘાણેરાવમાં યોગવાલ શ્રાવકોનાં ૩૫૦ અને પોરવાડોનાં ૫૦ ઘરો વિદ્યમાન છે. ગામમાં ૪ ઉપાશ્રયો ૨-૩ મોટી ધર્મશાળાઓ, જૈન વિદ્યાલય વગેરે મૌજુદ છે. ગામમાં ૧૧ જૈન મંદિરો દર્શનીય છે. તેમાંથી ૪ મંદિરો શિખરબંધી અને ૭ મંદિર ગુરુમજ્જબંધી છે. (૧) શ્રીકૃંચુનાથ ભગવાનનું મંદિર નવીપાટીના નાકા ઉપર છે. (૨-૩) વાવડી ચોકમાં અને હીંગડોના વાસમાં ક્રમશઃ શ્રીજીરાવલા અને ગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં મંદિરો છે. (૪) વાંસા વાસમાં શ્રીઅભિનંદનસ્વામીનું શિખરબંધી મંદિર છે. (૫) પોરવાડોના વાસમાં શ્રીશાંતિનાથપ્રભુનું મંદિર છે. (૬-૭) બબરમાં કોટવાલી પાસે શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું અને ગઢની પાસે શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૮) રાબવતોના વાસમાં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. (૯-૧૦) શુરાંસાના ઉપાશ્રયમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું અને તપગરુદ્ધના ઉપાશ્રયમાં શ્રીદાદાપાર્શ્વનાથનું મંદિર છે. (૧૧) સાલરિયા પોળમાં શ્રીઆદિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. બધાં મંદિરો યોગણીસમા સૈકામાં અને તે પછીનાં બનેલાં છે.

જે પ્રાચીન તીર્થ વિશે આપણે જાણવું છે તે તો અહીંથી પૂર્વમાં ૪ માઈલ દૂર છે. શુષ્ક નદી કિનારાથી દૂરના માર્ગે સઘન ગાડીની વચ્ચે ઘેરાયેલું છે. આજે જંગલમાં મંગલનો ખ્યાલ કરાવતું, વિશાળ યોગાનમાં દેવવિમાન જેવું શોભતું શ્રીમહાવીર ભગવાનનું આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું હશે એ જાણવામાં નથી, પરંતુ કોઈ સમયે આ સ્થળે મોટું નગર હશે એવું તો અનુમાન નીકળે જ છે. પ્રાચીન ઘાણેરાવ આ તરફ વસેલું હતું, તેનાં નિશાનો જોવાય છે.

વિશાળ ઓટલાઓવાળું આ મંદિર ઉત્તરદ્વારનું છે. સ્વેત પ્લાસ્તરથી ચકચકિત દેખાતા શિખરબંધી આ મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં મોટા હાથીઓની રચના કરેલી છે. દેવળ વિશાળ નથી પરંતુ બે મંડપોવાળું છે. બીજા મંડપ સ્તંભો ઉપર ઊભો કરેલો ખુલ્લો જોવાય છે. ભમતીના ગવાણોમાં વિવિધ કૌરણીયુક્ત જાળીઓ મૂકેલી છે. નૃત્ય કરતી દેવદેવીઓની પૂતળીઓમાં લલકદાર રંગો પૂરેલા છે. દેવકુલિકાની દેરીઓ છૂટી છૂટી છે. મૂળગલારામાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની ભવ્ય અને પ્રાચીન પ્રતિમા ઠાા હાથ ઊંચી પરિકરયુક્ત ખિરાજમાન છે. મૂર્તિ પ્રાચીન હોવાથી વિકલાંગ થયેલી છે. બંને હાથ, તેની નીચેનો ભાગ, કાન અને ગળેથી ખંડિત છે. આ મૂર્તિ ‘મૂહાળા મહાવીર’ના નામે યોગણાય છે. આવા નામ પાછળ એક દંતકથા જોડાયેલી સંભળાય છે:—

કહે છે કે, આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ ગયા પછી કેટલાંક વર્ષો બાદ ઉદયપુરના મહારાણા પોતાની સામંત મંડલી સાથે આ તીર્થના દર્શનાર્થે આવ્યા. મહારાણાએ તિલક કરવાના સમયે કેસરની વાટકીમાં વાળ જોયો. પાસે ઊભેલા પૂજારીને તેમણે વ્યંજ્યમાં કહ્યું: “તમારા ભગવાન મૂહાળા જણાય છે.” કોણ જાણે કેમ મહાવીરભક્ત પૂજારીના મુખમાંથી “હા, હા” એવો શબ્દ નીકળી ગયો, એટલું જ નહિ પણ તેણે ઊમેર્યું કે, “ભગવાન તો સમયે સમયે ધરુણ મુજબ અનેક રૂપ ધારણ કરે છે.” ખાતરી કરવાની હઠીલી પ્રકૃતિના મહારાણાએ પૂજારીને કહ્યું: “જો એમ હોય તો મારે ભગવાનને મૂછ સહિત જોવા છે, એ ખાતર અમે અહીં ત્રણ દિવસ રહીશું.” કહે છે કે, ભક્તિવેદા પૂજારીએ તો આ આદેશને સાચો કરી બતાવવા ત્રણ દિવસ સુધી અખંડ ભક્તિ કરી અને સાચે જ મહારાણાને મૂછ સહિત મૂર્તિનાં દર્શન કરાવ્યાં.

આવી હકીકતથી રાણાએ નિશ્ચય કર્યો કે એક સ્થળે બે મૂહાળા ન રહી શકે, તેથી તેમણે દૂર નદી કિનારે કિલ્લો બાંધી નવું ઘાણેરાવ વસાવ્યું.

આ કથામાં સત્યાંશ હોય કે ન હોય પરંતુ એટલું નક્કી છે કે, આ નામ પાછળ આવી કઈક દંતકથાને જ આધાર હોવો જોઈએ. ચમત્કારી આ મૂર્તિની પ્રભાવકતા તો આજે પણ અનુભવાય છે અને પૂજારી જેવી અનન્ય ભક્તિ હોય તો એવા ચમત્કારો પણ જોવામાં આવે.

આ મંદિરના પ્રવેશદ્વારની અંદર પ્રદક્ષિણાની ભમતીમાં બંને બાજુએ એકેક દેવકુલિકા છે; તેમાં જમણી તરફની દેવકુલિકામાં શ્રીમહાવીર ભગવાનની ઠાઠા શ્રીટ ઊંચી શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા છે, જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૦૩ના મહા વદિ પને શુક્રવારે તપાગચ્છીય શ્રીશાંતિસાગરસૂરિએ અમદાવાદમાં કરાવ્યાનો લેખ છે. ડાબી તરફની બીજી દેવકુલિકામાં શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની મૂર્તિ ૧૫૫ હાથ ઊંચી છે ને તેના ઉપર સં. ૧૮૯૩નો લેખ છે.

મંદિરની પશ્ચિમ તરફની દોવાલે દક્ષિણ-પશ્ચિમ ઓસારની એક વિશાળ ધર્મશાળા છે, અને ઉત્તર તરફ પશુઓને રાખવાની જગા છે. દેવળના વંડા અને ધર્મશાળા વચ્ચે એક કૂલવાડી અને કૂવો છે. આ ધર્મશાળામાં થઈને જ દેવળમાં જવાય છે.

અહીં ચૈત્ર સુદિ ૧૩ના દિવસે મેળો ભરાય છે. ઘણેરાવ સંઘની પેઠી આ તીર્થની વ્યવસ્થા કરે છે.

૧૦૯. નાડલાઈ

(કોઠા નંબર : ૨૬૮૭-૨૭૯૭)

રાણી સ્ટેશનથી પૂર્વમાં ૧૪ માઈલના અંતરે નાડલાઈ નામે ગામ છે. પ્રાચીન શિલાલેખો અને અંથોમાં આનાં નડુલકાગિકા, નંદકુલવતી, નડુલાઈ, નારદપુરી વગેરે નામો મળી આવે છે. ‘વિજયપ્રશસ્તિમહાકાવ્ય’કાર જણાવે છે કે, “ મેવાડ દેશના વિશાળ ભૂમિપટને જોઈ નારદે ત્યાં પોતાના નામે ‘નારદપુરી’ નામની નગરી વસાવી, અને એ નામે એ પ્રસિદ્ધિ પામી. તેમાં શ્રીકૃષ્ણના પુત્ર પ્રદ્યુમ્નકુમારે નજીકના પર્વત ઉપર શિખરખંધી જિનાલય બંધાવી તેમાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની અપ્રતિમ પ્રભાવવાળી કદપલતા સમી પ્રતિમા પધરાવી હતી. નારદપુરીની સમીપે આવેલો ‘જેખલ’ નામનો ઊંચાં શિખરોવાળો પહાડ આ રચનાથી અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરી રહ્યો છે.” મતલબ કે આ નગર અતિપ્રાચીન કાળમાં વસ્તું હોય એમ લાગે છે.

એક કાળે આ નગર જૈનોથી ઝળહળતું હતું. નાડોલ અને નાડલાઈનો પ્રદેશવિસ્તાર એક જ નગરમાં સમાઈ જતો હતો. પાછળથી એ બંને વહેંચાઈ જતાં એક બીજા વચ્ચે ત્રણ ગાઉનું અંતર પડી ગયું એમ કહેવાય છે. અહીં ગામ બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના મંદિરના શિલાલેખથી જણાય છે કે એ મંદિર દશમા સૈકાથી પણ પ્રાચીન છે.

સત્તરમા સૈકાના યાત્રી શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં “નાડલાઈ જાહેવો” કહીને યાદવકુલતિલક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના મંદિરનું સ્મરણ કર્યું છે, જે અહીંની એક ટેકરી ઉપર આવેલું છે અને તે પછીના યાત્રી પં. શ્રીશીલવિજયજી પોતાની ‘તીર્થમાળા’માં “નાડલાઈ નવ મંદિર સાર, શ્રીસુપાસ પ્રભુ નેમિકુમાર” એમ જણાવી અહીંનાં નવ મંદિરોનું સૂચન કરે છે. આ ઉલ્લેખો આ તીર્થની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાનો ખ્યાલ આપી રહ્યાં છે.

શ્રીહોરવિજયસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિએ જે નારદપુરીને પોતાના જન્મથી પવિત્ર કરી હતી તે આ જ નાડલાઈ ગામ હતું. આજે આ ગામની ભૂતકાલીન સમૃદ્ધિ ઓસરી ગઈ છે. જૈનોનાં માત્ર પચાસેક ઘર વિદ્યમાન છે જ્યારે દેવમહાલય જેવાં ૧૧ જૈનમંદિરો એના અતીત ગૌરવનું ગીત સંભળાવી રહ્યાં છે. કોઈ કોઈ મંદિર તો એની અતિ ઉન્નત આંધણીથી તારંગાના મંદિરનો ખ્યાલ આપી રહ્યાં છે.

૧. આ નગરના પશ્ચિમ દ્વારની બહાર ભગવાન આદિનાથનું પુરાણું શિખરખંધી વિશાળ જિનાલય છે. પહેલાં આ મંદિરમાં મૂળનાથક શ્રીઆદિનાથ, તે પછી શ્રીમહાવીર પ્રભુ અને તે પછી શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની પ્રતિમા વિરાજમાન હતી, પરંતુ એ મૂર્તિઓ લુપ્ત થતાં અત્યારની ૩ ફીટ ઊંચી શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની ધિરાજમાન કરેલી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૭૪ના મહા વદિ ૧ નો લેખ વિદ્યમાન છે, પરંતુ આ મંદિર વિશે

મહત્વનો ઇતિહાસ રંગમંડપમાં ડાબી બાજુની ભીંતના ચાંબલા ઉપરના શિલાલેખમાં આપ્યો છે, જે લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ શ્રીયશોભદ્રસૂરિગુરુપાદુકાભ્યાં નમઃ । સં ૧૫૯૭ વર્ષે વૈશાખમાસે શુક્રપક્ષે ષષ્ટ્યાં તિથૌ શુક્રવાસરે પુનર્વસુક્રપ્રાત્ત્વચંદ્રયોગે । શ્રીસંદેરગચ્છે । કલિકાલગૌતમાવતારઃ સમસ્તમવિક્રજનમનોબુજવિવોચનૈકદિનકરઃ । સકલલબ્ધિવિશ્રામઃ યુગપ્રધાનઃ । જિતાનેકવાદીશ્વર-
વૃંદઃ પ્રણતાનેકનરનાયકમુકુટકોટિવૃષ્ટપાદારવિંદઃ । શ્રીસૂર્યે ઇવ મહાપ્રસાદઃ ચતુષ્ષ્ટિસૂરેંદ્રસંગીયમાનસાધુવાદઃ શ્રીષંદેરકીયગણબુધાવર્તસઃ । સુભદ્રાકુક્ષિસરોવરરાજહંસઃ યશોવીરસાધુકુલાંબરનમોમણિસકલચારિત્રિકવર્તિચક્રચૂડામણિઃ મં ૦ પ્રમુશ્રીયશોભદ્રસૂરયઃ । તત્પદ્મે શ્રીચાહુમાનવંશશૃંગારઃ લ્ધસમસ્તનિરવર્ણવિદ્યાજલધિપારઃ શ્રીબદરાદેવીદત્તગુરુપદપ્રસાદઃ । સ્વત્રિમલકુલપ્રબોધનૈકપ્રાત્પરમયશોવાદઃ મં ૦ શ્રીશાલિસૂરિઃ તં ૦ શ્રીસુમતિસૂરિઃ તં ૦ શ્રીશાંતિસૂરિઃ તં ૦ ઈશ્વરસૂરિઃ । एवं यथाक्रममनेकगुणमणिगणरोहणगिरीणां महासूरीणां वंशे पुनः श्रीशालिसूरिः तं ૦ શ્રીસુમતિસૂરિઃ તત્પદ્મલંકારહાર મં ૦ શ્રીશાંતિસૂરિવરાણાં સપરિકરાણાં વિજયરાજ્યે ॥ અયેહ શ્રીમેદપાટ્દેશે શ્રીસૂર્યવંશોયમહારાજાધિરાજશ્રીસિ(શિ)લાદિત્યવંશે શ્રીગુહિદત્તરાઝલ શ્રીબપ્પાક શ્રીસ્તુમાણાદિમહારાજાન્વયે । રાણાહમીર શ્રીષેત્સિંહ શ્રીલક્ષ્મસિંહપુત્ર શ્રીમોકલમૃગાંકવંશોદ્યોતકારકપ્રતાપમાર્તંડાવતાર આસમુદ્રમહિમંડલાલંકારલક્ષ્મણમહાબલરાણા શ્રીકુંભકળપુત્રરાણાશ્રીરાય-
મલ્લવિજયમાનપ્રાજ્યરાજ્યે । તત્પુત્રમહાકુમાર શ્રીપૃથ્વીરાજાનુશાસનાત્ શ્રીઝકેશવંશે રાયમંડારીગોત્રે રાઝલ શ્રીલાષણપુત્ર મં ૦ દૂદવંશે મં ૦ મયૂરસુત મં ૦ સાદૂ(હ)લઃ । તત્પુત્રાભ્યાં મં ૦ સીહાસમદાભ્યાં સદ્બાંધવ મં ૦ કર્મસી ધારા લાસ્વાદિસુકુટુંબયુતાભ્યાં શ્રીનંદકુલવત્યાં પુર્યાં સં ૦ ૧૬૪ શ્રીયશોભદ્રસૂરિમંત્રશક્તિસમાનીતાંયાં તં ૦ સાયરકારિતદેવકુલિકાદ્યદ્વારતઃ સાયરનામ શ્રીજિનવસત્યાં । શ્રીઆદીશ્વરસ્ય સ્થાપના કારિતા (કૃતા) શ્રીશાંતિસૂરિપદ્મે દેવસુંદર ઇત્યપરશિષ્યનામભિઃ આં ૦ શ્રીઈશ્વરસૂરિભિઃ । ઇતિ લઘુપ્રશસ્તિરિયં લિં ૦ આચાર્ય શ્રીઈશ્વરસૂરિણા ઉત્કૌર્ણા સૂત્રધારસોમાકેન ॥ શુભં ॥ ”

—પ્રારંભમાં લેખ લખ્યાનો સં. ૧૫૯૭ના વૈશાખ સુદિ ૬ આપ્યો છે. તે પછી સંદેરગચ્છની પાટપરંપરામાં યશો-
ભદ્રસૂરિ થયા, જેમની માતાનું નામ સુભદ્રા અને પિતાનું નામ યશોવીર હતું. તેમના શિષ્ય ૨ શાલિસૂરિ (ચૌહાણવંશીય), ૩ સુમતિસૂરિ, ૪ શાંતિસૂરિ અને ૫ ઈશ્વરસૂરિ થયાનું જણાવ્યું છે. તે પછી પણ ૧ શાલિસૂરિ, ૨ સુમતિસૂરિ અને ૩ શાંતિસૂરિ થયાનું જણાવી શાંતિસૂરિના સમયમાં મેવાડના સૂર્યવંશીય શિલાદિત્યના વંશમાં શુદ્ધિદત્ત રાઉલ, બપ્પાક અને ખુમ્માણાદિના વંશમાં રાણા હમ્મીર, શેત્સિંહ અને લખમસિંહ થયા. તેનો પુત્ર મોકલ થયો. તેનો પુત્ર કુંભકર્ણુ અને કુંભકર્ણુનો પુત્ર રાયમલ્લ થયો. આ રાયમલ્લના મોટા પુત્ર પૃથ્વીરાજના અનુશાસનથી એશવાલવંશીય ભંડારીગોત્રના રાઉલ લાખણના પુત્ર દ્દાના વંશમાં થયેલ મયૂરનો પુત્ર સાલો અને તેના પુત્રો સીહા તથા સમદાએ કર્મસી, ધારા, લાખાદિ બંધુઓ સુક્રત યશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી સં. ૯૬૪માં નંદકુલવતી (નાડલાઈ)માં લાવેલા અને સાયરે કરાવેલી દેવકુલિકાના ઉદ્ધારથી જેનું નામ ‘સાયરજિનવસતિ’ પડ્યું હતું, તે મંદિરમાં શ્રીઆદીશ્વરની સ્થાપના કરી અને તેની પ્રતિષ્ઠા, શાંતિસૂરિની પાટે થયેલા દેવસુંદર અપર નામ ઈશ્વરસૂરિએ કરી—આ પ્રમાણે જણાવી અંતમાં આ લઘુપ્રશસ્તિ ઈશ્વરસૂરિએ લખી અને સૂત્રધાર સોમાએ તેને કોતરી એમ જણાવ્યું છે.

આ લેખ આ મંદિરની સ્થાપનાથી માંડીને સોળમી સદી સુધીની એક પ્રાચીન ઐતિહાસિક પરંપરાને સાચવી રાખે છે. લેખમાં જણાવ્યા મુજબ સં. ૯૬૪માં શ્રીયશોભદ્રસૂરિએ મંત્રશક્તિથી આ મંદિર સ્થાપ્યું હતું જે વિશે એક પ્રચલિત આશ્ચર્યકારી દંતકથા પણ સંભળાય છે:—

આચાર્ય યશોભદ્રસૂરિ અને શૈવ યોગી તપેસરજી બંને બળપણના મિત્રો હતા. એક જ ગુરુ પાસે તેમણે વિદ્યા-
ધ્યયન કર્યું હતું. બંને મંત્રવિદ્યાના અઠંગ અભ્યાસીઓ હતા, બંનેમાં કોણુ અદિયાતું છે એ બાણુવા પરસ્પરમાં અનેક વખત વાદવિવાદ થતા, શ્રીયશોભદ્રસૂરિ તપેસરજીથી વાદમાં જરાય ઓછા ન ઉતરતા. લોકમાં યશોભદ્રસૂરિના વિજયનાં ગીત ગવાતાં. આ કારણે તપેસરજીના મનમાં ઈર્ષ્યા અને દ્વેષનાં બીજ રોપાયાં. શ્રીયશોભદ્રસૂરિને હરાવવા તપેસરજી કોઈ પણ તક ઝડપી લેતા.

એક પ્રસંગે રાજસભામાં બંનેનો વિવાદ ચાલુ હતો. તપેસરજીની હાર થઈ ચૂકી હતી ત્યારે તપેસરજીએ કહ્યું: પોતપોતાના ધર્મનાં મંદિરો વલ્લભીપુરથી મંત્રશક્તિ વડે આકાશમાં ઉડાવી લાવી સૂર્યોદય પહેલાં નાડુલાઈમાં

સૌથી પહેલાં જે સ્થાપે તેની જીત ગણાયે. આ પ્રતિજ્ઞા અનુસાર બંને જણા મંદિરો ઉડાવી લાવી રહ્યા હતા, પરંતુ તપેસરજીએ યશોભદ્રસૂરિનું મંદિર આગળ નીકળી ગયેલું જાણ્યું ત્યારે તેમણે કુકડાનો કૃત્રિમ અવાજ કર્યો. સવાર પડી ગઈ છે એવું જાણીને યશોભદ્રસૂરિએ પોતાનું જૈન મંદિર નાડલાઈના દરવાજા બહાર ત્યાં જ થંભાવી દીધું ને તપેસરજીએ એ અવાજ પછી પણ પોતાનું શૈવ મંદિર આગળ લાવીને ગામમાં સ્થાપન કર્યું. રાજસભામાં તપેસરજીએ પ્રતિજ્ઞાભંગ કર્યાનો નિર્ણય જાહેર થયો. આ ઘટનાના સમય વિશે નીચે પ્રમાણેનો પ્રસિદ્ધ દોહો સંભળાય છે:—

“ સંવત દશ દહોતરો, વદિયા ચોરાસી વાદ; ખે!નગરથી લાવીયા, નાડલાઈ પ્રાસાદ. ”

આ દોહામાં મારવાડમાં મલ્લાણીના ખેડનગરથી મંદિર લાવ્યાની હકીકત છે, જ્યારે ‘સોહમકુલ પદ્મવલી’કાર કહે છે:

“ વલલીપુરથી આણિયો, જ્ઞપભદેવ પ્રાસાદ. ”

શ્રીલાવણ્યસમય રચિત ‘તીર્થમાળા’માં આ ઘટનાનો સમય સં. ૯૬૪ જણાવ્યો છે, તેમ ઉપર્યુક્ત શિલાલેખમાં પણ એ જ સંવત આપ્યો છે.

આ કથામાં તથ્ય કેટલું છે એ જાણવું મુશ્કેલ છે છતાં આજે આ બંને મંદિરો એ જ સ્વરૂપે અહીં ઊભાં છે. શ્રીયશોભદ્રસૂરિનું જૈન મંદિર ‘જસિયા’ના નામે અને તપેસરજીનું મહાદેવ મંદિર ‘કોસિયા’ના નામે પ્રસિદ્ધ છે. લોકો જસિયાથી યશોભદ્રસૂરિ અને કોસિયાથી કેશવ નામના બ્રાહ્મણ યોગીનું નામ બતાવે છે. વસ્તુતઃ કેશવસૂરિ નામે યશોભદ્રસૂરિના એક પ્રભાવક શિષ્ય પણ હતા, જેમનું ખીલું નામ વાસુદેવાચાર્ય હતું અને જેઓ હસ્તિકુંડીગચ્છના ઉત્પાદક હતા. શું તપેસરજી કેશવ નામના યોગીએ પરાજિત થતાં યશોભદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હશે અને કેશવસૂરિ અપરનામ વાસુદેવાચાર્ય થયા હશે ? એ શોધવા જેવું છે.

તપેસરજીનું મહાદેવ મંદિર પૂર્વાભિમુખ વિશાળ અને શિખરબંધી છે. તેની ચારે દિશામાં દેવકુલિકાઓ છે જેમાં ઉત્તર અને દક્ષિણ તરફની દેરીઓમાં સૂર્ય અને ગણપતિની મૂર્તિઓ સ્થાપિત છે.

ગામની દક્ષિણ દિશામાં આવેલી સ્મશાન ભૂમિમાં અત્યારે પણ બે સ્તૂપો જોવામાં આવે છે. તેમાં સંકેરગચ્છીય યશોભદ્રસૂરિના મૂર્તિ સહિત સ્તૂપ છે જેના ઉપર બિલકુલ ઘસાઈ ગયેલો લેખ જોવામાં આવે છે. માત્ર આટલા અક્ષરો વચ્ચે છે: “.....સુરિયશોભદ્રાચાર્યાદિ” ॥ તેની પાસે તપેસરજી યોગીનો પણ સ્તૂપ છે. શ્રીયશોભદ્રસૂરિની મૌનિક શક્તિઓની ઘટનાઓ અનેક છે. વિશેષ જિજ્ઞાસુઓએ ‘ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ’ ભા. ૨માં આપેલો “ યશોભદ્રસૂરિ રાસ ” જોવો જોઈએ.

આ મંદિરમાં રંગમંડપની ડાબી બાજુની ભીંત ઉપર સં. ૧૧૮૭ના ફાગણ સુદિ ૧૪ ને ગુરુવારનો પ્રાચીન લેખ છે^૧ અને બીજા લેખો પૈકી સં. ૧૧૮૯, ૧૨૦૦, ૧૨૦૨ વગેરેના લેખો છે,^૨ જેમાં રાયપાલ રાજાના સમયમાં આ મહાવીર મંદિરને અપાયેલાં દાનોની વિગત આપેલી છે. આ શિલાલેખો ઉપરથી પણ આ મંદિર સં. ૧૧૮૭ પહેલાંનું નિર્ણીત થાય છે. સં. ૧૪૪૩માં આ મંદિરનો ઉદ્ધાર થયાનો લેખ પણ છે.^૩ એ પછી સં. ૧૫૦૯માં મંત્રી સાયરે ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને બીજા ઉદ્ધાર જુદા જુદા ગામના સંઘોએ મળીને અને પછીનો ઉદ્ધાર સાયરમંત્રીના વંશજોએ કરાવ્યો હતો.

આ મંદિરની પાસે જ મકાનનું એક ખંડિયેર છે, કહેવાય છે કે, આ ઉપાગ્રય હતો અને અહીં યશોભદ્રસૂરિ અભ્યાસ કરતા હતા.

[૨] ગામના મધ્યભાગમાં એક નાનું પણ રમણીય મંદિર છે, તેમાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા છે. [૩] મૂળનાયક શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનના શિખરબંધી મંદિરમાં પીતલવર્ણી સપરિકર મૂર્તિ ૧૧ હાથ ઊંચી બિરાજમાન છે. [૪] શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર અહીંનાં બધાં મંદિરોમાં ઘણું વિશાળ અને ઊંચું છે. તેમાં મૂળનાયકની સ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૬૫૯નો લેખ છે. આ મંદિરની ખાંધણી મનોહર છે. [૫] જેખલ

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : ” લેખાંક : ૩૪૩
 ૨. એજન : લેખાંક : ૩૩૧, ૩૩૩, ૩૩૪
 ૩. એજન : લેખાંક : ૩૩૫.

પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના નાના છતાં સુંદર જિનાલયમાં મૂળનાયકની સપરિકર ભવ્ય પ્રતિમા ૧ હાથ ઊંચી છે જેના ઉપર સં. ૧૬૨૨નો લેખ છે. [૬] એ જ સ્થળે શ્રીવાસુપૂજ્ય ભગવાનના શિખરબંધી મંદિરમાં મૂળનાયકની ૧ હાથ ઊંચી પ્રતિમા છે, જેના ઉપર સં. ૧૭૪૬નો લેખ છે. [૭] એ જ સ્થળે શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી રમણીય મંદિર છે તેમાં મૂળનાયકની સર્વાંગસુંદર શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧૧ હાથ ઊંચી બિરાજમાન છે. તેના ઉપર સં. ૧૭૬૭નો લેખ છે. મૂળનાયકની આસપાસ રહેલી શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૩૨૪નો લેખો છે, જેની અંજનશલાકા શ્રીવિજયરત્નસૂરિએ કરેલી છે. [૮] એ જ સ્થળે શ્રીસોગઠિયા પાર્શ્વનાથ ભગવાનના શિખરબંધી જિનાલયમાં મૂળનાયકની સપરિકર શ્વેતવર્ણી પ્રતિમા ૧૧૧ હાથ ઊંચી છે. આ મંદિરનું સ્થાપત્ય ૧૦ માં સૈકાનું જણાય છે. [૯] એ જ સ્થળે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે, તેમાં પાષાણની ૩ પ્રતિમાઓ છે અને શિલ્પો ૧૦ માં સૈકાનાં જણાય છે.

[૧૦] ગામને અડીને પૂર્વ તરફ સામસામે એ ટેકરીઓ આવેલી છે. તેમાં જેખલ પહાડીને ‘શત્રુજ્યની ટેકરી’ કહે છે. ટેકરી ઉપર ચડવા માટે ઠેઠ મુઠ્ઠી પાકાં પગથિયાં બાંધેલાં છે. એક તરફ સોનગિરા ચૌહાણોએ બંધાવેલા કોટનાં ખંડિયેરા છે, જ્યારે ટેકરીના મધ્યભાગમાં શિખરબંધી ઉન્નત અને વિશાળ મંદિર જોવાય છે. તેની ચારે બાજુએ બાંધેલો કોટ જીર્ણ થયેલો છે. તેમાં એક જીર્ણ જળકુંડ પણ છે. આખુલે મંદિર ચારે તરફની દીવાલો સાથે સારી વ્યવસ્થામાં ખડું છે. ખૂબ પ્રાચીનકાળમાં આ મંદિર બંધાવાયાનું કહેવાય છે. મૂળભારામાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની ૧૧૧ હાથ ઊંચી મનોહર પ્રતિમા છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૮૬ના વૈશાખ સુદિ ૮ને શનિવારનો લેખ જીર્ણોદ્ધારના સમયનો છે.* આમાં રંગમંડપ ખુલ્લો છે. આ મંદિરને ‘શત્રુજ્યાવતાર’ કહેવામાં આવે છે.

[૧૧] સામેની બીજી બાજુની ટેકરી ઉપર ગિરનારની સ્થાપના છે. પૂર્વોક્ત ટેકરી કરતાં આ ટેકરીનો ચડાવ કઠણ છે. એ ટેકરીના મધ્ય ભાગમાં આવેલું મંદિર પૂર્વોક્ત મંદિરથી નાનું પણ કોટથી સુરક્ષિત શિખરબંધી છે. મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની શ્યામવર્ણી સપરિકર પ્રતિમા આશરે ૨-૨૧ ફીટ ઊંચી છે. આ મૂર્તિ કેસરિયાજીમાંની આદિનાથ પ્રભુની મૂર્તિને હૂબહૂ મળતી આવે છે. બંને મૂર્તિઓ રંગે, ઘાટે, વર્ણે અને સુખાકૃતિઓમાં સરખી છે. સંભવ છે કે આ બંને મૂર્તિઓનો ઘડનાર શિલ્પી એક હશે. એવું પણ અનુમાન થાય છે કે આ મૂર્તિ અગાઉ શત્રુજ્યની ટેકરી પર સ્થાપન કરેલી હશે. આ મંદિરને મંડપ બાંધેલો છે. આ મંદિરમાંથી મળી આવેલો સં. ૧૧૬૫ નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ઓં ॥ નમઃ સર્વજ્ઞાય ॥ સંવત્ ૧૧૯૫ આસઝજ વદિ ૧૫ કુજે અબેહ શ્રીન[હ]લહા[ગિ]કાયાં મહારાજાધિરાજશ્રીરાય[પા]લ-
દેવે વિજયી(યિ) રાજ્યં કુર્વતીચેતસ્મિન્ કાલે શ્રીમદુર્જિતતીર્થ:(ર્થે) શ્રી[ને]મિનાથદેવસ્ય દોપધૂપનૈવે[વ]પુષ્પપૂજાદર્થે ગૃહિલાન્વયઃ
રાઝઃ ઋધરણમૂનુના મોક્તારિ (!) ઠઃ રાજદેવેન સ્વપુણ્યાર્થે સ્વીયદાનમધ્યાત્ માર્ગે ગચ્છતાનામાગતાનાં વૃષભાનાં શેકે [ષુ] યદાભાવ્યં
ભવતિ તન્મધ્યાત્ વિ[શ]તિમો ભાગઃ ચંદ્રાર્ક યાવત્ દેવસ્ય પ્રદત્તઃ ॥ અસ્મદ્વંશીયેનાન્વેન વા કેનાપિ પરિવંથના ન કરણીયા । અસ્મ-
દ[દ]ત્તં ન કેનાપિ લોપ[ની]યં ॥ સ્વહસ્તે પરહસ્તે વા યઃ કોપિ લોપયિષ્યં(ષ્ય)તિ । તસ્યાહં કરે ભનો ન લો[પ્યં] મમ શાસનમિદં ॥
લિઃ [પાં]સિલેન ॥ સ્વહસ્તોયં સામિજ્ઞાનપૂર્વકં રાઝઃ રા[જ]દેવેન મતુ દત્તં ॥ અત્રાહં સાક્ષિ[ણ] જ્યોતિષિક [દુદ્ધ]પાસૂનુના ગૂગિનઃ
(ના) । તથા પલાઃ [પા]લાઃ પૃથિવા ૧ માંગુ [લા] ॥ દેપસા । રાપસા ॥ મંગલં મહા [શ્રીઃ] ॥”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે સં. ૧૧૬૫માં રાજા રાયપાલદેવે પોઠિયાઓના મળતા કરમાંથી રૂંમે ભાગ આ મંદિરને અર્પણ કર્યો હતો. એટલે આ મંદિર એ સમય કરતાંયે ઘણું પ્રાચીન છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

સં. ૧૬૦૭-૮ માં શ્રીહીરવિજયસૂરિને પંચ્યાસ અને ઉપાધ્યાય પદવી આ મંદિરમાં આપવામાં આવી હતી.

[૧૧] આ બાજુ પહાડીથી ૪ ફેલાંગ દૂર એક પાર્વતીય ઉપત્યકમાં સહસ્રાવનની પણ રચના છે. જે કે ઝાઝ ઊછરેલાં નથી પણ માર્ગનો ચડાવ અને ઉતાર કઠણ છે. અહીં એક દેરીમાં નેમિનાથ પ્રભુની ચરણ પાહુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે. આ પાહુકાઓ નવીન છે, જે પ્રાચીન પાહુકાઓના અહલે સ્થાપેલી હોય એમ જણાય છે.

આ બધાં મંદિરોની વ્યવસ્થા સારી રખાય છે. અહીં ૧ ધર્મશાળા પણ છે.

૪. “પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ :” લેખાંક : ૩૪૧

૧૧૦. નાડોલ

(કોડા નંબર : ૨૭૯૮-૨૮૦૨)

રાણી સ્ટેશનથી ૮ માઈલ દૂર પૂર્વોત્તર ખૂણામાં નાડોલ ગામ આવેલું છે, પ્રાચીન ગ્રંથો અને શિલાલેખોમાં આનાં નન્દપુર, નડૂલ, નડૂલ, નહલ, નહુલપુર અને નાડોલ એવાં નામો મળી આવે છે. એક સમયે ચૌહાણ સરદારોની પાટનગરીનું સૌભાગ્ય પણ એણે પ્રાપ્ત કર્યું હતું ત્યારે આ નગરની સમૃદ્ધિ અપૂર્વ હતી. ગૂર્જરનરેશ ભીમદેવ પહેલાના સમયમાં (૧૧ મો સૈકો) નાડોલ શુભરાતના અધિકાર હેઠળ હતું અને આ નગરના રાજ્યએ અંદ્રાવતીશ મંત્રી વિમલશાહને સોનાનું સિંહાસન ભેટ કર્યું હતું.

કોઈ કાળે અહીં જૈનોની વસ્તી ખૂબ હતી. જૈનોના તીર્થ તરીકે આ સ્થળની પ્રસિદ્ધિ પાછળ તેમના ગૌરવનો ઇતિહાસ ઘડાયો હતો. શ્રીદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રીમાનદેવસૂરિ આશરે વિ. સં. ૩૦૦ પહેલાં નાડોલમાં ચોમાસું રહ્યા હતા અને શાકંભરીમાં વ્યાપેલા મહામારીના ઉપદ્રવની શાંતિ માટે અહીં રહીને જ ‘લઘુશાંતિસ્તવ’ની રચના કરી હતી. અહીં જ વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિએ મુનિચંદ્રસૂરિને ન્યાયશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવ્યો હતો અને વિ. સં. ૭૦૦ માં શ્રીરવિપ્રભસૂરિએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં. ૧૦૪૯માં ભંડારીઓના મૂળપુરુષ નાડોલના રાજા લાખ-ણસીના પુત્ર દાદરાવને શ્રીચશોભદ્રસૂરિએ જૈનધર્મની દીક્ષા આપી હતી.^૧

સં. ૧૨૨૮ના એક દાનપત્રથી જણાય છે કે, ચૌહાણવંશની બારમી પેઢીમાં થયેલા રાજા આલનદેવે મહાવીર-સ્વામીના નામ પર એક મંદિર બંધાવ્યું અને તેના નિર્વાહર્થે વૃત્તિ નિર્ધારિત કરી હતી.^૨

અહીં સંડેરગચ્છીય શ્રીશાલિભદ્રસૂરિએ સં. ૧૧૮૧ના અષાઠ સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારના દિવસે, બૃહદ્ગચ્છીય શ્રીદેવ-સૂરિના શિષ્ય પં. પદ્મચંદ્રગણિએ સં. ૧૨૧૫ વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને મંગળવારે,^૩ સંડેરગચ્છીય શ્રીસુમતિસૂરિએ સં. ૧૨૩૭ના ક્ષગણ સુદિ ૨ ને મંગળવારે અને તપાગચ્છીય શ્રીવિજયદેવસૂરિએ સં. ૧૬૮૬ના પ્રથમ અષાઠ વદિ પ ને શુક્રવારે^૪ એમ જુદા જુદા આચાર્યોએ જુદા જુદા સમયમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવેલી છે; જેના લેખો અહીંના મંદિરોમાં મોજુદ છે. આ હકીકત જૈનોની પ્રાચીન કાળથી લઈને અત્યાર સુધીની આબાહીની સૂચક ગણવાય.

હાલમાં અહીં શ્વેતાંબર જૈનોનાં ૨૫૦ ઘર છે. ૩ પ્રાચીન ઉપાશ્રયો, ૧ પૌષધશાળા અને ૨ ધર્મશાળાઓ તેમજ જૈન પાઠશાળા વગેરે છે. અહીં શિખરગંધી ૪ મંદિરો છે. તેમાં શ્રીપદ્મપ્રભજિનેશ્વર અને શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનાં દેવળો સૌથી પ્રાચીન અને વિશાળ છે.

૧. શ્રીપદ્મપ્રભ જિનેશ્વરનું મંદિર ખૂબ જિંચું અને વિશાળ છે. તેની કોરણી ધોરણી પણ અપ્રતિમ છે. મૂળનાયક શ્રીપદ્મપ્રભપ્રભુની ૨ હાથ જિંચી બદામી વર્ણની સુંદર પ્રતિમા વિરાજમાન છે. તેની નીચે સં. ૧૬૮૬ના પ્રથમ અષાઠ વદિ પ ને શુક્રવારનો લેખ છે. મૂળનાયકની આસપાસ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની બંને પ્રતિમાઓ પણ એ જ સાલ-મિતિની છે. ગૃહમંડપમાં બંને તરફ શ્રીશાંતિનાથ અને શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની જણી કાઉસગિયા, શ્વેતવર્ણી, એક જ શ્રેણીએ બનાવેલી પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૨૧૫ના લગભગ એકસરખા લેખો છે. મૂર્તિનાં નામ અને પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્યો જ માત્ર જુદા જુદા છે. તેમાંનો એક લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૧૫ ॥ વૈશાખ સુદિ ૧૦ મૌમે વીસાઢાસ્થાને શ્રીમહાવીરચૈ[ત્યે સમુ]દાયસહિતૈઃ દેવળાગ નામઢ જોગહસુતૈઃ દેમ્હાજ ધરણ જસચંદ્ર જસદેવ જસઘવલ્લ જસપાલૈઃ શ્રીનેમિનાથવિંબં કારિતં ॥ બૃહ[દગચ્છી]યશ્રીમદ્દેવસૂરિશિષ્યેણ પં૦ પદ્મચંદ્રગણિના પ્રતિષ્ઠિતં ॥ ”

૧. “રાજપૂતાનેકે જૈન વીર” પૃ. ૨૨૧

૨. “ટોડ રાજસ્થાન”; દ્વિતીય ખંડ, અ. ૨૭, પૃ. ૭૪૭.

૩. “પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ.” ભા. ૨, લેખાંક : ૩૬૪-૨૬૫

૪. એજન: લેખાંક: ૩૬૬, ૩૬૭

આ લેખ ઉપરથી આ બંને મૂર્તિઓ વીસાડા ગામનું મહાવીર ચૈત્ય કોઈ કારણે નષ્ટ થતાં ત્યાંથી લાવીને પધરાવવામાં આવી હોય એમ જણાય છે.

આ મંદિરની ભમતીની એક દેરીમાં ચોતરા ઉપર કસોટીથી ઓળખાતા શ્યામ પથ્થરનું એક જ શિલામાંથી કોરી કાઢેલું અખંડ ચૌમુખ મંદિર છે. કસોટી જેવા કઠણ પથ્થરમાં કોરેલી ઝીણી નકશી દિડ્ડમૂઠ બનાવે એવી છે. આમાં ચૌમુખી ચાર પ્રતિમાઓ વિરાજમાન હતી, જેને લૂંટારાઓ ચોરી ગયાનું કહેવાય છે.

આ મંદિરના વંડામાં એક નાના શિખરવાળા દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રીઅન્વિતનાથ ભગવાનની પ્રતિમા છે, તેના ઉપર સં. ૧૮૬૩નો લેખ છે. વળી, મુખ્ય મંદિરની ડાબી બાજુના દેરાસરમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે અને પાછળના ભાગના બગીચામાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પાહુકાઓ સં. ૧૬૫૧માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે.

૨. શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું જિનાલય પણ ભિંચાઈ અને વિશાળતામાં દર્શનીય છે, મંદિર પશ્ચિમદ્વારનું છે. તેનો દરવાજો બજારમાં પડે છે. મૂળનાયકની શ્યામવર્ણી પ્રતિમા ૧ હાથ ભિંચી છે, જે ૧૮ મી શતાબ્દીમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવો છે. આ મંદિરમાં જમણી તરફ એક મજબૂત આંધણીનું પ્રાચીન ભોંયડું છે, જે ખુલ્લું રહે છે. સ્થાનની પવિત્રતા સાચવવા ખાતર તેમાં અખંડ દીવો પ્રજ્જ્વલિત રહ્યા કરે છે, તેમાં કોઈ જતું નથી. કહેવાય છે કે આ ભોંયરાનો માર્ગ ઠેક નાડલાઈ સુધી જાય છે. આ સ્થળે ખેસીને શ્રીમાનદેવસૂરિએ યોગસાધના કરી હતી અને ‘લઘુશાંતિકૃતવ’ની રચના પણ અહીં કરી હતી. શ્રીજ્ઞાનંદસૂરિએ કે તેમના શિષ્ય શ્રીરવિપ્રભસૂરિએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિક્ષા કરી હતી તે મંદિર આ હશે. એટલે આ મંદિર ખૂબ પ્રાચીન છે એમાં શંકા નથી.

આ દેવળની ઉત્તર-દક્ષિણે આવેલા ઓસારોમાં શત્રુંજય, ગિરનાર, સમૈતશિખર અને અષ્ટાપદની રચના જે કોઈ પણ ઉત્સવ પ્રસંગે કરાવી હશે તે એમ ને એમ રહેવા દેવામાં આવી છે. તે દેવળને ફરતો વિશાળ ચોક છે.

આ મંદિરની ઉત્તર તરફની દીવાલો ધારણું છે ત્યાં એક ધર્મશાળા છે. મંદિરોનો વહીવટ કરતી પેઢીનું કાર્યાલય અહીં છે, અગ્નિપૂજામાં એક કૂવો છે તેમાં રહેંટ ગોઠવેલો છે.

૩-૪. દરબાર ગઠની ખીજ બાજુએ કંઈક એકાંત વિશાળ યોગાનમાં ૨ મંદિરો આવેલાં છે. બાજુબાજુએ વંડો આંધેલો છે જેને દરબારગઠની દક્ષિણ દીવાલો સ્પર્શે છે. મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું શિખરમંધી મંદિર પશ્ચિમદ્વારનું છે અને ખીજું ઘર-દેરાસર શ્રીજીરાવલા શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનું છે, જે ઉત્તરદ્વારનું છે.

સં. ૧૭૫૫ માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં “ નાડોલ ત્રિણ્ય પ્રસાદ ”-નાડોલમાં ત્રણ પ્રાસાદ હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તેથી એથું મંદિર તે પછી બન્યું હશે એમ માની શકાય.

અહીં પહેલાં ખંડિયેરો અને જીર્ણ વાવડીઓને ભેતાં કોઈ સમયે આ નગર સમૃદ્ધ હોવાનો ખ્યાલ આવે છે. આ ખંડિયેરોની શોધ કરવામાં આવે તો કેટલીક ઐતિહાસિક ખીના જાણવા મળી રહે એવો સંભવ છે.

૧૧૧. વરકાણા

(કોઠા નંબર : ૨૮૦૨)

રાણી સ્ટેશનથી ૨ માઈલ દૂર વરકાણા નામનું ગામ છે. એનું શાસ્ત્રીય નામ ‘વરકનકપુર’ અથવા ‘વરકનકનગર’ હતું. અતિપ્રાચીન કાળમાં આ એક સમૃદ્ધ અને વિશાળ નગર હતું. એક સમયે આસપાસમાં આવેલાં આજનાં દાદાઈ અને ખીજેવા ગામ વરકનકનગરમાં સમાઈ ગયેલાં હતાં. આ બંને ગામોની સ્થિતિ ભેતાં એ હકીકતને ટેકો મળે છે. નગરના શબ્દગારસમાં અનેક જિનમંદિરો અહીં ઓપી રહ્યાં હતાં પરંતુ રાજકીય ક્રાંતિ વખતે આ નગર અને મંદિરો ભૂગર્ભમાં ભળી ગયાં અને તેના ઉપર આજનું ગામ નવા સ્વરૂપે વસી ગયું. એ પ્રાચીન તીર્થસ્વરૂપ મંદિરોના સ્મરણને સાચવી

રાખવા મહારાણા કુંભાના સમયમાં શ્રીમાલપુરના એક ધનાઢય શ્રેષ્ઠીએ ખાવન દેવકુલિકાવાળા એક ભવ્ય જિનાલયની રચના કરી તે જ આજે વિદ્યમાન છે. ‘સકલતીર્થસ્તોત્ર’માં ણીબાં તીર્થો સાથે જ આ તીર્થને પણ લાવલયા વંદન દ્વારા સ્મરણ કરાવ્યું છે:—“અંતરીક વરકાણા પાસ”

આ મંદિર માટે મેવાડના રાણાએએ આપેલી લેટ—સોગાદોના તામ્રપત્રો આજ સુધી અહીંની વહીવટ કરનારી પેઢીમાં વિદ્યમાન છે, જે આ તીર્થ પ્રત્યે રાણાએ અને આમ પ્રબવર્ગની લક્ષિતનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે. એ સમયે શ્રીમંત અને અધિકારીઓની સંખ્યા પણ અહીં સારા પ્રમાણમાં વસતી હશે.

આજે પણ ગોડવાડની પંચતીર્થોમાં આ તીર્થ મુખ્ય છે; એટલું જ નહિ અહીં જૈનોનું એક પણ ઘર ન હોવા છતાં ગોડવાડ પ્રાંતની પંચાયતનું આ પ્રધાન ધામ બનેલું છે. વિદ્યાસંસ્કારમાં પછાત ગણાતા મારવાડમાં જૈન સંઘ અને આચાર્ય શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિના સ્વ. શિષ્ય શ્રીવિજયલલિતસૂરિના અથાક પ્રયત્નથી અહીં જૈન છાત્રાલય ખોલવામાં આવેલું છે અને એ કારણે પણ આ તીર્થનું આકર્ષણ રહે છે. યાત્રીઓની સગવડ માટે અહીં એક બે મજલાની અને બીજી એક ધર્મશાળા મૌલુદ છે.

અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ખાવન જિનાલય મંદિર ભવ્ય અને રમણીય છે. લગભગ ૧૫૦ વારના ઘેરાવામાં આ મંદિરનો વિસ્તાર છે. મંદિર પૂર્વદ્વારનું છે. તેની પૂર્વ અને ઉત્તર બાજુએ વિશાળ ચોક અને ફરતો વડો છે. વંડાને બે દ્વાર છે, તેમાં પૂર્વ તરફનું દ્વાર બંધ રાખવામાં આવે છે જ્યારે ઉત્તર તરફનું દ્વાર ખુલ્લું રહે છે. આખું મંદિર પથ્થરથી બાંધેલું છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની નાગકૃષ્ણાવાળી રમણીય મૂર્તિ લગભગ ૧ હાથ ઊંચી છે અને તેની ચારે બાજુએ ધાતુનું મોટું સુંદર પરિકર લગાવેલું છે. પરિકરમાં ૨૩ ભગવાનની મૂર્તિઓ કોરેલી છે. એટલે મૂળનાયક સાથે ચોવીશી ગણાય. પરિકર ઉપર સં. ૧૭૦૭નો લેખ છે પરંતુ મૂર્તિ તો પ્રાચીન છે.

મંદિરનો રંગમંડપ વિશાળ છે, સ્તંભો મૂકીને ધૂમટો બનાવેલા છે. તેમાં સાધારણ કોરણી નજરે પડે છે પરંતુ ભીંતોમાં લાલભાતની શિલ્પીય કોરણી કરેલી છે. આગળના મંડપ સાથે ભમતી મળી ગઈ છે. ભમતીમાં નાની દેવકુલિકાઓ છે. ભમતીમાં માત્ર એક જ માણસ જઈ શકે એટલી સાંકડી જગા છે. બાહ્ય મંડપની સુંદરતાએ દેવળના બાહ્ય સૌંદર્યમાં આછપ લાવી દીધી જણાય છે અને ગર્ભગૃહમાં પ્રકાશ જઈ શકતો નથી. મંદિર અંદરના ભાગમાં અતિ-સંકુલ બની ગયેલું જોવાય છે. નવચોકીના એક સ્તંભ ઉપરનો લેખ ઘસાર્ધ ગયો છે પરંતુ તેમાં સં. ૧૨૧૧નો ઉલ્લેખ નજરે પડે છે. આથી આ મંદિર એ પહેલાં બનેલું હશે અને કુંભા રાણાના સમયમાં આનો નવેસર જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે એમ લાગે છે, નવચોકીના એક સ્તંભની પાસે પથ્થરના એક હાથો ઉપર શેઠ-શેઠાણીનું સુગલ બેઠેલું છે. તેના ઉપર લેખ નથી પરંતુ મંદિર નિર્માતાની આ મૂર્તિઓ હોય એમ જણાય છે. મંદિરના ચોકમાં સં. ૧૮૦૬ના ત્રણ શિલાલેખો છે. ઉપરના ભાગમાં જવા માટે નિસરણી છે.

દરવાજાની બહાર બંને તરફ પથ્થરના બે હાથો ઊભા છે. દરવાજામાં પેસતાં ડાબી તરફના હાથો પાસે એક દોઢ જજનો લાંગો શિલાલેખ છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે મેવાડના રાણાએ ઉપર જૈનાચાર્યોએ પોતાની સાત્ત્વિક સિદ્ધિનો પૂરો પ્રભાવ પાડ્યો હતો. એ વખતે યાત્રીઓની પાસેથી અમુક કર લેવાતો હશે તે મેવાડના રાણા જગતસિંહજીએ સં. ૧૬૮૬ માં પોષ વદિ ૮ થી માંડીને ૧૧ સુધી મેળાના ચાર દિવસો માટે યાત્રીઓ પાસેથી લેવાતો કર તપાગચ્છાય શ્રીવિજયદેવસૂરિના ઉપદેશથી બંધ કર્યો હતો—એ સંબંધી એમાં ઉલ્લેખ છે.

મંદિરની બાજુમાં વિશાળ દરબારગઢની દીવાલ જોવાય છે, જેનું મુખદ્વાર પશ્ચિમાભિમુખ છે.

અહીં પ્રતિવર્ષ પોષ ૧૦મીએ મેળો ભરાય છે.

૧૧૨. કોરટા

(કોઠા નંબર : ૨૮૦૩-૨૮૦૬)

ચોરણપુરા સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલ દૂર કોરટા નામે પુરાણું ગામ છે. આજે એક નાના ગામડામાં પરિવર્તન પામેલું આ ગામ પ્રાચીન કાળમાં વિશાળ નગર હતું; એમ પ્રાચીન ગ્રંથોના ઉલ્લેખો અને અહીં પડેલાં હજારો ધ્વંસાવશેષોથી સમજાય છે. આ ગામના નામે પ્રસિદ્ધિ પામેલા 'કોરંટકગચ્છ'ના કારણે અહીં જૈનોની બહુલતા અને પ્રબળતા હશે એવું અનુમાન નીકળે છે. શ્રીરત્નપ્રભસૂરિજીએ વીર નિર્વાણ સં. ૭૦માં અહીંના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી, એવો ઉલ્લેખ ચૌદમા સૈકાના ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે, જેનો નિર્દેશ આગળ કરવામાં આવશે. શ્રીધર્મસાગરીય 'તપા-ગચ્છપટ્ટાવલી'થી જાણાય છે કે, ભગવાન મહાવીરની માટે થયેલા ૧૭મા ગુરુ શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિએ વી. નિ. સં. ૫૬૫ (વિ. સં. ૧૨૫)માં નાહક મંત્રીએ કરાવેલા જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. સં. ૧૦૮૧ લગભગમાં પરમાર્હત કવી-શ્વર શ્રીધનપાલે રચેલા 'સત્યપુરીય મહાવીર ઉત્સાહ' નામના સ્તોત્રમાં આ ગામનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે કરેલો છે:—

“કોરિંટ સિરિમાલ ધાર આહુજુ નરાણડ ।”

આ પ્રથમ ચરણમાં જ કોરંટ તીર્થનો નિર્દેશ છે. આથી આ ગામ સં. ૧૦૮૧ થીયે પ્રાચીન અને તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવું જોઈએ. પંદરમા સૈકાના યાત્રી કવિ મેહુ પોતાની 'તીર્થમાળા'માં 'કોરટ' પંચાસ કવિ શીલવિજયજી 'વીર કોરટિ મથાલ' અને અઠારમા સૈકાના શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ 'કોરટર્થ જીવિતસ્વામી વીર' આ પ્રમાણે 'બીજા' તીર્થોની સાથે જ આનું જીવિતસ્વામી મહાવીરના તીર્થ તરીકે સ્મરણ કરે છે; આથી સમજાય છે કે ૧૧મીથી ૧૮ મી સદી સુધી આ તીર્થની યાત્રાથે જૈન સંઘ આજ્યા કરતો હતો.

ગામને અડીને એક નાની પણ વિકટ પહાડી પર અનંતરામ સાંકલાએ પોતાના શાસનકાળમાં પાકો કિલ્લો બંધાવ્યો છે, જે 'ધોલાગઢ' નામે ઓળખાતો. આજે આ ગઢ તૂટેલી હાલતમાં પડેલો છે, શિખરના મધ્યભાગમાં એક માતાનું મંદિર અને શુક્ર પણ છે.

૧. અહીં ચાર વિશાળ જૈન મંદિરો જીલેલાં મોજુદ છે, તે પૈકી સૌથી પ્રાચીન મંદિર કોરટાથી ૧૧ માઈલ દૂર 'નહરવા' નામક સ્થાનમાં આવેલું છે. ચારે તરફ બાંધેલા પાકા કોટમાં મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સલામંડપ, શૃંગારચોકી અને શિખર વગેરેની રચનાવાળું સુભગ ને લવ્ય મંદિર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત છે, અંદરની ઓસરીમાં એક મજબૂત લોચરું બનેલું છે. સં. ૧૩૭૧માં રચાયેલા 'ઉપ-કેશગચ્છચરિત્ર'માં આ મંદિરના પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય વિશે આ પ્રકારે ઉલ્લેખ મળે છે:—

“સતત્યા વત્સરાણાં ચરમજિનપતેમુક્તજાતસ્ય વર્ષે, પશ્ચમ્યાં શુક્રપક્ષે સુરગુરુદિવસે બ્રહ્મણ: સન્મુહૂર્તે ।

રત્નાચાર્યૈ: સકલગુણયુતૈ: સર્વસંધાનુજ્ઞાતૈ:; શ્રીમદ્વીરસ્ય વિમ્બે ભવશતમથને નિર્મિતેયં પ્રતિષ્ઠા ॥

ઉપકેશે ચ કોરણ્ટે, તુલ્યં શ્રીવીરવિમ્બયો: । પ્રતિષ્ઠા નિર્મિતા શક્ત્યા, શ્રીરત્નપ્રમસૂરિમિ: ॥”

આ ઉલ્લેખ ઉપરથી જાણાય છે કે, શ્રીરત્નપ્રભસૂરીશ્વરે વીર નિર્વાણના ૭૦ વર્ષો વીત્યા પછી....માસની સુદિ ૫ ને ગુરુવારના દિવસે બ્રાહ્મસુહૂર્તમાં શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા ઓસિયા અને કોરંટ નગરમાં એક જ દિવસે કરી.

આ હકીકત આપણને આ મંદિર ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાંનું પ્રાચીન હોવાનું જણાવે છે.

શ્રીરત્નપ્રભસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિ આજે આ મંદિરમાં નથી. કોઈ કારણવશાત્ એ લુપ્ત થતાં સં. ૧૭૨૮માં શ્રીવિજયપ્રભસૂરિના શાસનકાળમાં શ્રીજયવિજયગણિના ઉપદેશથી બીજી મહાવીર ભગવાનની પ્રતિમા સ્થાપન કરવામાં આવી એવો પુરાવો અહીંના સલામંડપના થાંભલાના એક લેખ પરથી મળે છે. એ લેખ આ પ્રકારે છે:—

“સંવત્ ૧૭૨૮ વર્ષે આવળ સુદિ ૧ દિને મદારકશ્રીવિજયપ્રમસૂરીશ્વરરાજ્યે શ્રીકોરટાનગરે પંડિતશ્રી ૫. શ્રીશ્રીજયવિજયગણિના ઉપદેશથી મુ. જેતાપુરાસિંઘભાર્યા મુ. મહારાયસિંઘ માં સં. બોકા સાંબરદાસ કો. ઉધરણા મુ. જેસંગ સા. ગાંગદાસ સા. લાઘા સા.

સીમા સાં છાંજર સાં નારાયણ સાં કચરાપ્રમુખ સમસ્ત સંઘ મેલા હૂદને શ્રીમહાવીર પવાસણ વહસાર્યા છે । લિખિત ગણિ મણિવિજય કેસરવિજયેન । બોહરા મહવદસુત છાધા પદમા લસ્વતં સમસ્ત સંઘનર્દ સાંગલિકં મવતિ શુભં મવતુ ॥ ”

લેખોક્ત પ્રતિમા પણ અડિત થયેલી હોવાથી સં. ૧૯૫૬ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને ગુરુવારના રોજ શ્રીવિજયરાજેન્દ્ર-સૂરિએ આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવો નવી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

પ્રચલિત દંતકથા મુજબ: કેરટામાં જ્યારે નાહડ શ્રેષ્ઠી મંત્રી હતા ત્યારે તેમણે અહીંનાં કાલિકાદેવળ, ખેતલાદેવળ, મહાદેવ દેવળ, કેદારનાથનું મંદિર અને કાંબી વાવ આ પાંચે સ્થાનો ભગવાન મહાવીરના મંદિરને અર્પણ કર્યાં હતાં. નાહડ મંત્રી વિશે ‘ગુર્વાવલી’કાર શ્રીમુનિસુંદરસૂરિ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરે છે:—

“વૃદ્ધસ્તતોઽમૂત્ કિલ દેવસૂરિ: શરચ્છતે વિક્રમત: સપાદે (૧૨૫) । કોરણ્ટકે યો વિધિના પ્રતિષ્ઠા, શક્તોર્વ્યઘાદ્ નાહડમન્ત્રિચૈત્યે ॥ ”

—વિક્રમનાં ૨૫ વર્ષ વ્યતીત થતાં શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિ થયા, જેમણે કેરંટકમાં નાહડ મંત્રીએ કરાવેલા ચૈત્યમાં વિધિ-પૂર્વક શંકુની પ્રતિષ્ઠા કરી.

‘તપાગચ્છપટ્ટાવલી’કાર શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાય આ હકીકતને ટેકો આપે છે; જ્યારે ‘ઉપદેશતરંગિણી’કાર કહે છે કે— એક સમયે કેરંટ નગરમાં વૃદ્ધદેવસૂરિ વિ. સં. ૧૨૫૨માં ચતુર્માસ રહ્યા ત્યારે મંત્રી નાગડ અને તેમના નાનાભાઈ સાલિગ વગેરે કુટુંબીઓને પ્રતિબ્રોધ કર્યો, આથી ધર્મમાં દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા મંત્રીએ નાહડવસહી વગેરે ૭૨ જિનમંદિરો કરાવ્યાં અને જીવન પર્યાંત ભોજન કર્યા પહેલાં જિનપૂજા કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી.

‘ગુર્વાવલી’ ‘પટ્ટાવલી’ અને ‘ઉપદેશતરંગિણી’માં નિર્દિષ્ટ સાલ સિવાય અંનેની હકીકતોનું સામ્ય છે. અંને સાલમાં ૧૧૨૭ વર્ષનો ફરક પડે છે. એટલે અંને સમયના નાહડ મંત્રીઓ જુદા કે એક, એ નિર્ણય કરવાનો રહે છે. સંભવત: વિ. સં. ૧૨૫ ના સ્થાને ૧૨૫૨ એટલે બગડો વધી ગયો હોય એમ લાગે છે.

ગામમાં આવેલાં ૩ મંદિરો પણ ઉપર્યુક્ત મહાવીર મંદિર જેવાં જ ભવ્ય રચનાવાળાં છે.

૨. બીજું મંદિર નાહડ પુત્ર દાહલજીએ બંધાવેલું છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. આ મંદિર તેરમા સૈકાથી અર્વાચીન નથી. જો કે દાહલજીએ પધરાવેલી મૂળનાયકની પ્રતિમા આજે નથી પરંતુ તેમના સ્થાને વિ. સં. ૧૯૦૩ માં પધરાવેલી મૂર્તિ વિદ્યમાન છે.
૩. ત્રીજું શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર ક્યારે અન્યું તે જાણી શકાતું નથી. પરંતુ આ મંદિરના નવચોકીના એક સ્તંભ ઉપર નાદા એવા અક્ષરો વંચાય છે અને મંદિરની રચના પ્રાચીન પદ્ધતિની છે. લોકમાં પણ કહેવાય છે કે આ મંદિર નાહડ મંત્રીના કેઈ કુટુંબીએ બંધાવ્યું છે. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર ૧૭ મી સદીમાં થયેલા કેરટાનિવાસી નાગોતરાગોત્રીય શ્રેષ્ઠીએ કરાવ્યો છે. પહેલાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન હતા. હાલ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન છે. તેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૯૫૬ માં થયેલી છે.
૪. ચોથું મંદિર ગામના પૂર્વ સીમાડે આવેલું છે. એ પણ વિશાળ અને રમણીય હોવા છતાં પૂર્વોક્ત મંદિરોથી અર્વાચીન છે. મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની પ્રતિમા પ્રાચીન છે. તેમની અંને બાજુએ સ્થિત શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીસંભવનાથ ભગવાનની કાઉસગિયા મૂર્તિઓની વિ. સં. ૧૧૪૩ માં શ્રીબૃહદ્ગચ્છીય શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે. આ ત્રણે પ્રતિમાઓ ભગવાન મહાવીરના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં માટીના એક ટેકરામાંથી સં. ૧૬૧૧ માં મળી આવી હતી ને આ મંદિરમાં સં. ૧૬૫૬ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને રોજ તેમની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવેલી છે.

આ સિવાય કેરટાની આસપાસની ભૂમિમાંથી ૫૦ જેટલી જિનમૂર્તિઓ પ્રાપ્ત થયેલી છે. આ તીર્થનો ઉદ્ધાર વિજયરાજેન્દ્રસૂરિએ કરાવ્યો છે.

૧. સપ્તદશ: શ્રીવૃદ્ધદેવસૂરિ:.....શ્રીવીરાત્ પશ્ચનક્ષત્રિક (૫૧૫) વર્ષાતિક્રમે નાહડમંત્રિનિર્માપિતપ્રાચાદે પ્રતિષ્ઠાકૃત્ ॥

વળી, જસલમેરના કિલ્લાના શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરની પ્રશસ્તિ શ્રીદેવતિલકસૂરિએ સં. ૧૫૮૩ માં રચેલી છે. તેમાંથી જણાય છે કે અહીં કેચર નામના શ્રેષ્ઠીએ એક મંદિર બંધાવ્યું હતું. એ પ્રશસ્તિગત ઉલ્લેખનો આપણને ઉપયોગી અંશ આ પ્રકારે છે: -

“ ઉકેશવંશે શ્રીશંખવાલગોત્રે સં૦ આંબાપુત્ર સં૦ કોચર હુયા જિણહ કોરંટહ નગરિ અને સંખવાલીગામહ ઉત્તંગતોરગ જૈનપ્રાસાદ કરાવ્યા X X X જિણહ આપણહ ઉદારગુણહ આપણા ઘરનઉ સર્વવન લોકને દેહ કોરંટહ કર્ણ નામના લીધી । ”

આ કહ્યું જેવા દાની શ્રેષ્ઠી કેચરે ચૌદમા-પંદરમા સૈકામાં બંધાવેલા ઉત્તંગતોરણ મંદિરનો આજે પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ છે. આ પ્રશસ્તિગત ઉલ્લેખ આપણને પ્રાપ્ત થયો ન હોત તો અહીં કેચરે બંધાવેલું મંદિર હતું એવી હકીકત પણ આપણને જાણવા ન મળત. આવાં તો અનેક મંદિરો અહીંની ભૂમિ ઉપર કાળનિદ્રામાં સૂતાં પડ્યાં છે; એનો ઇતિહાસ શે જાણી શકાય ?

અહીં જૈનેતર સ્થાનો પણ ઘણાં છે, જે ૧૨ થી ૧૮ મી સદી સુધીમાં બનેલાં છે.

★

૧૧૩. ખેડા

(કોઠા નંબર : ૨૮૧૮)

મોરીખેડા સ્ટેશનથી ૩ માઈલ દૂર પૂર્વ દિશામાં ખેડા નામનું ગામ છે. આ ગામ ‘નયાખેડા’ના નામે પ્રસિદ્ધ છે. ગોડવાડમાં ગણાતી નાની પંચતીર્થીમાંનું આ એક તીર્થ છે. અહીં ૧ મોટી જૈન ધર્મશાળા, ૨ ઉપાશ્રય અને જૈન પાઠશાળા વગેરે છે. પોરવાડ શ્રાવકોનાં લગભગ ૧૨૫ ઘર છે.

ગામમાં શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું બાવન જિનાલયવાળું સૌધશિખરી મંદિર વિશાળ છે. મંદિરની રચના અને શિલ્પકારીગરી હૃદયહારિણી છે. આ મંદિર અગિયારમી સદીમાં બન્યું હોય એમ જણાય છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા ૧ હાથ જાંચી સ્વેતવર્ણી છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૪૫નો લેખ છે. દેવકુલિકાઓની મૂર્તિ ઉપર ૧૭ મી સદીના લેખો છે.

જૂના ખેડા:—

નયા ખેડાથી ૨ માઈલ દૂર પૂર્વ દિશામાં જૂના ખેડા નામનું ગામ છે. પ્રાચીન સમયમાં આ ગામ જૈનધર્મનું મોટું કેંદ્ર હતું. આજે તો અહીં શ્રાવકનું એક પણ ઘર નથી, જ્યારે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી સુંદર મંદિર છે. લોકોમાં મૂળનાયકનો ‘દાદાજી’ના નામે મહિમા ગવાય છે. આ મંદિર પણ વિક્રમની ૧૧ મી સદીમાં બન્યું હોય એમ લાગે છે.

★

૧૧૪. નાણા

(કોઠા નંબર : ૨૮૨૨)

“નાણા દીયાણા નાંદિયા, જીવિતસ્વામી વાંદિયા” આવી શ્રદ્ધાલરી લોકવાણીમાંથી આ પ્રાચીન તીર્થનું રહસ્ય પ્રગટ થાય છે. આ ગામના નામ ઉપરથી ‘નાણકીયગચ્છ’ હસ્તિમાં આવ્યો હતો અને નાણકીયગચ્છના આચાર્યોના લેખો બારમી સદીના તો મળી આવે છે. એટલે એ પહેલાં આ ગચ્છ સ્થપાયો હોવો જોઈએ. ગચ્છની ઉત્પત્તિનું માન જે ગામને મળે ત્યાં એ ગચ્છના આચાર્યોને માનનારા શ્રદ્ધાળુ લક્ષ્મી શ્રાવકોની વસ્તી પણ વિશાળ હોય એવું અનુમાન સુતરાં નીકળે છે. ટૂંકમાં આ ગામ અગિયારમી-બારમી સદી જેટલા પ્રાચીન કાળમાં જૈનોની બહોજલાલીથી ગાજતું સમૃદ્ધ નગર હોવું જોઈએ. અહીંના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવતા સં. ૧૦૧૭ થી લઈને સં. ૧૬૫૯ સુધીના શિલાલેખો ઉપયુક્ત અનુમાનને પ્રમાણિત કરી રહ્યા છે.

૧. “અર્જુનચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ” લેખક : ૩૪૧ થી ૩૬૪.

નાણા સ્ટેશનથી નાણા ગામ ૧૫ માઈલ દૂર પશ્ચિમ દિશામાં વસેલું છે. પહાડી જંગલનો રસ્તો છે. નાણા ક્યારે વસ્યું હશે એનો ઇતિહાસ મળતો નથી, પરંતુ ગામ બહારના નીલકંઠ મહાદેવના પ્રાચીન મંદિરમાં સં. ૧૨૩૦ અને તે પછીના લેખો સાંપડે છે અને જૈન મંદિરના બારણા ઉપર જમણી બાજુએ કોરેલા અક્ષરો ત્રુટિત વર્ણો સાથે સં. ૧૦૧૭ની સાલ સ્પષ્ટ આ પ્રમાણે બતાવે છે. 'જમ...જિન...મવતરં [સંવ]ત્ ૧૦૧૭' આ ઉપરથી આ ગામ એથીયે ઘણું પ્રાચીન હશે.

જૈનોની શ્રદ્ધા સુજળ અહીં શ્રીમહાવીર ભગવાનનું મંદિર જીવિતસ્વામી અર્થાત્ ભગવાનના જીવનકાળની પ્રતિમાવાળું છે. એટલે એની પ્રાચીનતા અઠી હજાર વર્ષ સુધી લાંબાય. અલબત્ત, હજી 'જીવિતસ્વામી' ના નામે ઓળખાતી પ્રતિમાઓ વિશે જીવિતસ્વામીની વ્યાખ્યાનો બેઠ્ઠાએ તેવો ખુલાસો મળી શકતો નથી. એટલે આ હકીકત ઇતિહાસવિજ્ઞામાં હજી ચર્ચાસ્પદ જ છે. આજે જીર્ણોદ્ધાર સમયે બિરાજમાન કરેલી મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૦૫નો શિલાલેખ અડધો તો વંચાય છે. એટલે અત્યારે એ પ્રાચીન મૂર્તિ અહીં નથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે.

પ્રાકાશોના કથન સુજળ આ ગામ પ્રાકાશોનું હતું. એ સમયે જૈનોએ અહીં મંદિર બંધાવ્યું. તે પછી જૈનો અને પ્રાકાશો વચ્ચે વિખવાહ થયો. જૈનો આ ગામનું પાણી હરામ કરી ઉચાળો ભરી બીજાં ગામોમાં રહેવા ચાલ્યા ગયા. એ હકીકતનો નિર્દેશ કરતો ગદયો રોપેલો અહીં જોવાય છે. પછી સમાધાન થતાં કેટલાક શ્રાવકો અહીં રહેવા આન્યા.

આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૧૧૫ ઘરો વિદ્યમાન છે, ૮ ઘર ઓશવાલ શ્રાવકોનાં છે. અહીં ૨ ઉપાશ્રય અને ૨ જૈન ધર્મશાળાઓ છે.

શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર ગામના મધ્ય ભાગમાં આવેલું છે. એની વિશાળતા અને લબ્યતામાં પ્રાચીનતાની છાપ અંકાઈ આવે છે. મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, ગૃહમંડપમાં મૂળગભારને ફરતી ભમતી, ભમતીમાં દેરીઓ અને ગોખલામાં તીર્થંકર મૂર્તિઓ બિરાજમાન કરેલી છે. આ ભમતીમાં ચાર દ્વારવાળી એક સમવસરજીવિત ચૌમુખ પ્રતિમાની દેરી છે. પાસેની બીજી દેરી ખાલી છે. શિખર અને ઘૂમટોનો આકાર ઘણો જાંચો અને વિસ્તાર-યુક્ત હોવાથી લબ્ય લાગે છે. મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામીની બદામી રંગની અતિસુંદર મૂર્તિ ૨૫ હાથ જાંચાઈની છે. ગાદી નીચે આ પ્રમાણે લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૫૦૫ વર્ષે માગવદિ ૯ શની શ્રીનાગકીયમચ્છે શ્રોમહાવીરચિંબ પ્ર૦ શ્રીશાંતિસૂરિમિઃ ॥ ”

મૂર્તિની આસપાસ સુંદર પરિકર તોરણયુક્ત બનેલું છે. તેમાં સુંદર શિલ્પ આકૃતિઓ કોરેલી છે અને તેની નીચે સં. ૧૫૦૬ નો લેખ છે.^૨ મૂર્તિ અને પરિકર જીર્ણોદ્ધાર સમયનાં છે, કેમકે અહીંની બીજી મૂર્તિઓ અને નંદીશ્વર પદ્મ ઉપર સં. ૧૨૦૦ અને તે પછીના લેખો મોબુદ છે.

નંદીશ્વરદ્વીપનો આરસ પદ્મ લાક્ષણિક રચનાવાળો છે. તે ૩૫૫ x ૩૫૫ ફીટનો લાંબો-પહોળો છે વચ્ચે સાત દ્વીપ અને ચારે બાજુએ નંદીશ્વરદ્વીપનાં તેર-તેર શિખરબંધી મંદિરોનો આગેહૂબ દેખાવ આપેલો છે. ચારે બાજુએ સમુદ્ર લહેરાઈ રહ્યો હોય અને વચ્ચે ખાલી પડતા ખૂણાઓમાં શ્રાવકોને લકિતની વિવિધ મુદ્રામાં ચામર, પુષ્પમાલા, વાજિંત્ર વગેરે સામગ્રી-યુક્ત બતાવ્યા છે. સૌથી ઉપરના ભાગમાં વચ્ચે મંગળકળશ અને બંને બાજુએ પુષ્પમાલધરની માનવ આકૃતિઓ જોવાઈ છે. નીચેના બંને ખૂણામાં એક તરફ આ દ્વીપ કરાવનાર શ્રાવક અને બીજી તરફ શ્રાવિકા ચૈત્યવંદન કરી રહ્યાં હોય એવો સુંદર દેખાવ શિલ્પીય નમૂનાની પૂર્ણતા બતાવી રહ્યો છે. એની નીચે કોરેલો સં. ૧૨૭૪ ના જ્યેષ્ઠ વદિ મંગળવારનો ઘસાઈ ગયેલો પદ્માત્મક લેખ છે.^૩

ભમતીની એક દેરીમાં બે મોટા કાઉસગિયા સરખી આકૃતિના છે પણ ચહેરાનો ભાગ ખૂબ ઘસાઈ ગયો છે. ભગવાનના હાથ નીચે ચામરધારી એકેક ઈંદ્ર બંને બાજુએ જોવા છે. પાસે એકેક શ્રાવક અને શ્રાવિકા બેઠેલાં છે.

૨. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” : લેખાંક : ૩૫૧.

૩. એજન : લેખાંક : ૩૪૭.

ચરણોની પાસે અને તરફ એ નાની કાઉસગિયા મૂર્તિઓ કેતરેલી છે. ઉપરના ભાગમાં સ્તંભયુક્ત ગોખલાની આકૃતિઓ છે અને તેના ઉપરનું આખું પરિકર શિલ્પથી ભરેલું છે. અને મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૨૦૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ને સોમવારના શિલાલેખો છે. અને પ્રતિષ્ઠાપક શ્રીમહેન્દ્રસૂરિનું નામ તેમાં આપેલું છે.

મંદિરની ભમતીમાં એક લોંચડું બંધ કરેલું છે. તેમાં કેટલાક સ્તંભ અને યજ્ઞસણો રાખી મૂક્યાં છે. બીજું લોંચડું કેટ-ધર્મશાળામાં હોવાનું કહેવાય છે.

મંદિરની નવચોક્કીના એક પાટડા ઉપર સં. ૧૬૫૯ ના ભાદરવા સુદિ ૭ ને શનિવારનો લેખ છે. એ લેખનો ઐતિહાસિક સાર એ છે કે, “અમરસિંહ માયાવીર નામના રાજાએ ત્રિભુવન નામના મંત્રીના વંશજ મૂતા નારાયણને આ નાણા ગામ લેટ આપ્યું હતું. મૂતા નારાયણે તેમાંનો એક સાઈરાવ નામનો અરટ શ્રીમહાવીર ભગવાનની પૂજા વગેરે માટે લેટ આપ્યો. એ સમયે ઉપકેશગચ્છીય શ્રીસિંહસૂરિ વિદ્યમાન હતા. આ દાન ગામના જે ઘણી ઉત્થાપણે તેને ગાય માર્યાનું પાપ છે, અને મુસલમાન ઉત્થાપે તો તેને સૂવરના સમ છે. એટલું જ નહિ આ લેખને જે કોઈ ભૂસે, ભૂસાવે તેને ત્રણ ભુવનનું પાપ છે.” એમ તેમાં જણાવ્યું છે. વળી, એ લેખમાં ચંદિયા, સીવાણા વગેરે ગામોને કોઈ કબજે કરે તો તેને બેન-બેટી છુંધાનું પાપ અને ગધેડાની ગાળ લાગે, એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

જો કે લેખની હકીકત બહુ સ્પષ્ટ નથી; છતાં ઉપર્યુક્ત સાર પ્રગટ થાય છે. આ ઉપરથી મૂતા નારાયણની આ મંદિર માટેની ભક્તિ અને તેણે દાન કરેલા અરટની વિગત સમજાય છે. મૂતા અટક ઉપરથી નારાયણ જૈન હશે એમ લાગે છે. આ અરટ આજે પણ જૈન સંઘના તાબે છે.

આ લેખ ઉપરથી ફલિત થાય છે કે બ્રાહ્મણો સાથે જૈનોના ઝઘડાનું સમાધાન થયું હશે ત્યારે સંભવતઃ એ સમાધાન દરમિયાન જૈન મંદિરની પાસે જૈનોના કબજાની જમીનમાં શામળાણનું વૈષ્ણવ મંદિર બિલુ કરી દેવાયું હોય એમ લાગે છે.

જૈન મંદિરમાં એક તરફ વધુ જગ્યા છે જ્યારે બીજી તરફ ઓછી છે અને તેથી તે તરફની દેરીઓ સાંકડી બની ગઈ છે. તેના અડધા ભાગમાં કેટની દીવાલમાં માત્ર ગોખલાઓ કરીને મંદિરને સમેટી લીધું છે. એમાં કરાવેલા રંગ અને સમારકામથી આખું મંદિર શોભનીય લાગે છે. અહીંની પંચતીર્થોમાં આ એક પ્રાચીન તીર્થ મનાય છે.

નાણા સ્ટેશન ઉપર શેઠ દેવીચંદ તારાચંદ એક વિશાળ જૈન ધર્મશાળા બનાવી છે.

૧૧૫. પીંડવાડા

(કોડા નંબર : ૨૮૨૩-૨૮૨૪)

સબ્જનરોડ સ્ટેશનથી પૂર્વમાં ગામ માઈલ દૂર પીંડવાડા નામનું મોટું ગામ છે. અહીંના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરમાંના સં. ૧૪૬૫ના શિલાલેખમાં આ ગામનું શાસ્ત્રીય નામ ‘પિંડરવાટક’ ઉલ્લેખ્યું છે. એ લેખમાંના ઉલ્લેખ મુજબ એ સાલમાં એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો, એ હકીકતથી આ ગામ સં. ૧૪૬૫ થીયે પ્રાચીન છે. એના પુરાવારૂપે અહીંના લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરમાં સં. ૧૨૩૩ અને સં. ૧૨૫૬ ના પરમાર રાજા ધારાવર્ષદેવના બે શિલાલેખો મળે છે. આથી આ ગામ તેરમા સૈકા પહેલાં વસ્યું હશે એટલું નિશ્ચિત છે.

અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૧૭૫ ઘર છે, ૩ ઉપાશ્રયો અને ૩ ધર્મશાળાઓ છે. એક જૈન કન્યાશાળા પણ છે. અહીં ૨ જિનમંદિરો બેડાબેડા આવેલાં છે. એ મંદિરો પૈકી ૧. શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું અને ૨ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે.

૪. “ અર્ચુદાસલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” : લેખાંક : ૩૪૪, ૩૪૫.

૫. એજન : લેખાંક : ૩૬૨

૧. શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન છે. આ મંદિરની નવચોકીની ભીંતમાં જડેલા સં. ૧૪૬૫ના વિસ્તૃત પ્રશસ્તિલેખમાં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવનાર પુણ્યપુરુષોના પૂર્વજોની વિગત સાથે તેમનાં નામ સાલ-તિથિપૂર્વક અંકિત છે. પ્રશસ્તિના એ બે ઉપયોગી શ્લોકો અહીં આપીએ છીએ:—

“ આમ્યામુખ્યાં ધનિકુંરપાલ—લીંબામિધામ્યાં સદુપાસકામ્યાં । પ્રામેડપ્રિમે પિંડરવાટકાલ્યે પ્રાસાદભૂમિરુદધારિ સારઃ ॥ ૧૪ ॥
વિક્રમાદ્ વાણતકર્કામ્બિભૂમિતે (૧૪૬૫) વત્સરે તથા । ફાલ્ગુનાલ્યે શુભે માસે શુક્લાયાં પ્રતિપત્તિથૌ ॥ ૧૫ ॥ ”

—સાચા ઉપાસક ધનાઢય કુંરપાલ અને મંત્રી લીંબાએ પિંડરવાટક-પીંડવાડા નામના મુખ્ય ગામમાં પ્રાસાદ-ભૂમિનો સં. ૧૪૬૫ના ફાલ્ગુ સુદિ ૧ ને રોજ ઉદ્ધાર કર્યો. અર્થાત્ અહીં પહેલાં નાનું મંદિર હત્યે તેને કુંરપાલ શ્રેષ્ઠી અને લીંબા મંત્રીએ નવેસરથી બંધાવ્યું હત્યે.

આ કુંરપાલ શ્રેષ્ઠી એ જ છે કે જેમના સુપુત્ર ધરણાશાહે રાણકપુરમાં અદ્ભુત કળામય ‘ધરણવિહાર’ નામનું ભવ્ય જિનાલય બંધાવેલું, જે વિશે નં. ૧૦૭ માં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ધરણાશાહે પીંડવાડાનું મંદિર (જીર્ણોદ્ધાર) કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ રાણકપુરના સં. ૧૪૬૬ના પ્રલંબ શિલાલેખ (પૃષ્ઠ: ૨૧૮)માં પણ છે. એથી જણાય છે કે, પિતાના અધૂરા કાર્યને ધરણાશાહે પૂરું કરાવ્યું હત્યે.

ગૃહમંડપના જમણા હાથ તરફ એક મૂર્તિની ગાદી નીચે કુંરપાલ શ્રેષ્ઠીના બે પુત્રો—રત્ના અને ધરણાએ વિ. સં. ૧૪૬૬માં એ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૪૬૯ વર્ષે માઘ શુદિ ૬ પ્રાગ્વાટકુંરપાલ માં કામલદેસુત સં ૦ રત્નધરણામ્યાં સ્વકુટુંબ..... ॥ ”

આ લેખથી જણાય છે કે સં ૦ રત્ના અને ધરણાએ સં. ૧૪૬૬માં આ મંદિરનું અધૂરું કામ પૂરું કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી હત્યે.

મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, નવચોકી, સલામંડપ, લમતીની દેરીઓ, બે મોટા ગભારા, મુખ્ય દરવાજા પર મોટામંડપ-ખલાનક, શૂંગારચોકી અને શિખર વગેરેથી આ મંદિર ભવ્ય અને વિશાળ દેખાય છે. આખુલે મંદિર નંદીશ્વર ચૈત્યના આકારમાં બનેલું કહેવાય છે, પણ દેરીઓ ઉપર શિખરો નથી.

મૂળનાયકની રમણીય મૂર્તિ પંચતીથીના પરિકરવાળી છે. પરિકરનું શિલ્પ મૂર્તિ જેટલું પ્રાચીન નથી. ગાદી ઉપરનો ધસાઈ ગયેલો લેખ આ પ્રમાણે વંચાય છે —

“ સં ૦ ..... ફા ૦ શુ ૦ ૧ પ્રાગ્વાટ.....કુરપાલેન માં કામલદે..... ॥ ”

—ફાલ્ગુ સુદિ ૧ ના રોજ પોરવાડ કુંરપાલે પત્ની કામલદે સહિત આ મૂર્તિ ભરાવી એવો અર્થ નીકળે ત્યારે ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિના શ્લોકો ઉપરથી આ લેખનો સં. ૧૪૬૫ હોવાનું નિશ્ચિત થાય છે. કેમકે પ્રશસ્તિ અને આ લેખમાં ફાલ્ગુ સુદિ ૧ અને શ્રેષ્ઠી કુંરપાલનું નામ સરખું જ ઉલ્લેખ્યું છે. કુંરપાલ શ્રેષ્ઠીની પત્ની કામલદે હતી એ પણ પ્રશસ્તિલેખના શ્લોક: ૨ માં અંકિત છે.

મૂળનાયકની નીચે આડું ધર્મચક્ર કોતરેલું છે, તેની પાસે બંને બાજુએ હરણ અને ઉપર દેવીની આકૃતિઓ છે. બંને બાજુએ બે હાથી અને બે સિંહ કોરેલા છે. એક તરફ યક્ષ અને બીજી તરફ અભિકાદેવીની રચના કરેલી છે.

ગૃહમંડપમાં બે ભવ્ય કાઉસંગિયા પ્રતિમાઓ શુક્કાલીન કળાના સુંદર નમૂના છે. આ બંને પ્રતિમાઓ વસંત-ગઢના ધ્વંસાવશિષ્ટ જૈન મંદિરમાંથી લાવવામાં આવી છે. ગાદીઓ સહિત આખુલે પ્રતિમાનું શિલ્પવિદ્યાન પિત્તલ-ધાતુમાં કરેલું છે. એની રચના લાક્ષણિક છે. બંને પ્રતિમાઓ એકસરખી આકૃતિની છે. મસ્તકે વાળની લટોને શુચ્છરૂપે બતાવેલી છે. કેડ પરથી નીચે સુધી લટકતા લંગોટના વસ્ત્રની કરચલીઓ સાથળ ઉપર ઉપસાવી છે. ગાદીઓ ઉપર કમલાકૃતિમાં ભગવાન કાઉસંગ મુદ્રાએ ધ્યાનમાં ખડા છે.

જમણા હાથ તરફના મૂર્તિના ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૪૨ x ૧૨ ઇંચના છે ન નીચે ધાતુની ગાદીની ઊંચાઈ-પહોળાઈ અને લંબાઈ ક્રમશઃ ૧૦ x ૧૪ x ૧૦૧ ઇંચ છે. આ મૂર્તિના ખભે સુધી લટકતા વાળ જોવાય છે, તેથી આ આદીશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાઓ હોય એમ લાગે છે. આ મૂર્તિ નીચે લેખ નથી. ડાબા હાથ તરફના કાઉસંગિયા-મૂર્તિની ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૪૦ x ૧૪ ઇંચની છે ને નીચેની ધાતુની ગાદીની ઊંચાઈ-પહોળાઈ અને લંબાઈ ક્રમશઃ ૧૪ x ૧૨ x ૧૫૧ ઇંચ છે. આ મૂર્તિની નીચે પ્રાચીન લિપિમાં સં. ૭૪૪નો લેખ આ પ્રમાણે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ [નીરાગ]ત્વાદિભાવેન સર્વજ્ઞત્વવિભાવકં । જ્ઞાત્વા ભગવતાં રૂપં જિનાનામેવ પાવનં ॥

દ્વો(ળો)વકયશોદેવ.....।.....રવં ક્ષેત્રં જૈનં કારિતં યુગ્મમુત્તમં ॥

ભવશતપરંપરાજિતગુરુકર્મર.....પિતદર્શનાય શુદ્ધસજ્જ્ઞાનચરણભામય ॥

સંવત્ ૭૪૪

સાક્ષાત્ પિતામહેનેવ સર્વરૂપવિધાયિના । શિલ્પિના શિવનાગેન કૃતમેતજ્જિનદ્રયં ॥

આ લેખનો સાર એ છે કે, જોવાક યશોદેવે જિનેશ્વર ભગવાનની આ યુગલપ્રતિમાઓ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રના લાભ માટે સં. ૭૪૪ માં બનાવી. આ મૂર્તિઓનો શિલ્પી શિવનાગ નામે હતો અને તે જોવાક યશોદેવના પિતામહ જેવો કુશલ શિલ્પવિધાયક હતો.

આ લેખમાંથી શિલ્પીનું નામ શિવનાગ મળે છે અને જોવાક યશોદેવના પિતામહ પણ એક કુશલ શિલ્પી હતા એ જાણવા મળે છે. વળી, જમણા હાથ તરફની મૂર્તિ ઉપર લેખ ન હોવા છતાં આ લેખમાં જ ‘ યુગલ ’ પ્રતિમાઓનો ઉલ્લેખ હોવાથી એ મૂર્તિ પણ સં. ૭૪૪ માં યશોદેવે બનાવ્યાનું નિશ્ચિત થાય છે.

ગૃહમંડપની એક આરસ મૂર્તિનું પરિકર કંઈક વિલક્ષણ રચનાવાળું છે. ભગવાન એક વૃક્ષની નીચે બેઠા હોય એવો દેખાવ આપ્યો છે. મૂર્તિની બંને બાજુએ શ્રાવક અને શ્રાવિકા હાથ જોડીને બેઠેલાં છે. એક સરસ્વતીની મૂર્તિ પણ છે. શ્રીપદ્મપ્રભુના ગભારાના નામે ઓળખાતા ગભારામાં મૂળનાયક શ્રીવિમલનાથ પ્રભુ છે. સંભવ છે કે પહેલાં અહીં પદ્મપ્રભુ ગિરાજમાન હશે. ગભારાની બહારના બંને ગોખલામાં સરસ્વતીની મૂર્તિઓ છે. બીજો મોટો ગભારો શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનો છે. તેના બહારના મંડપમાં વસંતગઢથી લાવેલી ધાતુની ૨૩ જિનપ્રતિમાઓ ગિરાજમાન છે. બધીયે મૂર્તિઓ પ્રાચીન શૈલીની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના પરિકરવાળી અને કેટલીક તો મંદિરની રચનાવાળી કળામય જોવાય છે. કેટલીક મૂર્તિઓમાં તો પ્રાચીન લિપિના લેખો છે અને શિલ્પવિધાનની દૃષ્ટિએ દશમા-અગિયારમા સૈકાની મૂર્તિઓ પ્રતીત થાય છે. તેમાંની મોટી ચાર રમણીય મૂર્તિઓને ચૌમુખ તરીકે સ્થાપન કરેલી છે. એ મૂર્તિઓના પરિકરની ગાદી નીચે નવ ગ્રહને બદલે આઠ ગ્રહો અને ધર્મચક્ર, બે હરણુ, બે સિંહ અને યજ્ઞ-ચક્ષિણીની રચના કરેલી છે. ચારમાંથી ત્રણ મૂર્તિઓના ઉપરના ભાગમાં સર્પાકૃતિ માનવીઓ બંને બાજુએ હાથ જોડીને ઊભા રાખેલા બતાવ્યા છે. આ મૂર્તિઓ નીચે લેખ નથી. ગભારાની પાસેની એક દેરીમાં શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ત્રિતીર્થીના પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ છે. તેના પરિકરની ગાદી નીચે સં. ૧૨૨૯ નો ધસાઈ ગયેલો લેખ છે.

અહીં એક શ્રાવિકાની મૂર્તિનું શિલ્પ મનોહર છે. તેમાં શરીર પરિધાનનું વસ્ત્ર બરાબર આલેખ્યું છે. બે હાથે ચૂડલા છે. એક હાથમાં કમલ અને બીજામાં પુસ્તક જેવી આકૃતિ છે. માથે મુગટ પહેરાવેલો છે. આ મૂર્તિ નીચે લેખ નથી.

આ મંદિરનો છેલ્લો ધબ-દંડ અને કેટલીક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૬૨ માં થયેલી છે. વસંતગઢથી લાવેલી કેટલીક ખંડિત મૂર્તિઓ ભોંયરામાં રાખેલી છે.

૨. બીજું મંદિર નાનું છતાં રમણીય છે. મૂળગભારા આગળ એક ચોકી, ભમતીનો કોટ-દરવાજો અને શિખરચુકત રચનાવાળું છે. મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન સાથે કુલ ૩ જિનમૂર્તિઓ ગિરાજમાન છે. દરવાજાના કોટની ભીંતમાં સં. ૧૮... નો લેખ ઉત્કીર્ણ છે. સંભવ છે કે એ સમયે કમાડ વગેરે થયાં હશે પણ મંદિર એ પહેલાં બનેલું હશે. દરવાજા ઉપર મંગળમૂર્તિ તરીકે ગણેશની મૂર્તિ હોવાથી લાગે છે કે પહેલાં આ ઉપાશ્રય હશે અને યતિ મહારાજ રહેતા હશે. પાછળથી આને મંદિરના આકારમાં બનાવી લીધું હશે એમ લાગે છે.

મારવાડની નાની પંચતીર્થીમાં આ તીર્થની ગણના છે.

ચવરલી :

સભજનરોડ સ્ટેશનથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૪૧૧ માઇલ અને અબરીથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૨૧ માઇલ દૂર ચવરલી નામે ગામ છે. બનાસ નદીના કિનારે એક ટેકરીની ઓથમાં આ ગામ વસેલું છે. અહીં ૧ જૈન ઘર વિદ્યમાન છે, ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. અગાઉ અહીં જૈનોની વસ્તી સારી હતી. વસંતપુરના ખંડિયેર મંદિરની છ ચોકીના એક સ્તંભમાં ઉક્તિ^૧ સં. ૧૬૭૫ ના લેખથી જણાય છે કે ચવરડિયા (ચવરલી) નગરમાં કેટલાક સાધુઓએ ચતુર્માસ કર્યું હતું.^૧ આ હકીકત ગામની સારી સ્થિતિ હોવાનું સૂચવે છે.

અહીં એક ખાલી પડેલું જૈનમંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ નવચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, ભમતીનો કોટ અને શિખરચુક્ર બનેલું છે. માત્ર શિખરનો અડધો ભાગ, કોટની અડધી દીવાલો, શૃંગારચોકીનો મંડપ અને ઘૂમટ તૂટેલાં છે, અને છ ચોકીની ભીંતો છૂટી બનેલી છે. આખુંયે મંદિર પથ્થરથી બનેલું છે. અહીંની બધી મૂર્તિઓ નાંદિયાના મંદિરમાં લઈ જવામાં આવી છે.

મંદિરની નવ ચોકીના પહેલા, બીજા અને ત્રીજા પાટ પર સં ૧૬૬૦ ના લેખો છે. તેમાંનો એક લેખ આ પ્રકારે છે:-

“ સં ૧૬૬૦ વર્ષે પોસ વદિ ૧૩ ત્રિને પં ૦ શ્રીહાહારિષ્ય ન્યા(જ્ઞા)નકુશલ નયકુશલ જસકુશલ ગ૦ પ્રેમસાગર વાઙ નારિંગ જાત્રા સફલ તપાગચ્છે ॥ ”

બીજા બંને લેખો પણ આ જ સંવતના કંઈક ફેરફાર સાથેના છે.

વસંતગઢ :

સભજનરોડ સ્ટેશનથી ૫ માઇલ દૂર વસંતગઢ નામે ગામ આવેલું છે. તેને વસંતપુર અને વાંતપરાગઢ નામે પણ ઓળખે છે. આ ગામ અહીંનાં પ્રાચીન સ્થળોમાંનું એક છે. અહીંથી સં. ૬૮૨નો લેખ મળી આવ્યો છે,^૨ તે આ પ્રદેશમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે. એ લેખથી જણાય છે કે, સં. ૬૮૨માં વર્મલાત^૩ નામના ભિન્નમાલના રાજાના સમયમાં સત્યદેવ નામના પુરુષે ક્ષેમકરી (ક્ષેમાર્યા)દેવી, જેને લોકો ખીમેલ દેવી નામે પણ ઓળખે છે, તેનું મંદિર બંધાવ્યું.

અહીં ખંડિયેર કિલ્લો છે,^૪ તેમાં એક મોટું જૈન મંદિર ખંડિત અવસ્થામાં પડેલું છે. ખંડિત અને સાખૂત સ્થિતને બેતાં આખુંયે મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સલામંડપ, મૂળ દરવાજાથી લઈને બંને બાજુની ભમતીની ઓરડીઓ તથા ગોખલાના મળીને ૨૦ ખંડો, શૃંગારચોકી, ભમતીનો કોટ અને શિખરચુક્ર બનેલું હતું. અત્યારે શૃંગારચોકી, દેરીઓ, સલામંડપ, છચોકી અને જૂના કોટના ભાગો વિદ્યમાન છે, બાકીનો અંશ પડી ગયેલો છે. થોડાં

૧. “ અખુંદાયક પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખક : ૪૪૭.

૨ “ સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ ” પૃ ૨૯

૩. આ વર્મલાત રાજા કયા વંશનો હતો એ જાણવા મળ્યું નથી. સંભવતઃ એ ચાવડાવંશનો રાજા હશે કેમકે ભિન્નમાલના રહેવાસી બ્રહ્મચુત નામના જ્યોતિષીએ “ સ્ફુટ આર્યસિદ્ધાંત ” નામનો ગ્રંથ સં. ૬૮૫ (શાક સં. ૫૫૦) માં રચ્યો છે, તેમાં એ વખતના ભિન્નમાલના રાજાની ચાવડાવંશી વ્યાઘ્રમુખ નામે હોવાનો ઉલ્લેખ છે. એટલે બ્રહ્મગુપ્ત કરતાં ત્રણ વર્ષ પહેલાંના વર્મલાતનું મરણ થતાં વ્યાઘ્રમુખ ગાદીએ આવ્યો હોય કાં તે એ બંને નામો એક જ વ્યક્તિનાં હોય એમ માની શકાય. વિ. સં. ૭૩૩ માં રચાયેલી “ નિશીથચૂલ્કિ ” માં વર્મલાતનું નામ મળે છે:- “ હુપ્પમચે જહા મિલ્લમાલે વમ્મલતો । ” વળી, માધ કવિના દાદા સુબલદેવ રાજા વર્મલાતના મંત્રી હતા; એમ પોતે જ તેના “ શિશુપાલવધ ” નામના કાવ્યમાં લખે છે, આથી માત્ર કવિ સાતમા સૈકાના અંતમાં કે આઠમી સદીની શરૂઆતમાં થયા હશે એમ સં. ૬૮૨ના શિલાલેખથી નક્કી થાય છે.

૪. આ કિલ્લો મહારાણા કુંભાએ સોળમા સૈકામાં બંધાવ્યો હતો.

વર્ષો પહેલાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા માંડેલો પરંતુ વસ્તીના અભાવે જીર્ણોદ્ધારનું કામ પડતું મૂકવામાં આવ્યું એમ કહેવાય છે. છત્રોક્તિમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સુંદર મૂર્તિ આજે વિરાજમાન છે તે જીર્ણોદ્ધાર સમયે મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી હતી; જેના ઉપર સં. ૧૫૦૭ નો લેખ છે.

મૂળ આ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધે કોઈ લેખ મળી આવ્યો નથી પરંતુ આ મંદિરમાંના એક વિશાળ ભોંયરામાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ પૈકી ધાતુની બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ, જેમાંની એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૭૪૪નો લેખ વિદ્યમાન છે તે મૂર્તિઓ આજે પણ પીંડવાડાના શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં મોજુદ છે. (લેખ માટે જુઓ : પૃષ્ઠ : ૨૩૪) વળી, બીજી મૂર્તિઓની રચનાપદ્ધતિ અને તેની ઉપરના લેખોની લિપિ જોતાં તેમજ શ્રીનગસૂરિની પ્રતિષ્ઠિત હોવાથી ૧૧-૧૨મી શતાબ્દીની એ મૂર્તિઓ જણાય છે.^૫ ખંડિયેર મંદિરના એક પથ્થરમાં લેખ છે પણ સંવત નથી છતાં લિપિ ઉપરથી જણાય છે કે તે લેખ ૮-૯મી શતાબ્દીનો હોવો જોઈએ. આ બધા પુરાવાઓ ઉપરથી અનુમાન છે કે, આ મંદિર આઠમી-નવમી શતાબ્દીમાં બનેલું હશે.

આ મંદિરમાં મૂળભૂતરોનો દરવાજો નવો બનાવેલો છે. તેની બારશાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે ૫ પદ્માસનસ્થ અને ૬ કાઉસગિયા જિનમૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે અને બીજી કેટલીયે ખંડિત મૂર્તિઓ અસ્તવ્યસ્ત પડેલી છે.

અહીં બીજાં ઘણાં મંદિરોનાં ખંડિયેરો પડેલાં છે. આ ગામ કોઈ આક્રમણને લોગ બન્યું હોય એમ લાગે છે.

અવરલીના ખાલી પડેલા મંદિરની નવચોક્તિના પાટ પરના લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૬૬૦ ના પોષ વદિ ૧૩ ના દિવસે નચકુશલ અને જશકુશલ નામના મુનિઓએ વસંતપુરની યાત્રા કરી હતી^૬ આથી વસંતપુર અને આ મંદિર એ પછી ભાંગ્યું હશે એમ લાગે છે.

★

૧૧૬. ચરલી

(કોઠા નંબર : ૨૮૩૭)

એરણપુરા રોડથી ૨૫ માર્ચલ દૂર ચરલી નામે ગામ છે. અગાઉ આ ગામ મોટું નગર હતું; એનું પ્રમાણ આપતાં પ્રાચીન ઇંટો અને પથ્થરો જમીનમાંથી નીકળી આવે છે. અહીં સ્વેતાંબરોનાં ૨૫ ઘર, ૧ નાની જૈનધર્મશાળા અને ૧ શિખરબંધી પ્રાચીન મંદિર છે.

આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૨૦ હાથપ્રમાણ સ્વેતપ્રતિમા બિરાજમાન છે. મંડપમાં ૩ હાથપ્રમાણ ૨ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ છે. આ ત્રણે મૂર્તિઓની ૧૩ મા સૈકામાં કોઈ સંડેરજન્મીય આચાર્યે પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

અહીં પોષ વદી ૧૦ ના રોજ મેળો ભરાય છે.

★

૧૧૭. પાવઠા

(કોઠા નંબર : ૨૮૮૨)

એરણપુરા રોડથી ૧૮ માર્ચલ દૂર પાવઠા નામે નાનું ગામ છે. આ ગામ પ્રાચીન હોય એમ જણાય છે. અહીં બંધાયેલા નવીન જિનાલયની ડાબી બાજુએ માટીનો મોટો ઢગલો ખોદતાં સં. ૧૯૩૯માં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાન વગેરેની

૫. "અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ" લેખાંક : ૪૪૫.

૬. એજન: લેખાંક : ૪૪૪.

૮ પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળી આવી હતી. એ પહેલાં ફેરવટગમ્મના આચાર્ય શ્રીનમ્સુરિની મૂર્તિ જમીનમાંથી મળી આવેલી; જેના ઉપર સં. ૧૩૬૦નો લેખ આ પ્રમાણે ઉત્કીર્ણ છે:—

“ સં. ૧૩ શ્રીવાટાદિ ૬૦ વર્ષે આષાઢ સુદિ ૧ સોમે ॥ ”

આ ઉપરથી લાગે છે કે આ ગામમાં અગાઉ પ્રાચીન જિનમંદિર હશે જે ભૂગર્ભમાં મળી ગયું હોતું બેઠ્યું.

આજે અહીં ૧૬૦ જૈનોની વસ્તી છે. ૨ ધર્મશાળા અને ૧ જૈનમંદિર વિદ્યમાન છે. ગામ બહાર આવેલા શિખરબંધી શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના નવીન ભવ્ય મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૭૦માં થયેલી છે અને જે પ્રાચીન મૂર્તિઓ જમીનમાંથી નીકળી આવી હતી તે બધી આ મંદિરમાં પથરાવવામાં આવી છે.

★

૧૧૮. ઉચ્ચમણ

(કોઠા નંબર : ૨૯૦૨)

એરણપુરા રોડ સ્ટેશનથી ૧૮ માર્ગલ અને શિવગંજથી સિરોહી તરફ જતી પાકી સડકની ડાબી તરફ અને ચૂલીથી ૨ માર્ગલ દૂર ઉચ્ચમણ નામે ગામ છે. ગામ પહાડીમાં વસેલું છે અને અહીંના જૈન મંદિરના સં. ૧૨૪૩ ના મળેલા લેખમાં આ ગામનું નામ ઉચ્ચમણ ઉદલેખાયું હોવાથી એ સાલ પહેલાંનું નક્કી થાય છે. અહીં જૈનોનાં ૨૨ ઘર છે, ૧ જૂનો ઉપાશ્રય અને ૧ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી સુંદર પ્રાચીન જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

આ મંદિર પહાડની ચટ્ટાણમાં ઊંચી બેઠક ઉપર બંધાયેલું છે. મંદિર ઉત્તરાભિમુખ છે. અને તેની બાંધણી અદ્ભુત ને રમણીય છે. મૂળગભારામાં મૂળનાયકની સપરિકર મૂર્તિ ભવ્ય અને શાંત મુદ્રાવસ્થિત છે. મૂળનાયકની ગાદી નીચે શિલ્પનો વિલક્ષણ નમૂનો જોવા મળે છે. ગાદી ઉપર પ્રાસાદદેવીના સ્થાને આચાર્ય ભગવાન બેઠેલા છે. તેમનો એક હાથ ઊંચો છે ને એક પગ લટકતો છે. આચાર્યની નીચે ‘શ્રીમન્’ એટલા અક્ષરો વંચાય છે. પહેલા ધરમાં બંને બાજુએ શ્રાવકો છે. જમણી બાજુના શ્રાવક નીચે ‘સાં નરદેવઃ’ અને ડાબી બાજુના શ્રાવક નીચે ‘સાં ઘણેસરઃ’ એમ લખેલું છે. નીચેના ધરમાં શ્રાવક અને શ્રાવિકાનાં સ્વરૂપો કોતરેલાં છે પરંતુ નામો વાંચી શકાતાં નથી. ભગવાનની ગાદી નીચે કોતરાયેલું આવું શિલ્પ લાગ્યે જ જોવા મળી આવે.

મૂળનાયકની જમણી બાજુએ શ્રીસુપાર્શ્વનાથ અને ડાબી બાજુએ શ્રીઆદિનાથ ભગવાન છે. રંગમંડપમાં ૨ પ્રાચીન મનોહર કાઉસંગિયા છે અને મંડપની દીવાલના સ્તંભ ઉપર આ પ્રમાણે લેખ વંચાય છે:—

“ સંવત્ ૧૨૫૧ આષાઢ વદિ ૨ ગુરો શ્રીનાળકોયગચ્છે ઉચ્ચમણમદધિષ્ઠાને શ્રીપાર્શ્વનાથ ચૈત્યે—

ધનેશ્વરસ્ય પુત્રેણ દેવધરેણ ધીમતા । સંતુક્તેન યશોમટઆલ્હાપાલ્હાસહોદરૈઃ ॥

યશોમટસ્ય પુત્રેણ સાર્થ યસધરેણ માં(ચ) । પુત્રપૌત્રાદિતુક્તેન ધર્મહેતુ મહાત્મના ॥

મગિની ધરમત્યાહ્યા, મર્તૃશ્વે (ભ્રાતા ચૈ)વ યશોમટઃ । કારિતં શ્રેયસે તામ્યાં, રમ્યેદં તુંગમંડપં ॥

—સં. ૧૨૫૧ના અષાઢ વદિ ૫ ને ગુરુવારના દિવસે ઉચ્ચમણ નામના સુસ્થાનમાં આવેલા નાણામાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરમાં કોઈ ધનેશ્વર નામના ગૃહસ્થના પુત્ર યશોભટ અને તેની બહેન ધરમતીએ સુંદર ઊંચો મંડપ બનાવ્યો. આ કામમાં ભાઈ દેવધર આલ્હા, પાલ્હા તેમજ યશોભટના પુત્ર યશધર અને બીજા પુત્ર-પૌત્રાદિ સમ્મત હતા.

મૂળ ગાદીના જમણા ભાગ તરફની દીવાલ પાસે એક ગાદીમાંનો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૪૩ વર્ષે મહા શુદિ ૧૦ બુધદિને શ્રીનાળકોયગચ્છે ઉચ્ચમણચૈત્યે..... ધણેસરભાર્યાધરમતી દેવધર જિસહ આલ્હા-પાલ્હાદિ—કુટુંબસહૈતૈઃ માતૃ.....નિમ(મિ)ત્તં જલવદુ કારિતા ॥ ”

આ ભવ્ય નંદીશ્વર ચૈત્ય કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી કોઈ લેખ મળતો નથી. મંદિરના સલામંડપના સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૦૧ ના લેખમાં આ મંદિરનો એક સ્તંભ કરાવ્યા સંબંધી ઉલ્લેખ છે :—

“ સંવત્ ૧૨૦૧ માદરવા સુદિ ૧૦ સોમ દિને ॥ નીલા મેપામ્યાં બુહું સોતિણિ થા .... થામ ૨ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, સં. ૧૨૦૧માં આ મંદિરનો છૂલોદ્ધાર થયો હશે તેથી મંદિર એ પહેલાંનું હોવું જોઈએ.

મંદિરની ભમતીમાં એક વિલક્ષણ મૂર્તિ જોવાય છે. એ મૂર્તિ શ્રાવકની હશે કે યક્ષની તે સમજાવું નથી. એ યક્ષ કે શ્રાવક હાથી ઉપર આરૂઠ છે. એ હાથ પૈકી એમાં વરદાન ચિહ્ન અને ળીળમાં કંઈક લાંબી વસ્તુ છે. માથે મુકુટ, ગળામાં હાર, હાથે બાબુબંધ અને શરીર પર ખેસ વગેરેની રચના કરેલી છે.

ભમતીમાંથી દેવકુલિકાના દર્શને જવા માટે એક દરવાજો વટાવી ચોકમાં થઈને જવાય છે. આ ચોકના એક ખૂણામાં બાંધેલી મોટી ઓસરી છે. તેની નીચે ખાલી ભોંયડું છે. વળી શિખરબંધી ડર દેરીઓ છે અને બાકીની દેરીઓ ઘૂમટબંધી છે.

આ મંદિરની પાસે એક દેરી છે. તેમાં પહાડના જ પથ્થરમાં એક પગલું અને તેની પાસે સર્પની લાંબી આકૃતિ કોતરેલી છે. લોકોનું માનવું છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામીની ચંડકૌશિક દંશની ઘટના આ સ્થળે બની હતી, એથી જ આ આકૃતિ અહીં બનાવેલી છે. આ દંતકથા સાથે ભગવાનના આ પ્રદેશમાં આવવા સંબંધી સમન્વય ઇતિહાસવિજ્ઞાએ શોધવો તો રહ્યો જ. આ દંશઘટનાની આકૃતિ ઉપર પ્રાચીન લિપિમાં ૭-૮ અક્ષરોનો એક લેખ પણ મોબુદ છે. એ જો ઉકેલાય તો આ આકૃતિ વિશેનો ઘટસ્ફોટ થાય એમ લાગે છે.

૨. બીજું મંદિર ગામમાં નવી થયેલી જૈન ધર્મશાળા પાસે આવેલા જૂના ઉપાશ્રયના એક ઓરડામાં ઘર-દેરાસર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિ ચવરલી નામના ગામમાં પડેલા જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાંથી સં. ૧૯૦૦ લગભગમાં લાવવામાં આવી છે. આ મંદિરમાં લગભગ ૭ મૂર્તિઓ છે તે બધીયે ત્યાંથી લાવ્યા હોવાનો સંભવ છે. એક નાની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પંચતીર્થી ઉપર આ પ્રમાણે પ્રાચીન લેખ છે :—

“ ધાનેરાપ્રામે થાસ૦ ગચ્છે શ્રીપૂર્વસૂરિસંતાને વોસિરિસોચ્છિવિમ્યાં કારિતા સં૦ ૧૨૧૦ ફા[લ્ગુ]જ સુદિ ૧૧ ॥ ”

બીજી ધાતુમૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૫૨૧ પછીના લેખો છે. નાંદિયા મારવાડની પંચતીર્થીમાંનું એક છે.

૧૨૩. લોટાણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૧૬)

સભજનરોડ સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ અને બનાસ સ્ટેશનથી અગ્નિખૂણામાં ૬ માઈલ દૂર લોટાણા નામનું ગામ ટેકરીની ઓથમાં આવેલું છે. શિલાલેખોમાં આનું ‘લોટીપુર પટ્ટન’ અને ‘લોટાણક’ નામ નોંધાયેલું છે. અહીંના જૈન મંદિરમાં આવેલી એક કાઉસગિયા મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૧૪૪ના લેખ છે, તેમાં ‘લોટાણક ચૈત્ય’નો ઉલ્લેખ કરેલો છે :—

“ સંવત્ ૧૧૪૪ જેષ્ઠ (જ્યેષ્ઠ) વદિ ૪ શ્રીત(નિ)વૃત્તકકુલે શ્રીમદામ્રદેવાચાર્યાયગચ્છે લોટાણકચૈત્યે પ્રાગ્વાટવંશોદ્ભવયાંયશ્રેષ્ઠિ-સ[હિતેન] આહિલશ્રેષ્ઠિકિ(ક)તં આસદેવેન મોલ્યઃ શ્રોવીરવર્દ્ધમાનસા(સ્વા)મિપ્રતિમા કારિતા ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી લોટાણા ગામ અને અહીંના જૈનમંદિરની સં. ૧૧૪૪ પહેલાંની પ્રાચીનતા સ્પષ્ટ થાય છે.

અહીં ૧ ધર્મશાળા અને ૧ જિનમંદિર છે. આ જિનમંદિર ગામથી ૨ ફાર્સંગ દૂર પહાડની ઓથમાં પણ એક ટેકરી ઉપર આવેલું છે. મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છ ચોકી, સલામંડપ,

શિખર, શંગારચોકી અને ભમતીમાં જમણા હાથ તરફ આવેલી ત્રણ ખાલી દેરીઓ તેમજ કોટચુકત લઘ્ય રચનાવાળું છે. મૂળનાયકની રમણીય પ્રતિમા પ્રાચીન પરિકરવાળી છે. પરિકરની શિલ્પરચના અફૂલત છે. પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર, તેની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને એકેક સિંહ છે. બંને બાજુએ બે ઊભા કાઉસાગિયા છે, તે પછી અર્ધ ઉપસાવેલી વાઘની બે આકૃતિઓ, તેની પાસે બે ચામરધર ઈંદ્રો અને પરિકરના ઉપરના ભાગમાં પદ્માસનસ્થ એક બિનમૂર્તિ કેરેલી છે. તેની પાસે પુષ્પમાલધર અને છત્ર સાથે ગભરૂદ બે માનવાકૃતિઓ નજરે પડે છે. અંદરની બાજુએ બંને તરફ પૂજા-સામગ્રી સાથે નર-નારીનું યુગલ ભેવાય છે અને બહારની બાજુએ બંને તરફ સિંહાકૃતિઓ છે. આવી વિલક્ષણ રચનાવાળું પંચતીર્થીનું પ્રાચીન પરિકર શિલ્પકળાનો અસાધારણ નમૂનો ગણાય. કહે છે કે, આ મૂળનાયકની પ્રતિમા શત્રુજયતીર્થના તેરમા ઉદ્ધાર સમયની છે. ચૌદમા ઉદ્ધાર વખતે આ મૂર્તિને શત્રુજયની શુક્રમાં પધરાવેલી, ત્યાંથી લાવીને અહીં સ્થાપન કરવામાં આવી છે. મૂળનાયકનો એક અંગૂઠો ખંડિત ભેવાય છે. આ મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. મૂળગભારમાં આ એક જ મૂર્તિ હોવાથી દર્શકોનું ધ્યાન આના પર જ કેન્દ્રિત થઈ જાય છે.

ગૃહમંડપમાં પરિકરવાળી બે કાયોત્સર્ગસ્થ ઊભી મૂર્તિઓ લઘ્ય અને મનોહર છે. એનું અને પરિકરનું શિલ્પ પણ ઉત્તમ કોટિનું છે. આ બે મૂર્તિઓ પૈકી એક પ્રતિમા ઉપર ૫ અને બીજી ઉપર ૭ કણાઓ અલંકૃત છે. મૂર્તિના ચરણ પાસે બંને તરફ બે ઈંદ્રો, એક શ્રાવક અને એક શ્રાવિકા છે. તેના ઉપર બંને તરફ ત્રણ-ત્રણ અર્ધ-સર્પાકાર મનુષ્યોની આકૃતિઓ હાથ ભેડીને ઊભેલી છે. એના ઉપરના ભાગમાં બંને તરફ એકેક પુષ્પમાલધર ભેવાય છે. બંને કાઉસાગિયાનો આંગળીઓ ખંડિત છે.

બંને પ્રતિમાઓના પરિકરની રચના પણ નોંધવા યોગ્ય છે. જમણી તરફના પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે દેવી અને તેની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ છે. તેની નોંધે આડું ધર્મચક્ર છે. તેની બંને બાજુએ હરણ છે. ગાદીની બંને બાજુએ યક્ષ-ચક્ષિણીની ત્રણ મૂર્તિઓ છે. ઉપરના ભાગમાં કુલ ૫ મૂર્તિઓ હોવાથી આ પંચતીર્થીનું પરિકર ગણાય. આમાં માત્ર ઈંદ્રો બતાવ્યા નથી. ડાબી તરફના પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે ઊભું ધર્મચક્ર છે. તેની બંને બાજુએ હરણ અને દેવીની બંને બાજુએ એક શ્રાવક-શ્રાવિકા હાથ ભેડીને બેઠેલાં છે. વળી, બંને તરફ એકેક સિંહ અને એકેક અગ્નિકાદેવીની રચના કરેલી છે. બંને તરફ દેરીના આકારવાળી નાની મૂર્તિઓ સંલવતઃ પાછળથી બેસાડી હોય એમ જણાય છે. આ બંને મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૧૩૦ ના એકસરખા લેખો વિદ્યમાન છે:—

“ સંવત્ ૧૧૩૦ જ્યેષ્ઠશુક્લપંચમ્યાં શ્રીનિર્વૃત્તકકુલે શ્રીમદામ્રદેવાચાર્યગચ્છે કોરેસ્વ(શ્વ)ર સુતદુર્લભશ્રાવકેણેદં મુક્તયે કારિતં જિનયુગ્મમુત્તમમ્ ॥ ”

—સં. ૧૧૩૦ ના જેઠ સુદિ ૫ ને દિવસે શ્રીનિર્વૃત્તકકુલમાં શ્રીમદ્દેવાચાર્યગચ્છમાં કોરેશ્વરના પુત્ર દુર્લભ શ્રાવકે આ ઉત્તમ જિનયુગલ મુક્તિ માટે કરાવ્યું.

★

૧૨૪. ગોહલી

(કોઠા નંબર : ૨૯૧૭)

સભજનરોડથી ૧૬ માઈલ અને સિરોહીથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૨ માઈલ દૂર ગોહલી નામે ગામ છે. અહીં આવેલ જૈન મંદિરની ભીંતમાંથી સં. ૧૨૪૫ ના મળી આવેલા શિલાલેખમાં ગોહલિ (ગોહલી) ગામનો નિર્દેશ સ્પષ્ટ કરેલો હોવાથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું સૂચિત થાય છે. અહીં ૨વેતાંબર જૈનોનાં ૨૫ ઘરો, ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે.

શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું બાવન જિનાલય મંદિર લઘ્ય છે. આખું શિખરબાંધી મંદિર મકરાણાનું બનેલું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ પ્રાચીન નથી છતાં મનોહર છે. આ મંદિરમાં મૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે. મંદિરની દીવાલમાં સં. ૧૨૧૩ નો શિલાલેખ આ પ્રકારે છે:—

“સંવતુ(વત) ૧૨૧૩ વૈશા(વૈશા)સ્વ સુદિ ૧ ..... જપુત્રમહામહાલ સુનયી ..... (હલે) .... વા: પાલ્હળતેજ-
પાલેનS(બ)ત્ર વિતપદેવ ..... આથ ઉચુક્ત સ્વી(વિ) ચંદ્ર.....(મામુજી !) કમડે.....ન સુહડ મુઠ જમણ ગોસુત
સાસ્ત્રિ ..... ॥ ”

બીજો લેખ, જેમાં ગોહવલિનો નામનિર્દેશ કરેલો છે તે આ પ્રકારે છે:—

“ સં[૦] ૧૨૪૫ વર્ષે વૈશાસ્વ સુદિ ૧ સોમે ગોહવલિવાસ્તવ્ય: ॥ ૨૦ રણધવલ ૨૦ મુંજલદેવિ ઢીંપડા દત્ત:(ત:) અંપકુમાર
કેરા: આદાને દિય: જવાસે ૧૬ ચઢાવલી: ॥ જુકો લોપહ તહ કેરીય: ॥ ગાદહુ ચહડ ॥ જયમાલનું(ઉ)વી દત્ત: ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે અહીંના ઠાકોરે આ મંદિરને કંઈક ભેટ અર્પણ કરેલો છે; અને આ મંદિર
તેરમા સૈકા કરતાંયે પ્રાચીન હોવું જોઈએ એમ આથી સૂચિત થાય છે.

૧૨૫. સિરોહી

(કોઠા નંબર : ૨૯૨૧-૨૯૩૪)

સજ્જનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૧૫ માઈલ દૂર પશ્ચિમમાં આવેલી સિરણુવા નામના પર્વતની શ્રેણિમાં
સિરોહી શહેર આવેલું છે. અંદ્રાવતી નગરી ઉપર મુસલમાનોનાં થતાં વારંવાર આક્રમણોથી આ સિરોહીની સ્થાપના તો
મહારાવ શિવભાણુના પુત્ર સૈંસમલજી ચૌહાણે વિ. સં. ૧૪૮૨માં કરી છે. પણ તે અગાઉ મહારાવ રણમલના પુત્ર
શિવભાણુ સં. ૧૪૬૨માં આ પહાડીમાં ‘શિવપુરી’ નામનું નગર વસાવ્યું હતું અને તે પહાડીમાં એક કિલ્લો બંધાવ્યો
હતો. આ શિવપુરી હાલમાં સિરોહીથી ૨ માઈલ દૂર પૂર્વમાં અંડિયેર રૂપે જોવાય છે. ઘોઠા એને ‘જૂનું સિરોહી’ કહે છે.

આ શિવપુરી અને સિરોહી વચ્ચે નહોતાં તે સમયે અહીં શ્રીઋષભદેવ પ્રાસાદ બનાવવામાં આવ્યો હતો તેની
હકીકત જૂના ચોપડાઓમાંથી સાલવારી પૂર્વક મળી આવે છે, તેનો સાર આ છે:—

વેપાર અર્થે વણજારાની ધોઠા લઈ જનાર એક જૈન શ્રેષ્ઠીએ આ જંગલમાં ઉતારો કર્યો અને તેને આ સ્થાન
ધ્યાન માટે એકાંત અને રમણીય લાગવાથી સં. ૧૩૨૩ના આસો સુદિ પને રોજ તેણે એક મંદિરનું શિલારોપણ
કર્યું અને મંદિર બંધાવવાની બધી વ્યવસ્થા માણસોને સોંપી વેપાર માટે આગળ વધ્યો. લગભગ ૧૬ વર્ષ પછી
જ્યારે તે પાછો કર્યો ત્યારે સં. ૧૩૩૯ના અષાઠ સુદિ ૩ ને મંગળવારના રોજ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

જો કે આ વિશેનો કોઈ શિલાલેખીય પુરાવો અહીંનાં મંદિરોમાંથી મળી આવતો નથી પરંતુ અહીંનું શ્રીઆદીશ્વર
મંદિર એ સમયનું હોય એટલું પ્રાચીન જણાય છે. ચોપડાની હકીકત શિલાલેખીય પ્રમાણુ જેટલી જ પુસ્તક થયેલી છે.

પં. શ્રીમેહ કવિએ સં. ૧૪૯૯ની આસપાસ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં સિરોહીના શ્રીઆદિનાથપ્રાસાદનો અને અહીંના
વિવેકી શ્રાવકોનો ઉલ્લેખ આ રીતે કર્યો છે:—

“ આદિનાથ અવદાત અનેક, સિરોહી નિતુ નવી વિવેક. ”

એટલે આ પુરાવો સં. ૧૪૯૯ પહેલાં આ મંદિર બની ચૂક્યાની અને અહીં સિરોહી વચ્ચે ૧૭ વર્ષમાં જ
શ્રાવકોની બહોળી વસ્તી વસી ગયાની ખાતરી કરાવે છે.

સં. ૧૬૯૦માં શત્રુજયનો સંઘ કાઠનાર અહીંના રહેવાસી પોરવાડ જ્ઞાતિના સંઘવી સીપાના વંશજ ઋષી મેહાજીએ
આ સિરોહીને તીર્થની પ્રસિદ્ધિ અપાવી. સં. ૧૭૪૬માં પં. શીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં અહીંનાં મોટાં
૫ મંદિરોનું વર્ણન કરી તીર્થસ્થાપનાની હકીકત આ પ્રકારે નોંધી છે:—

“ નગર સિરોહી ઉત્તમ કામ, દેડેલ દીપિ મહિમા ધામ; આદિ અજિત પાસાદ ઉત્તંગ, છરાઉલ સંખેસરો મનિ રંગ. અપભ્રેવ ચૌમુખી ચૌસાલ, દીપે દરિસલ્ અમીઅ રસાલ; પ્રગટમલ્લ પોરવાડહ માહિ, સંઘવો સીપાસુ કહિવાય. મહાપુરુષ મેહાજલ નામ, તીરથ થામ્યુ અવિચલ કામ; સંવત નેઉંઇ સોલિ વલી, સત્રુજ યાત્રા કા મનિ રૂલી.”

પરંતુ આ અગાઉ સં. ૧૬૨૨ના ‘તીર્થમાળા’કાર શ્રીમહિમા પંડિત અહીંનાં ૧૧ મંદિરો અને તેમાંનાં કુલ ૪૦૭૧ બિંબોની ગણતરી પણ નોંધે છે અને એ પછી શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ કરેલી યાત્રાના વર્ણન મુજબ: સં. ૧૭૫૫ સુધીમાં અહીં ૧૧ મંદિરો જ હતાં. એટલે એ પછી જ લગભગ ૭ મંદિરોની રચના થઈ હશે એમ માની શકાય. કેમકે આજે અહીં કુલ ૧૮ બિનમંદિરો વિદ્યમાન છે.

આ શહેરમાં અનેક આચાર્યોએ ચતુર્માસ સ્થિરતા કરી છે. મોટા મોટા ઉત્સવો થયા છે. આચાર્ય, વાચક, પંચાસ વગેરે પદ્ધતિપ્રદાનો થયાં છે. અહીંથી કેટલાયે શ્રેષ્ઠીઓએ તીર્થયાત્રાના સંઘો કાઢ્યા છે અને કેટકેટલાયે અંથેનું નિર્માણ આ ભૂમિ ઉપર થયું છે. બીજા અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓનું આ ધામ બની ચૂક્યું છે. શ્રીમેહ કવિએ અહીંના શ્રાવકોની વિવેકીપણાની જે છાપ આંકી છે તે આ પ્રવૃત્તિના પ્રમાણથી પુરવાર થાય છે. એ વિશેની બધી વિગતો નોંધવાનું આ સ્થળ નથી છતાં એક બે હકીકતો અહીં ઉદ્ભવવા જેવી છે.

જગદ્ગુરુ શ્રીહીરવિજયસૂરિને સં. ૧૬૧૦ના માગશર સુદિ ૧૦ના રોજ આચાર્યપદ અહીં અપાયું હતું અને સં. ૧૬૩૬માં સમ્રાટ અકબરને પ્રતિબોધવા જતાં તેઓ સિરોહી થઈને ગયા હતા. એ સમયે શ્રીવિજયસેનસૂરિએ અહીંના મહારાવને પ્રતિબોધ કરી પ્રભાવિત કર્યો હતો. મતલબ કે, આ શહેર ઉપર પ્રાચીન સમયથી જૈનાચાર્યોએ કૃપાપ્રસાદ વરસાવ્યો હતો અને શ્રીહીરવિજયસૂરિ જેવા આચાર્યપુંગવોએ આ સ્થળને પ્રભાવિત કર્યું હતું. એ પ્રભાવપરંપરાએ અહીં લગભગ ૧૮ જેટલાં બિનમંદિરોની રચના આજ સુધીમાં થયેલી છે.

આજે ૫૦૦ જેટલાં શ્રાવકોનાં ઘરોમાં ૩ મોટા ઉપાશ્રયો, ૨ વિશાળ ધર્મશાળાઓ, પાઠશાળાઓ વગેરે સામાજિક સંસ્થાઓથી આ શહેર જૈનપુરીનું સ્મરણ કરાવી રહ્યું છે. દેરાશેરીમાં એક સાથે આવેલાં હારબંધી ૧૫ ભવ્ય મંદિરોથી તો “ અડધા શત્રુજય ”નું માહાત્મ્ય પણ આ શહેર વરી ચૂક્યું છે. એ મંદિરોની વિગત ઉપર નજર ફેરવીએ.

૧. રાજમહેલ તરફ જતી સડક ઉપરથી જૈન મંદિરોની શ્રેણી શરૂ થાય છે અને એકી સાથે આવેલાં પંદર બિન-મંદિરોથી આ મહોલલો દેરાશેરી નામે ઓળખાય છે. તેમાં પ્રથમ શ્રીઅંચલગચ્છનું પ્રાચીન મંદિર આવે છે. આ મંદિર કયા મહાપુરુષે બંધાવ્યું એ બાણવાને કશું સાધન નથી પરંતુ અગાઉ જણાવ્યા મુજબ સિરોહી વસ્યાના ૧૫૯ વર્ષો પહેલાં આ મંદિર બનવા માંડ્યું હતું. આ મંદિરમાંથી સં. ૧૪૬૩, ૧૪૮૩, ૧૪૮૭ વગેરેના પ્રાચીન શિલાલેખો મળી આવે છે.

મૂળગભારામાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પંચતીર્થોના પરિકરચુક્ત એક જ મૂર્તિ વિરાજમાન છે. એના ઉપર લેખ નથી. ભમતીમાં સ્થાપન કરેલી પંદર મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૨૦૦૧ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજના પ્રતિષ્ઠા-લેખો કેરેલા છે. તેની સાથે સિદ્ધચક્રનો પટ્ટ છત્રીમાં સ્થાપન કરેલો છે. મૂળનાયકની સન્મુખ સમવસરણમાં ચૌમુખની સ્થાપના કરેલી છે.

ગૃહમંડપ, રંગમંડપ, નવચોકી અને ભમતીમાં પ્રતિમાનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. તેમાં વિવિધતાની દૃષ્ટિએ નોંધવાયોગ્ય મૂર્તિઓમાં શ્રીગૌતમસ્વામી, ચક્રેશ્વરી દેવી, શ્રીમણિભદ્ર, શ્રીમરુદેવી માતા, રાજર્ષિ ભરત વગેરેની પાષાણ પ્રતિમાઓ છે. મંદિરની સામે એક હાથીનું પાષાણશિલ્પ નિર્માણ કરેલું છે. ભમતીની દેરીઓ પાસે જમણા હાથ તરફ આરસની દેરીમાં શિવલિંગ, પાર્વતી અને નંદિ વગેરે સ્થાપન કરેલાં છે.

આ મંદિરનો છેલ્લો સુવર્ણ દંડ-કળશ અને ધળ સં. ૨૦૦૧ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યાં હતાં. દેરાશેરીમાં જમણા હાથ તરફ એક પોષધશાળા છે. તેમાં પ્રાયઃ યતિભદ્રારક રહે છે.

૨. ઉપચુક્ત મંદિરથી આગળ વધતાં જમણા હાથે પૂર્વદ્વારનું એક શિખરબંધી મંદિર આવે છે. આ મંદિર શેઠ દેવજી રણછોડ શાહે બંધાવ્યું છે. આમાં મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ પ્રભુની એક માત્ર મૂર્તિ છે, જેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજય-

દેવસૂરિ હસ્તક સં. ૧૬૮૩ ના અષાઠ વદિ ૪ ના રોજ કરવામાં આવી છે. એ સંબંધી આ મૂર્તિ ઉપર લેખ પણ છે. આ મૂર્તિ સિરોહીનિવાસી દોશી જોધાએ ભરાવી છે.

૩. શ્રીનેમનાથ ભગવાનના મંદિરથી આગળ જતાં જમણા હાથે પોળમાં આવેલા ધીરજનિવાસમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ઘર-દેરાસર છે, જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૨૦૦૧ માં કરવામાં આવી છે.

૪. આ મંદિરથી આગળ જતાં એક ચમૂતરા ઉપર સં. ૧૭૦૩ ની સાલનો સ્તૂપ છે, તેની પાસે એક દરવાજો આવે છે. પગથિયાં ચડ્યા પછી એક શિખરબંધી મંદિર આવે છે જેનું મુખ્ય દ્વાર પશ્ચિમ તરફ છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાનની પંચતીર્થીના પરિકરવાળી એક જ પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત છે. આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૫૩૪ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ ના રોજ થઈ છે અને શાહ ખીમચંદ રાજાએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. એનો અંતિમ ધજા-દંડ સં. ૧૬૪૭ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યો છે.

૫. આગળ ચાલતાં શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું મંદિર આવે છે. તેનું પ્રવેશદ્વાર ઉત્તર દિશામાં છે ને જે બાજુએ પાષાણના બિલા કરેલા બે મોટા હાથીઓ યાત્રીનું સ્વાગત કરી રહ્યા હોય એમ જણાય છે. મૂળનાયકની પંચતીર્થીના પરિકરવાળી એક જ પ્રતિમા છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૪૪ ના કાગણ સુદિ ૨ નો પ્રતિષ્ઠાલેખ છે. આ મંદિર શેઠ કેસરીમલજી ચોધરીએ બંધાવ્યું છે. આખુલે વિશાળ મંદિર શિખરસમેત પથ્થરનું બનેલું છે.

શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૫૨૦ માં ભદ્રારક શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ કરાવી છે. ગૂઢમંડપમાં એક આસન ઉપર શ્રીહરિવિજયસૂરિની ૩૬"×૧૮" ઈંચની સુંદર મૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૫૬ નો લેખ છે. બીજી એક ચંદ્રસૂરિ આચાર્યની મૂર્તિ ૧૬"×૯" ઈંચની છે. નવચોકીમાં બે મોટા સરખી આકૃતિના મનોહર કાઉસગિયા સ્થાપન કરેલા છે. તે ૪ ફૂટ ૮"×૧૮" ઈંચ પ્રમાણના છે. આમાં ગર્ભદ્વાર મંડપ બે છે. એક પાછળની બાજુએ છે, તેમાં શ્રીશામળિયા પાર્શ્વનાથ ભગવાન છે. તેમાં પિત્તલનો એક તીર્થપદ્ ૧૩"×૧૩" ઈંચનો છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૬૦નો લેખ છે. આની બીજી તરફ ધાતુની સપરિકર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિ ૨૬"×૧૭" ઈંચ પ્રમાણની છે. આની દેવકુલિકાઓ ઉપર સં. ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના લેખો વિદ્યમાન છે. સં. ૧૪૯૧ ના લેખવાળી શ્રીરત્નપ્રભસૂરિની એક નાની મૂર્તિ સુવિધિનાથ ભગવાનના ગભારામાં મૂળનાયકની જમણી બાજુએ સ્થાપન કરેલી છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રાચીન લેખો ઉપરથી સમજાય છે કે મૂળગભારામાં પ્રતિષ્ઠિત મૂળનાયકની મૂર્તિને કોઈ કારણસર ઉત્થાપન કરીને આ નવી મૂર્તિ તેની જગ્યાએ સ્થાપન કરી લાગે છે.

આ મંદિર પાસે આવેલા ડાબી બાજુના મકાનમાં ધાતુ અને પાષાણની પ્રાચીન ખંડિત મૂર્તિઓ મૂકી રાખવામાં આવી છે.

૬. ઉપર્યુક્ત મંદિરથી આગળ જતાં સામે જ એક નાનું પણ શિખરબંધી મંદિર આવે છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમલ્લિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આ મંદિર નવું બંધાયું હોય એમ જણાય છે.

૭. મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મોટું મંદિર શિખરબંધી બાવન બિનાલયવાળું છે. આમાં પાંચ ગર્ભદ્વાર છે. આ મંદિર શિરોહી વસ્તુ તે પહેલાં અર્થાત્ સં. ૧૪૨૪ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ દશા ઓશવાદ જ્ઞાતિના શેઠ રતનચંદ દેવચંદે બંધાવ્યું છે. મૂળનાયકની પ્રાચીન પ્રતિમા ઉપર મોતીનો લેખ કરેલો છે.

ગૂઢમંડપમાં એક બાજુએ શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૪૪ નો લેખ છે. તેની બાજુમાં શ્રીહરિવિજયસૂરિની મૂર્તિ ૨૮"×૧૬" ઈંચની છે. એનું શિલ્પવિધાન મનોહર છે. બે સાધુઓ તેમની પડખે અને બે નીચે બેઠેલા જોવાય છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૭૧ નો ઘસાયેલો લેખ છે.

છવોકીમાં ત્રણ ચોવીરીની ૭૨ બિનમાતાઓનો મોટો પદ્ છે. બીજી તરફ શત્રુજયનો આરસપદ્ પણ છે. શ્રીસુમતિનાથના ગભારામાં એક લોચરું છે. તેમાં ધાતુની પંચતીર્થીઓ આશરે ૧૦૦૦ ની સંખ્યામાં હશે. કેટલીક ઉપર તે ૧૨-૧૪ મા સૈકાના પ્રાચીન લેખો છે અને પાષાણ મૂર્તિઓ પણ છે.

મંદિરમાં સ્થાપન કરેલી મૂર્તિઓમાં ખાસ કરીને શ્રીહીરવિજયસૂરિ, કાઉસગિયા મૂર્તિઓ, ઈદ્ર, એકેશ્વરી દેવી, મણિભદ્ર, નંદીશ્વર દ્વીપ, અશોક વૃક્ષ, રોહિણી માતા, સમવસરણુ, મરુદેવી માતા, રાજર્ષિ ભરત વગેરે વિવિધતાની દૃષ્ટિએ તરી આવે છે.

આ મંદિર ઉપર અંતિમ સુવર્ણ દંડ સં. ૧૯૮૫ ના ફાગણ વદિ ૫ ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યો હતો.

૮. ડાબી બાજુએ મૂળનાયક શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનું નાનું મંદિર છે. આ ભવ્ય મૂર્તિની સં. ૧૭૨૧ ના જેઠ સુદિ ૩ ના દિવસે પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો લેખ છે. કાંકરેયા જગમલજીએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. આનો છેલ્લો ધબ્બદંડ સં. ૧૯૮૫ ના ફાગણ વદિ ૫ ના રોજ ચડાવવામાં આવ્યો છે.
૯. તેની પાસે ડાબા હાથે શ્રીબામણવાડનું મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની સપરિકર મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૭૩૬ ના માગશર સુદિ ૩ ના રોજનો પ્રતિષ્ઠાલેખ છે. શેઠ ઋષભદાસે આ મંદિર બંધાવ્યું છે. તેનો છેલ્લો ધબ્બદંડ સં ૧૯૮૫ માં ચડાવવામાં આવ્યો છે.
૧૦. ઉપર્યુક્ત મંદિર પાસે એક પોળ છે, ને ડાબે હાથે ટેકરીના રસ્તો છોડતાં શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિવાળું મંદિર છે. તેને પશ્ચિમ દિશાનું દ્વાર છે. સં. ૧૬૫૩ ના મહા સુદિ ૫ ને રોજ તેની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. શેઠ દેવજી કોઠારીએ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. મંદિરમાં મૂળભારો, રંગમંડપ અને નવચોકીની રચના છે. આમાં મૂળનાયકની માત્ર એક જ પાષાણની પ્રતિમા છે.

૧૧. ડાબા હાથે શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું શિખરબંધી એક મંદિર છે. સં. ૧૭૩૬ ના માગશર સુદિ ૬ ના રોજ આની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. મહારાજા વૈરિસાલના સમયમાં શ્રીવર્ધમાન વજ્રેચંદ શેઠે આ મંદિર બંધાવ્યું છે. ગૂઢમંડપની ૪ મૂર્તિઓમાં સં. ૧૬૬૧, ૧૭૨૧ ના બે અને ૧૭૩૬ ના લેખો છે. આ મંદિરમાં ખાવન જિનાલય બની શકે એટલી જગા વિદ્યમાન છે.

શ્રીમેઘવિજય ઉપાધ્યાયે રચેલા અને આ લેખકના હાથે સંપાદિત થયેલા ‘દિગ્વિજય મહાકાવ્ય’ (પ્રકાશક : સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા) ના ૮ મા સર્ગમાં આ મૂર્તિનું કવિત્વમય માહાત્મ્ય ગવાયું છે.

૧૨. જમણા હાથે શ્રીશીતલનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર સં. ૧૬૬૩-૬૮ માં શા. ભીખચંદ માણેકચંદે બંધાવ્યું છે ને મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૮૪ ના જેઠ સુદિ ૨ ના દિવસે બેથરા સમરથમલ રતનજીએ કરાવી છે. મૂળનાયકના ડાબા હાથ તરફ અંબિકા દેવી અને જમણા હાથ તરફ શ્રીગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ બિરાજમાન છે. આ બંને મૂર્તિઓ સં. ૧૬૮૪ માં આ મંદિર બંધાવનાર શ્રેષ્ઠીએ જ ભરાવેલી છે.

૧૩. સામે શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી મંદિર છે. પ્રવેશદ્વારમાં બે બાજુએ પથ્થરના ૨ હાથીઓ ખડા કર્યા છે. આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, રંગમંડપ વગેરેની રચનાવાળું છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા પંચતીર્થીના પરિકર્યુક્ત છે. તેના ઉપર સં. ૧૮૮૮ ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજનો પ્રતિષ્ઠાલેખ છે. મૂળનાયકની બાજુમાં કાઉસગિયા મૂર્તિઓ છે.

૧૪. ડાબે હાથે ચૌમુખજીનું મંદિર છે. આ મંદિર જમીનથી ૧૦૦ ફીટ જાંચું અને વિશાળતામાં પણ બધાં મંદિરોમાં સૌથી મોટું છે. મંદિરને ત્રણ માળ છે અને દરેક માળમાં ચૌમુખજી બિરાજમાન છે. ત્રીજે માળે ચૌમુખજીની બહાર ચારે બુણે ચાર દેરીઓમાં તીર્થંકરની પ્રતિમાઓ છે. ચોથા માળ ખાલી છે.

આગળ-પાછળ મોટા રંગમંડપો બનેલા છે. મહારાજા સુરતાણુસિંહના પુત્ર રાજસિંહના સમયમાં સં. ૧૬૩૪ ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજ શેઠ મયામલજીએ આ મંદિર બંધાવી શ્રીવિજયસેનસૂરિએ આદીશ્વર ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો લેખ મૂળભારોની સન્મુખ બહારની ચોકીની ભીંતમાં આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૬૩૪ વર્ષે શકે ૧૫૦૧ પ્રવર્તમાને હિમંતઋતૌ માર્ગશિર(ર્ષ)માસે શુક્લપક્ષે પંચમ્યાં તિથૌ મહારાજશ્રીમહારાજાધિરાજઃ શ્રીસુરતાંગજી કુંવરશ્રીરાજસિંહજીવિજયરાજ્યે શ્રીસિરોહીનગરે શ્રીચતુર્મુખ(સ્વ)પ્રાસાદઃ[ ] કારાપિતં(તઃ) ॥શ્રી॥ શ્રીસંઘમુખ્ય(હ્ય) સં૦ સીપાઃ

માં સરૂપવદે પુત્ર સં૦ આસપાલ સં૦ ચોરપાલ સં૦ સચવીરા તત્પુત્ર સં૦ મેહાજલ ળાંઝા ળાંપા કેસવ હસના જસવંત જડરાજ ॥ તપાગચ્છે શ્રીગણ(ચ્છા)ધિરાજશ્રી ૬ હીરવિજયસૂરિ આચાર્ય શ્રીશ્રી ૫ વિજયસેનસૂરિ[ણા] શ્રોઆદિનાથશ્રીચતુર્મુલ(સ્) પ્રતિષ્ઠિ(ષ્ઠિ)તં ॥શ્રી॥ વુ૦ મના પુત્ર વુ૦ હંસા પુત્ર શિવરાજ કમઠા ક(કા)રાપિતં ॥ શુભં ભવતુ ॥

સૂત્રધાર નરસિંઘ શ્રીરાંદણ વુ૦ હાંસારોપી ॥

ગર્ભદ્વાર અને ખાવન જિનાલય બનાવતાં જ કોઈ અકસ્માતના કારણે કામ બંધ રાખવું પડેલું, જે સં. ૧૯૮૭ થી ૧૯૯૬ સુધીમાં પૂરું કરવામાં આંચું છે. જીર્ણોદ્ધાર સમયે અહીંના લોંચરામાંથી સં. ૧૭૨૧ ના લેખવાળી લગભગ ૬૮ મૂર્તિઓ મળી આવી હતી, જે ભમતીમાં જમણી બાજુએ પરોણાદાખલ પધરાવી છે.

નીચેના માળમાં શ્રીશ્રેયાંસનાથ ભગવાનના ગભારામાં મહાલક્ષ્મીદેવીની આરસની મૂર્તિ દર્શનીય છે. બીજા માળના ચોમુખજીની ચારે મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૭૨૧ના લેખોમાં મંદિર કરાવનાર પુત્ર-પૌત્રાદિએ મૂર્તિઓ ભરાવ્યાના ઉલ્લેખો છે.

મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં જમણા હાથ તરફની દેરીઓ પછી એક ખૂણામાં રાયણના ઝાડ નીચેની એક દેરીમાં પગલાં છે. આરચનાને 'શત્રુંજયાવતાર' માનવામાં આવે છે. આ શહેરની તીર્થ તરીકેની સ્થાપના આ રચનાને આભારી હતી.

આ મંદિરમાં મૂર્તિઓનો અને પાટુકાઓનો પરિવાર ઘણો છે.

૧૫. ચોમુખજીના મંદિરની સામે જ એક બગીચો અને કૂવો સં. ૧૯૩૫માં કરાવેલાં છે. તેના ડાબા હાથે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ભણુશાળી ટિકમચંદ કેસરીસિંહજીએ બંધાવ્યું છે.

મૂળભારો, છ ચોકી, રંગમંડપ, ખેલામંડપ, ખાવન જિનાલય અને શિખરબંધી રચનાવાળું આ મંદિર છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૫૫૧ના પોષ સુદિ ૩ના દિવસે થઈ છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૬૫૭નો લેખ છે અને તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ કરી છે. ગૂઠમંડપમાં જમણા હાથ તરફ દાદા શ્રીજિનદત્તસૂરિની મનોહર મૂર્તિ ૩૦" x ૨૦" ઈંચની છે; બન્યારે ડાબા હાથ તરફ શ્રીજિનકુશળ-સૂરિની મૂર્તિ ૩૬" x ૧૭" ઈંચની છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૬૧નો લેખ છે. જમણા અને ડાબા હાથ તરફની કુલ છ દેરીઓ ઉપર સં. ૧૫૫૮ના લેખો છે.

સં. ૨૦૦૨ના જેઠ સુદિ ૮ ના રોજ આ મંદિરનો છેલ્લો સુવર્ણકળશ ચડાવવામાં આવ્યો છે.

૧૬. દેરાશેરીનાં મંદિરોનાં દર્શન કર્યા પછી બબરના રસ્તે લીલવનીયા ચોકથી આગળ જમણા હાથે ઓખાવતોંની શેરી આવે છે. તેમાં ડાબે હાથે શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. તેનું પ્રવેશદ્વાર પૂર્વદિશાનું છે. સિંધી હેમાજી શેઠ આ મંદિર બંધાવ્યું છે. આમાં મૂળભારો, ગૂઠમંડપ, નવચોકી, રંગમંડપ, ખેલામંડપ વગેરેની રચના છે. મૂળનાયક શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથની પંચતીર્થના પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ બિરાજમાન છે. ગૂઠમંડપમાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરેલી છે. સં. ૧૬૩૧ના મહા વદિ ૧૩ ના રોજ આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.

૧૭. આ મંદિરની બાજુમાં ઉત્તર દિશા તરફ વિરાજમાન મૂળનાયક શ્રીચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની એક દેરી છે. તેનું મુખ્ય દ્વાર જૈન ધર્મશાળામાં પડે છે. આની પ્રતિષ્ઠા સિરોહીના ખાતનચી શેઠ જ્ઞેશવરમલજીના મુનિમ મોતીલાલજીએ કરાવી છે. આ મંદિરમાં શ્રીજિનદત્તસૂરિની ચરણપાટુકા ઉપર સં. ૧૬૧૬નો લેખ છે. ધાતુની ૪-૫ પ્રતિમાઓ છે.

અહીં તપાગચ્છીય મોટો ઉપાશ્રય છે. તેમાં એક છત્રીમાં ૧૦ પાટુકાઓના પટ્ટની સ્થાપના છે અને તેની સં. ૧૬૪૪ના જેઠ સુદિ ૧૩ને મંગળવારના રોજ પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

૧૮. સભજનરોડ સ્ટેશન તરફ જતી સડક પર સરૂપવિલાસના નાકા ઉપર ચૂભની વાડી આવેલી છે. આ વાડી મહારાવ સહસ્રમલજીએ શ્રીઆદિનાથ ભગવાનની પૂજા નિમિત્તે શ્રીસંઘને અર્પણ કર્યાનો સં. ૧૪૭૫ની સાલનો લેખ છે. આ વાડીમાં એક ધર્મશાળા પહેલાંની બનેલી છે પણ સં. ૧૮૮૩ના જેઠ સુદિ ૧ ના રોજ અહીં બ્રાહ્મણવાડ મહાવીર

ભગવાનની ચરણપાદુકા સ્થાપિત કરી છે. તે પછી સં. ૧૯૪૧ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ શ્રીસંઘે મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું છે ને આચાર્ય શ્રીમોહનલાલજી મહારાજશ્રીએ આની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

જમણા હાથ અને ડાબા હાથ તરફની દેરીઓમાં આચાર્ય મહારાજોની ચરણપાદુકાઓનો પરિવાર ઘણો છે. તેમાં સં. ૧૭૦૨ થી સં. ૧૮૫૧ સુધીના પ્રતિષ્ઠાલેખો નજરે પડે છે. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૯૨૨, ૧૯૪૦ અને છેવટે સં. ૧૯૯૯માં થયો છે.

હમણાં જ સમાચારપત્રોમાં એવી હકીકત પ્રગટ થઈ છે કે તા. ૨૪-૬-૫૧ ના રોજ સિરોહીના કોઈ મંદિરમાંથી કોઈ કોઈ મૂર્તિભંજકે મૂર્તિઓને ભાખેડી ફેંકી દીધી છે.

સાણુવાડા (જૂનું) :

સિરોહીથી પૂર્વ દિશામાં ૬ માઈલ દૂર સાણુવાડા (જૂનું) નામે ગામ છે. અહીં એક ખાલી પડેલું જૈન મંદિર છે. આખુલે મંદિર મજબૂત પથ્થરોનું અને કોરણીવાળું છે. મંદિરનો મૂળભારો, શિખર, ગૃહમંડપ અને તેની ઉપરનો ઘૂમટ હજીયે વિદ્યમાન છે. મૂળભારમાંથી પખાસન ઉઠાવી લેવામાં આવ્યાં છે. છ ચોકી; શૃંગારચોકી, કોટ અને દરવાજો પડી ગયાં છે. સભામંડપનો ભાગ રીતસર ઉતારી લઈ નવા સાણુવાડાના મંદિર માટે લઈ જવામાં આવ્યો છે. નવા સાણુવાડાની ધર્મશાળાના દરવાજા ઉપર્યુક્ત મંદિરમાંથી લાવવામાં આવ્યા છે. કેટલાક પથ્થરોનો ઉપયોગ ગામના ઠાકોરે છત્રીમાં કરાવ્યો છે.

આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ હતી. તેને પહેલાં પ્રાણુવાડામાં લઈ જવામાં આવી. તે પછી એ મૂર્તિ ઉદરા ગામના મંદિરમાં મૂળનાયક તરીકે પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી. એ મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૪૯૯નો શિલાલેખ આ પ્રકારે છે:—

“ [સં.] ૧૪૯૯ ફા. વ. ૫ ..... [બ્રહ્મ]હલવાડાપ્રામે નિજોદ્ધૃતપ્રાસાદે શ્રી: ॥ મહાવીર .....
શ્રીમહાવીર સ્વીદા જાણા હાં..... ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી લાગે છે કે, અસુક શ્રાવકે પોતે જીર્ણોદ્ધાર કરેલા આ મંદિરમાં શ્રીમહાવીર જિનની મૂર્તિ સ્થાપન કરી હતી. આથી આ મંદિર સં. ૧૪૯૯ કરતાં બે-ચાર સદી પહેલાં બન્યું હશે અને ગામ તો એથીયે પુરાણું હોય એમ સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે.

લોકોના કહેવાથી જણાય છે કે, આ ગામ સો વર્ષ અગાઉ વસ્તી વિનાનું થયું હતું. તે પછી સં. ૧૯૫૬ પછી કેટલાક લોકો અહીં રહેવાને આવ્યા. જૈનોની વસ્તી તો નવા સાણુવાડામાં જઈને વસી ગઈ છે. એટલે અહીં શ્રાવકનું એકે ઘર નથી.

લોદરી:

નવા સાણુવાડાથી પશ્ચિમ દિશામાં ૦૧૧ માઈલ દૂર લોદરી નામે ગામ છે, અહીં એક નાનું જૈન મંદિર અંડિયેર હાલતમાં જોવાય છે. આ મંદિરનો મૂળભારો, શિખર, ચોકી, ચોતરો, પથ્થરનો દરવાજો અને ચોકીના થાંભલા વગેરે ભાગો હજી વિદ્યમાન છે. કોટ તદ્દન પડી ગયો છે. મંદિર ઈંટ અને ચૂનાથી બનાવેલું જણાય છે. આ મંદિર ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષ પુરાણું લાગે છે. મંદિરની મૂર્તિઓ કયાં લઈ જવામાં આવી તે જણાયું નથી પણ સો વર્ષ અગાઉ આ ગામ તૂટ્યું ત્યારે જૈન કુટુંબો નવા સાણુવાડા અને ખીલા ગામોમાં રહેવાને આવ્યાં ગયાં છે.

૧૨૬. દેલદર

(કોડા નંબર : ૨૯૪૨)

કીવરલી સ્ટેશનથી અગ્નિપૂર્ણામાં ૨ માઈલ દૂર દેલદર નામનું ગામ આવેલું છે. અહીં શ્રાવકનાં લગભગ ૬ ઘરો છે. ઉપાશ્રય તૃપ્તિ ગયેલો જોવાય છે. અહીંના જૈન મંદિરના એક સ્તંભ ઉપર ઘસાયેલો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ (ત) ૧૧૦૧ સિરુરારેડવંસ.....”

આ ઉપરથી આ ગામ અને મંદિરની પ્રાચીનતા ૧૧ મી શતાબ્દી પહેલાંની મનાય.

મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને દરવાજાની બંને બાજુની ૧૨ દેરીઓ તેમજ ભમતીના કોટવાળું છે. ધ્વજ-દંડ નથી. આરે દેરીઓ ખાલી છે.

મૂળનાયકની ઉપયુક્ત સં. ૧૧૦૧ ના લેખવાળી પ્રતિમા પરિકરવાળી છે. તેની નીચે પરિકરની ગાદી ઉપર સં. ૧૩૫૯ નો ત્રુટક લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૩૫૯ ફાગણ વદિ ૫ ગુરુદિને મં[૦] હારા.....શ્રીવયજલદેવસિ(સિં)હ.....રાજગોષ્ઠિક
.....સિહ.....લ૦ લક્ષ્મણ.....સલ્લ૦ મહિ.....સૂરિમહિ(હે)વસૂરિવિંબં ક(કા)રાપિત(તે) શ્રીરિ(ઋ)ષમદેવ....
.....મહર્ણ.....મીમા.....મિહલ.....લુણિગ.....”

મૂળભારો બહાર વિલક્ષણ આકૃતિના મનોહર પ્રાચીન ૨ કાઉસંગિયા-પ્રતિમાઓ સામસામે પ્રતિષ્ઠિત છે. તેમની પાસે અર્ધસર્પ અને અર્ધમાનવ આકૃતિવાળી કૃણાસહિત ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણીઓની આકૃતિ છે. તેની ઉપર એવા જ ત્રણ-ત્રણ ધરણેન્દ્રનાં રૂપો અને બાજુએ જોવાય છે. ભગવાનના માથે સાત-સાત કૃણાઓ છે. મૂળનાયકના બંને પરિકર નીચે ખવાઈ ગયેલા સં. ૧૨૪૦ ના એક જ ભાગના લેખો આ પ્રમાણે વંચાય છે.

(૧) “ સં ૧૨૪૦ આષાઢ વદિ ૧ સ્વૌ.....શ્રી પુત્રી.....કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં.....શ્રીભયદેવસૂરિ[મિ:] ॥

(૨) સં ૧૨૪૦ આષાઢ વદિ ૧ સ્વૌ શ્રે૦—સૌંગ માર્યા રાજસિરિ પુત્ર .....”

એક પ્રાચીન પરિકરની ગાદી એક દોરીમાં છૂટી પડેલી છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૧૪ ના જોડ સુદિ ૬ (૩) ને મંગળવારનો લેખ છે અને ગૂઢમંડપમાં ડાબા હાથ તરફની ખાલી ગાદી ઉપર સં. ૧૩૩૧ ના વૈશાખ માસનો લેખ મળે છે.^૧

આ લેખથી આ પરિકર શ્રીઋષભદેવ ભગવાનનું છે જ્યારે મૂળનાયક સંભવનાથ પ્રભુ હોવાનું કહેવાય છે પણ તે અંદ્રપ્રભસ્વામી પ્રતીત થાય છે. એટલે બીજા કોઈ પરિકરમાં આ મૂર્તિ સ્થાપેલી છે.

૧૨૭. ધનારી

(કોઠા નંબર : ૨૬૫૧)

બનાસ રેશનથી નૈઋત્યપૂણામાં ઠા માઈલ દૂર બનાસ નદીના કોઠા ઉપર ધનારી નામનું ગામ છે. જૈન મંદિરમાંથી મળી આવેલા શિલાલેખથી આ ગામ સં. ૧૩૪૮ પહેલાંનું જણાય છે. આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૩૬ ઘરો છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ પૌષધશાળા છે. ધર્મશાળા માટે ખાલી જમીન પડેલી છે. અહીં આવેલાં ૨ જૈન મંદિરો પૈકી એક પ્રાચીન અને વિશાળ છે જ્યારે બીજું ઘર-દેરાસર છે.

૧. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છ ચોકી, સલામંડપ તથા દરવાજાની બંને બાજુના કુલ ૧૫ ખંડો, શિખર, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત બનેલું છે. આ મંદિર કોણે બંધાવ્યું હશે તે જાણવા મળતું નથી પરંતુ છ ચોકીના ડાબા હાથ તરફના પાટડા ઉપર સં. ૧૩૪૮નો એક લેખ આ પ્રમાણે છે:—

૧. ‘અર્જુનચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ’ લેખાંક: ૬૨૩, ૬૨૪.

“ સ્વસ્તિશ્રીર(ઋ)ષમદેવં પ્રણમ્ય ॥ સંવત ૧૨૪૮ વર્ષે આષાઢ સુદિ ૧ મોમ દિને ધનારીગ્રામે દેવશ્રીર(ઋ)ષમદેવચૈત્યે પ્રમાર-વંશોદ્ભવરાજ૦ શ્રોસાલાસુત જઇતમાલવિજય(યિ)રાજ્યે.....મ.....ટવ્યાપારિ૦ પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય૦ શ્રે૦ પુનદેવસુતજાલા માર્યા રાહદેપુત્ર શ્રે૦ આમદેવ માર્યા લાસદેવી: શ્રે૦ ધાર્મિક હુંવા માર્યા દમિણિ તત્સુત શ્રે૦ લાણ દ્વિતીય સલ્લણ વિજયસીહ પદ્મસીહ લાણ સુત મોહનસહિતેન.....કેન.....કારાપિતં ॥ .....માધુ.....ગચ્છંતિ ષટ્પદા: ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, આ ગામ અને આ મંદિર સં. ૧૩૪૮ થીયે પ્રાચીન છે. વળી, આ મંદિરમાં અસલ શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવ પ્રભુ મૂળનાયક હતા, જેના સ્થાને જીર્ણોદ્ધાર સમયે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનને પધરાવેલા છે. મૂળનાયકની મનોહર મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. તેના પર પંચતીર્થીનું પરિકર હતું પણ કોઈ કારણસર કાઢી લેવામાં આવ્યું છે. અને બાબુ પરની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૬૭૬ના લેખો વિદ્યમાન છે.

ગૂઠમંડપમાં બીજી તીર્થંકર મૂર્તિઓ સાથે અંબિકાદેવીની ધાતુમૂર્તિ સં. ૧૪૦૪ના લેખવાળી છે અને બીજી અંબિકાદેવીની મૂર્તિ ગભારા બહાર પાછળના ગોખલામાં છે, તેના ઉપર સં. ૧૪૩૪નો લેખ છે.^૨ ગૂઠમંડપમાં શ્રીધર્મ-રત્નસૂરિનાં પગલાં ઉપર સં. ૧૭૩૩નો લેખ છે. છ ચોકીમાં ૧ ચક્ષ અને ૧ ચક્ષિણીની મૂર્તિઓ છે. શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્ર-સૂરિ વગેરેનાં પગલાં બેડી ચારનો એક પટ્ટ છે, જેના ઉપર સં. ૧૯૬૧નો લેખ છે.

આ મંદિરનો ક્ષવ્જ, દંડ, કળશ વગેરે સં. ૧૯૬૧ માં ચડાવવામાં આવેલાં છે. મંદિરના પાછળના ભાગમાં મંદિરનો બગીચો અને એક દૂબો છે. તેની પાસે એક ચોરડી છે.

૨. શ્રીપૂજ્ય શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના નોરામાં એક ઘર-દેરાસર છે. ચોરડાના એક ભીંતના કબાટમાં ધાતુની પાંચ-છ મૂર્તિઓ અને એક શ્યામ આરસની બે-ત્રણ ઇંચની કેસરિયાજી પ્રભુની મૂર્તિ બિરાજમાન છે.

ગામના ઝાંપે નદીકિનારે એક પ્રાચીન વાવડી છે. તેની પાસે એક વંડામાં ૪ દેરીઓ છે, જેમાં શ્રીપૂજ્ય શ્રીમહેન્દ્રસૂરિના પૂર્વજ યતિઓનાં પગલાં બિરાજમાન છે. તપાગચ્છીય કમળકળશશાખાના શ્રીપૂજ્યોની અડી જે ગાદી છે તે પાટણની ગાદીની શાખા મનાય છે. હાલના શ્રીપૂજ્યજીના હસ્તક તેમનો નોરો વગેરે સાથે ચાર પાંચ મકાનો, ગામ બહાર બગીચો, અરટ-ખેતર અને બગીચાનો બંગલો આદિ છે.

૧૨૮. નીતોડા

(કોડા નંબર : ૨૬૫૨)

રાહિડારોડ (સરપગંજ) સ્ટેશનથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૩ માઈલે દૂર નીતોડા ગામ આવે છે. આ ગામ ૧૨ શતાબ્દી પહેલાંનું હોય એમ અહીંના જૈન મંદિરના સં. ૧૨૦૦ ના શિલાલેખથી પ્રતીત થાય છે. અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૭૫ ઘરો, ૨ ઉપાશ્રય, ૧ પૌષ્ઠશાળા અને ૧ ધર્મશાળા છે.

અહીં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર લવ્ય અને વિશાળ આવન જિનાલયવાળું છે. મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ, છયોડી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, ૪૧ દેવકુલિકાઓ, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત અનેલું છે. આ મંદિર ક્યારે અને કોણે બંધાવ્યું તે સંબંધી કોઈ લેખ મળતો નથી પરંતુ મૂળનાયકના પ્રાચીન પરિકરની ગાદીમાં સં. ૧૨૦૦ નો લેખ આ પ્રકારે કોરેલો મળે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૦૦.....ગચ્છીયપ્રાગ્વાટવંશે શ્રી.....પાલ્હણપુત્રિકા દ.....પ્રમૃત્તિકુ દુંવયુતેન શ્રીમદરિષ્ણેમિપ્રતિ
.....શ્રીમદ્વિજયપ્રમસૂરિભિ: ॥ ”

૨. ‘ અર્જુનદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંક્રોધ: ’ લેખાંક: ૫૦૭, ૫૦૮.

આ ઉપરથી આ મંદિર સં. ૧૨૦૦ પહેલાંનું છે એમાં સંદેહ નથી. વળી, આ મંદિરમાં શ્રીઅરિષ્ટનેમિ ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત હતા, એટલે કદાચ ખંડિત થયેલી એ પ્રતિમાના સ્થાને આ પરિકરમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનને બિગભમાન કર્યા હશે એમ લાગે છે. મંદિરની ભમતીની ત્રીજી દેરીમાં એક યક્ષની મૂર્તિ છે. તેના ઉપર આવેલ લેખ છે:—

“ સંવત્ ૧૪૯૧ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૨ ગુરુ દિને યક્ષવાવાજી મૂર્તિ નીપતી ॥ શુભં મવતુ ॥ ”

આથી આ મૂર્તિ સં. ૧૪૯૧ ના સમયની પ્રાચીન છે. એની શિલ્પરચના પણ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. મૂર્તિના બે જમણા હાથમાંથી એકમાં નાગપાશ, બીજામાં કમડંડુ અને ડાબા હાથમાં ત્રિશૂળ અને યક્ષસૂત્ર છે. એક પગમાં ખડાઉ પહેરેલી છે ને બીજા પગની ખડાઉ નીચે ઉતારેલી જોવાય છે. આ મૂર્તિના માથે શ્રીતીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિ કેરેલી છે. આ મૂર્તિની લોકો બાધા-માનતા રાખે છે અને એ માટે અનેક લોકો આ સ્થળે દર્શનાર્થે આવે છે. મંદિરની બહાર એક અંબિકાદેવીની દેરી પણ છે.

અહીં નદીના તટ પર આવેલું ‘કેદાર’ શિવાલય અને ‘બદ્રીનાથ’ તું વિષ્ણુ મંદિર તેમજ તેની સામે એક સૂર્યમંદિર છે. તે પૈકી સૂર્યમંદિર ઈ. સ. નો બારમી શતાબ્દીમાં બનેલું હોવાનું શ્રીઓજાજીનું મંતવ્ય છે, એટલે આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે.

કાળાગરા:

અહીંથી બે માઈલ દૂર કાળાગરા નામનું પ્રાચીન ગામ હતું. તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું એક મંદિર હતું જ્યાંનો એક શિલાલેખ મળી આવ્યો છે, તેના ઉપરથી આ હકીકત આપણને જાણવાને મળે છે. આજે એ મંદિરનું કેઈ નિશાન પણ મળતું નથી. એ સ્થળે મકાનોનાં માત્ર ખંડિયેરો જોઈ શકાય છે. એ લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સં ૧૩(૨)૦૦ વરષે(ર્ષે) જટ(જ્યેષ્ઠ) સુદિ ૧૦ સોમે અવેહ ચં(*)દ્રાવત્યાં મહારાજધિરાજશ્રીઆલ્હણ(*)સિંહદેવકલ્યાણ-વિજય(યિ)રાજ્યે તન્નિ(*)યુક્તમુદ્રાયાં મહં ૦ ષેતાપ્રમૃતિપં(*)ચકુલં શાસનમભિલિખ્યતે યથા(*)મહં શ્રીષેતાકેન નાનકલાગર(*)પ્રામે.... શ્રીપાર્શ્વનાથ(*)દેવસ્ય લો.....(*).....રહિતા.....(*)ર્ણવં ॥ આચન્દ્રાર્ક.....યસ્ય(*)યસ્ય યદા મૂમી તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥(*) સાસ્ત્રિ સત્તલ ૦ વ્રા અલિખાવ વ્રા દત્તવ (*) વ્રા જવ-સોહણ....વળદેસગા.....(*).....કેલ્હા ॥ ”

આ લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૩ (૨)૦૦ ના જેઠ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે આલ્હણસિંહના રાજકાળમાં મહં. ખેતાએ નાનકલાગર (કાળાગરા) ગામમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરને કંઈક ભેટ આપવા માટે શાસન લખી આપ્યું.

આ લેખમાં જણાવેલ આલ્હણસિંહ કયા વંશનો હતો તે જાણી શકાતું નથી. પં. ગૌરીશંકર ઓજાજી તર્ક કરે છે કે, અબારી ગામમાંથી સં. ૧૩૨૦ નો જે લેખ મળી આવ્યો છે તેમાં મહારાજાધિરાજ અબુનદેવનું નામ છે. તેના વંશનો પરિચય પણ તેમાંથી મળતો નથી. સંભવ છે કે, અબુનદેવ અબેલ (વાઘેલા) રાજા હોય. જે આ અબેલ ન હોય તો આપણે એ જ માનવું રહ્યું કે, તે ઉપર્યુક્ત આલ્હણસિંહનો ઉત્તરાધિકારી હશે. તેની પછી પ્રતાપસિંહ અંદ્રાવતીનો રાજા થયો હશે. પરંતુ બીજું પ્રમાણ ન સાંપડે ત્યાં સુધી નિર્ણય કરી ન શકાય. એટલું નિશ્ચિત છે કે, તેઓ આ પ્રદેશના રાજવીઓ હતા, પછી તે પરમાર હોય કે અન્ય વંશના.^૧

જેનું આજે નામોનિશાન રહ્યું નથી એવા સ્થળ અને મંદિરનો પત્તો આવા એક માત્ર ત્રુટિત શિલાલેખથી મળે છે; એટલું જ નહિ પણ રાજાવલીની કેટલીક ત્રુટિત વંશાવલીઓ પણ સાંધી શકાય છે, એ હકીકત ઓછા મહત્વની ન ગણાય.

૧. ‘સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ’ પૃ. ૧૫૪ પરની ટિપ્પણી.

૧૨૯. દીયાણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૫૩-૨૯૫૪)

ખનાસ સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ દૂર પહાડમાં એક ટેકરી ઉપર દીયાણા નામનું જૈન તીર્થધામ આવેલું છે. પાર્વતીય શૈલા વચ્ચે દેવવિમાન પેઠે ઊભેલા અટુલા મંદિર સિવાય નથી કોઈ ગામ કે નથી કોઈ વસ્તી. આ મંદિરને લોકો 'શ્વિત સ્વામી'ના મંદિર તરીકે ઓળખે છે. કહેવાય છે કે—

“ નાણા દીયાણા નાંદિયા, શ્વિતસ્વામી વાંદિયા. ”

આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, ભમતીમાં ૪૮ ખાલી દેરીઓ (જેમાંની બે દેરીમાં માત્ર મૂર્તિઓ અને પગલાં જોડી છે), ભમતીનો કોટ અને શિખરખંધી બાવન જિનાલયની રચનાવાળું છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયક ભગવાનની ચમત્કારભરી આબેહૂબ મૂર્તિ પંચતીર્થીના પરિકરવાળી છે. પરિકરની ગાદીમાં નીચે આડું ધર્મચક્ર, તેની બંને બાજુએ બે હરણુ છે. તેની ઉપર દેવીની બંને બાજુએ હાથી, સિંહ અને યક્ષ-ચક્ષીની આકૃતિઓ કોરેલી છે. આ મૂર્તિમાં ખાડા પડી ગયા છે, તેથી લેખ કરાવવાની જરૂર છે. ગૂઢમંડપમાં બે મનોહર કાઉસંગિયા: વિદ્યમાન છે. એક પ્રતિમા ઉપર સાત અને બીજી ઉપર પાંચ ક્ષણાઓનું છત્ર છે. બંને પ્રતિમાઓને બંને બાજુએ પાંચ-પાંચ અને ઉપર એકેક તેમજ મૂળ કાઉસંગિયા મૂર્તિઓ મળી ૨૪ મૂર્તિઓની આકૃતિઓ સુંદર રીતે ઘડી છે. બપોળે ઈંદ્રો અને બપોળે શ્રાવક-શ્રાવિકા ઊભેલાં છે. નવચોકીમાં જિનમાતૃ ચૌવીસીનો આરસનો એક સુંદર પટ્ટ છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૬૮ નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૬૮ આસા(ષા)ઢ વદિ ૨ ગુરુ દિને શ્રીનાગકીયગણે ફૂનરૂસાચૈત્યે સુમદેવ.....કુબાર જાંબકુંઆર જાલણ નરદેવ સહદેવ ગુણમતિ રતની રાણૂઆ સર્વ.....પ્રતિષ્ઠિતં સિદ્ધસેનસૂ[રિભિ:] ॥ ”

આ લેખમાં જણાવેલ ફૂનરૂસાચૈત્ય કયું ? શું કુનરુસા નામના કોઈ ગામ ચૈત્ય કે કુનરુશાહે બંધાવેલું ચૈત્ય-એનો કંઈ ખુલાસો મળે તો આ મંદિરની સ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ પડે.

આ મંદિરના દરવાજા સામે વાવ તરફ જતાં જમણા હાથ પર મંદિર અને વાવના રસ્તા વચ્ચે એક ગધેયા ઉપર આ પ્રકારે લેખ જોવાય છે:

“ .....શ્રીમહાવીરસ્ય વાપિ(પી) ઓળ(?) સંવત્ ૧૩૯૧ વાર(વર્ષ) આઘાઢ વદિ ૧૦ સ્વૌ રાજશ્રીતેજપાલેન મહં કૂપાકેન પ્રદત્તા ॥ ”

—સં. ૧૩૯૧ ના અષાઠ વદિ ૧૦ ને સ્વિવારે રાજા તેજપાલે અને મંત્રી કૂપાચે આ વાવ શ્રીમહાવીર-સ્વામીના મંદિર માટે (સંઘને) આપી.

આ હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે આ તીર્થધામ ૧૪ મા સૈકામાં ખૂબ પ્રસિદ્ધિ પામી ચૂક્યું હતું, જેથી એ સમયના રાજવી તેજપાલે અને મંત્રી કૂપાચે આ મંદિરને વાવ ભેટ કરી.

સં. ૧૪૩૬ ના પોષ સુદિ ૬ ને શુક્રવારે દીયાણામાં 'પાર્શ્વનાથ ચરિત' લખાવ્યાની નોંધ મળે છે:—

“ શ્રીઅર્જુદામિઘમહીધરપાર્શ્વવર્તી પ્રાનોડસ્તિ [યો] દિયવરામિઘયા પ્રસિદ્ધ: ।

શ્રીવર્દ્ધમાનજિનનાયકતુલ્લશૃંગપ્રાસાદરાજપરિવારિતમૂમિભાગ: ॥ ”

આ હકીકત ઉપરથી અહીં ૧૫ મી શતાબ્દીમાં જૈનોની વસ્તી હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે.

મંદિરની બહાર વડામાં સામેના ભાગમાં જૈન ધર્મશાળા છે. અહીં કાર્તિક વદિ ૮ (શુબરાતી) ૦))ના દિવસે યાત્રીઓનો મેળો ભરાય છે. બાકી કાર્તિકી અને ચૈત્રી પૂજિમાં તેમજ પર્વ દિવસોમાં યાત્રીઓની અવરજવર રહે છે. આ તીર્થના ચમત્કારોની પ્રસિદ્ધિથી લોકવર્ણુ માનતા-બાધા રાખે છે અને નૈવેદ્ય, ધૂપ વગેરે ધરીને ભુહાર કરે છે.

અહીંનું સ્થળ ધ્યાન માટે ઉત્તમ વાતાવરણવાળું જોવાય છે.

કેર :

ખનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યઘૂણામાં ૮૧ માઈલ દૂર કેર નામનું ગામ છે. આ ગામમાં શ્રાવકનું એક પથુ ઘર નથી. મંદિર કે ઉપાશ્રય હતો પણ ધ્વસ્ત થયો છે. પહેલાં આ ગામ તેમજ પાસેનાં ઈસરી, માંડવાડા વગેરે ગામો ઉભરડ થઈ ગયાં હતાં પણ લગભગ એક સૈકાથી ફરીને વસ્યાં છે. એક કાળે આ કેર ગામ મોટું હતું. અમદાવાદ-નિવાસી શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈ અસલ આ ગામના રહીશ હતા. અમદાવાદમાં કેરની પોળ છે જેમાં ત્યાંના માણસો આવીને વસ્યાનો પુરાવો મળે છે. કેરથી ગયેલા ૩૦૦ કુંભારો સુરત જઈને વસ્યા છે. નીતોડા બાવનીમાં તેડુ થાય ત્યારે કેરનો સાથહોય છે. આ બધી હકીકત પ્રાચીન કેરની વિશાળ વસ્તીનું સૂચન આપી રહી છે. આજે અહીં પૂજારીઓનાં ૬ ઘરો અને લોકવર્ણની વસ્તી છે. પૂજારીઓ દીયાણા તીર્થની વારાફરતી પૂજા કરે છે અને સારસંભાળ રાખે છે.

૧. કેરથી ઉત્તર દિશામાં ૧ માઈલ દૂર એક ધ્વસ્ત મંદિર પડ્યું છે. આ મંદિર મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું હતું, જેને લોકો 'કાળા મંદિર'ના નામે ઓળખે છે.

આ મંદિરમાં પરિકરની છૂટી પડેલી ગાદી ઉપર સં. ૯૦૨ નો લેખ છે અને ચાર સ્તંભો ઉપર ૧૨ મી શતાબ્દીના લેખો જોવાય છે. આ ઉપરથી આ મંદિર ૧૦ મા સૈકા પહેલાંનું પ્રતીત થાય છે. આ મંદિરની ત્રણ મૂર્તિઓ દીયાણાના મંદિરની ભમતીમાં પથરાવેલી છે. વળી, એક પરિકરની ગાદી સં. ૧૦૨૪ના લેખવાળી પણ છે. કહે છે કે હાલના પૂજારી લાખાણના પિતા જોરાણએ લગભગ ૬૦-૮૦ વર્ષ પહેલાં આ પડી ગયેલા મંદિરમાંથી આ મૂર્તિઓ વગેરે લાવીને દીયાણા તીર્થમાં સ્થાપન કરી છે. ઉપર્યુક્ત ગાદી પરનો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ ॐ ॥ વિષ્ણુકકુલે ગોષ્ઠ્યા વિ(વ)ર્દ્ધમાનસ્ય કારિતં । [સુરૂપં] મુક્તયે વિંબં કૃષ્ણરાજે મહીપતૌ ॥

અ(આ)શાદસુ(શુ)દ્રષ્ટ્યાં સમાસહસ્ત્રે જિનૈઃ સમખ્યદિકે (૧૦૨૪) ।

હસ્તોત્તરાદિસંસ્થે નિશાકરે[રિત]સપરિવારે ॥

[ના વા] હરે રં —: નરાદિત્યઃ સુશોભતાં ઘટિતવાન્ વીરનાથસ્ય શિલ્પિનામગ્રણીઃ પર[મ્] ॥ + ૧। ॥ ”

—સં. ૧૦૨૪ ના અષાઠ સુદિ ૬ ના દિવસે, જ્યારે ચંદ્ર નક્ષત્ર પરિવાર સાથે હસ્તોત્તરા નક્ષત્રમાં હતો ત્યારે શ્રીકૃષ્ણરાજ રાજાના રાજકાળમાં વિષ્ણુકકુળના ગોષ્ઠીઓએ શ્રીમહાવીર ભગવાનનું સુંદર બિંબ મુક્તિ માટે ભરાવ્યું અને તે વીરનાથનું બિંબ નરાદિત્ય નામના શિલ્પીએ સુંદર રીતે ઘડ્યું.

આ લેખ ઉપરથી આખુના પરમાર રાજાઓમાંના અરણ્યરાજનો ઉત્તરાધિકારી કૃષ્ણરાજ સં. ૧૦૨૪ માં આ પ્રદેશ ઉપર નિશ્ચિત રૂપે રાજ્ય કરતો હતો એટલું નક્કી થાય છે. જો કે કૃષ્ણરાજ કે તેના ઉત્તરાધિકારી પુત્ર ધરણીવરાહનો રાજત્વકાળ નિશ્ચિત નથી એટલે કૃષ્ણરાજ કે ધરણીવરાહના રાજત્વકાળનાં વર્ષોનો નિર્ણય કરવો શક્ય નથી, પરંતુ કૃષ્ણરાજનો કાળનિર્ણયક આ લેખ પરમારોના રાજત્વકાળનો પૂર્વ સીમાસ્તંભ બની રહે છે. એમના સમયમાં ભગવાન મહાવીરની પ્રતિમા ભરાઈ હતી. આ પરિકરમાંની મૂર્તિનો આજે પત્તો નથી. સંભવ છે કે, દીયાણામાં લઈ જવાયેલી મૂર્તિઓમાંથી કોઈ એક હોય.

આ ધ્વસ્ત મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, ૪ ચોકી, શિખર, ભમતીના કેટલુંક તેમજ દરવાજાની અંદરના ભાગમાં શૃંગારચોકીઓ અને એક લાંબી ઓસરીવાળું હતું. મૂળભારાની બન્ને બાજુની ભોંતો અને શિખરનો ભાગ પડી ગયો છે. મંદિરના સ્તંભો, દરવાજા, ગોખલા, કુંભીઓ, ચોકીઓ, પાટ, છત, છબ્બ વગેરે પથ્થરનાં છે. બાકીની ભોંતો ઈટોની જણાય છે. અહીંની ઈટો ૧૩”x૧૪” લાંબી અને ૯”x૧૦” ઈંચ પહોળી અને ૨૧x૨૧ ઈંચ જાડી છે. આ ઉપરથી પણ આ મંદિર ઘણું પ્રાચીન જણાય છે.

મૂળભારાના અને ગૂઢમંડપના દરવાજાની બારશાખની ઉપરના પથ્થરમાં મંગળમૂર્તિ સહિત પાંચ જિનમૂર્તિઓ એટલે કુલ ૬ જિનમૂર્તિઓ કેરેલી જોવાય છે. બંનેના કોરણીભર્યા દરવાજાઓ હજી બિભા છે. સભામંડપમાં રંગથી

લખેલા સં. ૧૮૩૪ના લેખથી જણાય છે કે, ગુજરાત અને મારવાડના શ્રાવક યાત્રીઓએ મળીને આ મંદિર અને માંડવાડના મંદિરને યૂનો વગેરે લગાવી સુશોભિત બનાવ્યાં હતાં.

લાખે રૂપિયાથી પણ તૈયાર ન થઈ શકે એવા આ મંદિરનો કુરુણ અંત આવ્યો છે. મંદિરની આસપાસ પડેલાં મકાનોનાં અવશેષો આ સ્થળે અગાઉ વસ્તી હોવાની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે.

૧૩૦. કાછોલી

(કોઠા નંબર : ૨૯૫૬)

રોહિડારોડ (સરૂપગંજ) સ્ટેશનથી નૈર્ઋત્યપૂર્ણામાં ૩ માઈલ દૂર કાછોલી નામનું ગામ છે. અહીંના જૈનમંદિરમાંથી મળી આવેલા સં. ૧૩૪૩ ના શિલાલેખમાં 'કાછુલિકા' ગામનો નિર્દેશ કરેલો હોવાથી આ ગામ સં. ૧૩૪૩ થીયે પ્રાચીન છે. કહે છે કે કચ્છના રાવે આ ગામ વસાવેલું તેથી આ ગામનું નામ 'કાછોલી' પડ્યું. જૈનોના પ્રસિદ્ધ 'કાછોલીવાલ ગચ્છ'ની ઉત્પત્તિ આ ગામમાં થયેલી છે અને તેથી એ સમયે જૈનો આબાદીસંપન્ન હશે એમ માની શકાય. આજે આ ગામમાં ૫૦ જૈન શ્રાવકોનાં ઘરો છે. ૨ ઉપાશ્રય અને ૧ કબૂતરખાનું પણ છે.

અહીં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન અને લઘુ છે. મૂળનાયકના પરિકરની ગાદીમાં આ પ્રકારે લેખ છે:—

“સંવત ૧૩૪૩ વર્ષે કલ્પલિકાશ્રીપાર્શ્વનાથગોષ્ઠિ(ષ્ટિ)કશ્રેષ્ઠિ(ષ્ટિ) સિરિપાલ માં સિરિયાદે પું નરદેવપદા શ્રેં બોડા માં વીરી પું શ્રેં રારુદ....મહં દેવસીહ મહં સલ્લા પું ગલા શ્રેં કર્મા માં અણુપમદે પુત્ર મહં અજેસીહેન આતૃષીદા મોહણ-સહિંતેન શ્રેં જગસીહ પું....ચ શ્રેં ઘણસીહ....[વ]સ્તુપાલ શ્રેં પૂનડ પું ધીરા શ્રેં સાહુડ પું વિજેસીહ શ્રેં જ્ઞાંજ્ઞણ પું રામસીહ પ્રમૃતિગોષ્ઠિકસહિંતેન પિતૃમાતૃશ્રેયસે શ્રીપાર્શ્વનાથ શ્રેં અ...પરિકરહાર[:] કારિત: કછોલીગોત્ર(ત્રે) ગુરૂણામુપદેશેન ॥”

આ લેખથી આ મંદિર સં. ૧૩૪૩ ના સમયનું કે એ પહેલાંનું નક્કી થાય છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોડી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને કોટથી યુક્ત છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ રમણીય છે. તેના પર એકતીર્થીનું સુંદર પરિકર છે.

૧૩૧. વાસા

(કોઠા નંબર : ૨૯૫૮)

રોહિડારોડ (સરૂપગંજ) સ્ટેશનથી અગ્નિપૂર્ણામાં ૪ માઈલ દૂર વાસા નામનું ગામ છે. આ ગામમાં આવેલા સૂર્યનારાયણના વિશાળ મંદિરમાંથી સં. ૧૨૬૧ નો એક ટૂંકો લેખ મળી આવ્યો છે. આ ઉપરથી આ ગામ તેથીયે પ્રાચીન હોવાની ખાતરી થાય છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૪૫ ઘરો છે, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ ધર્મશાળા છે.

અહીં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર બે માળનું છે. નીચેના માળમાં મૂળગભારો, સભામંડપ, તેને ફરતી ભમતી અને ભમતીમાં કૂવો તથા થોડા ભાગમાં મકાન છે. મૂળનાયક સાથે ત્રણ આરસની મૂર્તિઓ છે. જમણી બાજુની ભીંતમાં આરસના ૩ કાઉસગિયા છે. તેના ઉપર એક પરિકરના ઉપરનો ભાગ ચોડેલો છે, જેમાં સુંદર કૃષ્ણવલી બનાવેલી છે. બહારના એક ગોખલામાં શ્યામ આરસના તોરણના ટુકડામાં ભગવાનની પદ્માસનસ્થ એક મૂર્તિ છે.

ઉપરના માળમાં ચૌમુખજીની રચના છે. આરસની ચારે મૂર્તિઓ નાની છે. તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની એક

મૂર્તિ ખંડિત છે. આ મંદિરમાં ધાતુની મૂર્તિઓનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૮૬ થી ૧૭૬૮ સુધીના લેખો મળે છે.^૧ તેમાં વાસા ગામના નિર્દેશવાળી બે પ્રતિમાઓ ઉપર સં. ૧૫૨૧ અને ૧૫૨૨ ના લેખો છે.^૨

આ મંદિરથી પૂર્વ દિશામાં જગદીશનું મંદિર આવેલું છે. તેનો મૂળગભારો અને શિખર કાયમ છે જ્યારે સલામંડપનો કેટલોક ભાગ અને મુખ્ય દરવાજો પડી ગયો છે. શિખર પર ખૂબ કોરણી કરેલી છે. મૂળગભારમાં પદ્માસન અનેકું છે ને દરવાજાના ઉત્તરગામાં વચ્ચે મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિ જોવાય છે. મંદિરની આખીયે રચના જૈન શૈલીને મળતી છે. એટલે આ મંદિર જૈન મંદિર હતું, જેમાં હવે શિવલિંગ અને પાર્વતીની મૂર્તિ પધરાવી દીધી છે. ઢોકોના કહેવા મુજબ પાંચસો-સાતસો વર્ષ પહેલાં જ્યારે અહીં પ્રાકૃતોનું જોર વધ્યું ત્યારે આ જૈન મંદિરને તેઓ પથારી બેઠા અને બળબળરીથી શિવલિંગ વગેરે પધરાવી દીધું. આ મંદિર ગામના સૂર્યમંદિર જેટલું જ પ્રાચીન છે. શ્રીઓગ્રાણ કહે છે કે, “આ જૈન મંદિર હતું પરંતુ પ્રાકૃતોએ તેમાં શિવલિંગની સ્થાપના કરી દીધી છે.”^૩

૧૩૨. રોહિડા

(કોડા નંબર : ૨૮૫૯-૨૮૬૧)

રોહિડારોડ (સરપગંજ) સ્ટેશનથી અગ્નિખૂણામાં ૩૫૫ માઈલ દૂર રોહિડા નામનું ગામ છે. અહીં આવેલાં ‘રાજેશ્વર’ નામે શિવમંદિર અને બીજું રામચંદ્રજીનું મંદિર જે અસલ સૂર્યમંદિર હતું, તે બંનેમાંથી ધારાવર્ષદેવના સમયના શિલાલેખો મળી આવ્યા છે તે ઉપરથી આ ગામ ૧૨મા સૈકા કરતાંયે પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે. ગામની આસપાસ પહેલાં ખંડિયેરો ઉપરથીયે આ ગામની અસલ આબાદીની પ્રતીતિ થઈ આવે છે.

સં. ૧૫૭૧ માં રોહિડાનિવાસી શ્રેષ્ઠીએ ભરાવેલી ધાતુમૂર્તિ આજે લોરલ ગામમાં વિદ્યમાન છે.^૪ આજે પણ અહીં જૈન શ્રાવકોનાં ૧૦૦ ઘરની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા તેમજ ૩ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના વિશાળ મંદિરનો પાયો સં. ૧૯૫૦ માં નંખાયો હતો અને તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૫૮ ના મહા સુદિ ૧૩ ને રોજ થયેલી છે. મંદિરમાં મૂળગભારો, ગૂદમંડપ, નવચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કેટલુકા ભંગ્ય રચના છે. સલામંડપની બંને બાજુએ એકેક શિખરબંધી દેરાં છે. જમણી બાજુના દેરામાં મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાન અને ડાબી બાજુના દેરામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન છે. મૂળ મંદિરમાં ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે. ચાંદીની મૂર્તિઓ પણ ઘણી છે. નવચોકીના એક ગોખલામાં શ્રીપદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ છે. તેના ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ કોરેલી છે. મંદિરની પાછળ કૂવો અને બગીચો છે.
૨. શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર બે માળનું છે. અહીંના રહીશ મૂતા રાયચંદ નથમલજીએ આ મંદિર બંધાવી સં. ૧૯૫૬ ના મહા સુદિ ૫ ને રોજ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. મૂળગભારો, તેની બહાર મંડપ તરીકે ચોકી, ભમતી, કોટ અને શૃંગારચોકી યુક્ત આ મંદિર છે. તેના માળ ઉપર નાનું એવું આરસનું શિખર છે. નીચેના માળમાં મૂળનાયક સાથે આરસની ૬ મૂર્તિઓ છે. એક શ્યામવર્ણી આરસની ત્રિતીર્થના પરિકરયુક્ત મૂર્તિની આસપાસ બે સુંદર કાઉસગિયા મૂર્તિઓ કોરેલી છે. આ મૂર્તિ અહીંથી ઇશાનખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર આવેલા ‘વાલોરિયા’ ગામની કેદારનાથની નદીમાંથી મળી આવી હતી. મંદિરમાં ચાંદીની મૂર્તિઓ પણ છે. મૂળનાયકની જમણી બાજુએ એક

૧. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ” લેખાંક : ૫૨૭ થી ૫૫૬.

૨. એજન : લેખાંક : ૫૪૦, ૫૫૧.

૩. “સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ”

૪. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ” લેખાંક : ૧૯૧.

મૂર્તિ ખિરાજમાન છે તે પૂરી ઘડાયેલી નથી, માત્ર મૂર્તિનો આકાર છે. આ મૂર્તિ અહીંની એક વાવડી કે કૂવા-માંથી મળી આવી હતી. કહે છે કે આ મૂર્તિને ઘડવા માટે ટાંકણા લગાવ્યાં પરંતુ ટાંકણાં ચાલ્યાં નહિ, લોહી ને દૂધની ધારાઓ એમાં વહેવા લાગી એથી એ મૂર્તિ એમ ને એમ ઘડયા વિના જ મૂકી રાખેલી છે. લોકો આ મૂર્તિની પૂજા-માન્યતા ખૂબ કરે છે. એક પત્રાવતી દેવીની આરસ મૂર્તિ છે ને તેના ઉપર તીર્થંકરની પાંચ મૂર્તિઓ ઠેરી કાઢેલી છે. અંબિકા દેવીની મૂર્તિ ૧ છે. ઉપરના માળમાં શિખરબંધી ઠેરીમાં ચૌમુખજીની રચના કરેલી છે.

૩. શ્રીબ્રહ્મણ્યવાડજીનું મંદિર મૂલા રાયચંદ્ર નથમલજીએ પોતાના ખગીચામાં બંધાવ્યું છે. સં. ૧૯૬૩ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારના દિવસે તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી પ્રતિષ્ઠિત છે. મૂળગભારો, સભામંડપ, ભમતી અને તેમાં ચાર ઠેરીઓ યુક્ત શિખરબંધી રચના છે. કુલ પાંચ ઠેરીઓ હોવાથી તેને 'પંચતીર્થી' કહે છે. એક ઠેરીમાં કેસરિયા ભગવાનની મૂર્તિ છે. મૂળગભારાની બહાર ચૌમુખજી પધરાવેલા છે. સભામંડપમાં અંબાજીની મૂર્તિ છે, તેની રચના જૈન શૈલીની નથી. સંભવતઃ ક્યાંકથી લાવીને આ મૂર્તિ મૂકી હશે, એમ જણાય છે.

આ ત્રણે મંદિરોની ધાતુપ્રતિમાઓના સં. ૧૨૨૬ થી સં. ૧૬૦૬ સુધીના લેખો મળી આવે છે.^૧

ખગીચાના એક ખૂણામાં કૂવો-અરટ છે, અને એક શિવાલય પણ ઉક્ત શ્રેણીએ બંધાવેલું છે.

૧૩૩. વાટેડા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૨)

રોહિડાથી નૈર્ઋત્યખૂણામાં ૧૧૧૧ માર્ગલ દૂર વાટેડા નામનું ગામ છે. જૈન મંદિરમાંથી મળી આવેલા સં. ૧૧૭૧ ના શિલાલેખથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૭ ઘરો છે. અગાઉ સં. ૧૬૦૩ માં જ્યારે અહીંના જૈન મંદિરની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ ત્યારે ૮૦ શ્રાવકોનાં ઘરો હતાં. ધીમે ધીમે અહીંથી શ્રાવકોની વસ્તી ઘટતી જ રહી છે. અહીં એક બે માળનો નાનો ઉપાશ્રય છે.

મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું શિખરબંધી પ્રાચીન મંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકના પરિકરની ગાદી ઉપર સં. ૧૧૭૧ નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સંવત્ ૧૧૭૧ જ્યેષ્ઠ સુદિ ૪ શ્રી....સદ-યય....ગચ્છે(ચ્છે) શ્રે ૦ સંઘીરણ સોદીસુત....છપુત્ર વાલ્હેતિ માયા(યા) સમન્વિતેન વીરનાથપ્રતિમા કારિતા ॥”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે પહેલાં આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન હતા પરંતુ જીર્ણોદ્ધાર સમયે એ જ પરિકરમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની ભગવાનની મૂર્તિ પધરાવી છે. વળી, આ મંદિર સં. ૧૧૭૧ પહેલાંનું અને ગામ પણ એથીયે પ્રાચીન હોય એમ સ્પષ્ટ થાય છે. મૂળનાયકની સુંદર મૂર્તિ પણ પ્રાચીન પંચતીર્થી-યુક્ત છે. આ મંદિરમાં આરસની ૩ અને ધાતુની ૨ મૂર્તિઓ છે. ધાતુની મૂર્તિઓ પૈકી એક પંચતીર્થી પર સં. ૧૩૬૬ અને બીજી પર ૧૪૯૦ ના લેખો ઉત્કીર્ણ છે.^૨ આ મંદિરનો છેલ્લો ધ્વજ-દંડ સં. ૧૬૭૬માં ચડાવવામાં આવ્યો છે.

૧. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” : લેખાંક : ૫૫૭ થી ૬૦૭.

૨. એજન: લેખાંક: ૬૦૯, ૬૧૦.

૧૩૪. ભીમાણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૩)

ભીમાણા સ્ટેશનથી ગામ પશ્ચિમ દિશામાં ૧ મીટર દૂર છે. જૈન મંદિરમાંથી મળી આવેલા સં. ૧૪૮૯ના શિલાલેખમાં ભીમાણા ગામનો ઉલ્લેખ હોવાથી એ સંવત પહેલાં આ ગામ વસેલું હોવું જોઈએ. અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૪ ઘરો અને ૧ મોટું જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

મૂળનાયક શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનું આ મંદિર મૂળભારો, ગૃહમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને કોટયુક્ત બનેલું છે. મૂળનાયકની મનોહર મૂર્તિ પંચતીર્થીના પરિકરયુક્ત છે. મૂળનાયકના પરિકરની ગાદી ઉપરના સં. ૧૪૮૯ના લેખથી આ મંદિર એ સમયનું કે એથી પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. એ લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સં૦ ૧૪૮૯ વર્ષે વૈશાખ વદિ ૧૧ ગુરૌ ભીમાણાગ્રામે સં૦ બુધા માર્યાકાણૂ સુતકઢ્યા વ્ય૦ પાંચામાર્થા ભાવલ્લદે સુત.....
દિધિ: સ્વશ્રયસે શ્રીમુનિસુવ્રતવિંવપરિકર: કારિત: પ્રતિષ્ઠિત: શ્રીસોમસુંદરસૂરિભિ: દારી.....”

મંદિરમાં એક ડાઘીલા પથ્થર ઉપર ઘડાયેલી સાધારણ આકૃતિની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ૧ કૂટની પ્રતિમા ધ્યાન-એવે એવી છે. બીજી કેટલીક મૂર્તિઓ પણ છે.

તુરંગી:

ભીમાણાથી દક્ષિણ દિશામાં ૧ મીટર દૂર તુરંગી નામનું ગામ છે. તુરંગીથી આડ્યા ગયેલા શ્રાવકો ભારજ, શેહિડા અને અમદાવાદમાં આવી વસ્યા છે. પહેલાં આ ગામ શ્રાવકોની વસ્તીથી ભરપુર હતું. અહીં એક ખંડિત મંદિર, તેની પ્રાચીનતા અને વિશાળતાથી આ ગામના શ્રાવકોની આબાદી અને સંપન્ન સ્થિતિ ઉપર પ્રકાશ પાડી રહ્યું છે. આ ધ્વસ્ત મંદિર મૂળભારો, ગૃહમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરબંધી બનેલું હતું. આજે તેમાંના સભામંડપ અને કોટની દીવાલો પડી ગઈ છે. બાકીનો ભાગ હજી અખંડ ઊભો છે. દીવાલો ને શિખર સિવાય બધી રચના પથ્થરની કરેલી છે. મૂળભારામાં આરસનું પ્રાચીન પંચતીર્થીવાળું પરિકર પડેલું છે. તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા નથી. પરિકરના કાઉસગિયા, અને છત્ર તોડી નાખેલાં છે. પરિકરની ગાદી નીચેના ભાગમાં લેખ છે. પણ ખંડિત થયેલા હોવાથી માત્ર ‘મંગલં મહાશ્રી:’ એટલા અક્ષરો વંચાય છે. આ લેખ મોટો હોવો જોઈએ. ૧૧-૧૨ મી સદીની લિપિ પ્રતીત થાય છે. મંદિરના બંને દરવાજાના ઉત્તરંગમાં મંગળમૂર્તિ નથી પણ લંબ-ચોરસ કૂલની આકૃતિ જોવાય છે. કાળના પંજમાં સપડાયેલું આવું પ્રાચીન અને સુંદર મંદિર આજે પોતાનું કરુણ ગીત સંભળાવી રહ્યું છે.

૧૩૫. ભારજ

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૪)

કીવરલો સ્ટેશનથી ઈશાનપૂણામાં ૩ મીટર દૂર ભારજ નામે ગામ છે. આ ગામ કેટલું પ્રાચીન હશે તે જાણી શકાતું નથી. પરંતુ જૈન મંદિરની દેરીઓ ઉપર સં. ૧૫૦૦ અને ૧૫૦૨ના શિલાલેખોથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હશે એમ માની શકાય. આજે અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૨૫ ઘરો વિદ્યમાન છે. ૧ ઉપાશ્રય, ૨ ધર્મશાળાઓ, ૧ ગુરાંસા મહાત્મા (ઘરબારી શ્રીપૂજ્ય)ની ૧ પૌષ્ઠશાળા છે.

અહીં પહાડની ઓથમાં પણ એક ઊંચી ટેકરી ઉપર શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર આવેલું છે. મંદિર સુધી ખાંધેલા રસ્તો છે. મૂળભારો, ગૃહમંડપ, છયોકીઓ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરબંધી રચનાવાળું છે. તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા અતિસુંદર છે. તેના ઉપર જે સુંદર નકશીદાર પરિકર હતું તેના ઢુકડા બહારના ભાગમાં પડેલા છે, મંદિરના દરવાજાના જમણા હાથ તરફ ૩ ગોખલા અને ૬ જૂની દેરીઓ છે, તેમાં મૂર્તિઓ

નથી, તેમાં ચાર દેરીઓમાંથી બે ઉપર સં. ૧૫૦૦ અને બે ઉપર ૧૫૦૨ ના લેખો ઉત્કીર્ણ છે.^૧

હાલમાં જ આ મંદિરનાં જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. ગૃહમંડપમાં જવાનો મુખ્ય દરવાજો હાલમાં મકરાણા ચારસનો બનાવેલો છે, ને તેમાં મંગલમૂર્તિની હારમાં ભગવાનની ૯ મૂર્તિઓ કોરેલી જોવાય છે.

૧૩૬. કાસીદ્રા

(કોઠા નંબર : ૨૮૬૫)

કીવરલી સ્ટેશનથી ઉત્તર દિશામાં ૨૫ માઈલ અને ભીમાણા સ્ટેશનથી નૈર્ઋત્યપૂર્ણામાં ૨૫ માઈલ દૂર કાસીદ્રા નામનું ગામ છે. તેને કાયંદ્રા પણ કહે છે. એનું પ્રાચીન નામ 'કાશહુદ' આ નામમાં અહીંના કોઈ વિશાળ સરોવરનું સંભારણું હોય એમ લાગે છે. આ નામ ઉપરથી જોઈને 'કાશહુદગચ્છ' પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હતો અને તેના આચાર્યોએ અહીંના નિવાસીઓને ધર્મવીર બનાવવામાં ભારે કાળો અર્પ્યો હતો. એ ધર્મવીરોના કારણે જ વિ. સં. ૧૨૫૩માં ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરનાર શહાબુદ્દીન ગોરી આ સ્થળે ઘાયલ થતાં પરાસ્ત થઈ પાછો વળ્યો હતો; પણ સં. ૧૨૫૩માં જ્યારે કુતબુદ્દીન એબક ગુજરાત ઉપર ચડી આવ્યો ત્યારે ધારાવર્ષની સેના એની સામે અંત સુધી ઝડપી છતાં ટક્કર ઝીલી શકી નહિ. ઇતિહાસની આ ઘટનામાંથી અહીંના નિવાસીઓની ધર્મપ્રવણતાનું મૂળ લાધે છે. એની બીજી હકીકતમાં ઊતરવાને અહીં અવકાશ નથી પરંતુ એ વીરોએ બંધાવેલાં પોતાની ધાર્મિક શ્રદ્ધાનાં પ્રતીકો આજે પણ અડગ ઊભાં છે. શૈવ મંદિરો પૈકી કાસેશ્વરનું મંદિર અને અરુણેશ્વરનું મંદિર એની પ્રાચીનતાની ગવાહી પૂરે છે. જ્યારે અહીંના જૈન મંદિરની ભમતીમાં જમણા હાથ તરફની છેલ્લી પહેલી દેરીના દરવાજા પર સં. ૧૦૯૧ નો લેખ વિદ્યમાન છે, જે આ પ્રકારે વંચાય છે:—

“ શ્રીમિહ્રમાલનિર્યાતઃ પ્રાગ્વાટઃ વણિજાં વરઃ । શ્રીપતિરિવ લક્ષ્મીયુગ્મોલંશ્રીરાજપૂજિતઃ ॥

આક્રો મુળસ્નાનાં બન્ધુપદ્મદિવાકરઃ । જ્ઞુકસ્તસ્ય પુત્રઃ સ્યાત્(દ્) નમ્મરામૌ તત્તોડપરૌ ।

જ્ઞુમુતગુણાદ્વેન વાનનેન ભવાદ્ ભયમ્ । દૃષ્ટા ચક્રે ગૃહં જૈનં મુક્તયૈ વિશ્વમનોહરમ્ ॥

સંવત્ ૧૦૯૧ ॥ ”

સારાંશ કે, સંવત્ ૧૦૯૧માં પોરવાડ વામન શ્રેષ્ઠીએ આ દેવકુલિકા કરાવી.

આ હકોક્તથી આ મંદિર એ પહેલાંનું પ્રતીત થાય છે. જો આ લેખ સમગ્ર મંદિર કરાવ્યા સંબંધે હોય તોય સં. ૧૦૯૧ પછીનું તો આ મંદિર નથી જ અને ગામ તો એથીયે પ્રાચીન મનાય. અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૨૦ ઘરો છે. ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર બાવન જિનાલયવાળું છે. વળી, મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, બાવન પૈકી ૧૮ દેરીઓ, શૃંગારચોકી, કોટ અને શિખરબંધી મંદિર છે. ઘણા ભાગ જીર્ણ થયો છે ને કેટલોક ભાગ ખરી રહ્યો છે. ૧૮ સિવાયની બીજી દેરીઓ પડી ગઈ છે. મૂળનાયકની પરિકરવાળી પ્રતિમા મનોહર છે. પરિકરમાંથી બે ઈંદ્રો છૂટા પડી ગયા છે. નીચે લાંછન જોવાતું નથી. ગાદી ઉપર સં. ૧૨૩૪નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૨૩૪ વૈશાખ સુદિ ૧૩ સામે પ્રાગ્વાટવંસી(શી)ય શ્રેઃ ધનદેવભાર્યાજાષૂ તયોઃ પુઃ ૦ શ્રેઃ અમરા માર્યાસાંતી તત્પુત્ર-આંબહપુત્રિકા પૂનમતિયુ(યુ)તેન પિતા(ત્)શ્રેયોર્થ વિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં સૂરિભિઃ ॥ મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે સં. ૧૨૩૪માં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો એ સમયે આ મૂર્તિને પ્રતિષ્ઠિત કરી.

અહીં બીજું એક પ્રાચીન જૈન મંદિર તૂટેલી હાલતમાં જોવાય છે. કહે છે કે આના ઘણા પથ્થરો શેહીદાના જૈનમંદિરના ઉપયોગમાં લેવાયા છે.

૧. “ અર્જુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહઃ ” લેખાંક : ૬૧૫ થી ૬૧૮

૧૩૭. આમથરા

(કોડા નંબર : ૨૯૬૬)

કીવરલી સ્ટેશનથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧ માઈલ દૂર આમથરા નામે પ્રાચીન ગામ છે. આજે અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે જૈનનું એક પણ ઘર નથી; માત્ર એક જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ૧૨ દેરીઓથી યુક્ત, ભમતીના કોટથી ઘેરાયેલું છે. લગભગ બારમા સૈકાની સ્થાપત્ય રચના લાગે છે.

મૂળનાયક ઉપર એકતીર્થીનું પ્રાચીન પરિકર છે પરંતુ તેના ઉપર કોઈ લેખ જોવાતો નથી. મૂળનાયકની બંને બાજુની એક જોડીની મૂર્તિઓ દર્શનીય છે. બંનેની ઊંચાઈ ૧ હાથ ૮ા અંગળ પ્રમાણ અને પહોળાઈ ૧ હાથ ૩ા અંગળની છે. ગૂઢમંડપમાં કેટલીક મોટી સ્વેતવર્ણી મૂર્તિઓ સ્થાપન કરેલી છે. તેમાં એક મૂર્તિની નાસિકા અને બીજી મૂર્તિના હાથનો એક અંગૂઠો ખંડિત છે. બંનેની ઊંચાઈ લગભગ ૪૦ અંગળ છે. તેમાં ડાબા હાથ તરફની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૨૫નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૫૨૫ સં ૦ સાંઢા સં ૦ વસાંગ સં ૦ ગોપાદિભિઃ શ્રીવર્દ્ધમાનવિંબં કારિતં પ્ર ૦ શ્રીતપાગચ્છલક્ષ્મીસાગરસૂરિભિઃ ॥ ”

બીજી મૂર્તિઓ પૈકી અમિકા દેવીની મૂર્તિઓ ૨, ગૂઢસ્થની હાથ જોડીને જોડેલી મૂર્તિ ૧, અને પરિકરના ૨ ટુકડા વગેરે વિદ્યમાન છે. આ બધી મૂર્તિઓ મોટે ભાગે ખંડિત થયેલી છે. મંદિરની દેવકુલિકાઓમાં અત્યારે મૂર્તિઓ વિદ્યમાન નથી.

૧૩૮. કીવરલી

(કોડા નંબર : ૨૯૬૭)

કીવરલી સ્ટેશનથી નૈઋત્યપૂર્ણામાં ૧ા માઈલ દૂર કીવરલી નામનું ગામ છે. જૈન શ્રાવકોનાં ચાર-પાંચ ઘરો છે. અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે તેના મૂળનાયકની ગાદી ઉપર સં. ૧૧૩૨નો ઘસાયેલો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ .....૧૧૩૨ ફા ૦ સુ ૦ ૧૦ વુધ દિને.....પુત્રત્રિભોવનપાલ પુત્ર.....શ્રી.....સહિતેન મોક્ષાર્થઃ(ર્થ) શ્રી...
.....સંઘપતિના પ્રતિમા કારિ[તા]..... ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી આ મંદિર અને ગામ સં. ૧૧૩૨ થીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે.

મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, શૃંગારચોકી, શિખર અને કોટથી યુક્ત આ મંદિર બંધાયેલું છે. મંદિરમાં સભા-મંડપ નથી. મૂળભારોમાં ત્રિગડાની બંને બાજુએ રહેલી મૂર્તિઓ ઉપર સં ૧૬૦૩ના લેખો છે તેથી આ મંદિરની છેલ્લી પ્રતિષ્ઠા એ સમયે થઈ હશે. ગૂઢમંડપમાં થાંભલાની કુલી ઉપર સં. ૧૧૮૦નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ .....૧૧૮૦ માદ્રપદસુદિ ૭ શ્રે ૦ નાગદેવસુતેન દેવંગેન કુંમી કારાપિતા ॥ કુંમીં નિવિઙ્ગો દેવંગશ્રાવકા શ્રોઠ્ઠષમનાથ દેવમારાધયતીતિ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી પણ આ મંદિર સં. ૧૧૮૦ પહેલાંનું સ્પષ્ટ થાય છે. વળી, મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન હોવા છતાં આ લેખમાં શ્રીઋષભદેવનો ઉલ્લેખ કેમ કર્યો હશે એ સમજાતું નથી. મંદિરમાં પડેલા પરિકરના પ્રાચીન ટુકડાઓમાં કૃષ્ણવાળો ટુકડો જોવાય છે તેથી એ પરિકર મૂળનાયક ભગવાનનું હશે એવી કલ્પના થાય છે.

૧૩૬. ઝોર

(કોડા નંબર : ૨૯૬૮)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ઇશાનખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર ઝોર નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ ઝોડ હોવાનું શિલા-લેખોમાં મળે છે. અહીંના મંદિરમાંથી સં. ૧૨૪૨ના મળી આવેલા બે કાયોત્સર્ગસ્થ જિનપ્રતિમાના લેખોમાં ઝોડ ગામનો ઉલ્લેખ મળે છે, એ ઉપરથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. એ લેખ આ પ્રકારે છે:-

“ ૐ ॥ સંવત્ ૧૨૪૨ વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૧ એકાદશ્યાં શુક્રે ઓહપ્રામે શ્રીમહાવીર ચૈત્રે(ત્યે) પ્રાગ્વાટવંશીય શ્રે૦ સહદેવ-સ્તઃસૂનુઃ સદ્ભ્રાતસ્તત્પુત્રો વરદેવઃ ॥

યશોઘવલનાન્નેદં વરદેવસુતેન કારિતં રમ્યં । નિજજનકસુગતિહેતોર્જિનયુગલં હરતુ દુરિતાનિ ॥
સુપ્રતિષ્ઠિ(ષ્ટ)તં સુ(સૂ)ભિઃ ॥ છ ॥ ”

ખીણ પ્રતિમા ઉપર પણ આવો જ લેખ છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે બારમા-તેરમા સૈકામાં અહીં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે. આજે તો અહીં જૈન પોરવાડનાં સાતેક ઘરો વિદ્યમાન છે, ૧ ઉપાશ્રય અને શ્રીઆદીશ્વર લગવાનનું પ્રાચીન મંદિર છે.

આ મંદિર મૂળભાગે, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત છે. તેમાં મૂળનાયકની મૂર્તિ પંચતીર્થીના પરિક્રમ્યુક્ત છે. ગૂઢમંડપમાં ડાબી બાજુએ શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનની પરિકરવાળી સુંદર મૂર્તિ છે. આ મૂર્તિની ઊંચાઈ ૧ હાથ, ૧૦ આંગળ અને પહોળાઈ ૧ હાથ, ૩ આંગળ છે, તેમજ પરિકર સાથે ૨ હાથ ૬ આંગળની ઊંચાઈ અને પહોળાઈ ૧ હાથ, ૮ આંગળ છે. મૂર્તિ કરતાં પરિકર પ્રાચીન છે. ગૂઢમંડપના ગોખલામાં ૨ કાઉસગિયા મનોહર અને એક જ નમૂનાના છે. સં. ૧૨૪૨ નો ઉપયુક્ત લેખ તેના પર ઉત્કીર્ણ છે. એ લેખમાં અહીં મહાવીર લગવાનનું મંદિર હોવાનું જણાવ્યું છે પણ આજે તો મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર લગવાનનું મંદિર કહેવાય છે. આ ફેરફાર ક્યારે થયો તે જાણવા મળ્યું નથી, પણ પંદરમી શતાબ્દી સુધી અહીં મૂળનાયક મહાવીર લગવાન હતા એમ શ્રીસાધુચંદ નામના મુનિએ રચેલી ‘ચૈત્યપરિપાટી’થી જાણવા મળે છે. તેઓ કહે છે—

“ ઝોડપુર મુખમંડુકે એ, સિરિ વીર જિણેસર. ”

એટલે પંદરમા સૈકા પછી થયેલા જીર્ણોદ્ધાર સમયે મૂળનાયકની ફેરબદલી થઈ હશે એમ આથી જણાય છે.

ગૂઢમંડપના ગોખલામાં એક પ્રાચીન પંચતીર્થીયુક્ત શ્રીપાર્શ્વનાથ લગવાનનું ફળાવાળું ખાલી સુંદર પરિકર છે. તેમાં મૂળનાયક નથી પણ તેમની જગ્યાએ શ્રીઅંબિકાદેવીની સુંદર મોટી મૂર્તિ સ્થાપન કરેલી છે. તેના ઉપર સં. ૧૧૪૧નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્ [૧]૧૪૧ આષાઢ સુદિ ૧.....શ્રીમહાવીર.....સમુદાયેન તથા શ્રી..... ॥ ”

આ ગામમાં ખતરિયા નામના નાણા ઉપર એક વિઠ્ઠલાળનું મંદિર છે. એમાં શ્યામવર્ણી વિજ્ઞાની જાલી મૂર્તિની આસપાસ સફેદ-પીળા આરસનું સુંદર કોરણીદાર પરિકર છે, એ પરિકરમાં બંને બાજુએ દેવીઓની મૂર્તિ કોતરેલી છે અને ઉપરના ભાગમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકરની નાની મૂર્તિ કોતરેલી છે. આ ઉપરથી આ પરિકર અહીંના કે ચંદ્રાવતીના જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવ્યું હશે એમ લાગે છે. સભામંડપના દરવાજામાં પણ તીર્થંકરની મંગળમૂર્તિ હતી તેને છોલી નાખીને ગણેશની મૂર્તિ કોતરેલી હોવાનું સ્પષ્ટ જણાય છે પં. ગૌરીશંકર ઝોઝાજી પણ એ વાતનું સમર્થન કરતાં કહે છે કે, “ આ મંદિરનું મુખ્ય દ્વાર એક જ છે; જે સંગેમરમરનું બનાવેલું છે અને તેની ઉપર સુંદર કોરણીનું કામ કરેલું છે. તેની ઉપર જૈન મૂર્તિ હોવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ દરવાજા કોઈ જૈન મંદિરમાંથી લાવીને અહીં લગાવવામાં આવ્યો છે. ”^૧

૧. “ સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ ” પૃ. ૩૮.

૧૪૦. દેરણા

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૯)

આબુરોડ (ખરેડી)થી ઈશાનપૂર્ણામાં ૪ માઈલ દૂર દેરણા નામે ગામ છે. અહીં શ્રાવકની વસ્તી, ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. એક માત્ર પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. આ મંદિરના ગૂઢમંડપમાં ડાબા હાથે આવેલા ગોખલામાં પરિકરની ગાદીઓ નીચે સં. ૧૧૭૨ ના લેખમાં આ ગામનું નામ 'દેહલાણુ' આપેલું છે:—

“ સંવત્ ૧૧૭૨ ફાગણ સુદિ ૩ શનૌ વવહરકીયગચ્છે દેહલાણાગ્રામે સહજિગદુહિતા જિનેન્દ્રમા(મ)હાવીરપ્રતિમા કારિતા ॥ ”
સં. ૧૧૭૨ નો આ લેખ ગામ અને મંદિરની એ સમય કરતાં યે પ્રાચીનતા સૂચવે છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર, અને તરફની ખાલી ૧૦ દેરીઓ અને ભમતીના કોટવાળું છે. મૂળનાયક શ્રીસંભવનાથ ભગવાન છે.

૧૪૧. દેલવાડા

(કોઠા નંબર : ૨૯૭૦)

ઉદેપુરથી ઉત્તર દિશામાં ૧૭ માઈલ દૂર દેલવાડા નામનું ગામ છે. શિલાલેખોમાં આનું 'દેવકુલપાટક' એવું નામ મળે છે. પાટક એટલે પાટો-ગામનો અડધો ભાગ. મતલબ કે ગામનો અડધો ભાગ તો દેવકુલ-દેવમંદિરોથી રચાયેલો છે એમ ગણાય. એક સમયે આ મોટું નગર હતું કાળક્રમે તેનો મોટો ભાગ નષ્ટ થઈ જતાં બાકી બચેલો ભાગ દેલવાડા કહેવાતો હોય. એમ પણ બનવાબેગ છે કે નષ્ટ થયેલો ભાગ નાગણદ નગરનો હોય. વિક્રમની પંદરમી-સોળમી શતાબ્દીમાં આ ગામની ભારે બહોળલાલી હતી એમ અહીંથી મળેલા શિલાલેખોથી જણાય છે. વળી, અહીં જૈનોની વસ્તી પુષ્કળ હોવાનું પણ શિલાલેખો જણાવે છે. શ્રીસોમચુંદરસૂરિ પોતાના વિશાળ સાધુપરિવાર સાથે અહીં ઘણી વખત આવ્યાનું વર્ણન 'સોમસૌભાગ્યકાવ્ય'માંથી મળી આવે છે. કહેવાય છે કે અહીં પહેલાં ત્રણસો મંદિરોનો ઘંટારવ સંધ્યાકાળે એકી સાથે સંભળાતો હતો. સં. ૧૭૪૬ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં કહે છે કે—

“ દેલવાડિ છિ દેવ જ ઘણા, બહુ જિનમંદિર રણિયામણાં;
દોઈ ડુંગર તહાં થાપ્યાં સાર, શ્રીશનુજે ને ગિરનાર ”

અહીં અનેક જિનમંદિરો હતાં એટલું જ નહિ; બે ડુંગરો ઉપર શત્રુંજયાવતાર અને ગિરનારાવતારની સ્થાપના કરેલી હતી. આ હકીકત ઉપરથી જ આ તીર્થની મહત્તા પામી જણાય છે પરંતુ આજે તો માત્ર ૩ મંદિરો અખંડરૂપે વિદ્યમાન છે, જેને 'વસહી' કહેવામાં આવે છે. આ ત્રણે મંદિરો બાવન જિનાલયવાળાં વિશાળ અને ભવ્ય છે. બે મંદિરોમાં મૂળનાયક શ્રીકપલદેવ ભગવાન છે અને ત્રીજું મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે. તેમાં લોચરાં પણ છે. વિશાળકાય તીર્થંકર પ્રતિમાઓ અને કેટલાક આચાર્યોની મૂર્તિઓ પણ આ મંદિરોમાં બિરાજમાન છે. સં. ૧૯૫૪ માં અહીં જીર્ણોદ્ધાર થયો ત્યારે જમીનમાંથી ૧૨૪ મૂર્તિઓ મળી આવી હતી.

એક ચોથું મંદિર યતિજીના ઉપાશ્રયમાં છે. અહીં ૧૦-૧૨ પોષધશાળાઓ યતિ-મહારામોની વિદ્યમાન છે.

૧૪૨. વેલાર

(કોઠા નંબર : ૨૯૬૧)

નાણા સ્ટેશનથી ઉત્તર દિશામાં ૩૩ માઈલ દૂર વેલાર નામે ગામ છે. આ ગામમાં આવેલા શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના મંદિરમાંની નવચોકીના સં. ૧૨૬૫ ના સ્તંભલેખમાં આ ગામનું નામ 'વધિલાટ' ઉલ્લેખ્યું છે. આ લેખ આ ગામ અને મંદિરની પ્રાચીનતા વિશે પ્રકાશ પાથરે છે, તેથી અહીં આપણે ઉપયુક્ત ગણાય.

“ સં ૧૨૬૫ વર્ષે ફાલ્ગુન વદિ ૭ ગુરો પ્રૌઢપ્રતાપશ્રીમદ્ધાંધલદેવકલ્યાણવિજય(યિ)રાજ્યે વધિલાટચૈત્યે શ્રીનાણકીયગચ્છે શ્રીશાંતિસૂરિગચ્છાધિપે ઇતશ્ચ ॥

આસીદ્ધકર્કટવંશમુલ્ય ઉમલઃ શ્રાદ્ધઃ પુરા શુદ્ધધીસ્તદ્ગોત્રસ્ય વિભૂષણં સમજનિ શ્રેષ્ઠિસણશ્ચામિધઃ ।

પુત્રૌ તસ્ય બભૂવતુઃ ક્ષિતિતલે વિહ્યાતકીર્તી મૃશં ધૂમાહ્લઃ પ્રથમો બભૂવ સ ગુણી રામામિધશ્ચાપરઃ ॥૧॥

તથાન્યઃ ॥

શ્રીસર્વજ્ઞપદાર્ચને કૃતમતિર્જીવે દયાલુર્મુંહુરાશાદેવ ઇતિ ક્ષિતૌ(કૃતી) સમભવત્ પુત્રોડસ્ય ધાંધામિધઃ ।

તત્પુત્રો યતિસંગતિઃ પ્રતિદિનં ગોસાકનામા સુધિઃ(ધી) શિષ્ટાચારવિસા(શા)રદો જિનગૃહોદ્દારોવતો યો[ડ]જનિ ॥૨॥

કદાચિદન્યદા ચિત્તે વિવિંત્ય ચપલં ધનં । ગોસ્યાકરામામિધામ્યાં કારિતો રંગમંડપઃ ॥૩॥

મદ્રં ભવતુ ॥

આ લેખના ઐતિહાસિક ભાવની તારવણી આ છે:—

—સં. ૧૨૬૫ ના કાગણ વદિ ૭ ને ગુરુવારે રામ અને ગોસ્યાક નામના બે શ્રેષ્ઠીઓએ વિધલાટના મંદિરને રંગમંડપ કરાવ્યો, એ સમયે પ્રતાપી ધાંધલદેવ રાજા હતો અને નાણકીયગચ્છના અધીશ્વર શ્રીશાંતિસૂરિ આ મંદિરમાં વિરાજતા હતા. રામ નામનો શ્રેષ્ઠી ધર્કટવંશીય ઉમલનો સહ્યુણી પુત્ર અને ધૂમાનો ભાઈ હતો. બીજો ગોસ્યાક નામે શ્રેષ્ઠી, વિદ્વાન અને દયાળુ એવા આશાદેવના પુત્ર ધાંધાનો પુત્ર હતો. તે શ્રાવક ધર્મમાં ઉદ્યમી અને સાધુઓના સંગમાં રહેતો. તે શિષ્ટાચારી હોવા ઉપરાંત જિનમંદિરોના ઉદ્ધાર કરવાની વૃત્તિવાળો હતો. આ બંને શ્રેષ્ઠીઓએ લક્ષ્મીની અંચળતા સમજીને અહીંના રંગમંડપ કરાવ્યો.

મતલબ કે, આ મંદિર નાનું હશે અને તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી રંગમંડપ વિશાળ બનાવ્યો હશે; કેમકે જે સમયે તેમણે મંડપ કરાવ્યો તે સમયે શાંતિસૂરિ આ મંદિરમાં પહેલાંથી જ બિરાજતા હતા. અર્થાત્ આ મંદિર સં. ૧૨૬૫ પહેલાં બન્યું હોવું જોઈએ અને વધિલાટ ગામ એથીયે પ્રાચીન કાળમાં વસ્યું હશે એમ માની શકાય. એ સમયે નાણકીય ગચ્છની અહીં ગાદી હોવાથી જૈનોની આબાદી પણ હશે. રામ અને ગોસ્યાક જેવા અને ગોસ્યાકના બીજા કુટુંબીઓ જેમણે આ મંદિરમાં સ્તંભો વગેરે કરાવ્યું છે,^૧ તે ઉપરથી પણ અહીં જૈનોની વસ્તી ઠીક પ્રમાણમાં હોવાનું અનુમાન નીકળે છે.

આજે અહીં જૈન શ્રેષ્ઠીનું એક માત્ર ઘર છે. ઉપાશ્રય કે ધર્મશાળા નથી. સં. ૧૯૬૨માં અહીં શ્રાવકોનાં ૧૫-૧૬ ઘરો મૌજુદ હતાં પણ કોઈ કારણે તેઓ પાલડી ગામમાં રહેવા આજ્યા ગયા છે. પાલડીમાં આવેલો ‘વેલારનો વાસ’ આજે એની સાબિતી આપી રહ્યો છે.

અહીં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સલામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટથી સુક્રત બનેલું છે. સં. ૧૯૧૮ના લેખો આ મંદિરની નવચોકીના સ્તંભો ઉપર કોતરેલા છે, એ ઉપરથી લાગે છે કે આ મંદિરનો એ સમયે જીર્ણોદ્ધાર થયો હતો અને એ સમયે થયેલી પ્રતિષ્ઠા વખતે મૂળનાયક સહિત ચારેક દિગંબરીય મૂર્તિઓ શ્રાવકોને ક્યાંકથી મળી આવેલી તે આ મંદિરમાં પધરાવી દીધી લાગે છે. મૂળનાયક ઉપર^૨ સં. ૧૫૪૫નો લેખ^૨ અને બીજી દિગંબર મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૫૪૮ના લેખો કૃત્રિમ રીતે લખાયેલા જેવાય છે.

મૂળનાયકના ડાબા હાથ તરફની લેખ વિનાની પ્રવેતાંબરીય પ્રતિમા શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની છે. આ મંદિરમાં સં. ૧૨૬૫ના સાતેક લેખો મળે છે, જે જીર્ણોદ્ધાર સમયના છે. એટલે આ પ્રાચીન મંદિર ક્યારે અને કોણે બંધાવ્યું એ બાણવા માટે કોઈ લેખ સાંપડતો નથી. વૃદ્ધો કહે છે કે ગૂઢમંડપમાં સં. ૧૨૩૨નો એક લેખ મૌજુદ હતો પણ મંદિરમાં કરાવેલા ચૂનાના પ્લાસ્ટરમાં એ અને બીજા લેખો દબાઈ ગયા છે. અહીંના એક સ્તંભ જેના ઉપર સંવત્ વિનાનો પદ્યલેખ

૧. “ અર્જુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક: ૩૨૭ થી ૩૩૨.

૨. એજન: લેખાંક: ૩૩૩.

કોરલો છે તે પાર્શ્વદેવ નામના ચૈત્યવાસી મુનિએ કરાવ્યાનું તેમાંથી જણાય છે.^૧ કેટલીક ખંડિત મૂર્તિઓ મંદિરની બહાર જમીનમાં ભંડારી પણ દીધી છે.

ચામુડેરીવાળા શેઠ વના ખુમાજીએ આ મંદિરનો છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી મંદિરમાં ચારસ પથરાવ્યો છે. વળી, મંદિરનો કોટ, શૃંગારચોકી, બાળીઓ અને એક ચોરડી વગેરે પણ કરાવ્યું છે.

૧૪૩. ચામુડેરી

(કોઠા નંબર : ૨૯૭૨)

નાણા સ્ટેશનથી ઉત્તરમાં ૧૫ માઈલ દૂર ચામુડેરી નામે ગામ છે. કહેવાય છે કે અહીંના ચામુંડા દેવીના મંદિરના કારણે આ ગામનું નામ ચામુડેરી પડ્યું. આ ગામને 'સાંવલેરી' એવા બીલા નામથી પણ લોકો ઓળખે છે.

અહીં પોરવાડ શ્રાવકોનાં ૫૫ જેટલાં ઘરો વિદ્યમાન છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ ધર્મશાળા તેમજ ૧ જૈન વિદ્યાલય પણ છે.

આ ગામમાં આવેલા જૂના ઉપાશ્રયમાં પહેલાં ઘર-દેરાસર હતું. તેમાં ચારસની એક નાની શ્યામમૂર્તિ અને બે ધાતુમૂર્તિઓ બિરાજમાન હતી. પછી એક નવું મંદિર બંધાવી સં. ૧૯૮૫માં ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસૂરિજીએ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કોટવાળું બનેલું છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ અને બંને પડખે રહેલી મૂર્તિઓ નીચે લાંબો બીલા હોવા છતાં લોકો તેમને શ્રીઋષભદેવ અને પડખેની મૂર્તિઓને શ્રીમદિલનાથ ભગવાન કહે છે. મંદિરમાંની કુલ ૧૦ મૂર્તિઓમાંથી ૯ મૂર્તિઓ માલણ ગામથી લાવવામાં આવી છે.

ગૂઢમંડપની મૂર્તિઓ ઉપર લેખો છે પણ પૂરા વાંચી શકાતા નથી, છતાં સં. ૧૪૯૭ના લેખો જણાય છે. ગૂઢમંડપમાં ગૌતમસ્વામી ગણધરની બે મૂર્તિઓ છે અને નવચોકીમાં ચક્ષ-ચક્ષિણીની બે મૂર્તિઓ છે. મંદિરમાંની ધાતુમૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૫૨૭, ૧૭૨૫, ૧૭૬૩ વગેરે સાલના લેખો વંચાય છે.^૨

૧૪૪. સીવેરા

(કોઠા નંબર : ૨૯૭૪)

ખીંડવાડાથી ઉત્તરમાં ૫ માઈલ દૂર સીવેરા નામનું ગામ છે. અહીંના શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરમાંના સં. ૧૧૯૮ ના શિલાલેખમાં આ ગામનું નામ 'સીપેરક' ઉલ્લેખ્યું છે.^૩ આથી આ ગામ અને મંદિર એથીયે વધુ પ્રાચીન અને જૈનોની વસ્તીવાળું હશે એવું કહિત થાય છે.

આજે અહીં એકે જૈનની વસ્તી નથી, છતાં એની પ્રાચીન બહોજલાલીની યાદ આપતું શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું ભવ્ય મંદિર ઊભું છે. આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શિખર અને ભમતીના કોટવાળું છે. વળી, દરવાજાની બંને બાજુએ દેરીઓ બનાવવા માટેના દશ-દશ ખંડો જેમાં જમણી બાજુના સાત ખંડો તે બમણા વિશાળ રાખેલા છે. મૂળભારો અને ગૂઢમંડપની ભીંતો શ્યામળા પથ્થરોની બનેલી છે. બાકીનો ભાગ સફેદ પથ્થરનો છે. શૃંગારચોકીને બદલે ચોતરો છે. મંડપ કે ઘૂમટ બનાવેલા નથી.

૧. "અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ" લેખાંક: ૩૩૭

૨. એજન: લેખાંક: ૩૩૮ થી ૩૪૦.

૩. એજન: લેખાંક: ૩૧૮.

મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની સપરિકર મનોહર મૂર્તિની ગાદીમાં સં. ૧૧૦૯ નો શિલાલેખ આ પ્રમાણે છે:-

“ સંવત્ ૧૧૦૯ વૈશા(સ્વ)સુદિ ૮ ગોષ્ઠ્યા શ્રીશાંતિનાથપ્રતિમા કારિતા ॥ શ્રીશાંત્યાચાર્યેઃ પ્રતિષ્ઠિતા ॥ ”

—સં. ૧૧૦૯ ના વૈશાખ સુદિ ૮ ના રોજ ગોષ્ઠીએ શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમા ભરાવી અને તેની શ્રીશાંત્યાચાર્યે પ્રતિષ્ઠા કરી.

આ ઉપરથી લાગે છે કે આ મંદિર સં. ૧૧૦૯ માં બનાવવામાં આવ્યું હશે.

મૂળનાયકની ઊંચી ઊંઠકની ગાદીમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર અને તેની નીચે બે હરણુની આકૃતિઓ છે. ધર્મચક્રની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ કોરેલા છે. પરિકરમાં એક બાજુમાં ભગવાનની ત્રણ મૂર્તિઓ અને બીજી બાજુમાં બે જિનમૂર્તિઓ તેમજ એક દેવીની આકૃતિ કોરેલી છે. ઉપરના ભાગમાં પુષ્પમાલધર અને હાથીનાં સુશોભનો છે. પરિકર બુદ્ધ બુદ્ધા ટુકડાઓ ગોઠવીને લગાડેલું જણાય છે.

ગૂઠમંડપમાં સપ્તકણ્ણલકૃત શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની કાર્યોત્સર્ગસ્થ હૃદયંગમ મૂર્તિ ખડી છે. તેની ઊંચાઈ-પહોળાઈ ૫૪”x૨૦” ઈંચ પ્રમાણ છે. એમાં લેખ નથી પણ એની રચના લાક્ષણિક ઢંગની છે. ભગવાનના ચરણ પાસે એકેક ઈંદ્ર અને શ્રાવક તેમજ બીજી તરફ શ્રાવિકાની મૂર્તિઓ નમસ્કાર મુદ્રામાં બેઠેલી છે. પાસે ચામરધારી ઈંદ્રો સેવકનો ખ્યાલ આપી રહ્યા છે. આ આકૃતિઓની ઉપર ત્રણ સર્પ-માનવ એટલે ધરણેન્દ્રની આકૃતિઓ હાથ બેડી અવનતભાવ દર્શાવી રહી છે. ઉપરના ભાગમાં બંને બાજુએ પુષ્પમાલધર બિલા છે.

પાસેના ગોખલાઓમાં પ્રાચીન કોરણીવાળી સં. ૧૧૯૮ અને ૧૨૨૪ ની લેખાંકિત પ્રતિમાઓ આબેહૂબ છે.^૧ આ ગોખલાની બંને બાજુએ પ્રાચીન કોરણીવાળા બારશાખના આરસ સ્તંભોના ટુકડા લગાવ્યા છે, તેમાં દેવ-દેવીઓની મૂર્તિઓ બેવાય છે.

અહીં મંદિરની જોડે બે-ત્રણ ઝોરડાવાળી ધર્મશાળા છે. તેમાં સાધુ-સાધ્વી અને યાત્રાળુ શ્રાવકો ઊતરે છે.

પીંડવાડાના શ્રાવક ચંદ્રલાણુ જેતાણુની અહીં દુકાન છે. તેઓ મંદિરની સારી સંભાળ રાખે છે. તેમણે કરાવેલા એક ગગીચા મંદિરને અર્પણ કર્યો છે.

મંદિરની પાછળ એક વિશાળ અને ઊંડું તળાવ મજબૂત બાંધણીનું બનેલું છે. નદીને તળાવમાં વાળી છે. તળાવ વાટે એતરોને પાણી પહોંચે એવી સગવડ છે. સિરોહી રાજ્યમાં આ મોટામાં મોટું તળાવ હોવાનું મનાય છે.

૧૪૫. વીરવાડા

(કોઠા નંબર : ૨૮૬૫-૨૯૬૬)

સભજનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂણામાં ૬ માઈલ દૂર વીરવાડા નામનું ગામ છે. વીરવાડા પુરાતન છે, એટલું જ નહિ આજે તેની પાસે જ વાસીયું ગામ છે જેનો તીર્થમાળાઓમાં ‘વિસલનગર’ એવા નામે ઉલ્લેખ કર્યો છે, એ પ્રાચીન સમયમાં તે વીરવાડામાં સમાઈ જતું હશે.

કોટરા ગામમાંથી મળી આવેલા જૈન મંદિરના સં. ૧૨૦૮ ના એક શિલાલેખમાં ‘વીરપલ્લી’ ગામના એક શ્રેષ્ઠીએ મંદિર નિર્માણ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.^૨ જો આ વીરપલ્લી જ વીરવાડા હોય તો એ નક્કી થાય છે કે, આ ગામ બારમા-તેરમા સૈકાથીયે વધુ પ્રાચીન છે.

અહીંના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરની છયોકીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૪૧૦ નો લેખ છે, જે જીર્ણો-

૧. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક: ૩૧૮, ૩૨૦

૨. “ જૈન લેખ સંગ્રહ ” ખંડ-૧-શ્રીપૂરણચંદણ નાદર સંગ્રહીત-૫. ૨૬૮, લેખાંક: ૯૬૬.

દ્વાર કરાવ્યા સંગ્રહે છે, તેમાં આ ગામનું નામ 'વીરવાડા' આપેલું છે. ઉપર્યુક્ત લેખને સમર્થન આપતો આ લેખ એટલું તો સ્પષ્ટ કરે છે કે આ ગામ અને મંદિર સં. ૧૪૧૦ કરતાં અવશ્ય પ્રાચીન છે.

શ્રીમેહ કવિએ સં. ૧૪૯૯ ની આસપાસમાં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અને પં. શ્રીશીલવિજય ગણિએ સં. ૧૭૪૫ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના મંદિરનો ઉલ્લેખ ક્રમશઃ આ પ્રમાણે મળે છે:-

“ વીરવાડિ શ્રીધર્મ જિજ્ઞંદ. ”^૧ “ વીરવાડઠ ઇક ધર્મ વિચારે ”^૨

બ્યારે શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ સં. ૧૭૫૫ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અહીંના મંદિરને શ્રીમહાવીર ભગવાનનું હોવાનો ઉલ્લેખ આ રીતે કર્યો છે:-

“ અઝાહરી વીરવાડિમાં એ, ખંભણવાડિ વીર ”^૩

ઉપર્યુક્ત વર્ણનો મંદિરમાં જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે મૂળનાયકમાં થયેલા ફેરફારનાં પ્રમાણ આપે છે.

અહીં શ્રાવકોનાં ઘર ૪૮, ઉપાશ્રયો ૪, ધર્મશાળાઓ ૨ અને ૨ જિનમંદિરો છે. આ મંદિરો પૈકી એક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું અને બીજું શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું છે.

૧. શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર પહાડની ટેકરીની ઓથમાં જિંચાણુ ભાગ પર આવેલું છે. મૂળભારો ગૂઢમંડપ, નવચોકીઓ, સલામંડપ, શંગારચોકી, ચારે તરફ ફરતી ૪૬ દેરીઓ યુક્ત છે. દેરીઓ સમેત કુલ ૪૭ શિખરોથી આ મંદિરની રચના આલીશાન દેખાય છે, દેરીઓ ૪૦ છે અને બંને બાજુએ ત્રણ-ત્રણ ખંડવાળો એકેક ગભારો છે. તે એકેક ખંડ ઉપર શિખરો છે. આ મંદિરને લોકો 'બાવન જિનાલય' નામે ઓળખે છે.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ પંચતીર્થોના પરિકરયુક્ત છે. પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે દેવી, તેની નીચે બે હરણુ અને બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ છે. વળી, એક તરફ યક્ષ અને અંબિકાદેવીની મૂર્તિ છે. મૂર્તિ ઉપર લેખ ભેવાતો નથી. સંભવતઃ લેખનો ભાગ લાદીઓ જડતાં દબાઈ ગયો હોય એમ જણાય છે. મંદિરમાં મૂર્તિઓનો પરિવાર ઠીક પ્રમાણમાં છે. જમણા હાથે આવેલી એક ખાલી ચોરડીમાં ધર્મને ભમતીમાંથી બહાર જવાનો દરવાજો મૂકેલો છે. એ દરવાજાની બારશાખમાં તીર્થંકરની મંગળમૂર્તિ ઉત્કીર્ણ છે અને દરવાજા ઉપર શંગારચોકી પણ કરેલી છે.

શંગારચોકીના બહારના કંપાઉંડમાં એક ભોંયરું છે, તેમાં ખંડિત મૂર્તિઓ અને પરિકરો વગેરે ભંડારી દીધાં છે. છતને ખેદીને જ ભોંયરામાં જઈ શકાય એવું પાકું કામ કર્યું છે.

આ મંદિર સં. ૧૪૭૫ માં બન્યું હોવાની માહિતી એક લેખથી મળી આવે છે ડીંડિલા ગામના રહેવાસી પોરવાડ પાલ્હાએ આ મંદિર બંધાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવીરપ્રભસૂરિએ કરાવી છે. એ જ આચાર્યે મંદિરનો રંગમંડપ પોતે કરાવ્યાનો એક લેખ એક સ્તંભ નીચે ચૂનામાં દખાયેલો મળી આવેલો. હવે તેની ઉપર ભંડારની આરસ પેટી લગાવ્યાથી એ લેખ દટાઈ ગયો છે.^૪ આ સિવાય ગૂઢમંડપ, નવચોકી કે દેરીઓની બારશાખમાં બીજા લેખો તો હશે પરંતુ બધે ચૂનાનું પ્લાસ્તર કરેલું હોવાથી તેનો પત્તો લાગતો નથી.

આ મંદિરના કંપાઉંડમાં જ શામળાજીનું વૈષ્ણવ મંદિર છે.

૨. વીરવાડા ગામથી ૧ ફર્લાંગ દૂર દક્ષિણ દિશામાં બીજું મંદિર આવેલું છે, મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું આ મંદિર ટેકરીની ઓથમાં પણ કંઈક જિંચાણુવાળા ભાગમાં બિલું છે. મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી,

૧. “ પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ ” પૃ. ૧૦૬.

૨. એજન: પૃ. ૫૪.

૩. એજન: પૃ. ૧૩૭.

૪. “ અર્જુનચક્ર પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખક: ૨૭૮.

સભામંડપ, શૃંગારચોકી, દરવાજાની બંને બાજુની ૧૪ દેરીઓ અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરબંધી બનેલું છે.

આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી લેખ મળતો નથી, પણ છયોકીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૪૧૦માં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા સંબંધી લેખ સાંપડે છે.^૫ આથી સ્પષ્ટ છે કે, આ મંદિર એથીયે બે-ચાર સૈકા પહેલાં બન્યું હશે.

મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ ભવ્ય અને રમણીય છે. તેના ઉપર લેખ નથી પરંતુ તેનું શિલ્પવિધાન પ્રાચીન છે. પરિકરની ગાદીમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર, તેની બંને બાજુએ એકેક હાથી અને સિંહ તેમજ ધર્મચક્રની નીચે બે હરણુની આકૃતિઓ કોરેલી છે. ડાબા હાથ તરફ ચક્ષુની મૂર્તિ છે જ્યારે જમણા હાથ તરફની દેવીમૂર્તિ પરિકરમાંથી છૂટી પડી ગઈ હોય એમ લાગે છે. ગૂઢમંડપમાં પ્રાચીન મૂર્તિઓના પરિકરો, કાઉસગિયા અને તેના અંકિત અશોનો સમૂહ જોવાય છે.

વાસીયુ અથવા વીસલનગર :

ઉપર્યુક્ત મંદિરની પાસે પહેલાં અસંખ્ય અવશેષોથી જણાય છે કે, અગાઉ વીરવાડાનો વિસ્તાર અહીં સુધી હતો. લોકોના કથન મુજબ અહીં વીસલનગર નામે ગામ હતું. મહાવીરસ્વામી ભગવાનના આ મંદિરની પાસે કૂવો અને બગીચો પણ હતો. પં. શ્રીમેહ કવિએ વીસલપુરનું સ્મરણ કરાવ્યું છે. આને આ મંદિરને લોકો 'વાસીયાનું મંદિર' કહે છે. આ હકીકતથી જણાય છે કે વીસલપુર અથવા વીસલનગરમાંથી વાસીયું એવો અપભ્રંશ થયો હશે. ગુજરાતમાં વસેલા વાસીયાથી યોગખાતા શ્રાવકો આ સ્થળના હશે, જે કોઈ પ્રસંગે એકસાથે ઉચ્ચાળો ભરી ગયા હશે, પરંતુ એક હકીકત ધ્યાન ખેંચે એવી છે કે, આ મંદિરમાં સં. ૧૪૧૦ ના લેખમાં 'વીરવાડા ગ્રામ' સ્પષ્ટ આપેલું છે. વળી, પ્રાદ્યાજવાડાના સં. ૧૭૧૯ના લેખમાં^૬ પણ આ મહાવીરસ્વામી મંદિર પાસેના ચૂલ માટે 'વીરવાડા ગામ'નો ઉલ્લેખ કરેલો છે. એટલે આ સ્થળ વીરવાડા ગામને લગતો જ વાસીયા એવા પરા જેવા વિભાગ નામે યોગખાતો હોય એવું કલિત થાય છે.

કોટરા :

વીરવાડાથી ઉત્તર દિશામાં ૧૧ માર્મલ દૂર કોટરા નામે ગામ છે. અહીં એક નાની ટેકરી ઉપર જૈનમંદિરનું અંકિયેર પહેલું છે. એની આસપાસની ભૂમિ ઉપર ઈંટોનાં રોડાં જ્યાં ત્યાં પથરાયેલાં પડયાં છે; આથી અનુમાન થાય છે કે મંદિરની આસપાસ વસ્તીવાળું ગામ હતું. મંદિરના અંકિયેર ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, ભમતીનો કોટ અને શિખરયુક્ત બનેલું હતું. આને મૂળગભારો અને ગૂઢમંડપના દરવાજા માત્ર વિદ્યમાન છે. પથ્થરનો ગૂઢમંડપ અને ઉપરના ધૂમટનો થોડો ભાગ તેમજ મૂળગભારામાં પખાસન સુધીની ભીંતો ભભી છે. કોટની ભીંત એથી છ ફીટ સુધીની હયાત છે. બાકીનો બધો ભાગ પડી ગયો છે. અહીંની ઈંટો ૧૨x૮ ઈંચ લાંબી-પહોળી અને ૨x૨ના ની જાડી છે. બંને દરવાજાની આરશાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકર મૂર્તિ કોરેલી છે.

આ મંદિરનો એક શિલાલેખ બાબુ પૂરણચંદ્રજી નાહરે પોતાના 'જૈન લેખસંગ્રહ'ના પ્રથમ ખંડના પૃષ્ઠ : ૨૬૮ માં લેખાંક : ૯૬૯ માં આ પ્રકારે આપ્યો છે:—

“ પૂર્વે ડોંહિલાગ્રામમૂલનાયક: શ્રીમહાવીર: સંવત્ ૧૨૦૮ વર્ષે પિપ્પલગચ્છીયશ્રીવિજયસિંહસૂરિભિ: પ્રતિષ્ઠિત: પશ્ચાત્ વીરપલ્લી[:] પ્રાં સાહ સહદેવકારિતે પ્ર(પ્રા)સાદે પિપ્પાલ(વ્પલા)ચાર્ય શ્રીવીરપ્રભસૂરિભિ: સ્થાપિત: । સંવત્ ૧૪૬૫ વર્ષે ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, ડોંહિલા ગામના મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન જેમની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૦૮ માં પિપ્પલગચ્છીય શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ કરી હતી, તે મૂર્તિ વીરપલ્લી (વીરવાડા)ના પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય શાહ સહદેવે કોટરામાં બંધાવેલા મંદિરમાં સં. ૧૪૬૫ માં પિપ્પલગચ્છીય શ્રીવીરપ્રભસૂરિએ સ્થાપન કરી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અહીંના મંદિરની સં. ૧૪૬૫ માં પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. તેમાં સં. ૧૨૦૮ માં

૫. “ અશુદ્ધાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક: ૨૭૭.

૬. એજન: લેખાંક: ૨૯૮.

ડીંડિલા ગામના મંદિરના મૂળનાયકને આમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે, સં. ૧૪૬૫ પહેલાં ડીંડિલા ગામનું મંદિર પડી ગયું હોય કે કોઈ આતંકના કારણે મૂળનાયકની ફેરબદલી કરવી પડી હોય.

અગાઉ અહીં શ્રાવકોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ આજે એકે ઘર વિદ્યમાન નથી. અહીં માત્ર ૧૦-૧૫ રબારીનાં ઘરો છે. અહીંથી ૧ ફર્લાંગ દૂર કંઈક નીચાણમાં નવું ગામ વસેલું છે.

વીરોલી :

કોટરાથી ઉત્તર દિશામાં ૧૧ માઈલ દૂર અને સબ્જનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૬૧ માઈલ દૂર વીરોલી નામે ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ વિરૂલી હશે એમ કોટરા ગામના ઝાંપામાં પડેલી એક સરઘના સં. ૧૫૫૭ ના મહારાવ જગમલાના સમયના લેખથી જણાય છે.

અહીં ઊંચાણવાળી જમીનમાં એક મંદિર સાખૂત ઊભું છે. તેમાં મૂર્તિઓ વિદ્યમાન નથી. અહીંથી મૂર્તિઓ ક્યારે ક્યાં લઈ જવામાં આવી તેની માહિતી મળી નથી. મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, શિખર અને કોટયુક્ત બનેલું છે. કોટનો થોડો ભાગ પડી ગયો છે. સિવાય આખું મંદિર સારી સ્થિતિમાં વિદ્યમાન છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ અને કોટની બારશાખોમાં મંગળમૂર્તિ શ્રીજિનેશ્વરની મૂર્તિઓ ધિરાજમાન કરેલી છે. મૂળગભારામાં પળાસણુ વિદ્યમાન છે. મંદિરમાં ચૂનાની કલાઈ કરાવેલી છે, જે જીર્ણોદ્ધાર કર્યાની સાબિતી આપે છે. આ મંદિરની ઈંટો ૧૨×૬ ઈંચ લાંબી-પહોળી અને ૨×૨૧ ઈંચની જાડી છે. મંદિર પંદરમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન જણાય છે.

આ ગામ ક્યારે ઉજ્જડ બન્યું એ જાણવાને કશું સાધન નથી. મંદિરની આસપાસ મકાનનાં અવશેષો, ઈંટોનાં રોડાં વગેરે પડયું છે અને મંદિરની વિદ્યમાનતા જ અહીં જૈન વસ્તી હોવાનો પુરાવો આપી રહી છે. થોડાં વર્ષો અગાઉ આ મંદિરથી ૨ ફર્લાંગ દૂર નીચાણવાળી જમીનમાં ગામ વસ્યું છે. તેમાં રબખૂત અને રબારીઓનાં ૪૦-૪૫ ઘરો વિદ્યમાન છે.

૧૪૬. ઉંદરા

(કોઠા નંબર : ૨૯૭૭)

સબ્જનરોડ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૪ માઈલ અને બ્રાહ્મણવાડાથી ૧ માઈલ દૂર ઉંદરા નામે ગામ આવેલું છે. અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે જૈનનું એકે ઘર નથી. મંદિરની આસપાસ મકાનોનાં અવશેષો વિદ્યમાન હોવાથી જણાય છે કે, અગાઉ અહીં આસપાસ ઠીક પ્રમાણમાં વસ્તી હશે અને જૈન મંદિર હોવાથી જૈનોની વસ્તી પણ સારી હોવાનું પ્રમાણ મળે છે. આજે તો આ મંદિરથી ૨ ફર્લાંગ દૂર ગામ વસ્યું છે.

હાલના ગામથી દૂર જંગલમાં એક નાની ટેકરીની ઓથમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર વિદ્યમાન છે. મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરબંધી બનેલું છે.

મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનની મનોહર મૂર્તિ છે, તેની નીચે સં. ૧૪૯૯નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

[સં] ૧૪૯૯ ફાં વં ૫.....[ત્રાં]હળવાડાપ્રામે નિજોદ્ધૃતપ્રાસાદે શ્રી: ॥ શ્રીમહાવીર સ્વીદા જાણા હા.....॥”

વળી, ગૂઢમંડપમાં સમ્મુખ ભાગના પાટડા ઉપર મંદિર બંધાવ્યા સંબંધી સં. ૧૪૯૯નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૪૯૯ વર્ષે માહ સુદિ ૧૩ દિને પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય સાં લલતપાલ માં નામલદે પુત્ર સાં સોહવ માં સોઢી તત્પુત્ર શ્રીતીર્થયધર્મકર્મકારક સાં ષીમા માં ગોરી તત્પુત્રેણ દદશ્રીદેવગુરુભાવિતાંત:કરણેન પ્રૌઢશ્રીવિભવાકરણપ્રવીણેન સાં પુંજાકેન

માં સોહગ મુશ્રાવક સાં સામંત સં પોલાસણ વ્યં કામળ સાં.....વ્યાળ ડાહા....જ....પુત્ર સાં સૂરા સીહાપુત્રિકા બાઈ વાહીપ્રમુલ્લુકુટુંવયુતેન ઝંદિરાગ્રામે સ્વશ્રેયોર્થ....શ્રીવર્દ્ધમાનજિનપ્રતિમાસમલંકૃતઃ પ્રૌઢપ્રાસાદ[.] કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીમત્તપાગચ્છાધિરાજ-શ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, શ્રેષ્ઠી પૂંજએ આ મંદિર બંધાવી સં. ૧૪૮૯ના માહ સુદિ ૧૩ના દિવસે શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ લેખમાં ઉદિરા ગામનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોવાથી આ ગામ સં. ૧૪૮૯ પહેલાંનું હોય એવો નિર્ણય કરી શકાય.

★

૧૪૭. કોજરા

(કોઠા નંબર : ૨૬૭૮)

બનાસ સ્ટેશનથી ઉત્તરમાં ૨૫ માઈલ દૂર કોજરા નામે ગામ છે. આ ગામ તેરમા સૈકા પહેલાંનું છે. એ સંબંધે અહીંના જૈન મંદિરના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૨૪ ના લેખનું પ્રમાણ મળે છે. અહીં ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા અને શ્રાવકોનાં ૮ ઘરો વિદ્યમાન છે.

શ્રીસંભવનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શંગારચોકી, ભમતીના કોટ-ચુક્ર કાળા પથ્થરનું બનેલું છે. મૂળગભારામાં શ્રીસંભવનાથ ભગવાન મૂળનાયક છે. તેમની ગાદીમાં નીચે આડું ધર્મચક્ર અને તેની બંને બાજુએ હરણુ અને સિંહની આકૃતિ છે. તેની એક બાજુમાં શ્રાવક અને બીજી બાજુમાં શ્રાવિકા ચૈત્યવંદન કરી રહ્યાં એવી મુદ્રામાં શિલ્પાકૃતિ કરેલી છે. ગાદી અને પાસણ પ્રાચીન છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ નીચે “શ્રીશંભવનાથચિંત્વં ॥ ” એટલા જ માત્ર અક્ષરો કેતરેલા છે. આ મૂર્તિ જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે નવી મૂકવામાં આવી હોય એમ લાગે છે. કેમકે, મંદિરના ગૂઢમંડપના એક સ્તંભમાં સં. ૧૨૨૪નો એક શિલાલેખ છે, તેમાં રાણા રાવસીએ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના આ મંદિરમાં એક સ્તંભ કરાવ્યાનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે. આથી પહેલાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાન હોવાનું જણાય છે. મૂળનાયકની બંને પડખે રહેલી મૂર્તિઓ ઉપરના લેખો ઘસાઈ ગયા છે. છતાં એક મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૨૨૪ નો લેખ પ્રતીત થાય છે.

સિરોહીના મહારાવ સુરતાણે આ ગામ સં. ૧૬૩૪માં તેમના પુરોહિતોને દાનમાં આપ્યું હતું.

★

૧૪૮. બ્રાહ્મણવાડા

(કોઠા નંબર : ૨૬૭૯)

પીંડવાડા (સજ્જનરોડ) સ્ટેશનથી વાયવ્યબૂણામાં ૩૫ માઈલ દૂર બ્રાહ્મણવાડા નામનું જૈનોનું પવિત્ર તીર્થધામ આવેલું છે. શિલાલેખોમાં એનું નામ ‘બ્રાહ્મણવાટક’ મળે છે. લોકોમાં આ તીર્થ જીવિતસ્વામીના નામે પ્રસિદ્ધ છે. લોકપ્રસિદ્ધિને અનુશ્રુતિઓનો આધાર છે. ‘તપાગચ્છ પટ્ટાવલી’ અનુસાર મહારાજ સંપ્રતિએ અહીં મંદિર બંધાવ્યું. અર્થાત્ અગાઉના નાના કે જીર્ણ મંદિરને સંપ્રતિએ વિશાળ કરાવ્યું હશે. સંપ્રતિ પ્રતિવર્ષ પાંચ તીર્થોની ચાર વખત યાત્રા કરતા હતા તેમાં બ્રાહ્મણવાડાનો પણ સમાવેશ છે. વળી, નાગાર્જુનસૂરિ, સ્કંદિલસૂરિ અને પાદલિપ્તસૂરિ જે પાંચ તીર્થોની યાત્રા કરતા તેમાં પણ બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો નિર્દેશ છે. શ્રીજયાનંદસૂરિના ઉપદેશથી (સં. ૮૨૧ ની આસપાસ) પોરવાડ મંત્રી સામંતે નવસો મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો તેમાં બ્રાહ્મણવાડાનું મંદિર પણ એક હતું. અંચલગચ્છીય શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૦૦ ની આસપાસ રચેલી ‘અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા’માં ઉલ્લેખ્યું છે કે, બ્રાહ્મણવાડામાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનના મંદિરમાં ભગવાન મહાવીરના ચરણોની પાદુકાવાળો થૂલ છે.

આ હકોક્ત ઉપરથી આ તીર્થની પ્રાચીનતાનો અડસટ્ટો મળી રહે છે. એક કાળે આ તીર્થધામમાં અનેક શ્રાવક કુટુંબો વસતાં હશે પરંતુ આ મંદિરની ચોકી કરવા જે ઠાકોરને રાખવામાં આવેલા તેમની સાથે શ્રાવકોને અગડો થતાં

શ્રાવકો ગામ છોડી અન્યત્ર રહેવા આદ્યતા ગયા. આજે તો યાત્રાળુઓ માટે એક વિશાળ ધર્મશાળા અને તીર્થ અંગેનાં ઉપયોગી મકાનો સિવાય અહીં ગામ કે વસ્તી નથી. વેરાન જંગલમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું વિશાળ મંદિર અટુલું ભણું છે. પ્રવેશદ્વાર આગળ એક મોટો શિલાનિર્મિત હાથી બંને બાજુના રક્ષકો સાથે ભલો કરવામાં આવ્યો છે. બેઠા ઘાટનું છતાં શિખરબંધી મંદિર મનોહર છે. તેમાં મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સલામંડપ, શુંગારચોકી, દરવાજા ઉપરનો બલાનક (મંડપ) અને ભમતીમાં ફરતી ૩૫ દેવકુલિકાઓ છે. તેમાંયે ત્રણે બાજુના ત્રણ ગભારાઓ સાથે ૩૫ શિખરોવાળા આ મંદિરની રચના વિસ્તારવાળી છે.

મૂળનાયકની પ્રતિમા હૃદયંગમ છે. તેના ઉપર લેખ નથી. મોતીનો લેખ કરાવ્યાથી એ દબાઈ ગયો હોય એમ તેના નીચે કવચિત બે-ત્રણ ઝાંખા અક્ષરોથી અનુમાન થાય છે. મૂળનાયકની ઉપર પરિકરનો એક ખંડિત ટુકડો ચોડેલો છે, જેમાં પુષ્પમાલધર અને છત્ર ભેવાય છે. આ ટુકડો પ્રાચીન શિલ્પકળાની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યો છે.

આખા મંદિરમાં છેલ્લા જીર્ણોદ્ધાર વખતે આરસની લાદીઓ, ટાઇલ્સ અને કાચ લગાડી દીધા છે. ભોંતોમાં ચિત્રાવલી અને રંગનું કામ ચોપી ભેઠ છે. ભગવાન મહાવીરનો ગોવાળિયાના ઉપસર્ગનો ભાવ વગેરે ચિત્રો છે પણ પ્રાચીનતાની કોઈ નિશાની ભૂલથીયે રહેવા દીધી નથી. અહીંની એક ભગવાનની પાષાણ મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૩૪૬નો લેખ છે જ્યારે દેરીઓની આરંભમાં સં. ૧૫૧૬, ૧૫૨૧ના શિલાલેખો ભેવાય છે પણ મંદિર બંધાવ્યા સંબંધે કોઈ લેખ મળતો નથી. સં. ૧૫૧૬ લગભગમાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે એમ શિલાલેખોથી સમજાય છે. મંદિરનો છેલ્લો ધબ્બ દંડ-કળશ સં. ૧૬૫૮માં ચડાવવામાં આવ્યો છે.

મંદિરની બહાર જમણા હાથ તરફની ઓસરીમાં એક દેરી છે તેમાં ચાર નેડી પગલાં છે અને છૂટાં પડેલાં ચાર નેડી પગલાં બહારના ભાગમાં છે. હાથીખાના પાસે બે દેરીઓ છે, તેમાં ચતિઓનાં બે નેડી પગલાં ઉપર સં. ૧૭૦૦ પછીના લેખો છે. કંપાઉંડની બહાર એક મોટી છત્રીમાં ગિરિરાજ શત્રુજયનો એક શિલાપદ્મ પ્રતિષ્ઠિત છે.

મંદિરથી વીરવાંડાના દરવાજા તરફ જમણી બાજુએ એક મોટી દેરી છે. તેમાં પહાડના પથ્થરમાં જ ભગવાન મહાવીરસ્વામીની ચરણપાદુકા કેતારી કાઢી છે. અહીં લગભગ ૫૦ વર્ષ પહેલાં પહાડમાં એક દેરી હતી, જેમાં ભગવાન મહાવીરની ગોવાળિયાઓએ કાનમાં ખીલા લગાવ્યાની ઘટનાની સ્પષ્ટ આકૃતિઓ પથ્થરમાં કેારી કાઢેલી હતી પણ આજે આ આકૃતિ કે દેરી ભેવાતી નથી. દંતકથા એવી છે કે, ભગવાનને ખીલાનો ઉપસર્ગ આ સ્થળે થયો હતો. જો કે આ દંતકથાને ઇતિહાસનો કશો આધાર નથી.

વીરવાંડાના દરવાજા બહાર ડાબા હાથે પહાડના રસ્તે બે-એક ફ્લાઈંગ ફૂર એક બિંચા ચોતરા ઉપર ચારે તરફ ખુલ્લી એક દેરી છે, તેમાં શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનાં પગલાંની સ્થાપના કરેલી છે. શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ અને પં. શ્રીસૌભાગ્યવિજયજીએ નિર્દેશ કરેલી છે. તે આ દેરી જ હોવી જોઈએ કેમકે આ સિવાય ભગવાનનાં પ્રાચીન ચરણોવાળી દેરી કે થૂલ નથી. અહીં એક ખીલ દેરી પણ છે જેને 'વીરજીની દેરી' કહે છે તે 'મણિભદ્ર વીર'ની હશે એમ જણાય છે.

શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ સં. ૧૩૦૦ ની આસપાસ રચેલી 'અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા'માં "શ્રીપ્રાક્ષણવાડમાં શ્રીમહાવીર ભગવાનના ચરણોવાળો થૂલ છે." એમ લખ્યું છે. વળી, સં. ૧૭૫૦માં પં. શ્રીસૌભાગ્યવિજયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં પણ અહીં વીર ભગવાનનાં ચરણો હોવાનું જણાવ્યું છે.

કવિ શ્રીલાલજીસમય ગણિ (સં. ૧૫૨૬ દીક્ષા) શ્રીવિશાલસુંદર (સં. ૧૬૮૫ લગભગ), પં. શ્રીશ્વેમકુશલ (સં. ૧૬૫૭ આસપાસ), શ્રીવીરવિજયજી (સં. ૧૭૦૮) એ આ તીર્થનો સ્તોત્રરૂપે કાવ્યમય મહિમા ગાયો છે, એ કૃતિઓ આજે ઉપલબ્ધ છે. આ ઉપરથી આ તીર્થની મહત્તા કેવી હશે એ જાણી શકાય છે.

પીંડવાડાના દરવાજા તરફના ચોકમાં એક છત્રી ભણી છે, તેમાં રાવળ સાધુ અમરાજીની મૂર્તિ છે. આ અમરાજી પ્રાક્ષણવાડાનો ઘણાં વર્ષો સુધી પૂજારી હતો. તેને ભગવાનમાં ભારે નિષ્ઠા હતી. એના સ્મારક રૂપે આ દેરી સં. ૧૬૨૧માં પ્રાક્ષણવાડાના કારખાના તરફથી બનાવવામાં આવી છે.

પીંડવાડાના દરવાજા તરફની એક મોટી વાવ બ્રાહ્મણવાડા કારખાનાના તાબે છે. ખીજો જનાપરમાં 'હીરાજીવાળો' અરટ, પીંડવાડામાં 'પાટલાવો' નામનો અરટ અને ઉંદરામાં 'સરોરી વાવ' નામનો અરટ તથા વીરવાડા ગામની ખેતીની ઉપજનો અડધો ભાગ વગેરે શિરોહીના મહારાવ શ્રીશિવસિંહજીએ લેટ કર્યા સંબંધે સં. ૧૮૭૬ ના બેઠ સુદિ ૫ ને શુક્રવારે એક તામ્રપત્ર કરી આપેલું છે. શ્રીશિવસિંહજી મહારાજને રાજગૃહી મળે એવી કોઈ આશા નહોતી પણ બ્રાહ્મણવાડા તીર્થની ભક્તિના પ્રતાપે તેઓ સિરોહીના રાજવી થયા એવી તેમને શ્રદ્ધા બેસી ગઈ હતી અને તેથી તેમણે બુદ્ધે બુદ્ધે વખતે આ તીર્થના કાયમી રક્ષણ માટે જે દાન કર્યાની વ્યવસ્થા કરી તેનું તામ્રપત્ર લખી આપી આ કારખાનાને અર્પણ કર્યું છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

“ (સહી) શ્રીમા(મ)હાદેવજી

મહારાવજી શ્રીશિવસિંહ(સિંહ)જી કુ(કું)વરજી શ્રીગુમાનસિંહ(સિંહ)જી વચનાયતાં ।

ગામ વીરવાડો પ્રગને રુવાઈ રે સીરો લાગત વરાઠ સદામદ સિરોહી રે દરબાર લગે તકો શ્રીવામળવાજીરે કારખાને ચઢાયો સો હાસીલ રાજરો બાદમી રેવને ઉગરાવસી ને કારખાને પરો લગાવસી । દેવડા રાજપુત જાગીરદારસે વળારે હાસીલ સદામદ પરવાળે હૈ સો સ્વાદે જાવસી । શ્રીદુવારકાનાથજી પરસવા પદારીયા જરે ગામ ચીયાર ચઢાવીયા જણાપર શ્રીસારણેશ્વરજી રે, ગામ વાસો શ્રીદવારકાનાથજી રે, ગાંવ દેલદર શ્રીબંવાવજીરે મેટ કીનો સો અરપણ હુઓ જાવસી । અરઠ ૧ હીરાજીવાલો ગાંમ જણાપરમેં જાવ સુધા । અરઠ પાટલાવો જાવ સુધા ગાંમ પીંડવાડે । અરઠ ૧ સરોરી વાવ ગાંવ ઉંદરે જણરો હાસલ શ્રીવામળવાડજી પ્રમાણે સદામદ લેસી । દુબે શ્રીમુક્ત પર દુબે સીમળોત જેતા સીબા કાના । ઢં૦ । સિં૦ । પોમા કાનારા । સં૦ । ૧૮૭૬ રા જેઠ સુદ ૫ ગુરુ.

શીલો(શ્લોક)

આપ દત્તં પર દત્તં જો લોપંતે વસુધરા । તે નર નરકે જાવંતે યાવદ્ ચંદ્ર દિવાકરા ॥”

અહીં શ્રીશાંતિસૂરિએ સં. ૧૯૮૯ માં સ્થાપન કરેલું શ્રીમહાવીર જૈન શુરુકુલ વિદ્યામાન છે. તે સિવાય એક ગૌશાળા વગેરે સ્થાનો છે.

અહીં પ્રતિવર્ષ ફાગણ સુદિ ૧૧ થી ૧૫ સુધી અને ભાદરવા સુદિ ૧૩-૧૪ ના મોટા મેળા ભરાય છે. આ મેળામાં મોટી દુકાનો લાગે છે અને વેપારીઓ તેમજ લોકોની ઠઠ જામે છે. દરેક કોમના લોકો પોતપોતાની રીતે ભગવાન મહાવીરસ્વામીની ભક્તિ કરે છે અને બાધા-માનતા પણ રાખે છે.

★

૧૪૯. પેશુવા

(કોડા નંબર : ૨૯૮૦)

બનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૧૫ માઈલ દૂર પેશુવા નામનું ગામ છે. કોદરલાથી ચાલ્યા ગયેલા શ્રાવકો અહીં આવીને વસ્યા છે. ત્યાંના ધ્વસ્ત જૈન મંદિરની કેટલીક મૂર્તિઓ પેશુવાના મંદિરમાં લાવવામાં આવી છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૨૩ થી ૧૫૪૫ સુધીના લેખો મળે છે. આજે અહીં પોરવાડોનાં ૨૫ ઘર, ૧ ધર્મશાળા, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ જૈન મંદિર છે.

મૂળનાથક શ્રીકુંથુનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોડી, સભામંડપ, શિખર અને ભમતીના કોટચુકા છે. અગાઉ આ મંદિર નાનું હતું તેને હાલમાં કરાવેલા જીર્ણોદ્ધાર વખતે આટલું વિશાળ બનાવ્યું છે.

મૂળનાથકની પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૭૨૧ નો લેખ છે. આ મૂર્તિ અને ત્રિગડું અહીંના સંઘે જ ભરાવ્યું છે. અસલના મંદિરનો કોઈ લેખ મળતો નથી. એ અંડિત મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૨૨૩ ના લેખો છે.^૧

૧. “અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંદોહ” લેખાંક : ૫૦૧.

ગામની પાસે આવેલી એક ભંચી ટેકરી ઉપરના ચામુંડા દેવીના મંદિરમાં સં. ૧૬૧૦ નો લેખ જોવાય છે.

કોદરલા :

પશુવાથી દક્ષિણમાં ૧૧૧૧ માઈલ અને ધનાસ સ્ટેશનથી ૨ માઈલ દૂર કોદરલા નામે ગામ છે. અહીં આજે જૈનતંત્ર એકે ઘર નથી પરંતુ ગામ પાસે એક ટેકરી ઉપર એક ચોરડા જેવું ખંડિયેર મકાન છે તેને લોકો ઉપાશ્રય કહે છે. તેમાં રહેલા ત્રણ ગોખલાઓમાં ખંડિત કાઉસગિયા મૂર્તિ, પદ્માસનસ્થ તીર્થંકર મૂર્તિ અને ત્રીભામાં પુષ્પમાલધરની બે મૂર્તિઓ નજરે પડે છે. આ મૂર્તિઓ પરિકરમાંથી છૂટી પડી ગયેલી છે. એક ગોખલામાં ગણપતિની મૂર્તિ છે. મુખ્ય દરવાબના બારશાખમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકરની મૂર્તિ કોતરેલી છે. આ સ્થાન ઘર-દેરાસર હશે અને પાસેનું મકાન ઉપાશ્રય હશે એમ લાગે છે.

આ ઉપાશ્રયની પાસે શામળાજીનું વૈષ્ણવ મંદિર છે. તેના મંડપના મુખ્ય દરવાબમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકરની મૂર્તિ જોવાય છે. શંખવટી સાથેનો આ આખોયે દરવાબે જૈન મંદિરમાંથી ઉપાડીને અહીં લગાવી દીધો હોય એમ જણાય છે. ઉપાશ્રયના કાળા પથ્થરો સાથે આ પથ્થર મળતા આવે છે. અથવા અહીં પડી ગયેલા ખીબ કોઇ જૈન મંદિરની સામગ્રી આમાં લગાવી દીધી હશે. આમાં કોરણીવાળા ધૂમટ અને ચોકીઓના પથ્થરો બધું જૈન મંદિરના શિલ્પ સાથે મળતું આવે છે. સંભવ છે કે, આ સ્થળે જૈન મંદિર હોય તેને જ શામળાજીનું મંદિર બનાવી દીધું હોય.

૧૫૦. લાજ

(કોઠા નંબર : ૨૯૮૧)

ધનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૩૧૧ માઈલ દૂર લાજ નામનું ગામ છે. ગામ પ્રાચીન છે. આજે અહીં શ્રાવકનું એકે ઘર નથી પણ ૧ ધર્મશાળા, ૧ ઉપાશ્રય અને મોટું જૈન મંદિર છે.

જૈન મંદિરના ગૂઠમંડપમાં જમણા હાથ તરફના પ્રાચીન એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૪૪ નો લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“સંવત્ ૧૨ વ્રષે (વર્ષે) ૪૪ માહ સુદિ ૬ સેવે જેતૂ આસલ માધક કુંઝરસીહ પતિ ૩ પાંકુટ્ટ ॥”

આ સ્તંભલેખ ઉપરથી જણાય છે કે, આ સ્થળે પહેલાં પ્રાચીન મંદિર હતું તે જીર્ણ થતાં તેમાંની મૂર્તિઓ તો ખીબ લોકો ઉપાડી ગયા અને ઉજ્જડ બનેલા મંદિરની એ જ જગા ઉપર આ મંદિર નવેસર બંધાવવામાં આવ્યું અને સં. ૧૬૭૭ માં ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસૂરિજીએ આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ મંદિરમાં પ્રાચીન મંદિરના સ્તંભો વગેરે સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આ સ્તંભ ખીજેથી લાવવામાં આવ્યો નથી એવી હકીકત મળતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ મંદિર સં. ૧૨૪૪ પહેલાં તો હતું એમાં સંદેહ નથી.

આજે આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકી, સલામંડપ, શુંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના દેહચુકત છે. ભમતીમાં ડાબી બાજુએ એક આરસની છત્રીમાં આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવનાર શ્રીવિજયમહેન્દ્રસૂરિની મૂર્તિ છે. જીર્ણોદ્ધારક શ્રીપૂજ્યજી પોતાને રાજ તરફથી અર્પણ થયેલી જમીનની ઉપજ પણ આ મંદિરને ભેટ આપતા રહ્યા છે.

ઉપર્યુકત છત્રીમાં બીજી મહિભદ્ર ચક્ષરાટ, સરસ્વતી દેવી અને મૈડાનિવાસી શ્રાવક કાના નેમાની મૂર્તિઓ પણ છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયકની પ્રતિમા શ્રીચિંતામહિ પાર્શ્વનાથ ભગવાન હોવાનું કહેવાય છે પરંતુ તેના પરના સં. ૧૬૨૦ ના લેખમાં તેને શંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથ ભગવાન તરીકે ઓળખાવ્યા છે, તે લેખ આ મુજબ છે:—

“સંવત્ ૧૬૨૦ ફાગણ સુદ ૧૦ મ્ય શ્રીશંખેશ્વ(શ્ચ)રાપારસ(શ્ચ)નાથ દનવી શ્રીરતનગુણ માહારાજ પાયગસ—
ચાગાદાપર.....(?) ॥”

ગામમાં પોષ ૧૦ મીએ આ મંદિર નિમિત્તે એક મેળો ભરાય છે. બાકી મોટાં પર્વોમાં લોકો અહીં યાત્રાર્થે આવે છે.

કુલેરા :

બનાસ સ્ટેશનથી વાયવ્યપૂણ્યામાં ૩૧ માઈલ અને લાજથી નૈઋત્યપૂણ્યામાં ૧૧ માઈલ દૂર કુલેરા નામે ગામ છે. અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે કોઈ જૈન શ્રાવકની વસ્તી નથી.

અહીં એક ટેકરીના ઊંચાણુ ભાગમાં જૈન મંદિરનું ખંડિયેર પડ્યું છે. ખંડિયેરને જોતાં મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, ભમતીનો કોટ અને શિખરચુક્ત કાળા પથ્થરનું બનેલું હતું. અત્યારે માત્ર લોચતળિયાથી ૪-૬ ફીટની દીવાલો અને છ ચોકીના ધૂમટચુક્ત મંડપો ઊભા છે અને કોટની દીવાલો હજી કાયમ છે, જ્યારે તેનો દરવાજો પડી ગયો છે.

મંદિરની આસપાસ મકાનોનાં ઘણાં ખંડિયેરો પડ્યાં છે. તેના ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે અગાઉ આ ગામ મોટું અને સારી સ્થિતિમાં હશે. ગામની બહાર આવેલા સરઘના પથ્થરો ઉપર સં. ૧૬૩૬, ૧૬૮૮ ના લેખો મળી આવે છે, તેથી એ સમય પછી ગમે તે સમયે આ ગામ ભાંગ્યું હશે. અહીંથી કંઈક નીચાણુ ભાગમાં થોડાં વર્ષો પહેલાં ગામ વસ્યું છે પણ જૈનોની વસ્તી નથી.

ગામની પાસે બનેલા ચોરામાં મકરાણાના કોરણીભર્યા સ્તંભો અને પાટ વગેરે કોઈ જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાડ્યા હોય એમ જણાય છે.

★

૧૫૧. તેલપુર

(કોડા નંબર : ૨૮૮૨)

સબજનરોડ સ્ટેશનથી ૧૦ માઈલ અને સિરોહીથી અગ્નિપૂણ્યામાં ૬ માઈલ દૂર તેલપુર નામે ગામ છે. આજે અહીં ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા કે જૈનનું એક પણ ઘર નથી; પરંતુ એક પ્રાચીન મંદિર વિદ્યમાન છે, જે અહીંના જૈનોની ભૂતકાલીન સ્થિતિનો ખ્યાલ આપી રહ્યું છે. પહેલાં શ્રાવકોની વસ્તી અહીં સારા પ્રમાણમાં હતી પરંતુ સં. ૧૮૬૬માં આબુબાબુનાં કેટલાંક ગામ ભાંગ્યાં તેની સાથે જ આ ગામ પણ વસ્તી વિનાનું થઈ ગયું. અહીંનાં કેટલાંકે શ્રાવક કુટુંબો વીરવાડા, સાણુવાડા, નાંદિયા અને શુજરાતનાં ગામોનાં વસવાટ કરવા આહ્યાં ગયાનું કહેવાય છે. આજે માત્ર રજપૂત, રખારી, ભીલ વગેરેનાં ૬૦ જેટલાં ઘરો છે. એક ઉપાશ્રય હતો; પણ આજે તે ખંડિયેર હાલતમાં છે.

અહીં પહાડની એક ઊંચી જગામાં અને નાની ટેકરીની ઓથમાં શ્રીઆદિનાથ લગવાનું મંદિર આવેલું છે. મૂળભારો, ગૂઢમંડપ અને ભમતીના કોટચુક્ત શિખરમાંથી બનેલું છે, મૂળનાયકની મૂર્તિ પંચતીર્થોના પરિકરચુક્ત છે. મૂર્તિ ઉપર લેખ નથી. પરિકરની ગાદી ઉપરનો લેખ તદ્દન ઘસાર્ક ગયેલો છે. પરિકરના બે કાઉસગિયા નીચે સં. ૧૫૨૧નો લેખ છે, જેમાં તેલપુર ગામનો ઉલ્લેખ કરેલો છે, તે આ પ્રકારે છે:—

“ સં. [૦] ૧૫૨૧ માઘ સુ. ૧૩ ગુરો તેલપુરે શ્રીઆદિનાથપરિકર: પ્રતિષ્ઠિત: ॥ તપાશ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિભિ: ॥ ”

આ લેખ ઉપરથી આ ગામ સં. ૧૫૨૧ કરતાં વધુ પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે પરંતુ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધી કોઈ પણ લેખ મળી આવ્યો નથી. ગૂઢમંડપ અને સ્તંભો ઉપર કદાચ લેખો હોય પણ ચૂનાનું પ્લાસ્ટર કરેલું હોવાથી તે મેળવવા મુશ્કેલ છે.

★

૧૫૨. મીરપુર

(કેડા નંબર: ૩૦૧૪)

સભજનરોડ સ્ટેશનથી ૨૫ માઈલ દૂર અને સિરોહીથી ૧૧ માઈલ દૂર મીરપુર નામનું એક નાનું ગામ જંગલમાં વસેલું છે. પ્રાચીન ગામ હમીરપુર લાંગવાથી આ મીરપુર વચ્ચું હોય એમ જણાય છે. આ મીરપુરથી પૂર્વ દિશામાં ૧ માઈલ દૂર આણુ પર્વતની તળેટીમાં પહેલાં તીર્થરૂપ ગણાતું હમીરગઢ નામનું સ્થળ આવેલું છે. આ સ્થળ ઘણું પ્રાચીન હોય એમ જણાય છે.

“ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ” નામના પુસ્તકમાં “ ગઢ અને પ્રાચીન શહેરોની વિગત ” નામના પ્રકરણમાં લખ્યું છે કે, “ વિ. સં. ૮૦૮માં દેવડા હમીરે હમીરપુર વસાવ્યું, અને હમીરને ઘેર દેવી આવી તેથી તે અને તેના વંશને દેવડા કહેવાણા. ” જો આ વાત સાચી હોય તો આ ગામ બારસો વર્ષનું પ્રાચીન મનાય. અહીં મજબૂત લડા-યક કિલ્લો બાંધેલો હોવાથી લોકોમાં તે ‘ હમીરગઢ ’ નામે પ્રસિદ્ધ થયું. પ્રાચીન તીર્થમાળાઓ અને પટ્ટાવલીઓમાં પણ આ ગામનું હમીરપુર કે હમીરગઢ એવું નામ મળી આવે છે. “ જૈન પુસ્તક પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ” (પૃષ્ઠ: ૯૮) માં સં. ૧૩૨૮માં લખાયેલી ‘ શતપદિકા ’ નામની હસ્તલિખિત પોથીની પ્રશસ્તિમાં ‘ હમીરપત્તન ’ના પદલીવાલજ્ઞાતીય શ્રેષ્ઠીની હકીકત આવે છે. એ ઉપરથી પણ આ ગામની પ્રાચીનતાનો પુરાવો મળે છે અને એ સમયે આ ગામ જૈનોથી આબાદ હશે, અને સાધુ-મુનિરાજો અહીં આવતા હશે તેમજ ચતુર્માસ નિમિત્તે રહેતા હશે એમ જણાય છે. આજે તો અહીં કોઈની વસ્તી નથી પરંતુ આ જૈન મંદિરો ઊભેલાં વિદ્યમાન છે. આમાંનાં ત્રણ મંદિરો તો પર્વતની ખીણમાં આવેલાં છે, બચારે એક આગળના ભાગમાં રસ્તાની સપાટી ઉપર આવેલું છે.

૧. ટેકરી ઉપર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર ફૂલગુલાળી રંગના આરસનું બનેલું છે. એની કારીગરી આણુનાં મંદિરોથી ઊતરતી નથી. આ મંદિરનું શિખર તો આણુનાં મંદિરો કરતાં ઘણું ઊંચું અને અમલસાર તથા કળશ સુધી કોરણીથી ભરપુર છે. આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોક્કી, ભમતીનો વિશાળ કોટ, અને તેના મુખ્ય દરવાજાની બંને બાજુએ સંગેમરમરની બનેલી છ સુંદર દેરીઓથી યુક્ત છે.

મંદિરના મૂળભારોની બહારની દીવાલોમાં જે કોરણી કરેલી છે તેમાં તીર્થકરોની એકી મૂર્તિઓ, કાઉસગિયા, દેવ-દેવીઓ, આચાર્યો, મુનિરાજો, શેઠ-શેઠાણીઓ વગેરેની સુંદર મોટી મોટી આકૃતિઓ કોતરેલી છે. મંદિરની બહારની ભિટ્ટ ઉપર ગજથર કોતરેલ છે અને તેની ઉપર ભતભતની નકશી અને ભાવોની રજૂઆત કરેલી છે. એક સ્થળે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનો મેઘરથ રાજના ભવનો ભાવ સુંદર રીતે કોતરેલો છે. આ ભાવોમાં પ્રાચીન સમયના પહેરવેશ, રીતભાત, મંદિરની બાંધણી, ઘાટ, નકશી અને દર્શ્યો વગેરે જોતાં આ મંદિર સં. ૧૦૦૦ લગભગમાં બંધાયું હોવાનું અનુમાન છે પણ એ કરતાં આ મંદિર પ્રાચીન હોવાનું ‘ વીરવંશાવલી ’માં જણાવ્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે—“ સંપ્રતિ રાજાએ હમીરગઢમાં શ્રીપાર્શ્વભિખપ્રાસાદ નિષ્પન્ન્યો. ” વળી, “ શ્રીવીરપ્રભુજીથી ૨૬મી પાટે થયેલા શ્રીજ્યાનંદસૂરિ મહારાજના ઉપદેશથી પ્રાગ્વાટ મંત્રો સામંતે મહારાજ સંપ્રતિએ કરાવેલા આ મંદિરને વિ. સં. ૮૨૧માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. ” આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે હમીરપુર વચ્ચું તે પહેલાં અહીં જે ગામ હશે તેમાં આ પ્રાચીન મંદિર બંધાવ્યું હશે અને સં. ૮૨૧માં તેને જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે. તે પછી કોઈએ જે જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો એ જ સ્વરૂપ આ મંદિરનું આજે વિદ્યમાન હોય એમ લાગે છે. આ મંદિરના ગોખલાઓ, સ્તભો અને દીવાલોમાં યાત્રા કરવા આવનારા શ્રેષ્ઠીઓએ ગોખલા અને દેરીઓ કરાવ્યાના સં. ૧૫૫૦ થી ૧૫૫૬ સુધીના લેખો મળી આવે છે. આ મંદિર જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું હોવાનું એક લેખ ધરથી સૂચન મળે છે. અરે “ શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ૧૦૮ નામનો છંદ ”માં એ હકીકતને પુષ્ટ કરતાં જણાવ્યું છે:—

“ હમીરપુરા પાસ પ્રભુમું વળી નવલખા, લીડલજન પ્રભુ લીડ ભાંગ;
દુઃખભજન અને ડોકરિયા નમું, પાસ જીરાવલા ભજે. ”

૧. “ અણુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસદોહ ” લેખાંક: ૨૩૬.

૨-૩. ટેકરી પર ખીલતું બે મંદિરો થોડે દૂર છે. આ મંદિરો નાનાં અને સાદાં પણ અખંડ ઊભાં છે. મંદિરોમાં મૂર્તિઓ નથી. દંતકથા છે કે—“ આ બંને મંદિર જોધપુરના ઓશવાળ જૈન દીવાને બંધાવ્યાં છે અને અર્વાચીન છે. ” આ બંને મંદિરમાંથી એકેમાં લેખ નથી. લેખો સંભવતઃ જીર્ણોદ્ધાર વખતે ચૂનામાં દબાઈ ગયા હશે. શ્રીજ્ઞાન-વિમલસૂરિજીની ‘તીર્થમાળા’માં આ મંદિરોનો ઉલ્લેખ છે. એટલે આ મંદિર અઢીસો વર્ષથી વધારે પ્રાચીન હોય એટલું તો નક્કી થાય છે.

૪. ચોથું મંદિર રસ્તા ઉપર આવેલું છે અને ઉપર્યુક્ત બે મંદિરોથી મોટું અને ત્રણસો-ચારસો વર્ષનું જૂનું જણાય છે. મંદિર સાવ સાદું છે. કદાચ પ્રાચીન મંદિરના સ્થાને આજના મંદિરનું સ્વરૂપ જીર્ણોદ્ધારનું હોય એમ પણ માની શકાય. તેમાં અત્યારે જિનચોવીશીનો આરસપટ્ટ અને બે કાઉસંગિયા વિદ્યમાન છે. તેના ઉપર અનુક્રમે સં. ૧૨૧૬, ૧૩૪૬ અને ૧૩૪૬ના લેખો ઉત્કીર્ણ છે. આ મંદિર પણ પાર્શ્વનાથનું હોવાનું કહેવાય છે. મંદિર જીર્ણ હાલતમાં છે.

૧૫૩. સાંતપુર

(કોડા નંબર : ૩૦૧૯)

ખરાડીથી નૈઋત્ય ખૂણામાં ૧૫ માઈલ દૂર સાંતપુર નામે ગામ છે. એક કાળે આ ગામ ચંદ્રાવતીના પરાક્રમે એ નગરીના વિસ્તારમાં સામેલ હશે એમ એની રચના ઉપરથી લાગે છે. ચંદ્રાવતીના નાશ સાથે જ આ વિભાગને પણ સહન કરવું પડ્યું હશે. કહે છે કે આ ગામનો ત્રણ વખત નાશ થયો. તેમાં છેલ્લો નાશ સં. ૧૮૬૬માં થયો હતો. સં. ૧૭૪૬માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં સાંતપુરનો ઉલ્લેખ આ રીતે કરેલો છે. “સાંતપુર, આંબથડિ”

આ ઉપરથી એ સમયે આ ગામ સારી સ્થિતિમાં હશે. આજે તો શ્રાવકોનાં માત્ર પાંચેક ઘરો વિદ્યમાન છે.

અહીં એક જિનમંદિર છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીવિમલનાથ લગવાન ગિરાજમાન છે. આ મૂર્તિ સિવાય બીજી મૂર્તિ અહીં નથી. તેની નીચે સં. ૧૮૬૬નો લેખ છે પણ મંદિર તો ઘણું પુરાણું હોવું જોઈએ.

મંદિરની યાસે પડેલા નકશીવાળા આરસના ખંડિત પથ્થરો ઘણા પડ્યા છે અને લોકોના મકાનોમાં પણ એ મંદિરના પથ્થરો જડેલા જોવાય છે તે આ પ્રાચીન મંદિરના ખંડિત અવશેષો હોય એમ જણાય છે. જો કે આ મંદિરનો નવેસર જીર્ણોદ્ધાર કરતાં નાનું બનાવીને સં. ૧૯૦૬માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરેલી છે.

માનપુર :

ખરાડીથી વાયવ્ય ખૂણામાં ૧૫ માઈલ દૂર માનપુર નામે ગામ છે. આબુગિરિ ઉપર પગપાળા જનારને આ ગામ વચ્ચે પડે છે પરંતુ અહીં વિશ્રાંતિયોગ્ય કોઈ સ્થળ નથી. જો કે અહીં એક માત્ર ખાલી પડેલું જૈન મંદિર છે અને મંદિરના તાળે ચારેક વીધાની જમીન પણ છે, જેમાં વિશાળ બગીચો અને કૂવો છે. આ ખાલી મંદિર અખંડ ઊભું છે. મૂળગભારો, ગૂદમંડપ, ચોકીઓ અને ભમતીયુક્ત તેની રચના છે. મૂળ દરવાજાની બંને તરફ ઓસરીવાળી બે ઓસરીઓ છે. મંદિરમાં પત્રાસણ ઉપર શ્રીઆદિનાથ લગવાનની ખંડિત મૂર્તિ ઉપર આ પ્રકારે લેખ છે:—

“ સં ૧૫[૦]૭ વર્ષે આપાદ વ૦ ૮ દિને પ્રાગ્વાટ વ્ય૦ મ્તામાર્યા જહત્તલદે પુત્ર વ્ય૦ નયળાકેન શ્રાઆદિનાથર્થિવં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાશ્રીરત્નશેસ્વરસૂરિમિઃ ॥ ”

ઉંબરણી :

ખરાડીથી વાયવ્યખૂણામાં ૨ માઈલ દૂર આબુની તળેટીમાં ઉંબરણી નામનું નાનું ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ ઉમરલી હતું.

અર્જુનાચલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસદોહ ” લેખાંક: ૨૩૦-૨૩૨.

આ ગામ પ્રાચીન હોવાનું પ્રમાણ “ પ્રભાવકચરિત ”કાર આપે છે. તેમાં આપેલા ‘ વીરસૂરિચરિત ’થી જાણવા મળે છે કે, શ્રીવીરગણિ આ ગામમાં પધાર્યા હતા. શ્રીવીરગણિનો જન્મ સં. ૯૩૮ અને સ્વર્ગવાસ સં. ૯૯૧માં થયો હતો. એટલે વચલા ગાળાના સમયમાં તેઓ અહીં આવ્યા હોવાનું નક્કી છે. આથી આ ગામ તે એથીયે પ્રાચીન ગણાય.

વળી, સં. ૧૨૮૭ના આખુના લૂણવસહી મંદિરના અવસ્થાલેખમાં જણાવ્યું છે કે, આ મંદિરના વર્ષગાંઠના અકાંઈ મહોત્સવના પહેલા દિવસનું કામ ચંદ્રાવતી, ક્રીસરઉલી અને ઉંબરણી ગામના શ્રાવકોને સોંપવામાં આવ્યું હતું. આ ઉપરથી ઠેઠ તેરમા સૈકામાં અહીં શ્રાવકોની વસ્તી હશે, અને શ્રીમેહ કવિએ સં. ૧૫૦૦ની આસપાસમાં રચેલી ‘ તીર્થમાળા ’ ઉપરથી પણ જણાય છે કે, પંદરમા સૈકાની શરૂઆતમાં તે આ ગામમાં જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ:—

“ ઉંબરણી લઘુ આણારસી, તેહની વાત કહઉ કિસી; ઉંબરણી અરખદ તલહટી, પ્રાસાદ કરાવિઉ સંધિઈ હટી. ”

આ અવતરણ આપણને એ વખતની સારી સ્થિતિ અને આબાદીનું ભાન કરાવતાં કહે છે કે, અહીંના શ્રીસંઘે મળીને ઉંબરણીમાં એક જૈન મંદિર બંધાવ્યું હતું; પરંતુ આપણા કમનસીબે આજે એ મંદિર વિદ્યમાન નથી. એની શોધ કરવામાં આવે તે અહીં પહેલાં ખંડિયેરા અને પથ્થરના ઢગલામાં એ દટાયેલું અવશ્ય મળી આવે.

ચંદ્રાવતી :

ખરાડીથી દક્ષિણ દિશામાં ૪ માઈલ દૂર ચંદ્રાવતી નામે મોટી નગરી હતી, જે અત્યારે ૪૦-૫૦ યોરડાંવાળા ‘ચંડેલા’ નામના નાના ગામડા રૂપે પરિવર્તન પામી છે.

આખુના પરમાર રાજાઓની રાજધાનીનું આ સમૃદ્ધ નગર આજે તેા ધૂળમાં દટાઈ ગયું છે, અરે ! એની પ્રાચીન સ્થિતિને જાણવાનું કોઈ નામોનિશાન પણ ત્યાં રહ્યું નથી, આપણને કંઈક સમાધાન આપી શકે એવી સામગ્રી માત્ર પ્રાચીન વર્ણનો આપી રહ્યાં છે.

સં. ૧૦૧૦માં રામસેન નગરના ઋષભ જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર શ્રીસર્વદેવસૂરિએ ચંદ્રાવતીના જે કુંકણ મંત્રીને દીક્ષા આપી હતી, તેમણે ગૃહસ્થાવસ્થામાં અહીં એક જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું.^૧

માલવાના રાજા મુંજ અને ભોજના પુરોહિત પરમાર્હત કવીશ્વર ધનપાલે સં. ૧૦૮૧ લગભગમાં રચેલા ‘ સત્ય-પુરમંડન મહાવીરોત્સાહ ’ નામની કૃતિમાં ચંદ્રાવતીના ધ્વંસની હકીકત આલેખી છે.^૨

સં. ૧૦૬૫માં શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ ‘ સુરસુંદરી ’ નામનો પ્રાકૃત કથાગ્રંથ આ નગરીમાં રહીને જ રચ્યો હતો. વળી, ચંદ્રગચ્છમાં થયેલા શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ આ નગરીના તવગૃહ ચૈત્યમાં રહી ‘ ઉપદેશમાલા વૃત્તિ ’ રચી હતી અને એ રચના પ્રસંગે ચૈત્યવાસ ઉપર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં તેઓ પૌર્ણમિક પક્ષના શ્રીચંદ્રપ્રભસૂરિની નિશ્રામાં ગયા હતા.

ચંદ્રાવતીનો રાજા ધંધુક ગૂર્જરેશ ભીમદેવની આજ્ઞા માનતો નહેતો, તેથી ભીમદેવે વિમલ મંત્રીને દંડનાયક બનાવી ચંદ્રાવતી મોકલ્યો. પ્રતાપી વિમલના આવવાના સમાચાર જાણી ધંધુક ધારાના રાજા ભોજના આશ્રયે ગયો.^૩ વિમલશાહે ચંદ્રાવતીનું રાજ્ય હાથમાં લીધું અને પાછળથી ધંધુકને પણ મનાવી લીધો. ભીમદેવ સાથે વિમલને કોઈ કારણસર અણબનાવ થયો હતો, એ સમયે પાટણના કેટલાંયે ધનાઢય કુટુંબો ચંદ્રાવતીમાં રહેવા માટે આવ્યાં ત્યારે ભીમદેવને વિમલ સાથે મૈત્રી સંબંધ જોડવો પડ્યો અને છેવટે તેને ‘ચંદ્રાવતીશ’ તરીકે સત્કારવો પડ્યો હતો. આ વિમલશાહે સં. ૧૦૮૮ માં આખુ ઉપર આશ્રયકારી મંદિર બંધાવ્યું અને પોતાની પાછલી અવસ્થા ચંદ્રાવતી તેમજ અચલગઢમાં રહીને ગાળી હતી.

મંત્રીશ્વર તેજપાલની વિદ્વધી અને વ્યવહાર દક્ષ પત્ની અનુપમાદેવી આ નગરનું જ સંતાન હતી.

૧. “ ગુર્વાવલી ” પૃષ્ઠ : ૬, શ્લોક : ૫૭,૫૮.
૨. “ જૈન સાહિત્ય સંક્ષેપક ”
૩. “ અર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક ; ૧, શ્લોક : ૬

સં. ૧૨૮૭ ના આખુના લૂણવસહી મંદિરના પ્રશસ્તિલેખ અને વ્યવસ્થાલેખમાં ચંદ્રવતીના શ્રાવકસમુદાયને લૂણવસહીના અઠ્ઠાઈમહોત્સવના પ્રથમ દિવસનું કામ નિર્દેશતાં જણાવ્યું છે કે—

“ ચંદ્રાવત્યાઃ સત્કસમસ્તમહાજનસકલજિનચૈત્યમોષ્ટિ(ષ્ટિ)કપ્રમૃતિશ્રાવકસમુદાયઃ ॥ ”

માંડવગઠના મંત્રી પેથડે (ચૌદમા સૈકામાં) અને એ જ નગરના મંત્રી સોની સંઘામે (પંદરમા સૈકામાં) અહીં એકેક મંદિર બંધાવ્યું હતું.

ચૌદમા સૈકાના ‘વિવિધતીર્થ’ તીર્થકલ્પકાર તે આ નગરીને લક્ષ્મીને લંડાર કહીને ઉલ્લેખે છે.^૫

સં. ૧૫૦૦ ની આસપાસ થયેલા શ્રી મેહ કવિ પોતાની ‘તીર્થમાળા’માં અહીંની જાહોજલાલીનું સુંદર વર્ણન કરતાં કહે છે:—

“ નગર ચડાઉલિના ગુણ ઘણા, ભવણ અદાર સર્ધ જિણ તણા, ચહુરાસી ચહુટે હિવ ફિરકે, ઠામિ ઠામિ દીસર્ધ ભૂંહરિઉં. ૨૬ મૂલનાયક શ્રીનાભિ મહહારિ જિણ દીઠર્ધ મનિ હર્ષ અપાર; કર્ધ પૂજ શ્રાવક મનિ હસી, નગર ચડાઉલિ લંડા જિસી. ૨૭ આઉલિ તડિ તેલી પ્રાસાદ, એ બિહુ થાનકિ દેવ યુગાદિ; ત્રિસલા દેવિ ઉચરિ ધરિ ધીર. ” ૨૮

સં. ૧૫૦૩ માં શ્રીસોમધર્મે રચેલી ‘ઉપદેશ સપ્તતિ’થી જણાય છે કે—“ અહીં ૪૪૪ આર્હત પ્રાસાદો અને ૯૯૯ શૈવ મંદિરો હતાં. ”^૬

સં. ૧૭૪૬ માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે:—

“ ચંદ્રાવક ખરી, વિમલ મંત્રીસર વારિ જાણિ, અદારસેય દેવલ ગુણ ખાણિ. ”

આ બધાં વર્ણનો અને ઉલ્લેખો પરથી જણાય છે કે ચંદ્રાવતીમાં અગિયારમા સૈકાથી લઈને લગભગ સોળમા સૈકા સુધી ધનાઢય જૈનોની સારી વસ્તી હતી અને અનેક જિનમંદિરો હતાં.

વિ. સં. ૧૮૭૬ માં કર્નલ ટોડ સાહેબ અહીં આગ્રા ત્યારે અહીં જયેલાં થોડાંક મંદિરોના ફોટા લીધા હતા, જે તેમણે તેમના “ ટ્રાવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા ” નામના પુસ્તકમાં આપ્યા છે. એ અનુપમ દેવવિમાન જેવાં મંદિરોની, ભવ્યતા, કારીગરી અને સૌન્દર્ય જાણવાને આ ચિત્રો સિવાય કશું જોવા મળતું નથી. એનું કારણ એ છે કે ચંદ્રાવતીના છેલ્લા ધ્વંસ પછી એ મંદિરો અને પ્રાસાદોના પથ્થરો ઠેકઠારો રેલ્વેના ડગાઓ ભરી ભરીને ખીંચે લઈ ગયા. છતાં હજીયે પથ્થરોના ઢગલાઓ પડેલા છે, તેને ખોદી કાઢીને જોવામાં આવે તો ઇતિહાસને ઉપયોગી સામગ્રી મળી રહે.

મૂંગથલા :

ખરાડીથી પશ્ચિમમાં ૪૫ માઈલ દૂર આખુની તળેટીમાં મૂંગથલા નામનું ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ મુંડસ્થલ.

અહીં (મુંડસ્થલ) ના મુદ્દગેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાંના સં. ૮૯૫ના શિલાલેખથી આ ગામ લગભગ ૧૧૦૦ વર્ષથી જે પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે.

સં. ૧૨૮૭ના આખુના લૂણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં લૂણવસહી મંદિરની વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈમહોત્સવના પાંચમા દિવસ(કાગણ વદિ ૭)નો મહોત્સવ કરવાનું કાયમને માટે આ મુંડસ્થલના:શ્રીસંઘને સોંપવામાં આવ્યું હતું.^૭

૪. “ ગુર્વાવલી પૃષ્ઠ : ૧૯, શ્લોક : ૧૯૩

૫. એ જ ગ્રંથનો “ અર્ચુદાદ્રિ કલ્પ ” શ્લોક : ૨૫,

૬. એ જ ગ્રંથના બીજા અધિકારનો “ ચતુર્થ ઉપદેશ ” શ્લોક : ૬.

૭. “ અર્ચુદા પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ ” લેખાંક : ૨૫૧

સં. ૧૫૧૭ની આસપાસ શ્રીરત્નમંદિરગણિયે રચેલી 'ઉપદેશતરંગિણી'માં જણાવ્યું છે કે, "આખુના વિમલવસહીના મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની નિત્ય સ્નાત્રપૂજા તથા ધ્વજતરોપણનો ઉત્સવ ચાલુ રહે એ માટે મુંડસ્થલાદિ ૩૬૦ ગામોમાં ચંદ્રાવતી-ઈશ (ઈંડનાયક) વિમલશાહે પેરવાડોને વસાવ્યા હતા અને તેમને બધા પ્રકારના કરથી મુક્ત કરી અનેક ઉપકારો કરવા વડે ધનાઢય કર્યા હતા, તેથી તેઓ હમેશાં પોતાના વારના કમ મુજબ મુંડસ્થલાદિ ગામોના સંઘો આખુના વિમલવસહી મંદિરમાં સ્નાત્ર વગેરે પુણ્યાદિ કાર્યો કરતા હતા."

સં. ૧૩૮૯માં મુંડસ્થલના મહાવીર મંદિર માટે બનાવેલ એક ભેડીના બે મનોહર કાઉસગિયા આખુના લૂણવસહી મંદિરના ગૂઢમંડપમાં છે તેના ઉપર આ પ્રમાણે લેખ છે.૯ —

" સં ૧૩૮૯ વર્ષે ફાગુ(લગુ)ણ સુદિ ૮ શ્રોકૌ(કો)રટકૌયગચ્છે મહં પુનસીહ માં પુનસિરિહુતધાધલેન ત્રાત્ર મૂલૂ મેહ રુદાસહિતેન મુંડસ્થલસત્કશ્રીમહાવીરચૈયે નિજમાતૃપિતૃશ્રેયોર્થે જિનયુગલં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીનય(ન)સૂરિભિઃ ॥ "

—સં ૧૩૮૯ના ફાગુ સુદિ ૮ના દિવસે કોરંટગચ્છના મંત્રી પુનસિહની ભાર્યા પૂર્ણશ્રીના પુત્ર ધાંધલ મંત્રીએ, પોતાના ભાઈઓ મૂલૂ, મેહા અને રુદા સાથે શ્રીમુંડસ્થલ ગામના શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં આ બે કાઉસગિયા પોતાના માતા-પિતાના કલ્યાણ માટે કરાવ્યા અને તેની શ્રીનત્રાયાર્થે પ્રતિષ્ઠા કરી.

આવો જ બીજો લેખ આ જ સંવત્નો લૂણવસહીની પાછળ બંચી દેરીના કાઉસગિયા નીચે લખેલો છે:

આ ધાંધલ મંત્રીએ આખુના શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનના મંદિરના ગૂઢમંડપમાં રાખેલા આવા જ બે કાઉસગિયા સં. ૧૪૦૮ના વૈશાખ સુદિ પને ગુરુવારે ભરાવ્યા અને તેની શ્રીનત્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીકક્કસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.^{૧૦}

શ્રીમુનિમુંદરસૂરિએ વિ. સં. ૧૫૦૧માં આ મુંડસ્થલમાં શ્રીલક્ષ્મીસાગરને વાચક-ઉપાધ્યાય પદવી આપી હતી અને તે વખતે^{૧૧} તેમના ભાઈ સંઘપતિ ભીમે પદવીપ્રદાન નિમિત્તે મહોત્સવ કર્યો હતો.

પં. મહિમાએ વિ. સં. ૧૭૨૨માં રચેલી 'તીર્થમાલા'માં નોંધ્યું છે કે, "મુંડસ્થલમાં આ સમયે કુલ ૧૪૫ જિનબિંબ છે."^{૧૨}

આ બધાં પ્રમાણો એવું અનુમાન કરવાને પૂરતાં ગણાય કે આ મુંડસ્થલ મોટું નગર હશે અને શ્રાવકોની વસ્તી બહોળી હશે એટલું જ નહિ; સં. ૧૭૨૨ સુધી આ ગામ વસ્તીવાળું હશે. એ પછી કોઈ કારણે ગામ ભાંગતાં શ્રાવકો વગેરેની વસ્તી ઘટી ગઈ હશે. આજે તો આ ગામ સાવ વેરાન બનેલું નાનકડું ગામડું છે, છતાં તેની ભુસાતી પ્રાચીન સ્થિતિને દર્શાવતાં કેટલાંક હાડપિંજર જેવાં ધ્વંસાવશેષો ગામની આસપાસ વેરાયેલાં પડ્યાં છે.

અહીં એક વિશાળ જિન મંદિર ગામના દક્ષિણ તરફના ઝાંપામાં ઢગલો થઈને પડ્યું છે. એમાં ગાડ અને વનસ્પતિ બિંબો ગઈ છે. છતાં આજે ગૂઢમંડપ, છયોકી અને રંગમંડપનો ભાગ, જેમાં સ્તંભો અને ધૂમટો સહિત કેટલોક ભાગ સાખૂત બિલો છે. એ દ્વારા એના આકારપ્રકારની ઝાંખી થઈ આવે છે. આ મંદિર મૂળભાગે, ગૂઢમંડપ, છયોકી, સભામંડપ, શિખર અને દરવાજાની બંને બાજુએ થઈને ૨૪ દેરીઓ, શૃંગારચોકી તેમ જ ભમતીના કોટચુકત બનેલું હશે. છયોકી અને રંગમંડપ ધવલ આરસનાં બનાવેલાં હતાં. તેમાં ખાસ કરીને મેરાબો, સ્તંભો, ગોખલાઓ અને દરવાજા વગેરેમાં સુંદર કોરણી કરેલી હતી.

૮. એ અંથનું પૃષ્ઠ : ૨૨૪.

૯. "અર્ચુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ" લેખાંક : ૨૫૪, ૨૫૫

૧૦. એજન : લેખાંક : ૧૦, ૧૧

૧૧. "ગુરુગુણરતનાકર કાવ્ય" સર્ગ : ૧, શ્લોક : ૯૦

૧૨. "પ્રાચીન તીર્થમાલા સંગ્રહ" પૃ. ૬૦, ઠાલ : ૪, કડી : ૮

‘વિનિધતીર્થકલ્પ’ના ઉલ્લેખ પ્રમાણે આ મંદિર અવિતસ્વામી ભગવાનનું હતું.^{૧૩} તેમાંના સ્તંભો ઉપરથી ૯ લેખો કોતરેલા મળી આવે છે, જે ઇતિહાસમાં નવી ભાત પાડી રહ્યા છે. મૂળભારતી મંગલમૂર્તિ પાસે આ લેખ જોવામાં આવે છે:—

“પૂર્વે હ્રદયસ્થકાલેડર્બુદમુખિ યમિનઃ કુર્વતઃ સદિહારં [સત]ત્રિશે ચ વર્ષે વહતિ મગવતો જન્મતઃ કારિતાસ્તાઃ (સા) । શ્રીદેવાર્યસ્ય યસ્યોહ્લસદુપલમયી પૂર્ણરાજેન રાજા શ્રંકેશીસુ(શિના) પ્રતિષ્ઠઃ(ષ્ઠઃ) સ જયતિ હિ જિનસ્તીર્થમુંડસ્થલસ્તુઃ(સ્થઃ) ।”
સં[૦] ૧૪૨૬ સંવત્ શ્રીવીરજન્મ ૩૭....શ્રીવીરજન્મ ૩૭ શ્રીદેવા જારૂં પૂં....ન કારિતં ॥”^{૧૪}

—પૂર્વે હ્રદયસ્થકાળમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી આણુની ભૂમિમાં વિહાર કરતા હતા. તેમના જન્મથી લઈને ૩૭ મા વર્ષે તેમની ઉલ્લાસભરી પાપાણુની પ્રતિમા પૂર્ણરાજ નામના રાજાએ ભરાવી અને જેની શ્રીકેશી નામના ગણધરે પ્રતિષ્ઠા કરી, તે મુંડસ્થલ તીર્થમાં રહેલા તે જિનેશ્વર ભગવાન જયવંતા વર્તે છે. સં. ૧૪૨૬ સંવત્ વીર જન્મથી ૩૭. શ્રીદેવા, વા.૩. પૂ....ભરાવી.

આ લેખ, ભગવાન મહાવીરસ્વામી આણુ ઉપર હ્રદયસ્થકાળમાં આવ્યા હતા, એ સંબંધે પ્રકાશ ફેંકે છે, જે વિદ્વાનો માટે શોધનો વિષય છે; કેમકે અત્યાર સુધીની શોધ ઉપરથી જણાયું છે કે, આ મરુભૂમિમાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી ક્યારે પણ પધાર્યા નહોતા, ત્યારે આ લેખની હકીકત ઉપર વિશેષ ધરામર્શ અને શોધખોળ કરવાનું આવશ્યક બને છે.

આ હકીકતને સમર્થન કરતા તેરમી શતાબ્દીમાં થયેલા શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ પોતાની ‘અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા’માં આ પ્રકારે નોંધે છે:^{૧૫}—

“અન્વયગિરિવરમૂલે, મુંડસ્થલે નંદીરુક્લ અહમગે । હ્રદયસ્થકાલિ વીરો, અચલસરીરો ઠિઓ પઢિમં ॥ ૧૭ ॥
તો પુનરાયનામા, કોઈ મહથા જિપત્સ મત્તોષ । કારહ પઢિમં વરિસે, સગતીસે (૩૭) વીરજન્માઓ ॥ ૧૮ ॥
ફિંચૂણા અદારસવાસસયાણ ય પવરતિત્થસ્સ । તો મિત્થઘણસમીરં, યુણેમિ મુંડસ્થલે વીરં ॥ ૧૯ ॥”

પૂર્વોક્ત શિલાલેખ અને આ ‘તીર્થમાળા’ના ઉલ્લેખનો ઐતિહાસિક સૂર એક છે કે, ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછી ૩૭ મા વર્ષે પૂર્ણરાજ નામના રાજાએ મુંડસ્થલમાં શ્રીવીર ચૈત્ય બનાવ્યું.

સં. ૧૪૨૬ માં પોરવાડ જ્ઞાતિના મહીપાલના પુત્ર શ્રીસિરપાલે તેનો અર્જોદ્ધાર કરાવી દંડ-કલશાદિની પ્રતિષ્ઠા શ્રીમાન કલ્કસૂરિ શિષ્ય શ્રીસર્વદેવસૂરિએ કરી, એવો લેખ છયોકીના સ્તંભ ઉપર કોતરેલો છે.^{૧૬} આથી જણાય છે કે આ મંદિર સં. ૧૪૨૬ કરતાં પ્રાચીન છે. એ સંબંધે શિલાલેખીય પુરાવા પણ સાંપડે છે.

છયોકી અને સલામંડપના સ્તંભો ઉપર ઉત્કીર્ણ સં. ૧૨૧૬ ના ચારેક લેખો જોવાય છે.^{૧૭} આથી માની શકાય છે કે, તેરમા અને પંદરમા સૈકામાં આનો અર્જોદ્ધાર થયો. તેરમા સૈકામાં થયેલા અર્જોદ્ધારમાં સંભવતઃ નાના મંદિરને સ્તંભો યુક્ત વિશાળ બનાવ્યું હશે.

વળી, સં. ૧૪૮૨ ના એક લેખમાં રાજા કાન્હડદેવના પુત્ર વીસલદેવે આ મંદિરને ગામ વગેરે કંઈક ભેટ કર્યા સંબંધે ઉલ્લેખ છે.^{૧૮} આ લેખથી એ સમયે આ તીર્થના મહિમાથી આકર્ષાઈને રાજાઓ પણ તીર્થના રક્ષણ માટે દાન આપીને પોતાની શ્રદ્ધાભક્તિ બતાવતા હતા.

આ બધાં ઐતિહાસિક પ્રમાણો મુંડસ્થલ (મુંગથલા)ના મહાતીર્થને અતિપ્રાચીન કાળનું પુરવાર કરે છે.

૧૩. એ જ ગ્રંથનું પૃષ્ઠ : ૮૬.

૧૪. “અર્જુદાયલ પ્રદક્ષિણા જ્ઞેન લેખ સદોહ ” લેખાંક : ૪૮

૧૫. “અન્વયગચ્છીય-પન્વપ્રતિકમણુ સૂત્ર ” પૃષ્ઠ : ૮૧

૧૬. “અર્જુદાયલ પ્રદક્ષિણા જ્ઞેન લેખસદોહ ” લેખાંક : ૪૮, ૫૦

૧૭. એજન : લેખાંક : ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭

૧૮. એજન : લેખાંક : ૫૬

ગિરિવર

ખરાડીથી પશ્ચિમમાં ૬ માઈલ દૂર ગિરિવર નામે ગામ આયુગિરિની તળેટીમાં વસેલું છે. અહીં પાટનારાયણનું પ્રાચીન મંદિર છે. તેમાં સં. ૧૧૮૧ અને સં. ૧૩૪૩ ના બે ઇતિહાસોપયોગી શિલાલેખો છે. આ શિલાલેખોથી ગામ પુરાણું હોય એવું અનુમાન થાય છે.

આ પાટનારાયણ-વિષ્ણુમંદિરના પ્રવેશદ્વાર પર નકશીવાળા સ્તંભો, આરશાખ વગેરે પ્રાચીન જૈન મંદિરના હોય એમ તેમાં મંગળમૂર્તિ તરીકે આલેખેલી તીર્થંકર મૂર્તિઓથી જણાય છે.

ગામના પશ્ચિમ દિશાના ઝાંપામાં એક તૂટેલા મંદિરના અવશેષો પડ્યા છે. લોચતળિયાનો થોડો ભાગ અને પાયા જે વિદ્યમાન છે એ ભેતાં આ જૈન મંદિર હોવાનું જણાય છે.

વાજનવાળા (તોડાનો દરવાજો) :

ખરાડીથી ૧૦૧ માઈલ દૂર વાજનવાળા ગામ છે. ત્યાંથી ૧૧ માઈલ દૂર 'તોડાનો દરવાજો' છે. આ દરવાજાની આંધણી અને પથ્થરો એની પ્રાચીનતા સૂચવી રહ્યા છે. લોકો આને 'ચંદ્રાવતીના દરવાજો' પણ કહે છે. ચંદ્રાવતી નગરીનો વિસ્તાર અહીં સુધી હશે. આજે તો અહીં કોઈ ગામ કે વસ્તી નથી.

આ દરવાજા પાસે એક ખંડિત મંદિર છે, આખુલે આરસપાણાનું બનેલું જણાય છે. હજી બે દેરીના મંડપો બચેલા જોવાય છે. એને ભેતાં આ ખંડિયેર જૈન મંદિર હોવાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

દરવાજા બહાર એક સુરહીનો પથ્થર છે. તેમાં સ્ત્રી-ગર્હભનું ચિહ્ન છે. એ પર સં. ૧૨૮૭ (૫૭) નો લેખ જણાય છે. એ ઉપરથી આ સ્થળ પ્રાચીન જણાય છે.

દંતાણી :

ખરાડીથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૩ માઈલ દૂર આયુગિરિની તળેટીમાં દંતાણી નામનું ગામ છે. અહીંના ખંડિત જૈન મંદિરમાં છયોકીના ડાબા હાથ તરફના સ્તંભ પર સં. ૧૨૬૮ નો લેખ છે; તેમાં 'દંતાણી' ગામનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૨૯૮ વર્ષે માદ્રગ સુદિ ૫ બુધે દંતાણીગ્રામે શ્રીપાર્શ્વનાથચૈત્યે શ્રે ૦ જયતાકેન પુત્રવસ્તુપાલશ્રેયસે ચતુષ્કાપદેશ્વરં સ્તંભઃ દઃ (?) ॥ ”

આ લેખ પરથી આ ગામ સં. ૧૨૬૮ પહેલાનું હોવાનું નિશ્ચિત છે અને એ સમયે અહીં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું એમ પણ જણાય છે.

' અંચલગચ્છીય પટ્ટાવલી ' (પૃ ૧૨૭) માં જણાવ્યું છે કે, શ્રીજયસિંઘસૂરિ સં. ૧૧૪૧માં આ ગામમાં પધાર્યા હતા અને તેમના શિષ્ય આર્યરક્ષિતસૂરિએ પોતાના જન્મથી આ ગામને પાવન કર્યું હતું.

ગામની પૂર્વ દિશામાં એક વિશાળ જૈનમંદિર ખાલી ભાલું છે. મૂળભાગે, ચૂદમંડપ, છયોકી, સલામંડપ, શુંગરચોકી અને ભમતીના કેટલુકા વિશાળ આકૃતિનું આ મંદિર છે. આખુલે મંદિર સફેદ પથ્થરથી બનેલું છે. સલામંડપની કેટલીક છત અને કેટલો થોડો ભાગ પડી ગયો છે. સામાન્ય જીર્ણોદ્ધારથી આખુલે મંદિર ટકી રહે એવું છે. આ મંદિરમાંથી મૂર્તિઓ, પળાસનના પરિકરો અને ગોખલાના પથ્થરો કોણ કયારે લઈ ગયું તે જાણવામાં નથી. સંભવ છે કે, અહીં કોઈ શ્રાવક ન રહેવાથી મંદિરને વધાવી લેવામાં આવ્યું હોય.

આ મંદિર અને ગામની પ્રાચીનતા સંબંધે ઉપર્યુક્ત લેખ કરતાં વધુ પ્રાચીન સં. ૧૨૧૬ નો સ્તંભલેખ આમાંથી મળે છે અને એ બધા લેખો જીર્ણોદ્ધાર સમયના હોવાથી મંદિર બારમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ એવું અનુમાન છે.

અહીં પાદરમાં એક જૈન મૂર્તિ અંડિત પડેલી હતી. તેમાં સં. ૧૧૩૬ નો પ્રાચીન લિપિમાં સ્પષ્ટ લેખ હતો, તે આ અંડિત મંદિરની જ મૂર્તિ હોવી જોઈએ. ધવલીના એક મંદિરમાંની અંડિત મૂર્તિ જે અહીંથી લઈ જવામાં આવી છે તેના ઉપર સં. ૧૧૩૬ નો લેખ છે. સં. ૧૩૪૫ ના એક સ્તંભલેખ પરથી જણાય છે કે, એ વખતના અહીંના ઠાકોરે આ મંદિરને જે ખેતર વગેરે દાન આપેલું હતું. એ લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સંવત્(ત) ૧૨૪૫ વૈશાખ સુ ૮ શુક્રે સ્વસ્તિશ્રીચંદ્રાવત્યાં । મહારાજાધિરાજશ્રીવિસલવિજયરાજ્યે શ્રીસારંગદેવવિજયરાજ્યે
દંતાણીમામે પ્રમાશ્વ(રા)શ્વિય રાજદે મજદેવાહા ઠ૦ સાત રા પ્રતાપશ્રીહેમદેવ શ્રીપાર્શ્વદ્વયોઃ ત્રાપદે ક્ષેત્રદ્વયં પ્રદત્તં । અચંદ્રાર્ક.....
રા[૦] મહિપાલદેવસુત રા૦ સુહૃદસિંહેન યાત્રારથે(ત્રાર્થે) દ્રામ ૪ સિની પદતા (પ્રદત્તાઃ) ॥ ”

આ લેખ જૈનતર રાજવીઓની જૈન મૂર્તિ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાનો અને જૈનધર્મના પ્રભાવનું ગૌરવ છત્તું કરે છે.

૧૫૪. કુંભારિયા

(કોઠા નંબર : ૩૦૨૦-૩૦૨૪)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૧૪ માઈલ દૂર કુંભારિયા નામે ગામ છે. પ્રાચીન શિલાલેખોમાં આલેખાયેલું ‘ આરાસણાકર એ જ આ કુંભારિયા. શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે કે, સત્તરમા સૈકા સુધી આ ગામ ‘ આરાસણા ’ના નામે પ્રસિદ્ધ હતું. તેને ગદલે ‘ કુંભારિયા ’ નામ કેમ પડ્યું હશે એ જાણી શકાતું નથી. ડો. ભાંડારકર કહે કે, “ કુંભારિયાની આસપાસ અવશેષો પડેલાં છે તે ઉપરથી એક જમાનામાં અહીં ઓછામાં ઓછાં ૩૬૦ જિનમંદિરો હોવાં જોઈએ એવું અનુમાન નીકળે છે. ” કાર્પાસ સાહેબ ભિમેરે છે કે, “ ધરતી કંપને લીધે આરાસણાનાં ઘણાંખરાં મંદિરો જમીનદોસ્ત થઈ ગયાં હશે. ” પણ એ માટે કશું પ્રમાણ જડતું નથી. અલગત, એક કાળે આ ગામ મોટું નગર અને વેપારનું મથક હોય એવું અનુમાન અહીંનાં મંદિરો અને સુરહીના લેખમાં આલેખેલી વેપાર પરના લાગાની વ્યવસ્થા ઉપરથી નીકળે છે. અહીંની વસ્તી કચારે, શા કારણે ઉચાળા ભરી ગઈ તે જાણવાને કશું સાધન નથી. આજે તો વેરાન બનેલા આ પ્રદેશમાં માત્ર ૫ જૈન મંદિરો, ૧ હિંદુ મંદિર અને ૧ જૈન ધર્મશાળા સિવાય નથી કોઈ મકાન કે નથી કોઈ વસ્તી.

આ પાંચે મંદિરો આલીશાન અને ઐતિહાસિક છે. એની સ્થાપત્ય કળા આજે પણ પ્રેક્ષકોને આણુ પરના દેલવાડાનાં મંદિરો જેટલી જ દિઠમૂઠ બનાવે છે.

૧. શ્રીસંભવનાથ લગવાનનું મંદિર બીજાં મંદિરો કરતાં પ્રમાણમાં નાનું અને ઘાટમાં પણ અલગ તરી આવે છે. એના શિખર અને દરવાજામાં કોરણી કરેલી છે. આની રચનામાં મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ફરતો કોટ બનેલો છે. મૂળનાથકે તરીકે શ્રીસંભવનાથ લગવાનની પ્રતિમા છે. આમાં એક શ્રાવક-શ્રાવિકાની યુગલપ્રતિમા છે ને ૧૦ ખાલી પરિકરો છે.

૨. શ્રીશાંતિનાથ લગવાનનું મંદિર આખુંયે આરસનું બનેલું છે ને પ્રાચીન પણ છે. આ મંદિરની દેરીઓ અને પખાસણુની ગાદીઓ ઉપર સં. ૧૧૩૮ ના લેખો મળી આવે છે. સંભવ છે કે, આ મંદિર એ સમયનું હોય. મૂળનાથકની ગાદી નીચે સં. ૧૩-૦ નો લેખ છે પણ એ ગાદી પાછળથી જીર્ણોદ્ધાર વખતે લગાવી હશે. મૂળનાથકનો ફેરફાર થયાનું પણ એ લેખમાંથી જાણવા મળે છે. આજે અહીં મૂળનાથક શ્રીશાંતિનાથ લગવાન બરાબર છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ૧૬ દેરીઓ તેમજ ૧૦ ગોખલાઓથી મંડિત છે. છચોકીઓમાં ગૂઢમંડપના મુખ્ય દરવાજાની બંને બાજુએ જે કોરણીવાળા ગોખલા છે. છચોકી, સભામંડપના ગુંબજો ને સ્તંભોમાંની કોરણી, સભામંડપની બંને બાજુની છતોમાં આલેખાયેલા સુંદર ભાવો વગેરે જોઈને તો આજુનાં મંદિરોની શિલ્પકળાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. મંદિરના એક ખૂણાની દેરીમાં એક જ પથ્થરમાં કંડારેલું ત્રણ ગઢવાળું સમવસરણુ મનોહર છે. અંડિત પરિકરો, પખાસણો અને તોરણો આપણી દીનદશાનું ભાન કરાવી રહ્યાં છે.

મંદિરના ઘૂમટને ઝીલી રાખતા આઠ સ્તંભો અષ્ટભદ્ર આકૃતિવાળા છે. તેના ઉપર સુંદર ચાર તોરણો છે પણ સાવ તૂટી ગયાં છે. માત્ર પશ્ચિમ બાજુનું એક તોરણ બચેલું છે. આ તોરણોની બંને બાજુએ ચાર ગોખલાઓ છે. તેમાં સં. ૧૧૩૮ ને ૧૧૪૬ ના લેખો કારાયેલા છે.

આ મંદિરની નજીકમાં બે સુરહીના પથ્થરો ઊભા છે. તેના ઉપર સં. ૧૩૧૨ અને ૧૩૩૨ના લેખો છે. તેમાં વેપાર પરના લાગાની વ્યવસ્થા આલેખી છે; જે તે સમયમાં આ નગરના વેપારી મથક તરીકેનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે.

૩. શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર મૂળભારે, ગૂઢમંડપ, છચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી ને બંને તરફ થઈને ૨૪ દેવકુલિકાઓ તેમજ એક ગોખલા ને શિખરબંધી રચનાવાળું દેવવિમાન જેવું શોભી રહ્યું છે. આખું મંદિર મકરાણા આરસનું બનેલું છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરિકરવાળી એકતીર્થી રમણીય પ્રતિમા ઘિરાળે છે. તેના ઉપર શ્રીવિજયદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠિત સં. ૧૬૭૫નો લેખ છે પરંતુ મંદિર એથીયે પ્રાચીન હોવાના લેખો આમાંથી જ જડી આવે છે. મતલબ કે, મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો આ લેખ જીર્ણોદ્ધાર સમયનો સાબિત થાય છે.

ગૂઢમંડપમાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન અને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરિકરવાળી બે કાઉસગિયા મૂર્તિઓ છે. તેના ઉપર સં. ૧૧૭૬ના લેખો છે. આ સિવાય ખાલી પડેલું ત્રિતીર્થીનું પરિકર, પરિકર વિનાના છૂટા કાઉસગિયા, અંબિકા-દેવીની મૂર્તિ વગેરે જોવાય છે.

છચોકીમાં બે બાજુના બે ગોખલામાં મૂર્તિ વિનાનું પરિકર ગાદીવાળું છે. વળી, ગૂઢમંડપ અને સભામંડપના સ્તંભો, તોરણો, બંને તરફની એકેક દેરીના દરવાજા અને શિખરમાં કોરણોનો અંબાર ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા છે. ઉત્તરીય દરવાજેથી પ્રવેશ કરતાં જમણા હાથ પર મકરાણાના બે સ્તંભો ઉપર રમણીય તોરણ ગોઠવેલું છે. આ સ્તંભો અને તોરણો પાછળથી લગાવેલા હોય એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૧૬૫નો લેખ નજરે પડે છે.

૨૪ દેરીઓમાં મોટે ભાગે પરિકર અને પચાસણુ ગોઠવેલાં છે. તેમાં તેરમી શતાબ્દીના મધ્યભાગના લેખો જોવાય છે. બે દેરીઓમાં નકશીદાર સ્તંભો ઉપર તોરણો ગોઠવેલાં છે. એક ગોખલાના પચાસણુની ગાદી ઉપર સં. ૧૧૬૧નો લેખ ઉત્કીર્ણ છે. એ પહેલાં આ મંદિર બન્યું હોય એમ માનવાને કારણ મળે છે. કેટલાંક તોરણો પડી ગયાં છે, માત્ર એક બચેલું છે.

ગૂઢમંડપનો દરવાજો અને નકશીવાળી બે દેરીઓના દરવાજા ઉપર ભગવાનનાં કલ્યાણકો અને ૧૪ સ્વપ્નના ભાવો કોતરેલા છે. આ ભાવોનો મહિમા સમજવા જેવો છે. આનો જીર્ણોદ્ધાર થોડા સમય પહેલાં જ થયો છે.

૪. શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિર જેવી જ રચનાવાળું છે. ફરક એટલો છે કે આમાં કોરણોનું પ્રમાણ વધુ છે.

મૂળભારામાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીર ભગવાનની મોટી એકતીર્થીના પરિકરચુક્ત મનોહર મૂર્તિ છે. બંને બાજુએ એકેક યક્ષ તથા અંબિકાદેવીની મૂર્તિ છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૬૭૫નો શ્રીવિજયદેવસૂરિએ આરસણામાં પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો મોટો લેખ છે. તેના પરિકરની ગાદી નીચે સં. ૧૧૨૦નો જૂની લિપિમાં લેખ છે. તેમાં 'આરાસણા'નું નામ આપેલું છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિર લગભગ આ સમયમાં કે તે પહેલાં બનેલું હોવું જોઈએ. ગૂઢમંડપમાં પરિકર-ચુક્ત બે કાઉસગિયા છે. તેના ઉપરના લેખો કંઈક ઘસાઈ ગયાં છે છતાં સં. ૧૧૧૮ના લેખો હોવાનું જણાય છે.

રંગમંડપ અને છચોકી તેમજ ભમતીની દેરીઓ વચ્ચે બંને તરફ થઈને ૧૪ ખંડોમાં તો કોરણી ખીચોખીચ ભરેલી છે. પાંચ ખંડોમાં સુંદર ભાવો આલેખેલા છે. આ ભાવો ભગવાનની વિશિષ્ટ ઘટનાઓનો તાદૃશ ચિતાર રજૂ કરે છે. એ જોતાં બહુ કાળના પડદાઓ ચીરાઈ જાય છે ને એ સમયની ભૂમિમાં આપણે વિહરી રહ્યા હોઈએ અને ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર કરી રહ્યા હોઈએ એવો ઉલ્લાસ થઈ આવે છે. તેમાંના કેટલાક ભાવો આ પ્રકારે છે:—

(૧) રંગમંડપ તથા ભમતીની દેરી વચ્ચેની છતના જમણા હાથ તરફ, સાત ખંડોમાં—અતીત અને ભાવિ ચોવીશીના માતાપિતા તથા એકેક છત્રધર કોરેલા છે.

(૨) બીજા ખંડમાં—વર્તમાન ચોવીશી તથા તેમના માતાપિતા તેમજ ચૌદ સ્વપ્ન, મેરુ પર્વત ઉપર ઇંદ્ર મહારાજ ભગવાનને ખોળામાં બેસાડીને બંને તરફ ઊભેલા બે ઇંદ્રોદ્ધાર કળશનો અભિષેક કરાવી રહ્યા છે. કમઠ પંચાગ્નિનું તપ કરી રહ્યો છે ત્યારે શ્રીપાર્શ્વકુમાર ત્યાં આવીને લાકડામાંથી બળતો સાપ બહાર કઠાવી રહ્યા છે. તે પછી ધરણેન્દ્ર ભગવાનને નમસ્કાર કરવા આવી રહ્યો છે. શ્રીપાર્શ્વપ્રભુનું સમવસરણુ, મરુભૂતિએ પ્રભુ ઉપર શિલા મૂકવી, તેમજ અનુત્તર વિમાનના ભવો વગેરે ભાવો કોતરાયેલા છે.

(૩) ત્રીજી છતમાં—શ્રીશાંતિનાથપ્રભુનું સમવસરણુ, તેમના માતાપિતા વગેરે જોવાય છે ને બીજી તરફ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના પંચકલ્યાકનો ભાવ આલેખેલો નજરે ચડે છે.

(૪) છઠ્ઠા ખંડમાં—કોઈ તીર્થંકર ભગવાનના પંચકલ્યાણુકનો ભાવ અને તેમના જીવનની વિશિષ્ટ ઘટનાઓની આલેખના છે. સાતમા ખંડમાં—પંચ કલ્યાણુકનો ભાવ તથા ચાર-પાંચ હાથી-ઘોડા વગેરેનો ભાવ અંકિત છે. બધા ઉપર નામો પણ લખેલાં છે.

(૫) ડાબી બાજુના સાતમા ખંડમાં—આચાર્ય મહારાજ સિંહાસન ઉપર બેઠેલા છે. શિષ્યો નમસ્કાર કરી રહ્યા છે અને ગુરુ તેમના મસ્તકે હાથ મૂકી આશીર્વાદ આપી રહ્યા છે. વળી, વચમાં બીજા આચાર્ય મહારાજ જેઓ હાથ જોડીને નમસ્કાર કરી રહ્યા છે તેમની સામે ઠવણી—સ્થાપનાચાર્ય મૂકેલા છે.

(૬) પહેલી છતમાં પણ ઉપર પ્રમાણેનો ભાવ જણાય છે.

મંદિરના દક્ષિણ દિશાના બારણાથી પ્રવેશ કરતાં ડાબા હાથ તરફ ચતુર્દારવાળી એક દેરીમાં મકરાણા આરસમાં ઘડેલું સુંદર સમવસરણુ ત્રણ ગઢવાળું છે. તેના ઉપર છત્ર છે અને પર્ષદાની સ્પષ્ટ આકૃતિઓ અંકિત થયેલી છે. આખુલે સમવસરણુ ઝીણી કોરણીથી સુશોભિત લાગે છે.

મૂળમંદિરના શિખરમાં ભરચક કોરણી ભરેલી છે. મૂળગભારાની પાછળના ત્રણે ગોખલામાં ખાલી પરિકરો રાખેલાં છે. બાજુના ભાગમાં સામાન રાખવાની બે ખંડવાળી એક ચોરડી છે.

શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન પાસેના મૂળગભારામાં બે સ્તંભો ઉપર સુંદર નકશીવાળું તોરણ હતું તેને સમવસરણુના દરવાજા બહાર લાવીને ગોઠવ્યું છે. તેના ઉપર સં. ૧૨૨૩નો લેખ છે.

૫. શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર અહીંનાં બધાં મંદિરોમાં સૌથી મોટું, વિશાળ અને ભવ્ય છે. મંદિરની સુંદર આંધણીને દૂરથી જોતાં જ મૂળનાથક ભગવાનની મૂર્તિ નજરે ચડે છે. એના અંધાવનાર શ્રેષ્ઠીના ત્યાગ અને મંદિર આંધનાર સ્થપતિના અજબ કૌશલ પ્રતિ આપણું હૃદય ભાવલીનું બનીને પ્રથમ દર્શને શિર ઝુકાવી દે છે.

ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરચિત 'તપગચ્છ પટ્ટાવલી'માં જણાવ્યું છે કે, "શ્રીવાદી દેવસૂરિએ (સમય: સં. ૧૧૭૪ થી ૧૨૨૬) આરાસણામાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી."

“તથા આરામણે ચ નેમિનાથપ્રતિષ્ઠા કૃતા ॥”

વળી, 'ઉપદેશ સંપત્તિ' (અધિકારના ઉપદેશ ૮)માં પાસિલ નામના શ્રેષ્ઠીએ આ નેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર અંધાવ્યું અને શ્રીવાદી દેવસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી એવી કથા આલેખી છે: એ કથાનો સારભાગ આ છે:

“આરાસણા નગરમાં ગોગા મંત્રીનો પુત્ર પાસિલ નામે વસતો હતો. તે દેવયોગે નિર્ધન બની ગયો. એક દિવસે વ્યાપાર માટે તે પાટણ ગયો. ત્યાં દેવદર્શને જતાં તે રાજવિહાર પ્રાસાદનું પ્રમાણુ પૂજા ધ્યાનપૂર્વક જોવા લાગ્યો. એ માગે જતી હાંસી નામની એક શ્રીમંત શ્રાવિકાએ તેના દરિદ્ર દેહાર જોઈને કંઈક ઉપહાસમાં કહ્યું: “શું તમારે આવું ચૈત્ય અંધાવવું છે, જેથી આટલી બારીકાઈથી આ પ્રાસાદનું નિરીક્ષણ કરી રહ્યા છો?”

“જેન ! આ કાર્ય મારા માટે હુર્ધટ છે. છતાં જો હું આવો પ્રાસાદ બંધાવું તો તમારે ત્યાં આવવું એવી વિનંતિ કરું છું.” પાસિલે દુઃખિત હૃદયે પણ ખૂબ નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

હાંસી શ્રાવિકાના ઉપહાસનો ખટકો એના હૃદયમાં ઘોળાયા કરતો હતો; તેથી તેણે ગુરુએ કહેલા આમનાયપૂર્વક અંબિકાદેવીની આરાધના કરી. પાસિલના ભાગ્યયોગથી અંબિકાએ પ્રત્યક્ષ થઈ કહ્યું: “સીસાની ખાણ મારા પ્રભાવથી રૂપાની થશે, તે વડે તું જૈન પ્રાસાદનું નિર્માણ કરશે.”

આવા પ્રકારનો આદેશ મેળવીને તેણે આરાસણામાં શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. એક સમયે વિહાર કરતા ગુરુમહારાજ ત્યાં પધાર્યા અને પાસિલને પૂછ્યું: “ભદ્ર ! ચૈત્યનિર્માણનું કામ સમાધિપૂર્વક બરાબર ચાલે છે ને ?” તેણે જવાબ આપ્યો: “દેવ અને ગુરુના પ્રસાદથી ઠીક ચાલે છે.” આ જવાબથી અંબિકાદેવી કુપિત થઈ કે ખરેખર, આ પાસિલ કૃતધ્ન લાગે છે. મારો ઉપકાર તો માનતો નથી. આથી તે ચૈત્યનું કામ શિખર સુધી બનીને અટકી ગયું.

દીર્ઘદષ્ટિ પાસિલે તાબડતોબ પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનો નિર્ણય કર્યો અને પાટણથી ગુરુમહારાજ અને હાંસી શ્રાવિકાને સાદર આમન્ત્રણ મોકલ્યું. તેણે ગુરુમહારાજ શ્રીવાદી દેવસૂરિના હાથે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની મોટા સમારોહપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. એ જ વખતે હાંસી શ્રાવિકાએ પાસિલને વિનંતિ કરી: “જો તમે કહેો તો હું અહીં મંડપ કરાવવાને ઇચ્છું છું. તેને માટે વસ્ત્ર લાવી આપો.” આથી તે હાંસી શ્રાવિકાએ નવ લાખ રૂપિયાના ખર્ચથી ‘મેઘનાદ’ નામનો મોટો મંડપ રચાવ્યો. વેપારીઓએ ત્યાં બીજા પ્રાસાદો પણ રચાવ્યા. ત્યારથી આ નગરી તીર્થરૂપ બની ગઈ.”

આ કથાની એક માત્ર હકીકતથી જ્યાલ આવી જાય છે કે, જેની મંડપરચનામાં નવ લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો તે મંદિરનિર્માણમાં કેટલા રૂપિયા લાગ્યા હશે ? ખરેખર, આવા ભવ્ય મંદિર માટે લાખો રૂપિયાનો વ્યય કરનાર શ્રેણીની લાવના કેવી ઉદાત્ત હશે એનું માત્ર અનુમાન કરવાનું રહે છે.

મૂળભૂતરો, મોટો ગૂઢમંડપ, દશ ચોકીઓ, વિશાળ રંગમંડપ, શૃંગારચોકીઓ, બંને બાજુના બે મોટા ગભારા, ૨૪ દેવકુલિકાઓ અને ઉત્તર શિખરથી યુક્ત આ મંદિર બંધાયેલું છે. શિખર સાથેનું આખું મંદિર મકરાણા આરસનું બનેલું છે. શિખરનો ઘાટ તારંગાના અજિતગિનપ્રાસાદ જેવો છે. દશચોકીના બધા સ્તંભો ઉપર ઝીણી કેરણી કરેલી છે. એકેક સ્તંભ બાજુ શિલ્પગુચ્છ જેવો ઊભેલો જેવાય છે. આખુના દેલવાડાના મંદિર જેવા જ આ સ્તંભો છે. સંભવ છે કે દેલવાડાના સ્થપતિઓ જ આ મંદિરમાં કામે લાગ્યા હોય. કુલ ૯૪ સ્તંભો તો દેવદેવીઓની મૂર્તિવાળા કેરણીથી ભરેલા છે.

મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ મનોહર છે. તેના ઉપર સં. ૧૬૭૫નો લેખ છે. આથી માની શકાય એમ છે કે, આ મંદિરમાં પ્રથમ શ્રી વાદી દેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિ ખંડિત થતાં તેના સ્થાને વેરા સજપાલે નવી મૂર્તિ ભરાવી સં. ૧૬૭૫ ના માઘ સુદિ ૪ ને શનિવારે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજય-દેવસૂરિના હાથે કરાવી હશે.

મૂળનાયકની આસપાસ એકતીથી પાષાણનું પરિકર હતું. તેમાં બે મોટા સુંદર ઈંદ્રો કેરેલા હતા. તે પરિકર અને ઈંદ્રો આજે ભમતીમાં અસ્તવ્યસ્ત પડેલા છે. ગૂઢમંડપમાં આર કાઉસગિયાઓ પરિકરવાળા છે. એક કાઉસગિયા ઉપર સં. ૧૩૧૪ નો લેખ છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, “આ કાઉસગિયા આરાસણા નગરના નેમિનાથ ચૈત્યની અંદર સ્થાપન કરેલા છે.” બીજા બે કાઉસગિયા ઉપર સં. ૧૨૧૪ના લેખો છે. સં. ૧૩૧૦ની સાલનો એક ૧૭૦ જિનનો શિલાપદ્ છે.

છયોકીને બદલે અહીં બે હારમાં દશચોકીની રચના છે. તેમાં ડાબા હાથ તરફના ગોખલામાં સં. ૧૩૨૩ના લેખવાળી નંદીશ્વરદ્રીપની આલેખના સુંદર રીતે કરેલી જેવાય છે. છયોકીના ડાબા હાથ તરફના કેરણીવાળા એક સ્તંભ ઉપર લેખ છે. તેમાં ઉલ્લેખ છે કે, “સં. ૧૩૧૦ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણાના પૌરવાડ શ્રાવક આસપાલે

શ્રીઅરિષ્ટનેમિ જિનચૈત્ય માટે ચંદ્રગચ્છીય શ્રીરત્નપ્રલસૂરિના ઉપદેશથી શક્તિ મુજબ આ સ્તંભ કરાવ્યો.” એવી હકીકત આવેળી છે.

સભામંડપમાં ડાળા હાથ તરફના ગભારામાં મૂળનાયક શ્રીઆદીધર ભગવાનની એકતીર્થી પરિકરચુક્ત પ્રતિમા સં. ૧૬૭૫માં શ્રીવિજયદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠિત છે. જમણા હાથ તરફના ગોખલામાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભવ્ય અને દર્શનીય પરિકરવાળું જિંબ છે. પણ તેના ઉપર લેખ નથી. આ પ્રતિમાની ઊંચાઈનું પ્રમાણ તેમના મસ્તકે પૂજા કરવા માટે બાબુમાં મૂકેલી લાકડાનો ઘોડી ઉપરથી અનુમાની શકાય છે.

મૂળગભારાની પાછળની ભીંત ઉપર સુંદર કોરણીભર્યાં મુશોભનો આવેળ્યાં છે. તેમાં ગજથર, નર-નારીનાં બેડલાં-વાળો નરથર અને યજ્ઞ-યજ્ઞિણીની મોટી આકૃતિઓ કોરેલી છે.

ભમતીમાં મંદિરનાં સેંકડો અવશેષો, જેમાં પરિકરેના ટુકડા, ગાદીના ભાગો, કાઉસગિયા, ઈંદ્રો, જિનમાતૃપટ્ટો, ચોવીશીના પટ્ટો વગેરે ખડિત કે અખડિત આકૃતિઓ પડેલી છે. એક સ્તંભચુક્ત મોટું મનોહર તોરણ પણ છે. કેટલાંયે અવશેષોમાં લેણો પણ ભેવાય છે. એમાંનો એક સં. ૧૨૦૪નો લેખ છે, જેમાં “આરાસણાઅરિષ્ટનેમિચૈત્ય” એવો ઉલ્લેખ કરેલો વંચાય છે.

આબુના દેલવાડાના મંદિર જેવો જ સમળીવિહારનો અડધો ભાગ આ મંદિરના પાછળના ભાગના ગોખલામાં ચોડી દીધેલો ભેવાય છે. તેના ઉપરના લેખમાં જણાવ્યું છે કે—“સં. ૧૩૩૮ના જેઠ સુદિ ૧૪ને શુક્રવારે શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના મંદિરમાં સંવિજ્ઞ યથોધરસૂરિ-સંતાનીય શ્રીવર્ધમાનસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરેલો આ પટ્ટ આરાસણાના રહેવાસી પોરવાડ ગોનાના વંશમાં થયેલા તુલહારી આસપાસે-શ્રાવિકા આસિણિ વગેરે વિસ્તૃત કુટુંબ સહિત-શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામી જિંબ અને અશ્વાવખોધ સમલિકાવિહારનો પટ્ટ કરાવ્યો છે.”

આ પટ્ટમાં લંકાના રાજા, તેમના ખોળામાં રહેલી રાજકુમારી, ભેટણું ધરી ઊભેલા જૈન ગૃહસ્થનાં પગલાં અને અશ્વ વગેરે આરસમાં કોતરેલું છે. તેની નીચે ઉપચુક્ત લેખ છે.

કાઠી નાખેલા આ પટ્ટનો ખીજો અડધો ભાગ દેરીઓ પાસે જ્યાં પખાસણ વગેરે પડ્યાં છે ત્યાં દીવાલ પાસે પડ્યો છે તેમાં સમુદ્ર, નર્મદા નદી, ઝાડી, સમળી, પાર્શ્વ, જૈન આચાર્ય, અને વહાણ વગેરેનો દેખાવ આપ્યો છે.

રંગમંડપની બાબુ પરના દરવાજામાં છેડેની, બે નાના સ્તંભો વચ્ચેની કમાનોમાં મકરમુખ મૂકેલાં છે. આ મુખોના આધારે ગોઠવેલું સુંદર તોરણ કોરણીવાળું છે. આ તોરણ દેલવાડાના મંદિરનાં તોરણોની યાદ આપી રહ્યું છે.

મંડપના સ્તંભોની ખાલી કમાનો, ગૃહમંડપના દ્વારની સામે આવેલી પરસાળના સ્તંભોની કમાનો, તેમજ ઉપરના પાટડા નીચે આવેલા આગળા ઉપરથી જણાય છે કે, અહીં પહેલાં આવાં જ ખીન્દાં તોરણો હશે પણ આજે એ બધાં નાશ પામ્યાં છે.

રંગમંડપમાં ઉપર સ્ત્રીઓ માટે ઝરુખાઓ મૂકેલા છે, જે પૂજામહોત્સવ વખતે ઉપયોગમાં લેવાતા હશે એમ લાગે છે.

આ બધાં મંદિરો ઉપર મહા સુદિ ૫ ના રોજ દેવબંદ ચડે છે.

અહીં વિશાળ ધર્મશાળા અને કારખાતું છે. કુંભારિયાણી તીર્થની સામે જ બે ત્રણ માર્ગલોમાં આરસપહાણની આણો છે. જરી વાવ પાસેથી આજે પણ આરસ નીકળી આવે છે. કાટોડાના કાળા કોલસા જેવા ઢગલાઓ જ્યાં ત્યાં પડ્યા છે તે જમીન સાથે એવા એકમેક થઈ ગયા છે જેથી એ જમીન ખરબચડી લાગે છે. એના ઉપર ખુલ્લા પગે ચાલવું મુશ્કેલ છે. ગામની પાસે જ એક નદીનું વહેણ ખળભળ કરતું વહ્યા કરે છે. એને ઓળંગીને તીર્થમાં જવાય છે.

૧૫૫. આયુ

(કોઠા નંબર : ૩૦૨૫-૩૦૩૪)

ગુજરાતના ઉત્તર સીમાડે આવેલો ગિરિરાજ આયુ આયુરોડ સ્ટેશનથી ૧૨ માઈલના અંતરે આવેલો છે. આયુ વિશે 'મહાભારત' અને 'વિષ્ણુપુરાણ' વગેરે જૈનેતર ગ્રંથો અને વિદેશી યાત્રીઓ પૈકી મેગેસ્થિનિસ (ઈ. સ. પૂર્વે ૩૦૦), પ્લીની (ઈ. સ. ૭૦) વગેરેએ નોંધ લીધેલી હોવાથી એની પ્રાચીન સ્થિતિ પુરવાર થાય છે. જ્યારે પ્રાચીન એવા જૈન આગમ ગ્રંથો પૈકી 'બૃહત્કલ્પસૂત્ર' જેની રચના શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીએ કરેલી મનાય છે, તેમાં 'અર્ધુદ પર્વતની યાત્રામાં સંખડિ (ઉબાણી) કરવામાં આવે છે' એવા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખથી આ યાત્રાભૂમિની પવિત્રતાનું સૂચન મળે છે. 'નાટ્યશાસ્ત્ર'ના કર્તા ભરતે અર્ધુદ સંખડિ ઉલ્લેખ કરતાં આ પ્રદેશની તત્કાર બહુલ ભાષાની વિશેષતા જણાવી છે. લગભગ સાતમા સૈકાના દ્વાબોદર કવિએ રચેલા 'કુટ્ટિનીમતમ્' નામના ગ્રંથમાં આયુના સુષ્ટિસોદર્યનું આહ્લાદક વર્ણન કરેલું જોવાય છે. એ પછી ચૌદમા સૈકામાં થયેલા શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલા 'વિવિધ તીર્થકલ્પ'માં અર્ધુદ નામ પાડવાનું કારણ, ત્યાં થયેલી શ્રીમાતા (કુમારી કન્યા)ની સ્થાપના, બીજાં લૌકિક તીર્થો અને વિમલવસહી તેમજ લૂણવસહી વગેરે મંદિરોની પ્રાચીન-અર્વાચીન (તેમના સમયની) સ્થિતિનું વર્ણન સાંપડે છે; તેના બીજી વિગતો સાથે ટૂંક સાર આ છે:—

અગાઉ આ પહાડ 'નંદિવર્ધન' નામે ઓળખાતો હતો પરંતુ જ્યારથી અર્ધુદ નામના સર્પે અહીં રહેઠાણ કર્યું ત્યારથી તે 'અર્ધુદ' એવા નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. શ્રીમાતા નામની કુમારી કન્યા અહીં તપસ્યા કરવા લાગી ત્યારે 'રસિયા વાલમ' નામના કોઈ યોગીએ તેના રૂપમાં મોહિત થઈ તેના પિતા પાસે તેની સાથે લગ્ન કરવાની માગણી કરી. એ યોગી પ્રસિદ્ધ વાલ્મીકિ ઋષિ હોય એમ કહેવાય છે. એટલે એટલા પ્રાચીન કાળમાં શ્રીમાતાના મરણ પછી તેના પિતાએ કુમારી કન્યા-શ્રીમાતાનું મંદિર અખંડ શીલત્રતના પ્રતીકરૂપે બંધાવ્યું હતું. આજે પણ અહીં શ્રીમાતાનું છૂર્ણ મંદિર છે પરંતુ એ પ્રાચીન નથી. વળી, રસિયા વાલમની મૂર્તિ શ્રીમાતાના મંદિરની બહાર એક તૂટેલા મંદિરના ધૂમટ નીચે પુરુષાકારે ઊભી છે, તેના હાથમાં પાત્ર છે. સંભવતઃ શ્રીમાતાની સાથે લગ્ન કરવાની આશા ભગ્ન થતાં એણે એ પાત્રમાં રાખેલું વિષ પી લીધું હોય એવી કલ્પના એની આખ્યાયિકા અને મૂર્તિરચના ઉપરથી થાય છે. શ્રીમાતાના મંદિર ઉપરાંત અહીં અચલેશ્વર, વશિષ્ઠાશ્રમ અને મંદાકિની (કુંડ) વગેરે લૌકિક તીર્થો છે.

આ પર્વત ઉપર બાર (આજે ચૌદ) ગામો વસેલાં છે. અહીં હરેક પ્રકારનાં વૃક્ષો, વેલડીઓ, ફૂલો, ફળો, ઔષધિઓ અને કંદોનો પાર નથી. ધાતુઓની ખાણો છે અને મંદાકિની વગેરે કુંડો તેમ જ કુદરતી ઝરણાં છે.

વિમલશાહ મંત્રીએ સં. ૧૦૮૮માં બનાવેલો 'વિમલવસહી' પ્રાસાદ અને સં. ૧૨૮૮માં શ્રીવસ્તુપાલ—તેજપાલ મંત્રીશ્વરેએ પોતાના ભાઈના નામે શૈલનદેવ નામના શિલ્પીદ્વારા બંધાવેલો 'લુણિગવસહી' પ્રાસાદ શૈલી રહ્યા છે.

આજે પણ કુદરતના ઉભરાતા વાત્સલ્ય ભાવની પ્રતીતિ કરાવતી તેની વનશ્રી અને સલિલ શોભાથી કેટલાકેએ આયુને નંદનવન તરીકે ઓળખાવ્યું છે. ખડું જોતાં એના સોદર્યને સોળે કળાએ વિકસાવનાર અગિયારમો સદી અને તે પછી થયેલા દાનવીરોએ જ્યારે સંગેમરમરમાં પ્રાણ પૂરીને અર્ધુદ એવી શિલ્પસમૃદ્ધિનું અહીં નિર્માણ કર્યું ત્યારથી આ ભૂમિના રૂપ, રંગ અને પવિત્રતા અનુપમેય બની ચૂક્યાં છે એ નિર્વિવાદ છે.

વિમલવસહી પ્રાસાદ બંધાવનાર શ્રીવિમલશાહ ગૂર્જરનરેશ ભીમદેવના (ઈ. સ. ૧૦૨૧ થી ૧૦૬૩) મંત્રી હતા. તે પરાક્રમી અને કુશળ રાજનીતિજ્ઞ તરીકે ખ્યાલ હતા. આયુના પરમારવંશી ધંધુક રાજ્યએ જ્યારે ગુજરાતના રાજના સામંત તરીકે રહેવાની ના પાડી ત્યારે ભીમદેવે વિમળને દંડનાયક બનાવી ચંદ્રાવતી મોકલ્યો. વિમળે પોતાની શક્તિથી એ રાજ્યને વિકસાવી ગુજરાતની સત્તા વધારી દીધી અને ત્યાંના રાજવી જેટલી સત્તા મેળવી લીધી.

મંત્રી વિમળશાહ પોતાની પાછલી જિંદગીમાં ચંદ્રાવતી અને અચલગઢમાં રહેતા હતા. તેમની પત્ની શ્રીમતી યુદ્ધિશાળી અને ધર્મપરાયણ શ્રાવિકા હતી. તેમને કોઈ વારસ નહોતો, આથી બંને જણુ ધર્મની આરાધના અને પ્રભુભક્તિ કરતાં હતાં. એવામાં પ્રખર વિદ્વાન મહાત્મા શ્રીધર્મઘોષસૂરિ ચંદ્રાવતી આવ્યા ત્યારે વિમળશાહને તેમના રાજકીય પાપોના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે આયુ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાની ભલામણ કરી. આ ભલામણ અનુસાર મહારાજ ભીમદેવ, મોટાભાઈ નેદ

અને રાજ ધંધુકની આજ્ઞા લઈ આબુ ઉપર મંદિર બંધાવવા માટેની જગા પસંદ કરી પરંતુ બ્રાહ્મણોએ જૈનો પરના દ્વેષથી હિંદુઓના તીર્થમાં જૈનોને પેસવા દેવાની મનાઈ કરી: વિમલશાહે ધાર્યું હોત તો પોતાના સત્તાબળથી એ જગા લઈ શકત પણ કથાઓના ઉલ્લેખો પ્રમાણે વિમલશાહે ત્રણ ઉપવાસ કરી અબિકાની આરાધનાથી નિર્દિષ્ટ જગામાં ચંપકવૃક્ષ નીચેથી શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુની મૂર્તિ (લોકો તેને મુનિસુવ્રતસ્વામીની કહે છે) કાઢી બતાવતાં, અસલ આ જૈનોનું તીર્થ હતું એવું સાબિત કરી બતાવ્યું અને પસંદ કરેલો જગાના બદલામાં બ્રાહ્મણોની માગણીથી એ જગા ઉપર પથરાઈ રહે તેટલા ટંકાઓ (સિક્કાઓ) આપીને જગા ખરીદ કરી. તેમણે તેના ઉપર ૧૮ કરોડ ને ૫૩ લાખ જેટલું અઠળક દ્રવ્ય લગાવી શ્રીઆદિનાથનું રમણીય ચૈત્ય બંધાવ્યું, જેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૦૮૮માં શ્રીધર્મધોષસુરિના હાથે કરવામાં આવી.

આ મંદિર આજે દેશદેશના વિદ્વાનોનું આકર્ષણ કરી રહ્યું છે. આ મંદિરના પ્રથમ દર્શને કર્નલ ટોડે હર્ષના આવેગમાં ત્યાં સુધી કહી દીધું કે, “ My heart beat with joy, as with the sage of Syracuse. I exclaimed Eureka ” અર્થાત—“ મારું હૃદય આનંદથી ઉછાળા મારતું હતું અને સીરાક્યુઝના (પ્રસિદ્ધ) ઋષિની માફક ‘ આયરેકા ’ (હું જે શોધતો હતો તે મળ્યું) એવો ખૂમ મારી. ”

આમ જે જે વિદ્વાનોએ અહીંનાં મંદિરોને જોયાં છે તેઓ આ મંદિરનું આશ્ચર્યભર્યું વર્ણન કરી છેવટે કર્નલ ટોડના જેવો આનંદ અનુભવે છે; એના વિસ્તારને અહીં અવકાશ નથી પણ આ મંદિરની રચના વિશે જાણવાજેવી હકીકતો ઉપર આપણે ધ્યાન દોરીએ:

૧. વિમલવસહી :

આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, રંગમંડપ, બાવન બિનાલય, શુગારચોકી અને શિખર વગેરેની નયનમનોહર રચનાવાળું છે. ૧૪૦ x ૬૦ ફીટ લાંબી-પહોળી જગા આ મંદિરે રોકેલી છે. તેમાં સુખ્ય ભાગ ભજવતો મૂળભારો જિંચા પીઠ ઉપર બાંધેલો છે. મધ્યભાગે મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની પદ્માસનસ્થ ધ્યાનમુદ્રાવસ્થિત ભવ્ય આરસ પ્રતિમા બિરાજમાન છે. શ્રીવિમલશાહે અસલ અહીં ૫૧” ઈંચ પ્રમાણ ધાતુનો સપરિકર મૂર્તિ બનાવી મૂળનાયકની જગાએ સ્થાપન કરી હતી પરંતુ જીર્ણોદ્ધાર સમયે એ મૂર્તિને બદલે અહીં આરસ પ્રતિમા પથરાવવામાં આવી છે.

મૂળભારાના દ્વારની શાળો ઉત્કૃષ્ટ કોતરકામથી ભરપુર છે. તેના ઉપર આરસનું સુંદર અણીદાર શિખર છે. અંદરના ભાગમાં મૂળભારા પછીનો ગૂઢમંડપ ભિન્ન ભિન્ન પ્રાણીઓ અને મૂર્તિઓના આકારોથી યુક્ત કોતરકામવાળો છે. તેની આસપાસ પ્રહક્ષિણાપથ આવેલો છે. જો કે મૂળભારો અને ગૂઢમંડપ તદ્દન સાદી બાંધણીના છે, તેનું કારણ એ છે કે સં. ૧૩૬૮ માં અહ્લાઉદ્દીન ખિલજી અહીં આવ્યો ત્યારે તેણે આ મંદિરના અસલ કળામય અને સુશોભિત મૂળ ભાગને તોડી પાડ્યા હતા, જે સં. ૧૩૭૮ માં થયેલા જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે નષ્ટ થયેલા ભાગને તદ્દન સાદી રીતે નવા કરાવ્યા હોય એમ લાગે છે.

આગળના ભાગમાં મૂળભારાથી સહેજ નીચી સપાટી ઉપર સભામંડપની રચના કરેલી છે. સૌથી વધારે નકશી-કામ આ મંડપમાં જોવાય છે. મંડપની જિંચાઈ પ્રમાણસર છે, અને તેમાં વાપરેલા સફેદ આરસ પરના નકશીકામથી એ એટલો સુંદર લાગે છે કે તે જોઈને પ્રેક્ષક મુગ્ધ બની જાય. કોતરકામ એટલું બારીક છે કે જાણે મીણના બીજામાં જિતાર્યું હોય એવું જણાઈ આવે. મંડપમાં આવેલા ૪૮ થાંભલાઓ સુંદર શિલ્પકામથી ભરચક છે. સ્તંભો નીચેથી આરસ ફુલીવાળા અને ઉપર વૃત્તાકાર છે. વચ્ચેના આઠ થાંભલાઓ ઉપર ત્રાંસી પટ્ટશિલાઓ મૂકી તેના ઉપર રમણીય ગોળ ઘૂમટની રચના કરેલી છે. તેના ઉપરનો અંદરવો પથ્થરનાં જૂલતાં ઝુમ્મરોથી અલંકૃત છે. થાંભલાના હીરગૃહોથી ઘૂમટના ૧૬ ટેકાઓમાં વિદ્યાદેવીઓની સુંદર મૂર્તિઓ વાહન અને શસ્ત્ર સાથે વિવિધ ભાવ અને અલંકરણો પૂર્વક ઊભી છે. તેની આસપાસ ખેવડા થાંભલાઓની રચના છે.

સભામંડપની આગળ મોટો ચોક છે. તેમાં પ્રવેશ કરવા માટેના દ્વાર આગળના થાંભલાઓ ઉપર સુંદર ફૂલહાર જેવાં તોરણો છે. તેની આસપાસની ફરતી ઓસરીમાં ૪૫ દેવકુલિકાઓની યોજના કરેલી છે. આ દરેક દેરીમાંની મૂર્તિ અને દ્વારના શિલ્પમાં ઘણી સમાનતા છે. તેની સામે ચાર થાંભલાઓ ઉપર ત્રાંસી પટ્ટશિલાઓ ગોઠવી નાના નાના સુંદર ઘૂમટો બનાવેલા છે, અને તેના અંદરના અંદરવામાં કમળ વગેરેની વિવિધ પ્રકારની શિલ્પીય રચના આલેખી છે. દરેક

ધૂમટ નીચેનો ચંદરવો જુદી જુદી ભાતની આકૃતિઓ રજૂ કરે છે. આના થાંભલાની અષ્ટાંશ કુંભીઓ તથા ચોરસ અને વૃત્તાકાર સ્તંભો પરની મૂર્તિઓ, ઝીણું કૌતરકામ અને તે પરના જુદા જુદા થર પણ ખરેખર અવલોકન કરવા યોગ્ય છે.

ગૂઠમંડપના દરવાજાની અને તરફ, નવચોકીમાં, રંગમંડપમાં, દેરીઓના ગુંળામાં અને બહારની હીવાલોમાં જૈન શાસ્ત્રની પૌરાણિક કથાઓના ઘટના પ્રસંગો-ભાવો આબેહૂબ આલેખ્યા છે.^૧

સભામંડપની બહાર પ્રવેશ દ્વારની બાજુમાં એક હસ્તિશાળા છે. તેમાં મોટા મોટા સફેદ આરસના હાથીઓ કુશળતાપૂર્વક બનાવેલા છે. અસલ આ હાથી ઉપર વિમલમંત્રીના પૂર્વજો અને કુટુંબીઓની મૂર્તિઓ બિરાજમાન કરેલી હતી. સં. ૧૩૬૮ માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ એ મૂર્તિઓનો નાશ કર્યા પછી બીજી મૂર્તિઓ તેના પર મૂકવામાં આવી નથી.

મંદિરનું શિખર મુસ્લિમ કાળ પહેલાંની સ્થાપત્યકળાનું પ્રતીક છે. આ મંદિર અને બીજાં મંદિરોનાં શિખરો તદ્દન ખેઠા ઘાટનાં હોવાનું કારણ એ છે કે અહીં વારંવાર ધરતીકંપના આંચકા આવે છે તેથી શિખરો પડી જવાના ભયે તેની આવી રચના કરવામાં આવી છે.

વિમલ મંત્રીને આજુબીજી ભૂમિમાંથી જે પ્રાચીન મૂર્તિ મળી આવી હતી તે આ મંદિર બંધાવતાં પહેલાં એક ગભારો બનાવીને બિરાજમાન કરી હતી, જે ગભારો આજે વિમલવસહીની ભમતીમાં વીશમી દેરી તરીકે ગણવામાં આવે છે. આ મૂર્તિ ઋષભદેવ લગવાનની હોવા છતાં શ્યામવર્ણી હોવાથી લોકો એને શ્રીમુનિમુવ્રતસ્વામીની-મૂર્તિ તરીકે ઓળખે છે. આ ગભારામાં ત્રણ ગઠની રચનાવાળું સુંદર સમવસરણુ છે, જેના ઉપર સપરિકર ચૌમુખ પ્રતિમાઓ વિરાજમાન કરેલી છે. આમાં એક આચાર્યની સુંદર મૂર્તિ સં. ૧૩૬૬ ના લેખવાળી છે. એ સિવાય પણ બીજી મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે.

આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર વિમલ મંત્રીના કુટુંબીઓના વારસોએ જ કરાવ્યો હતો. સિદ્ધરાજ જયસિંહના મંત્રી મહિંદુના પુત્ર હેમરથ અને દશરથે વિમલવસહીની દશમી દેરીનો વિ. સં. ૧૨૦૧ માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, તેમાં મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ લગવાનને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા હતા અને પોતાના પૂર્વજ શેઠ નીનાથી લઈને પોતા સુધીના આઠ જણની મૂર્તિઓ એક જ પથ્થરમાં કોરાવીને સ્થાપન કરી હતી. તે બધી મૂર્તિઓ ઉપર કૌતરલાં નામે પણ આજે લેવાય છે.

સિદ્ધરાજ જયસિંહના મંત્રી આજુદ અને તેમના પુત્ર મંત્રી પૃથ્વીપાલે વિમલવસહીની ઘણી દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૨૦૪ થી ૧૨૦૬માં સુધીમાં કરાવ્યો છે. એ જ સમયમાં વિમલવસહીની બહાર પોતાના પૂર્વજોના કીર્તિ સ્મારક તરીકે સુંદર હસ્તિશાળાનું નિર્માણ કર્યું છે. દરવાજાના મુખ્ય ભાગમાં વિમલમંત્રીની અશ્વારૂઠ પ્રતિમા શોભી રહી છે અને તેની બાજુમાં આવેલી હસ્તિશાળામાં ૧૦ હાથીઓ પૈકી ૭ હાથીઓ પોતાના પૂર્વજોના નામે મંત્રી પૃથ્વીપાલે બનાવ્યા છે જ્યારે બાકીના ૩ હાથીઓમાંના ૨ હાથીઓ, વિ. સં. ૧૨૩૭માં મંત્રી પૃથ્વીપાલના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે પોતાના મોટા ભાઈ જગદેવના નામે બનાવ્યા છે. આ બધા ઉપર લેખો કોરેલા છે જ્યારે ત્રીજા હાથીનો લેખ નષ્ટ થઈ જવાથી એ ધનપાલે બનાવ્યો કે બીજા કોઈએ એનો નિર્ણય કરી શકાતો નથી. મંત્રી ધનપાલે પણ આ મંદિરની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૨૪૫માં કરાવ્યો હતો.

સં. ૧૩૬૮માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીનો લોહપ દષ્ટિ આ મંદિરો ઉપર પડી અને મંદિરના મુખ્ય કળામય ભાગો—મૂળગભારો, ગૂઠમંડપ તેમજ હસ્તિશાળાની મૂર્તિઓને તોડી ચાલતો થયો. એ પછી સં. ૧૩૭૮ના જેઠ વદિ દને સોમવારના રોજ માંડવ્યપુર (મંડોર) નિવાસી શેઠ ગોસલના પુત્ર ધનસિંહ, તેના પુત્રો વીજડ વગેરે છ ભાઈઓ અને ગોસલના ભાઈ ભીમાના પુત્ર મહણસિંહ, તેના પુત્ર લાલિગ વગેરે ત્રણ ભાઈઓ—આમ વીજડ અને લાલિગ વગેરે નવ ભાઈઓએ મળીને આ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરી શ્રીજ્ઞાનચંદ્રસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.^૨

૧. આ ભાવો માટે અને મૂર્તિઓની વિગતો માટે જુઓ : મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી કૃત 'તીર્થરાજ આજુ' ભા. ૧.

૨. "શ્રીઅર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંદોહ" લેખાંક: ૧.

એકંદરે આ મંદિરના સ્થાપત્યના અવલોકન અને શિલ્પકામના નિરીક્ષણથી તત્કાલીન સ્થપતિઓની શાસ્ત્રસિદ્ધ કળાકૃતિ અને કારીગરોમાં નિર્ભૂલ વસ્તુમાં પણ ભાવ વહન કરાવવાની કળા તથા જુદાં જુદાં દર્શ્યોમાંથી સમકાલીન ગુજરાતના સાંસ્કૃતિક વિકાસનો અભ્યાસ થઈ શકે એવી શિલ્પકૃતિઓ અને રચનારેખાઓ જોવાય છે.

વિમલવસહીની બહાર હસ્તિશાળાની પાસે શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું સાદું અને નાનું દેરાસર છે. આ મંદિર અને હસ્તિશાળાનો મોટો રંગમંડપ કોણે ક્યારે કરાવ્યા એ વિશેની હકીકત જાણવા મળતી નથી. સં. ૧૬૩૬માં રચાયેલા 'હીરમ્મોલાગ્ય મહાકાવ્ય' વગેરેમાં આનો ઉલ્લેખ નથી અને અનેની ભીંતો ઉપર સં. ૧૮૨૧ના લેખોમાં કારીગરોનાં નામો ઉલ્લેખ્યાં છે એ ઉપરથી લગભગ એ સમયમાં આ મંદિર બન્યું હશે એમ લાગે છે.

૨ લૂણવસહી :

આ મંદિરના નિર્માતા ગુજરાતના રાજા વીરધવલના મહામાત્ય વસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામે બંધુઓ હતા. તેમણે ગુજરાતના ડગમગતા સિંહાસનને પોતાની અપૂર્વ પ્રતિભા અને શૌર્યના કૌશલથી અચલ બનાવી રાખી એની સત્તા વધારી હતી; જેમને એક દાનવીર, નરવીર અને વિદ્વદ્વીર તરીકે એમના સમયના રાજાઓએ અને વિદ્વાનોએ સત્કાર્યા હતા અને એ જ કારણે તેમની કીર્તિકોમુદી લોકના અંતરપટમાં સોળે કળાએ ખીલેલી આજસુધી જોવાય છે.

મંત્રી વસ્તુપાલના નાના ભાઈ તેજપાલે પોતાના પુત્ર લાવણ્યસિંહના કલ્યાણ માટે, ગુજરાતના સોલંકી રાજા ભીમદેવ(બીજા)ના મહામંડલેશ્વર આબુના પરમાર રાજા સોમસિંહની અનુમતિ લઈને અહીં કરોડો રૂપિયા ખર્ચીને લૂણવસહી-લૂણવસહી નામે શ્રીનેમનાથ ભગવાનનું મંદિર બંધાવ્યું. મૂળનાયક શ્રીનેમનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિ કસોટીના પાષાણની છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, નવચોકીઓ, રંગમંડપ, બલ્લાનક, ખત્તક, ભમતીની દેરીઓ અને હસ્તિશાળા વગેરેથી મંડિત છે. બહારથી સાદું પણ અંદરથી બહુ સુંદર કોરણીભર્યું આ મંદિર પણ વિમળવસહી જેવું જ ઉજ્જવળ આરસપાષાણનું બનેલું છે. ઉપર્યુક્ત મંદિરથી બસો વર્ષ પછી બંધાયેલું આ મંદિર થોડા ફેરફાર સિવાય બાંધણી અને રચનામાં ઘણું મળતું આવે છે.

આ મંદિરમાં વિમલવસહી કરતાં જુદી જાતના વૈવિધ્યપૂર્ણ થાંભલાઓ રચેલા છે. મૂળગભારો, સભામંડપ અને દેવકુલિકાના થાંભલાઓમાં સમયાનુસાર ઓછી-વત્તી શિલ્પકળાનું દર્શન થાય છે. ધૂમટોના અંદરવામાં પણ લટકતાં ગુમ્ફરો સુંદર રીતે કોતરેલાં છે. કમળનાં પુષ્પ, વૃક્ષ, વેલખુટ્ટાઓ અને તીર્થકરોની જીવનઘટનાઓના ભાવો પણ કોતરેલા છે. દીવાલો, દરવાજા, સ્તંભો, મંડપો, તોરણો અને છતના હાથી, ધૂમટોમાં ઘોડા, ભેંટ, વ્યાઘ્ર, સિંહ, મત્સ્ય, પક્ષીઓ, મનુષ્યો, દેવ-દેવીઓ, તેમજ રાજદરબાર, સવારી, વરઘોડા, જાન-વિવાહ પ્રસંગની ચોરી, નાટક, સંગીતવાદ્ય, રણસંગ્રામ, પશુચારવાં, સમુદ્રયાત્રા, રણારીઓ, ગૃહજીવન, સાધુઓ અને શ્રાવકોના પ્રસંગો આલેખ્યા છે. તોરણોમાં પણ વિશેષતા છે. વિમલવસહીમાં ગોળાકાર તોરણો છે જ્યારે આમાં કમાન જેવાં ત્રિકોણાકાર તોરણો લટકાવેલાં છે. મુખ્ય ધૂમટોના શિલ્પમાં પણ થોડો ફેર છે. મતલબ કે કોરણી ઉત્તમ પ્રકારની છે. વિમલવસહીમાં હસ્તિશાળા છે ત્યારે આમાં હાથીઓ ઉપર વસ્તુપાલ, તેજપાલ અને તેમની પત્નીઓ વગેરેની મૂર્તિઓ સ્થાપન કરેલી છે. આ મંદિરનું શિખર વધુ ઉચ્ચ ઠેઠ સુધી કોરણીયુક્ત અને ઉપશિખરોથી શોભાયમાન છે. ફરતી દેવકુલિકાઓની રચનામાં તેના થાંભલા અને ધૂમટોમાં ભરપુર કોરણી કરેલી છે. ભદ્રપ્રાસાદો, જાતજાતનાં શિખરો, થાંભલાઓની વિવિધતા, દેવીઓના નૃત્યપ્રકારો અને તીર્થકરો તેમજ પુરાણોની આખ્યાયિકાઓની ઘટનાઓનાં દર્શ્યોથી આબુ'યે મંદિર શિલ્પકળાથી ભરચક છે. શોભનદેવ નામના સ્થપતિએ આ મંદિર બાંધેલું છે.

આવાં ઉત્તમ મંદિરોને જેણે જોયાં નથી તેનું જીવંત નકામું છે એમ જે ઋષભદાસ કવિએ કહ્યું છે તે ખરેખર, યથાર્થ લાગે છે.

આ મંદિરની નાગેન્દ્રગચ્છીય મહેન્દ્રસૂરિના શિષ્ય શાંતિસૂરિ, તેમના શિષ્ય આનંદસૂરિ-અમરસૂરિ, તેમના શિષ્ય હરિભદ્રસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિએ સં. ૧૨૮૭ના ચૈત્ર વદિ ૩ (ગુજરાતી ફાગણ વદિ ૩) ને રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

આ મંદિરના ગૃહમંડપના મુખ્ય દરવાજાની બહાર નવચોકીઓમાં દરવાજાની બંને તરફ ઉત્કૃષ્ટ કૌરણીવાળા બે ગોખલાઓ કરાવેલા છે, જે આજે દેરાણી-જેઠાણીના ગોખલાથી ઓળખાય છે. વસ્તુતઃ મંત્રી તેજપાલે પોતાની બીજી પત્ની સુહાદેવીના કલ્યાણ માટે આ ગોખલા બનાવ્યા છે. આ બે ગોખલામાં ૧૮ લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ થયાનું કહેવાય છે. તેની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૨૯૭ માં થઈ છે. ભમતીની ઘણી દેરીઓ પણ મંત્રી તેજપાલે પોતાના ભાઈઓ, ભોજાઈઓ, બહેનો, પોતાના તથા ભાઈઓના પુત્રો, પુત્ર-વધૂઓ અને પુત્રીઓ વગેરે પોતાના સમસ્ત કુટુંબના કલ્યાણાર્થે કરાવી છે. જ્યારે થોડીક દેરીઓ પોતાના વેવાઈઓ અને પરિચિત સંબંધીઓએ પણ કરાવી છે. બધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૨૮૭ થી લઈને ૧૨૯૩ સુધીમાં થઈ છે.

આ મંદિરની પ્રશસ્તિના મોટા શિલાલેખથી જણાય છે કે, મંત્રી તેજપાલે આ મંદિરની વ્યવસ્થા માટે વ્યવસ્થાપક મંડળની અને મંદિરના વર્ષગાંઠના અઠાઈ મહોત્સવ પ્રસંગે તેમજ શ્રીનેમનાથના પાંચે કલ્યાણકોના દિવસોમાં પૂજા-મહોત્સવ માટે જુદા જુદા ગામો તરફથી કાચમખાતે વ્યવસ્થા કરાવી હતી. વ્યવસ્થાપક મંડળમાં મંત્રી મલ્લદેવ, મંત્રી વસ્તુપાલ, મંત્રી તેજપાલ, લાવણ્યસિંહનો મોસાળ પદ્મ ખીમસિંહ, આંબસિંહ, ઉદલ તથા લુણ્યસિંહ, જગસિંહ, રત્નસિંહ અને તે ચારેનો વંશપરંપરાને સદાને માટે ટૂંકરીઓ નીચ્યા હતા અને ગુજરાતી કાગળ વદિ ૩ ના દિવસે ચંદ્રાવતી, ઉંબરણી તથા કીસરઉલી (કીવરલી)ના, કા. વદિ ૪ ના દિવસે કાસણદ (કાસોદ્રા)ના, કા. વદિ ૫ ના દિવસે પ્રદ્યાણ (વરમાણ) ગામના, કા. વદિ ૬ ના દિવસે ધઉલી ગામના, કા. વદિ ૭ ના દિવસે મહાતીર્થ મુંડસ્થલના, કા. વદિ ૮ ના દિવસે અણાદરા અને ડબાણી ગામના, કા. વદિ ૯ના દિવસે મઠાર ગામના અને કા. વદિ ૧૦ના દિવસે સેલવાડા ગામના શ્રાવકોએ તથા શ્રીનેમનાથ ભગવાનના પંચકલ્યાણકોના દિવસોમાં દેલવાડા ગામના શ્રાવકોએ પૂજા-મહોત્સવ કરવો; એવી વ્યવસ્થા સોમસિંહ રાજા અને જુદા જુદા ગામના અગ્રણીઓ વચ્ચે રહીને કરી હતી.

ચંદ્રાવતીના સોમસિંહ રાજાએ આ મંદિરના પૂજા વગેરેના ખર્ચ માટે ડબાણી નામનું ગામ સમર્પણ કર્યું હતું; જે વિશે એક લેખ માહિતી આપે છે.

અદ્વાઉદીન ખિલજીએ સં. ૧૩૬૮ માં આ મંદિરનો મૂળગભારો તથા ગૃહમંડપનો સાવ નાશ કરી નાખ્યો હતો અને ખીજા ભાગોમાં પણ નુકશાન કર્યું હતું, તેથી વ્યવહારી ચંડસિંહના પુત્ર પેથડે સં. ૧૩૭૮ માં જીર્ણોદ્ધાર કરાવી તેની નવેસર પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

૩. પિત્તલહર મંદિર :

આ મંદિર ભીમાશાહે કરાવ્યું હોવાનું આ જ મંદિરના શિલાલેખો, અર્ચુદકલ્પ અને ગુરુગુણરતનાકર કાવ્ય વગેરેથી જણાય છે. એથી આ મંદિર 'ભીમાશાહના મંદિર'ના નામથી પણ ઓળખાય છે. પછીથી અમદાવાદના રહેવાસી મંત્રી સુંદર અને મંત્રી ગદાએ અહીં મૂળનાયકની પિત્તલ આદિ ધાતુઓથી નિર્મિત મૂર્તિ મૂળનાયક તરીકે સ્થાપન કરી ત્યારથી તેને 'પિત્તલહર મંદિર' નામે લોકો ઓળખે છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૫૨૫ નો લેખ છે. પણ આ મંદિર એથીયે પ્રાચીન હોવાના પુરાવાઓ મળે છે. મંદિરની બહાર આવેલી વીરજીની દેરી પાસેના રાજધર દેવડા ચુંડાના વિ. સં. ૧૪૮૯ ના લેખમાં એ સમયે ત્રણ મંદિરો અહીં વિદ્યમાન હોવાનું લખેલું છે અને શ્રીમાતાના મંદિરના સં. ૧૪૯૭ ના લેખમાં 'પિત્તલહર' એ નામથી મંદિરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે એ ઉપરથી આ મંદિર સં. ૧૪૮૯ થીયે વધુ પ્રાચીન હોવામાં સંદેહ નથી અને વિમલવસહીમાંના વિ. સં. ૧૩૫૦ થી લઈને ૧૩૭૩ સુધીના મહારાજાઓના આજ્ઞાપત્રના ચાર લેખોમાં અહીંનાં બે મંદિરનો જ નિર્દેશ હોવાથી આ મંદિર વિ. સં. ૧૩૭૩ પછી અને વિ. સં. ૧૪૮૯ વચ્ચેના કોઈ સમયમાં નિર્માણ થયું એટલું નક્કી થાય છે.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, સભામંડપ, નવ ચોકીઓ, શુંગારચોકી, ભમતી અને શિખર વગેરેથી સુશોભિત છે. મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન બિરાજમાન છે.

૪. ખરતરવસહી :

આ મંદિર સાદું છતાં ત્રણ માળનું વિશાળ છે. એનું શિખર પણ બધાં મંદિરોથી ઊંચું છે. નીચેના માળમાં

વિશાળ ચાર રંગમંડપો છે અને મુખ્ય ગભારાની બહાર સુંદર કોરણી કરેલી છે. ત્રણે માળમાં મૂળનાયક શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ચોમુખ પ્રતિમાઓ બિરાજમાન છે. નીચેના માળની મૂળનાયક પ્રતિમાઓ પરિકરવાળી ભવ્ય અને મોટી છે.

‘ચોમુખજીના મંદિર’ના નામે ઓળખાતા આ મંદિરને ‘ખરતરવસહી’ પણ કહે છે. આ મંદિર કોણે ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી તેમાંથી મળી આવેલા પ્રતિમાલેખો કોઈ વિગત આપતા નથી, પરંતુ ખરતરગચ્છીય શ્રાવકોએ અને ખરતરગચ્છીય આચાર્યે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી મૂર્તિઓ એના ‘ખરતરવસહી’ નામની સાર્થકતા બતાવે છે. ત્રણે માળમાંની મૂળનાયકની ઘણીખરી પ્રતિમાઓ દરડાગોત્રીય ઓશવાલ સંઘવી મંડલિકે અને તેના કુટુંબીઓએ સં. ૧૫૧૫ અને તેની આસપાસના સમયમાં ભરાવી છે, અને કેટલીક મૂર્તિઓ ખરતરગચ્છાચાર્ય શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરી છે. આ મંદિરનો સમયનિર્ણય આપતાં મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી નોંધે છે કે—“અહીંના દિગંબર જૈન મંદિરના વિ. સં. ૧૪૬૪ ના લેખમાં તથા શ્રીમાતાના મંદિરના અને ભીમાશાહના મંદિરના લાગાની વ્યવસ્થા સંબંધીના સં. ૧૪૬૭ ના લેખોમાં ભીમાશાહના મંદિરનું નામ છે પણ આ મંદિરનું નામ નથી. તેમજ પિત્તલહર મંદિરની બહારના એક સુરહીના વિ. સં. ૧૪૮૯ ના લેખમાં એ સમયે દેલવાડામાં ક્રૂત ત્રણ મંદિરો હોવાનું લખ્યું છે. આ બધા લેખો ઉપરથી જણાય છે કે, આ મંદિર એ સમયે વિદ્યમાન નહોતું. એટલે આ મંદિર વિ. સં. ૧૪૬૭ પછી જ બન્યું હોય એમ જણાય છે. x x x તેથી સહજ અનુમાન થઈ શકે કે આ મંદિર ખીખ કોઈએ નહિ પણ સંઘવી મંડલિકે સં. ૧૫૧૫ માં બંધાવ્યું હશે.”^૩

ઓરિયા :

દેલવાડાથી ઇશાનખૂણામાં લગભગ ૩૫ માઈલ દૂર ‘ઓરિયા’ નામનું પ્રાચીન ગામ છે. પ્રાચીન ગ્રંથોમાં આનાં ઓરિયાસકપુર, ઓરીસા ગ્રામ, ઓરાસા ગ્રામ એવાં નામો નોંધાયેલાં છે જે કે આજ અહીં કોઈ જૈન વસ્તી કે ધર્મશાળા નથી પણ લગભગ પંદરમા સૈકામાં અહીં જૈનોની સારી આળાટી હશે અને તેથી જ ઓરિયાના શ્રીસંઘે શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર બંધાવેલું હશે જે આજે વિદ્યમાન છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત મંદિરની રચના છે. ગૂઢમંડપ આગળ ત્રણ ચોકીઓ બનાવવા માટે ચોતરો બનાવી રાખ્યો છે અને એ પછી રંગમંડપ બનાવવા માટેની જગા પણ રાખેલી જોવાય છે.

મંદિર ક્યારે બંધાવ્યું એ સંબંધી એવું અનુમાન નીકળે છે કે, ચૌદમી શતાબ્દીના ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’માં શ્રીજિન-પ્રભસૂરિએ આ મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, જ્યારે પંદરમી શતાબ્દીના અંતમાં શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ રચેલા ‘અર્જુન-ગિરિકલ્પ’માં ઓરિયામાં શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરનો ઉલ્લેખ મળે છે. શ્રીગૌરીશંકર એજાજીની નોંધમાં આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનનો ઉલ્લેખ છે પરંતુ અત્યારે તે તેમના સ્થાને શ્રીઆદીધર ભગવાન વિરાજે છે. આમ હોવા છતાં આ મંદિર શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરના નામે જ હજી ઓળખાય છે. મૂળનાયકમાં થયેલા આ ફેરફારો જીર્ણોદ્ધાર સમયના છે, પણ મંદિર તે ચૌદમી શતાબ્દીના અંતે અને પંદરમીની શરૂઆતમાં બંધાવેલું હોવું જોઈએ.

અચલગઢ :

ઓરિયાથી ૧૫ માઈલ અને દેલવાડાથી ૪૫ માઈલ દૂર જિંચી ટેકરી ઉપર વસેલું ‘અચલગઢ’ નામનું પ્રાચીન ગામ છે. ટેકરી ઉપર મેવાડના રાણા કુભાએ સં. ૧૫૦૯ માં કિલ્લો બાંધેલો છે, તેને અચલગઢ કહે છે. અહીં વિશાળ જૈનધર્મશાળા અને ૪ મંદિરો વિદ્યમાન છે.

૧. ચોમુખજીનું મંદિર :

પહાડના જિંચા શિખર પર આવેલું આ મંદિર બે માળની ભવ્ય બાંધણીવાળું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, સલામંડપ, ભમતી અને શિખરયુક્ત ચારે દિશાના ચાર દ્વારવાળું છે. ચારે દિશાના મૂળનાયકની ઘાતુની બહુ મોટી ચાર મનોહર મૂર્તિઓ બિરાજમાન છે. તેના ઉપરના લાંબા લેખોમાંથી આ પ્રકારે હકીકતો જાણવા મળે છે. ૧. ઉત્તર દિશાના દ્વારના

૩. ‘તીર્થરાજ આણુ’ ભા. ૧, પૃ. ૧૬૯.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ સં. સહસ્રાબ્દે ભરાવી અને સં. ૧૫૬૬ ના ફાગણ સુદિ ૧૦ ના દિવસે શ્રીજય-કલ્યાણસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ૨-૩. પૂર્વ દિશાના દ્વારમાં મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ અને દક્ષિણ દિશાના દ્વારમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ મેવાડના કુંભલમેરુ (કુંભલગઢ)ના તપાગચ્છીય સંઘે કુંભલ-મેરના ચૌમુખ મંદિરમાં બિરાજમાન કરવા માટે બનાવેલી હતી. આ મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા ડુંગરપુર નગરના રાજા સોમહાસના પ્રધાન એશવાલ સાહુએ કરાવેલા મહોત્સવમાં તપાગચ્છીય શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ વિ. સં. ૧૫૧૮ ના વૈશાખ વદિ ૪ ને શનિવારે કરી છે.* ૪. બ્યારે પશ્ચિમ દિશાના દ્વારના મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મનોહર મૂર્તિ શાહ સાહુ વગેરે ડુંગરપુરના શ્રાવકોએ ભરાવીને સં. ૧૫૨૬ માં શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલી છે.

આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ આરે ધાતુની ભવ્ય મૂર્તિઓ પૈકી જે મૂર્તિઓને બાદ કરતાં જુદા જુદા સમયે જુદા જુદા સ્થાનમાં બનેલી હોવા છતાં લગભગ સરખા પ્રમાણની અને સરખી આકૃતિની છે.

આ મંદિરની બીજી મૂર્તિઓમાં અતિપ્રાચીન જે મૂર્તિઓની વિગત નોંધવાયોગ્ય છે: ઉત્તર દિશાના દ્વારના મૂળ-નાયકની બંને બાજુએ ધાતુની જે મોટી સુંદર આકૃતિની કાયોત્સર્ગસ્થ પ્રતિમાઓ છે, જેના ઉપર સં. ૧૧૩૪ ના લેખો છે, તેમાંનો એક લેખ આ પ્રમાણે છે:—

“ સંવત્ ૧૧૩૪ વર્ષે ફાગુ(વ્યુ)ળ સુદિ ૭ ગુરૌ શ્રીસત્યપુરે શ્રીબ્રહ્માણગચ્છે શ્રીમહાવીરચૈત્યે [શ્રીયશોભદ્રસૂરિસંતાને વીરમદેવ-સંતાને] વહાં શ્રીવચ્છાદિભિઃ શ્રીમહાવીરજિનયુગલં કારિતં પ્ર(પ્રા)સાદમંગે સતિ ॥ સંવત્ ૧૨૩૬ વર્ષે માઘસુદિ ૧૦ વુષે બ્રહ્માણગચ્છે શ્રીપ્રવુમ્નસૂરિસંતાને ગોં નાગેંદ્રસુત.....ગોં પુનાસુત બાવટિ દેપમા જસણ.....સુત ગહહ લખમણસુત વૃટદિઃ બેલાસુત દેવા.....યુગલં કારિતં મંગલમવમ્ ॥ ”

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી એવા આ લેખથી જણાય છે કે, સાચોરના મંદિરનો સં. ૧૧૩૪ પહેલાં ભંગ થયો ત્યારે આ મૂર્તિઓ ત્યાંના મહાવીર ચૈત્ય માટે બનાવવામાં આવી હતી. બીજા લેખમાં શ્રીમહાવીર જિનયુગલને બદલે શ્રીભ્રમલ જિનયુગલની જિભી મૂર્તિઓ કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે, બાકી કુટુંબીઓનાં થોડાંક નામોના ફેરફાર સિવાય બધી હકીકત ઉપર્યુક્ત લેખ મુજબ છે.

આ મંદિરના અંધાવનાર પુણ્યપુરુષ વિશે ‘ગુરુગુણરત્નાકર કાવ્ય’, શ્રીશીલવિજયજી કૃત ‘તીર્થમાળા’ અને “જૈન ગૂર્જર કવિઓ: ભાગ ૨” માં જે હકીકતો મળે છે તેનો સાર એ છે કે, સંઘવી સહસ્રા માલવાના માંડવગઢનો રહીશ હતો અને એ સમયના ગયાસુદિન બાદશાહના ધર્માધિક મંત્રીઓમાં અગ્રણી મંત્રી હતો. તે જેવો શૂરવીર હતો તેવો જ દાનવીર હતો. તેનામાં પૈતૃક ધર્મસંસ્કારો બિતરી આવ્યા હતા. તેના પિતા સંઘવી સાલિંગે વંશવાલ (?) નામક ગામમાં એક જિનાલય અંધાવ્યું હતું, પિતાના ધર્મમાર્ગનું અનુસરણ કરનારા સહસ્રાએ પોતાના ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય વડે શ્રીસુમતિસુંદરસૂરિના ઉપદેશથી અચલગઢમાં એ વખતના મહારાવ જગમાલની અનુમતિ લઈ ચૌમુખજીનું ભવ્ય મંદિર અંધાવ્યું. આ મંદિરમાં અને તેના પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં તેણે લાખો રૂપિયાનો વ્યય કર્યો હતો. તેણે એ મંદિરમાં મૂળનાયકની ૧૨૦ મણ ધાતુની પ્રતિમા ભરાવી સં. ૧૫૬૬માં પ્રતિષ્ઠિત કરાવી હતી.

૨. શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર:

ઉપર્યુક્ત ચૌમુખજીથી થોડુંક નીચેના ભાગમાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર આવેલું છે. મંદિરમાં નાની ૨૪ દેરીઓ છે. આ મંદિર ક્યારે કેણે અંધાવ્યું એ જાણવાને કશું સાધન નથી. પરંતુ મૂળનાયક ઉપરથી સં. ૧૭૨૧ના લેખ મળી આવે છે, જે મૂર્તિ અમદાવાદનિવાસી શાંતિદાસ શેઠે પધરાવ્યાનું તેમાં જણાવ્યું છે. વળી, મંદિરની બાંધણી ૨૫૦-૩૦૦ વર્ષ કરતાં જૂની લાગતી નથી. આથી સંભવ છે કે, ઉક્ત શેઠે જ મંદિર અંધાવી તેમાં મૂળનાયકની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી હશે.

૪. ‘અર્જુન પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ’ લેખાંક: ૪૬૭, ૪૬૯.

૩. શ્રીકૃત્યુનાથનું મંદિર:

આ દેરાસર કારખાના-પેદી પાસે આવેલું છે. મંદિર ઘર-દેરાસર જેવું લાગે છે. કોણે બંધાવ્યું હશે એ જાણી શકાયું નથી. મૂળનાયક શ્રીકૃત્યુનાથ ભગવાન ઉપર સં. ૧૫૨૭ ના શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં ધાતુમૂર્તિઓનો પરિવાર ઘણો છે. તેમાંની કેટલીક તો પ્રાચીન છે. આ મંદિરમાં એક મૂર્તિ જેના ઉપર કપડાં, મુહુર્પત્તિ વગેરેની નિશાનીઓ છે તે સંભવતઃ પુંડરીકસ્વામીની હશે, એમ શ્રીજયંતવિજયજી મહારાજનું માનવું છે. તેના ઉપર લેખ નથી.

૪. શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર:

અચલગઢની તળેટીમાં પરંતુ ઊંચા ટેકરા ઉપર શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર વિશાળ વંડામાં ઘેરાયેલું એકાંતમાં આવેલું છે. આ મંદિર મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, શિખર, ભમતીનો કેટ, શૃંગારચોકી અને વચ્ચે ખુલ્લા ચોકવાળું બનેલું છે. જીર્ણોદ્ધાર સમયની અર્વાચીન બાંધણીમાં પણ તેનું પ્રાચીનત્વ ક્યાંક ક્યાંક દેખા દે છે. મૂળનાયકની પાસે ગર્ભગૃહમાં સુંદર નક્શીયુક્ત એ સ્તંભો ઉપર સુંદર કળામય તોરણ દર્શનીય છે. બંને સ્તંભોમાં ભગવાનની ૧૦ મૂર્તિઓ વિદ્યમાન છે. મંદિરની ભિટ્ટમાં ગજથર, સિંહથર, અશ્વથર વગેરે રચના પ્રાચીન જણાય છે. લોકો આને ‘કુમારપાલનું મંદિર’ કહે છે. ચૌદમા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના “વિવિધ તીર્થકલ્પ” માંના ‘અર્જુનકલ્પ’માં અને શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ રચેલા ‘અર્જુનગિરિકલ્પ’માં ‘આખુ ઉપર શ્રીકુમારપાલ નરેશ શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું’ એમ જણાવેલું છે. જ્યારે આ મંદિરમાં કેટલીક ચૌલુકચક્રાલીન સ્થાપત્ય પદ્ધતિ જણાય છે તે ઉપરથી આ મંદિર કુમારપાલે બંધાવેલું હશે એમ માની શકાય. જીર્ણોદ્ધાર સમયે શ્રીમહાવીરસ્વામીના બદલે શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનને મૂળનાયક તરીકે પધરાવ્યા હશે. આ મંદિરમાં રહેલી એ કાકેસગિયા મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૩૦૨ ના શિલાલેખો છે.

અચલેશ્વર મહાદેવના મંદિરના કંપાઉંડના મુખ્ય દરવાજાની સામે મહાદેવનું મંદિર નાનું અને જીર્ણ બનેલું છે. તેના દરવાજાના ઉત્તરગામાં મંગલમૂર્તિ તરીકે શ્રીજિનેશ્વરની મૂર્તિઓ કોતરેલી જોવાય છે. આથી આ મંદિર પણ જેનોનું હશે અને પાછળથી મહાદેવની સ્થાપના કરી દીધી હશે અથવા દરવાજાના પથ્થરો કોઈ જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવ્યા હશે એમ કહી શકાય.

આખુ સંબંધી વિગતવાર વર્ણન સ્વ. શાંતમૂર્તિ સુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીએ પોતાના “તીર્થરાજ આખુ” નામના પુસ્તકમાં ખૂબ ચીવટથી આપેલી છે.

૧૫૬. મેડા

(કોડા નંબર : ૩૦૪૬)

સ્વરૂપગંજ સ્ટેશનથી ૧૬ માઈલ દૂર મેડા નામનું ગામ છે. આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૨૭ ઘરો, ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ મંદિર વિદ્યમાન છે.

આ મંદિર શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનનું છે. મૂળભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, શિખર અને ભમતીના કેટવાળું છે. મંદિરની ત્રણે બાજુએ પરસાલ અને બે ઓરડીઓ બનેલી છે, એનો ધર્મશાળા તરીકે ઉપયોગ થાય છે. મંદિર પ્રાચીન છે પણ એ સંબંધી લેખ મળી આવ્યો નથી. એક ત્રિતીર્થ ધાતુમૂર્તિ ઉપર સં. ૧૦૭૪નો લેખ છે તે આ પ્રકારે છે—

“ ૐ । સંવત્ ૧૦૭૪ વૈશાખ શુદિ ૪ શાહ..... ”

જો કે આ મૂર્તિ બહારગામથી પણ આવી હોય પરંતુ મંદિર સં. ૧૦૦૦ જેટલું પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે. એટલે આ મૂર્તિ પણ અહીંની હોઈ શકે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ મનોહર છે. તેના ઉપર લેખ નથી. મૂળનાયકના જમણા હાથ તરફની શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની ધાતુમૂર્તિ ઉપરનો લેખ ચૂનામાં દબાઈ ગયો છે પણ એની રચનાશૈલી પ્રાચીન કાળની જણાય છે. મૂર્તિ ૨ ફીટ આશરે પહોળી છે. મૂર્તિ નીચે પરિકરની ગાદી છે, તેમાં વચ્ચે ધર્મચક્ર, બંને બાજુએ બે હરણ અને તેની બંને બાજુએ બે સિંહો છે. ભગવાનની બંને બાજુએ બે ઇંદ્રો છે અને મસ્તક પર સાત ફણાઓ છે. બીજી મૂર્તિઓ પણ દર્શનીય છે.

ગામથી પૂર્વ દિશામાં ગામના ગાંધામાં જ એક છત્રી બનેલી છે તેની પાસે એક વાવ છે, તેનું બાંધકામ થોડાં વર્ષો ઉપર જ થયું છે. એ બાંધકામમાં જૈન મંદિરના પથ્થરો વપરાયા હોવાનું જણાય છે. ૨ માઈલ દૂર આવેલા માઈલોગોડ નામક ગામના જૈન મંદિરના ખાડિયેરના એ પથ્થરો હોવાનું લોકોથી જાણવામાં આવ્યું છે.

૧૫૭. પાલડી

(કોડા નંબર : ૩૦૫૪)

ખરાડીથી ૨૬ માઈલ દૂર અને હણુદ્રાથી ઈશાનબુજામાં ૩૫ માઈલ દૂર પાલડી નામનું ગામ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૮ ઘર છે. ૧ ધર્મશાળા અને ૧ જૈનમંદિર છે.

મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાનનું આ મંદિર મૂળગભારો, ગૃહમંડપ, છયોડી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી, બંને તરફની ૭ દેરીઓ, શિખર અને ભમતીના કોટયુક્ત બનેલું છે.

આ મંદિર ક્યારે બન્યું તે જાણવામાં નથી પરંતુ નવચોકીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૬૫૬નો લેખ છે,^૧ તેથી એ કરતાંયે આ મંદિર પ્રાચીન હોવું જોઈએ. મૂળનાયકની જમણી તરફ આદીશ્વર ભગવાનની શ્યામમૂર્તિ ધિરાજે છે. તેના ઉપર સં. ૧૫૪૫ નો કૃત્રિમ લેખ છે.

આ મંદિર પાસે એક વિષ્ણુ મંદિર છે. તેમાં મકરાણાના નકશીદાર બે થાંભલા અને તેના પરની ચોકીઓ પણ કોઈક જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવી હોય એમ લાગે છે. અહીંના ચોરામાં લગાવેલા પથ્થર જેને સુરહીનો પથ્થર ધારીને લોકોએ જમીનમાં રોપી દીધો છે, તે વસ્તુતઃ જૈન દેરીની બારશાખનો છે. એમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં કલ્યાણકો તથા વર્ષગાંઠના દિવસો કેરેલા છે. આ અક્ષરો અને કોરણી ચારસો-પાંચસો વર્ષ પહેલાંનાં પ્રતીત થાય છે.^૨

૧૫૮. હણુદ્રા

(કોડા નંબર : ૩૦૫૫)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૨૪ માઈલ અને આબુગિરિથી પશ્ચિમ દિશામાં ૨ માઈલ દૂર હણુદ્રા નામનું ગામ છે. શિલા-લેખોમાં આ ગામનું નામ 'હંડાઉદ્રા' નોંધાયેલું મળે છે. આ ગામ પ્રાચીન હોવાના પુરાવાઓ પણ સાંપડે છે.

આબુના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થાલેખમાં લૂણવસહીના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવનો છઠ્ઠો દિવસ (કાગણુ વદિ ૮) ઊજવવાનું કામ આ ગામના શ્રીસંઘે માથે લીધું હતું. આ ઉપરથી આ ગામ એથીયે પ્રાચીન છે અને જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે; એટલું જ નહિ, અહીં એક કરતાં વધારે જિનમંદિરો હોવાની ખાતમી સં. ૧૭૪૬માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા' આપે છે:—

“ ગિરિ ભેદી પાજિ ઉતર્યા, ગામ હણુદ્રા માંહિ સંચર્યા; પુન્ય પેળી પારસનાથ, સુરનર જોડી સવિ હાથ. ”

૧. “ અબુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ ” લેખાંક : ૨૧૮.

૨. એજન : લેખાંક : ૨૧૯.

કવિતામાં ઉલ્લેખેલ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના મંદિરનો આજે પત્તો નથી, કેમકે અત્યારે અહીં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર છે.

એક સમયે આણુ ઉપર ચડવા-ઉતરવાનો રસ્તો અહીંથી જ હતો. મોટા સંઘોના ઉતારાઓ અને વણઝારાના પડાવો અહીં જ પડતા. રાત-મહારાત્રીઓને રહેવાનાં મકાનો વગેરે અહીં જ બંધાયેલાં હતાં. એ સમયે આ ગામની આબાદી કેટલી હશે એનું તો અનુમાન જ કાઢવાનું રહે છે. આજે પણ સિરોહી, બવાલ, કાલંક્રી, ડીસા, મંડાર વગેરે ગામના યાત્રાળુઓ આ માર્ગે થઈને જાય છે, પરંતુ ન્યારથી ખરેડીથી આણુ સુધીના ૧૮ માઈલની યાત્રા સડક થઈ છે ત્યારથી આ ગામની આબાદી તૂટી ગઈ છે. આજે જોનાં ૩૦ ઘર હયાત છે. ધર્મશાળા છે પણ યાત્રાળુઓના ઉપયોગમાં આવતી નથી.

મૂળનાયક શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન અને વિશાળ છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગાર-ચોકી, અને તરફની કુલ ૧૬ દેરીઓ, જે ગભારા અને ભમતીના કે.ટ સાથે શિખરબંધી આની બાંધણી છે. મૂળ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધી કોઈ લેખ મળતો નથી પરંતુ મંદિરની બાંધણી નિઃસંદેહ પ્રાચીન છે. આમાં જીર્ણોદ્ધાર સમયે ચૂના વગેરેથી પ્લાતર કરેલું છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ આકર્ષક છે પણ તેના ઉપર લેખ નથી. તેની પાસે સં. ૧૫૩૨ના લેખવાળી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની કાઉસગિયા પ્રતિમા પાછળથી સ્થાપન કરેલી છે. ગૂઢમંડપ અને નવચોકીમાં ચક્રેશ્વરી દેવીની મૂર્તિઓ છે. ભમતીના એક ગભારામાં શ્રોગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાન અને બીજામાં શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે. ગભારા બહાર ત્રણ ગઢયુક્ત એક સમવસરણની હૃદયહારિણી રચના છે. એક જ પથ્થરમાં મંદિર અને શિખરની આકૃતિયુક્ત ચાર જિનમૂર્તિઓ કોતરેલી છે. તેના ઉપરની પટ્ટીમાં લેખ છે પણ ખંડિત હોવાથી વંચાતો નથી.

સમવસરણ પાસેની ભીંતમાં એક પ્રાચીન જિનમાતૃપદ્મ લાગેલો હતો. ભીંતમાંથી કાઢતાં એ ખંડિત થયેલો ટુકડો એક દેરીમાં મૂકવામાં આવ્યો છે, તેમાં ઉપરની હારમાં શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ કોરેલી છે અને બાકીના પ્રત્યેક ખંડોમાં ભગવાનના પિતા, તેમના માથે છત્ર ધરી રાખનારા, અને માતા-એમ ચાર ચાર મૂર્તિઓ કોતરેલી છે, માતાઓમાં પાંચ ખંડો છે તે દરેક ખંડની નીચે નામો ઉત્કીર્ણ છે. આવા ચાર મૂર્તિવાળા પદ્મ કવચિત જોવામાં આવે છે. ધીરજ અને નિષ્ઠાપૂર્વક ઘડાયેલી આ લાક્ષણિક શિલ્પરચના એની પ્રાચીનતાનો ખ્યાલ પણ આપી રહી છે.

મંદિરની નજીક અમઠાવાદવાળા શેઠ હડીલાઈએ બંધાયેલી ધર્મશાળા છે. આ સિવાય એક બીજી ધર્મશાળા અને અલગ ઉપાશ્રય પણ અહીં બનેલાં છે

પામેરા :

હજીરાથી ઉત્તરમાં ૫ માઈલ દૂર પામેરા નામનું ગામ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૬ ઘરો અને ૧ નાની ધર્મશાળા છે.

અહીં એક જૂનું પડી ગયેલું જૈન મંદિર છે; કોઈ કારણસર મહાજનો અહીંથી ચાલ્યા ગયા પણ પાછળથી શ્રાવકોએ વસવાટ કર્યો અને એ પડી ગયેલા મંદિરને સુધરાવી તૈયાર કર્યું છે પણ હજી પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી. સં. ૧૬૬૦ માં ૧ ધાતુમૂર્તિ લાવીને અહીં પધરાવી છે.

માઈલોગોડ :

હજીરાથી ઉત્તર દિશામાં માઈલોગોડ નામનું ગામ છે. અહીં એક જૈન મંદિર ધ્વસ્ત અવસ્થામાં પડેલું છે. મંદિરનો કેટ અને ગભારાની દીવાલો ત્રણ-ચાર ફોટ જેટલી વિદ્યમાન છે. મંદિરના પથ્થરો આસપાસના ગામવાળા ઉપાડીને લઈ ગયા છે. ઈંટોના ઢગલા માત્ર પડયા છે. આ મંદિરની મૂર્તિઓ અબરી ગામે લઈ જવામાં આવી છે. અહીં જૈનનું એકે ઘર નથી. શામળાજીનું મંદિર પણ તૂટેલું પડ્યું છે.

ઈસરી :

હજીરાથી ઈશાનપૂર્ણામાં ૧૨ માઈલ દૂર ઈસરી અથવા ઈસરા નામે ગામ છે. ગામના પશ્ચિમ તરફના ઝાંપામાં

આવેલી એક ટેકરીની એકાંચમાં કંઈક જિંચાણુ ભાગ પર એક જૈન મંદિર ખાલી પડેલું છે. તેનો ઘણો ભાગ પડી ગયો છે. આરસપાણુના અનેલા આ મંદિરનો મૂળભારો, છયોકી અને શિખરનો ભાગ વિદ્યમાન છે. આસપાસ કેટલાંક મકાનોનાં ખંડિયેરો પણ મોજુદ છે.

અગાઉ આ ગામ આખાદ હશે અને જૈનોની સારી વસ્તી હશે એમ જણાય છે. આજે જૈનનું એકે ઘર નથી. બીજી વર્ણનાં માત્ર ૪૦ ઘરો હયાત છે.

ડાક :

હણાદ્રાથી નૈઋત્યખૂણામાં ૩ માઈલ દૂર ડાક નામે ગામ છે. જૈનનું એક પણ ઘર નથી. બીજી વર્ણનાં ૫૦-૭૫ ઘરની વસ્તી છે.

અહીં એક જૈન મંદિર ખાલી પડેલું છે. મૂળભારો, ગૂદમંડપ, નવચોકી, સભામંડપ, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત કૌરણીથી ભરેલું છે. માત્ર શંગારચોકી અને કોટ પડી ગયાં છે. ગર્ભગૃહમાં મૂળનાયકનું પરિકર હજી વિદ્યમાન છે. લગભગ ૫૦૦-૬૦૦ વર્ષ પૂર્વે આ મંદિર બન્યું હોય એમ જણાય છે.

આ ઉપરથી લાગે છે કે આ ગામ પુરાણું છે. અગાઉ જૈનોનાં ઘરો પણ સારી સંખ્યામાં વિદ્યમાન હશે.

ટોકરા :

હણાદ્રાથી ઈશાનખૂણામાં ૫ માઈલ દૂર ટોકરા નામે ગામ છે. અહીં સોનાધારી મહાદેવનું મંદિર છે. તેમાંના એક સ્તંભ પર સં. ૧૩૩૩ ના કાગણુ વદિ ૬ નો લેખ છે; જેમાં આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા રાવ વીજડે કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે. સિરોહીના દેવડા ચૌહાણોના લેખોમાં આ લેખ પ્રાચીનતમ છે.^૧

આ ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન લાગે છે. અગાઉ અહીં સારી આખાદી હશે અને જૈનોની વસ્તી પણ સારા પ્રમાણમાં હોવાનાં ચિહ્નો જણાય છે. આજે અહીં શ્રાવકનું ઘર, ઉષાશ્રય કે મંદિર વિદ્યમાન નથી.

હા, એક જૈનમંદિરના પથ્થરો અને ઇંટોનો ઢગલો ખંડિયેરરૂપે ઉપયુક્ત મહાદેવના મંદિરથી જરા ઊંચાણુવાળી જગા ઉપર પડ્યો છે. લોંચતળિયાથી પીઠ સુધીનો ભાગ, દરવાજા, ઉંખરા અને કોટની દીવાલોનો ભાગ હજીયે જીલો છે. દરવાજાના પથ્થરમાં તીર્થંકરની મંગળમૂર્તિ વિદ્યમાન છે. છયોકીનાં પગથિયાં વગેરે મોજુદ છે. તેમાંના એક પથ્થર ઉપર કોઈ જૈન યાત્રીનો સં. ૧૬૫૭ નો લેખ વંચાય છે. એટલે આ મંદિર પ્રાચીન તીર્થંકર હોય એમ માની શકાય. શોધ કરવામાં આવે તો બીજા પણ લેખો મળી આવે એમ છે.

સોનાધારી મહાદેવના મંદિરનો દરવાજો ઉપયુક્ત જૈન મંદિરમાંથી લાવીને લગાવેલો છે. દરવાજા પરના ઉત્તરંગામાં શ્રીજિનેશ્વરદેવની મંગળમૂર્તિ વિદ્યમાન છે. મંદિરના કોટના ગોખલામાં ગર્દભના ચિહ્નવાળી સરઈ છે. તેના પર સં. ૧૧૦૪ નો લેખ છે. તેના અક્ષરો ઘસાઈ ગયા છે. જેમાં વડલો, વાવ કે મંદિર સંબંધી ઉલ્લેખ જણાય છે. આ મંદિરની દેરીના એક સ્તંભ ઉપર સં. ૧૨૩૨ નો લેખ પણ છે. એક જૂની વાવ અને વડલો પણ મોજુદ છે.

૧૫૬. સેલવાડા

(કોઠા નંબર : ૩૦૫૬)

આખુરોડથી ૧૮ માઈલ દૂર અને હણાદ્રાથી પાશ્ચિમમાં ૩૧ માઈલ દૂર સેલવાડા નામનું નાનું ગામ છે. આખુરોડથી લુણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ ના વ્યવસ્થા લેખથી જણાય છે કે, 'સાહિલવાડા (સેલવાડા) ગામના શ્રાવકોએ શ્રીનેમિ-

૧. 'સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ': પૃષ્ઠ: ૫૫.

નાથ ભગવાનના મંદિરના વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના દશમા દિવસે ઉત્સવ કરવો.' આ ઉપરથી આ ગામ તેરમા સૈકા પહેલાનું જણાય છે, એ સમયે જૈનોની સારી વસ્તી હોય એમ પણ સૂચિત થાય છે અને અહીં અગાઉ જૈન મંદિર પણ હતું એની સાબિતી ગામના મધ્યભાગમાં પડેલા જૈન મંદિરના ખંડિયેર ઉપરથી મળે છે. આ ખંડિયેરની આસપાસ મકરાણા પથ્થરના ઘડેલા પથ્થરોનો ઢગલો પડ્યો છે. પાસે આવેલું લક્ષ્મીનારાયણનું નવું વૈષ્ણવ મંદિર અંધાવવામાં આ પથ્થરોનો ઉપયોગ થયેલો જોવાય છે. એની દીવાલમાં ચણેલા એક પથ્થરમાં કંડારેલી જૈન મૂર્તિઓ આજે પણ નજરે ચડે છે; એથી પણ અસલના જૈન મંદિરની સાબિતી મળે છે. આ સિવાય ગામના ચોરાની દીવાલમાં પણ એ ખંડિયેરના પથ્થરો ચણેલા દેખાય છે.

અહીં શ્રાવકોનાં ૧૨ ઘરો છે. ૧ નાનો ઉપાશ્રય અને ૧ દેરાસર મોજુદ છે.

મૂળનાયક શ્રીઋષભદેવ ભગવાનના ધાબાબંધી આ મંદિરમાં ત્રણ જિનમૂર્તિઓ આરસની છે અને એ બધી ઋષભદેવ પ્રભુની છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૭૪૫નો લેખ છે. આ દેરાસર નવું તૈયાર કરાવીને સં. ૧૯૩૫ના જેઠ સુદિ પના રોજ મૂળનાયકની સ્થાપના કરવામાં આવી છે.

સેલવાડા અને ભામરા ગામના રસ્તા વચ્ચે એક જૈન મંદિરનું ખંડિયેર ઊભું છે તેનો ઘણોખરો ભાગ પડી ગયો છે પણ ભીંતો કાયમ છે.

૧૬૦. જીરાવલા

(કોઠા નંબર : ૩૦૬૦)

ખરાડીથી આબુ-દેલવાડાના રસ્તે ૨૦ માઈલ અને અણહરા ગામથી ૮-૯ માઈલ દૂર જીરાવલા નામનું ગામ છે. જૈન ગ્રંથોમાં આ પવિત્ર તીર્થનો ઉલ્લેખ જીરાવલી, જીરિકાપલી વગેરે નામોથી કરેલો જોવાય છે. આ તીર્થનો મહિમા એટલો પ્રસિદ્ધિ પામ્યો કે ઓરિસામાં જગન્નાથપુરી, મારવાડમાં ઘણેરાવ, નાડલાઈ, નંદોલ, બલોલ, સિરોહી અને મુંબઈ પાસેના ઘાટકોપર વગેરે સ્થળે જીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સ્થાપના થયેલી છે.

આ પ્રાચીન તીર્થ વિશે વિવિધ કથાઓ અને ઉલ્લેખો મળી આવે છે. 'ઉપદેશ સમતિ' નામના ગ્રંથમાં આ તીર્થ વિશે એક કથા નોંધાયેલી છે એનો સાર આ છે :-

“વિ. સં. ૧૧૦૯ (૯૦?) માં વરમાણના એક ધાંધલ નામના શેઠને દેવીત્રી ગિરિની શુદ્ધામાં રહેલી પાર્શ્વનાથની પ્રાચીન પ્રતિમાની ભાળ લાગી અને તે બિંબ જીરાવલાના મંદિરમાં મૂળનાયક તરીકે સ્થાપેલા શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાનને સ્થાને સ્થાપન કરવામાં આન્યું.”

આ હકીકત આપણને અહીં અગિયારમી સદી પહેલાં મંદિર હોવાનું પ્રમાણ આપે છે. જ્યારે 'વીરવંશાવલી' માં નોંધ્યું છે કે-

“તિવારઈ ધાંધલ પ્રાસાદ નીવજાવો મહોત્સવ વિ. સં ૧૧૧૧ વર્ષે શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રાસાદે સ્થાપ્યા શ્રીઅજિતદેવસૂરિ પ્રતિષ્ઠા ॥”

આ ઉલ્લેખ સં. ૧૧૯૧ માં શ્રીપાર્શ્વનાથનો નવો પ્રાસાદ શેઠ ધાંધલે કરાવી શ્રીઅજિતદેવસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કર્યાની રજૂઆત કરે છે. એટલે સં. ૧૧૯૧ માં આ મંદિર અસ્તિત્વમાં આવ્યાનો નિર્ણય તો સ્પષ્ટ છે.

એ પછી સં. ૧૩૬૮ માં આ મંદિર મુસલમાનોના ધાડાંથી ઘેરાયું અને મંદિર તેમજ મૂર્તિને ભારે નુકસાન થયું. જીરાવલીમંડન પાર્શ્વનાથવિનતિ” નામના પ્રાચીન સ્તોત્રમાં આ હકીકતનો ઉલ્લેખ આ રીતે મળે છે :-

“તેરહસઈ અડસટ્ટા (૧૩૬૮) વરિસિદ્ધિ, અસુરહ દલ્લ જીતુ જિણિ હરસિદ્ધિ મસમપ્રહ વિકરાલે ॥” (કડી : ૯)

‘કાન્હડદે પ્રગંધ’ મુસ્લિમોના આક્રમણની વાતને ટેકા આપતાં ખુલાસો કરે છે કે, સં. ૧૩૬૮ માં અલ્લાઉદ્દીનના સૈન્યે કાન્હડદેવને મારીને બલોર સર કચું હતું. ત્યારે જ તેણે જીરાવલાના મંદિરની મૂર્તિને તુકસાન કચું. ખંડિત થયેલી પ્રતિમાના સ્થળે નવી મૂર્તિ સ્થાપન કરી મૂળનાયકની પાસે એ ખંડિત પ્રાચીન મૂર્તિને મૂકવામાં આવી, જેને આજે ‘દાદાપાર્શ્વનાથ’ ના નામે લોકો ઓળખે છે. આ મૂર્તિનાં અંગો ઉપર નવ ખંડો આજે પણ વિદ્યમાન છે.

સંઘવી પેથડ અને અંજણ સં. ૧૩૨૧ માં અહીં એક મંદિર કરાવ્યાની નોંધ ‘ઉપદેશ તરંગિણી’ (પૃ. ૧૮)માંથી મળે છે પણ એ મંદિરનો આજે પત્તો નથી. સંભવ છે કે, મુસલમાનોના પંજામાં એ સપડાઈ ગયું હોય અને ધરાશાયી થયું હોય.

પંદરમી શતાબ્દીમાં માંડવગઢના આલમશાહ પાતસાહના રાજકારભારી સોનગિરા શ્રીમાલવંશીય અંજણ શેઠના છ પુત્રો પૈકીના સંઘવી આલહરાજે આ તીર્થમાં ઊંચાં તોરણો સહિત મોટા થાંભલાવાળો ચંદરવાના વચ્ચેથી વિભૂષિત એક મંડપ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રીમહાશ્વર કવિએ ‘કાવ્યમનોહર’ માં આ રીતે નોંધ્યો છે:—

“જીરાવણીમહાતીર્થે, મણ્ડપં તુ ચકાર સઃ । ઉત્તોરણં મહાસ્તમ્ભં, વિતાનાંશુકમૂષણમ્ ॥” (સર્ગ : ૭, શ્લોક ૩૨)

આ તીર્થમાં અનેક યાત્રીઓ આવ્યાની નોંધ જૈન ગ્રંથોમાંથી સાંપડે છે. એ ઉપરથી આ તીર્થની મહત્તાનો ખ્યાલ આવે છે.

જૈન મંદિરની પાછળની ટેકરી ઉપર એક પ્રાચીન કિલ્લો બિસ્માર હાલતમાં ઊભો છે. મકાનોનાં બીજાં સેંકડો ખંડિયેશ વીખરાયેલાં પડ્યાં છે. આ ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન હોવા વિશે શંકા નથી. તવું ગામ પાછળથી નીચેની બાબુએ વસ્યું છે.

ત્યારે બાબુ આવેલી પહાડીઓથી આ ગામ ઘેરાયેલું છે. પહાડની એકમાં પણ જરા ઊંચા ભાગ પર મૂળનાયક શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ભવ્ય અને વિશાળ મંદિર દેવવિમાન જેવું શોભી રહ્યું છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોક્કી, સભામંડપ, શૃંગારચોક્કી અને બાવન દેવકુલિકાઓ તેમ જ આસપાસ આવેલી બીજી મોટી છ દેરીઓ અને શિખરચુકત આ મંદિરની રચના છે.

આ સ્થળ શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. છતાં મૂળગભારામાં મૂળનાયક તરીકે શ્રીનેમિનાથ ભગવાન છે. આ ફેરફાર ક્યારે થયો અને મૂળ મંદિર ક્યારે બન્યું એ સંબંધે જાણવામાં આવતું નથી. આ મંદિરમાંથી સં. ૧૪૨૧ અને તે પછીના શિલાલેખો મળી આવે છે.

અહીંની ધર્મશાળાનો પાયો ખોદતાં એક મૂર્તિ હાથ લાગી હતી, તેને ધર્મશાળાના એક ઓરડામાં પરોણાદાખલ પધરાવી હતી.

મંદિરની ભમતીની છેલ્લી બે દેરીઓમાંથી એકમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની કુણાવાળી નાની લેપમય પ્રતિમા છે. એ જ પ્રાચીન મૂળનાયકની પ્રતિમા હોવાનું કહેવાય છે. કોઈના કથન મુજબ આ ગામ ભાંગ્યું ત્યારે જ એ પ્રાચીન મૂર્તિને જમીનમાં ભંડારી દીધી હશે, પણ જ્યારે આનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ત્યારે મૂળનાયક શ્રીનેમિનાથ ભગવાનને પધરાવ્યા લાગે છે. બીજી દેરીમાં પણ જીરાવલા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ છે એમ કહે છે. એ મૂર્તિની ગાદીમાં સુંદર ધર્મચક્રની રચના કરેલી છે. ત્રીજી દેરીમાં શ્રીપદ્માવતી દેવીની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત છે.

મંદિરમાં સુંદર ચિત્રો દોરેલાં છે ને ભીંતોમાં કરેલા રંગરોગાન અને બીજા ફેરફારથી મૂળ મંદિરના પ્રાચીન લેખો હાથ લાગતા નથી. અહીંથી લગભગ ૧૦૦ જેટલા શિલાલેખો સ્વ. મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીએ કઠણ પરિશ્રમપૂર્વક ઉતારી લીધા હતા. ભમતીની દેરીઓની બારશાખમાં મોટે ભાગે સં. ૧૪૨૧ ના લેખો જણાય છે. એટલે આ મંદિર આ સંવતથી પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે, અને જૈન ગ્રંથોમાં નોંધાયેલી હકીકતને સમર્થન આપે છે.

આ મંદિરનો છેલ્લો ઉદ્ધાર સં. ૧૮૫૧ માં થયો છે.

ગામમાં શ્રાવકોનાં દશેક ઘરો છે. પંચાયતી મકાન છે અને મંદિરની બાબુની ધર્મશાળાને સમરાવવાની જરૂર છે.

૧૬૧. મહાર

(કોડા નંબર : ૩૦૮૮-૩૦૮૯)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૨૪ માઈલ દૂર મહાર નામે ગામ છે. પ્રાચીન ઐતિહાસિક અને શિલાલેખોમાં આ નામને મહાહત, મહાહડ વગેરે નામોથી ઉલ્લેખવામાં આવ્યું છે. અહીંના મહારદેવીના મંદિર પાસે આવેલા એક ચોતરાના ખૂણાના પથ્થર ઉપરના સં. ૧૨૮૭ ના લેખમાં આ ગામનું નામ 'મહાહડ' ઉલ્લેખ્યું છે.

અસલ આ ગામ ભાખરીની નીચે પૂર્વ દિશામાં સાતસેણુના રસ્તા તરફ વસેલું હતું. ત્યાં પહેલાં ઘણાં જિનમંદિરો હોવાં જોઈએ. કેમકે ચોતરામાં, ગામના આંપે, ગામના ચોરામાં અને રસ્તાના ઢોળાવમાં ઘડાયેલા અને નહિ ઘડાયેલા ઘણા પથ્થરો છૂટાછવાયા પડેલા જોવામાં આવે છે. અહીંના મહાવીરસ્વામીના મંદિર પાસે પણ આરસના ઘડેલા સ્તંભો અને મંદિરોનાં કેટલાયે અવશેષો પડેલાં મોળુદ છે.

આ ગામના નામથી 'મહાહટગચ્છ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હતો.

ગુજરાતના ઇતિહાસમાં વાહી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શ્રીદેવસૂરિએ સં. ૧૧૪૩ માં અહીં જન્મ લઈ આ ગામને ઉજવણી બનાવ્યું હતું. સં. ૧૨૮૭ ના આબુના લુણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં એ મંદિરના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવના નક્કી થયેલા દિવસોમાં ક્ષગણુ વદિ ૮ ના દિવસને ઉત્સવ મહાહડ ગામના લોકોએ ઉજવવાનું માથે લીધું હતું.

સં. ૧૪૬૬ની આસપાસ શ્રીમેહ નામના કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં અહીંના ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરને ઉલ્લેખ કરેલો છે :—

“ મહાહડી સાડી વડગામ, સાચરઉ શ્રીવીર પ્રભુમ. ”

આજે અહીં એ મંદિરો વિદ્યમાન છે. તે પૈકી એક શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું અને બીજું શ્રીમહાવીરસ્વામીનું છે.

૧. શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન જણાય છે. એ ક્યારે બન્યું હશે, એ જાણી શકાયું નથી. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૬૭૪ ના ક્ષગણુ સુદિ ૭ ને શુક્રવારનો ખંડિત લેખ છે પણ એ જીર્ણોદ્ધાર સમયનો જણાય છે. કેમકે આ મંદિરમાં મૂળનાયકની બાજુમાં રહેલી મૂર્તિ ઉપર સં. ૧૪૮૩નો, ગભારા બહાર મંડપમાં શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની કાઉસગિયા પ્રતિમા ઉપર સં. ૧૨૫૬ નો લેખ મળે છે. આથી આ મંદિર એથીયે પ્રાચીન હશે એમ માની શકાય.

મૂળગભારામાં ૩ જિનપ્રતિમાઓ ઉપરાંત અંબિકાદેવીની મૂર્તિ ૧ અને ગોખલામાં પાદુકાજોડી ૨ છે, જેના ઉપર સં. ૧૭૮૦ નો લેખ છે, તેની સાથે એક જિનમૂર્તિ પણ છે અને વીશ વિહરમાન જિનનો પદ્મ જમણા હાથની ભીંતમાં ચોડી દીધેલો જોવાય છે. ગભારા બહારના મંડપમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ અને શ્રીવિમલનાથ ભગવાનના એ પ્રાચીન મોટા અને મનોહર કાઉસગિયા છે. શ્રીવિમલનાથ ભગવાન ઉપર સં. ૧૨૫૬ નો લેખ છે, જાને કાઉસગિયા ભિન્ન ભિન્ન આકૃતિના હોવાથી જુદી જુદી વ્યક્તિએ બનાવ્યા હશે. મૂળગભારામાં અને ગૂઢમંડપમાં ધાતુની મૂર્તિઓ ખંડિત અને આખી લેખયુક્ત છે. તેમાંની એક ખંડિત ધાતુમૂર્તિ ઉપર સં. ૧૧૧૬ના મહા સુદિ ૧૦ નો ત્રુટિત લેખ છે.

૨. ભગવાન મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૨૦માં થયેલી છે. મૂળનાયકની પ્રતિમા મનોહર છે પણ તેના ઉપર લેખ નથી. આ મૂળનાયક અને ઉપયુક્ત શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના મંદિરમાંના એ કાઉસગિયા-આ ત્રણ પ્રતિમાઓ ભંડાર પાસેની એક ટેકરીની જમીનમાંથી મળી આવી હતી. જ્યાંથી આ મૂર્તિઓ નીકળી આવી ત્યાં મકરાણાના છૂટાછવાયા ઘડેલા કેટલાયે પથ્થરો પડ્યા છે. સંભવ છે કે, આ સ્થળે શ્રીમેહ કવિએ ઉલ્લેખેલ મહાવીરસ્વામીનું મંદિર હોય, અને નવું ગામ વસતાં સં. ૧૮૬૫માં આ મૂળનાયકની મૂર્તિ નીકળ્યા પછી અહીં મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું નવું મંદિર બાંધવાની શરૂઆત થઈ હોય.

આ મંદિર મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, નવચોકી, શૃંગારચોકી અને ભમતીના કોટયુક્ત બનેલું છે. મૂળનાયક સિવાયની ત્રણ મૂર્તિઓ મહારના સંઘે સં. ૧૯૨૧ માં પ્રતિષ્ઠિત કર્યાના તે પર લેખો મોળુદ છે.

શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના મંદિર પાસે એક ઉપાશ્રય છે તેને પોષધશાળા કહે છે. તેમાં કેટલાંક વર્ષોથી મહાહડગચ્છીય શ્રીચક્રેશ્વરસૂરિસંતાનીય મેઘજી ભટ્ટારક નામના યતિ રહેતા હતા. તેઓ મંદિરનો વહીવટ કરતા હતા. અહીંના શ્રાવકો સાથે એ યતિને ઝગડો થતાં આ મંદિરને તાળાં લગાવી દીધાં તે લગભગ ૪૫ વર્ષો બાદ શા. ધરમચંદ તારાચંદ અને શા. ભુવાનમલજી વકીલ વગેરે પંચોએ રાજની મદદથી એ મંદિર અને ઉપાશ્રયનો કબજો લઈ મંદિરને ખુલ્લું મૂક્યું. યતિએ આ મંદિરની મૂર્તિઓ વગેરે અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી હતી.

અહીં એક બિંચી ટેકરી પર સદાશિવજી મહાદેવનું દેરું છે તેને લોકો 'મહારદેવી'નું મંદિર કહે છે. વાસ્તવમાં દેરાની અંદરના અને બહારના ખંડમાં પથ્થરે ઉપર લાલ રંગથી લખેલા સં. ૧૬૭૪ અને સં. ૧૭૮૭ ના બે-ત્રણ લેખોથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે, આ દેરું મણિભદ્ર યજ્ઞ અને ચક્રેશ્વરસૂરિનાં પગલાં સ્થાપન કરવા માટે બનાવેલું હતું.

આ દેરામાં ચક્રેશ્વરસૂરિસંતાનીય યતિમહાત્માઓનાં પગલાં જોડી ૯ નો એક પટ્ટ છે. તેના ઉપર સં. ૧૭૭૧ના બે અને સં. ૧૯૫૭નો એક-એમ ત્રણ લેખો છે. એક બાબુ સાહુ પથ્થરમાં બનાવેલી આશરે ૪ ફીટ બિંચી ગૃહસ્થ શ્રાવકની બે મૂર્તિઓ છે. તેમના શરીરે ધોતિયું, અંગરખુ અને દુપટ્ટાની નિશાનીઓ છે. હાથમાં પૂજની સામગ્રી છે. આ મૂર્તિઓ મણિભદ્રની શ્રાવક અવસ્થાની હશે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. બંને મૂર્તિઓનું પેટ મોટું હોવાથી ગામના લોકો તેને મહારદેવી તરીકે પૂજે-માને છે. અહીં બીજાં દેવ-દેવીઓની ૧૪ મૂર્તિઓ પણ છે. ગૃહસ્થ શ્રાવકની મૂર્તિને જ દેવી માનવાની આ ભ્રમણા અહીંની જનતાનું અજ્ઞાન જ સૂચવે છે, દેરા બહારના ચોતરા પાસે એક ગૃહસ્થ શ્રાવકની મૂર્તિ જોવાય છે ને તેની પાસેના પથ્થર ઉપર સં. ૧૨૮૭નો એક લેખ છે.

કંસારાવાસની બાબુએથી ટેકરી ઉપર થોડું બિંચે જવાથી એક દેરી આવે છે. તેને લોકો 'સકલેશ્વરજી'ના નામે ઓળખે છે. તેમાં મહાદેવનું લિંગ કે મૂર્તિ નથી પણ એક દેવીની મૂર્તિ મૂળનાયકના સ્થાને બિરાજે છે. હાથો ઉપર આડઠ થયેલી આ દેવીમૂર્તિના ચારે હાથમાં અંકુશ, નાગપાશ, માળા અને ફળ વગેરે લાક્ષણિક સામગ્રી જોવાય છે. વાસ્તુશાસ્ત્રમાં ચક્રેશ્વરી મૂર્તિનું જે લક્ષણ આપવામાં આવે છે તેવી આ મૂર્તિ છે. ચક્રેશ્વરી દેવીને મારવાડના લોકો 'સંખેસરી' દેવી કહે છે. સંખેસરીને પણ વધુ અપભ્રંશ બનાવતાં લોકોએ 'સકલેશ્વર' તરીકે આ સ્થાનને ઓળખાવ્યું હોય એમ લાગે છે. જૈન વિધિ પ્રમાણે અહીં પૂજા થતી નથી.

આ દેવીમૂર્તિની બંને બાબુએ બીજી દેવદેવીઓની મૂર્તિ છે. બહાર અંપામાં સમ્મુખ બે મૂર્તિઓ નાના હાથી ઉપર આડઠ થયેલી જોવાય છે.

આજે આ બંને સ્થાનો, શ્રાવકો સાથે મેઘજી ભટ્ટારકના અણુબનાવને ભોગ થતાં જૈનોના હાથમાંથી ચાલ્યાં ગયાં છે.

સુરભીલેખ: આ ગામની બહાર પૂર્વ દિશામાં પાવડિયા ફળાની પાસે જેરાજના ચોતરા પાસે એક સરખ (સુરભી)નો લેખ છે. તેમાં આ પ્રકારે ઉલ્લેખ છે—“સં. ૧૩૫૨ વર્ષે ચૈત્ર સુદિ ૨ શુક્રવારે મહારાજકુલ શ્રી. વિસલદેવ નિયુક્ત મહા મૂલિગ પ્રભૃતિ પંચકુલે માંડવી (હાણ)નો અમુક કર માફ કર્યો.”

તેની પાસેના ધરમાં સં. ૧૩૬૭(૭૭)નો એક બીજી સરખ(સુરભી)નો લેખ છે. તેમાં સરતાળજી મહાહર વગેરે નામે કોતરેલાં છે.

છત્રી: ડીસા કેંપના રસ્તે ગામના અંપામાં 'છત્રી' નામે પંચનું મકાન છે. તેમાં વચ્ચે ચોકમાં બે છત્રીઓમાં બે દેરીઓ છે. તેમાં પાછલી દેરીમાં શ્રીવિજયરાજસૂરિનાં પગલાં સ્થાપન કરેલાં છે. તેના ઉપર ફક્ત નામ છે અને સં. ૧૮—નો લેખ છે. ચૂનામાં દબાઈ જવાથી પૂરા વંચાતો નથી. આગળની દેરીમાં ચાર જોડી પગલાંનો પટ્ટ છે. તેના ઉપર લેખો છે પણ વાંચી શકાતા નથી.

છત્રીથી જરા આગળ જતાં જૈન ધર્મશાળાનું ખંડિયેર જોવાય છે.

અહીં શ્રાવકોનાં ૨૦૦ ઘરની વસ્તી છે. ૪ ઉપાશ્રય, ૧ જૈનશાળા અને લાયબ્રેરી વગેરે પણ છે. તપગચ્છના ઉપાશ્રયમાં યતિજી રહે છે.

૧૬૨. સાતસેણ

(કોઠા નંબર : ૩૦૯૦)

ખરાડીથી ૨૮૫ માઈલ અને મહારથી નૈર્ઋત્યપૂર્ણામાં ૨૫ માઈલ દૂર સાતસેણ નામનું ગામ છે. અહીં ગામથી થોડે દૂર જૈનમંદિરના પહેલા એક ખંડિયેર પાસેના પાણિયા ઉપર સં. ૧૩૪૬ નો લેખ છે. એ જોતાં આ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું માની શકાય છે.

અહીં મૂળનાયક શ્રોશાંતિનાથ ભગવાનનું એક મંદિર છે. આ મંદિર મૂળગભારો, ચૂદમંડપ, છયોકી, શંગારચોકી, અને ભમતીના કોટયુક્ત શિખરખંધી ધનેલું છે. મૂળનાયક ઉપર સં. ૧૭૨૧ નો લેખ છે. જીર્ણોદ્ધાર સમયે આ મૂર્તિ સિરોહીથી લાવવામાં આવી છે. છયોકીના ઘણાખરા સ્તંભો, દાસાઓ અને કુંભીઓ વગેરે સંભવતઃ અહીંથી થોડે દૂર પહેલા જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાંથી લાવીને લગાવ્યા હોય એમ જણાય છે. કેમકે એની આંધણીમાં એ ભાગો જુદા તરી આવે છે. એની શિલાલેખીય સાળિતી પણ સાંપડે છે. એક દાસા ઉપર સં. ૧૨૪૪ ના લેખમાં દેલહણ નામના શ્રાવકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની દેવકુલિકા કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. અહીં દેવકુલિકા કરાવવા જેટલી જગા જ નથી એથી આ દાસા તે ખંડિયેરના હોવા જોઈએ એવું અનુમાન છે.

આ મંદિરના મૂળગભારા પાસે મહાદેવનું લિંગ સ્થાપન કરી દેવામાં આવ્યું છે એ એક વિચિત્ર ઘટના છે. ગામમાં એક પણ શ્રાવક ન રહેવાથી કોઈ શૈવાનુયાયીએ આ રીતે ઠીક લાગ સાધ્યો હોય એમ જણાય છે.

એક મહારવાસી ધર્મપ્રેમી બાઈએ ધર્મશાળા બંધાવી છે, તેમાં સાધુ, સાધ્વી કે શ્રાવકો ભિતરી કરી શકે છે.

અહીં ગામના આંધે રોપેલા એક ‘ગવૈયા’ (સરઈ)ના લેખ ઉપરથી જાણવા મળે છે કે, લગભગ ૧૦૦-૧૫૦ વર્ષો પહેલાં અહીં મહાજનોનો ગામના ઠાકોર સાથે અગરો થવાથી મહાજનો ગામનું પાણી હરામ કરી, ઉચાળો ભરી બીજે સ્થળે રહેવા આજ્ઞા ગયા. એ ગવૈયામાં ઉલ્લેખ છે કે-અમારામાંથી કોઈ પણ મહાજન અહીં રહેવા આવે તો એને મહાજનની આણ છે અને તેને અમુક પ્રકારના ચિત્રથી ગાળ લાગે એવું પણ સૂચવ્યું છે.

ગામથી દૂર બે-એક ફાળંગ પર એક જૈન મંદિરનું ખંડિયેર બે-ત્રણ ફીટ ઊંચા ચોતરા સુધીનું કામ કરેલું મોજુદ છે, એ ઉપયુક્ત અગડાના કારણે અધૂરું પડ્યું હશે.

૧૬૩. સાચાર

(કોઠા નંબર : ૩૦૯૧-૩૦૯૫)

જોધપુર રેલ્વેના રાણીવાડા સ્ટેશનથી ૩૦ માઈલ દૂર સાચાર નામે ગામ છે. એનું પ્રાચીન નામ સત્યપુર કે સત્યપુરી હોવાનું જણાય છે. જૈનોના ‘જગ ચિંતામણિ’ નામના પ્રાચીન ચૈત્યવંદન સ્તોત્રમાં આ તીર્થનું ભાવપૂર્વક સ્મરણ કર્યું છે :—

“ જયત વીર સચ્ચરીમંડળ । ”

—“ સત્યપુરીના અલંકારસમા શ્રી શ્રીવીર ભગવાનનો જય થાઓ. ” આ સ્તોત્રના કર્તા કોણ હતા અથવા ક્યારે રચાયું એ સંબંધી હજી ઐતિહાસિક નિર્ણય થયો નથી. ચૌહાના સૈકામાં રચાયેલા ‘ત્રિવિધતીર્થકલ્પ’માં શ્રીચિન-પ્રભસૂરિ કહે છે :—

“ તેણં ગુરુઆણેણં સચ્ચરે વીરમુક્ત્વાઓ જ્ઞવામસણ્હિ મહંતં કારિણં અચ્ચંલિહસિહરં ચેઈણં । તત્થ પહ્ણાવિઆ પિત્તલમ્હં સિરિમહાવીરપટિમા જ્જિગસૂરિહિ ॥ ”

—“ (નાહડરાયે) ગુરુના આદેશથી સત્યપુરમાં વીરનિર્વાણથી ૬૦૦ વર્ષે મોટું ગગનચુંબી શિખરવાળું ચૈત્ય કરાવ્યું, તેમાં શ્રીજન્મગસ્ત્રિએ પિત્તલમથી શ્રીમહાવીરની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી.” અર્થાત—વિં સં ૧૩૦ લગભગમાં અહીં શ્રીવીર લગવાનું સુંદર મંદિર બની ગયું. વિક્રમાદિત્યની ચોથી પેઢીએ નાહડ રાજા થયાનું પટ્ટાવલીઓ નોંધે છે, પરંતુ આ રાજા વિશે કશું જાણવા મળતું નથી.?

એ પછીના સાચોરનો ઇતિહાસ અંધારામાં છે. વિક્રમની અગિયારમી શતાબ્દીમાં થયેલા કવીશ્વર ધનપાલ, માલવાના વિદ્યાવિલાસી રાજવી ભોજની વિચિત્ર મહત્ત્વાકાંક્ષાથી ખિન્ન થઈ સાચોરમાં આવી રહ્યા. એ સમય પહેલાં તેઓ પરમાર્કટ બની ચૂક્યા હતા. તેમણે અહીંના શ્રીમહાવીરપ્રભુનાં મંદિરનાં દર્શન કરી જે અનુભવ થયો તે ‘સત્યપુરીયમંડન મહાવીરેત્સાહ’ નામક ૧૫ ગાથાના અપભ્રંશ ભાષાના સ્તોત્ર દ્વારા પ્રદર્શિત કર્યો છે. અહીંની વીરપ્રભુની મૂર્તિ વિશે તેઓ કહે છે :—

“કોરિટ સિરિમાલ ધાર આહાવહુ નરાણ, અળહિલવાહુ વિજયકોટુ પુળ પાલિત્તુણ ।

વિક્સિલ વિ તાવ બહુત ઠામ મણિ ચોજ્જુ પર્હસહ, જં અજ્જવિ સચ્ચરરી વીરુ લોયણિ હિ ન દીસઈ ॥”

—“કોરંટ, શ્રીમાલ, ધાર, આઘાટ, નરાણા, અણહિલવાડ, વિજયકોટ કે પાલીતાણા વગેરે સ્થળોની મહિમય સદૃશ મૂર્તિઓ જોઈ પણ આજે સાચોરના વીર લગવાનની મૂર્તિ જોઈને ક્યાંઈ મન ઠરતું નથી.”

આમાં કવિકલ્પનાની અતિશયોક્તિ નથી. ખરેખર, આત્માને ઠંઢોળી મૂકે એવી આ મૂર્તિને જોઈને કવિના હૃદયમાં જે ઉલ્લાસ ઉભરાયો એનો વાસ્તવિક ચિતાર આલેખ્યો છે. વસ્તુતઃ આ મૂર્તિના કારણે આ તીર્થની મહત્તા અસાધારણ હતી. એનો અનુભવ અહીં આવેલા મૂર્તિભંજકોને પણ થયો હતો. એ વિશે તેઓ જ એ સ્તોત્રમાં કહે છે :—

“સાચોરના આ મહાવીર પ્રભુની મૂર્તિને જોઈ નામના કોઈ રાજાએ ઘોડા અને હાથીઓ જોડી દોરડાંઓ વતી જેંથી કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો, કુહાડા વતી મૂર્તિને તોડવાનો ઉપાય પણ અજમાવી જોયો; છતાં દેવબળે આ મૂર્તિ સ્થિર રહી શકી છે. એ પછી તુર્કોએ શ્રીમાલ, અણહિલવાડ, ચંદ્રાવતી, સોરઠ, દેલવાડા અને સોમેશ્વર વગેરે સ્થળોનાં મંદિરોનો નાશ કર્યો પરંતુ એક માત્ર સાચોરના તીર્થને તેઓ તોડી શક્યા નહિ.”

આવો ચમત્કારભર્યો આ મૂર્તિનો ઇતિહાસ જાણ્યા પછી કવિ પોતાની અમાપ શ્રદ્ધાના સમર્પણ તરીકે એક પદ્યપુષ્પ, જાણે એ મૂર્તિ ઉપર ભાવથી ચડાવતા હોય તેમ ઉલ્લાસભર ગાય છે :—

“જિમ મહંતુ ગિરિવરહ મેરુ ગહમણહ દિવાયરુ, જિમ મહંતુ સુ સચંમૂરમણુ ઉવહિહિ રયણાયરુ ।

જિમ મહંતુ સુરવરહ મજ્જિ સુરલોહ મુરેસરુ, તિમ મહંતુ તિલોયતિલુ સચ્ચરરિ જિણેસરુ ॥”

૧. એક ખીજન નાહડરાયનો પત્નો જ્ઞેધપુરથી ઉત્તર દિશામાં ૩૦ માઈલ દૂર આવેલા ઘટિયાલા ગામના એક પ્રાકૃત ભાષાના પદ્યમય સં ૯૧૮ ના લાંબા શિલાલેખથી મળે છે. મંડોરના પ્રતીહારવંશી આ નાહડરાય (નાગભટ)નો સત્તાસમય વિક્રમની સાતમી શતાબ્દી હોવાની ગણતરી છે. આ પ્રતીહારવંશી રાજાઓ મોટે ભાગે જૈનધર્મી હતા એ હવે ઇતિહાસથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. નાહડરાયના વંશજ કક્કુંક એક જૈન મંદિર અંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ આ શિલાલેખમાંથી જ મળી આવે છે : એ ઉલ્લેખ આ છે :—

“તેણ સિરિક્કુણ્ણ જિણસ્સ દેવસ્સ દુરિઅવિલ્લણે । કારાવિઅં ભવલમિમં ભવણં મસીણે સુહજણવં ॥”

સંભવ છે કે, કક્કુંક રાજાએ જૈન મંદિર અંધાવી પોતાના પૂર્વજોના ધર્મકૃત્યોની પરંપરા આ રીતે સાચવી રાખી હોય, પરંતુ આ નાહડરાય અને ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’ માં ઉલ્લેખાયેલ નાહડરાય વચ્ચે ૪૭૦ વર્ષનું અંતર છે. વિક્રમની ચોથી પેઢીએ નાહડરાય થયો છે. તેમ આ પ્રતીહારવંશીય રાજા હરિશ્વરની ચોથી પેઢીએ થયો છે. આથી ‘વિવિધતીર્થકલ્પ’ માં ઉલ્લેખેલ વીર નિર્વાણસંવત એ વિક્રમ સંવત હોય તો જ આ અને નાહડરાય એક હોવાનું સુતરાં સિદ્ધ થાય અને સાચોર તીર્થના કમસર ઇતિહાસનો અંકોડો જોડાઈ જાય. આ સ્થળે આટલો જિહાપોહ કરી એ વિષે નિર્ણય કરવાનું કામ તો ઇતિહાસવિજ્ઞાને ભણવું છે.

૨. મહાકવિ ધનપાલે પોતાની ‘તિલકમંજરી’ નામની સંસ્કૃત નવલકથાની રચના સં. ૧૦૭૦ માં પૂરી કરી અને સં. ૧૦૮૦ માં ગિજ્જનીપતિ ચ્લેચ્ચ રાજાએ ગુજરાતમાં જે વિનાશ વેર્યો ત્યાં સુધી તેઓ છવિત હશે એમ જણાય છે.

કવિએ ગાયેલો આ તીર્થનો મહિમા ખરેખર, આ તીર્થની અનુપમ મહત્તાનું દર્શન કરાવે છે. આ પ્રભાવક તીર્થના કારણે જ વિઘ્નમીંઓએ એના નાશ માટે ભારે પ્રયત્ન કર્યો પણ તેઓ ક્ષાવી શક્યા નહિ એ વિશે શ્રીજિનપ્રભસૂરિ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'ના 'સત્યપુરતીર્થકલ્પ'માં વિશદ વર્ણન આપે છે. ટૂંકમાં એનો સાર એ છે કે—અગાઉ જણાવ્યા મુજબ તુર્કોના આવ્યા પછી તીર્થના નાશ માટે અહીં માલવદેશનો રાજા (અગિયારમી શતાબ્દીમાં), સં. ૧૩૪૮માં મોગલસેના અને સં. ૧૩૫૬માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીનો ભાઈ ઉલ્લૂખખાન આવ્યો પણ સૌને અહીંથી નાસવું પડ્યું. છેવટે અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી સં. ૧૩૬૧માં સ્વયં આવ્યો અને કોઈ ઉપાય દ્વારા આ મૂર્તિને ઉપાડી દિલ્હી લઈ ગયો અને તેની અશાતના કરી. ચૌદમા સૈકાના આ બનાવો શ્રીજિનપ્રભસૂરિના સત્તાસમયમાં બનેલા છે, એટલે એમાં સંદેહને યોગ્યો અવકાશ છે.

સાચોરના જિનમંદિરનો ભંગ થતાં સં. ૧૧૩૪ માં શ્રીમહાવીર જિનની યુગલ પ્રતિમાઓ વાચ્છા આદિ શ્રેષ્ઠીઓએ બનાવ્યાની હકીકત અમે 'આબુ'ના વર્ણન (પૃ. ૨૬૪)માં આપી છે. એ ભંગ ઉપર્યુક્ત 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં જે અગિયારમી શતાબ્દીમાં થયાનો નિર્દેશ છે તે જ હોવો જોઈએ, જેનું સૂચન એ શિલાલેખમાંથી મળે છે.

વિક્રમના તેરમા શતકમાં કનોજના રાજાએ અહીં વીર ભગવાનનું પ્રતિમાયુક્ત મંદિર દેવદારનું (લાકડાનું) બનાવ્યું હતું. સં. ૧૨૨૫ના વૈશાખ વદિ ૧૩ના દિવસે ભંડારી ઘોષા શ્રેષ્ઠીએ મહાવીર ચૈત્યમાં જીર્ણોદ્ધાર પ્રસંગે ચોકી બનાવ્યાનો લેખ મળે છે.^૧ ગૂર્જરપતિ અજયપાલના દંડનાયક આલ્હાદને સાચોરના વીર મંદિરમાં તેરમા સૈકામાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિની સ્થાપના કરી હતી.^૨ લગભગ એ જ સમય પછી સં. ૧૨૮૮માં ગિરનાર પર વસ્તુપાલ તેજપાલે આ તીર્થના મહિમાસ્વરૂપ સત્યપુરીયાવતાર નામે મંદિરોની સ્થાપના કરી હતી.^૩

પં. ગોરીશંકર ઓઝાજી કહે છે : “સાચોરમાં એક પ્રાચીન મસ્જિદ છે જે જૂના જૈન મંદિરને તોડીને બનાવવામાં આવી છે. તેમાંના પાષાણના ત્રણ સ્તંભો ઉપર ચાર શિલાલેખો કોરેલા બેવાય છે; જેનો ભાવ એ છે કે—સં. ૧૨૬૭માં સંઘપતિ હરિશ્વરે આ મંદિરનો મંડપ બનાવ્યો. બીજામાં સં. ૧૩૨૨ના વૈશાખ વદિ ૧૩ના દિવસે સત્યપુરના આ મહાસ્થાનમાં જ્યારે લીમદેવનું રાજ્ય હતું ત્યારે ઓશવાળ ભંડારી છાડાએ મહાવીરમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો.” આ ઉપરથી તેરમા—ચૌદમા સૈકામાં આ તીર્થની મહત્તા કેટલી હશે એ જાણી શકાય છે. લોકમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા એના મહિમાથી જ વિઘ્નમીંઓએ એના નાશ માટે પ્રયત્નો કર્યા હશે.

સત્તરમા સૈકામાં ઉપાધ્યાય શ્રીસમયસુંદર નામના કવિએ પોતાના જન્મથી સાચોરને પવિત્ર બનાવ્યું હતું.

આજે અહીં શ્રાવકોનાં ૫૦૦ ઘરો છે અને ૫ જૈન મંદિરો છે :—

[૧] અહીં જીવિતસ્વામીના નામે ઓળખાતું મંદિર લવ્ય અને વિશાળ છે. તેમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન પ્રતિષ્ઠિત છે. [૨] તપગમ્બહના મંદિરમાં પણ મૂળનાયક શ્રીમહાવીરપ્રભુ છે. [૩] ખરતરગમ્બહના મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીધર્મનાથ ભગવાન છે. [૪] ચૌદસિયાગમ્બહના મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીશીતળનાથ પ્રભુ વિરાજમાન છે.

આ બધાં મંદિરો ગામમાં આવેલાં છે જ્યારે [૫] મંદિર ગામ બહાર છે તે બાવન જિનાલયવાળું શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું છે.

આજે આ તીર્થ મુખ્ય માર્ગથી એકાંતમાં આવેલું હોવાથી યાત્રીઓની અવરજવર ઓછી રહે છે.

૧. “જૈન લેખ સંગ્રહ” ભા. ૧ (બાબુ પૂરણચંદ્રજી નાદર) પૃ. ૨૪૮, લેખાંક : ૯૩૨

૨. “જૈન સાહિત્યનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.” પૃ. ૩૪૨.

૩. “ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો” ભા. ૩ ના ગિરનારના લેખો.

૧૬૪. ભટાણા

(કોડા નંબર : ૩૧૦૦)

ખરાડીથી પશ્ચિમ દિશામાં ૧૯ માઈલ દૂર ભટાણા નામનું ગામ છે. સં. ૧૫૦૦ની આસપાસ થયેલા મેહ કવિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં ઉલ્લેખ છે કે—

“જઉં ભટાણે વીજૂએ પ્રાસાદે, પૂજઉં જૂજૂએ.”

આ ઉલ્લેખ આ મંદિર અને ગામ પંદરમા સૈકા કરતાંયે વધુ પ્રાચીન હોવાનું પ્રમાણ રજૂ કરે છે.

આ ગામમાં આજે જૈનોનાં ૪૦ ઘરોની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય, ૧ ધર્મશાળા, ૧ પાઠશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે.

મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીશાંતિનાથ ભગવાન છે. ચારે બાજુએ ફરતા કોટમાં ઘેરાયેલા આ મંદિરમાં મૂળભારો ગૂઢમંડપ અને આગળ છયોકીનો ભાગ ઓરડા જેવો છે. મૂળનાયક અને આબુબાબુની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૮૮૦ ના લેખો નજરે પડે છે; આથી આ મંદિર એ સમયમાં નવું બન્યું હશે એમ લાગે છે. ત્યારે ઉપર્યુક્ત 'તીર્થમાળા'માં ઉલ્લેખેલ પ્રાચીન મંદિર જમીનમાં ગરક થઈ ગયું હશે અથવા એ જ મંદિરના જીર્ણોદ્ધાર રૂપે આ મંદિર નવું બન્યું હશે.

★

૧૬૫. મારોલ

(કોડા નંબર : ૩૧૦૧)

ખરાડીથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૨૦ માઈલ દૂર મારોલ નામે ગામ છે. અહીં શ્રાવકોનાં ૧૬ ઘર વિદ્યમાન છે એક નાતું સરખું ઘર દેરાસર અહીંની જૈન ધર્મશાળાના ઓરડામાં બનાવેલું છે. તેમાં ધાતુની ચોવીશી ૧ છે. તેના પર સંવત ૧૪૮૫નો લેખ છે.^૧ વળી સં. ૧૫૧૬ના લેખવાળી^૨ ધાતુની પંચતીર્થી ૧ છે. આરસની ચોવીશીના પદ્મમાંથી પણ છૂટી પડેલી એક જિનમૂર્તિ છે.

આ ધર્મશાળા પાસે એક જૈન મંદિર હતું, જે લોકોના કથન મુજબ : મહમ્મુદ બેગડો (ઈ. સ. ૧૪૫૯ થી ૧૫૧૩) અહીં આવ્યો ને ગામ તોડી નાખ્યું ત્યારે જૈન મંદિર પણ નષ્ટ કરી ચાલ્યો ગયો.

અહીં એક રઘુનાથજીનું મંદિર છે. મૂળે એ ઉપર્યુક્ત જૈન મંદિર હતું. એના અંદરની શિલ્પરચના બેતાં પણ એ હકીકત છતી થાય છે. મૂળભારો અને બારશાખમાં કોરેલી મંગલમૂર્તિ તરીકે તીર્થંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ આજે પણ બેવાય છે. અંદરની ભમતીના ત્રણ દિશાના ગોખલાઓમાં તીર્થંકરની મૂર્તિઓ કોરેલી હજી વિદ્યમાન છે. વચ્ચેના ગોખલાની મૂર્તિની પલાંડી નીચે 'શ્રીઆદિનાથ' એવા અક્ષરો ઉત્કીર્ણ છે. મંદિરના દરવાજાની ડેલીના ડાળા હાથ તરફની યોજમાં ગોખલાની ઉપર પરિકરની ગાદીનો પથ્થર લગાવેલો છે, તેના પર સં. ૧૨૩૪નો લેખ આ પ્રકારે છે:—

“ સં ૧૨૩૪ વૈશાખ સુદિ ૩ શ્રે ૦ દાહવ તદ્વાર્યા શોમિન તત્પુત્રકુલચંદ્રલલુપ્તહોદંગેણ સાપ્તેન માતુલ કઝજોયનેસિરિસહિતેન રજભાર્યા શિવાદેવિ તત્પુત્રશ્રીવૃક્ષ યશશ્રંદ્ર વાસિગાદિસમસ્તકુટુંબસહિતે[ન શી]તલપ્રતિમા કારિતા । હરિમદ્રસૂરિ શિષ્યેણ પંદિ.....

મહં મહાશ્રોઃ ॥ ”

આ લેખ પરથી આ મંદિર લગભગ એ સમયમાં બનેલું હશે. મહમ્મુદ બેગડાએ તોડી પાડેલું મંદિર આ જ હતું એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

★

૧. “ અર્ચુદાયલ પ્રદક્ષિણા જૈન લેખસદોહ ” લેખાંક : ૫૯

૨. એબન : લેખાંક : ૬૦

૧૬૬. વરમાણુ

(કોલા નંબર : ૩૧૦૨)

આબુરોડ સ્ટેશનથી ૨૮ માઈલ અને છરાવલાથી દક્ષિણ-પશ્ચિમમાં ૪ માઈલ દૂર વરમાણુ નામનું ગામ છે. આનું શાસ્ત્રીય નામ પ્રહ્માણુ. અહીં આવેલા પ્રહ્માણુસ્વામીના સૂર્યમંદિરના સ્તંભોમાં સં. ૧૦૭૬ અને તે પછીના ઉત્કીર્ણ ૬ લેખો જોવાય છે પણ આ સૂર્યમંદિર તે જોથીયે પ્રાચીન એટલે સાતમી સદીમાં બંધાયાનું વિદ્વાનોનું માનવું છે. એ ઉપરથી આ ગામ તેરસો વર્ષ કરતાંયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે. ગામની આસપાસ કૂવા, વાવ અનેક મકાનોનાં અસંખ્ય ખંડિયેરો પણ આ ગામની પ્રાચીનતા અને એક મોટી નગરી હોવાનો ખ્યાલ આપે છે. આજે તે માત્ર સો ધરના નાના ગામડા જેવો આનો દેખાવ નજરે પડે છે.

આ ગામના નામ ઉપરથી જૈનોનો પ્રહ્માણુગચ્છ ખ્યાતિ પામ્યો હતો. એક કાળે એ ગચ્છનું આ એક મોટું ધામ હતું. જૈનોની સંખ્યા પણ એની પ્રસિદ્ધિને છાજતી હોવી જોઈએ એમ માની શકાય. આબુના દેલવાડાના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થાલેખમાં લક્ષ્મણસહી મંદિરના અકામ્ મહોત્સવનો ફાગણ વદિ ૫ (ત્રીજા દિવસ)નો ઉત્સવ જિજ્ઞાસવાનું કામ આ ગામના શ્રીસંઘે માથે લીધું હતું. આ ઉપરથી તેરમા સૈકામાં અહીં જૈનોની વસ્તી ઠીક પ્રમાણમાં હશે એમ જણાય છે. એટલું જ નહિ, અહીં એક કરતાં વધારે જિનમંદિરો પણ હશે એમ લાગે છે. એ સંબંધે શ્રીરાનવિમલ-સૂરિએ સં. ૧૭૫૫ માં રચેલી 'તીર્થમાળા'માં નોંધ્યું છે કે, 'અહીં છરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ છે.' પણ અત્યારે તે એનો કશો પત્તો નથી. અહીં પડેલાં સંકડો ખંડિયેરોમાંથીયે એનાં અવશેષો જાણવાનું મુશ્કેલ છે.

અહીં ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું એક વિશાળ અને મનોહર મંદિર ગામના એક ખૂણે ટેકરી ઉપર વિદ્યમાન છે. આ મંદિરની બાંધણી જાંચી છે. એના શિખરની જાંચાઈ પણ ઘણી છે. મૂળગભારો, ગૂઢમંડપ, છચોકી, રંગમંડપ, શૃંગારચોકીઓ અને બને બાબુની દેરીઓ સાથે ગઢયુક્ત આની રચના છે. છચોકી અને રંગમંડપના સ્તંભો તથા ઘૂમટોમાં મુંદર કોરણી કરેલી છે. એક ઘૂમટમાં વચ્ચે લક્ષ્મીદેવી અને બીજા ઘૂમટમાં અંબિકાદેવીની કોરેલી આકૃતિઓ શિલ્પકળાના અદ્ભુત નમૂના હોય એમ જણાય છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ ૪-૫ ફીટ જાંચી અને મનોહર બદામી રંગની છે. હાથ, કાનના ખંડિત થયેલા ભાગોને નવેસર જોડ્યા છે. એના ઉપર લેખ નથી પણ મૂર્તિ પ્રાચીન જણાય છે. મૂળનાયકની બાબુમાં શ્રીઋષભદેવ ભગવાનની સપરિકર મૂર્તિ પ્રાચીન છે. એના પ્રાચીન પરિકરની ગાદીમાં ધર્મચક્રની બાબુમાં ગાદી ઉપર એક મૂર્તિ વસ્ત્રાલંકારભૂષિત જોડેલી છે. હાથમાં પૂજા માટે અંદનનો વાટકી અને કૂલમાળ એની ભક્તિની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યાં છે. લોકો એને ચક્રેશ્વરી દેવી હોવાનું કહે છે. વાસ્તવમાં એ શ્રાવિકાની મૂર્તિ છે. તેના ઉપર લેખ જોવાતો નથી.

મંદિરમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના સરખી આકૃતિના બે મોટા મનોહર કાઉસગિયા છે. તેની બાબુએ અને ઉપર મળીને બાર-બાર મૂર્તિઓ ઉત્કીર્ણ છે. એ બંનેમાં બે ઈંદ્રો અને શ્રાવક-શ્રાવિકા છે. આ કાઉસગિયા ઉપરના લેખથી જણાય છે કે, સં. ૧૩૫૧માં પ્રહ્માણુગચ્છના આ મંદિરમાં મહાહડગચ્છીય પોરવાઠ શ્રાવક પુનર્સિદ્ધે આ કાઉસગિયા ભરાવ્યા છે.

મંદિરનો રંગમંડપ કરાવ્યા સંબંધે વિ. સં. ૧૪૪૬નો એક લેખ અને સં. ૧૨૪૨માં પુનિગ આદિ શ્રાવકોએ પ્રહ્માણુગચ્છના આ મહાવીરસ્વામી મંદિરની ભમતીમાંની શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનની દેરીના શુંબજની પદ્મશિલા કરાવ્યા વગેરેના ચાર લેખો મળી આવે છે.

મંદિરની છતમાં ભગવાનનો જન્મોત્સવ, શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની બન વગેરેના આકર્ષક ભાવો શિલામાં અંકિત કર્યા છે. આ ભાવચિત્રો તત્કાલીન સમયનો ખ્યાલ આપે છે અને આપણને અલોકિક વાતાવરણની અસર નિપજાવે છે.

ઉપયુક્ત શિલાલેખીય પુરાવાઓથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ મહાવીરસ્વામી ભગવાનનું મંદિર પ્રહ્માણુગચ્છીય શ્રાવકોએ સં. ૧૨૪૨ પહેલાં બંધાવ્યું હશે જેનો તે પછી સમયે સમયે જીર્ણોદ્ધાર થતો રહ્યો છે.

અહીં માત્ર ચારેક શ્રાવકોનાં ઘરો વિદ્યમાન છે.

૧૬૭. ધવલી

(કોડા નંબર : ૩૧૦૪)

આબુરોડથી વાયવ્યપૂર્ણામાં ૧૫ માઈલ દૂર ધવલી નામે ગામ છે. આબુના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થા સંબંધી લેખમાં જણાવ્યું છે કે—‘ ધવલી ગામના શ્રાવકોએ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના વર્ષગાંઠના અઠ્ઠાઈ મહોત્સવનો ચોથનો દિવસ ઊજવવો.’^૧ આ ઉપરથી આ ગામ પ્રાચીન લાગે છે અને એ સમયે જૈનોની વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હોય એમ જણાય છે. ગામમાં શ્રાવકનાં એ-એક ઘર છે. ૧ નાની જૈન ધર્મશાળા અને ૧ જૈન મંદિર છે.

મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન છે. આ મંદિર ક્યારે બન્યું તે બહુ શકાતું નથી. આ મંદિરની એક ખંડિત મૂર્તિ જે દત્તાત્રી ગામથી લાવવામાં આવી છે, તેના ઉપર સં. ૧૧૩૬નો લેખ આ પ્રકારે મળી આવે છે:—

“ હર્ષપુરગચ્છે શ્રી..... દિવા.....શ્રાવકધાહિલમુતવાહિલ.....કારિતા સં [૦] ૧૧૩૬ ॥ ”

મૂળભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકી, સલામંડપ, શુંગારચોકી અને શિખરબંધી આ મંદિર છે. સં. ૧૬૬૧માં થોડા ભાગનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી ધ્વજ-દંડ નવેસર ચડાવવામાં આવ્યો છે.

૧૬૮. ડખાણી

(કોડા નંબર : ૩૧૦૬)

આબુરોડથી ૨૨ માઈલ દૂર ડખાણી નામે પ્રાચીન ગામ છે. આબુ-દેલવાડાના લૂણવસહી મંદિરના સં. ૧૨૮૭ના વ્યવસ્થા સંબંધી લેખમાં જણાવ્યું છે કે—‘ શ્રીનેમિનાથ ભગવાનના મંદિરની વર્ષગાંઠ નિમિત્તે અઠ્ઠાઈમહોત્સવના છઠ્ઠા દિવસનો ઉત્સવ ડખાણી અને હણાદ્રા ગામના શ્રીસંઘે કરવો.’^૨ વળી, આ ગામ ચંદ્રાવતીના રાજા સોમદેવે લૂણવસહી મંદિરના ખર્ચ માટે સદા માટે અર્પણ કર્યાનું એ જ લેખમાં જણાવ્યું છે.^૨ આ ઉપરથી આ ગામ તેરમા સૈકા કરતાં પ્રાચીન છે અને તેરમા સૈકામાં શ્રાવકોની વસ્તી સારી હશે એમ પણ સૂચિત થાય છે.

વસ્તુતઃ પ્રાચીન ગામ નદીની સામી બાજુએ હતું. પાછળથી કેઈ કારણસર અહીં વસ્યું છે. તેથી અહીં પ્રાચીનતાની કેઈ નિશાની જોવાતી નથી. જૂના ઉજ્જડ ગામમાં મકાનોના પાયા મોજુદ છે. અહીં એ સમયનું જૈન મંદિર હોવું જોઈએ. ગામના ચોરામાં મંદિરના મોટા પ્રાચીન પથ્થરો લગાડેલા જોવાય છે, જે પ્રાચીન જૈન મંદિરનું સૂચન આપી રહ્યા છે.

આને અહીં ૩૨ જૈનોની વસ્તી છે. ૧ ઉપાશ્રય અને ૧ જૈન મંદિર વિદ્યમાન છે.

શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર શિખરબંધી છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ પર સં. ૧૬૨૩ અને બંને બાજુની મૂર્તિઓ ઉપર સં. ૧૬૫૬ના લેખો છે. આ બંધી મૂર્તિઓ ઉપાશ્રયમાં ઘર દેરાસર તરીકે પ્રતિષ્ઠિત હતી. સં. ૧૬૬૬માં આ મંદિરનો પાયા નાખી મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું છે મૂળભારો, ગૂઠમંડપ, છચોકી, રંગમંડપ, શુંગારચોકી અને શિખરબંધી રચનાવાળું છે.

૧. “ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : ” ભા. ૨. લેખાંક : ૬૫.

૨. “ અર્જુદ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : ” લેખાંક : ૨૫૧.

भारवाऽ

नं०	ग्रामनाम	केन्द्र	रेल्वे स्टेशन	पार्श्व मंडल	प्रां.क्षेत्र	भूतनायक	प्रतिमाएकी संख्या
२०२१	जेधपुर	मोतीचोक	जेधपुर	जेधपुर	शिअरअध	डेकरिनाथल	पापासु-धातु ८-६
२०२२	"	नेरोआग	"	"	"	पार्श्वनाथल	१२-५
२०२३	"	गुहीना नाके	"	"	"	शान्तिनाथल	६-६
२०२४	"	डोवरी	"	"	"	सहस्रदृष्टा पार्श्वनाथल	८-७
२०२५	"	सीधियारा चोक	"	"	"	"	३-३
२०२६	"	डोवरी	"	"	धायाअध	पार्श्वनाथल	३-१
२०२७	"	डोवरीका महोदवा लुकेडोरी वाडी	"	"	"	नेमिनाथल	१-
२०२८	"	सीधी पोख	"	"	"	सुमतिनाथल	५-१३
२०२९	"	पेतरपाली चोतरा	"	"	शिअरअध	मुनिसुवत स्वामी	१२-१२
२०३०	"	तपमन्जोरे उपाश्रय	"	"	धायाअध	पार्श्वनाथल	४-६
२०३१	"	जूनी मंडी	"	"	शिअरअध	संवापनाथल	६-१४
२०३२	"	आणोदवाला गुरा साडेवनी हवेली	"	"	धायाअध	मल्लिनाथल	२-५
२०३३	"	सीधियाका महोदवा	"	"	शिअरअध	आदिनाथल	४-३
२०३४	"	गुरांका तक्षाय	२॥ मा. इर	"	"	सहस्रदृष्टा पार्श्वनाथल	५-१

ધંધાવતારણું નામ તથા સવત.	વહીવટદારણું નામ.	લેખના ક્રમ.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	દેવા- મય	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	રાજમલજી મુતા		સારી	૧૦૦૦૦	૧	૧	એક ગ્રંથલાંડાર છે. સં. ૧૨૩૬ ની સાલની પાર્શ્વ- નાથજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	બલમયંદજી વડીલ		"				
શ્રીસંઘ	લાલમલજી ભણુસાલી	૧૭૧૫	"				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
"	સુમેરમલજી પટવા		"		૧		એક સ્ફટિકના પ્રતિમાજી છે.
"	શ્રીસંઘ	૧૮૮૨	"				
"	યતિશ્રી ધર્મચંદજી કવલાગચ્છ	૧૬૬૭	"		૧		
"	"	૧૬૬૭	"		૧		
કૃતેહસરિનો ઉપાશ્રય	ભણુસાલી કુટુંબ		"		૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ભણુસાલી ગુણરાજજી		"		૧		એક રત્નના પ્રતિમાજી છે. બીંત તથા છતોમાં ચિત્રો છે.
તપગચ્છ શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		"		૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		"				
રાજવૈદ્ય મહોપાધ્યાય ઉમેદદતજી ૧૯૬૨	રાજવૈદ્ય ઉદયચંદ્રજી	૧૪૮૩	"				એક દાદાસાહેબની આરસ- ની મૂર્તિ છે.
ભણુસાલી દુલેરાયજી જી. ૧૯૮૫	ભણુસાલી જેવંતરાયજી		"				આ દેરાસર કુંથુનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૯૩	શ્રીસંઘ	૧૮૯૩	"		૧		

नं.अ.सं.	ग्राम/नाम	डोका/स्थ.	रेल्वे स्टेशन.	पार्क/आदि.	आंध.सं.	भूजनायक	प्रतिभा/संख्या
२०३५	जोधपुर	जूनीमंडी	जोधपुर	जोधपुर	शिखरअंध	महावीररवाभी	पाषाण-धातु १४-२४
२०३६	"	शुक्रा तलाव	रा. मा. हर	"	धूमअंध	पार्थनाथ	१-२
२०३७	"	नाजोरी दरवाजा बहार मोताछरो मंदिर	"	"	शिखरअंध	"	६-१२
२०३८	मंडोर	हाहावाडी	मंडोर	मंडोर	धूमअंध	"	१-
२०३९	"	धर्मशाळाभां	"	"	शिखरअंध	शांतिनाथ	३-
२०४०	"	अगीयानी पाछण	"	"	"	पार्थनाथ	१५-१
२०४१	"	"	"	"	"	"	५-
२०४२	इलोधी	जशवंतपुरा	इलोधी	इलोधी	"	महावीररवाभी	३-४
२०४३	"	निहाल धर्मशाळाभां आलुभां	"	"	"	संभवनाथ	- ५
२०४४	"	अनतरभां	"	"	"	आदिनाथ	२३-२८
२०४५	"	"	"	"	"	शांतिनाथ	१५-३७
२०४६	"	शीतलपुरा	"	"	"	शीतलनाथ	४-१०

મધોપનારતુ' નામ તથા સંવત.	મહીવટદારતુ' નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કૈતોની વસ્તી.	કિલ્લા- મક.	વર્ષ- સાળા.	વિશેષ તોષ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ	૧૭૦૦	સારો				એક અંચલંડાર છે. એક સાધુ મૂર્તિ છે. એક ધાતુની
							વૈરાટ્યા દેવીની તથા એક ધાતુની રાજની મૂર્તિ
							પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"	૧૭૭૭	"				
ગણેશમહા મુતા ૧૯૦૦	સુમેરમહા મુતા	૧૭૧૪	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	નથી	૧	૧	
ભંડારી ૧૯૦૦ લગભગ	ભંડારી	૧૮૧૦	"				એક સાધુ મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"	૧૭૨૩	"				કિલ્લાપર લગભગ એક સ્વનર વર્ષ પહેલાંના જૂના અવશેષ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	રાજમહા મુતા		"				
જોગરાજ ધેવરચંદ લોકડ ૧૯૯૭	જોગરાજ ધેવરચંદ	૧૯૯૧	"	૫૦૦૦	૩		એક લાયબ્રેરી છે. એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
કીસનલાલ સંપતલાલ લુણાવત	કીસનલાલ સંપતલાલ લુણાવત	૧૫૭૩	"				એક રતના પ્રતિમા છે. એક ગિનકુશલસુરિની મૂર્તિ છે.
શ્રી સંઘ	ન્યાલચંદ યુનમચંદ	૧૯૫૧	"				ભીંતપર નવીન ચિત્રો ચીતરેલાં છે.
	ભોલારામ માણેકલાલ	૧૮૯૩	"				કુલોધીમાં આ દેરાસર સૌથી પ્રાચીન છે. એક યુરુમૂર્તિ છે.
"	જીવરાજ અગરચંદ	૧૫૪૬	"				એક સોનાની મૂર્તિ છે.

नं०	गाभलुं नाम.	डेकाण्ड	देवे शेरान.	पापु माद्रिस.	पापुकी.	सूचनायक	प्रतिभाळनी संख्या
२०४७	इलोधी	नागेरी उपाश्रय लुण्णावतरो वासु	इलोधी	इलोधी	धायापध	मुनिसुप्रत स्वामी	पापाणु-पापु ४-७
२०४८	"	पार्श्वपुरा	"	"	शिभरपध	गोडी पार्श्वनाथल	१६-६
२०४९	"	गाम अडार	"	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथल	७-५
२०५०	पोकरणु	आसवालोका महोल्वा	पोकरणु	पोकरणु	"	आदिनाथल	५-२१
२०५१	"	"	"	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथल	३-६
२०५२	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथल	८-१५
२०५३	अजसर	अजसरभा	जैसलमेर ११ मा. इर	जैसलमेर	"	"	३-४
२०५४	देवीकट	"	२४ मा. इर	"	"	आदिनाथल	३-३
२०५५	जैसलमेर	आचार्यगच्छना उपाश्रय	पोकरणु ७० मा. इर	"	"	विमलनाथल	२-३
२०५६	"	भरतरगच्छना उपाश्रय	"	"	धायापध	गोडी पार्श्वनाथल	२-२४
२०५७	"	डोडारीवाडे	"	"	शिभरपध	सुपार्श्वनाथल	५-१२
२०५८	"	सुपार्श्वनाथलनु इरासर नीचे	"	"	"	सीमधर स्वामी	१-४

બધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા- મથ	વર્ષ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	લોકાગચ્છ		સારી				સં. ૧૨૩૬ નો લેખ ખનાવટી છે.
"	કવલાગચ્છ	૧૯૦૩	"				ધાતુનું એક નાનું સુંદર શિખરમથ દેરાસર છે.
"	મોહારામજી માણેકલાલજી ફલોધીવાળા	૧૯૨૧	"				
"	"	૧૫૩૬	"	૫	૨	૧	
"	"	૧૮૫૬	"				આ દેરાસર શ્રાંતિનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
"	"	૧૮૮૩	"				
હીરાલાલ ગિરધારીલાલ ૧૯૪૪	શ્રી મોહનલાલજી વરાડિયા	૧૯૨૮	"	૪૦	૩		મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૬૦	ભગવાનદાસજી જૈન	૧૮૬૦	સાધારણ	૬૫	૧		મરામતની જરૂર છે.
તપાગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૬૬૬	પ્યારેલાલજી જીદાણી	૧૬૬૬	સારી	૭૫	૧૦	૧	૭ હસ્તલિખિત ભંડારો છે.
ખરતરચંજી શ્રીસંઘ ૧૯૨૦	યતિશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી	૧૬૭૦	"				જુદાખરતરચંજીનો ભંડાર અહીં છે. ૧૧૦૧ સાલની
તપગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૮૬૯	કેસરમજી જુરડ, સુરજ- મજી સામસુખા, જગન- લાલજી પારેખ		"				તપગચ્છનો હસ્તલિખિત ભંડાર અહીં છે. મોટા પીળા પાષાણપર કોતરેલી ૪૦ લોટીની એક પ્રશસ્તિ છે.
"	રાજમજી ગાંધી		"				થાલલામાં કોતરેલાં પક્ષિચી- ઓનાં ૩૫ જેવા લાયક છે.

નંબર	શામલું નામ.	ઠેકાણું.	રેલવે સ્ટેશન.	પાસર એપ્રિક્ષ.	બાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૦૫૯	જોસલમેર	સુપાર્શનાથજીનું દેરાસર ઉપલોભાળ	ચોકરજી ૭૦ મા. દૂર	જોસલમેર	શિખરબંધ	ગોડી પાર્શનાથજી	પાપાણ-ધાઉ ૨-૧૪
૨૦૬૦	"	"	"	"	"	સંકટહરજી પાર્શનાથજી	૨-૧૭
૨૦૬૧	"	પટવોંકી હવેલી	"	"	ધર	પાર્શનાથજી	— ૫
૨૦૬૨	"	ચાણસાહની હવેલી	"	"	"	આદિનાથજી	— ૧૩ ૧
૨૦૬૩	"	અખયસિંહજીની હવેલી	"	"	"	પાર્શનાથજી	— ૩
૨૦૬૪	"	લોયાપાડો ચાંદમલજીનું દેરાસર	"	"	"	સુમતિનાથજી	— ૫
૨૦૬૫	"	ધનરાજજીનું દેરાસર	"	"	"	પાર્શનાથજી	— ૨
૨૦૬૬	"	રામસિંહજીનું દેરાસર	"	"	"	શાંતિનાથજી	— ૨
૨૦૬૭	"	કિલ્લાપર	"	"	શિખરબંધ	પાર્શનાથજી	૪૬૧-૧૩
૨૦૬૮	"	"	"	"	"	સંભવનાથજી	૧૪૫-૧
૨૦૬૯	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૧૮-૬
૨૦૭૦	"	"	"	"	"	"	૧૮૦-૬

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	ચહીવટદાનનું નામ	ક્ર. નં. સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ	જૈનોની વસ્તી	દેવા- ભવ	કર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
તપગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૮૬૯	રાજમલજી ગાંધી		સારી				
"	"		"				
શેઠ દિંમતરામજી બાફણા ૧૯૦૧	શેઠ આર્ષદાનજી બાફણા	૧૯૦૧	"				આ હવેલી આખા જૈનસભ- મેર શહેરમાં સૌથી સુંદર કોતરકામવાળી છે.
શેઠ ચિરુશાહજી બણ- સાલી ૧૬૭૦ લગભગ	જવાહરમલજી બણસાલી		"				લોદ્રવા તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર શેઠ ચિરુશાહે કરાવેલ છે.
							બંડાર છે.
શેઠ અખયસિંહજી ૧૯૦૦	શેઠ વિજયસિંહજી બાફણા	૧૪૭૯	"				
શેઠ ચાંદમલજી રતલામવાળા	સીરમલજી બાફણા		"				
શેઠ ધનરાજજી મુતા	બાઈ લાલુબાઈ		"				
શેઠ રામસિંહજી મુતા	શેઠ રામસિંહજી મુતા		"				
શેઠ જયસિંહજી રાંકા ૧૪૭૩	શેઠ રામસિંહજી મુતા વગેરે ચાર જણની કમીટી	પ્રશસ્તિ ૧૪૭૩	"				૨ ગુરુમૂર્તિઓ છે. જુદા જુદા પટો છે. સં. ૧૪૭૩
							નો શિલાલેખ છે.
શેઠ હેમરાજજી ચોપડા ૧૪૭૯	"	૧૪૭૩	"				૪ સ્ફટિકની પ્રતિમાઓ છે. જુદા જુદા પટો છે.
ડાગાગોત્રીય ઝોસવાલ બાઈઓ ૧૪૭૯	"	મૂ. નં. ૧૪૭૯	"				આ દેરાસર શીતલનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
ચાંપડા સં. લાખણ સંખ- વાલ સં. આસરાજ ૧૫૩૬	"	૧૫૩૬	"				બે શેઠની તથા બે શેઠા-ણીની મૂર્તિઓ છે.

नं०	ग्रामसुं नाम	डिवाखं.	रेवे रेरान.	पारु अपिडि.	आंधी.	भूषणायक	प्रतिभाएनी संख्या
२०७१	नेसलमेर	डिवापर	पोकरण ७० भा. इर	नेसलमेर	शिपरअध	कुथुनाथल	पावाण-धाण १४४-१
२०७२	"	"	"	"	"	संभ्रलुल	२६५-२११
२०७३	"	"	"	"	"	आदिनाथल	१४७-२
२०७४	"	"	"	"	"	महावीरस्वामी	८३-२६
२०७५	अमरसागर	तलावना किनारे	पोकरण ७५ भा. इर	"	"	आदिनाथल	७-४
२०७६	"	"	"	"	"	"	१५-४
२०७७	"	"	"	"	"	"	१-३
२०७८	लोप्रवाण	तीर्थ	पोकरण ८० भा. इर	"	"	सिंतामणु पार्श्वनाथल	४-२०
२०७९	"	"	"	"	"	आदिनाथल	२-१
२०८०	"	"	"	"	"	अणतनाथल	१-
२०८१	"	"	"	"	"	संभवनाथल	१-
२०८२	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथल	३-१
२०८३	"	"	"	"	"	अष्टापदल	२४-
२०८४	भीसंद	अमरमां	इलोधी ३ भा. इर	भीसंद	धूमटअध	पार्श्वनाथल	२-८

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ	લેખનો સંવત.	દસાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી	દયા-મથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
ચોપડા સં. લાખણસંખ-વાલસં. આસરાજ ૧૫૩૬	શેઠ રામસિંહજી મુતા વગેરે ચાર જથ્થુની કમીટી	મૂ. ના. ૧૫૩૬	સારી				૪ ચુરુમૂર્તિ છે.
ભણશાલી સં. વીદા ૧૫૧૮	"	૧૫૧૮	"				
સંધવી ધન્ના ૧૫૩૬	"	૧૫૩૬	"				
શ્રીસંધ ૧૫૩૬	"	૧૫૩૬	"				
શ્રીસંધ ૧૯૦૩	યતિ વૃદ્ધિચંદ્રજી		"	નથી			૨ ચુરુમૂર્તિ છે.
શેઠ હિંમતરામજી ખાફા ૧૯૨૮	આઈદાનજી ખાફા		"				એક વીશવિહરમાનનો પટ છે.
શેઠ સવાધરામજી ખાફા ૧૮૯૩	"		"				
શેઠ ચિરંશાહજી. ૧૬૭૫	શેઠ રામસિંહજી મુતા વગેરે ચાર જથ્થુની કમીટી	૧૬૭૫ મૂ. ના.	"	નથી	૧		એક પાનાની મૂર્તિ છે. એક જિનદત્તસરિની અને એક જિનકુશલસરિની મૂર્તિ છે.
"	"	"	"				
"	"	"	"				
"	"	"	"				
"	"	"	"				
"	"	"	"				કલ્પવૃક્ષનું ઝાંડ છે.
"	"	"	"				
શ્રીસંધ ૧૮૦૦	સૌભાગ્યમલજી ખાફા	મૂ. ના. ૧૬૩૬	"	૧૫૦	૧	૧	૨ લાયજેરી છે. કાચનું જડાવકામ સુંદર છે.

નંબર	ગામનું નામ	કિલો	રેલવે સ્ટેશન	પારલ આકેશ	આંધણી	મુખનાયક	પ્રાંતમાણના સંખ્યા
૨૦૮૫	લોહાવટ	બટાવાસ	લોહાવટ ૦૧ મા. ફર	લોહાવટ	ધૂમટખંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૭-૨
૨૦૮૬	"	વીસનેવાસ	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૧૫-૨
૨૦૮૭	દેણીક	બજારમાં	૧૪ મા. ફર	"	ધર	"	૨-૧
૨૦૮૮	આઉ	"	૨૨ મા. ફર	"	ધૂમટખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૨-૨
૨૦૮૯	ઝોસિયા	વર્ધમાન વિદ્યાલયની આબુમાં	ઝોસિયા ૧ મા. ફર	ઝોસિયા	શિખરખંધ	મહાવીરસ્વામી	
૨૦૯૦	તીવરી	ગામની બહાર	મથાનીઆ ૬ મા. ફર	તીવરી	"	પદ્મપ્રભુજી	૪-૪
૨૦૯૧	"	ટાટીચોકાવાસ	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૫-૩
૨૦૯૨	બાલરવા	બજારમાં	૮ મા. ફર	"	ધર	શાંતિનાથજી	૧-
૨૦૯૩	મારવાડ જંકશન	"	મારવાડ જંકશન	મારવાડ જંકશન	ધૂમટખંધ	આદિનાથજી	૫-૬
૨૦૯૪	ખારચી	"	૧૧ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૧
૨૦૯૫	પાલી	નવલખા ફરવાળે	પાલી	પાલી	શિખરખંધ	નવલખા પાર્શ્વનાથજી	૧૮૯-૧૭
૨૦૯૬	"	લોહાશેવાસ	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૭-૨
૨૦૯૭	"	સેવકોનોવાસ	"	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૨૭-૭

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	સહીવહદારનું નામ.	ક્રમના સંવત.	દસાસરની સ્થિતિ.	જોવાની વસ્તી	ઉપા-ક્રમ	વર્ગ-શાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૩૧	હબ્બરીમલજી વિજયરાજજી પારેખ		સારી	૨૦૦૦	૨	૧	એક જિનદત્તસુરીની મૂર્તિ છે. ૧ પ્રથમ બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	સતીદાનજી લુણિયા	૧૯૨૫	"				એક ગૌતમસ્વામીની આરસની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ધુડમલજી ભોજરાજ		,	૭૦	૨		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	સુરજમલજી જાગેડ		સાધારણ	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૧૩	ફલોધીની કમીટી પ્રમુખ ફૂલચંદજી ઝાખક	૧૦૧૩	સારી	નથી		૧	એક લાયબ્રેરી છે. પ્રાચીન તીર્થ છે. દસમા સૈકા પહેલાનાં અવશેષ અદિ. છે. જુદી જાતના શિલ્પ પણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	સંખલેયા તેમિચંદજી કેસરીમલજી	૧૬૦૬	"	૧૦૦	૨	૧	૧ લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"	૧૫૩૧	સાધારણ				પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સારી	નથી			
ચતિશ્રી હેમસાગરજી ૧૯૫૪	ચતિશ્રી લખિંધસાગરજી	૧૯૯૮	"	"	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે. એક શ્રી હેમસાગરજીની આરસની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ગેનમલ હીરાચંદજી		"	૧૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૪૪	શેઠ નવલચંદ સરપચંદની પેઠી	૧૬૮૬	"	૧૨૦૦	૧	૫	એક પુસ્તક બંડાર છે. એક સાધુમૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	ખરતરગચ્છીય શ્રીસંઘ		"				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
"	શેઠ નવલચંદ સરપચંદની પેઠી		"				

નંબર	ગામનું નામ	કેડાઈ.	રેલવે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	આંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિભાજની સંખ્યા
૨૦૯૮	પાલી	લોઢારોવાસ	પાલી	પાલી	શિખરબંધ	સુપાર્થનાથજી	પાવાણુ-ધાટુ ૭-૧૭
૨૦૯૯	"	સ્ટેશનરોડ જલોરી દરવાજા બહાર	"	"	"	આદિનાથજી	૫-૪
૨૧૦૦	"	"	"	"	"	ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજી	૫-૧૨
૨૧૦૧	"	કેરીઆ દરવાજાની બહાર	"	"	"	શાંતિનાથજી	૧૪-૨૫
૨૧૦૨	"	ગુજરાતી કટલામા	"	"	ધાળ્યાબંધ	સુપાર્થનાથજી	૧૯-૭૩
૨૧૦૩	"	કુંગરીપર	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૬-૧
૨૧૦૪	ચરપટિયા	બજારમાં	ભારવાડ જંકશન ૬ મા. દૂર	ભારવાડ જંકશન	ધૂમટબંધ	"	૩-૧
૨૧૦૫	ચેલાવાસ	"	" ૪ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	નેમનાથજી	૪-૭
૨૧૦૬	રૂપાવસ	"	કેરલા ૫ મા. દૂર	પાલી	"	કુંથુનાથજી	૪-૧
૨૧૦૭	ભાડખા	ઓસવાલના વાસમાં	બાડમેર ૧૮ મા. દૂર	બાડમેર	ધૂમટબંધ	નેમિનાથજી	૧-૨
૨૧૦૮	કોટડા	"	૨૮ મા. દૂર	શિવ	"	શાંતિનાથજી	૧-૧૬
૨૧૦૯	"	"	"	"	ધર	શ્રીતળનાથજી	- ૨
૨૧૧૦	ગુદોજ	બજારમાં	પાલી ૧૨ મા. દૂર	જવાલી	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૧૧-૨૦
૨૧૧૧	કુરથ્યા	"	ગુદોજ ૬ મા. દૂર	પાલી	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૨
૨૧૧૨	ડેંડા	"	પાલી ૮ મા. દૂર	"	"	શાંતિનાથજી	૩-૧

અધ્યાયનારજુ' નામ તથા સંવત.	પહીવટદારજુ' નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા- અથ	વર્ષ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	શેઠ અચ્યુલાલજી મુતા		સારી				
શેઠ સીરેમલજી અલાઈ ૧૯૩૩	શેઠ નવલચંદ સરપચંદની પેઠી		"				
જસરાજજી ધારીવાલ ૧૯૦૨	"		"				
શ્રીસંઘ	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		સારી				
"	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫	શાહ જીવરાજ ધાશીરામજી		સારી	૬૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૨	શાહ નમિચંદજી જસરાજજી		સાધારણ	૧૧૫	૧		જીર્ણોદ્ધારની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ	૧૯૨૧	જીર્ણ	૨૦			જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	શ્રી. જી.ખચંદજી રાજમલજી		સાધારણ	૧૦૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લખભગ	જવાનમલજી ડામરચંદજી		સારી	૬૦	૧		એક ચોવીશ જિનમાતાનો ૫૮ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૮	શ્રીસંઘ	૧૮૬૩	સારી	૩૦૦	૨	૨	
શ્રીસંઘ	"		જીર્ણ	૩	૧		જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૮	"		સાધારણ	૧૨૫		૨	

नं०	गाभणु' नाम	ठनाळ	रुवे स्टेशन.	पोस्ट ऑफिस.	पाधळी.	भूणनायक	प्रतिभाळनी संख्या
२११३	णीसाला	ओसवालना वासर्भा	आडमेर १४ भा. डूर	आडमेर	धूमटअंध	विमलनाथळ	पाषाणु-धाळु २-३
२११४	भडवाडा	अणरभां	केरला ८ भा. डूर	पाली	शिअरअंध	आदिनाथळ	१-१८
२११५	बिन्नभाल	शेडनोवास	बिन्नभाल	बिन्नभाल	"	पार्श्वनाथळ	२१-६
२११६	"	गांधी सुतानो वास	"	"	"	शातिनाथळ	२०-१६
२११७	"	"	"	"	धूमटअंध	पार्श्वनाथळ	८-३
२११८	"	अणर अणेश थोक	"	"	शिअरअंध	शातिनाथळ	७-२४
२११९	"	तपगणुनो उपाश्रय गांधी सुतानो वास	"	"	धर	महावीरस्वामी	१-
२१२०	"	वधु वास	"	"	"	"	११-७
२१२१	आडमेर	नोरमे' स्टेशन जर्ता रस्ताभां	आडमेर	आडमेर	"	चंद्रअणुळ	१-६
२१२२	"	आगलमे'	"	"	शिअरअंध	आदिनाथळ	५-१
२१२३	"	"	"	"	धर	पार्श्वनाथळ	५-
२१२४	"	पादरमे'	"	"	शिअरअंध	"	३-१
२१२५	"	आगलमे'	"	"	धर	"	१-२
२१२६	"	"	"	"	"	शातिनाथळ	१-३

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	ચહીવટદારનું નામ	કે નનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	દેપા- ક્રમ	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૭૮	ભાનીરામ ફોજમલ		સારી	૨૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૬૦	૧		ધ્વાસરની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ		સારી	૨૦૦૦	૨	૨	પરિકરણ સં. ૧૦૧૧ ની સાકનો લેખ છે.
"	"		"				એક ઊભી અને બે ઝેડેલી લગભગ સાતમા સૈકાની
							મૂર્તિ છે. ચાર શ્રાવણની મૂર્તિ છે.
"	"	૧૬૮૩	"				
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				
મરતરગરુછ શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	બીમરાજ લગવાનદાસ માલુ		"	૨૦૦૦	૪	૩	એક પુસ્તક બંડાર છે. ચિત્રકામ નવીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૭૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	લદુમલ શ્રીજીરાજ બોથરા		"				
અંચલગરુછ શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	ગોકળચંદ કરમચંદ પદાધ્યા		"				મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	યતિશ્રી નેમચંદજી	૧૯૨૦	"				
મરતરગરુછી શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	બીમરાજ લગવાનદાસ માલુ	૧૮૬૩	"				એક જિનદત્તશ્રીની મૂર્તિ છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેસાઈ.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	બાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાણનાં સંખ્યા
૨૧૨૭	બાડમેર	પાદરમેં	બાડમેર	બાડમેર	ધર	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૧—
૨૧૨૮	સિયાણી	ઝોસવાલના વાસમાં	ખડીન ૪ મા. દૂર	"	"	આદિનાથજી	૨— ૧
૨૧૨૯	ચોટન	"	ભાસબર ૧૮ મા. દૂર	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૭— ૧
૨૧૩૦	રાણીગામ	"	બાડમેર ૧૨ મા. દૂર	"	"	"	૧— ૨
૨૧૩૧	બાલોતરા	રાવળી ગલી	બાલોતરા	બાલોતરા	શિખરબંધ	શીતળનાથજી	૧૦— ૯
૨૧૩૨	"	"	"	"	ધર	શાંતિનાથજી	૩— ૮
૨૧૩૩	"	ખરતરમચ્છનો ઉપાશ્રય	"	"	ધૂમટબંધ	કેસરિયાનાથજી	૪— ૮
૨૧૩૪	"	જૂના કોટ પાસે	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૩— ૧
૨૧૩૫	માલવાડા	બબરમાં	માલવાડા ૨ મા. દૂર	માલવાડા	શિખરબંધ	"	૭— ૫
૨૧૩૬	પૂરન (પડન)	લૈનમ દર	૪ મા. દૂર	"	"	ધર્મનાથજી	૮— ૬
૨૧૩૭	મેવાનગર	કુંગરની વચમાં	બાલોતરા ૬ મા. દૂર	બાલોતરા	"	પાર્શ્વનાથજી	૬૧—૧૧
૨૧૩૮	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪૮—
૨૧૩૯	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩૨— ૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	કેપા- શબ	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
અંચલગન્ઠ શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	ગોકળચંદ કરમચંદ પઠાઈયા		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	કુશળચંદ હમરીમલ	૧૯૧૦	„	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	પુનમચંદ સમેલચંદાણી		„	૪૦૦	૧	૨	જૂના જૈન અવશેષો મળી આવે છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૭	ભોજરાજ હમરીમલ મુ. બાડમેર		સાધારણ	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૭	મૂળચંદ સૂરજમલ કંકુચોપડા		સારી	૧૨૫	૨	૧	કાચનું કામ સુંદર છે.
શ્રીજિનસમુદ્રસુરિ ૧૭૪૨	શ્રીજિનસમુદ્રસુરિ	૧૭૧૮	„				એક અંચલંકાર છે. સં. ૧૦૯૬ ની સાલની પાર્શ્વ- નાથજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	હીમતરામ ભુરચંદ કંકુચોપડા		„				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૨	મૂળચંદ સૂરજમલ કંકુચોપડા	૧૮૬૦	„				આ દેરાસર માનખદ્વજના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ		„	૬૦૦	૨	૧	બે જૈન સ્તુતિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	„		„	૨૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	શ્રી નાકોડા પાર્શ્વનાથજીના કારખાતા કમીટી		„	નથી		૧	એક પ્રાચીન તીર્થ છે. એક કીર્તિસુરિની મૂર્તિ છે.
સ્વ. શાહીખાઈ ૧૫૬૮	„		„				આ દેરાસરમાં દેવદેવીઓનાં ૩૫ બેવાલાયક છે.
શૈલ માલાશા ૧૬૩૮	„	૧૯૧૦	„				એક જિનદત્તસુરિની આર- સની મૂર્તિ છે. પટો છે.

नं०	ग्रामनाम	डेकाखं.	रेल्वे स्टेशन	पान्थ ऑफिस.	आंधळी	पूजनाथ	प्रतिमाएवमः संख्या
२१४०	सखुली	छिपवा वासर्भा	तिलवाडा ६ मा. दूर	आलोतरा	धर	पार्श्वनाथ	पापाणु-धातु २—
२१४१	भोटा राणीवाडा	अजरभा	राणीवाडा १ मा. दूर	मालवाडा	शिअरअध	आदिनाथ	४— २
२१४२	आमेदर	"	११ मा. दूर	वडगाम	"	"	७— ४
२१४३	वडगाम (वांकडिया)	"	१० मा. दूर	"	"	"	७— २
२१४४	"	गाम अहार टेकरीपर	"	"	"	चंद्रप्रभु	६— ३
२१४५	तिलवाडा	अजरभा	तिलवाडा २ मा. दूर	आलोतरा	धूमटअध	शांतिनाथ	५—
२१४६	सुगडा	ओसवाडना वासर्भा	आलोतरा ३ मा. दूर	"	धर	पार्श्वनाथ (धातुना)	— १
२१४७	जसोल	"	२ मा. दूर	जसोल	शिअरअध	सुपार्श्वनाथ	७— ४
२१४८	"	"	"	"	धर	आदिनाथ	१—
२१४९	"	"	"	"	"	चंद्रप्रभु	२— १
२१५०	जलोर	सुवर्णगिरि पर्वत पर	जलोर	जलोर	शिअरअध	महावीरस्वामी	१६— १
२१५१	"	"	"	"	"	नेमिनाथ	३—
२१५२	"	"	"	"	"	शांतिनाथ	३—
२१५३	"	"	"	"	साभरसुवाणु	पार्श्वनाथ	३—
२१५४	"	"	"	"	धूमटअध	आदिनाथ	६—

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	જહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનાની વસ્તી.	ઉપ- ગ્રંથ	વર્ષ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	આશાનંદ ચૂનીલાલ ભણુશાલા	૧૯૧૦	ખરાબ	૪			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"		"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		"	૫૦૦	૧	૧	મહાવીરસ્વામી ભગવાન અહિં વિચરેલ હતાં એવી માન્યતા છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૯૦	પન્નાલાલ મોકમચંદ		ખરાબ	૩૦	૧		શુદ્ધ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	શા. મગાજી વનાજી		સાધારણ	૬૦	૧		
તપાગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૬૦૮	સાલેસા હીંગરમલ રામચંદ		સારી	૨૦	૧		પ્રતિમાજી ચમત્કારિક છે.
ખરતરગચ્છ શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	"		"				એક મોવીસ જિનમાતાનો ૫૮ છે.
યતિશ્રી તારાચંદ ૧૮૪૮	યતિશ્રી ચૂનીલાલ		"				એક પુસ્તક ભંડાર છે.
મંત્રી જ્યમલજી ૧૬૮૧ થી ૧૬૮૪	રૂઝનાથસિંહજી મોદી તથા કમીટી		સાધારણ	૧૮૦૦	૪		એક પુસ્તક ભંડાર છે.
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				
"	"		"				

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	આંબણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૧૫૫	બલોર	તપાવાસ	બલોર	બલોર	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	પાપાણુ-ધાતુ ૪૯— ૩
૨૧૫૬	"	"	"	"	ધૂમટબંધ	નેમિનાથજી	૨૪— ૮
૨૧૫૭	"	"	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૧૮—
૨૧૫૮	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૬— ૯
૨૧૫૯	"	સૂરજપોલની સામે	"	"	"	"	૫— ૪
૨૧૬૦	"	ખાનપુરા મહોલ્લો	"	"	ધાખાબંધ	સુનિસુવત સ્વામી	૯— ૪
૨૧૬૧	"	ખરતરોંકા મહોલ્લા	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૨૯— ૬
૨૧૬૨	"	"	"	"	ધાખાબંધ	જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી	૩— ૬
૨૧૬૩	"	કાંકણિયા વાસ	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૪— ૪
૨૧૬૪	"	બંડારીચોંકા મહોલ્લા	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૩— ૨
૨૧૬૫	"	બળરમાં	૧ મા. દૂર	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૧— ૧
૨૧૬૬	"	શ્રી વર્ધમાન વિદ્યાભવન	"	"	ધર	મહાવીરસ્વામી	૩— ૧
૨૧૬૭	લેટા	બળરમાં	૨ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૪— ૨
૨૧૬૮	ટાપરા	ઝોસવાલના વાસમાં	ખાત્રોતરા ૧૦ મા. દૂર	ખાલોતરા	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૧—

અધ્યાયનારનું નામ તથા સંવત.	શહીવચદારનું નામ.	લેખના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનાની વસ્તી.	ઉપા-શ્રય	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	મુતા મહેતાખચંદણ		જીર્ણ				એક લાયબ્રેરી છે. જીર્ણ દેરાસર છે.
"	ભટ્ટારક લાલચંદણ		"				શ્રી હીરવિજયસરિની સં. ૧૬૫૬ ની સાલની મૂર્તિ છે. જીર્ણ દેરાસર છે.
"	કાનરાજી મુતા		સાધારણ				એક ગુરુમૂર્તિ છે. જીર્ણ દેરાસર છે.
"	નેણુચંદણ સુકરચંદણ ધરચાર્ણ		"				જીર્ણ દેરાસર છે.
"	રૂઘનાથસિંહજી મોદી		"				
"	શ્રીસંઘ		"				
"	રૂઘનાથસિંહજી મોદી		"				
"	પુષ્પરાજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૭	ધનરાજી મુતા		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	કાનમલજી રામલાલજી		"				
શ્રીસંઘ	કાનરાજી મુતા		"				રાજેન્દ્રસરિની મૂર્તિ છે.
વિદ્યાભવન કમીટી ૧૯૯૫	મેનેજિંગ કમીટી	૧૯૯૧	જીર્ણ				જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭	મુતા રામચંદ વસ્તીરામ		સાધારણ	૨૦૦	૧		

નંબર	ગામનું નામ	કેસર્ક	વલ્લે સ્ટેશન.	પાસ્ટ ઓફિસ.	બાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાલની સંખ્યા
૨૧૬૯	સણુદરી	ઝોસવાલના વાસમાં	બાલોતરા ૩૦ મા. ફર	બાલોતરા	શિખરબધ	આદિનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૧—
૨૧૭૦	"	"	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩— ૧
૨૧૭૧	આહોર	ગામ બહાર	બલોર ૧૦ મા. ફર	આહોર	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૨૦૮—૨૪
૨૧૭૨	"	બબરમાં	"	"	"	આદિનાથજી	૧૩— ૯
૨૧૭૩	"	શાંતિનાથનો વાસ	"	"	"	શાંતિનાથજી	૯—
૨૧૭૪	"	ગામ બહાર પાર્શ્વનાથજીની મલી	"	"	ધાબાબધ	પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૧૭૫	"	ધર્મશાળાના મેડા ઉપર	"	"	ધૂમટબધ	શાંતિનાથજી	— ૪
૨૧૭૬	સમદડી	નવી વાસ	સમદડી ૧૧ મા. ફર	સમદડી	શિખરબધ	સુપાર્શ્વનાથજી	૫—૧૦
૨૧૭૭	"	"	"	"	ધાબાબધ	શાંતિનાથજી	૧—
૨૧૭૮	"	જૂની વાસ	"	"	"	આદિનાથજી	— ૧
૨૧૭૯	બાગરા	બબરમાં	બાગરા ૧૧ મા. ફર	બાગરા	શિખરબધ	પાર્શ્વનાથજી	૩૧— ૭
૨૧૮૦	"	ગામ બહાર	૧૧ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૩—
૨૧૮૧	નગર	ઝોસવાલના વાસમાં	લિન્નમાલ ૪૦ મા. ફર	બાલોતરા	ધર	આદિનાથજી	૬— ૫
૨૧૮૨	ચુડા	"	બાડમેર ૪૮ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૨— ૧

બંધાવનારનું નામ તથા શ્રવત.	વસ્તીવહનકારનું નામ.	કોષનો ક્રમ.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જોતાની વસ્તી.	શિપા અથવા કાચી રાખી.	વિશેષ નોંધ	
શ્રીસંઘ ૧૮૪૦	હળરીમલ બેરાળ		સારી	૨૨૫	૨		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૪	વેલા રૂપાળ		"			રંગમંડપમાં દેવદેવીઓનાં ૩૫ જોવાલાયક છે.	
ત્રિસ્તુતિક શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	ગોડી પાર્શ્વનાથજીની પેઠી	૧૯૫૫	"	૨૦૦૦	૪	૧	એક પુસ્તક લંડાર અને એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	શેઠ મુલતાનજી તથા શેઠ તારાચંદજી	૧૯૫૫	"				
"	શ્રીસંઘ		"				
						મૂળનાયક શ્રી આદિનાથજી છે પરંતુ શાંતિનાથજીના નામથી ઓળખાય છે.	
શ્રીસંઘ	શેઠ મુલતાનજી તથા શેઠ તારાચંદજી		"				
ત્રિસ્તુતિક શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	ગોડી પાર્શ્વનાથજીની પેઠી	૧૯૫૬	"			૧ યુગમૂર્તિઓ છે.	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ		"	૭૫૦	૨		
"			"				
"	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		"	૧૦૦૦	૨	૧	એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે. જીન મોડિંગ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	પરતાપમલ નેમાળ	૧૭૪૮	સાધારણ	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	શેઠ રૂમનાથ હળરીમલ		ખરાબ	૨૦૦	૧		

નંબર	ગામનું નામ	કેડાણું	રેલ્વે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૧૮૩	ગુડા	ઝોસવાલના વાસમાં	બાકમેર ૪૮ મા. ફર	બાલોતરા	ધર	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૪-૧
૨૧૮૪	ગાદેવી	"	બિલભાલ ૪૦ મા. ફર	બખ	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૧-
૨૧૮૫	વાલો (સાચેરી)	"	૩૦ મા. ફર	"	ધૂમટબંધ	આદિનાથજી	૩-
૨૧૮૬	ચેરસીમ	"	૨૮ મા. ફર	બિલભાલ	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૨-૧
૨૧૮૭	"	"	"	"	"	સાંતિનાથજી	૩-૧
૨૧૮૮	ધુમડિયા	"	૨૪ મા. ફર	"	"	ધર્મનાથજી	-૧
૨૧૮૯	વાગોડા	"	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-
૨૧૯૦	દેદાળ	"	૨૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	સાંતિનાથજી	૩-૧
૨૧૯૧	સુરાણા	"	"	"	ધર	"	૧-
૨૧૯૨	ઉનડી	"	મોદરા ૧૪ મા. ફર	"	"	"	૩-૧
૨૧૯૩	પોસાણા	"	"	"	"	આદિનાથજી	૩-૨
૨૧૯૪	મેંગળવા	"	૧૮ મા. ફર	બલોર	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	-૩
૨૧૯૫	બાડવપુર	તીર્થ છે	બિલભાલ ૨૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	૧૮-૨
૨૧૯૬	જીવાણા	ઝોસવાલના વાસમાં	બાલોતરા ૩૪ મા. ફર	બાલોતરા	ધર	આદિનાથજી	૧-૧
૨૧૯૭	પાદર	"	૨૪ મા. ફર	સીવાણા	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૪-૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	દૃષ્ટિ-અથવા શાળા	વર્ષ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	શેઠ રૂબનાય હજીરીમલ		ખરાબ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	રામચંદ કેસરાણી સુ. જાળ		સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	મુતા હસ્તીમલ કેવળજી		"	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	સંઘની સોના બીખા		સારી	૫૦૦	૨		એક પુસ્તક લાંડાર છે.
"	મુતા હીમતમલ વ્યયજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૮	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૨૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	"	૧૯૫૫	સારી	૧૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૨	સીરેમલ ગોદાજી ગાંધી મુતા	૧૯૫૫	"	૧૭૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	સાંકળચંદ જવાનજી		"	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૯	છોગાજી કુસાજી	૧૯૫૫	"	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૩૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૬૫	શ્રીમહાવીરસ્વામી તીર્થની કમીટી		સારી	નથી	૧	૧	એક તીર્થ છે. સગવડ ઠીક છે. આરસનું કામ સારું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	મુતા હરખચંદ ફોળજી		"	૨૭૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	ફોળગિયા દેવજી પચાણજી		"	૧૦૦૦	૨		

નંબર	ગામનું નામ	ડેકાફ	રહેવે રહેરાન.	પાસ આદિત્ય	ધર્મગ્રામી.	મુખનાયક	પ્રતિમાજની સંખ્યા
૨૧૯૮	બકસા	ઝોસવાલના વાસમાં	બાલોતરા ૧૨ મા. ફર	બાલોતરા	ધર	આદિનાથજી	પાપાયુ-ધાતુ ૪—
૨૧૯૯	ભુડીવાડા	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧—
૨૨૦૦	આસોતરા	"	૬ મા. ફર	"	શિખરબંધ	નેમનાથજી	૩— ૨
૨૨૦૧	બીડુભ	"	૪ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૩— ૨
૨૨૦૨	સિયાના	બજારમાં	બાગરા ૬ મા. ફર	સિયાના	"	સુવિધિનાથજી	૧૦૦— ૩
૨૨૦૩	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૫— ૭
૨૨૦૪	પચપદરાસીટી	ઝોસવાલના વાસમાં	પચપદરા સીટી	પચપદરા સીટી	ધર	શાંતિનાથજી	૩— ૩
૨૨૦૫	"	બજારમાં	"	"	"	"	૧— ૪
૨૨૦૬	"	"	"	"	શિખરબંધ	સુમતિનાથજી	૪— ૧
૨૨૦૭	થોભ	ઝોસવાલના વાસમાં	૧૬ મા. ફર	"	ધર	સુપાર્શ્વનાથજી	૧— ૧
૨૨૦૮	પાટોદી	"	૧૨ મા. ફર	પાટોદી	"	વિમલનાથજી	— ૨
૨૨૦૯	કાંચાણા	"	પારલુ ૧ મા. ફર	પારલુ	શિખરબંધ	નેમિનાથજી	૧૦— ૪
૨૨૧૦	પારલુ	"	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૨૧૧	કુંડપી	બજારમાં	બાગરા ૩ મા. ફર	બાગરા	"	નેમનાથજી	૩— ૧
૨૨૧૨	આકોલી	"	૪ મા. ફર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૭— ૨

અવધાનનારતુ નામ તથા સંવત.	વહીવટદારતુ નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેગાની વસ્તી.	કિયા અથવા	વર્ષ સાલ	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	બાલકચંદ અમરચંદ		સાધારણ	૭૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	જેબીરામ દયારામ શુરક		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		"	૨૫	૧		ચિત્રકામ સુંદર અને આકર્ષક છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૯૭	શ્રીસંઘ C/o. કે. એમ. પટવારી બાલોતરા	૧૨૫૫	"	૧૦			
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સારી	૨૦૦૦	૨	૨	એક રાજેન્દ્રસરિની આરસની મૂર્તિ છે.
જેડપણ કરતુરજી ૧૯૬૦	"		"				એક ધનચંદ્રસરિની આરસની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૨	ચતિ પુનમસાગરજી		"	૨૫	૩	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	ગોમચંદ રાણમલ સુકડ	૧૯૫૫	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૫	ચતિ માણિકચંદજી ચોપડા	૧૬૬૭	"				
શ્રીસંઘ ૧૮૩૦	શેલ શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ભગવાનદાસ ચોથમલ વાઘમાર	૧૫૨૪	"	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૬૧	પ્રેમચંદજી આગણામલજી શ્રીશ્રીમલ	૧૬૬૧	સારી	૧૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	બાદરમલજી ધેવરચંદજી મુતા		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૦૦	૧		
"	"		"	૪૦૦	૧	૧	

नं०	गामनुं नाम.	उपाखं.	रेल्वे स्टेशन.	पार्सेल अडिस्ट.	जं.पं.	सूचनायक	प्रतिभाषणी संप्रिया
२२१३	अनाड	अजरभा	अनाड ०११ मा. इर	जेधपुर	शिपरजध	पार्श्वनाथल	पापलु-घात ३-२
२२१४	मेरीगंवा	"	हकीजरा १ मा. इर	मंडार	धूमटजध	"	२-१
२२१५	आगेवार्ध	ओसवालना वासभा	जेधपुर ३० मा. इर	जेधपुर	धर	शीतलनाथल	४-
२२१६	"	"	"	"	"	मुनिसुवत स्वामी	१-५
२२१७	भासेसर	सतारा वासभा	३४ मा. इर	शेरगढ	"	शान्तिनाथल	- ३
२२१८	"	"	"	"	"	यद्रप्रलुल	५-
२२१९	शेरगढ	बाटोना वासभा	आलोतरा ३२ मा. इर	"	शिपरजध	पार्श्वनाथल	३-१
२२२०	गंगाधुरी	अजरभा	असारानाडा १० मा. इर	गंगाधुरी	"	धर्मनाथल	२-१
२२२१	खेरावावडी	"	भयानीआ १४ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथल	३-
२२२२	डेरे	ओसवालना वासभा	जेधपुर १४ मा. इर	जेधपुर	"	"	८-२
२२२३	जेजवा	"	३२ मा. इर	शेरगढ	धूमटजध	शान्तिनाथल	१-१
२२२४	शेत्रवा	"	लोहावट ३० मा. इर	"	शिपरजध	महावीरस्वामी	२-१०
२२२५	पीपाडसीटी	तजाव उपर	पीपाडसीटी १ मा. इर	पीपाडसीटी	"	शान्तिनाथल	११-५

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા- અથ શાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૮૯	જોધપુરવાલા જોડમલજી	૧૬૮૯	સાધારણ	નથી	૧ ૧	દર વર્ષે વૈશાખ સુદ ૭ તથા ભાદરવા સુદ ૭ ને મેળો કરાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	બલમચંદજી વકીલ જોધપુરવાલા		”	”		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ચુરાસા તખતમલજી	૧૬૮૩	”	૭૫	૧	
ચુરાસા વનેચંદજી ૧૬૦૦	”	૧૫૫૯	”			
ચુરાસા જોડમલજી ૧૮૮૮	ચુરાસા રીધમલજી	૧૬૯૧	સારી	૪૦૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૮	”		”			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૮	સોનાજી વીરમજી	૧૯૫૫	”	૩૦૦	૧	મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૯૨	ધેવરચંદજી કુકીરચંદજી જાજોડ	૧૬૬૪	”	નથી	૧ ૧	જમીનથી ૭૨ ફુટ જીંચુ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ધેવરચંદજી ચૂનીલાલજી જાંડરી		સાધારણ	૨૦	૧	સભામંડપ તુટેલો છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	દેવળચંદ જમનમલ સંચેતી		સારી	૩૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	સમરચમલ મૂળચંદ નાહટા		ખરાબ	૭૫	૧	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	અચલદાસજી કુશળચંદજી લોઢા	૧૭૫૮	સારી	૮૦	૧ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	સમેરમલ શ્વનચંદ મુતા	૧૯૫૧	”	૧૨૫	૨ ૧	એક લાયબ્રેરી છે. ઓ. ડી. શ્રી ના સોનાના ચારે યત્રો છે.

નંબર	શામલ નામ	કેશિક	ફેલો સેશન	પાસ સેશન	વ્યવસ્થી	મૂળનાયક	પ્રતિભાષના સંખ્યા
૨૨૨૬	પીપાડસીટી	બબરમાં	પીપાડસીટી ૧ મા. ફર	પીપાડસીટી	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૭—૮
૨૨૨૭	કાપરડાજી	આમમાં	૮ મા. ફર	"	"	સ્વયંભૂ પાર્શ્વનાથજી	૨૧—૬
૨૨૨૮	વીસલપુર	બબરમાં	અસારનાડા ૧૦ મા. ફર	વીસલપુર	"	અણતનાથજી	૫—૩
૨૨૨૯	ચોપડા	"	સોજતરોડ ૨૨ મા. ફર	સોજત	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૨૩૦	પાલાસણા	"	પીપાડસીટી ૧૮ મા. ફર	વીસલપુર	"	શાંતિનાથજી	૩—૧
૨૨૩૧	સાથીજી	"	૫ મા. ફર	પીપાડસીટી	શિખરબંધ	"	૧—૧
૨૨૩૨	કોસાણા	"	૬ મા. ફર	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૩—૨
૨૨૩૩	બાલા	"	બાવી ૬ મા. ફર	બાવી	"	સુપાર્શ્વનાથજી	૨—૧
૨૨૩૪	બાવી	"	૧૧ મા. ફર	"	"	"	૩—૩
૨૨૩૫	બોરુન્દા	ઓસવાલના વાસમાં	ઉમેદ ૧૨ મા. ફર	મેડતાસીટી	"	શાંતિનાથજી	૩—
૨૨૩૬	બોપાલગઢ (બડલુ)	"	પીપાડરોડ ૧૪ મા. ફર	બોપાલગઢ	ધૂમટબંધ	નેમિનાથજી	૧—૧

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	પદ્ધતિવહીનનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જોનાની વસ્તી.	દિપા- ખંડ	પરિ- શક્તિ	નિયેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	સમેરમલ રતનચંદ મુતા		સારો				
શ્રીસંઘ છ. ૧૬૭૮	શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી	૧૬૭૮	"	૪	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે. દસમા સંક્રાન્તા અવશેષો
							કાયમ છે. ૯૮ પૃષ્ઠો બીચું દેરાસર છે. શિખરમાથી
							તથા ત્રણે બાજુના ઘૂમટ- માંથી પાણી પડે છે. ચાર
							માળનું દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	અનરાજ ગજમલજી		સાધારણ	૬૦	૧		સભામંડપ તુટેલો છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	વરતીમલજી		"	૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૬૨	શ્રીસંઘ		સારી	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	કેસરીમલજી નયમલજી ધોખા		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૬	પૂનમચંદ ચૂનીલાલ	૧૫૪૫	સાધારણ	૧૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૮૫	ચૂનીલાલ મુળચંદ	૧૫૪૯	સારી	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ છ. ૧૯૭૭	શેઠ સદસમલજી નાગશેઠિયા	૧૬૦૭	"	૫	૪	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	દરખચંદ સતોકચંદ કોઠારી	૧૯૦૦	"	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	દોલતરામ જસરાજ કાંકરિયા	૧૬૮૪	સાધારણ	૫૦	૩		એક લાયબ્રેરી છે. દેરાસર છે. પદ્મપ્રભુજીના નામથી
							પ્રસિદ્ધ છે.

नं०	ग्रामतुं नाम	उपाय.	इत्ये स्थान.	पार प्रति.	पांथकी.	मृगनायक	प्रतिमाशुनी संख्या
२२३७	भोपालगढ (अडलु)	नवावास	पीपाडरोड १४ भा. इर	भोपालगढ	शिपरअध	शातिनाथल	पापालु-धातु १-३
२२३८	"	जटावास	"	"	"	पार्थनाथल	१-१
२२३९	"	ओसवालना वासभां	"	"	धर	महावीररवाभी	२-२
२२४०	भीलाडा	इतरियानो वास	भीलाडा ०१ भा. इर	भीलाडा	धूमटअध	विंतामलि पार्थनाथल	६-१४
२२४१	"	गामनी अहार	"	"	"	शातिनाथल	१-
२२४२	"	अजर वन्ने	"	"	शिपरअध	सुमतिनाथल	५-५
२२४३	"	कटारियानो वास	"	"	धूमटअध	पार्थनाथल	५-२
२२४४	पीशियाक	अजरभां	२ भा. इर	"	"	"	१-१
२२४५	डालाठिना	"	६ भा. इर	"	"	आदिनाथल	२-२
२२४६	आसोप	सोनीना वासभां	गोटन १४ भा. इर	आसोप	शिपरअध	पार्थनाथल	१-४
२२४७	"	"	"	"	"	शातिनाथल	१-
२२४८	सालावास	ओसवालना वासभां	सालावास २ भा. इर	सालावास	धर	चंद्रप्रभुल	- १
२२४९	आरिया	अजरभां	भीलाडा ४ भा. इर	भीलाडा	धूमटअध	आदिनाथल	४-७
२२५०	"	उपाश्रयभां	"	"	धायाअध	संभवनाथल	१-
२२५१	"	"	"	"	"	चंद्रप्रभुल	३-

બંધાવનારનું નામ તથા સંજ્ઞા.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનાની વસ્તી.	હિપા- અથ રાણા	વિશેષ નોંધ
ચાનમલજી લુણિયા ૧૮૯૫	દોલતરામ જસરાજ કંકરિયા	૧૯૦૨	સારી			વિશાળ દેરાસર છે. ચારે પૂજાની છતરીઓ સુંદર છે.
ગધર્વસેન રાજ	"		છર્ણ			છર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	"	૧૯૭૭	સારી			બીજો માળ છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૬૦	પન્નાલાલ ગજરાજજી ચરાફ	૧૯૬૧	"	૩૦૦	૪ ૨	એક પુસ્તક બંધાર છે.
ચતિશ્રી કેસરસાગરજી	"		"			
શ્રીસંઘ	"	૧૪૯૫	"			
"	"	૧૬૪૩	"			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૦		
"	"		સાધારણ	નથી	૨	ધાખામથિ પાણી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	કલચંદ્ર સુગનચંદ્ર બંડારી	૧૮૫૩	ખરાબ	૧૨૫	૨	
"	"	૧૭૭૬	"			
શ્રીસંઘ ૧૯૧૭	ગુરાંસા કેસરીચંદ્ર		સારી	૨૦૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૮૦	૨ ૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"			
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"		"			

नं०	गाभनु नाम	डेकाणु	रेल्वे स्टेशन.	पार्श्व स्थिति.	पार्श्वी.	भूजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२२५२	इलोधी (पार्श्वनाथ)	गाभनी वन्चे	मेडता रोड	मेडता रोड	शिपरभंध	इलोधी पार्श्वनाथ	पाषाणु-वाणु ६-४
२२५३	"	पार्श्वनाथलना क'पाठि-डनी सामे	"	"	धूमटभंध	शांतिनाथ	७-२
२२५४	हरसोलाव	क्रंकरियाना वासभा	गोएन ५ भा. हर	गोएन	"	पार्श्वनाथ	१-६
२२५५	उमाना	अजरभा	उमाना ४ भा. हर	उमाना	धर	"	१-
२२५६	मेडतासीटी	सावानो महोदयो	मेडतासीटी	मेडतासीटी	शिपरभंध	महावीररवाभी	८-१४
२२५७	"	पंचतीर्थियाभा	"	"	"	वासुपूज्य	७-
२२५८	"	"	"	"	"	कुंधुनाथ	५-
२२५९	"	"	"	"	"	अज्ञतनाथ	११-
२२६०	"	सोपडानो महोदयो	"	"	धूमटभंध	शांतिनाथ	८-
२२६१	"	लोदानो महोदयो	"	"	"	चिंतामणि पार्श्वनाथ	६-७
२२६२	"	सेवकनो महोदयो	"	"	धागाभंध	वासुपूज्य	३-२
२२६३	"	गाम अहार पार्श्वनाथलनी वाडी	"	"	शिपरभंध	विजयचिंतामणि पार्श्वनाथ	१-१
२२६४	"	"	"	"	"	मुनिसुप्रत स्वामी	१-
२२६५	"	अजरभा	"	"	"	आदिनाथ	५-१७
२२६६	"	उटला अजर	"	"	धूमटभंध	धर्मनाथ	६-१६

ખંડોચનારતુ' નામ તથા સંવત.	ચહીવટનારતુ' નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસવની સ્થિતિ.	જેમની વસ્તી.	કૃપા-ભવ	પૃષ્ઠ-શાલકા	વિશેષ નોંધ
શ્રીમાલ શુભકરભુજી ૧૧૦૦	મેડતા સંઘની કમીટી મેમ્બર પનાલાલજી તાલેડ	૧૨૨૧	સાધારણ	નથી		૧	સ. ૧૨૨૧ ની સાલના બે લેખો છે.
યતિજી	"	૧૮૯૬	સારી				પંચકથ્યાણકના દેખાવો છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	પૂખચંદ મુલતાનચંદ કંકરિયા		"	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	લાલચંદ ખીવરાજ કોઠારી		"	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૫૩	મેડતા સંઘની કમીટી		"	૬૦	૪		એક પુસ્તક લાંબર છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૬૧	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૪	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	"		"				દસમા સૈકાની એક પ્રાચીન મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૯	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૧	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૭	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	"		"				
"	"	૧૬૮૪	"				
"	"	"	"				

નંબર	ગામનું નામ.	ઠેકાણું.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસ્ટ એસ.કે.સી.	ખાંધણી	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૨૬૭	મેડતાસીટી	દાણિયાનો મહોલો	મેડતાસીટી	મેડતાસીટી	શિખરબંધ	આદિનાયક	પાપાયુ-ધાડુ ૬—૨
૨૨૬૮	"	તપગન્જનો ઉપાશ્રય	"	"	ધાખાબંધ	કુંથુનાયક	૧—
૨૨૬૯	"	મુતાની પોળ	"	"	ધૂમટબંધ	શાંતિનાયક	૧૮—૧૬
૨૨૭૦	જશનગર (કેકીદ)	જનરમાં	૧૪ માં ફર	જશનગર	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુ	૩—૫
૨૨૭૧	પાદુબડી	ધડાકી પાસે	"	મેડતાસીટી	"	શાંતિનાયક	૨—
૨૨૭૨	ધડવા	ચેરડિયાના વાસમાં	ડેગાના ૮ માં ફર	ડેગાના	ધર	આદિનાયક	— ૧
૨૨૭૩	રિયાં	જનરમાં	મેડતાસીટી ૧૪ માં ફર	મેડતાસીટી	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાયક	૨—૧
૨૨૭૪	સાંભર	જેપટનો મહોલો	સાંભરલોક	સાંભર	"	"	૫—૭
૨૨૭૫	બોરાવડ	બોરાના વાસમાં	બોરાવડ ૧૧ માં ફર	બોરાવડ	"	"	૨—૭
૨૨૭૬	આમેર	લાલ જનર	જયપુરસીટી ૬ માં ફર	જયપુરસીટી	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુ	૩—૧૨
૨૨૭૭	જયપુરસીટી	સ્ટેશનની સામે ધર્મશાળામાં	જયપુર	જયપુર	"	આદિનાયક	૪—૭
૨૨૭૮	"	શ્રીપૂજ્યજીનો ઉપાશ્રય	"	"	ધર	પાર્શ્વનાયક	— ૧
૨૨૭૯	"	૮૪ ગન્જની ધર્મશાળા કુંદીબર ભેરોડા રસ્તા	"	"	ધૂમટબંધ	શાંતિનાયક	— ૧ સ્કંદિકની
૨૨૮૦	"	સામલાલજી ચતિનો ઉપાશ્રય	"	"	ધર	કુંથુનાયક	— ૧

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા-મધ્ય	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૭૭	મેડતા સંઘની કમીટી	૧૬૭૭	સારી				ગૌતમચુદ્ધની એક પ્રાચીન મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૫૩	"	૧૬૫૩	"				એક ચુરુમૂર્તિ હીરવિજય-સૂરિની સં. ૧૬૫૩ ની છે.
શ્રીસંઘ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૨૩૧	જોરાવરમલ ધેવચંદ		"	૨૫૦	૨		કાચનું કામ સુંદર અને આકર્ષક છે.
બીદેશ લોઢા ૧૩૨૧	સંતોકચંદ્ર અખેરાજી સુરાણા	૧૬૫૩	ખરાબ	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	શ્રીસંઘ		સારી	"	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	"		સાધારણ	"			
"	યતિશ્રી રૂપચંદ્ર		સારી	૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	સવાલાલ દરખચંદ ખોધરા		"	નથી	૧		
રૂપચંદ્ર કોઠારી ૧૮૭૭	હમીરમલજી ગુલેજા (જયપુરવાળા)		"	નથી	૧	૧	એક પુસ્તક બંધાર છે. જયપુરી ચિત્રકામ ખુબ સુંદર છે.
ભેરોલાલજી ગોકલચંદ્ર પુંગલિયા ૧૯૫૮	બીખરાજી ધનરાજી પુંગલિયા	૧૯૫૮	"	૧૨૦૦	૫	૬	૩ પુસ્તક બંધાર છે. બીંતપર નવા ચિત્રો છે.
શ્રીપૂજ્યજી ધરજોડસરી-ધરજી ૧૯૭૫	શ્રીપૂજ્યજી ધરજોડસરીધરજી		"				કાચનું જડાવકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ	હમીરમલજી ગુલેજા		"				
ઉપાધ્યાય તિલોકચંદ્ર ૧૯૪૦	યતિશ્રી સ્યામલાલજી		"				પ્રાચીન ચિત્રો છે.

નંબર	માનવું નામ	દેરાણું	રેલ્વે સ્ટેશન	પાસ સેલેબ્રેશન	જાંબકી	મૂળનાયક	પ્રતિમાઓની સંખ્યા
૨૨૮૧	જયપુરસીટી	ધીવાલોકા રાસ્તા પંચાયતી મંદિર	જયપુર	જયપુર	શિખરબંધ	સુપાર્શનાથજી	૫૫૫૭-૫૫૬ ૩૬-૬૫
૨૨૮૨	"	તપગચ્છનું દેરાસર	"	"	"	સુમતિનાથજી	૬-૧૫
૨૨૮૩	"	શ્રીમાલોનું દેરાસર	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૨-૧૬
૨૨૮૪	"	લીલાધરજીની પાઠશાળા	"	"	ધર	"	૩-
૨૨૮૫	"	કુંદીગર ભેરોકા રસ્તા	"	"	"	નેત્રિનાથજી	૨-૧૬
૨૨૮૬	"	બરતાનીઓંકા રસ્તા	"	"	"	સુમતિનાથજી	- ૬
૨૨૮૭	"	ધીવાલોકા રસ્તા માણજીનો ચોક	"	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૧૦-૧૮
૨૨૮૮	"	કુંદીગર ભેરોકા રસ્તા	"	"	"	"	૮-૨૦
૨૨૮૯	"	ગોપાલજીકા રસ્તા	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	- ૧
૨૨૯૦	"	ચુરુઓંકા રસ્તા	"	"	"	શ્રાતિનાથજી	- ૧
૨૨૯૧	"	સાંગાનેર દરવાજા બહાર મોતી કુંદીગરોકા રસ્તા	૬ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧૫- ૮
૨૨૯૨	માલપુરા	બબરમા	બકાનીરાણા ૩૬ મા. દૂર	બગેરા	"	આદિનાથજી	૧૦-૨૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	ગણિતકારનું નામ.	કેળવનારનું નામ.	સ્થાપનાની સ્થિતિ.	કેળવનારી વસ્તી.	કેળવવા પામતા બાળકોની સંખ્યા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	હમીરમલજી ગુલેજી	૧૬૭૧	સારી			એક સ્ફટિકની તથા એક પાનાની મૂર્તિ છે. એક સોનાના સિદ્ધચક્ર છે. ફસમા તથા અભિયારમા સૈકાની પ્રાચીન આરસની મૂર્તિઓ છે. જ્યપુર હવનું સારું ચિત્રકામ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૮૪	સામરમલજી સરદારમલજી સચેતી	૧૭૮૪	"			કાચનું જડાવકામ તથા ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ	સુરજમલજી ગોપીચંદજી ધંધિયા		"			જ્યપુરી હવનું ચિત્રકામ છે.
યતિશ્રી લીલાધરજી	હમીરમલજી ગુલેજી		"			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	કીશનચંદજી ધરમચંદજી યતિ		"			
પ્રતાપચંદજી દેઠા	હીરાચંદજી દેઠા		"			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	કન્યાલુમલજી બંડારી		"			જ્યપુરી ચિત્રકામ છે.
શ્રીસંઘ	હમીરમલજી આંડિયા		"			એક ગુરુમૂર્તિ છે. ચોવીશ તીર્થ કરના પ્રાચીન ચિત્ર છે.
પુનમચંદજી ઠોર ૧૯૮૭	સરદારમલજી પુનમચંદજી ઠોર		"			
ગુલાબચંદજી દેઠા	ગુલાબચંદજી દેઠા		"			એક મુખડના પ્રતિમા છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	રાજકુમારજી ઠાક		"			જ્યપુરી ચિત્રકામ આકર્ષક છે.
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૬૧	ચાંદમલજી મોશીમલજી લોદા		"	૧૦	૧	૩ સાધુમૂર્તિઓ છે. મરા-મતની જરૂર છે.

नं.बर	ग्रामसुं नाम	डंडासुं	रेलवे स्टेशन.	पारस आश्रम.	बांधणी.	भुजनायक	प्रतिभाळणी संख्या
२२६३	डवपुरा	योधरीना बासभां	भडानीराष्ठा १२ भा. हर	जजेरा	भटजध	सुनिसुवत स्वागी	पायासु-धातु ३३-४७
२२६४	सांगानेर	त्रिपोखिया पास	सांगानेर ३ भा. हर	सांगानेर	शिशिरजध	संद्रप्रभुळ	५-३
२२६५	"	आसवाखडा मंदिर	"	"	"	महावीरस्वामी	६-
२२६६	भोडनवाडी	गलता दरवाजणी अडार	जयपुरसीटी ६ भा. हर	जयपुरसीटी	"	पार्शनाथळ	३-१
२२६७	पुरासुधाट	जजरभां	५ भा. हर	"	"	पद्मप्रभुळ	६-११
२२६८	जो	"	६ भा. हर	"	"	सुपार्शनाथळ	१-३
२२६९	याडिमहाला	"	याडिमहाला	याडिमहाला	धर	आदिनाथळ	-३
२३००	जंगधार	भासपुरा	२ भा. हर	जंगधार	शिशिरजध	"	५-१
२३०१	"	गजेश गली	"	"	"	सुभतिनाथळ	७-६
२३०२	"	डिडवा डपर	"	"	धूमजध	अळतनाथळ	५-१
२३०३	"	गड डपर	"	"	धायाजध	पार्शनाथळ	६-
२३०४	सजोरिया	जजरभां	शामगड ११ भा. हर	शामगड	शिशिरजध	संद्रप्रभुळ	२-२
२३०५	जरोड	"	जरोड ५ भा. हर	जरोड	"	पार्शनाथळ	११-४
२३०६	तीतरोड	"	मंहेसोर २६ भा. हर	सीतामड	धर	आदिनाथळ	१-४

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પૃથ્વીવટનારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપા-અથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	શ્રીચંદ કલ્યાણપક્ષ શ્રીમાલ	૧૬૬૧	સારી				
શ્રીસંઘ	હમીરમલજી ચુલેજી		"	નથી	૨	૨	
"	"		સાધારણ				રાજ્યુત સમયનું ચિત્રકામ સુંદર છે. ઘૂમટમાંથી પાણી પડે છે.
જીવરાજજી સીધી ૧૭૦૦ લગભગ	"		સારી				જયપુરી ચિત્રકામ સુંદર છે.
ગુલાબચંદજી મહેતા દિલ્હીવાલા ૧૯૦૭	ગુલાબચંદજી મહેતા દિલ્હીવાલા		"	નથી			આ સ્થાન બહુજ વિશાળ અને રમણીય છે.
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	હમીરમલજી ચુલેજી જયપુરવાળા	૧૬૬૭	"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૯૯૬	ખુબચંદ કનૈયાલાલ		"	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૬૪૦ લગભગ	વરધીચંદ ભરાનમલ		સાધારણ	૨૦૦	૨		મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ પોરવાડ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	"		ખરાબ				
"	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૧૦ લગભગ	મશીર બહાદુર સરદારરાવ શિવચંદજી કોઠારી		ખરાબ	૧૦			મરામતની જરૂર છે.
પૃથ્વીમલજી સીધી ૧૬૩૫	કેસરીમલજી સીધી	૧૯૩૬	સારી	૨૫	૧		શિખરમાં તીરાડો પડેલ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ભવાનજી બિહારીલાલજી		સાધારણ	૩૦	૨		મરામતની જરૂર છે.

क्र.सं.	ग्राम/स्थान नाम	उपखण्ड	रेलवे स्टेशन	पंचायत समिति	भा.सं.	प्रकार	प्रतिमा/संख्या
२३०७	दीपाभेडा	अजमेर	भंडोसर २६ मा. दूर	सीतामड	धर	आदिनाथ	पाषाण-धातु ८-
२३०८	सहुना	"	२० मा. दूर	सहुना	शिखरभूष	"	५-३
२३०९	कोटा	आदर अजमेर	कोटा न.केशन २ मा. दूर	कोटा सीटी	धूमटभूष	चंद्रप्रभु	९-३६
२३१०	"	रघुनाथ चौक	"	"	"	"	१४-५१
२३११	"	श्रीपूज्यजनो डिपात्रय	"	"	"	पार्श्वनाथ	२-२४
२३१२	"	भरतसंगमनो डिपात्रय	"	"	"	आदिनाथ	९-२६
२३१३	"	मेडापाडा श्रीपुरा महोदयो	"	"	धायाभूष	"	३-५
२३१४	"	पाटल्य पोजना हनुमान अडार	"	"	"	मुनिसुवत स्वामी	२-१६
२३१५	"	पाटल्य पोजनी अंदर	"	"	धूमटभूष	सुविधिनाथ	६-४
२३१६	"	गदनी नीचे	"	"	धायाभूष	चंद्रप्रभु	१०-१
२३१७	"	गुलाभयंद सोलागमल मुतानी हवेली रामपुरा	"	"	धर	आदिनाथ	-४
२३१८	प्रतापगढ	गोपाक्षगंज	भंडोसर २० मा. दूर	प्रतापगढ	धूमटभूष	"	३-१२
२३१९	"	"	"	"	शिखरभूष	चंद्रप्रभु	३-२५
२३२०	"	टंकशाहनी गल्लीमां	"	"	धायाभूष	शांतिनाथ	६-२२
२३२१	"	टंकशाहनी आलु	"	"	धर	पार्श्वनाथ	-५

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	દેખના સંવત.	કેશવરની સ્થિતિ.	પૈનાની વસ્તી.	કિંધા-અવ	કર્મ-માણા	વિશેષ નોંધ
શેઠ ચત્રસુભજી વાઘચંદ ૧૯૪૨	તખતમલજી ધુળજી	૧૯૪૬	સાધારણ	૧૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	જમનાજી હીરાલાલજી		સારી	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ	દીવાનખલાદુર શેઠ કેસરીસિંગજી		"	૫૦૦	૪		૪ પુસ્તક ભંડારો છે.
યતિશ્રી માણિકમસાગરજી	તખતમલજી શ્રીસંઘ	૧૫૪૧	"				એક લાયોદતના પ્રતિ-માજી છે.
શ્રીપૂજ્યજી સુમતિસાગરજી	શ્રીપૂજ્યજી સુમતિસાગરજી	૧૯૪૨	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૩૪	દીવાનખલાદુર શેઠ કેસરીસિંગજી		"				
"	સિવચંદજી કોતેદાર સખજી	૧૯૩૪	સાધારણ				છતમાંથી પાછી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીપૂજ્યજી સુમતિસાગર સૂરીશ્વરજી		"				
યતિશ્રી કૃત્તેસોભાગજી	સરકાર તરફથી નવજાણની કમીટી		"				
શ્રીપૂજ્યજી રતનલાલજી	શ્રીપૂજ્યજી સુમતિસાગર સૂરીશ્વરજી		"				ચર્ચનાથ ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ છે.
શેઠ ગુલામચંદજી સોભાગમલજી સુતા	શેઠ ગુલામચંદજી સોભાગમલજી સુતા		સારી				આરસતું સમવસરણું સુંદર છે.
શ્રીસંઘ પોરવાડ ૧૯૪૦	કસ્તુરચંદ ગભ્યાજી		ખરાખ	૧૦૦૦	૭		૩ પુસ્તક ભંડારો છે.
યતિશ્રી ભીમજી ૧૯૩૭	જમકદાર જગાવચંદ		સાધારણ				
યતિશ્રી વસ્તુપાળ ૧૯૭૫ લગભગ	મહેતા કચરામલજી ધોલાજી	૧૯૭૨	"				
શેઠ જીવજી કોદરજી ૧૬૦૦ લગભગ	રતનલાલ પૃથ્વીરાજ	૧૫૫૨	સારી				

नं०	ग्रामनाम	डोका	रेल्वे स्टेशन	पारो अड्डा	आंधणी	सुजनायक	प्रतिभाषणी अं०
२३२२	प्रतापगढ	लुहारनी गलीमां	मं०सोर २० मा. दूर	प्रतापगढ	धर	महावीरराणी	पाषाण-धातु १-३
२३२३	"	हरवाण अहार वाडीमां	"	"	शिपरअध	सुमतिनाथ	२७-७
२३२४	"	हरवाण अहार तणाव उपर	"	"	"	पार्श्वनाथ	१०-
२३२५	"	नीयला अजरमां	"	"	"	यंद्रप्रभु	३५-६१
२३२६	"	सहर अजरमां	"	"	"	आदिनाथ	५-७
२३२७	"	वीआवाली गलीमां	"	"	"	पार्श्वनाथ	१७-१६
२३२८	"	सासमपुरा अजरमां	"	"	धर	यंद्रप्रभु	२-३
२३२९	"	भोयीनी गलीमां	"	"	शिपरअध	शांतिनाथ	३-१०
२३३०	अमरावटी	अजरमां	२० मा. दूर	"	"	आदिनाथ	३-१
२३३१	देवगढ	"	१६ मा. दूर	देवगढ	"	विघ्नहर पार्श्वनाथ	१५-३२
२३३२	सीतामठ	"	२० मा. दूर	सीतामठ	"	आदिनाथ	६-६
२३३३	"	"	"	"	धूमटअध	आदिनाथ	७-१
२३३४	"	वागडियानो महोद्वे	"	"	शिपरअध	पार्श्वनाथ	६-६
२३३५	"	व्यासलना ढाण पासे	"	"	"	संभवनाथ	६-५
२३३६	पावटी	अजरमां	गरोट ४ मा. दूर	गरोट	धूमटअध	आदिनाथ	५-१

બધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેશભરની સ્થિતિ.	જેતોની વસ્તી.	ઉપા-મથ	પર્ષ-સાલો	વિશેષ નોંધ
બલમચંદ વાલચંદ ૧૮૭૫ લગભગ	દીપચંદ કસ્તુરચંદ	૧૬૧૫	સારી				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
બગવાનદાસ લખમીચંદ ૧૯૩૧	ચંપાલાલ હીરાલાલ દોશી	૧૯૩૧	..				૧ સ્ફટિકના પ્રતિમાજી છે.
યતિશ્રી ઝોતમવિજયજી ૧૮૫૦ લગભગ	નંદરાય જડાવચંદ ઝોસવાલ	૧૮૩૨	..				
ગુમાનજી ૧૮૩૮	ગાંધી રામચંદ લાલજી	૧૮૩૮	..				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	કસ્તુરચંદ ગુખ્યાજી	૧૯૪૦	..				
યતિશ્રી બીમજી ૧૭૦૦	નંદરામ ચંપાલાલ બંડારી		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	પ્રતાપમલજી રતનલાલજી	૧૯૦૦	..				રીષેર કરાવવાની જરૂર છે.
યતિશ્રી જીવણચંદજી ૧૮૮૦	શ્રીસંઘ	૧૪૮૭	..				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	ચંપાલાલ હીરાલાલ દોશી	૧૯૧૩	સારી	૧૫			
રિયા જીવરાજી હુમડ ૧૭૭૪	નંદલાલ કિશનલાલ	૧૭૭૪	સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	કેસરીમલજી પટવા	૧૯૯૦	સારી	૨૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ચેતસીંગજી કેસરમંગજી	૧૯૧૩	..				મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૮	રામલાલજી કાચરમલજી પોરવાડ	૧૭૦૮	..				
શ્રીસંઘ ૧૬૮૪	ઝોંકારલાલજી અરડિયા	૧૬૮૪	..				
શ્રીસંઘ ૧૬૨૮	ઝોંકારલાલજી નાહટા		સાધારણ	૫૦			

નંબર	ગામનું નામ	ડેરાણું	રેલવે સ્ટેશન	પુસ્તક એકીકરણ	આંખણી	મુળનારક	પ્રતિબાણના સંખ્યા
૨૩૩૭	પચપહાડ	બબરમાં	ભવાનીગંજ ૩ મા. ફર	પચપહાડ	શિખરબંધ	આદિનાથજી	પાપાલુ-ધાતુ ૨૦—૨૫
૨૩૩૮	"	"	"	"	"	"	૧૨—
૨૩૩૯	ભવાનીગંજ	સ્ટેશનની પાસે બબરમાં	"	ભવાનીગંજ	"	પાર્શ્વનાથજી	૨—૨
૨૩૪૦	મસગેલી	બબરમાં	ભવાનીગંજ ૮ મા. ફર	પચપહાડ	ધૂમટબંધ	"	૨—
૨૩૪૧	કેથુન	"	કોટા જંકશન ૧૩ મા. ફર	કોટાસીટી	"	"	૪—૩
૨૩૪૨	ભાનપુરા	"	શ્રીજીવપુરા ૧૨ મા. ફર	ભાનપુરા	શિખરબંધ	"	૭—૪
૨૩૪૩	"	"	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩—૨
૨૩૪૪	"	"	"	"	ધર	આદિનાથજી	૩—
૨૩૪૫	"	"	"	"	"	"	૬—૪
૨૩૪૬	"	"	"	"	શિખરબંધ	"	૫—૬
૨૩૪૭	"	ગામના કિનારે	"	"	"	"	૪—
૨૩૪૮	પરાસરી	બબરમાં	સામગઢ ૫ મા. ફર	સામગઢ	"	"	૬—૩
૨૩૪૯	સુબનપુરા	"	શ્રીજીવપુરા ૨૪ મા. ફર	ભાનપુરા	ધર	ચંદ્રપ્રભુજી	૧—૧
૨૩૫૦	કુંદીશહેર	બાલચંદનો પાડો	કુંદીશહેર ૨૭ મા. ફર	કુંદી	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૮—૨૪

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	પણીપત્રકારનું નામ.	લેખનના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનેલી વસ્તી.	કોપા-રુબ રકમ	કોઈ સહાયક	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	ભવાનલાલજી મુરાળા	૧૮૨૬	સારી	૫૦	૧		એક પુસ્તક ભંડાર છે. ધાખામાંથી પાણી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	..	૧૫૪૮	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮ લગભગ	રોડ લક્ષ્મીચંદ માણિક્યંદ		સારી	૮૦	૨		૧ પુસ્તક ભંડાર છે,
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	રોડ લક્ષ્મીચંદ માણિક્યંદ		..	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	પૂનરી કન્યાણુજી		સાધારણ	..			સં. ૧૩૫૨ ની સાલની શ્રાવક શ્રાવિકાની બે જોલી મૂર્તિઓ છે. સમારકામની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૫૦ લગભગ	પ્રેમચંદ ગુલાબચંદ	૧૫૪૮	સારી	૧૦૦	૨		એક પુસ્તકભંડાર છે.
..	..	૧૫૪૩	સાધારણ				
સંઘની કેસરદેવી લગભગ ૧૭૦૦	ચતિશ્રી લક્ષ્મીચંદ	૧૫૪૮	ખરાબ				
..	..		..				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	હીરાલાલ ઝવેરચંદ	૧૬૩૫	સાધારણ				રીપેર કરવાની જરૂર છે.
મહોરાવાલા ૧૬૦૦	ધનરાજ હીરાલાલ		ખરાબ				..
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૬૫	પ્રેમરાજ ગુલાબચંદ	૧૬૯૮	સારી	નથી		૧	
શ્રીસંઘ જી. ૧૯૯૮	શ્રીસંઘ		..	૩૨			
ચોપડા સાહ શ્રી રામપાલ જી ૧૬૩૩	..		..	૬૦			૧૬૩૩ની સાલનો લેખ છે. ભીંત પર ચિત્રો છે.

नं०	ग्रामनाम	केदारं.	रेलवे स्टेशन.	पारंग्राम.	प्रां.क्षेत्री.	मुगनायक	प्रतिमास्थली संख्या
२३५१	खुंटीशहर	योग्यभा अन्नर हानमल्ल नी हवेली	खुंटीरोड २७ भा. हर	खुंटी	धूमटअंध	आदिनाथल	पापायु-पाठ ८—३
२३५२	सकतपुर	जैन श्वेतांबर मंदिर	कोटा जं० स्थान ५ भा. हर	कोटासीटी	शिखरअंध	पार्श्वनाथल	३—२
२३५३	कुनाडी	"	६ भा. हर	"	धूमटअंध	शातिनाथल	१—१
२३५४	रामगंज	त्रीज नं० रना अन्नरभा	रामगंज	रामगंज	धर	आदिनाथल	१—५
२३५५	खीजनगर	धान मंडी	श्रीछत्रपुर १८ भा. हर	खीजनगर	धूमटअंध	महावीर स्वामी	५—४
२३५६	"	भेधनरोड	"	"	"	आदिनाथल.	४—२
२३५७	आलरा पाटल	अन्नरभा	२२ भा. हर	पाटल	"	पार्श्वनाथल	५—२६
२३५८	"	"	"	"	धर	"	७—१८
२३५९	"	आमली दरवाजा पास	"	"	धूमटअंध	"	३—६
२३६०	"	वडकीना येनरा पास	"	"	शिखरअंध	आदिनाथल	७—२०
२३६१	संधारा	अन्नरभा	३ भा. हर	संधारा	धर	पार्श्वनाथल	— ४
२३६२	रायपुर	"	अवानीगंज २२ भा. हर	रायपुर	धूमटअंध	आदिनाथल	१३—४
२३६३	नंदपुर	"	योग्येला ३० भा. हर	जंगधार	शिखरअंध	पार्श्वनाथल	१—
२३६४	छकलेरा	"	कुवाडी १८ भा. हर	छकलेरा	धूमटअंध	आदिनाथल	३—२
२३६५	आलता	"	श्रीछत्रपुर ४२ भा. हर	आकली	शिखरअंध	"	१—३

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા-મથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
દીવાન બહાદુર શેઠ દાનમલજી ૧૯૨૦	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસીંગજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	સેવક નાથુલાલ		"	નથી			
દીવાન બહાદુર શેઠ બહાદુરમલજી ૧૮૦૦	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસીંગજી		"	"			
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	સુમનમલ દીપચંદ	૧૫૪૬	સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૭૨	અખેરાજ ઇન્દરમલ		સારી	૮૦	૨		
શેઠ હરખચંદજી લાલચંદજી ૧૯૩૩	શેઠ કુશલરાજજી લક્ષ્મીચંદજી		"				
યતિશ્રી રૂપચંદજી લગભગ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૬	૧	૧	
યતિશ્રી ગોપાલસાગરજી લગભગ ૧૯૦૦	"	૧૯૩૧	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"	૧૦૪૬	ખરાબ				જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	હમીરમલજી કેસરીમલ	૧૫૪૮	સારી				
શેઠ કનવાલાલ ચિંતામણુદાસ ૧૯૭૪	શેઠ કનવાલાલ ચિંતામણુદાસ		"	૧૬			
શ્રીસંઘ ૧૨૫૦	નેનસુખ ભવાનલાલ મહેતા	૧૫૪૬	સાધારણ	૩૨			ધાખામાંથી પાણી પડે છે. મરામતની જરૂર છે.
સંઘની સવાધરાય રામસીંગ લગભગ ૧૯૦૦	વિજયસીંગ મોહનસીંગ		ખરાબ	નથી			શિખરમાં તીરાડો પડેલો છે. મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	નાથુલાલ દાનમલ		સાધારણ	"			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	સોચનજી બાઠિયા		ખરાબ	૩૬			પાણી પડે છે.

क्र.सं.	ग्राम/गाँव का नाम	ठेका/कं.	इसके स्टेशन.	एकरी माप/इ.	जमींदारी.	मुजनायक	प्रतिभाजनी संख्या
२३६६	शिवपुरी	समाधिमंदिर	शिवपुरी	शिवपुरी	धायाअध	सुमतिनाथल	पावालु-धातु — ६
२३६७	"	मोटर स्टेशन की सामे	"	"	शिअरअध	पार्श्वनाथल	५— ८
२३६८	पारा	भेरादिया पाडा	पारा १॥ मा. इर	पारा	धूमटअध	नेमिनाथल	४— १
२३६९	जमडा	अजरभा	जमडा १॥ मा. इर	"	"	चंद्रप्रलुल	७— ६
२३७०	डीउनसीटी	केशवपुरा	डीउनसीटी	डीउनसीटी	धायाअध	श्रीवासनाथल	१६— १६
२३७१	सवाछ माधवपुरा	राजभहेवनी पास	सवाछ माधवपुरा ४ मा. इर	सवाछ माधवपुरा	धर	सुनिमुवत स्वामी	७— ४७
२३७२	"	सारोखिया पाडाभा	"	"	धूमटअध	चंद्रप्रलुल	२—
२३७३	"	जरी अजर	"	"	"	पद्मप्रलुल	३—
२३७४	चोथका अरवाडा	अजरभा	चोथका अरवाडा १ मा. इर	चोथका अरवाडा	धर	आदिनाथल	६— ४
२३७५	अजोदगढ	कचोरीनी पास	" ८ मा. इर	सवाछ माधवपुरा	धूमटअध	चंद्रप्रलुल	३— ५
२३७६	डुबियारा	तोपभानानी पास	१० मा. इर	डुबियारा	शिअरअध	पार्श्वनाथल	८— ६

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીલકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાશરની સ્થિતિ.	કૈનોની વસ્તી.	કૃષ્ણ-અથ-અન્ય	પર્વ-કાળ	વિશેષ નોંધ
શ્રી કુંદનમલજી લાલચંદજી કોઠારી	શ્રી વીરતત્વ પ્રકાશક મંડળ		સારી	૨૦ વિદ્યાર્થીઓ	૧	૧	એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૧	શ્રી ટોડરમલજી		”	૧૦૦	૧		
શ્રી હમીરમલજી ૧૮૭૫ લગભગ	દીવાન બહાદુર શ્રી કેસરીસીંગજી		”	૧૫	૧		એક ભૂરા પથ્થરની એક હજાર વર્ષ પહેલાની પ્રાચીન મૂર્તિ છે. મૂળનાયકજીની મૂર્તિ ચંદ્રપ્રભુજીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	પુનમચંદજી દીપચંદજી કોટાવાળા		”	૬૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૯૨	શ્રીસંઘ	૧૬૬૭	સાધારણ	૫૦	૧		ધાખામાંથી પાણી પડે છે.
યતિશ્રી ખેમદત્તજી ૧૭૩૩	યતિશ્રી કલ્યાણચંદજી		”	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	”		અરાખ				
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	”		”				જીર્ણ દેરાસર છે. તાત્કાલિક રીપેર કરાવવાની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	દુર્ગાલાલ ચોધરી		”	૮૮	૧		
યતિશ્રી ૧૭૦૦	યતિશ્રી મોતીલાલજી		સારી	૬૦			એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૧૬	ગેંદાલાલ		”	૩૨	૧		

નંબર	ગામનું નામ.	કેશિકા.	દેવે સ્થેશન.	પાટણ અંકિકા.	ખાંવણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૩૭૭	સેબ	બબરમાં	સવાઈમાધવપુરા ૧૦ મા. દૂર	અલીગઢ	ધાખાખંધ	પાશ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૩—
૨૩૭૮	ટોક	પુરાની ટોકમાં	નીવાઇ ૨૦ મા. દૂર	ટોક	બર	આદિનાથજી	૧— ૬
૨૩૭૯	"	મેસરીના વાસમાં	"	"	શિખરખંધ	સંભવનાથજી	૭— ૧
૨૩૮૦	"	પાલેયાના વાસમાં	"	"	ધાખાખંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૮— ૧
૨૩૮૧	કરીલી	વજીરપુરા દરવાજા	હીડોનસીટી ૨૦ મા. દૂર	કરીલી	"	"	૨—૧૦
૨૩૮૨	"	સીતાવાડી	"	"	ધૂમટખંધ	આદિનાથજી	૪— ૮
૨૩૮૩	કેશવરાયજીનું પાટણ	બબર ખેડા શ્વે. મંદિર	બુંદીરોડ ૩ મા. દૂર	પાટણ કેશવરાયજીકા	"	મહાવીરસ્વામી	૩— ૧
૨૩૮૪	મંગરોલ	શ્વેતાંબર મંદિર	બારાં ૧૬ મા. દૂર	મંગરોલ	"	આદિનાથજી	૭—૧૨
૨૩૮૫	પનવાડ	બબરમાં	ટોક ૩૬ મા. દૂર	દેવસીકેમ્પ	ધાખાખંધ	મહાવીરસ્વામી	૩— ૪
૨૩૮૬	"	"	"	"	ધૂમટખંધ	પાશ્વનાથજી	૩—
૨૩૮૭	નાગૌર	બહારકા મંદિર	નાગૌર ૧ મા. દૂર	નાગૌર	"	સુમતિનાથજી	૫— ૭
૨૩૮૮	"	ધોડાવતાકી પોળ	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩— ૮
૨૩૮૯	"	દક્ષિણેશ્વરી મહા	"	"	શિખરખંધ	આદિનાથજી	૫— ૫
૨૩૯૦	"	"	"	"	ધૂમટખંધ	"	૭— ૨

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા-મથ	વર્ગ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૩૧૬	હળરીમલ રામકદયાણ		સાધારણ	૪૦			
યતિશ્રી મીશ્રોલાલજી લગભગ ૧૮૭૫	શેઠ મગનીરામ ભભૂતસીંગ		સારી	૩૦	૧		એક : જિનકુશલસૂરિની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શેઠ મગનીરામ ભભૂતસીંગ	૧૭૫૩	"				
દીવાન યુદ્ધિસિંહજી પદવીવાલ	યતિશ્રી જેમચંદજી		"	૧૭૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	મુ. નં. ૧૬૬૭	"				
દીવાન બહાદુર શેઠ દાનજીમલજી ૧૯૦૦	દીવાન બહાદુર શેઠ કેસરીસિંગજી		"	૪			બાંધણી સુંદર છે.
યતિશ્રી મલચંદ્રજી ૧૯૨૧	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૫૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ભંવરલાલ જગનલાલ		"	૨૦			પ્લાસ્ટરની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૧૭	ખાનમલજી ખાખેન	૧૮૨૬	ખરાબ				
યતિશ્રી રૂપચંદજી ૧૯૩૨	શ્રીસંઘ	મુ. નં. ૧૬૭૪	સારી	૧૦૦૦	૫	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે. ચિત્રકામ સારું છે.
આસફરજી ધોડાવત ૧૫૧૫	"		સાધારણ				સં. ૧૨૧૬ ની સાલની ધાતુ મૂર્તિ પ્રાચીન છે. ૪૪ ઈંચી
							ભંચુ ધાતુનું સમવસરણ છે.
સુરાણા રાયસિંઘજી ૧૬૭૪	"	મુ. નં. ૧૬૭૪	સારી				
"	"		"				

नं०	ग्रामनं० नाम	उपनामं०	इदमे देशानं०	पार देशानं०	पां०	धर्मनाथ	प्रतिपाद्य संख्या
२३६१	नागौर	हीरावाडी	नागौर १ मा. दूर	नागौर	धूमटपं०	आदिनाथ	पापाणु-धातु ३०— ३
२३६२	"	भडा मंदिर	"	"	शिखरपं०	"	३४—१४८
२३६३	"	स्टेशन पासो नैन धर्मशाळा	"	"	"	चंद्रप्रभु	३— १
२३६४	जारेरा	पल्लीवालोक मंदिर	हीडानसीटी ४ मा. दूर	हीडानसीटी	धायापं०	नेमनाथ	६— १
२३६५	कडु	नैन श्वेतांबर मंदिर	भारवाड मुंडवा १० मा. दूर	नागौर	धूमटपं०	आदिनाथ	२— ३
२३६६	कुयेरा	हवाचका भोलोळा	भुलुआना ८ मा. दूर	कुयेरा	धायापं०	"	३—
२३६७	"	"	"	"	धूमटपं०	पार्श्वनाथ	३— ३
२३६८	याटसु	पुत्रमां	याटसु ३ मा. दूर	याटसु	शिखरपं०	आदिनाथ	३— ३
२३६९	भरभेडा	"	सुरदासपुरा २० मा. दूर	सुरदासपुरा	धूमटपं०	"	२— ७
२४००	तोआमंडी	मंडी	तोआ	तोआ	"	पार्श्वनाथ	१— १
२४०१	देशनेक	आंयलिया वास	देशनेक	देशनेक	"	"	३—१०
२४०२	"	जवलुका विपात्र	"	"	"	आदिनाथ	१— ६
२४०३	"	शुराने वास	"	"	"	पार्श्वनाथ	१—११

બંધાવનારનું નામ તથા સ્વપત્ન.	વહીવટકારનું નામ.	કેન્દ્રનો ક્રમાંક.	દરાસરની સ્થિતિ.	બેતોની વસ્તી.	ઉપા- શ્રેણી	કક્કા સંખ્યા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૫૬૬	શ્રીસંઘ	સૂ. ના. ૧૫૬૬	સારી				
"	"		"				આરસની તથા ધાતુની મૂર્તિઓ પ્રાચીન છે. કાચનું કામ સુંદર છે.
કાનમલજી સમદડિયા ૧૯૯૩	કાનમલજી સમદડિયા	૧૯૯૩	"				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	સૂ. ના. ૧૫૪૭	"	૨૫		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૫૦	કલ્યાણમલજી આદિવા નાગૌર	સૂ. ના. ૧૨૩૦	"	નથી			સંવત ૧૨૩૦ ની સાલની શ્રી આદિનાથની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૩૦૦	૧	૧	એક પુસ્તક બંધાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫		૧૯૨૫	સારી				
મગનજી ૧૬૦૦ લગભગ	હમીરમલજી ગુલેચ્છા જ્યપુરવાળા		"	૮		૧	
મનસુખજી કૂલજી ૧૮૦૦	રૂપચંદજી ડાંગા જ્યપુરવાળા		"	૪		૧	એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	હીરાચંદજી કાચર	૧૮૩૧	"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૮૬૧	શ્રીસંઘ	૧૮૬૧	"	૧૦		૩	
યતિશ્રી જીવજી	યતિશ્રી લુણજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૬૧	ભૂરાજી	૧૮૬૧	"				

नं०	ग्रामनाम	ठेकाखं.	उत्प्रे रेखान.	पार अधिक.	प्रां०	मूलायक	प्रतिभाषणी संख्या
२४०४	चोसुसामोद	बहमीनाथना मंदिर पास	चोसुसामोद	चोसुसामोद	धूमटपध	पार्श्वनाथ	पाषाण-धातु ५-१६
२४०५	कुंज	श्रीमालोना वासमां	कुंज २ भा. इर	कुंज	शिखरपध	"	१३-२०
२४०६	चीडावा	"	चीडावा १ भा. इर	चीडावा	"	"	४-१
२४०७	दतवास	पुनरमां	दाटसु १८ भा. इर	सवाईपुनर	"	"	६-
२४०८	सुज्जनगढ	छीयाना महोद्वानी पास	सुज्जनगढ १ भा. इर	सुज्जनगढ	"	"	६-१
२४०९	"	वैद्यना महोद्वामां	"	"	धूमटपध	आदिनाथ	१-२
२४१०	"	सीधीयाना महोद्वामां	"	"	घर	पद्मप्रलु	३-४
२४११	रतनगढ	वैद्यना महोद्वामां	रतनगढ २ भा. इर	रतनगढ	धूमटपध	आदिनाथ	३-
२४१२	राजवडेसर	पुनरमां	राजवडेसर ०१ भा. इर	राजवडेसर	"	"	३-१६
२४१३	श्रीडुंगरगढ	कुलवासमां	श्रीडुंगरगढ ३ भा. इर	श्रीडुंगरगढ	"	पार्श्वनाथ	२-
२४१४	भीकानेर	पन्नीवाघना उपाश्रय	भीकानेर	भीकानेर	"	पद्मप्रलु	१४-१८
२४१५	"	आसानियाका थो	"	"	"	शंभुशर पार्श्वनाथ	३-१३

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપ- અથ શાખા	વર્ગ- શાખા	વિશેષ નોંધ
યતિશ્રી સ્વરૂપસાગરજી ૧૮૦૩	યતિશ્રી સુખસાગરજી		જીર્ણ	૧૬	૧		એક પુસ્તકભંડાર છે જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૧૯	સારી	૨૦૦	૨		એક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫	"	"	"	૨૦			સં. ૧૧૦૫ ની શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાનની પરિકર-
							સહિતની કાર્યોત્સર્ગસ્થ મૂર્તિ પ્રાચીન છે. ચિત્રકામ સારુ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ગુલાબચંદ માધવલાલ જાજેડ	૧૮૨૬	સાધારણ	૧૦			મરામતની જરૂર છે.
શેડ પાનાચંદ સીંધી, શેડ ઈંદરમલ સીંધી, શેડ	શેડ વજરાજજી		સારી	૩૨	૨		એક ગ્રંથભંડાર છે. કાચનું તથા સોનેરી કામ સારુ છે.
વજરાજ સીંધી ૧૯૬૧							.
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫ લગભગ	યતિશ્રી દુધેચંદજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૮૬	ગુરાં રામલાલજી		સાધારણ				એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૬	નેનુચંદજી લખમીચંદજી વૈષ્ણ		"	૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૯૮	હીરાલાલ જેચંદલાલ		ખરાબ	નથી	૨		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	"			
પન્નીઆઈ	અડીઆઈ		"	૫૦૦૦	૨૫	૨	એક સ્ફટિકના પ્રતિમાજી છે. બીંત પર ધાર્મિક જૈન
							પ્રસંગે ચીતરેલા છે.
શ્રીસંઘ	કિશનચંદજી રામપુરીઆ		સારી				૧ સ્ફટિકના પ્રતિમાજી છે.

क्र.सं.	ग्रामवृत्त नाम	उपग्राम	देव	पार्ष्णिक	अध्यापक	मुद्रणायक	प्रतिभाषणी संख्या
२४१६	भीकानेर	आसानियोंका चोक	भीकानेर	भीकानेर	धूमटअध	महावीरस्वामी	पापाखु-धातु ३-२४
२४१७	"	सेदूँलका देरासर	"	"	"	पार्श्वनाथल	३-५
२४१८	"	गोगा दरवान्ण अहार	"	"	शिपरअध	गोडी पार्श्वनाथल	६-४७
२४१९	"	पार्श्वचंद्र गमछतो अगीचो	"	"	"	आदिनाथल	३-६
२४२०	"	लांडासरल	"	"	"	शातिनाथल	१६-४
२४२१	"	लक्ष्मीनारायणना अगीचो	"	"	"	नेमिनाथल	१७-७
२४२२	"	देवरीका मंदिर	"	"	धूमटअध	अभिनंदनल	३-२
२४२३	"	लांडासरलना चोकभा	"	"	"	सीमंधर स्वामी	६-२
२४२४	"	शिववाडी	स्टे. ३ मा. हर	"	"	पार्श्वनाथल	३-१
२४२५	"	असानियोंका महोल्वा	"	"	"	चंद्रप्रभुल	७-१२
२४२६	"	सुगुनलका उपाश्रय	"	"	धाव्याअध	अलतनाथल	११-१२
२४२७	"	रंगडी चोक	"	"	धूमटअध	कुंथुनाथल	११-२१
२४२८	"	नाहटोंकीगवाड	"	"	शिपरअध	आदिनाथल	२४-२८
२४२९	"	"	"	"	धूमटअध	पार्श्वनाथल	१२-३३
२४३०	"	"	"	"	"	शातिनाथल	६-५२

બધાવનારનું નામ તથા સંવત.	મહીચરદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા-મુખ	ધર્મ-સાજા	વિશેષ મંત્ર
શ્રીમંથ	કોસનચંદ્ર રામપુરિયા		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૨૭	શિવબક્ષી કાચર		”				
શ્રીસંઘ ૧૮૮૬	”		”				સાત પુસ્તકબંડારો છે.
શ્રીસંઘ	ચાંદમલલ રામપુરિયા		”				બે ગુરુમૂર્તિઓ છે. ઋષભદેવ ભગવાનના ચિત્ર પ્રસંગો છે.
ભાંડાસાહ ૧૫૨૧	ધનસુખદાસલુ લુણિયા	૧૫૨૧	”				આદેરાસરનું સ્થાપત્ય બહુજ ઉચ્ચ પ્રકારનું છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૯૩	મેધરાજલુ નાહટા	૧૫૯૩	સાધારણ				લાલ પથ્થરનું સ્થાપત્ય કામ ઘણું જ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ	ચંપાલાલલુ નાહટા	મૂ. ના. ૧૫૦૧	સારી				
શ્રીસંઘ ૧૮૮૭	ધનસુખદાસલુ લુણિયા	મૂ. ના. ૧૮૮૭	”				
યતિશ્રી સુગનચંદ્ર	પ્રેમચંદ્ર ખગનચી	મૂ. ના. ૧૯૩૧	સાધારણ				
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સારી				
”	પ્રેમચંદ્ર ખગનચી		”				એક જિનદત્તસરિની મૂર્તિ છે.
”	શ્રીસંઘ		”				
શ્રીસંઘ ૧૬૬૨	પાનમલલુ નાહટા	૧૬૬૨	”				૩ રત્નની પ્રતિમાઓ છે. ૪ ગુરુમૂર્તિઓ છે.
શ્રીસંઘ	”		”				
મુક્તાનચંદ્ર ગુલેજા ૧૮૯૦	પુનમચંદ્ર સેડિયા	મૂ. ના. ૧૮૯૦	”				

નંબર	ગ્રામનું નામ	કેશિક	રેલ્વે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	ખાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૪૩૧	ખીકાનેર	હત્તીઆઈનો ઉપાશ્રય	ખીકાનેર	ખીકાનેર	ધૂમટખંધ	સુપાર્શનાથજી	પાપાણુ-ધાકુ ૩૩-૪૫
૨૪૩૨	"	નેરાની શેરી	"	"	ધાખાખંધ	વાસુપૂજ્યજી	૫-૧
૨૪૩૩	"	મથેનિયોડી પોસાલ	"	"	શિખરખંધ	મહાવીરસ્વામી	૩૩-૮૬
૨૪૩૪	"	કેવચરોડીગવાડ	"	"	ધૂમટખંધ	અણતનાથજી	૭-૧૪
૨૪૩૫	"	"	"	"	"	વિમલનાથજી	૮-૧૬
૨૪૩૬	"	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૬
૨૪૩૭	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૨-૧
૨૪૩૮	"	ઉપાશ્રયમાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩-૩
૨૪૩૯	"	બજાવતોંકા મહોલ્લા	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૭-૯
૨૪૪૦	"	ડર્ગોંકા મહોલ્લા	"	"	શિખરખંધ	મહાવીરસ્વામી	૬-૧૨
૨૪૪૧	"	બજારમાં	"	"	"	આદિનાથજી	૩૩-૧૩.
૨૪૪૨	"	"	"	"	ધૂમટખંધ	શાંતિનાથજી	૬૦-૪
૨૪૪૩	ઉદાસર	જિનમંદિર	૫ મા. દૂર	"	"	સુપાર્શનાથજી	૫-૧
૨૪૪૪	ઉદરામસર	"	૬ મા. દૂર	બીનાસર	ધાખાખંધ	કુચુનાથજી	-૨

અધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા-મથ	પર્વ-સાલ્ય	વિશેષ નોંધ
છતીયાઈ	ઉમરાવસિંહજી વેદ		સારી				
શ્રીસંઘ	છોગીયાઈ		”				૨ ગુરુમૂર્તિઓ છે.
”	સુગનવંદજી દફતરી		”				સં. ૧૫૩૭ ની સાલની મોટી ધાતુની મોવોલીશી છે.
”	નેમિચંદજી કાચર	લેખ ૧૮૭૪	”				૧ રતનની પ્રતિમા છે.
આસકરણુજી અમીચંદજી કાચર ૧૮૬૪	”	મૂ. ના. ૧૯૨૧	”				૨:૨૨નની પ્રતિમા છે.
શ્રીસંઘ	નેમિચંદજી કાચર		”				
”	”	મૂ. ના. ૧૮૯૩	”				ભીંતો પર જૈન તીર્થોના ચિત્રો ચિતરાવેલાં છે.
”	”		”				મેડા પર છે.
”	ગોવિંદલાલજી કોઠારી	મૂ. ના. ૧૫૭૨	સાધારણ				
”	બાગમલજી ડાગા		”				સં. ૧૧૭૭ની સાલની આર-સની પ્રાચીન મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૬૨	ગોવિંદલાલજી કોઠારી	૧૫૬૨	”				આ દેરાસરનું સ્થાપત્ય સર્વ-શ્રેષ્ઠ છે. ધાતુની ૧૦૦૦ પ્રતિમાઓ ભંડારેલી છે.
”	”		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૧	લાલચંદજી પારેખ	૧૯૬૧	સાધારણ	નથી			દર્શન કરવા કોઈ આવવું નથી.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭	માણેકચંદજી હીરાલાલ જીવોચરા	મૂ. ના. ૧૬૮૫	સારી	૨૫	૧		આ ગામની ફરતા ચારેખાણુ રેતીના ઢગલા છે.

नं०	नाम	केन्द्र	देश	प्रांत	नाम	संस्था	प्रतिभा
२४४५	बीनासर	जिनमंदिर	भीकानेर ३ मा. इर	बीनासर	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	पाषाण-धातु ६-२
२४४६	गंगाशहर	"	११ मा. इर	गंगाशहर	"	आदिनाथ	३-१
२४४७	"	रामनिवास अग्रभा	"	"	"	पार्श्वनाथ	१-१
२४४८	जंजु	सेरियोका वास	कोलायतन ६ मा. इर	श्रीकोलायत	धामाअंध	नेमिनाथ	२-२
२४४९	"	इपाण्णिका वास	"	"	धूमटअंध	चंद्रप्रभु	१-३
२४५०	जंजु	आटियाका वास	देशनोक १० मा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	१-१
२४५१	पांसु	ओसवालोका वास	नोआ १८ मा. इर	नोआ	"	"	४-४
२४५२	नाल	सडकनी पास	नाल २ मा. इर	भीकानेर	"	चंद्रप्रभु	२-२
२४५३	"	"	"	"	"	मुनिसुवत स्वामी	१-२
२४५४	नापासर	वाखियानो महोद्वे	नापासर २ मा. इर	नापासर	"	पार्श्वनाथ	१-२
२४५५	भीदासर	अग्रभा	ताबलापर २१ मा. इर	भीदासर	धामाअंध	चंद्रप्रभु	१-२
२४५६	सरदारशहर	ओपडानी पास	सरदारशहर ११ मा. इर	सरदारशहर	धूमटअंध	पार्श्वनाथ	७-५
२४५७	"	गदियोकी हवेकी पास में	"	"	शिअरअंध	"	६-१४
२४५८	राजगढ	ओसवालोका महोद्वे	राजगढ १ मा. इर	राजगढ	धूमटअंध	"	३-६
२४५९	रीष्णी (तारानगर)	अग्रभा	४१ मा. इर	रीष्णी	शिअरअंध	शीतलनाथ	१०-१४

અંવાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	કેળવણી સંવત.	દયાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	પિપ્પા મક.	વર્ગીકરણ.	વિશેષ નોંધ
સાયમલજી કોચર લગભગ ૧૮૭૫	નેમિચંદજી કોચર	૧૧૮૧૧	સારી	૧૨૫	૨	૧	
સહસ્ત્રકરણ સાવનસુખા ૧૯૬૨	જમનાબાઈ	મૂ. ના. ૧૬૦૬	"	૧૫	૧		ચોમાસામાં પાણી પડે છે.
રામચંદજી બાંકિયા	ફોજમલજી બાંકિયા		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	ખેમચંદજી અમરચંદજી	૧૯૧૦	સાધારણ	૧૨	૨		
"	માસ્ટર શનિરામજી શર્મા		છૂટું	નથી			છૂટું દેરાસર છે.
પ્રેમરાજજી ભોમજી પારેખ	સાલમચંદજી નથમલજી ભૂરા	૧૮૮૭	સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫	જીવરાજજી હરખચંદજી		"	નથી	૧		
"	ગપદરામજી કોઠારી	૧૪૫૭	છૂટું	"			છૂટું દેરાસર છે. મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૭૨	યતિશ્રી કેસરીચંદજી ચૂનીલાલજી	૧૭૭૨	"	"			પાણી પડે છે. મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	બોકાનેત્રવાળા ગોવનરામ		સાધારણ	"			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	કાનમલજી સોહનરામ કોઠારી	મૂ. ના. ૧૫૪૮	"	૮	૧		એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૯૭	લાલચંદજી ખરડિયા		સારી	૧૬	૨		
હીરાલાલજી ગોલેજી	મોતીલાલજી ગોલેજી તેરાપંથી ઓસનાલ		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૬૭	શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી	૧		
શેઠ લખા ખેતા ૯૯૯૧ ?	યતિશ્રી પનાલાલજી	મૂ. ના. ૧૦૫૮	"	૪	૧		ચોમાસામાં પાણી પડે છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેશવ.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસ એકિસ.	ખાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૪૬૦	સુર	બબરમાં	સુર ૨૧ મા. ફર	સુર	ધૂમટખંધ	શાંતિનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૫-૧૧
૨૪૬૧	લુણકરણસર	"	લુણકરણસર	બીકાનેર	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-૧૦
૨૪૬૨	કાલુ	"	૧૨ મા. ફર	કાલુ	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૧-૪
૨૪૬૩	ગારબદેસર	"	૧૮ મા. ફર	"	ધર	પદ્મપ્રભુજી	— ૧
૨૪૬૪	મહાજન	"	મહાજન ૧ મા. ફર	મહાજન	ધૂમટખંધ	આદિનાથજી	૧-૨
૨૪૬૫	સુરતગઢ	એસવાલોકા મહોલ્લા	સુરતગઢ	સુરતગઢ	"	પાર્શ્વનાથજી	૧-૪
૨૪૬૬	હનુમાનગઢ	ગઢમાં	હનુમાનગઢ ૩ મા. ફર	હનુમાનગઢ	"	સુધાર્થનાથજી	૩-૧૦
૨૪૬૭	ભાદરા	પટાવલીકા મહોલ્લા	તહસીલ ભાદરા ૧૧ મા. ફર	ભાદરા	"	"	૧-૨
૨૪૬૮	નોહર	બબરમાં	નોહર ૧ મા. ફર	નોહર	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૬-૧૫
૨૪૬૯	એલીનાખાદ	"	એલીનાખાદ ૧ મા. ફર	એલીનાખાદ	"	આદિનાથજી	૧-૪
૨૪૭૦	ખેડલા	"	હીડોન ૧૪ મા. ફર	હીડોનસીટી	ધાખાખંધ	સુમતિનાથજી	— ૧
૨૪૭૧	સીરસ	ગામની ભાગોળે	ખેડલા ૧૦ મા. ફર	વૈર	"	આદિનાથજી	૩-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહોંચનારનું નામ.	હેબના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	દેવા- મય	વર્ષ- શાબ્દ	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	ખ. ના. ૧૬૮૭	સારી	૪૦	૧		એક રત્નની મૂર્તિ છે. એક અંથભંડાર છે. ચિત્રકામ
							સારુ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	સેવક રાજરામ તનસુખલાલ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	યતિશ્રી ગણેશલાલજી		"	"	૧	૧	
શ્રીસંઘ	દરબાર		"	"	૧		પ્રતિમા ઉપાડી લીધી છે.
"	દરબારના કબજામાં બંધ તાળામાં છે.		"	"			અપૂર્ણ છે (પાંચ વર્ષથી)
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	જોડરાજી ગુલેછા	ખ. ના. ૧૬૨૫	સારી	૩૨	૧	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	હીરાદક્ષ બદ્રીપ્રસાદ ખાલણ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯	પુનમચંદજી સોભાગચંદજી નાહટા		"	"	૧	૧	પૂજા થતી નથી.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	સંતોકચંદજી સીધી		"	"	૧	૧	આદિનાથ ભગવાનની સં. ૧૦૮૫ની સાલની સ્થામ- પાપાણની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૩	લક્ષ્મીરામજી ગોતમરામજી		"	૬			
શ્રીસંઘ	હીપચંદ કીંદુરીલાલ પલ્લીવાલ		"	૧૫			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	નથી			હોટા મહાવીરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

क्र.सं.	ग्रामनाम	उपग्राम	उद्वेग स्टेशन.	प्रादेशिक आदिश.	प्राधिका.	भुगतायक	प्रतिमाएव संख्या
२४७२	सांथा	अजगरभा	महुवारोड मंडावरथी	महुवा	धायाअध	नेमनाथल	पापालु-धातु ३-१३
२४७३	वैर	यतिशका महोदला	अथाना १० भा. इर	वैर	"	चंद्रप्रभुल	६-२०
२४७४	अथाना	यतिशको उपाश्रय	१ भा. इर	अथाना	"	सुपार्शनाथल	२-८
२४७५	दुष्ठी	अजगरभा	टोंक २४ भा. इर	टोंक	"	पार्शनाथल	३-११
२४७६	भरतपुर	पुरोहित महोदला पल्ली- वालोक मंदिर	भरतपुर	भरतपुर	शिपरअध	मुनिसुप्रत स्वामी	११-६
२४७७	"	जोसनाल लैन मंदिर	"	"	"	आदिनाथल	६-३
२४७८	"	श्रीमालोक लैन मंदिर	"	"	धायाअध	पार्शनाथल	८-३
२४७९	"	गोपालगढ	"	"	"	आदिनाथल	४-१५
२४८०	लांवरी	अजगरभा	पाळी १४ भा. इर	पाळी	धर	चंद्रप्रभुल	२-
२४८१	उरी	"	१८ भा. इर	"	शिपरअध	आदिनाथल	४-२
२४८२	मालगढ	"	राणी २४ भा. इर	छाशोद	"	अंबलवनाथल	३-४
२४८३	बाहराजथु	"	२८ भा. इर	आहोर	"	शातिनाथल	१५-६
२४८४	कुलथाणा	"	पाळी २० भा. इर	छाशोद	"	पार्शनाथल	३-४
२४८५	मोटागोर्डला	"	दुनाणा १८ भा. इर	आहोर	"	वासुपूज्यल	४-२

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	સંજ્ઞા સંવત.	દરખાસ્તી વિષય.	કિંમતી પરતી.	ક્રમાં ક્રમ	ક્રમાં સાલની	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૭૦૮	શ્રીસંઘ	૧૭૦૮	સાધારણ	૮૦	૧		એક પુસ્તકબંધાર છે.
શ્રીસંઘ	"		"	૫૦	૧		એક પુસ્તકબંધાર છે.
યતિશ્રી ખુશાલચંદ ૧૯૦૦	યતિશ્રી ચંદનચંદ્રજી		સારી	નથી	૧		પ્રતિમાજી ચુતેન્દ્રીય છે.
શ્રીસંઘ	ગુલાબચંદ રાજમલ ગોખર	૧૭૯૭	"	૪૦			
"	મીઠનલાલજી કાઠારી		"	૪૦૦	૩		
"	કનૈયાલાલજી ગોડી		"				
"	બાલુ કેલાસચંદ્રજી		સાધારણ				
"	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"	મૂ. નં. ૧૫૪૨	"	૨૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	કાઠારી પરતાપમલજી પુનમચંદજી		"	૨૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	ચોધરીમલજી આષ્ટાનજી	૧૯૬૯	"	૫૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૨૫૦	૧	૧	સં. ૧૧૯૨ ની સાલની એક પ્રાચીન ધાતુની ચોવીસી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	કનૈયાલાલ હળરીમલ પોરવાડ	૧૯૫૨	"	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૨૫	૧		

नं०	गाभनुं नाम	ठेकाणं	देवते देशान्.	सिद्ध संज्ञिका.	प्रां०	भूजनावस	प्रतिमाएनी संख्या
२४८६	नीमला	अनरमा	अरनपुरा २३ २८ भा. इर	आहोर	धूमटअध	पार्श्वनाथ	पावाणु-धातु २—३
२४८७	नोसरा	"	३२ भा. इर	"	शिअरअध	पद्मप्रलुण	३—१
२४८८	भांडप	"	समहडी १२ भा. इर	समहडी	"	पार्श्वनाथ	३—५
२४८९	इरभावस	"	४ भा. इर	"	"	"	३—४
२४९०	कल्याणुपर	"	१४ भा. इर	"	"	शातिनाथ	५—
२४९१	राप्पी	"	राप्पी २ भा. इर	"	धूमटअध	"	४—१
२४९२	गढ सीवाना	किल्लाना हरवाणनी अहर	भोडलसर ६ भा. इर	गढ सीवाना	शिअरअध	गोडी पार्श्वनाथ	१८—
२४९३	भोडलसर	अनरमा	२ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	४—७
२४९४	रमणीया	"	३ भा. इर	"	धायाअध	"	—२
२४९५	राधथल	"	६ भा. इर	"	धूमटअध	"	१—२
२४९६	अवराणी	"	१० भा. इर	"	शिअरअध	पद्मप्रलुण	७—१
२४९७	हेभावस	"	वीसनगर ४ भा. इर	आहोर	"	शातिनाथ	३—१
२४९८	भांडवला	"	भिशनगढ ४ भा. इर	भिशनगढ	धायाअध	महावीरस्वामी	३—२
२४९९	नीमलाणा	"	६ भा. इर	अहोर	धूमटअध	मुनिसुवत स्वामी	३—३

બધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા-અથ	ધર્મ-સાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫ લગભગ	લાલચંદ્ર દલાળ પોરવાડ	મૂ. ના. ૧૫૭૫	સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪	હેમરાજ સરપળ મુતા	મૂ. ના. ૧૯૫૫	સારી	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	સરેમલ પ્રેમચંદ્ર આસવાલ		"	૨૫	૧	૧	
"	શ્રીસંઘ		"	૩૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ	"		"	૧૨૫		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪ લગભગ	"	૧૯૫૫	સાધારણ	૧૨૫		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૩૦૦૦	૨	૩	એક પુસ્તક ભંડાર છે. દેરાસર પ્રાચીન છે. કાચનું કામ સારું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૩ લગભગ	હીરાળ સરેમલ ગુલેજા	૧૫૪૦	"	૭૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૨૦૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"	૧૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૧	"		સારી	૨૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	"		"	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૭	"		"	૫૦૦		૩	૧ લાયબ્રેરી છે.
નરસીંગલ કેસરીમલ ૧૯૯૦	"		"	૮૦	૧	૧	કાચનું કામ સારું છે.

क्र.सं.	ग्राम/गा.ना.	उपाख्य.	देश/जिला.	पंचायत.	सं.सं.	सं.सं.	प्रतिभाषण/सं.सं.
२५००	अलाखा	अजरभा	भीशनगढ	जबोर	धायाअध	पार्श्वनाथ	पावाणु-धाणु ४-३
२५०१	गोल	"	१० मा. इर	"	शिअरअध	"	१०-३
२५०२	"	"	"	"	"	आदिनाथ	३-१
२५०३	अलवर	भीरअल महोदयो	अलवर	अलवर	धायाअध	पार्श्वनाथ	१७-१३
२५०४	तीभी	भोडिअभा	भीशनगढ	भीशनगढ	धर	वासुपुण्य	३-३
२५०५	आलवाडा	अजरभा	आलवाडा	आलवाडा	शिअरअध	महावीरस्वामी	५-२
२५०६	वेडु (भीशनगढ)	"	भीशनगढ	भीशनगढ	धर	"	-१
२५०७	आला	"	राभी	समडडी	"	आदिनाथ	१-५
२५०८	हुडानावाडा	"	अछत	अछत	शिअरअध	अछतनाथ	५-१
२५०९	सांडारेण	गढनी पासे	दौसा	दौसा	धूमटअध	नेमिनाथ	१-
२५१०	मंडावर	पल्लीवाल नैनमदिर	मंडावर	मंडावर	धायाअध	महावीरस्वामी	६-३
२५११	डोटडी	अजरभा	अछत	अछत	धर	गोडी पार्श्वनाथ	-३
२५१२	मणल	"	"	"	"	आदिनाथ	१-३
२५१३	पापडहा	"	दौसा	दौसा	धायाअध	महावीरस्वामी	१२-३

અધ્યાનવાસ્તુ નામ તથા ક્ર.સં.	પત્રીકાકર્તા નામ	દિવસ ક્ર.સં.	કસબની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી	ઉપ- વેલ	વર્ગ સાખા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૯૧	„	૧૯૯૧	„	૧૦૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	„		„				દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	સુભયદંજી		સાધારણ	૧૫	૧		અલવરથી ત્રણ માઈલ દૂર રાવણ પાર્શ્વનાથજીનું પ્રાચીન તીર્થ જંગલમાં ખડેર હાલતમાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	શ્રીસંઘ	૧૯૯૮	સારી	૮૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	„		„	૩૫૦	૧		
હનરીમલ ખીમાજી પુનમયદંકેસરજી ૧૯૯૬	„		સાધારણ	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	તેજજી જાવાજી પોરવાડ		„	૧૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	શ્રીસંઘ		સારી	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	સદાસુખજી		જીર્ણ	૧			દેરાસર જીર્ણ હોવાથી જીર્ણ- દારની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ	રામચંદજી		સાધારણ	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		„	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	ભીમરાજજી સરજમલ	૧૬૦૬	„	૨૫૦	૧		ઉપાશ્રયમાં પ્રતિમાજી છે.
શ્રીમાલી શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ (શ્રીમાલી)		„	૧૦૦	૧		

नं.अं.	गा.म.नुं. नाम	ठेकाणं.	रेल्वे स्टेशन.	पा.स. म.द्वि.स.	भा.व.पु.ी.	भु.ग.ना.य.क.	प्रतिभा.ए.नी सं.ख्या
२५१४	शेरपुर	अन्नरमां	डी.डानसीटी ६ मा. इर	डी.डानसीटी	धा.भा.अ.ध.	पार्श्वनाथल	पा.वा.ए.नु-धा.ए. ४-
२५१५	अडीप	"	८ मा. इर	"	"	"	३-१
२५१६	कर्मपुरा	"	"	"	"	महावीरस्वामी	३-१
२५१७	दीवाणुदी	"	धुनाडा ४ मा. इर	धुनाडा	धर	अलतनाथल	१-
२५१८	धुनाडा	"	धुनाडा	"	शि.अ.र.अ.ध.	महावीरस्वामी	८-५
२५१९	"	शुरासा धनराजलना द्वि.पा.अ.ध.मां	"	"	धर	पार्श्वनाथल	२-१
२५२०	रोहट	अन्नरमां	रोहट ३ मा. इर	रोहट	धा.भा.अ.ध.	आदिनाथल	६-
२५२१	लाडनु	सेवकना महोदयो	लाडनु २ मा. इर	लाडनु	शि.अ.र.अ.ध.	शांतिनाथल	३-६
२५२२	डीडवाणु	सुराणानो महोदयो	डीडवाणु २ मा. इर	डीडवाणु	"	सं.ल.व.ना.थ.ल.	६-१०
२५२३	नवधा	अन्नरमां	डेगाना १२ मा. इर	नवधा	धूमटअ.ध.	आदिनाथल	४-२
२५२४	हरसोर	आम अहार	१६ मा. इर	हरसोर	शि.अ.र.अ.ध.	"	१-१
२५२५	अडु	अन्नरमां	जेसरोली ६ मा. इर	अडु	धर	पार्श्वनाथल	- ३
२५२६	क्यामनसीटी	"	नारायणपुर ७ मा. इर	क्यामनसीटी	धूमटअ.ध.	मुनिसुप्रत स्वामी	१-६
२५२७	डीशनगढ	"	डीशनगढ २ मा. इर	डीशनगढ	शि.अ.र.अ.ध.	त्रि.ता.म.लि पार्श्वनाथल	३०-५५

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવરદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપા- શ્રવ.	ધર્મ- શાળા.	વિશેષ નોંધ
પલ્લીવાલ શ્રીસંઘ	પલ્લીવાલ શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૦૦		૧	મરામતની જરૂર છે.
"	"		જીર્ણ	૧૫			જીર્ણ દેરાસર છે.
બોધરાજી દીવાન	"		"	૧૫			મરામતની જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	"	૧૯૫૫	ખરાબ	૮૦			
શ્રીસંઘ ૧૩૮૦ લગભગ	"		સારી	૬૦૦	૧	૧	મૂર્તિ ભવ્ય અને ચમત્કારિક છે. મૂળનાયકના પરિકર પર સં- ૧૨૮૯ લેખ છે. એક મુખડની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	ગુરાંસા ધનરાજી		"		૧		એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૫	પ્રતાપસિંહજી દુગડ		સારી	૧૫	૪	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯ લગભગ	જસરાજી મૂલચંદ ઘોડાવત		ખરાબ	નથી	૧	૧	
સાકળચંદ ચમનાજી ૧૯૯૬	સાકળચંદ ચમનાજી		સારી	૮૦	૧	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		ખડુજીર્ણ	નથી			ખડુ જીર્ણ છે.
યતિ પરમાણ્ડજી ૧૯૨૯	"		સાધારણ	"			
યતિશ્રી રૂપવિજયજી ૧૮૭૫	યતિ વૃદ્ધિવિજયજી		સારી	૧૫	૧		એક ગ્રંથ ભંડાર છે. ઉપા- શ્રવમાં દેરાસર છે.
મણીત કુકુળ ૧૬૯૮	નારણદાસજી જગનસિંહજી મહેતા		"	૬૦	૩	૧	ચોવીશ જિનમાતાનો એક પદ છે.

क्र.सं.	ग्रामनाम	पंचायत	उद्वेग स्टेशन.	प्रां.सं. श्री.सं.	पंचायती.	भूमिनाम	प्रतिभाषणी संख्या
२५२८	डीशनगढ	बोण्डोनी गढी पास	डीशनगढ २ मा. इर	डीशनगढ	घायाअंध	शांतिनाथ	पायाबु-धातु ५-६
२५२९	"	"	"	"	शिपरअंध	आदिनाथ	५-२
२५३०	"	बोरानो महोल्वा	"	"	धर	"	३-७
२५३१	"	कापड अजर	"	"	"	चंद्रप्रभु	३-१६
२५३२	इपनगढ	मणुतोडा महोल्वा	१६ मा. इर	इपनगढ	धूमटअंध	शांतिनाथ	६-८
२५३३	"	अजरमां	"	"	"	आदिनाथ	४-७
२५३४	अराधि	"	डीशनगढ	डीशनगढ	"	शांतिनाथ	२-४
२५३५	अजमेर	लायणु डोटडी	अजमेर	अजमेर	"	संलाचनाथ	२१-५६
२५३६	"	"	"	"	"	जोडी पार्थनाथ	१६-४७
२५३७	"	"	"	"	धर	चंद्रप्रभु	— ३
२५३८	"	दोक्षतआगती साभे डोडी मंदिर	"	"	घायाअंध	आदिनाथ	१-१
२५३९	"	कसरगंज आणु महोल्वा	"	"	धर	विमलनाथ	२-२
२५४०	"	दादावाडी	"	"	"	शांतिनाथ	— १
२५४१	पी	अजरमां	१४ मा. इर	पुंकर	"	पार्थनाथ	— २
२५४२	सोन्नतसीटी	क्येरीना साभे	सोन्नतसीटी ७ मा. इर	सोन्नतसीटी	शिपरअंध	महावीरस्वामी	५-५

અધ્યાયનારના નામ તથા સંવત	કર્તા/વકીલના નામ	વિષયનું નામ	દેશ/અવસ્થા વિશેષ	જિલ્લાની પસંદગી	કેસ નંબર	જાજીની સંખ્યા	વિશેષ નોંધ
મણિત કુટુંબ ૧૬૯૮	નારણદાસજી જગનસિંહજી મહેતા		સારી				
ભંડારી કુટુંબ ૧૬૯૮	"		"				
યતિ સરૂપજી ૧૭૯૮	બાલચંદ્રજી મહેતા		સાધારણ				
બાફણા કુટુંબ ૧૭૫૦	ગણુપતસિંહજી બાફણા		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	લાલુસીંગ રામસીંગ બરડિયા		સારી	૭૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૨૬	"		સાધારણ				બાહુબલીજીની પાંચ ફૂટ ઊંચી આરસની પ્રતિમા છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	મદનસીંગ શ્રીચંદ કોઠારી		"	૧૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	હીરાચંદ્રજી સંચેતી	મુ. ના. ૧૬૭૭	સારી	૪૦૦	૩	૨	એક કાચબેરી છે.
મહેતા કુટુંબ	શેઠ જોદમલજી મહેતા		"				પાર્શ્વનાથજીના જીવન પ્રસંગોના ચિત્રો છે.
શેઠ સિદ્ધકરજી લુણકરજી ૧૮૬૧	શેઠ દેવકરજી મહેતા	મુ. ના. ૧૬૭૭	"				એક સ્ફટિકની પ્રતિમા છે. ત્રીજો માળ છે.
કસ્તુરમલ બવતમલજી લગભગ ૧૮૫૦ લગભગ	હીરાચંદ્રજી સંચેતી		"				કાચનું કામ તથા ચિત્રકામ ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૪	"	૧૯૦૪	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"	મુ. ના. ૧૫૩૫	"				જિનદત્તસુરિને લગતા જીવન પ્રસંગો નવાં ચિત્રો વેદા છે.
યતિશ્રી ૧૮૫૦	શ્રીસંઘ	૧૫૩૦	ખરાબ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ પોરવાડ ૧૬૦૦	શાંતિવર્ધમાનની પેઢી		સારી	૪૦૦	૪	૧	

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	રેલ્વે સ્ટેશન	પાસે સ્થિતિ	બાંધણી	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૫૪૩	સોજતસીટી	દરવાજા બહાર	સોજતરોડ ૭ મા. દૂર	સોજતસીટી	ઘૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૨-૧
૨૫૪૪	"	મુનોત વાસ	"	"	"	શાંતિનાથજી	૫-૧
૨૫૪૫	"	નાથરિયાનો વાસ	"	"	"	ધર્મનાથજી	૪-૧
૨૫૪૬	"	સીપાઇનો વાસ	"	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૫-૧
૨૫૪૭	"	મોદીનો વાસ	"	"	ઘૂમટબંધ	"	૪-૨
૨૫૪૮	"	મુતાનો વાસ	"	"	"	વિમલનાથજી	૬-૧
૨૫૪૯	"	સદર બજાર	"	"	ધાયાબંધ	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૫-૨૨
૨૫૫૦	"	તલાવ ઉપર	"	"	ઘૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	- ૧
૨૫૫૧	"	મુતાનો વાસ	"	"	"	"	- ૩
૨૫૫૨	શિયાટ	બજારમાં	૨૧ મા. દૂર	સોજતરોડ	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૧
૨૫૫૩	ધીનાવાસ	"	૧૦ મા. દૂર	સોજતસીટી	"	આદિનાથજી	૩-૨
૨૫૫૪	ધાકડી	"	૧૨ મા. દૂર	"	ઘૂમટબંધ	પદ્મપ્રભુજી	૩-૨
૨૫૫૫	સુનયતી	"	૧૭ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૧
૨૫૫૬	ગાંધુરડા	"	૧૪ મા. દૂર	"	"	આદિનાથજી	૩-૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	ઉપ-અથવા	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
સીંધવીજી રઘુનાથમલજી બેંકર	કરણરાજજી વહીવ		સારી				એક શ્રોત્રિનકુશલસરિનો મૂર્તિ છે.
મુનોત શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શાંતિવર્ધમાનની પેઢી	૧૮૬૨	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ભગવાનજી પરશોતમની પેઢી		"				
કરમચંદજી નામવરિયા ૧૭૭૫	"	૧૭૭૫	ખરાબ				
મોદીના વાસના રહેવાસીઓ ૧૮૦૦	"		સાધારણ				
ભંડારી શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શાંતિવર્ધમાનની પેઢી	૧૬૭૪	સારી				
ભંડારી શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	ભગવાનજી પરશોતમની પેઢી		"				
ભંડારી શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	શાંતિવર્ધમાનની પેઢી		"				
ચતિશ્રી સુમતિસાગરજી ૧૯૨૦	ચતિશ્રી રોકુલાલજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		"	૧૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૯	"		સાધારણ	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૬	"		સારી	૧૨૦	૨	૧	છતમાં તથા બીંતમાં તીરાડો પડેલી છે. મરામતની ખાસ જરૂર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	હમીરમલ મીશ્રીમાલ	૧૮૫૨	સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૭૫	રોહ દલીચંદજી	૧૫૮૨	ખરાબ	૪			

ક્ર.સં.	જામણ નામ	કોષ્ટક	રૂબરૂ સ્તંભ	પ્રાંત સ્તંભ	પાંચેલી	પુસ્તક	પ્રતિબંધ સંખ્યા
૨૫૫૭	કપાવસ	બગરમાં	સોજતરોડ ૧૨ મા. ફર	સોજતસીટી	ધૂમટખંધ	શ્રેયાંસનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૨—
૨૫૫૮	શ્રીલાવસ	"	૧૦ મા. ફર	"	શિખરખંધ	શાંતિનાથજી	૩— ૩
૨૫૫૯	ખારિયાનીવકા	"	૧૨ મા. ફર	"	"	ધર્મનાથજી	૧—
૨૫૬૦	સોજતરોડ	"	૧૧ મા. ફર	"	ધાખાખંધ	આદિનાથજી	૧—
૨૫૬૧	વાસણા	"	૮ મા. ફર	"	ધૂમટખંધ	શાંતિનાથજી	૩— ૧
૨૫૬૨	ખોખરા	"	૬ મા. ફર	"	શિખરખંધ	વાસુપૂજ્યજી	૧—
૨૫૬૩	ચાંવલા	"	અજમેર ૧૪ મા. ફર	ચાંવલા જી. અજમેર	ધાખાખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩— ૨
૨૫૬૪	આલજિયાવાસ	મઢની સામે	૨૦ મા. ફર	પીસાંગન	ધૂમટખંધ	"	૨— ૨
૨૫૬૫	કેકડી	કટલાખગર	નસીરાખાદ ૩૬ મા. ફર	કેકડી	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૪— ૮
૨૫૬૬	"	પુરાણી કેકડી ગુજરાતી મહોલકા	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૩— ૮
૨૫૬૭	ચંડાવલ	મોટા બગરમાં	ચંડાવલ ૪ મા. ફર	ચંડાવલ	શિખરખંધ	આદિનાથજી	૪— ૪
૨૫૬૮	ધટિયાળી	બગરમાં	બીજેનગર ૪૦ મા. ફર	સાવર	ધૂમટખંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૧— ૨
૨૫૬૯	સાવર	ગોળતાઈ મહોલકા	નસીરાખાદ ૫૦ મા. ફર	"	"	વિમલનાથજી	૪—
૨૫૭૦	"	પહાડીકી ગલી	"	"	ધાખાખંધ	આદિનાથજી	૨— ૨

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	મૂળીપરદારનું નામ.	લેખનો ક્રમ.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા- મં.:	કર્મ- શાખા	વિશેષ નોંધ
પોરવાડ શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	રોખવદાસ અચલદાસ		સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		સારી	૧૬૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫ લગભગ	મુતા અનરાજી દેવતરામજી		"	૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	શ્રીસંઘ		"	૩૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		ખરાબ	૩૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સારી	૨૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	"		સાધારણ	નથી	૧		
બાલચંદ્ર આલડ ૧૯૫૬	ભંવરલાલજી તથા ગુલાબચંદ્રજી		"	૨૦	૧		
છીતરમજી મેડતવાલ ૧૯૫૮	સુવાલાલજી મેડતવાલ		સારી				બીજો માળ છે.
ચતિજી ૧૨૦૦ લગભગ	ચતિ મગનસાગરજી		સાધારણ	૧૫૦			એક લાયબ્રેરી છે. ચતિજીના ઉપાશ્રયમાં આ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	સારી	૧૦૦	૩	૧	સોનેરી ચિત્રકામ બહુ જ સુંદર છે. ગામ બહાર એક ઝડપલવાડી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૨	પદમચંદ્ર મનાલાલ લુણીવાલ	૧૪૫૬	સાધારણ	૫૦			
હીરાચંદ્ર બામેલ ૧૭૦૦ લગભગ	માધુલાલ ચોરડિયા		"	૫૦			એક અંધબંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	માધુલાલ ડાંગી		"	નથી	૧		એક રતની પ્રતિમા છે.

क्र.सं.	नामनु. क्र.सं.	डेडा.	डेडे संख्या.	पार. क्र.सं.	प्रां.सं.	नृ.ना.सं.	प्रतिभा.सं.सं.
२५७१	सहारा	अमरभा	नसीराभा ४६ भा. हर	सहारा	धूमटअध	पार्श्वनाथ	पाषाणु-धातु १-१
२५७२	गुणगाम	"	"	"	"	आदिनाथ	१-
२५७३	आहेडा	"	भीनेनगर २६ भा. हर	आहेडा	धर	"	३-५
२५७४	आ-हेडा	"	नसीराभा ३६ भा. हर	आ-हेडा	धूमटअध	पार्श्वनाथ	१-
२५७५	देवली	"	चंडावल ८ भा. हर	चंडावल	शिअरअध	अरनाथ	३-३
२५७६	अटअडा	"	सोन्नतरोड १२ भा. हर	भीलाडा	धूमटअध	पार्श्वनाथ	-४
२५७७	सांवडिया	"	गुडिया ८ भा. हर	गुडिया	"	"	१-१
२५७८	कुशालपुर	"	"	"	शिअरअध	"	५-२
२५७९	कुडा	"	हरिपुर ३ भा. हर	हरिपुर	"	"	४-३
२५८०	रायपुर	"	" २ भा. हर	"	"	चंद्रअनु	४-२
२५८१	अधिरा	"	नसीराभा ४६ भा. हर	अधिरा	"	महावीरस्वामी	३-
२५८२	देवगाम	"	३६ भा. हर	"	धर	पार्श्वनाथ	११-
२५८३	गुनिया	"	"	गुनिया	धूमटअध	चंद्रअनु	३-८
२५८४	सरवाड	गोपीचोक	२४ भा. हर	सरवाड	शिअरअध	आदिनाथ	१०-२३
२५८५	इतेगढ	अमरभा	२० भा. हर	गोवलिया	धूमटअध	"	५-५

અંકાયનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	પ્રગમણની સ્થિતિ	જૈનોની વસ્તી.	રૂપા મુલ્ય	વર્ગ સંખ્યા	વિશેષ નોંધ	
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	સૌભાગ્યમલજી		સાધારણ	૪૦				
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	શ્રીસંઘ	૧૫૪૮	"					
યતિ ચંદનસાગરજી ૧૯૪૦	યતિચંદનસાગરજી		"	૪૦				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	કીસનલાલજી મેડતવાલ		"	૪૦				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ	૧૯૯૪	સારી	૪૦		૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૫	"		"	૧૨૦		૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		સાધારણ	૮૦		૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૯૩	"	૧૭૮૩	સારી	૨૦૦		૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	"		"	૧૬૦		૧	૧	સોનેરી ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૭૫	"		"	૨૦૦		૧		
			"	૩૦				
બાલારામ ઊગાલાલ ૧૮૧૫	બાલારામ ઊગાલાલ		સાધારણ	૪				
યતિશ્રી પુન્યાસજી ૧૯૦૦	નાથુલાલજી મોદી		"	૧૨				
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	સાદુલસીંગ કકડ	૧૮૮૭	સારી	૧૨		૩	આ દેરાસર પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.	
મણોત ભોરાવરસીંગજી ૧૮૫૦	મદનસીંગજી ડાંગી	૧૮૫૦	"	૧૨		૨		

નંબર	ગામનું નામ	કેડાઈ.	રેલ્વે સ્ટેશન.	ધાર્મિક પ્રાદેશ.	બાંધણી.	મુખનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૫૮૬	ખીરિયા	બજારમાં	નસોરાયાદ ૨૧ મા. ફર	સરવાડ	ઘૂમટબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	પાપાણુ-ધાતુ ૧-૩
૨૫૮૭	ગોવલિયા	"	૧૬ મા. ફર	ગોવલિયા	"	શાંતિનાથજી	૧-૩
૨૫૮૮	સરાણા	"	૧૨ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૭-૧
૨૫૮૯	મોઝલિયા	"	૧૦ મા. ફર	"	ધાબાબંધ	આદિનાથજી	૨-
૨૫૯૦	રામસર	"	૧૧ મા. ફર	"	ધર	"	૧-૨
૨૫૯૧	બાંદનવાડા	"	બાંદનવાડા ૧ મા. ફર	બાંદનવાડા	શિખરબંધ	"	૧૨-૧૨
૨૫૯૨	ટાંટોડી	"	"	ટાં ટોડ	ધાબાબંધ	"	૫-૫
૨૫૯૩	બીનાથ	બડીવાડીની પાસે	બાંદનવાડા ૮ મા. ફર	બીનાથ	ઘૂમટબંધ	"	૧-૧૮
૨૫૯૪	"	"	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૩-૫
૨૫૯૫	"	"	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૪-
૨૫૯૬	"	"	"	"	ઘૂમટબંધ	મહાવીર સ્વામી	૭-૧૦
૨૫૯૭	નાગોળા	બજારમાં	૧૪ મા. ફર	ચાંપાનેરી	"	આદિનાથજી	૧-
૨૫૯૮	ચાંપાનેરી	"	ખીજૈનગર ૧૨ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૨-૭
૨૫૯૯	જેતપુર	"	૧૮ મા. ફર	દેવલિયા	"	અણતનાથજી	૪-૧
૨૬૦૦	કેરોટ	"	"	"	"	આદિનાથજી	૧-

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	કૃષ્ણ-અથવા-કાળી	વર્ગ-માળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૯૨	મંગીલાલજી સોની		સાધારણ	૧૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	છીતરમલજી ગોખર		સારી	૪૦			
વતિજી ૧૯૦૦	છીતરમલજી લુણીવાલ		સાધારણ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	ચંદનમલજી લોદા		સારી	૫૦			આ દેરાસર પાર્શ્વનાથજીના દેરાસરના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	મોહનલાલ કરતુરમલ	૧૮૪૦	ખરાખ	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	મંગીલાલજી ડુંગરવાલ		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૬૦	૧		ઉપાશ્રયમાં બીજો માળ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"		૩		એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૧૪	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૭૧૦	"		"				
આચાર્ય ગુણાચર્યજી ૧૯૩૪	આચાર્ય વિજયચંદજી નૈનગુરુ		"				એક પુસ્તક ભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૪	શ્રીસંઘ		"	૮	૧		
વતિજી ૧૮૦૦	વજરાજી ગોખર		"	૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	મીશ્રીમલજી કોઠારી		સારી	૧૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	ઉગરચંદજી જાળેડ		સાધારણ	૨૦			

क्र.सं.	ग्राम/गा.सं.	डिपो	दिवस संख्या	पंच. संख्या	प्रा.सं.	सु.सं.	अतिरिक्त सं.सं.
२६०१	कुलिया	ओसवालना वासभा	जीलैनगर २० भा. इर	शाहपुरा	शिअरअध	शातिनाथ	पापाशु-धातु ४—
२६०२	धनोप	बनारभा	१४ भा. इर	देवलिया (बडी)	धूमटअध	पार्श्वनाथ	४— ६
२६०३	सांगरिया	"	"	"	"	आदिनाथ	५— ५
२६०४	छटडिया	"	१२ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	२— २
२६०५	कोडिया	"	१० भा. इर	"	"	"	१— २
२६०६	अनवड	"	१४ भा. इर	"	"	आदिनाथ	१—
२६०७	देवलियाडवा	"	८ भा. इर	देवलियाडवा	धर	सुमतिनाथ	४— ४
२६०८	भडवी	"	४ भा. इर	"	धूमटअध	आदिनाथ	४— २
२६०९	दुरडा	"	४ भा. इर	गुलाअपुरा (मेवाड)	शिअरअध	पार्श्वनाथ	३— ३
२६१०	"	"	"	"	धूमटअध	"	३— ४
२६११	गुलाअपुरा	"	२ भा. इर	गुलाअपुरा	"	वासुपूनाथ	३— १
२६१२	जीलैनगर	"	"	जीलैनगर	धर	चंद्रभुज	१— १
२६१३	कुडडी	"	भगवियावास १८ भा. इर	पीसांगन	शिअरअध	पार्श्वनाथ	४— ३
२६१४	पीसांगन	"	१२ भा. इर	"	"	सुपार्श्वनाथ	५— ५
२६१५	"	सोनीना वास	"	"	धर	शातिनाथ	१— ३

ખંડાવનારનું નામ તથા સંવત.	ચક્રીવધારણું નામ.	લેખના સંવત.	પ્રકાશનની સ્થિતિ.	જેનાની કરતી	કિંપા- અથ	કર્મ- શાખા	વિશેષ સંધ
બહુજ કાળજી સંચેતી ૧૫૪૫	કેસરીસોંગળ ચૌધરી		ખરાખ	નથી			વિશાળ દેરાસર છે.
ન્યાલજી પારખ ૧૮૮૨	હમીરમલજી લોદા		સાધારણ	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	ભુરાલાલજી ચૌધરી		„	૫૦	૧	૧	એક પુસ્તક બંડાર છે.
ઉકારમલજી ભીલવાડિયા ૧૯૫૦	ઉકારમલજી ભીલવાડિયા		„	૩૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	હમીરસોંગળ		„	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૨૫	ભુરાલાલજી નાખેડા		„	૫૦			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	મુનીલાલજી સુરાણા		„	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	મુગનચંદજી ભુરડ		„	„	૨		
„	મેઘરાજજી ચૌધરી		ખરાખ	„	૧	૧	બહુ જ જીવું દેરાસર છે.
ચતિજી ૧૮૦૦ લગભગ	ચતિ ચંદ્રકુશજી		સાધારણ	„			એક પુસ્તક બંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	મુનીમ કેસુરમલજી	૧૯૯૨	સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૩	હરરાજ જેતરાજ જૈન		સાધારણ	૪૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	પ્રેમરાજજી		„	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	ગીસુલાલજી મહેતા		સારી	૧૫૦			એક પુસ્તક બંડાર છે.
ચતિશ્રી કેસુરજીસંજી લગભગ ૧૯૦૦	„		સાધારણ				ચતિજીના ઉપાશ્રયમાં છે.

નંબર	આમત્તં નામ	કેશિક	ફેલ્ડે ફરેશન	પાસ કોલેજ	બાંધણી	મુળનાયક	પ્રતિમાલની ક્રમ્યા
૨૬૧૬	ગોવિંદગઢ	આબિયાવાસ	માંગલિયાવાસ ૧૪ મા. ફર	ગોવિંદગઢ	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાકુ ૬-૬
૨૬૧૭	આગેવા	બગરમાં	ગુડિયા ૧૪ મા. ફર	જેતારણુ	શિખરબંધ	"	૩-૪
૨૬૧૮	જેતારણુ	"	બર ૧૪ મા. ફર	"	"	વિમલનાથજી	૬-૮
૨૬૧૯	"	"	"	"	ધૂમટબંધ	મુનિસુવત સ્વામી	૩-૩
૨૬૨૦	"	આમબહાર	"	"	શિખરબંધ	ધર્મનાથજી	૧૧-૫
૨૬૨૧	નીબાજ	મોતીચોક	૯ મા. ફર	નીબાજ	ધાબાબંધ	આદિનાથજી	૪-૬
૨૬૨૨	બલુંદા	બગરમાં	બીલાડા ૧૬ મા. ફર	બલુંદા	શિખરબંધ	"	૨-
૨૬૨૩	અણુંદપુરકાલુ	"	૨૦ મા. ફર	અણુંદપુર કાલુ	"	"	૩-૩
૨૬૨૪	નીબોળ	"	૧૦ મા. ફર	બીલાડા	ધાબાબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩-
૨૬૨૫	લાંબિયા	"	મેડતાસીટી ૧૮ મા. ફર	અણુંદપુર કાલુ	"	"	૧-૨
૨૬૨૬	રાસ	ગઢની પાસે	બિયાવર ૧૮ મા. ફર	પીસાંગન	"	"	૩-૧
૨૬૨૭	ગીરી	"	બર ૮ મા. ફર	સેંડરા	"	"	૮-૨
૨૬૨૮	બોરાંટિયા (મેળાવાળા)	નીચલા વાસમાં	સેંડરા ૬ મા. ફર	"	"	"	૧-૨
૨૬૨૯	બિયાવર	પીપલિયા બગર	બિયાવર ૧ મા. ફર	બિયાવર	ધૂમટબંધ	શ્રાંતિનાથજી	૪-૮

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	દેવા-કેશ.	ધર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૫૦ લગભગ	"		જીર્ણ	૫૦	૧	૧	જીર્ણ દેરાસર છે.
ભાનેરામ ભંડારી લગભગ ૧૮૫૦	શેઠ સરદારમલજી	૧૭૭૪	સાધારણ	૧૬૦	૫	૧	શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની સં. ૧૧૩૨ સાલની મૂર્તિ
							પ્રાચીન છે.
સીધી લોકાગ્રે ૧૬૦૦	શેઠ ભંવરલાલજી		સારી				
મમાયા શેઠાણી અબ્દુર વાળા ૧૯૦૦	શેઠ સરદારમલજી	૧૩૫૩	"				
યતિજી ૧૭૦૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨૦	૧	૧	
કેસરીમલજી ગુગલિયા ૧૯૫૦	"	૧૯૪૭	"	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"	૧૫૦૧	"	નથી		૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	મુતા સોહનરાજી		જીર્ણ	૫	૧		જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"	૧૦૦	૧	૨	
યતિ શક્તદાનજી અનોપવિજયજી ૧૭૦૦	"		સારી	૨૦૦	૨	૨	
ધુલચંદ કાલુરામ કાંકરિયા ૧૯૮૮	ધુલચંદ કાલુરામ કાંકરિયા		"	૬૦૦	૨	૧	એક પુસ્તક ભંડાર છે.

નંબર	ગામનું નામ	કુટુંબ	રેલ્વે સ્ટેશન.	ધારૂ ઝાડિયા.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૬૩૦	ખિયાવર	ડીગી મહોલ્લો	ખિયાવર ૧ મા. ફર	ખિયાવર	ધાખાબંધ	આદિનાથજી	પાપાણ-ધાણ ૧—૬
૨૬૩૧	"	ધાનમંડી	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૧૬—૮
૨૬૩૨	ખિયાવર (જુનું)	બખરમાં	૪ મા. ફર	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૪—૩
૨૬૩૩	દુધોડ	"	ધારેશ્વર ૧ મા. ફર	ધારેશ્વર	"	સુમતિનાથજી	૩—૧
૨૬૩૪	આહિવા	"	આહિવા ૪ મા. ફર	આહિઆ	"	શાંતિનાથજી	૧૩—૨૬
૨૬૩૫	બડા વિઠોડા	"	મારવાડ જ'કશન ૪ મા. ફર	મારવાડ જ'કશન	"	"	૭—૬
૨૬૩૬	"	ગામબહાર	"	"	દુમટબંધ	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૬૩૭	મચ્છા	બખરમાં	ખિયાવર ૫ મા. ફર	મચ્છા	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૧—૬
૨૬૩૮	બમેલા	ઝોસવાલોના વાસમાં	બાદનવાડા ૬ મા. ફર	"	દુમટબંધ	આદિનાથજી	૨—૨
૨૬૩૯	દાંતડા	બખરમાં	મંગલિયાવાસ ૪ મા. ફર	મંગલિયાવાસ	"	સંભવનાથજી	૪—૧
૨૬૪૦	ખરવા	"	ખરવા ૨ મા. ફર	ખરવા	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫—૨
૨૬૪૧	સમેલ	"	૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૧—૨
૨૬૪૨	રડાવસ	"	રાણાવસ ૩ મા. ફર	મારવાડ જ'કશન	ધાખાબંધ	શાંતિનાથજી	૩—૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પટ્ટીવહકારનું નામ	કેબનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	દપા- અવ.	ધર્મ- રાખા	વિશેષ નોંધ
યતિશ્રી કાલુરામજી ૧૯૦૦	યતિશ્રી નંદનલાલ રૂપચંદ્રજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		„				સોનેરી ચિત્રકામ બહુ જ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	જ્ઞાનમલ સુખનમલ ભંડારી		„	૨૮	૧	૧	
સીધીજી ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ	૧૯૬૩	„	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	નગરશેઠ જસરાજ		„	૩૬૦	૨	૧	એક અંધભંડાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૬૮૫	„	૧૨૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	„	૧૯૦૩	„				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	લાલચંદ્રજી નાર		સાધારણ	૩૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		„	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	પુસાશાલ જૈન	૧૬૭૩	ખરાબ	૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૧૪૪	બાલચંદ્રજી કનકમલજી પદાવત		સારી	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૨૦		૧	શૂળનાયક ભગવાનની મૂર્તિ આદિનાથની છે પરંતુ પાર્શ્વ- નાથના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	„		„	૩૦	૧		

क्र.सं.	ग्रामनाम	पंचायत.	इलेक्ट्रिक स्टेशन.	पंचायत आधिकारिक.	आयुष्मती.	पूजाचार्य	प्रतिमाशुद्धी संख्या
२६४३	राष्ट्रावस	अजगरभा	राष्ट्रावस १ भा. इर	राष्ट्रावस	शिखरपंच	महावीरस्वामी	पापालु-धातु ५-१
२६४४	सीरीआरी	"	४ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	४-१
२६४५	जालुंडा	"	यांता इध- नाथगढ ६ भा. इर	भारवाड ७ कशन	धूमटपंच	शांतिनाथ	१-२
२६४६	आठियानीदिवली	"	५ भा. इर	"	शिखरपंच	"	३-१
२६४७	यांता	"	२ भा. इर	यांता इधनाथगढ	"	पार्श्वनाथ	७-२
२६४८	भीमाडा	"	भीमावसिया २ भा. इर	भीमावसिया	"	शांतिनाथ	३-४
२६४९	पनोता	"	१२ भा. इर	"	"	आदिनाथ	३-७
२६५०	काटसोव कियारी	"	१४ भा. इर	"	"	पार्श्वनाथ	८१-२२
२६५१	भगरतगाव	"	सोभेसर १४ भा. इर	धाणुराव	धर	"	— १
२६५२	वागेण	"	"	"	शिखरपंच	"	१-४
२६५३	सुभेर	रस्ता डियर	राणी १४ भा. इर	"	"	शांतिनाथ	४-१
२६५४	सीवास	काटनी पास	भीमावसिया ६ भा. इर	भीमावसिया	धायापंच	"	— १
२६५५	घेनडी	अजगरभा	सोभेसर ६ भा. इर	"	धूमटपंच	"	— १

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	બહીવટદારનું નામ.	લેખના સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની નસ્તી.	ભૂપા અથ	વર્ષ- સાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"	૧૯૫૧	ખરાખ	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	"	૧૯૫૧	સાધારણ	૪૦	૨		
શ્રીસંઘ ૧૮૮૪	"	૧૬૭૭	સારી	૧૬૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	"		"	૨૪૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૫૦	"		"	૨૦૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦	"		"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		ખરાખ	૩૨	૧	૧	જર્ણુદેરાસર છે. રંગમંડપ નો ભાગ જર્ણુ છે. ઘૂમટા તથા શિખરના ભાગમાં તીરાડો છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સાધારણ	૭૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સારી	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	"		"	નથી		૧	પ્રાચીન તીર્થ છે. સગવડ ઠીક છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	"		"		૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૮	"		"	૪૦	૧	૧	

नं०	ग्रामनुं नाम.	उपाधि.	वेदवे संस्थान	पाठ संस्थान.	जाति	भूषणवाचक	प्रतिभाषणां संख्या
२६५६	पीडोवली	अन्नरमा	सोमेश्वर ५ मा. इर	लीमालिया	धूमटअध	पार्श्वनाथ	पापाणु-धातु — २
२६५७	पांचोटीआ	"	लीमालिया २ मा. इर	"	शिअरअध	चंद्रप्रभु	५— २
२६५८	जेतसीभण्डा मुडा	"	सोमेश्वर २ मा. इर	से.मेश्वर	धूमटअध	आदिनाथ	५—
२६५९	सांवलता	"	४ मा. इर	"	शिअरअध	शांतिनाथ	३— ४
२६६०	राष्ट्रीस्थान	"	राष्ट्री	राष्ट्री	"	"	३— ४
२६६१	राष्ट्री उके सरदारगढ	"	११ मा. इर	"	"	"	६— २
२६६२	भीमेल	"	३ मा. इर	"	"	"	४— २
२६६३	"	आमणहार	"	"	"	आदिनाथ	२५— २
२६६४	धण्डी	अन्नरमा	इक्ष्वा ३ मा. इर	पाली	"	शांतिनाथ	६— २
२६६५	भुडावा	नूनाअन्नरमा	११ मा. इर	इक्ष्वा	"	धर्मनाथ	१२— ३
२६६६	पाली	अन्नरमा	४ मा. इर	पाली	"	आदिनाथ	१५— ४

અધ્યાયનારજુ નામ તથા સંવત.	શુદ્ધીવટદારજુ નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેતાની વસ્તી.	ઉપા-મય	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
ધર્તિજી ૧૮૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારો	૫૬		૧	
ધાણેરાવવાળા હીંગોએ ૧૬૫૦	"	૧૯૦૩	"	૧૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"		ખરાજ	૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સારો	૧૨૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	ગુલાબચંદ લક્ષ્મણચંદ		"	૨૦૦		૩	
જગજી કુશલાજી ૧૮૫૧	શ્રીસંઘ		"	૬૦૦	૩	૨	એક પુસ્તકલંકાર છે. કાર્યનું જડાવકામ સુંદર છે. ભીંત-પર ચિત્રકામ પણ પ્રાચીન છે
શ્રીસંઘ ૧૧૭૪	શ્રીસંઘની પેઢી		"	૮૦૦	૧૦	૧	એક મહાવીર જૈન લાયબ્રેરી છે. પેસર્તા ડાબા હાથ તરફ બિલી કાઉસગિયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે. દેરાસર પ્રાચીન છે. મૂળનાયકના પરિકર પર સં. ૧૧૭૪નો લેખ છે.
નગીખાઈ ૧૯૨૦	મનજીરાજી ગોલેજી		"				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	જેઠાજી નવલાજી		"	૧૨૫	૨	૧	આ દેરાસરના ઘૂમટમાં અપ્સરાઓના જુદા જુદા રૂપો જોવાલાયક છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૪૭	શ્રીસંઘની પેઢી		"	૧૦૦૦	૬	૧	૨ પુસ્તકલંકારો છે મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	શ્રીસંઘ (પારવાલ)		"	૨૦૦૦	૯		

નંબર	ગામનું નામ	કેશવ	રેલવે સ્ટેશન	પોસ્ટ ઓફિસ	ખાંવડી	મૂળનાથ	અભિમાણની ક્રમિકા
૨૬૬૭	ખાલી	બગરમાં	કાલના ૪ મા. દૂર	ખાલી	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથ	પાવાણુ-ધાતુ ૨૮-૧૬
૨૬૬૮	"	"	"	"	"	ધર્મનાથ	૩-
૨૬૬૯	બોધા	"	૬ મા. દૂર	"	"	શાંતિનાથ	૪-૨
૨૬૭૦	હસ્તિકુંડી	પહાડની તળેટીમાં	એરનપુરાશેડ ૯ મા. દૂર	સેવાડી	"	મહાવીરસ્વામી	૩-
૨૬૭૧	ભાટુંદ	ગામની બાગેલે	૮ મા. દૂર	એરનપુરાશેડ	ધામ્યાબંધ	પાર્શ્વનાથ	- ૧
૨૬૭૨	વિજયપુર	બગરમાં	"	સેવાડી	શિખરબંધ	સંભવનાથ	૯-૧૩
૨૬૭૩	સેવાડી	"	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૫૩-૪
૨૬૭૪	"	ગામખહાર	"	"	"	વાસુપૂજ્ય	૫-૭
૨૬૭૫	લુણાવા	"	કાલના ૮ મા. દૂર	લુણાવા	"	આદિનાથ	૧૨-૬
૨૬૭૬	"	બગરમાં	"	"	"	પદ્મપ્રભુ	૩-૪
૨૬૭૭	લાઠારા	"	૧૦ મા. દૂર	ખાલી	"	આદિનાથ	૧૧-૭

અંશવાવતારનું નામ તથા સંવત.	મહાવીરજીવનનું નામ	કેન્દ્ર સંખ્યા	દેરાસરની સ્થિતિ	જેનાની વસ્તી	દયા અથ	શર્ત સંખ્યા	વિશેષ નોંધ
ગેમાજી ૧૯૦૦	શ્રીમનમોહન પાર્શ્વનાથજીની પેઢી		સારો				૧ ઓસવાલ લાયજેરી અને ૧ પોરવાડ લાયજેરી છે.
							કાચનું જડાવકામ ખૂબ જ સુંદર છે. મૂળનાયકના પરિ- કર પર સં. ૧૧૬૨ નો લેખ છે.
યતિ ત્રિલોકસાગરજી ૧૯૫૦	"		"				યતિજીના ઉપાશ્રયમાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	"	૧૮૮૩	"	૪	૧	૧	સં. ૧૨૫૨ની સાલની એક ઊભી મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
વિદ્યધરાજી જી. ૯૯૬	વિજાપુર શ્રીસંઘ		"	નથી		૧	સત્તા મહાવીરના તીર્થના નામથી પ્રસીદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૧	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૪૦	૧	૧	સં. ૧૨૧૦ની સાલનું જીર્ણુ દેરાસર આ ગામમાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		સારો	૪૦૦	૩	૧	એક આત્મવલ્લભ જૈન લાયજેરી છે. કાચનું જડાવ કામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૫૧	"		"	૯૦૦	૨	૪	એક પુસ્તકભંડાર છે. સં. ૧૨૪૪ની સાલની ગુરુ મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૧	"	૧૯૫૨	"				એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	"		"	૧૦૦૦	૨	૨	
શ્રીસંઘ ૧૭૨૫ લગભગ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦	"		"	૨૦૦	૧	૧	એક લાયજેરી છે.

નંબર	ગામનું નામ	કોડાણું	ટેલે સ્ટેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	બાંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૬૭૮	કોટ	બળરમાં	કાલના ૬ મા. ફર	બાલી	શિખરબંધ	આદિનાથજી	પાવાણ-ધાતુ ૭—૩
૨૬૭૯	સેસલી	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૭—૧
૨૬૮૦	વિનોવા	"	રાણી ૧૧ મા. ફર	વિનોવા	"	"	૧૫—૨
૨૬૮૧	બાદરબાઉ	"	સોમેસર ૦૧ મા. ફર	સોમેસર	ધૂમટબંધ	"	૧—
૨૬૮૨	દુડારિયા	"	૨ મા. ફર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૩—૧
૨૬૮૩	ધણુંદરા	"	જવાલી ૨ મા. ફર	જવાલી	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩—૧
૨૬૮૪	જવાલી	"	૧ મા. ફર	"	"	પદ્મપ્રભુજી	૩—૧
૨૬૮૫	બીમાલિયા	"	બીમાલિયા ૦૧ મા. ફર	બીમાલિયા	"	ત્રેયાંસનાથજી	૬—૨
૨૬૮૬	જોગવર	"	કુલાદ ૭ મા. ફર	મારવાડ જંકશન	"	વિમલનાથજી	૫—૪
૨૬૮૭	ધણુલા	"	બાંતા રૂમ- નાથગઢ ૮ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૬—૪
૨૬૮૮	કાલના	ધર્મશાળામાં	કાલના	કાલના	"	પાર્શ્વનાથજી	૫—૧
૨૬૮૯	મુંડારા	બળરમાં	૯ મા. ફર	મુંડારા	ધૂમટબંધ	"	૩—૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	કુપા-અથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૫૧	શ્રીસંઘ		સારી	૧૭૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	મનમોહન પાર્શ્વનાથજીની પેઢી સુ. બાલ્કી		"	નથી		૧	પરિકરપર સં. ૧૪૯૩ નો લેખ છે. મૂળનાથજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૨૩	શ્રીસંઘની કમીટી	૧૬૮૮	"	૨૦૦૦	૧	૩	એક લાયબ્રેરી છે. એક ગ્રંથ ભંડાર છે. મૂળનાથજીના પરિકર પર સં. ૧૧૨૩નો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	શ્રીસંઘ		"	૨૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૩૬	"		સાધારણ	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"		સારી	૮૮	૧	૧	
શ્રીસંઘ	"	૧૯૫૧	"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"		"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"	૧૮૬૨	જીર્ણ	૨૦૦	૧		દેરાસર જીર્ણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૯૭	"		સારી	૧૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘની પેઢી ખુડાલા	૧૯૬૧	"	નથી		૧	
"	શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પેઢી, મુંડારા	૧૭૮૩	"	૮૦૦	૪	૩	એક લાયબ્રેરી છે.

अ.सं.	ग्रामनाम.	उपनाम.	सेवे संख्या.	पौर संख्या.	प्राधिकारी.	भुजनायक	प्रतिमासकी संख्या
२६६०	मुंडारा	गामअहार	इलना ६ भा. हर	मुंडारा	शिअरअध	आदिनाथ	पापायु-पातु ३—
२६६१	"	अन्नरमा	"	"	"	शातिनाथ	४५— २
२६६२	धामडी	"	आंता इधनाथगढ १ भा. हर	आंता इधनाथगढ	"	अलतनाथ	३— १
२६६३	जेरवा	"	आव्वा ५ भा. हर	जेरवा	"	शातिनाथ	२६— १०
२६६४	जुसी	"	सोमेश्वर ३ भा. हर	सोमेश्वर	"	महावीरस्वामी	४— ३
२६६५	भांदा	"	इलना १२ भा. हर	साहडी	"	पार्श्वनाथ	५— ३
२६६६	राजपर	गामअहार	१५ भा. हर	"	"	शातिनाथ	७— १
२६६७	आना	अन्नरमा	राष्ट्री १० भा. हर	धाणुराव	"	"	२— २
२६६८	हेसुरी	हेरीकावास	" १४ भा. हर	हेसुरी	"	"	७— २
२६६९	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	३— ६
२७००	"	अन्नरमा	"	"	"	आदिनाथ	६— ६
२७०१	"	"	"	"	"	चंद्रप्रलु	४— १
२७०२	दागोप	"	८ भा. हर	नाडोल	"	आदिनाथ	६— १
२७०३	दादावसी	"	४ भा. हर	इलना	"	शातिनाथ	३— १

અનુસંધાનનું નામ તથા લગન.	વર્ણવવાયું નામ.	લિખતા સંવત.	દેરાલગની વિગત.	કેનાની પરતી	કિંમત અ.	કમ ધારણા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંધ ૧૯૫૦	શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પેઠી, મુંડારા		સારી				
શ્રીસંધ ૬૭૫	"		"				આ દેરાસર બહુ જ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંધ ૧૫૫૦ લગભગ	શ્રીસંધ	૧૬૭૧	"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૬૫૦ લગભગ	"		"	૨૪૦	૪		
શ્રીસંધ ૧૮૫૦	"	૧૮૯૩	"	૫૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લગભગ	શેઠ આ.ક. ની પેઠી સાદણો		"	નથી			
શ્રીસંધ ૧૪૭૮	"		"	૪		૧	
શ્રીસંધ ૧૯૦૦	ખીમરાજી		"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૫૦૦ લગભગ	વેરવાલ શ્રીસંધની પેઠી		"	૮૦૦	૫	૬	
શ્રીસંધ ૧૯૫૫ લગભગ	"		"				
શ્રીસંધ ૧૯૦૧ લગભગ	"		"				
શ્રીસંધ ૧૯૪૦ લગભગ	"		"				
શ્રીસંધ ૧૯૮૪	શ્રીસંધ		"	૧૨૫	૨	૧	
શ્રીસંધ ૧૯૨૧ લગભગ	શ્રીસંધની પેઠી		"	૨૦૦	૧	૧	બીંતપર જૂનાં ચિત્રો છે.

નંબર	ગામનું નામ	કેશબું	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસઃ આદિક.	આંબણી.	મૂળનાયક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૭૦૪	લાસરાગુડા	બજારમાં	ફાલના ૫ મા. દૂર	ફાલના	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૪—૧
૨૭૦૫	સાલરિયા	"	જવાલી ૨ મા. દૂર	જવાલી	ધાખાબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૧—
૨૭૦૬	નાદાણો બેધારી	"	ભગવાનપુરા ૨ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	સુવિધિનાથજી	૧—૧
૨૭૦૭	મીડલ	"	રાણી ૬ મા. દૂર	ચાણોદ	"	પાર્શ્વનાથજી	૪—૧
૨૭૦૮	સંચેરી	"	જવાલી ૪ મા. દૂર	"	"	મનમોહન પાર્શ્વનાથજી	૩—૧
૨૭૦૯	ખોડ	"	"	જવાલી	"	આદિનાથજી	૭—૯
૨૭૧૦	"	મુશાનાવાસમાં	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩—૭
૨૭૧૧	વાલરાઈ	બજારમાં	રાણી ૧૦ મા. દૂર	ચાણોદ	ધાખાબંધ	"	૧—
૨૭૧૨	એનલારોગુડો	"	૧૦ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	"	૪—૪
૨૭૧૩	વીકુડા	"	૧૨ મા. દૂર	"	ધાખાબંધ	આદિનાથજી	— ૧
૨૭૧૪	ચાણોદ	રાવળાના યોગાનમાં	૧૪ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૨૩—૧૬
૨૭૧૫	પાવા	બજારમાં	૧૦ મા. દૂર	તખતગઢ	"	"	૫—૩
૨૭૧૬	કોશીલાવ	"	૧૦ મા. દૂર	કોશીલાવ	"	પાર્શ્વનાથજી	૩—૪ ૨
૨૭૧૭	"	બોમિયાના ચોરામાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	૬—૫
૨૭૧૮	ખીમાડા	બજારમાં	ફાલના ૧૦ મા. દૂર	"	"	કેવસનાથજી	૮—૧

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવડદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની પરતી.	ઉપા-મુખ	પર્ષ-સાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	ગણેશમલ ગુલાબચંદ દાલાવત	૧૯૫૧	સાધારણ	૪		૧	
નથમલ સેરાજી ૧૯૫૪	શ્રીસંઘ		સારી	૩૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	રૂપચંદ મોતીચંદ	૧૯૫૨	”	૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ	૧૯૬૩	”	૧૨૦		૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૭	”		”	૧૨૦	૧		એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦	”		સાધારણ	૫૦૦	૨	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૧	”		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	”		”	૬૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	”		”	૪૦૦	૩		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	”		સાધારણ	૬૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	લાલચંદ ચેનાજી	૧૭૯૮	સારી	૪૦૦	૧	૩	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		”	૧૪૦	૧	૧	
વના કલા ૧૯૫૫	”	૧૯૪૮	”	૧૦૦૦	૧	૩	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	”		”				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	”		”	૧૨૦	૧		

નંબર	માનવું નામ	કેમણું	રેલવે સ્ટેશન	પાસુ સ્ટેશન	વર્ગ	પૂજનાલય	પ્રતિમાલય સંખ્યા
૨૭૧૯	બાબાગામ	બજારમાં	રાણી ૧૦ મા. ફર	સાંડેરાવ	શિખરબંધ	સંભવનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૬-૪
૨૭૨૦	ધણા	"	૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૬-૧
૨૭૨૧	પીસાવા	"	૧૦ મા. ફર	ચાણોદ	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૧
૨૭૨૨	લાપોદ	"	૧૦ મા. ફર	સાંડેરાવ	"	પાર્શ્વનાથજી	૭-૨
૨૭૨૩	દોલારા	"	૬ મા. ફર	ચાણોદ	ધુસટબંધ	આદિનાથજી	૩-૨
૨૭૨૪	વીરામી	"	૫ મા. ફર	સાંડેરાવ	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૧૨-૨
૨૭૨૫	બલવના	"	એરનપુરાસોડ ૦૧ મા. ફર	એરનપુરાસોડ	"	ધર્મનાથજી	૩-૩
૨૭૨૬	વીસલપુર	રાજસ્થાનની બાણુમાં	એરનપુરાસોડ ૧ મા. ફર	એરનપુરાસોડ	"	"	૧૫-૮
૨૭૨૭	સાંડેરાવ	વાંકલી વાસમાં	ફાલના ૭ મા. ફર	સાંડેરાવ	"	આદિનાથજી	૩-૨
૨૭૨૮	"	રાજસ્થાનની બાણુમાં બજારમાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	૪૪-૬
૨૭૨૯	સીંદર	બજારમાં	૫ મા. ફર	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૫-૧
૨૭૩૦	દુભણા	"	૯ મા. ફર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૩
૨૭૩૧	બલાણા	"	૧૦ મા. ફર	તખતગઢ	"	"	૩-૪
૨૭૩૨	તખતગઢ	"	એરનપુરાસોડ ૧૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૪-૩

પંચાવનારણું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારણું નામ.	લેખનો સંવત.	દસાહરની રિમિતિ.	જોગાની વસ્તી.	ઉપા- શ્રય	વર્ષ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૧૪૦	૨	૧	સોનેરી ચિત્રકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૧	"	૧૫૪૫	"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	"		"	૮૦		૩	કાચનું કામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"	૨૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"	૧૯૫૧	"	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"	૧૯૫૧	"	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૫૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"		"	૧૦૦૦	૪	૧	જ્ઞાનપ્રકાશ જૈનશાળાથી છે.
મોતીજી વરદાજી ૧૯૯૮	મોતીજી વરદાજી		"	૧૨૦૦	૫	૧	આરસનું કામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"				સં. ૧૧૯૭ની સાલની એક ગુરુમૂર્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. આ દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા યશોભદ્ર- સૂરિએ કરેલી છે, સં ૧૧૦૦માં
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	"		"	૧૧૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૮૯૦	"		"	૧૭૫	૧	૧	કાચનું જડાવકામ સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	"		"	૫૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	શેઠ ધીરાજી પરખાજી		"	૨૪૦૦	૫	૧	આરસનું કામ સુંદર છે.

नं०	ग्रामनाम	कुल	रेवे रेकॉर्ड.	पंच क्रमांक.	प्राधकी.	भूजनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२७३३	तभतगढ	तजावनी पाण ठपर	अरनपुरा रोड १८ भा. इर	तभतगढ	शिपरअध	आदिनाथ	पाषाण-धातु ५-१
२७३४	"	अजरभा	"	"	"	"	७-२
२७३५	"	तजावनी पाण ठपर	"	"	"	शांतिनाथ	३-१
२७३६	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	३-१
२७३७	भीवाखुडी	अजरभा	अरनपुरा रोड १० भा. इर	भीवाखुडी	"	महावीरस्वामी	१३-४
२७३८	"	गामखार	"	"	शिपरअध	आदिनाथ	४-४
२७३९	वांडवी	अजरभा	१२ भा. इर	वांडवी	"	मुनिसुप्रतस्वामी	१४-४
२७४०	पोभावा	"	६ भा. इर	सुभरपुर	"	कुंथुनाथ	७-३
२७४१	सुभरपुर (खुं)	"	"	"	धर	पार्श्वनाथ	— ३
२७४२	सुभरपुर(नखुं)	देरासरतो वास	"	"	"	वासुपूज्य	३-५
२७४३	"	भोहीओतो वास	"	"	"	कुंथुनाथ	— ३
२७४४	"	श्रीवर्धमान नैन भोडिंगभा	"	"	"	शांतिनाथ	— १
२७४५	उदरी	गामभा	"	"	"	महावीरस्वामी	२-१
२७४६	जपोडा	श्रीशांतिनाथ जगवाननी पेदीना सामे	४ भा. इर	"	शिपरअध	शांतिनाथ	७-२
२७४७	डोलीवाडा	अजरभा	२ भा. इर	सुभरपुर	"	"	६-२

શ્રદાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહીવડદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાશરની સ્થિતિ.	બેઠાની વસ્તી.	કિલો મુક માણ.	વિશેષ ધાંધ
શેઠ ધીરાજ પરખાજી ૧૯૭૯	શ્રીસંઘ		સારો			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"		"			
જેડપણ ઉમાજી ૧૯૮૦	"	૧૯૧૨	"			જૂના ચિત્રો ચિતરેલાં છે.
કસ્તુરજી પરખાજી ૧૯૮૦	શેઠ કસ્તુરજી પરખાજી		"			એક ચોવીસ જિનમાતાનો આરસનો પટ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૨	સંઘની કમીટી		"	૧૦૦૦	૩	૧
કપુરચંદજી પરતાપજી સોલાવત ૧૯૮૯	રીખવદાસ ચમનાજી		"			આ દેરાસર શત્રુંજયાવતાર તરફ પ્રસિદ્ધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૫	શ્રીસંઘ		"	૪૦૦	૨	૨
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૨૦૦	૧	૧
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	રાયચંદ મોતીચંદ		સાધારણ	૨૦	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૫	શ્રીસંઘ		"	૬૦૦	૧	૨
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	"		"			
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	શ્રીવર્ધમાન જૈન ઓર્ડિંગની કમીટી		"			૧૨૫ વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૨	શ્રીસંઘ		"	૭૫	૧	૧
શ્રીસંઘ ૧૫૦૪ લગભગ	"		સારી	૫		૧
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		"	૩૫	૧	૧

नं०	ग्राम	कक्षा	इंस्टीट्यूट	पोस्ट	प्रकार	भूखण्ड	प्रतिमाएकी संख्या
२७४८	चेरवा	रावजानी पास	सांडेराव ११ मा. इर	आली	शिपरअध	अंरप्रभुअ	पाषाण-धातु ७-१
२७४९	सेंसाणा	अमरमा	सेजतराड ३ मा. इर	सेजतराड	धूमटअध	पार्श्वनाथअ	२-
२७५०	मांडा	"	६ मा. इर	"	"	शांतिनाथअ	३-
२७५१	मुसाखिया	"	२ मा. इर	"	शिपरअध	आदिनाथअ	३-१
२७५२	कंटाखिया	"	६ मा. इर	"	"	पार्श्वनाथअ	७-४
२७५३	यतुराअडा गुडा	"	६ मा. इर	"	धायाअध	आदिनाथअ	-२
२७५४	आशुडा	"	१० मा. इर	"	धूमटअध	पार्श्वनाथअ	४-
२७५५	अगडी	"	संजजनपुर २ मा. इर	संजजनपुर	शिपरअध	आदिनाथअ	८-३
२७५६	केलवास	"	अगडी ६ मा. इर	"	धूमटअध	महावीरस्वामी	४-८
२७५७	मुडावला	"	अंडावल २ मा. इर	अंडावल	शिपरअध	पार्श्वनाथअ	११-६
२७५८	इरभावस	"	३ मा. इर	"	"	"	३-२
२७५९	पीपखिया	"	गुडिया २ मा. इर	गुडिया	धूमटअध	आदिनाथअ	३-१
२७६०	दायलाखा	"	सेमेसर १२ मा. इर	दाखेराव	शिपरअध	शांतिनाथअ	७-३
२७६१	अडीअवत	"	४ मा. इर	सेमेसर	"	भद्विनाथअ	३-२
२७६२	आरला	"	अवाली ३ मा. इर	अवाली	धायाअध	कुंथुनाथअ	४-२

ખંડાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાશરની સ્થિતિ.	કેળાની પરતી.	ઉપા- અય	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૦૧૦	સારી	૨૫	૧	૧	
ચતિશ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૩૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"	૧૯૫૫	સારી	૨૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૭૫૭	"		"	નધી	૨		
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સાધારણ	૬૦			પ્રતિમાજી એક મકાનમાં છે.
શ્રીસંઘ	"	૧૫૪૫	"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૨૦૦	૩	૫	એક લાકડેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૨૦			
કઠિરાવાળા ૧૪૫૦ લગભગ	"		"	૮	૧	૧	પ્રાચીન તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	"	૧૭૭૭	"	૫૦	૧		
મતા તારાચંદ્રજી ટોલરાજજી ૧૯૦૦	"	૧૨૨૬	"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦	"		"	૨૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૪	"	૧૯૫૧	છૂટું	૨૦	૧		છૂટુંદિસર છે. મરામતની બંધ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૦	"		સારી	૧૨૦	૧		

નંબર	ગામનું નામ	કેમ્પ	રેલ્વે સ્ટેશન	ધારક ઝોનફિક્શન	બાંધણી	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૭૬૩	રાણાણની દેવલી	અબરમાં	સોમેસર ૪ મા. ફર	સોમેસર	ધૂમટબંધ	શાંતિનાથજી	૫૫૫૯-૫૫૬ ૨-૮
૨૭૬૪	નીપળ	"	૮ મા. ફર	ધાણેરાવ	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૭-૨
૨૭૬૫	માલા	"	કીશનગઢ ૧૪ મા. ફર	કીશનગઢ	ધૂમટબંધ	શાંતિનાથજી	૩-
૨૭૬૬	સાદડી	અસ્તરોનો ઉપાશ્રય	ફાલના ૧૬ મા. ફર	સાદડી	ધર	નેમિનાથજી	- ૫
૨૭૬૭	"	મોટા દેરાસરની જોડે	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૩-
૨૭૬૮	"	મોટું દેરાસર રાવળાની પાછળ	"	"	શિખરબંધ	"	૧૪૪-૭૮
૨૭૬૯	"	રાણકપુરજીના રસ્તાપર	૧૭ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૬-૧
૨૭૭૦	"	આત્માનંદ જૈનવિદ્યાલયની પાછળ	૧૬ મા. ફર	"	"	"	૩-૧
૨૭૭૧	"	બહારની ધર્મશાળામાં	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૩
૨૭૭૨	રાણકપુરજી	જૈન ધર્મશાળા	૨૨ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૧૬૬-૨
૨૭૭૩	"	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૨૮-
૨૭૭૪	"	"	"	"	"	નેમિનાથજી	૧૧-
૨૭૭૫	ધાણેરાવ	નવી પાટી	રાણી ૧૫ મા. ફર	ધાણેરાવ	"	કુચુનાથજી	૧૨-

અંકાધિકારીનું નામ તથા ક્રમ નં.	અધિકારીનું નામ.	લેખનો ક્રમ નં.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી.	ઉપા- મથ	કર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૯૦	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦	"		જીર્ણ	૬૦	૧		જીર્ણ દેરાસર છે. પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	ખીશનસીંગજી મહેતા		ખરાબ	૪			
"	હીરાચંદજી મુતા	૧૨૨૮	સાધારણ	૩૦૦૦	૬	૧	
"	શેઠ આ. ક. ની પેઠી	૧૨૨૮	સારી				
"	"	૧૨૨૮	"				બોધરામાં પ્રાચીન ધાતુની પ્રતિમાઓ છે.
"	"		"				
શેઠ ચંદનમલ પુખરાજી સં. ૧૯૬૯	શેઠ ચંદનમલજી પુખરાજી		"				
૧૯૬૯	શેઠ આ. ક. ની પેઠી		"				
શેઠ ધરણાશાહ પોરવાડ ૧૪૯૬	"	૧૪૯૬	"	નથી		૩	એક મુરુમૂર્તિ છે આ દેરાસરનું સ્થાપત્ય ભારતભરમાં
							અબોડ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		"				આ દેરાસરમાં જમણા હાથ તરફ એક ભોયરું છે.
"	"		"				આ દેરાસરના પાછળના ભાગમાં સુંદર શિલ્પમૂર્તિઓ
							છે. આ દેરાસરના ચોગાનમાં ડાબા હાથ તરફ એક ભોયરું છે.
રાડોઠ અમીચંદ નાથાભાઈ ૧૮૭૨	શ્રીમહાવીરરામી ભગવા- નની પેઠી	૧૮૭૨	"	૧૨૦૦	૫	૪	

નંબર	ગામણું નામ	ઠેકાણું.	રહે સરકામ.	પેટા જોડિયા.	ખાંધણી.	મૂળનાચક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૨૭૭૬	ધાણેરાવ	વાવડીનો ચોક	રાણી ૧૫ મા. ફર	ધાણેરાવ	ધૂમટખંધ	હરાવલા પાર્શ્વનાથજી	પાપાણુ-ધાણ ૧૪-૨૭
૨૭૭૭	"	હીંગડોનો વાસ	"	"	શિખરખંધ	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૧૯-૨
૨૭૭૮	"	વાંસાનોવાસ	"	"	"	અભિનંદનજી	૧૦-૫
૨૭૭૯	"	પોરવાલોનો વાસ	"	"	ધૂમટખંધ	શાંતિનાથજી	૭-૪
૨૭૮૦	"	બળરમાં કોટવાલીની પાસે	"	"	શિખરખંધ	ધર્મનાથજી	૮-૧
૨૭૮૧	"	બળરમાં મટની પાછળ	"	"	"	આદિનાથજી	૪૪-૧૨
૨૭૮૨	"	રાખવતાનોવાસ	"	"	ધૂમટખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૮-૯
૨૭૮૩	"	ચુરાંસાનો ઉપાશ્રય	"	"	"	"	૪-
૨૭૮૪	"	તપમચ્છનો ઉપાશ્રય	"	"	"	દાદા પાર્શ્વનાથજી	૩-૩
૨૭૮૫	"	સાલરિયા પોળ	"	"	ધાખાખંધ	આદિનાથજી	૧-૧
૨૭૮૬	"	મૂઝાળા મહાવીરતીર્થ	"	"	શિખરખંધ	મહાવીરસ્વામી	૫૨-૧
૨૭૮૭	નાડધાર્ષ	ગામખંદાર	રાણી ૧૪ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૨૪-
૨૭૮૮	"	બળરમાં	"	"	ધૂમટખંધ	"	૫-૧૫
૨૭૮૯	"	"	"	"	શિખરખંધ	સુપાર્શ્વનાથજી	૧૫-૧
૨૭૯૦	"	"	"	"	"	અજીતનાથજી	૧-

અંબાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	હિબના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કૃપા-ભવ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
હોંગડ સુતરદાસજી લગભગ ૧૮૦૦	શ્રીસંઘ		સારી				
લોહા બિહારીદાસ ૩૫૨૬ ૧૮૧૪	શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન- ની પેઢી	૧૮૧૪	"				એક પુસ્તકબંડાર છે.
રાઠોડ શાલચંદ હરચંદ ૧૮૩૬	"	૧૮૩૬	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	શ્રીસંઘ	૧૯૬૩	"				
શ્રીસંઘ	શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન- ની પેઢી		"				એક ગુરુમૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		"				આ દેરાસરનું શિલ્પ આરમ્ભ સૈકાનું છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	"		"				
શ્રીસંઘ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૮૧	"		"				
ચંદનમણી વજ્રચંદ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"		"				મારવાડની મોટી પંચતીર્થો પૈકીનું આ એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૯૬૪	શ્રીસંઘ	૧૫૫૫	"	૨૦૦	૫	૩	એક લાયબ્રેરી છે. આરમ્ભ સૈકાના શિલાલેખો મોળુદ છે.
"	"		"				એક ગુરુમૂર્તિ છે.
"	"		સાંચારણ				મારવાડની પંચતીર્થો પૈકીનું આ એક તીર્થ છે.
"	"		"				

ક્રમ	ગ્રામનું નામ	કેન્દ્ર	રેલ્વે સ્ટેશન	પાસઝ આફિસ	આંધણી	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૭૯૧	નાડલાઈ	જેમલપર્વતની ટેકરીના મૂળમાં	રાણી ૧૪ મા. દુર	વાણેરાવ	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૫૫૫—૫૫૭ ૩—
૨૭૯૨	"	જેમલપર્વતની તલેટીમાં	"	"	"	નેમિનાથજી	૩—
૨૭૯૩	"	"	"	"	"	સોમદેવિયા સુપાર્શ્વનાથજી	૧—
૨૭૯૪	"	"	"	"	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૬—
૨૭૯૫	"	"	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૩—
૨૭૯૬	"	જેમલપર્વતપર	"	"	"	આદિનાથજી	૧—
૨૭૯૭	"	ગિરનાર પર્વતપર	"	"	"	નેમિનાથજી	૧—
૨૭૯૮	નાડોલ	બગરમાં	રાણી ૮ મા. દુર	નાડોલ	"	"	૭—
૨૭૯૯	"	"	"	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૮૦૦	"	"	"	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૩—
૨૮૦૧	"	"	"	"	"	પદ્મપ્રભુજી	૨૯—૩૧
૨૮૦૨	વરકાણા	ધર્મશાળાની બેડે	૨ મા. દુર	વિળેવા	"	વરકાણા પાર્શ્વનાથજી	૧૭૨—૩૦
૨૮૦૩	કોરટાલીથં	બગરમાં	એરનપુરા રોડ ૧૨ મા. દુર	એરનપુરા રોડ	"	આદિનાથજી	૭—૨૦

અંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની વસ્તી.	હિપા-અથ	ધર્મ-સાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	શ્રીસંઘ		સાધારણ				એક જિન પ્રતિમા લગભગ દસમા સૈકાની છે. કામ-શાસ્ત્રના પ્રસંગે છે.
શ્રીસંઘ	..		સારી				દસમા સૈકાના સ્થાપત્યો છે.
..	..		..				..
..	..		..				..
શ્રીસંઘ ૧૯૩૪	..		..				
શ્રીસંઘ	..	૧૬૭૬	..				શત્રુજયના નામે આ ટેકરી ઝોળખાય છે.
..	..	૧૧૫૫	..				ગિરનારના નામે આ ટેકરી ઝોળખાય છે.
..	શ્રીપદ્મપ્રભુજીની પેટી	મૂ. નં. ૧૮૯૩	સાધારણ	૧૦૦૦	૫	૨	આ દેરાસરમાં માનદેવ-સરિતું ભોંયરું છે.
..	..		સારી				
..	..	પરિશરનો ૧૧૮૧	..				ભીંતપર જૈનધાર્મિક ચિત્રો છે.
..	..	કાકસમિયા નો ૧૨૧૫	..				એક ઘોડા પર કુમારપાળ રાખની મૂર્તિ છે.
..	વરકાશ્વતીર્થની પેટી છે.		..	૨૫૦ વિદ્યાર્થીઓ	૧		એક લાયબ્રેરી છે. પંચતીર્થો માંનું રાણકપુરની નકલનું એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	શ્રીસંઘ	૧૯૫૯	..	૨૦૦	૧	૩	તોરણ બહુ જ સુંદર છે.

क्र.सं.	ग्रामसु. नाम	देवालय	इद्वे शेरा.न.	पार आदि.स.	अध्या.सु.	मुद्रायाथ	प्रतिभाषणी संख्या
२८०४	अरदातीर्थ	धोलागढनी पहाडी नीचे	अरनपुरा रोड १२ मा. इर	अरनपुरा रोड	शिपरअध	आदिनाथ	पापालु-धातु ३—
२८०५	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	४—
२८०६	"	गामगडार वा मा. इर	"	"	"	महावीरस्वामी	३— १
२८०७	अनपुरा	अजरभा	७ मा. इर	सुभरपुर	"	शातिनाथ	३— २
२८०८	पालडी	मंदिरतोवास	८ मा. इर	शिवगंज	"	अभिनंद	३— २
२८०९	वडगाम (शिवगंज)	अजरभा	६ मा. इर	"	"	चंद्रप्रभु	५— ४
२८१०	"	"	"	"	"	शातिनाथ	५— १
२८११	शिवगंज	दादावाडी	७ मा. इर	"	धामाअध	वासुपूज्य	३— १
२८१२	"	मुलचंदनी अजीयी	"	"	धूमटअध	आदिनाथ	१— ३
२८१३	"	कलापरा	"	"	शिपरअध	"	६— ४
२८१४	"	भोटा मंदिरतोवास	"	"	"	"	१३— ५
२८१५	"	पोरवाडेनो वास	"	"	"	"	१२— ४
२८१६	"	"	"	"	धामाअध	अजतनाथ	२२— २
२८१७	"	"	"	"	शिपरअध	आदिनाथ	६— २
२८१८	भेडा	ठकरीनी नीचे	भोरीभेडा ३ मा. इर	भोरीभेडा	"	दादा पार्श्वनाथ	५—

ખાવનારનું નામ તથા સંવત.	પડીનારનાનું નામ.	દેખના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	કૌમ-મુલ્ય.	કર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	શ્રીસંઘ		સાધારણ				આ દેરાસર દસમા સૈકાનું છે. હજી દેરાસરની જરૂર છે.
"	"		"				ખીજા ત્રીજા સૈકાનો એક પ્રાચીન દુકડો છે.
"	"		સારી				આ દેરાસર બહુ જ પ્રાચીન મનાય છે.
"	"			૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૧૧	"		"	૨૮૦	૩	૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૫૨	"		"	૪૦૦	૧	૧	એક લાયબ્રેરી છે. કાચનું જડાવકામ છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૧૧	"		"	૨૨૦૦	૧૧	૪	
સાધુરામ કરપુરચંદ ગાંધી	"		"				
શ્રીસંઘ	"		"				ખીજા માળ પણ પ્રતિમા છે.
"	શ્રીસંઘની પેઠી		"				ચારે દિશામાં શિખરબંધ દેરાસરો છે.
"	"		"				કાચનું નવન જડાવકામ છે.
વીરચંદ્ર વનાજી	"		"				
શ્રીસંઘ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	શ્રીસંઘ	૧૬૭૪	"	૧૦૦	૩	૧	એક આરસની દસમા સૈકાની મૂર્તિ છે.

નંબર	મામતું નામ.	ઠેકાણું.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પાસઠ કોમ્પ્લેક્સ.	ખાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાશુની સંખ્યા
૨૮૧૯	ખેડા	ચૌદામાં	મોરીખેડા ૬ મા. દૂર	મોરીખેડા	શિખરખંધ	સંભવનાથજી	પાપાણ-ધાતુ ૭૬-૧૮
૨૮૨૦	"	જાનમંદિરમાં	"	"	ધાખાખંધ	વિમલનાથજી	૬-૩
૨૮૨૧	ભંદર	ખજરમાં	નાના ૨ મા. દૂર	નાના	"	આદિનાથજી	૧૫-૧
૨૮૨૨	નાના	"	૧ મા. દૂર	નાના	શિખરખંધ	મહાવીરસ્વામી	૯૧-૪
૨૮૨૩	પીંડવાડા	"	સજીવનરોડ	પીંડવાડા	"	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૩-
૨૮૨૪	"	"	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૩૫-૪૦
૨૮૨૫	ભૂતી	"	રાણી ૧૮ મા. દૂર	તખતગઢ	"	"	૫-૨
૨૮૨૬	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૩-૧
૨૮૨૭	કવલા	રાવળાની પાસે	૧૬ મા. દૂર	ચાણોદ	"	સંભવનાથજી	૫-૨
૨૮૨૮	રોડલા	ખજરમાં	"	તખતગઢ	ધાખાખંધ	આદિનાથજી	૩-
૨૮૨૯	કવરાડા	"	ફાલના ૨૦ મા. દૂર	"	શિખરખંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૩
૨૮૩૦	વરદરા	મોટા વાચમાં	રાણી ૨૪ મા. દૂર	"	"	આદિનાથજી	૩-૩

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પુસ્તકધારકનું નામ.	લેખના સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જૈનોની પરતી.	ઉપ- બંધ	કર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	શ્રીસંઘ		સારી				એક પુસ્તક બંડાર છે. દસમા સૈકાની ત્રણ આરસની પ્રતિમાઓ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૭	"	૧૯૯૭	"				
"	"		"	૧૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"	મૂ. ના. ૧૫૦૫	"	૪૦૦	૨	૨	બે સુખડની મૂર્તિઓ છે. અમિ- યારમા સૈકાનું દેરાસર છે. એક પુસ્તક બંડાર છે. સં. ૧૨૦૩ની સાલના બે કાઉસગિયા છે.
"	"		"	૮૦૦	૩	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"		"				સાગતબરમાં ગુપ્તકાળની પ્રાચીન ધાતુની મૂર્તિઓ અહિ સારી સંખ્યામાં છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"	૧૯૬૯	"	૨૪૦	૩		
"	"	૧૯૬૯	"				
શ્રીસંઘ	"		સાધારણ	૧૨	૧		પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦	"		સારી	૬૪	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"		"	૩૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"	૪૦૦	૨		

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું	વેલ્વે સરેમાન	પોસ્ટ પ્રાકૃતિક	ખાંચી	મૂળનાયક	પ્રતિમાઓની સંખ્યા
૨૮૩૧	વરદરા	ખજરમાં	રાણી ૨૪ મા. ફર	તખતગઢ	શિખરખંધ	શાંતિનાથજી	પાપાણુ-ધાતુ ૬-૧૨
૨૮૩૨	સુંડા	ખજરમાં	ઝેરનપુરા રોડ ૩૨ મા. ફર	આહોર	"	આદિનાથજી	૭-૩
૨૮૩૩	સંખવાલી	બગીરદારના વાસમાં	૩૦ મા. ફર	"	"	સુપાર્શ્વનાથજી	૪-૧
૨૮૩૪	ચાંદરાઈ	ખજરમાં	૨૪ મા. ફર	તખતગઢ	"	આદિનાથજી	૩-૮
૨૮૩૫	થુંબા	"	"	"	"	(ધાતુના)	૨-૨
૨૮૩૬	પાદરડી	"	૨૨ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૩-૮
૨૮૩૭	સરલી	"	૨૪ મા. ફર	ગુડાખાલોતરા	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૦-૧
૨૮૩૮	ભેંસવાડા	"	બલોર ૮ મા. ફર	આહોર	"	"	૩-
૨૮૩૯	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૬-૨
૨૮૪૦	સકરાણા	"	૪ મા. ફર	બલોર	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૧-
૨૮૪૧	ગોદણુ	"	૬ મા. ફર	આહોર	ધાખાખંધ	પાર્શ્વનાથજી	૩-૧
૨૮૪૨	"	"	"	"	શિખરખંધ	"	- ૨
૨૮૪૩	ગોકડા	"	વેડુ ૬ મા. ફર	"	ધાખાખંધ	વાસુપૂજ્યજી	૩-
૨૮૪૪	ગીટડી	"	બલોર ૮ મા. ફર	"	ભૂમટખંધ	આદિનાથજી	૧-
૨૮૪૫	ખાદનવાડી	"	૬ મા. ફર	બલોર	શિખરખંધ	ચંદ્રપ્રભુજી	૫-૨

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દશકરની સ્થિતિ.	બેનોની વસ્તી.	ઉપા-અથ શાળા	વર્ષ-શાળા	વિશેષ માં
નવલાલ રતનાજી ૧૯૪૬	શ્રીસંઘ	૧૭૮૧	સારી				
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"	૧૮૯૩	"	૨૪૦	૨	૨	એક પુસ્તક બંધાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૯	"		"	૪૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	"		"	૭૦૦	૨	૧	ધૂમટમાં તીરાડો પડેલ છે.
શેઠ નવાજી તેજી ૧૯૬૦	"		"	૪૮	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૮	"		"	૫૦૦	૪		
શ્રીસંઘ	"		"	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"	૧૮૦૩	"	૨૮૦	૩		
"	"	૧૯૫૮	"				
શેઠ હેમાચાર્જ દહીલાઈ ૧૯૦૦ લગભગ	આહોર શ્રીસંઘ	૧૫૧૦	સાધારણ	નથી		૧	આસો વદ ૧ના રોજ મેળો ભરાય છે.
ફોજમલ વસ્ત્રાજી ૧૯૯૮	ફોજમલ વસ્ત્રાજી	૧૯૯૮	સારી	૨૦૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	ધુમાજી ઉમાજી	૧૯૫૫	ખરાબ	૮			જર્ણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	આહોર શ્રીસંઘ		સાધારણ	૪		૧	
વાલાજી મોતીજી ૧૯૯૮	વાલાજી મોતીજી	૧૯૯૮	સારી	૪૦૦	૧	૧	એક લાયબ્રેરી છે.

નંબર	મામલું નામ	કેસર્ક.	રેકવે રેટેશન.	પૌર કેસર્ક.	આંધણી.	મુળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૨૮૪૬	બાદનવાડી	બગરમાં	બલોર ૬ મા. ફર	બલોર	ધાયાબંધ	પાર્શ્વનાથજી	પાવાણુ-ધાતુ — ૧
૨૮૪૭	કેસવથા	"	વીસનગર ૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૪— ૬
૨૮૪૮	આલાસણ	"	૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫—
૨૮૪૯	રેવતડા	"	બાકરારોડ ૮ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૫— ૨
૨૮૫૦	સાયલા	"	વીસનગર ૧૬ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧૪— ૩
૨૮૫૧	"	શાંતિપુરા	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩— ૧
૨૮૫૨	ચોરાઈ	બગરમાં	મોદરાન ૧૨ મા. ફર	"	ધાયાબંધ	ધર્મનાથજી	૩—
૨૮૫૩	પોણા	"	૧૬ મા. ફર	બીનમાલ	"	આદિનાથજી	૩— ૨
૨૮૫૪	કેરા	"	બીમપુરા ૧૨ મા. ફર	બીનમાલ	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૪— ૧
૨૮૫૫	દાપા (દાસપા)	"	"	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૩— ૮
૨૮૫૬	ચરવાડ	"	મોદરા ૬ મા. ફર	રામસીજી	"	જીરાવલા પાર્શ્વનાથજી	૩—
૨૮૫૭	ધાણા	"	૩ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૬— ૧
૨૮૫૮	સેરણા	"	૨ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૫—
૨૮૫૯	મોદરા	"	૧૧ મા. ફર	"	કૂમટબંધ	સુમતિનાથજી	૬— ૧
૨૮૬૦	બાકરા	"	બાકરારોડ ૩ મા. ફર	બાગરા (ભારવાડ)	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૧— ૧

ધાવનારનું નામ તથા સંવત.	મહીલાનારનું નામ.	લેખનો સંવત.	જાણના સ્થિતિ.	જોનાની વસ્તી.	દી. મુ. ક્ર. નં.	કર્મ. ક્ર. નં.	વિશેષ નામ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫		૧૯૧૨	સાધારણ	૨૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦		૧૯૫૫	સારી	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૧	"		"	૨૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૧	"	૧૯૭૧	"	૧૦૦	૨		
શ્રીસંઘ ૧૬૬૯	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૪	"	૧૯૯૧	"	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૭૯	"	૧૯૫૫	"	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૨		૧૯૫૫	સાધારણ	૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૪	"		સારી	૨૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭		૧૯૮૭	"	૮૪		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦	"	૧૯૯૮	"	૩૬૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૬૪			
શ્રીસંઘ ૧૯૦૩ લગભગ	"		સારી	૨૧૬	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૦ લગભગ	"		સાધારણ	૩૨૦	૧	૧	

क्र.सं.	ग्रामस्थ. क्र.सं.	ग्रामस्थ.	रेल्वे स्टेशन.	पोस्ट ऑफिस.	प्रा.व.सं.	मूलनायक	प्रतिभाषणी संख्या
२८६१	युरा	जगरमा	भाकरा रोड २ मा. दूर	भागरा (भारवाड)	धायापध	पार्श्वनाथ	पापयु-धातु २-१
२८६२	तुल	"	४ मा. दूर	"	शिपरपध	"	३-१
२८६३	शातु	"	भागरा ४ मा. दूर	"	"	आदिनाथ	५-७
२८६४	सुरतरा	"	जखोर १२ मा. दूर	मुडाभाखोतरा	धर	अणतनाथ	- २
२८६५	सवरसा	"	अरेनपुरा रोड २६ मा. दूर	"	शिपरपध	पद्मप्रभु	४-१
२८६६	हरण	"	२४ मा. दूर	"	"	आदिनाथ	८-८
२८६७	"	"	"	"	धायापध	"	३२-८
२८६८	धांवला	"	"	"	शिपरपध	शातिनाथ	४-१
२८६९	ध्यालपुरा	"	"	"	"	महावीररत्नाभी	६-२
२८७०	मुडाभाखोतरा	"	"	"	"	संभवनाथ	५-६
२८७१	"	"	"	"	"	आदिनाथ	६-३
२८७२	"	"	"	"	"	धर्मनाथ	५-३
२८७३	"	गामपहार	"	"	धर	नेमिनाथ	६-१
२८७४	अगवरी	जगरमा	"	"	शिपरपध	आदिनाथ	२७-१
२८७५	"	"	"	"	धायापध	वासुपुत्र	३-

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકારનું નામ.	લેખકો સંવત.	દસ્તાવેજની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-અથ અથ શાળા	વર્ષ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	શ્રીસંઘ	૧૩૬૩	સાધારણ	૧૩૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૪	"	૧૯૫૦	સારી	૮૦	૧		
લગભગ ૧૯૩૭	"	૧૯૨૧	"	૪૦૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૭	"		"	૩૨		૧	
"	"	૧૯૫૫	"	૩૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૨૭	"		"	૧૨૦૦	૧	૫	એક પુસ્તક બંડાર છે.
સુરતી જમનાજી ૧૯૫૯	"	૧૯૫૫	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦	"		સારી	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫ લગભગ	"	૧૯૨૧	"	૩૪૦	૧	૨	મહાવીર જિન લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦ લગભગ	"		"	૧૩૦૦	૧	૮	એક અંધબંડાર તથા એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	"		"				
દોલાજી મેરાજી ૧૯૫૯	"	૧૯૫૫	"				
યતિ રાજવિજયજી ૧૯૮૪	યતિશ્રી રાજવિજયજી	૧૨૮૮	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	"		"	૫૬૦		૪	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૬	"	૧૯૬૧	"				

नं०	गावळुं नाम.	डेअरसं.	रेल्वे कटेशन.	प्रा.दे. ओडरेस.	ज्वा.दे.की.	भूजिनायक	प्रतिभाएकी अप्या
२८७६	अगवरी	अणरभा	अेरनपुरा रोड २४ मा. इर	युडायादीतरा	धायाअंध	भस्विनायक	पायायु-धातु. ३-१
२८७७	भोड	"	"	"	शिअरअंध	आतिनायक	३-१
२८७८	उभेडपुर	"	२० मा. इर	"	धर	पार्शनायक	- २
२८७९	"	"	"	"	शिअरअंध	"	२६-७
२८८०	वेहाया	"	"	"	धायाअंध	आदिनायक	८-२
२८८१	सेहसिआ	"	१७ मा. इर	"	शिअरअंध	"	५-१
२८८२	पावटा	"	१८ मा. इर	"	"	"	८-१
२८८३	आलका	"	"	"	"	"	५-२
२८८४	नावी	"	१३ मा. इर	सुभेरपुर	"	भंद्रप्रलुअ	४-२
२८८५	"	"	"	"	"	"	४-
२८८६	"	"	"	"	"	सुनिसुवत स्वामी	५-
२८८७	सलोहरिया	"	अेरनपुरा रोड ८ मा. इर	शिअरअंध	धर	सुपार्शनायक	२-२
२८८८	इतापुरा	"	"	"	शिअरअंध	पार्शनायक	४-१
२८८९	आलपा	"	१४ मा. इर	"	"	"	४-३
२८९०	जूना जोगापुरा	"	"	"	धर	आदिनायक	१-३

બંધાવનારનું નામ તથા સં.વત.	પાઠીનકકારનું નામ.	કે.વનો સંવત.	કશલસની તિથિ.	કેનાની વસ્તી.	કિપા-સબ	કર્મ-સપ્તાહ	વિશેષ નોંધ
વનાજી ડેશાજી ૧૯૫૨	ચતિશ્રી રાજવિજયજી	૧૯૫૫	સારી				
કરુરજી હંસાજી ૧૯૩૯	"	૧૯૬૫	સાધારણ	૧૬		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	"		સારી	૧૨૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫	ગુલાબચંદ્રજી દુહા	૧૯૯૧	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	શ્રીસંઘ	૧૯૫૫	"	૧૨૮		૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૯૮	"	૧૯૯૬	"	૧૮૦		૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦	"		"	૧૬૦		૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	"	૧૯૫૧	સાધારણ	૧૬		૧	
શ્રી સંઘ ૧૮૭૫	"		સારી	૩૬૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૯	"	૧૯૯૧	"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"	૧૯૫૯	સાધારણ	૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સારી	૧૬૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૮	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	"		સાધારણ	૧૬૦	૧	૧	

નંબર	ગામનું નામ	ઠેકાણું.	ફેલો સેશન.	પોસ્ટ ઓફિસ.	આંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાઓની સંખ્યા
૨૮૯૧	નવાબોગાપુરા	બજારમાં	એરનપુરા રોડ ૧૪ મા. ફર	શિવગંજ	ધાબાબંધ	નેમિનાથજી	પાષાણ-ધાતુ — ૬
૨૮૯૨	જૂનાબેયલા	"	૧૦ મા. ફર	એરનપુરા રોડ	"	આદિનાથજી	૫— ૨
૨૮૯૩	પોસલિયા	શિરોહીડા વાસમાં	૧૨ મા. ફર	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૨૦— ૧
૨૮૯૪	ધનાપરા	બજારમાં	૧૦ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૩— ૪
૨૮૯૫	અડવાડા	"	૧૩ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૬— ૨
૨૮૯૬	સુલી	"	૧૨ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી.	૩— ૧
૨૮૯૭	રાડબર	"	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૭—
૨૮૯૮	રોવાડા	"	૧૬ મા. ફર	શિવગંજ	"	આદિનાથજી	૫— ૧.
૨૮૯૯	મોટા લખમાવા	"	૧૪ મા. ફર	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૧—
૨૯૦૦	કેરાલ	"	"	સુમેરપુર	શિખરબંધ	નેમિનાથજી	૧— ૧
૨૯૦૧	ભારુન્દા	"	૧૨ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૭— ૩
૨૯૦૨	ઉધમણ	"	૧૮ મા. ફર	એરનપુરા રોડ	"	પાર્શ્વનાથજી	૮— ૧
૨૯૦૩	ભેવ	"	૧૨ મા. ફર	"	"	નેમિનાથજી	૫— ૫
૨૯૦૪	વાગીશ્ય	રાજસ્થાનની બાજુમાં	૧૬ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૩—
૨૯૦૫	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૩—

અધ્યાપનાશ્રુતિ નામ તથા સંવત.	વહીવટદારશ્રુતિ નંબર.	લેખનો સંખ્યા.	દસકરની સ્થિતિ.	કેમીની વસ્તી.	ઉપા-અય	વર્ષ-સાળા	વિશેષ સંધ
શ્રીસંધ ૧૯૮૨	શ્રીસંધ		સારી	૮૮			
શ્રીસંધ ૧૯૩૦	"		"	૩૨૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૭૫૦	"	૧૭૪૫	"	૪૦૦	૧	૨	એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંધ ૧૯૮૮	"		"	૧૨૮			
સોલંકી નાગોતરાવાળાએ લગભગ ૧૩૦૦	"	૧૭૬૮	"	૨૦૦	૧	૨	
શ્રીસંધ ૧૯૬૦	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૨૦૦	ચૂકી શ્રીસંધ		ખરાબ	નથી			આ દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંધ ૧૯૬૨	શ્રીસંધ	૧૯૯૧	સારી	૮૦	૧	૨	
શ્રીસંધ ૧૯૫૮	"		સાધારણ	૨૮	૧		
શ્રીસંધ ૧૯૪૯	"		સારી	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંધ ૧૯૭૧	"	૧૯૫૫	સાધારણ	૨૬૦	૨	૧	ધૂમટર્મા તીરાડો પડેલ છે.
શ્રીસંધ ૧૨૫૧	"		સારી	૮૮	૧		
શ્રીસંધ ૧૮૦૦ લગભગ	"		"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંધ	પાલડી શ્રીસંધ	૧૯૫૧	સાધારણ	નથી			આ દેરાસર પ્રાચીન છે.
"	શ્રીસંધ	૧૯૫૧	સારી				

નંબર	ગામનું નામ	કેલકાં.	ફેલ્લે સ્ટેશન.	પ્રાકૃત કોલકાં.	પ્રાંશકી.	મુળનાયક	પ્રતિમાલની સંખ્યા
૨૯૦૬	યુમાનસિંહજીની પાલડી	અગરમા	ઝેરનપુરાસોડ ૧૮ મા. ફર	ઝેરનપુરાસોડ	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	પાપાણુ-ધાતુ ૧૨—૩ ૧
૨૯૦૭	મોરલી	"	૧૬ મા. ફર	"	"	નેમિનાથજી	૬—
૨૯૦૮	અનદાર	"	૨૪ મા. ફર	સિયાણા	"	પાર્શ્વનાથજી	૪—૧
૨૯૦૯	કોલર	જંગલમા	સબજનસોડ ૨૦ મા. ફર	શિરોહી	"	આદિનાથજી	૭—૧
૨૯૧૦	બરોલી	અગરમા	૩ મા. ફર	પીંડવાડા	"	શાંતિનાથજી	૬—૧
૨૯૧૧	અગરી	જૈનમંદિર	૨ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૧૧૭—૫૩
૨૯૧૨	બનાપુર	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪—
૨૯૧૩	નાંદિયા	ગામબહાર	૬ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૭૭—
૨૯૧૪	"	ગામથી ૧ મા. ફર	"	"	"	અરનાથજી	૪—
૨૯૧૫	"	ધર્મશાળાની જોડે	"	"	ધૂમટબંધ	શાંતિનાથજી	૭—૭
૨૯૧૬	કોટાણા	જૈનમંદિર	૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૬—૧
૨૯૧૭	ગોધંબી	જૈનમંદિરની ગલી	૧૬ મા. ફર	શિરોહી	"	પાર્શ્વનાથજી	૬૮—૬

અધ્યાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહોળાદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેગાની વસ્તી.	કે. આર.	મહા. કાળ.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૨૪૮	શ્રીસંઘ		સારી	૧૮૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	પાલડી શ્રીસંઘ		„	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		„	૧૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	પાલડી શ્રીસંઘ	૧૭૨૧	„	નથી		૧	દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૫૫	શ્રીસંઘ	૧૨૫૫	જીર્ણ	૨૦૦	૨	૧	દેવવાડાને મળતી કોતરણી થાંભલાઓમાં છે. સભા-મંડપમાં સિલાલેખ છે.
શ્રીસંઘ	„		સાધારણ	૨૫	૧	૧	એક ગુરુમૂર્તિ છે. ખારમાં સેકાના લેખો છે.
„	„		જીર્ણ	૧૫		૧	દેરાસર જીર્ણ છે.
„	„		„	૨૫૦	૧	૧	પ્રભુ મહાવારને યંડકોશિક આ જગ્યાએ ડરથો હતો
„	„		„	„	„	„	એમ કહેવાય છે. મળનાય-કળની મૂર્તિ ગુપ્તકાલીન છે.
„	„		„	„	„	„	એક પુસ્તક બંડાર છે.
„	„		સાધારણ	„	„	„	„
„	„		સારી	„	„	„	„
„	„		„	નથી	„	„	„
શ્રીસંઘ ૧૨૪૫	કાયમ		„	૧૨૦	૧	૧	પર જિનાલખનું દેરાસર સુંદર છે.

नं०	भा.मं० नं०	देवस्थ.	देवस्थे देवस्थान.	पारत. ज्योतिष.	प्रां०	मूलनायक	प्रतिपालनी संख्या
२६१८	भंडवारा	जैनमंदिनी गली	संजयन रोड २४ भा. इर	शिरोही	शिपरमं०	आदिनाथ	पापालु-धातु ३—
२६१९	७३	"	"	"	"	शान्तिनाथ	७— ३
२६२०	"	जोयावतोना वास	१५ भा. इर	"	सुमटमं०	चिंतामणि पार्श्वनाथ	१— ५
२६२१	शिरोही	"	"	"	शिपरमं०	छरावला पार्श्वनाथ	६— १७
२६२२	"	जैन मंदिनी गली	"	"	"	यांयलिया आदिनाथ	३३— ४
२६२३	"	"	"	"	"	नेमिनाथ	१— १
२६२४	"	"	"	"	धाम्यामं०	शान्तिनाथ	३—
२६२५	"	"	"	"	शिपरमं०	संलपनाथ	३— १३
२६२६	"	"	"	"	"	अछतनाथ	७८— १७३
२६२७	"	"	"	"	"	आदिनाथ	६७— २६३
२६२८	"	"	"	"	"	महावीरस्वामी	२— १
२६२९	"	"	"	"	"	कुंधुनाथ	५— २
२६३०	"	"	"	"	"	संघेश्वर पार्श्वनाथ	६— ३
२६३१	"	"	"	"	"	गोडी पार्श्वनाथ	५— ४

અધ્યાપનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા- અય	ધર્મ- શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૨૫૭	પાડોવ શ્રીસંઘ	૧૯૨૧	સારી	નથો			
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	”	૨૦૮	૨	૨	
શ્રીસંઘ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		”	૧૮૦૦	૯	૪	એક પુસ્તકભંડાર છે.
”	”		”				
”	”		”				
”	”	૧૬૮૩	”				
”	”		”				
”	”		”				
”	”	૧૬૪૪	”				ત્રણ ગુરુ મૂર્તિઓ છે, ભમતીમાં ઘાણ મૂર્તિઓ
”	”		”				પ્રાચીન છે.
”	”		”				૭૨ જિનમાતાનો પટ એક છે.
”	”	૧૭૩૬	”				
”	”		”				
”	”	૧૭૩૬	”				
”	”		”				

नं०अ०	गायतृ नं०अ०	कोशकं	पेक्षे करोमानं.	श्री.सं. सं०अ०	आं०अ०	सूचीनं०अ०	प्रतिभाषा सं०अ०
२६३२	शिराडी	कौन मंदिरनी गली	सं०अ० नं० १५ १५ भा. इ०	शिराडी	शिअरअं०	शीतलनाथ	पाषाण-धातु १—
२६३३	"	"	"	"	"	आदिनाथ	१०६— २
२६३४	"	"	"	"	"	शांतिनाथ	६१— ३२
२६३५	जवाल	शामभहार	२४ " इ०	जवाल	"	आदिनाथ	३— ४
२६३६	"	अनरमा	"	"	"	चंद्रप्रभु	१४— ५
२६३७	"	"	"	"	"	शांतिनाथ	५— ८
२६३८	"	"	"	"	"	सुमतिनाथ	११— ७
२६३९	"	"	"	"	"	पार्श्वनाथ	६— ३
२६४०	भरलुट	"	२६ " इ०	"	"	"	११— २
२६४१	"	"	"	"	"	शांतिनाथ	११— ६
२६४२	द्वेधर	"	३० " इ०	"	"	आदिनाथ	२८— १४
२६४३	बराडा	"	३२ " इ०	"	"	शीतलनाथ	७— १
२६४४	मंडवारिया	"	३० " इ०	"	"	शांतिनाथ	१६— ४
२६४५	"	"	"	"	"	आदिनाथ	४— ४
२६४६	"	"	"	"	"	गोडी पार्श्वनाथ	३— १

અધ્યાપનરત્નું નામ તથા સંવત.	વ્યક્તિગતકાર્યનું નામ.	કે.વનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	કૈનાની વસ્તી.	હિપા- સવક.	પર્વ- સંખ્યા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		સારો				
”	”	૧૭૨૧	”				ધરણવિહારની નકલરૂપ દેરા- સર છે. ત્રણ મળવાનું છે.
”	”		”				બે શુરુ મૂર્તિઓ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૯	શ્રીસંઘ		”	૭૦૦	૩	૩	આ દેરાસર અંખાણના દેરા- સરના નામથી ઓળખાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	”		”				
મોતીજી કપુરચંદજી પનાલાલ પ્રાગજી ૧૯૮૦	મોતીજી કપુરચંદજી પનાલાલ પ્રાગજી		”				
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૭૧૩	”				
જસાજી ઓંકારલાલજી ૧૯૫૩	જસાજી ઓંકારલાલજી	૧૯૫૧	”				
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		”	૪૦૦	૨	૨	એક લાયબ્રેરી છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૩	”		”				
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	”		”	૨૦૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૯૦	”		”	૩૦૦	૧	૨	
જેઠાજી ડાલાજી ૧૯૬૯	દેવીચંદ ડાલાજી	૧૯૬૯	”	૨૪૦	૨	૧	એક પુસ્તકલેખાર છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		”				
દેવરાજજી ચૂનીલાલ ૧૯૬૯	લહેરચંદ ચૂનીલાલ		”				

નંબર	શાસ્ત્ર નામ	કેસ.	ફલે સંખ્યા.	પૈર સંખ્યા.	આંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિપાલની સંખ્યા
૨૯૪૭	જામોતરક	જામરમાં	સંજ્ઞાનરોડ ૨૪ મા. ફર	જાવાલ	ધાયાબંધ	આદિનાયક	પાપાણુ-ધાણુ ૧-૩
૨૯૪૮	જૂતગામ	"	૨૮ મા. ફર	"	શિખરબંધ	ચંદ્રપ્રભુ	૪-૨
૨૯૪૯	મણોરા	"	"	"		આદિનાયક	૮-૨
૨૯૫૦	સતાપરા	"	"	"	ધાયાબંધ	અજીતનાયક	૩-૧
૨૯૫૧	ધનારી	"	સ્વરૂપગંજ ૧ મા. ફર	સ્વરૂપગંજ	શિખરબંધ	શાંતિનાયક	૧૩-૬
૨૯૫૨	નીતોડા	"	૩ મા. ફર	"	"	ચિંતામણિ પાર્શ્વનાયક	૨૫-૩ ૩
૨૯૫૩	(૩૨) માંડવાડા	"	૬ મા. ફર	"	"	ચંદ્રપ્રભુ	૧-૩
૨૯૫૪	દિયાણા	જંગલમાં	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૨૨-૧
૨૯૫૫	નાનરવાડા	જામરમાં	૨ મા. ફર	"	"	અજીતનાયક	૪-૧
૨૯૫૬	કાગોરી	"	૩ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાયક	૯-૨
૨૯૫૭	ભાવરી	"	૧ મા. ફર	"	"	વાસુપૂન્યક	૪-૭
૨૯૫૮	વાસા	"	૫ મા. ફર	રોહીડા	ધાયાબંધ	આદિનાયક	૩-૩૨
૨૯૫૯	રોહીડા	"	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાયક	૧૫-૫૪
૨૯૬૦	"	"	"	"	"	આદિનાયક	૧૦-૪

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટીના નામ.	લેખનો સંવત.	દેશચરની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી.	ઉપા-ધ્ય.	ધર્મ-શાળા.	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૦૨	શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"	૧૮૬૧	સારી	૫૬	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૬	"		"	૧૨૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	"	૧૯૬૯	સાધારણ	૧૨			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૧૨૫	૨	૧	એક પુસ્તકલંકાર છે. શિખર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		"	૨૪૦	૧	૧	શિખરના પાછળના ભાગમાં કોતરણી સારી છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૫૦ લગભગ	શ્રી મહાશયી પરમાનંદની પેઢી શિરાહી		સાધારણ	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ નીતોડા		સારી	"	૧	૧	કારતક વહ ૮ અને ચૈત્ર સુદ ૧૫ નો મેળો કરાય છે. તીર્થ
							ગણાય છે. પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	અગીઆર ગામનો સંઘ જગનલાલ ખુશાલદાસ	૧૯૦૬	"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	પ્રમાસન ૧૨૦૩	"	૧૫૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"		"	૪૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	"		જીર્ણ	૧૪૦	૧	૧	જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯	"		સારી	૫૦૦	૪	૨	પાર્શ્વનાથ જૈન લાયબ્રેરી છે.
મુતા રામચંદ્ર નથમલજી ૧૯૫૬	શ્રી રામચંદ્ર નથમલજી		"				

નંબર	ગામનું નામ	કેસ	ફેલો રજીસ્ટ્રેશન.	પાસ પોસ્ટલ.	પાંચણી.	મુદતનાયક	પ્રતિમાલની સંખ્યા
૨૯૬૧	શહીડા	બજારમાં	સ્વરૂપગંજ ૫ મા. ફર	શહીડા	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	પાવાણુ-ધાતુ ૧૩— ૪
૨૯૬૨	વાટેરા	"	૬ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૩— ૨
૨૯૬૩	ભીમાણા	ગામની બહાર	૭ મા. ફર	"	"	મુનિચુત્રતસ્વામી	૧૮—
૨૯૬૪	ભારમ	ગામના એક છેડે	કીંવરલી ૨ મા. ફર	કીંવરલી	"	આદિનાથજી	૫— ૨
૨૯૬૫	કાસીદ્રા	બજારમાં	૩ મા. ફર	"	"	ત્રેયાંસનાથજી	૧—
૨૯૬૬	આમતરા	"	૧ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૬—
૨૯૬૭	કીંવરલી	"	૦૧ મા. ફર	"	"	પાર્થનાથજી	૬—
૨૯૬૮	ઝોડ	"	આયુરોડ ૩ મા. ફર	આયુરોડ	"	આદિનાથજી	૬— ૧
૨૯૬૯	હેન્ણા	ગામના એક છેડે	કીંવરલી ૪ મા. ફર	કીંવરલી	"	સંભવનાથજી	૧—
૨૯૭૦	દેવદર	બજારમાં	૩ મા. ફર	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૬—
૨૯૭૧	વેલાર	"	નાના ૩ મા. ફર	નાના	"	આદિનાથજી	૧૧—
૨૯૭૨	ચાંવડેરી	"	૧ મા. ફર	"	"	"	૧૦— ૪

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પહોંચવડારણું નામ.	લેખનો સંવત.	દેગણવર્તી સ્થિતિ.	જોગણી વસ્તી.	જિલ્લા સંખ્યા.	પાલિકા કોડ.	વિશેષ નોંધ.
સુતા રામચંદ્ર નથમલજી ૧૯૬૩	શેડ રામચંદ્ર નથમલજી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૪૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૩૦	૧		પરિકર પ્રાચીન અને સુંદર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"	પરિકર ૧૪૫૯	સાધારણ	૧૫	૧		"
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		સારી	૧૨૫	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"	૧૨૩૪	સાધારણ	૧૦			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	રોહીડા શ્રીસંઘ		"	નથી			દેરાસર પ્રાચીન છે
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૫૩	"	૧૫			
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		"	૩૫			
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	રોહીડા શ્રીસંઘ		"	નથી			ગભારામાં એક પ્રાચીન કાંતરણીવાળું તોરણ છે.
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	પરિકર ૧૩૫૯	સારી	૨૦			ગભારાની બહારના ભાગમાં સં. ૧૨૪૦ની સાલની એ કાલિસગીયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	ચાંવડેરી શ્રીસંઘ		"	૭	૧	૧	નૃત્ય મંડપના ડાબી પાણુના સ્થંભપર સં. ૧૧૨૬ની સાલનો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૯ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૨૫૦	૧	૨	એક લાયબ્રેરી છે સભામંડપમાં ડાબા હાથ તરફ એક ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ છે.

नं०	ग्राम	नक्षत्र	कुंडल	दिवस	समय	प्रांतीय	सूचनायक	प्रतिभाषनी संख्या	
२६७३	भावाण	अमरभा	अमरभा	श्रीवली	३ भा. हर	नाना	शिवराम	महावीरस्वामी	१४— १४
२६७४	सीवेरा	"	"	केशवगंज	१ भा. हर	"	"	शांतिनाथ	१५— १
२६७५	वीरवाडा	"	"	सकलनरीड	५ भा. हर	पीडवाडा	"	आदिनाथ	६३— १
२६७६	"	"	"	"	"	"	"	महावीरस्वामी	१—
२६७७	डिंहरा	गामनी अक्षर	"	४ भा. हर	"	"	"	"	७—
२६७८	डोगरा	अमरभा	"	अनास	३ भा. हर	अनास	"	अक्षवनाथ	८— १
२६७९	धामनाथवाडा	"	"	सकलनरीड	४ भा. हर	पीडवाडा	"	महावीरस्वामी	१०४— ८
२६८०	पेशुआ	"	"	अनास	१ भा. हर	अनास	"	कृष्णनाथ	७— ४
२६८१	साज	"	"	"	३ भा. हर	"	"	श्रितामलि	८— २०
२६८२	तेवपुर	"	"	सकलनरीड	१० भा. हर	पीडवाडा	"	महावीरस्वामी	१—
२६८३	साधुवाडा	"	"	"	८ भा. हर	"	"	शांतिनाथ	३— २
२६८४	आलदा	"	"	"	१२ भा. हर	"	"	"	४— १
२६८५	शिराही	रस्ता पर थुंल	"	"	१५ भा. हर	शिराही	"	महावीरस्वामी	३— ३
२६८६	पाडीव	नवा मंदिरनो महोल्तो	"	"	२० भा. हर	पाडीव	"	श्रितामलि	१५— ३

ખંડાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-શ્રય	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	ચાવડેરી શ્રીસંઘ		સારો	નથી		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૮૯	ભજૂતમલ કુમચંદ પીડવાડાવાળા	૧૧૯૮	"	"		૧	કાલિસમીયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ પર સં. ૧૧૯૮ નો લેખ છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૭૦	૧	૧	પર જિનાલય છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૧૦ લગભગ	"		"				પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી-શિરોહી		"	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૨૨૮	શ્રીસંઘ		"	૩૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી-શિરોહી		"			૨	એક તીર્થ છે.
શ્રીસંઘ ૧૬૫૦	શ્રીસંઘ	૧૭૨૨	"	૧૨૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૬૨૦	"	૧૬૨૦	સાધારણ	નથી		૧	વૃત્યમંડપ તુરેલો છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૨૧	ભૂરજી નથુજી (વીરવાડા)		"	"			
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	ચમનાજી (વીરવાડા)	૧૫૧૨	"	"			
"	"		"	"			ગભારાની બહાર એક કિનાર યુગલ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	શ્રીસંઘ		"	૭૦૦	૪	૧	એક પુસ્તક બંધાર છે એક ગુરુમૂર્તિ છે.

नं०	ग्रामनाम	जिला	पंचायत	पिन कोड	प्रा. सं. कोड	वार्ड	सुविधा	प्रतिमा
२६८७	पाडीव	मेरीयानो वास	संजयनरोड	२० भा. हर	पाडीव	शिपरअध	पार्श्वनाथ	पापलु-बाहु १२-१४
२६८८	कालंद्री	घोरवाडनो भडोल्से		३० भा. हर	कालंद्री	"	नेमिनाथ	१-२
२६८९	"	रान्मनी कचेरी पास		"	"	"	शांतिनाथ	६-७
२६९०	"	अजरभां		"	"	"	महावीरस्वामी	१४-७
२६९१	भावली	"		३२ भा. हर	"	धूमटअध	सुविधिनाथ	५-२
२६९२	गडा	"		२८ भा. हर	"	धर	शांतिनाथ	-२
२६९३	भोटागाम	"		३० भा. हर	"	शिपरअध	पार्श्वनाथ	७-१०
२६९४	"	गाम अहार		"	"	"	गोडी पार्श्वनाथ	४-२
२६९५	कुगळी	अजरभां		३६ भा. हर	"	"	आदिनाथ	५-४
२६९६	वृते	"		३६ भा. हर	"	"	पार्श्वनाथ	१-१
२६९७	भरीया	"		४० भा. हर	क'सवंतपुरा	"	शांतिनाथ	४-
२६९८	हावीवाड	"		स्वयंपगंज ४४ भा. हर	"	"	"	३-१
२६९९	कवापरा	"		आलुरोड ४० भा. हर	"	"	आदिनाथ	६-४
३०००	शिरोडी	"		संजयनरोड ४० भा. हर	"	"	महावीरस्वामी	१-२
३००१	सीलहर	"		आलुरोड ४० भा. हर	सीलहर	"	अलतनाथ	३-४

અંજાણનારનાં નામ તથા શ્રી સં. નં.	સહાયકનાં નામ.	લેખનો નંબર.	દેરાણસની સ્થિતિ.	લેખનો નંબર.	ઉપ-શ્રેણી.	કર્મ-શ્રેણી.	નિલેખ નંબ.
શ્રીસંઘ ૧૮૫૦	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૯૯૫ લગભગ	"	૧૭૨૧	"	૧૦૦૦	૫	૨	એક અંથભાંડાર છે. એક શ્રી મહાવીર જૈન લાયબ્રેરી છે.
સખાળ જુરાળ યમનાળ ૧૯૭૫	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		"				ભગતીમાં કિન્નર યુગલ આકર્ષક છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૪	"		"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		"	૮૦			
શ્રીસંઘ ૧૨૧૧	"		"	૩૬૦	૨	૧	સં. ૧૨૧૩ની સાલની બે કાઉસગીયા મૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"				
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		"	૧૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	કાલંદ્રી શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૯ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૫૪૫	સારી	૧૪૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૭	"	૧૯૪૯	"	૨૮		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	"		"	૪૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૪૫૦ લગભગ	શ્રીસંઘ (માંડવાડા)		"	નથી		૧	દર વર્ષે ભાદરવા સુદ ૬નો મેળો ભરાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		"	૩૨૦	૧	૧	

નંબર	ધામનું નામ	ઠેકાણું	ફેલો કેટેગોરી	પેરો નંબર	ગાંધી	મુખ્યાયક	મુખ્યાયકની સંખ્યા
૩૦૦૨	સીલદર	બબરમાં	આહુરોડ ૪૦ મા. ફર	સીલદર	ધાખાખધ	ચંદ્રપ્રભુજી	પાપાણુ-ધાણુ ૨—
૩૦૦૩	મીર (મોડવાડા)	"	સબજનરોડ ૪૦ મા. ફર	જસવંતપુરા	શિખરબધ	મુનિસુવત સ્વામી	૬— ૩
૩૦૦૪	આખલારી	"	આહુરોડ ૪૦ મા. ફર	સીલદર	"	પાર્શ્વનાથજી	૩—
૩૦૦૫	સનપટ	"	"	"	"	આદિનાથજી	૩— ૧
૩૦૦૬	સ્યાકરા	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૨—
૩૦૦૭	જેલાં	"	સબજનરોડ ૩૬ મા. ફર	કાલદ્રી	"	અણતનાથજી	— ૩
૩૦૦૮	તવરી	"	૩૨ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૧૨— ૩
૩૦૦૯	ચડુઆલ	"	૩૩ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૩— ૧
૩૦૧૦	ડોડુઆ	"	૨૨ મા. ફર	"	"	અનંતનાથજી	૧૪— ૧
૩૦૧૧	"	"	"	"	"	આદિનાથજી	૪—
૩૦૧૨	ખાંલક	"	સબજનરોડ ૧૮ મા. ફર	શિરોહી	"	"	૩— ૧
૩૦૧૩	સીધરથ	"	૨૨ મા. ફર	"	"	"	૪— ૧
૩૦૧૪	મીરપુર	બંગલમાં ગામથી ૧૧ મા. ફર	૨૫ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૬—
૩૦૧૫	ધાંચુતા	બબરમાં	૨૪ મા. ફર	"	"	શાંતિનાથજી	૪—

વધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીયાતનું નામ	લેખનો સંવત.	રકમની વિધિ.	કેમની બચી	ઉપા-ક્રમ	વર્ગ-સાખા	વિશેષ શરત
ત્રિલોકવિજયજી ૧૯૮૫	શ્રીસંઘ		સારી				
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	"		"	૨૮૦	૧	૨	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	"		"	૧૦૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૮૮	"		"	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ (સનપટ)	૧૯૬૧	"	નથી		૧	દર વર્ષે ચૈત્ર વદ ૪ નો મેળો ભરાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૫	શ્રીસંઘ		"	૨૮			એક નિલમના ચૌમુખજી છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		"	૧૪૦	૧		સં. ૧૩૫૧ ની સાલના ખે કાઉસગીયા છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"	૧૬૪૪	"	૧૦૦	૧		
મંગાજી જગદ્ગુણ ૧૯૬૦	કાલા નવાજી	૧૯૫૯	"	નથી	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦ લગભગ	પાડીવ શ્રીસંઘ	૧૮૪૭	"	"			
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦	શ્રીસંઘ		"	૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૫૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રી કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી સિરાહી		સારી	નથી			આવન બિનાલયવાળું સુંદર કોતરણીવાળું દેરાસર છે.
							એક આરસની ચોતીશી છે.
	મધાજી (સીધરયવાળા)		સાધારણ	"	૧		

નંબર	ગામનું નામ	ટોકાઈ.	રેલ્વે સ્ટેશન.	ધર્મ કોઈ.	બાંધણી.	મુખનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૩૦૧૬	માંકરોડા	બજારમાં	સબજનરોડ ૨૨ મા. ફર	શીરોહી	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	પાપાય-ધાતુ ૯—
૩૦૧૭	માનપુર	જૈન દેરાસર	આણુરોડ ૧ મા. ફર	આણુરોડ	"	પાર્શ્વનાથજી	૧—
૩૦૧૮	ખેરડી	બાણુની ધર્મશાળા	આણુરોડ	"	ધાખાબંધ	આદિનાથજી	૩— ૩
૩૦૧૯	શાંતપુર	જૈન દેરાસર	૧ મા. ફર	"	શિખરબંધ	મલ્લિકનાથજી	૧—
૩૦૨૦	કુંભારીયાજી	"	૧૪ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૭—
૩૦૨૧	"	"	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૬—
૩૦૨૨	"	"	"	"	"	શાંતિનાથજી	૫—
૩૦૨૩	"	"	"	"	"	નેમિનાથજી	૧૮— ૨
૩૦૨૪	"	"	"	"	"	મંભવનાથજી	૨—
૩૦૨૫	દેલવાડા	વિમલવસહી	૧૮ મા. ફર	દેલવાડા	"	આદિનાથજી	૨૮— ૭
૩૦૨૬	"	વિમલવસહીની બહાર	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૧૦—
૩૦૨૭	"	લુણવસહી	"	"	"	નેમિનાથજી	૧૧૨— ૫

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	જેનોની વસ્તી.	ઉપ-શ્રવ	કર્મ-શ્રાવણ	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	પાડીવ શ્રીસંઘ		સારી	નથી			
શ્રીસંઘ	રોહીડા શ્રીસંઘ		"	"			
ઉજ્જવ્યાઈ અમદાવાદ-વાળા ૧૯૪૨	શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ		"	૫૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૯	શ્રીસંઘ	મૂ. ના. ૧૮૯૦	"	૨૦		૧	દેરાસરનું સ્થાપત્ય લગભગ આરમા સૈકાનું લાગે છે.
ત્રિભલમંત્રી ૧૦૮૭ લગભગ	શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી	મૂ. ના. ૧૬૭૫	"	નથી		૧	શિલ્પો અહીં જ ઉત્તમ પ્રકારના છે.
"	"	પરિકર ૧૧૨૮	"				"
"	"	" ૧૩૦૯	"				આ દેરાસર અગીયારમા સૈકાનું છે.
"	"	મૂ. ના. ૧૬૭૫	"				દેરાસર વિશાળ છે અને આરમા તેરમા સૈકાનું છે.
"	"		"				એક શેઠ-શેઠાણીની મૂર્તિ છે આરમા સૈકાનું શિખર છે.
							શિલ્પ અગીયારમા સૈકાનું છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૮૮ લગભગ	શેઠ કલ્યાણજી પરમાનંદની પેઠી		"	નથી	૧	૨	એક લાયબ્રેરી છે. આ દેરાસરના સ્થાપત્યો બારત
							બરમાં સર્વ એક છે. કેટલાક રૂપોને અણોંકારના
							બર છે.
"	"		"				
મંત્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ ૧૨૮૮	"	૧૨૮૭	"				કેટલીક જગ્યાએ અણોંકારની બર છે.

નંબર	ગામનું નામ	કક્કા	રેલ્વે સ્ટેશન	પોસ્ટ ઓફિસ	બાંધણી	મૂલનામક	પ્રતિભાણની સંખ્યા
૩૦૨૮	દેસવાડા	પિત્તાલહર	આણસોડ ૧૮ મા. દુર	દેસવાડા	શિખરબંધ	આદિનાથજી	પાપાણુ-ધાણુ ૧૧૮-૫
૩૦૨૯	"	ખરતરવસહી	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૬૦-
૩૦૩૦	ઝોરીયા	જૈન દેરાસર	૨૨૧ મા. દુર	"	સામરણવાણુ	આદિનાથજી	૩ -
૩૦૩૧	અચલમઠ	"	૨૪ મા. દુર	"	"	"	૮ - ૧૬
૩૦૩૨	"	"	"	"	"	"	૨૭-
૩૦૩૩	"	"	"	"	"	કુચુનાથજી	૧-૧૭૨
૩૦૩૪	"	"	"	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૪-
૩૦૩૫	કાણુદર	બજારમાં	બાગરા ૧૨ મા. દુર	સીયાણા	"	આદિનાથજી	૫-૨
૩૦૩૬	રાયપરીઆ	"	"	"	"	સુમતિનાથજી	૪-૧
૩૦૩૭	સવણી	"	"	"	"	વાસુપૂજ્યજી	૩-

મંદાપનારત્ન નામ તથા સંવત.	વહીવટકર્તા નામ	લેખનો સંવત.	લખનારી તિથિ	બેઝાની વસ્તી	ઉપા-અથ	ધર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શેઠ ભીમા શાહ	શેઠ કન્યાલુચ પરમાનંદની પેઠી		સારો				એક સુરુ મહારાજ છે. આ દેરાસરનું મૂળનાયક સહિતનું પરિકર બહુ જ સુંદર છે.
સંઘથી મંડલીક ૧૫૧૫	"	મૂ. ના. ૧૫૧૫	"				નીચે ચારે બાજુ ફરતા દેવ-દેવીઓના યુગલો છે. તથા મગલાતું છે.
શ્રીસંઘ	શેઠ અચલશી અમરશીની પેઠી		"	નથી			મહાવીરસ્વામીના દેરાસરના નામથી આ દેરાસર ઓળખાય છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૬૬	"	મૂ. ના. ૧૫૬૬	"	"	૧	૧	નવિનૂચિત્રો બોત પર છે.
"	"	મૂ. ના. ૧૭૨૧	"	"			
"	"	મૂ. ના. ૧૫૭૧	"	"			
	"		"	"			શિલ્પો પર ચુનો લગાડીને શિલ્પોનો ઇતિહાસ નષ્ટ કરી દીધો છે. દેરાસરના મંકાવરમાં સુંદર શિલ્પો છે.
							કેટલાક કામચાંચના પ્રસંગો છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૩૯	શ્રીસંઘ	૧૯૩૬	"	૧૨	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮	"		"	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૮૭૫	ભીમાજી મોતિજી	૧૯૬૯	"	નથી	૧	૧	તીર્થ છે.

નંબર	ગામનું નામ	ડેકાથં.	રેલ્વે સ્ટેશન.	પોસ્ટ એડ્રેસ.	બાંધણી.	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૩૦૩૮	વલદરા	બજારમાં	સબજનરોડ ૩૨ મા. ફર	કાલંદ્રી	શિખરબંધ	અણનાથજી	પાપાણ-વાકુ ૪—૧
૩૦૩૯	મીડાણી	"	૨૮ મા. ફર	સીયાણા	"	પાર્શ્વનાથજી	૬—૨
૩૦૪૦	લાસ	રાવણાશેરી	૩૪ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૨૦—૬
૩૦૪૧	"	બજારમાં	"	"	"	મહાવીરસ્વામી	૭—
૩૦૪૨	વાણ	કુંગરની ટેકરીમાં	"	"	"	શાંતિનાથજી	૪—
૩૦૪૩	બડોલી	બજારમાં	એનપુરોડ ૨૦ મા. ફર	"	"	આદિનાથજી	૪—૧
૩૦૪૪	મણાદર	"	૩૨ મા. ફર	"	"	"	૪—૩
૩૦૪૫	"	"	"	"	"	"	૩—૨
૩૦૪૬	નારાદર	"	સબજનરોડ ૩૦ મા. ફર	"	"	"	૩—
૩૦૪૭	મેંડા	"	સ્વરૂપગંજ ૧૬ મા. ફર	અણાદરા	"	સુમતિનાથજી	૬—૬
૩૦૪૮	વેલ્લાયરી	ગામના છેડે કુંગરમાં	૧૮ મા. ફર	કાલંદ્રી	"	મહાવીરસ્વામી	૬—૫
૩૦૪૯	સણવાડા	બજારમાં	૧૬ મા. ફર	અણાદરા	"	શાંતિનાથજી	૩—૨
૩૦૫૦	સીરોડી	"	૧૨ મા. ફર	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૨૦—૨
૩૦૫૧	પામેરા	"	આણુરોડ ૧૩ મા. ફર	"	"	સુવિધિનાથજી	—૧
૩૦૫૨	મંજારાવ	"	૨૪ મા. ફર	"	"	સુમતિનાથજી	૬—૬

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	પટ્ટીપટકારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દરાસરની સ્થિતિ.	જેનાની વસ્તી.	ઉપા-મથ	વર્ગ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૩૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૭૬		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૧૪	"		"	૧૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"		"	૩૨૦	૧	૧	
"	"		"				
"	લાસ શ્રીસંઘ		સાધારણ	નથી			
સંપ્રતિરામ ૧૦૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		સારી	૨૮	૧		પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"		"	૭૨	૧	૧	
ચમનલાલ દેરાસર ૧૯૬૪	"	૧૯૫૫	"				
શ્રીસંઘ ૧૭૫૦	"	૧૯૪૯	"	૩૬			
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦	"		"	૧૨૮	૧	૧	શીખરમાં ત્રીસડા પડેલી છે.
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		"	૧૧૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૬૫૦	"		સાધારણ	૫૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦	"		સારી	૨૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૮૨૧	"	૧૫૧૬	ખરાબ	૪૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૬૬	"		સારી	૧૬૦	૧	૧	

नं. क्र.	ग्रामाधिकार नाम	ठेकांक.	इसके क्षेत्रफल.	पास में स्थिति.	प्रां. व. की.	पूजापाठ	प्रतिमाएँ की संख्या
३०५३	चोरीतिरा	जगरभा	आलुराड ३६ भा. इर	अलुहरा	शिखरपथ	पार्श्वनाथ	पापायु-वाटु ४—१
३०५४	पालडी (अलुहरा)	"	२६ भा. इर	"	"	शक्तिनाथ	३—१
३०५५	अलुहरा	"	२४ भा. इर	"	"	आदिनाथ	१४—१३
३०५६	सेलवाडा	"	१८ भा. इर	"	धायापथ	"	३—४
३०५७	जामरा	"	३० भा. इर	"	धूमटपथ	शीतलनाथ	— ३
३०५८	दीतराई	"	३१ भा. इर	जसवंतपुरा	शिखरपथ	शामगिया पार्श्वनाथ	१२—६
३०५९	नीपज	हरवार गढनी जालुभा	४० भा. इर	"	"	आदिनाथ	७—५
३०६०	छारावला	गामजदार	३० भा. इर	रेवरे	"	नेमनाथ	४—५
३०६१	आलवाडा	गामभा	डीसा १३ भा. इर	भीमत	धूमटपथ	सुमतिनाथ	— १
३०६२	वाट	"	१६ भा. इर	भडार	धर	अछतनाथ	७—७
३०६३	भानपुर	"	वेदमेर १ भा. इर	जिनमाल	"	अभिनंदन	३—१
३०६४	डोट	"	"	"	"	आदिनाथ	४—३
३०६५	जडी	"	८ भा. इर	रामसेन	"	सुपार्श्वनाथ	३—२
३०६६	पापला	जैनोना महोदयभा	डीसा ३४ भा. इर	भीमत	"	वासुपूज्य	४—६

ખંડાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંવત.	દેરાસરની સ્થિતિ.	રેગીસ્ટ્રી વસ્તી.	ઉપા-અચ.	કર્મી સંખ્યા.	વિશેષ નોંધ.
શ્રીસંઘ ૧૯૧૯	શ્રીસંઘ		સારી	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૨૦	૧	૧	
સંપ્રતિરાગના વખતનું ૧૨૦૦	"		સારી	૧૨૦	૧	૬	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	"		સાધારણ	૪૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૮૫	"		સારી	૨૪		૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૨	"		"	૫૬૦	૨	૧	મૂળનાયકજી નાસિકા તથા કાનથી ખડિત ક્રે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		"	૨૦૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	"		સાધારણ	૪૦	૧	૧	દર વર્ષે માગશર વદ ૧૦ ના રોજ મેળો ભરાય છે.
							પ્રાચીન દેરાસર છે.
શ્રેષ્ઠ જુમચંદ્ર દામોદર ધાનેરાવાળા ૧૯૮૮	"		સારી	૫૦		૧	સંવત ૧૦૯૯ ની સાલની ધાતુ મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૨૮ લગભગ	દાણી ચમનાજી ચઢીંગજી	૧૯૯૧	સાધારણ	૮૦	૧		દેરાસરની ઉપરનો ભાગ સુધરાવવા જેવો છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૩	શ્રીસંઘ	મુ. ના. ૧૬૯૫	"	૧૨૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦ લગભગ	"	૧૯૬૯	"	૧૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦ લગભગ	"	૧૯૫૮	"	૪૮	૧		ઉપાશ્રયર્મા એક ઓરડીમાં પ્રતિમાજી વિરાજમાન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૭	"		સારી	૧૬૦	૧	૧	

નંબર	ગામના નામ	ડેકાફન	ફલે સેકેન.	કુલ મેટ્રિક	આંધણી	જળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૩૦૬૭	નાના રાણીવાડા	ઉપાશ્રયમાં	રાણીવાડા ૧ મા. ફર	માલવાડા	ધર	ચંદ્રપ્રભુજી	પાપાણુ-ધાતુ ૩-૧
૩૦૬૮	પુના	ગામની ભાગોળે	ભીનમાલ ૧૬ મા. ફર	ભીનમાલ	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૫-૧૪
૩૦૬૯	પુનગ	અબરમાં	સાબરનોડ ૩૬ મા. ફર	રામસેન	શિખરબંધ	"	૩-૧
૩૦૭૦	રામસેન (કાબાની)	"	આગરા ૧૪ મા. ફર	"	"	મહાવીરસ્વામી	૧૮-૧
૩૦૭૧	"	"	"	"	ધર	પાર્શ્વનાથજી	૫-૫
૩૦૭૨	વુગામ	"	લેદરમેર ૧૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૫-૨
૩૦૭૩	થુર	"	૮ મા. ફર	"	"	ચંદ્રપ્રભુજી	૫-૧
૩૦૭૪	બુના સખુદરા	નવા સખુદરાથી ૦૧ મા. ફર પહાડની નીચે જંગલમાં	૧૦ મા. ફર	"	ધૂમટબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૧-
૩૦૭૫	ચાંદુર	અબરમાં	૧૨ મા. ફર	"	શિખરબંધ	આદિનાથજી	૪-૨
૩૦૭૬	"	"	"	"	"	નેમિનાથજી	-૨
૩૦૭૭	ફેદાણી	"	૧૪ મા. ફર	જસવંતપુરા	ધર	આદિનાથજી	૩-
૩૦૭૮	દોરડા	ગામની વચ્ચે	ભીનમાલ ૨૦ મા. ફર	"	"	"	૩-૩
૩૦૭૯	જસવંતપુરા	ગામબહાર ૦૧ મા. ફર	આણુનોડ ૪૦ મા. ફર	"	શિખરબંધ	ગોડી પાર્શ્વનાથજી	૧૫-૧
૩૦૮૦	"	વાણીયાવાસમાં	"	"	ધર	ચંદ્રપ્રભુજી	૩-૪
૩૦૮૧	કરડા	અબરમાં	રાણીવાડા ૧૬ મા. ફર	ભીનમાલ	"	શીતળનાથજી	-૧

બંધાવનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટકર્તા નામ	લેખનો સંવત.	દસ્તાવેજી સ્થિતિ	કેનાની વસ્તી.	ઉપા-અથ	કર્મ-શાળા	વિશેષ નોંધ
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૫૫	સાધારણ	૮૦	૧		ઉપાધ્યક્ષની એક ઓરડીમાં પ્રતિમા મિરાજમાન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"		"	૫૦			ધાતુ પ્રતિમાઓ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"	૧૯૫૧	સારી	૮૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૦૦	"		સાધારણ	૧૦૦૦	૩	૧	એક ચોવીશજિન માતાનો પટ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦ લગભગ	"		"				મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૦	"	૧૯૨૪	"	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૧૧	"	૧૫૪૫	સારી	૩૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૭૦૦ લગભગ	નવા સણુદરા શ્રીસંઘ		ખૂબ જ ખરાબ	૮			
શ્રીસંઘ ૧૯૫૨	શ્રીસંઘ	૧૯૫૧	સારી	૨૪૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"	મૂ. ના. ૧૫૫૮	સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦ લગભગ	"	૧૯૫૫	"	૫૬	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૦ લગભગ	"	"	"	૧૬૦	૧		
શ્રી હેમાજી અરનાય ૧૮૮૧	"		સારી	૪૦૦	૨	૧	પ્રાચીન દેરાસર જે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૦	"	૧૯૩૯	"				ખીજો માળા છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૭૨	શ્રી વેલા સુબજી	૧૫૪૮	સાધારણ	૧૪૦	૧		

ક્ર.સં.	ગામનું નામ	કેડાણું	કેડાણું કેડાણું	કેડાણું કેડાણું	આંધણી	પાત્રનાથક	તિમાણું સંખ્યા
૩૦૮૨	રાજરાવાસ	બખરમાં	બીનમાલ ૧૪ મા. ફર	જસવંતપુરા	ધર	શાંતિનાથક	પાપાણુ-ધા ૭ ૧-૩
૩૦૮૩	કાગમાળા	"	કોરી (મારવાડ) ૫ મા. ફર	માલવાડા	શિખરબંધ	સંલવનાથક	૫-૨
૩૦૮૪	આરખી	"	ડીસા ૨૪ મા. ફર	ખીમત	"	મહાવીરસ્વામી	૩-૬
૩૦૮૫	ધનીયાવાડા	"	૨૬ મા. ફર	"	ધર	પાર્શ્વનાથક	૧-૧
૩૦૮૬	ભાડોતરા	"	૩૦ મા. ફર	"	"	મુનિસુવ્રત સ્વામી	- ૩
૩૦૮૭	જોતાવાડા	"	૩૨ મા. ફર	મકાર (જી. આણુ)	"	ચંદ્રપ્રભુક	૩-૪
૩૦૮૮	મકાર (મંકાર)	"	આણુરોડ ૨૪ મા. ફર	મકાર	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	૫-૪
૩૦૮૯	"	"	"	"	ધર	ધર્મનાથક	૫-૨૭
૩૦૯૦	સાથસેણુ	"	ડીસા ૨૩ મા. ફર	"	શિખરબંધ	શાંતિનાથક	૪-
૩૦૯૧	સંચેર	ચક્રેશ્વરીયા ગચ્છ	રાણીવાડા ૩૦ મા. ફર	સંચેર	"	વાસુપૂજ્યક	૪-
૩૦૯૨	"	તથા ગચ્છ	"	"	ધર	મહાવીરસ્વામી	૧૦-૨૧
૩૦૯૩	"	ચાંપાણીનો બાસ	"	"	શિખરબંધ	"	૧૦-૧
૩૦૯૪	"	ખરતર ગચ્છ	"	"	ધર	"	૫-૧
૩૦૯૫	"	ગામ બહાર	"	"	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથક	૨-૨
૩૦૯૬	હાડેમ	બખરમાં	૪૦ મા. ફર	"	"	આદિનાથક	૧-૮

ખંખાવનારનું નામ અથવા સંકેત.	વહીવટનારનું નામ.	લિખના સંવત.	દેરાસરની વિસ્થાપિત.	દેરાસરની વસ્તી.	ઉપા- ક્રમ.	ક્રમ- સાખા.	વિશેષ યાદ.
શ્રીસંઘ ૧૯૮૩	શ્રીસંઘ	૧૯૪૫	સાધારણ	૮૦	૧	૧	ખીજો માળ છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૬	"		સારી	૨૪૦	૨	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૩૦	અચલાજી કેવલાજી		સાધારણ	૯૦	૧	૧	મૂળનાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૮ લગભગ	શ્રીસંઘ	૧૯૫૫	"	૮૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૦ લગભગ	"	૧૫૧૩	"	૬૦		૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦ લગભગ	"	૧૫૧૧	"	૧૦૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૮૦ લગભગ	"		સારી	૧૫૦૦	૬	૪	દેરાસર લખ્ય ને પ્રાચીન છે મૂળ- નાયકજીની મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૬૮ વૈ. સુ. ૫	"		સાધારણ				સં. ૧૨૫૯ ની સાક્ષી એક કાઉસગીયા મૂર્તિ પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	મંડાર શ્રીસંઘ	૧૭૨૧	"	નથો		૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		જીર્ણ	૫૦૦	૩	૨	જીર્ણ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૫૦૦ લગભગ	"	૧૬૮૧	સાધારણ				મૂર્તિ ખડિત છે. ૧ ચુરુમૂર્તિ છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"		"				આ ગામમાં સૌથી મોટું આ દેરાસર છે.
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦ લગભગ	"		જીર્ણ				આ દેરાસર જીર્ણ છે. ચોમાસામાં પાણી પડે છે.
શ્રીસંઘ ૧૧૦૦ લગભગ	"		સાધારણ				
શ્રીસંઘ ૧૯૪૨	ભગવાનદાસ ભણુશાહી		સારી	૪૦૦	૧	૧	

નંબર	ગામનું નામ	કેસનું.	રેલવે સ્ટેશન.	પોસ્ટ એડમીનિસ્ટ્રેશન.	બાંધણી	મૂળનાયક	પ્રતિમાણની સંખ્યા
૩૦૬૭	બાપ	બાજરમાં	રાણીવાડા ૩૨ મા. દૂર	સંચાર	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૫૫૫—૫૫૬ ૩—૮
૩૦૬૮	ચીતલવાડા	"	૪૮ મા. દૂર	"	"	શાંતિનાથજી	૧—૧૫
૩૦૬૯	રાયપુર	"	૧૪ મા. દૂર	મંડાર	ધર	આદિનાથજી	૩—૨
૩૧૦૦	બટાણા	"	આશુરોડ ૨૪ મા. દૂર	રેવદર	શિખરબંધ	શાંતિનાથજી	૪—૫
૩૧૦૧	મારોલ	"	"	"	ધર	આદિનાથજી	—૨
૩૧૦૨	વરમાણુ	"	૨૮ મા. દૂર	"	શિખરબંધ	મહાવીરસ્વામી	૪—
૩૧૦૩	રેવદર	"	૧૮ મા. દૂર	"	"	આદિનાથજી	૫—૫
૩૧૦૪	ધવડી	"	૧૬ મા. દૂર	અણાદરા	"	મહાવીરસ્વામી	૨—૧
૩૧૦૫	લુણોલ	"	૨૦ મા. દૂર	"	"	શાંતિનાથજી	૩—૪
૩૧૦૬	ડયાણી	"	૨૨ મા. દૂર	"	"	આદિનાથજી	૩—૨
૩૧૦૭	નારોલી	"	ડીસા ૫૦ મા. દૂર	થરાદ	ધર	શાંતિનાથજી	—૩
૩૧૦૮	પીલુલ	"	"	"	"	પાર્શ્વનાથજી	૧—૧
૩૧૦૯	નેનાવઢ	"	૪૪ મા. દૂર	સંચાર	"	નમિનાથજી	—૧
૩૧૧૦	હડાદ	"	ખેડબઢા ૧૫ મા. દૂર	અંબાજી	શિખરબંધ	પાર્શ્વનાથજી	૭—૩
૩૧૧૧	હાંતા	ધરૂપીતાલ સામે	તારંગાહીલ ૨૨ મા. દૂર	હાંતા	"	આદિનાથજી	૭—૨

અધિકારનારનું નામ તથા સંવત.	વહીવટદારનું નામ.	લેખનો સંખ્યા.	દસ્તાવેજની સ્થિતિ.	કેનાની વસ્તી.	ઉપા-મય	ધર્મ-શાળા	વિશેષ યોગ
શ્રીસંઘ ૧૮૦૦ લગભગ	શ્રીસંઘ		ખરાબ	૮૦	૧		ચોમાસામાં પાણી પડે છે.
”	”		સાધારણ	૮૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૫૦	”		સારી	૩૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૬૦૦ લગભગ	”		”	૧૨૫	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૯૭૭	”		”	૫૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૦૦૦ લગભગ	મહાર શ્રીસંઘ		સાધારણ	૧૫			આ દેરાસર પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૦૫	શ્રીસંઘ		સારી	૧૬૦	૧	૧	
શ્રીસંઘ ૧૨૦૦	લુણોલ શ્રીસંઘ		સાધારણ	૫			
શ્રીસંઘ ૧૯૨૭	શ્રીસંઘ		સારી	૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૬૯	”		”	૩૨	૧		
શ્રીસંઘ ૧૯૩૨	”		સાધારણ	૪૦			
શ્રીસંઘ ૧૯૪૫	”		”	૪૦			ઘાણ પ્રતિમા પ્રાચીન છે.
શ્રીસંઘ ૧૯૪૪	”		”	૧૬૦	૧		
શ્રીસંઘ ૧૨૬૮	કોઠારી તલકચંદ ગુલામચંદ	સ્થાપન ૧૨૬૮	છૂટું	૧૫	૨		પરિકરનું શિલ્પ સારું છે.
શ્રીસંઘ છ. ૧૯૯૨	શેઠ રવચંદ તારાચંદ		સારી	૫૦	૧		

પરિશિષ્ટ

વર્ગ ૧ : ઘટનાઓની સાલવાર સૂચી

વિક્રમસંવત્ પૂર્વે	ઘટના	વિ. સં.	ઘટના
૫-૬ (ઈ. સ. પૂ. ૬)માં	સૈકામાં ગિરનાર પર શ્રીનેમિનાથ ભવનું મંદિર હોવાનું એક તામ્રપત્રથી સિદ્ધ થાય છે. પૃષ્ઠ : ૧૧૬	૧	લા સૈકાની અને ખીજા મતે ૨-૩ સૈકાની મહુડીની જિનમૂર્તિઓ માનવામાં આવે છે : ૮૦
	-૩ સૈકામાં નેણુસદનેઝર રાજ્ય થયો : ૧૧૬		-લા સૈકામાં ઠાંક મોહું નગર હશે એમ શ્રીકાલકસુરિએ પસંદ કરેલા એ સ્થાનના કારણે જણાય છે : ૧૩૨
	-૩ સૈકામાં નેણુસદનેઝર રાજ્યએ દ્વારકામાં શ્રીનેમિનાથ ભવનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૩૦		-લા સૈકામાં આર્ય ખપુટાચાર્યે વેણી વત્સરાજને જ્ઞૈનધર્મી બનાવ્યો; તેણે તારંગામાં સિદ્ધાયિકાનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪૬
૫-૩ (ઈ. સ. પૂ. ૫-૩)માં	સૈકા સુધીના ૩ મહાન શિલા-લેખો ગિરનારની તળેટીમાં મોજુદ છે : ૧૨૦		-લા સૈકામાં શ્રીવજ્રસ્વામીએ શ્રીમાલ તરફ વિહાર કર્યો હતો; એ સમયે શ્રીમાલમાં જ્ઞૈનોનું પવિત્ર યાત્રાસ્થળ હશે : ૧૭૬
૪૪૭ (વીર નિર્વાણ સં. ૨૩)માં	દેવચંદ્ર નામના શ્રાવકે ભેશ્વરમાં જ્ઞૈન મંદિર બંધાવ્યું : ૧૩૬		-લા સૈકામાં આહીનું જ્ઞૈનમંદિર ગંધર્વસેન રાજ્યએ બંધાવ્યાનું કહેવાય છે : ૨૦૬
૪૦૦ (વી. નિ. સં. ૭૦)માં	રાજકુમાર સુંદર અને ઉલ્લટ ઓશિયા વસાવ્યું : ૧૭૭	૧૩	(ઇ. સ. ૭૦)ના પ્હીની યાત્રીએ આહુની નોંધ લીધી છે : ૨૮૮
	-માં ઓશિયા અને કારટામાં જ્ઞૈન મંદિરોની પ્રતિષ્ઠા શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ કરી : ૧૫૪, ૧૭૩, ૧૭૪	૧૪	(વીર નિ. મં. ૪૮૪)માં ભરૂચના રાજા બલમિત્ર-ભાનુમિત્રના શાસનકાળમાં આર્ય ખપુટાચાર્યે ઐદી પાસેથી (ભરૂચનું) અશ્વાવબોધ તીર્થ છોડાવ્યું : ૨૬
	-માં કારટાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા શ્રીરત્નપ્રભ-સુરિએ કરાવતા ઉલ્લેખ ૧૪મા સૈકાના અંતમાં છે : ૨૨૮	૨૬	માં શ્રીવજ્રસ્વામીનો જન્મ થયો હતો : ૧૫૪
	-શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ ઓશિયાના રાજા અને ક્ષત્રિયોને જ્ઞૈન બનાવ્યા : ૧૭૩	૧૦૧	માં ચિરપાલ ધરુએ થરાદ વસાવ્યું : ૪૦, ૪૨
૩૮૬ (વી. નિ. સં. ૮૪)નો	શિલાલેખ જે બદલીથી મળી આવ્યો છે, તેનાથી રાજસ્થાન (અઝમર) પ્રદેશમાં જ્ઞૈનધર્મનો સારો પ્રસાર હોવાનું પ્રમાણિત થાય છે. ૨૦૪	૧૦૮	માં મધુમતીના નવવિશાહે શત્રુજયગિરિના આદિનાથ મંદિરનો શુભોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૦, ૧૦૪, ૧૧૧
૩	જા સૈકામાં રચાયેલ 'આચારંગ નિર્દ્યુક્તિ'માં ગિરનારને વંદન કરાવતા પાઠ છે : ૧૧૬	૧૨૫	(વીર નિ. સં. ૫૯૫)માં શ્રીવૃદ્ધદેવસુરિએ કોરંટકમાં નાહડ મંત્રીએ કરાવેલા જિનપ્રાસાદમાં પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૪, ૨૨૮
	-જા સૈકામાં વીરસેન અને નાકારસેન નામના એ ભાઈઓએ ૧૦ ગાઉના અંતરે પોતાના નામથી વીરમપુર અને નાકારનગર વસાવ્યાં : ૧૮૩	૧૨૬	થી ૧૩૫ માં નાહડ રાજા થયો, જે સમયે સુવર્ણગિરિ ઉપર યજ્ઞવલ્કલપ્રાસાદ બંધવામાં આવ્યો : ૧૮૭
૨૪૩ (ઈ. સ. પૂ. ૩૦૦)નો	મેગેસ્થિનિસે આહુનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૮૮	૧૩૦	(વીર નિ. સં. ૬૦૦)માં નાહડરાયે સચોરમાં એક મોહું ચૈત્ય બનાવી શ્રીમહાવીરસ્વામીની પિતૃમયી પ્રતિમાની શ્રીજલ્જજસુરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૩૦૪
૧૯૭ (વી. નિ. સં. ૨૭૩)નો	લેખવાળી સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત મૌર્યે ભરાવેલી જિનમૂર્તિઓ ધાંધાણીના ભોંયરામાંથી મળી હતી : ૧૯૩	૧૩૬	ની આવણી અમાવાસ્યાના સુધવારે ચિરપુરના મંદિરની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૪૦, ૪૨
૧૮૫ (વી. નિ. સં. ૨૮૫)માં	સંપ્રતિ રાજા થયો, જેણે ઈંદર પર્વત ઉપર શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય બંધાવ્યું : ૮૪	૧૫૦-૩૫૦	(ઈ. સ. ૧૦૦ થી ૩૦૦)ના સમયનાં ઠાંકલાં શિલ્પો હોવાનું ડૉ. હસમુખલાલ સાંકળિયા જણાવે છે : ૧૩૨

- ૧૫૪ માં શ્રીવજ્રવામીનો સ્વર્ગવાસ થયો : ૧૫૪
- ૨ જ સૈકામાં શ્રીપાદલિપ્તસૂરિ થયા : ૧૩૧
- જ સૈકામાં મોહિત્યો—ઔઠો શત્રુંજય પર આવ્યા : ૧૦૦
- જ સૈકામાં નાગાર્જુને પોતાના ગુરુ પાદલિપ્તસૂરિના નામ ઉપરથી પાદલિપ્તપુર—પાલીતાણા વસાવ્યું : ૯૮
- જ સૈકામાં થયેલા શ્રીપાદલિપ્તસૂરિએ ગિરનાર પર્વતની નીચે કિલ્લાની પાસે નેમિનાથચરિત્રનું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું, તે સાંભળી નાગાર્જુને દશાહમંડપ, ઉચ્ચસેનનો મહેલ, વિવાહમંડપ, ચોરી આદિ કૌતુકાર્થો બનાવ્યાં હતાં : ૧૧૯
- જ સૈકામાં શ્રીમાલ એક સમૃદ્ધિશાળી નગર હતું : ૧૭૭
- ૨—૧૮ સૈકા સુધી જલોરમાં જૈનોએ કરેલી પ્રવૃત્તિથી એ નગર જૈનોનું કેંદ્રવામ હતું એમ જણાય છે : ૧૯૧
- ૨૦૦ (વીર નિ. સં. ૬૭૦)માં સાચોરના નાહડ મંત્રીએ બંધાવેલા જૈન મંદિરમાં શ્રીજન્મજગસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૫
- ૨૦૭ (ઈ. સ. ૧૫૦)માં મહાક્ષત્રપ રુદ્રદામાએ ગિરનારના સુદર્શન તળાવનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૧૮
- ૨૨૨ માં ભિન્નમાલમાં જગત્સુવામીનું સૂર્યમંદિર બંધાયું : ૧૭૬
- ૨૨૩ લગભગમાં દેશલના પુત્ર જયચંદની આગેવાની હેઠળ કેટલાયે શ્રેણીઓએ શ્રીમાલમાંથી ઉચાળો ભરી ઓશિયામાં વસવાટ કર્યો : ૧૭૭
- ૨૬૫ માં ભિન્નમાલનો ભંગ થયો : ૧૭૬
- ૩૦૦ પહેલાં શ્રીમાનદેવસૂરિ નાડોલમાં ચતુર્માસ રહ્યા : ૨૨૫
- ૩૦૦ (વીર નિ. સં. ૭૦)માં શ્રીદેવાનંદસૂરિએ નાગોરમાં શ્રીનેમિજિનની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૫
- ૩૭૫ માં વલભીપુરનો ભંગ થયો : ૧૧૪
- ૪૧૪ માં શ્રીમદ્દલવાદિસૂરિએ (ભરૂચમાં) ઔઠોનો પરાજય કર્યો : ૨૬, ટિં ૧૧૪
- લગભગમાં શ્રી મલ્લવાદીએ ‘દ્વાદશારનચરક’ની રચના કરી : ૧૧૪
- ૪૭૭ માં શ્રીધનેશ્વરસૂરિએ ‘શત્રુંજય માહાત્મ્ય’ની રચના કરી : ૧૧૪
- ૪૯૪ માં ભિન્નમાલ લૂંટાયું : ૧૭૬
- ૫૦૮ નો એક શિલાલેખ કાટા રાજ્યના અટારુ ગામથી મળી આવ્યો છે તેનાથી ઓસવાલોની ઉત્પત્તિનો સમય વિક્રમની ૨—૩ શતાબ્દી હોવાનું મનાય : ૧૫૭
- ૫૧૦ (વીર નિ. સં. ૯૮૦)માં શ્રીદેવધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે વલભીમાં શ્રમણસંઘને એકઠો કરી જૈનાગામો પુસ્તકાર્ક કર્યાં : ૫, ૧૧૪, ૧૧૫
- પછી અનેક સૂરિઓ થયા, તે પછી વરેશ્વર ક્ષમાશ્રમણ થયા : ૧૫૫

- ૫૧૨—૧૩ (ઈ. સ. ૪૫૫—૫૬)માં સમુદ્રગુપ્તના સૂયા ચક્રપાલિતે ગિરનારના સુદર્શન તળાવનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૧૮
- ૫૨૩ (વી. નિ. સં. ૯૯૩)માં આનંદપુરના જિનચલ્યમાં ધ્રુવસેન રાજા સમક્ષ ‘દ્વંધપસૂર’ની પહેલી વાચના થઈ : ૬૩
- ૫૭૫ પહેલાં શ્રીહરિગુપ્તાચાર્ય વિદ્યમાન હતા : ૧૫૫
- ૫૭૬ થી ૬૦૬ (વલભી સં. ૨૦૦ થી ૨૩૦)માં વલભીમાં ધ્રુવસેનનું રાજ્ય હતું : ૧૧૪
- ૫૮૪ (વલભી સં. ૨૦૮)માં ધ્રુવસેનના યુવરાજ પુત્રનું આનંદપુરમાં મૃત્યુ થયું : ૧૧૪
- ૬ ટી શતાબ્દી જેટલું પ્રાચીન મંડેરનું એક ખાલી મંદિર જણાય છે : ૭૧
- ૬૦૯ માં કાશ્મીર દેશના નિવાસી અજિત અને રત્ન નામના શ્રેણીઓએ ગિરનારનો ઉદ્ધાર કર્યો : ૧૧૭, ૧૨૧
- ૬૧૧ થી ૬૨૬ (વલભી સં. ૨૩૫ થી ૨૫૦)માં વલભીપુરમાં યુદ્ધસેન નામે પ્રતાપી રાજા થયો : ૧૧૫
- ૬૬૭ (વલભી સં. ૨૯૧)માં વલભીમાં રાજા શિક્ષાદિવના સમયે શ્રીજિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણે વિશેષાવશ્યક—ભાષ્ય’ની રચના કરી : ૧૧૫
- ૬૮૨ નો શિલાલેખ વસંતગઢથી મળી આવ્યો છે : તેનાથી જણાય છે કે ભિન્નમાલના વર્માલાત રાજાના સમયે વસંતગઢમાં ક્ષેમાર્થા—ખીમેલ દેવીનું મંદિર સત્યદેવે બંધાવ્યું : ૨૩૫
- ૬૮૫ માં ધ્વજગુપ્ત જ્યોતિષીએ ‘સ્તુતિઆર્ય’ સિદ્ધાંત’ની રચના શ્રીમાલમાં કરી : ૧૭૭
- ૬૯૭ (ઈ. સ. ૬૪૦)ની આસપાસ ચીનીયાત્રી હુએનસાંગ ભારતની યાત્રાએ આવ્યો ત્યારે તેણે વલભીને ક્ષા—લા—પીના નામે નોંધી છે : ૧૧૫
- ૭ મી સદી સુધી ચિરપાલધરુના વંશજોએ થરાદમાં રાજ્ય કર્યું : ૭૪૦
- મી સદીમાં વલભીપુર ઔઠ વિદ્યાનું મોટું કેન્દ્ર હતું : ૧૧૫
- મી સદીમાં શ્રીશિવચંદ્ર ગણિ શ્રીમાલમાં જિનવંદન નિમિત્તે આવ્યા ત્યારે શ્રીમાલમાં જિનમંદિર વિદ્યમાન હતું : ૧૫૫
- મી સદીમાં પ્રતિહારવંશી નાહડરાય—નાગભટ્ટ થયો : ૧૬૨
- મી સદીમાં ‘શિશુપાલવંશ’ મહાકાવ્યના કર્તા માધનો શ્રીમાલમાં જન્મ થયો : ૧૭૭
- મી સદીની કેટલીક જિનપ્રતિમાઓ ભિન્નમાલના શ્રીશાંતિ—જિનાલયમાં જણાય છે : ૧૭૯
- મી સદીમાં દામોદર કવિએ રચેલા ‘કુટિનીમતમ’ નામના કાવ્યગ્રંથમાં આણનું વર્ણન કરેલું છે : ૨૮૮
- મી સદીમાં વરમાણુનું સૂર્યમંદિર બંધાવાનું વિદ્વાનોનું માંતવ્ય છે : ૩૦૭
- ૭—૮ માં સૈકામાં ભરૂચમાં જયભટ્ટ પહેલો રાજા હતો : ટિં ૨૬
- મી સદીમાં જલોરમાં જૈનોની બહોળી વસ્તી અને ધણાં જિનમંદિરો વિદ્યમાન હતાં : ૧૫૫

- મી સદીના વચગાળાના સમયમાં શ્રીમાલનું જિનમંદિર પ્રસિદ્ધિ પામેલું હોવું જોઈએ; જેના વંદન નિમિત્તે શિવચંદ્ર ગણિ શ્રીમાલમાં આવ્યા : ૧૭૭
- ૭ મી સદીના અંતમાં કે ૮મી સદીના આરંભમાં માધ કવિ થયાનો નિર્ણય સં. ૬૮૨ના લેખથી થાય છે : ૨૧૦ ૨૩૫
- ૭-૧૦ માં સેકા સુધી થયેલા પ્રભાવશાળી જૈનાચાર્યોએ શ્રીમાલમાં આવીને એ પ્રદેશને જિનમંદિરોથી રમણીય બનાવી દીધો : ૧૭૭
- ૭૦૦ (વીર નિ. સં. ૧૧૭૦)માં શ્રીરવિપ્રભસૂરિએ નાડોલના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી. ૧૫૫
- માં લિખમાલ નગર ફરીથી વચ્ચું : ૧૭૬
- માં શ્રીરવિપ્રભસૂરિએ નાડોલમાં શ્રીનેમિનાથ ભઠ્ઠી પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૫
- ૭૩૩ માં શ્રીજિનદાસગણિએ 'નિશીથચૂર્ણિ'ની રચના કરી તેમાં શ્રીમાલના ૩૫૫ નાણાના ચક્રચૂર્ણી હકીકત નોંધી છે : ૧૭૭
- ૭૪૪ નો પ્રાચીન લિપિનો લેખ ખીડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં વસંતઘટથી લાવેલા એ કાઠિસગિયા પ્રતિમાઓ પૈકી એક ઉપર છે : ૧૫૫, ૨૩૪, ૨૩૬
- ૭૭૦ (ગુપ્ત સં. ૩૯૪)નું વિજયપુરનું તામ્રપત્ર મળે છે : ૬૧
- ૭૯૧ માં શ્રીઉદયપ્રભસૂરિએ લિખમાલમાં શ્રીમાલ બ્રહ્મણો અને પ્રાચ્યાટ બ્રાહ્મણોને જૈન બનાવ્યા : ૧૭૭
- ૮ મા સેકા પહેલાંનું વિજયપુર હોવાનું અનુમાન નીકળે છે : ૬૧
- ૮ મી સદીની એક પ્રતિમા થરાદના ઘર દેરાસરમાં મૌજુદ છે : ૪૧
- મી સદીમાં બંધાવેલ શિવમંદિરના ગુરુ સિદ્ધસેનસૂરિ વિદ્યમાન હતા : ૭૦
- મી સદીમાં ભર્તૃહત રાજા વિદ્યમાન હતા : ૧૫૫
- ભટેવરના કિલ્લામાં ભર્તૃહત રાજાએ ગુહિલવિહાર જિનમંદિર બંધાવ્યું, તેની પ્રતિષ્ઠા બુડાગણિએ કરી : ૧૫૫
- મી સદીમાં લિખમાલમાં કલગુરુઓની સ્થાપના થયાના ઉલ્લેખો મળે છે : ૧૭૭
- ૮-૯ મી શતાબ્દીનો પ્રાચીન લિપિનો લેખ વસંતઘટના ખંડિત જિનાલયના એક પથ્થર પર છે : ૨૩૬
- ૮૦૨ પૂર્વે વિજયપુર ચાવડાઓની સત્તા હેઠળ હતું, તેથી વિજયપુર એ પૂર્વેનું હોવું જોઈએ : ૬૦
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને સોમવારે શ્રીશીલગુણસૂરિએ જૈન મંત્રોથી પાટણ નગરની સ્થાપના કરી : ૫૬
- ૮૦૨ થી સં. ૧૩૫૩ સુધીમાં વનરાજ ચાવડાથી લઈને વાયેલા સારંગદેવ સુધી રાજકારભારીઓનું મંડળ ખાસ કરીને જૈનધર્મી હતું : ૫૬
- ૮૦૩ થી ૮૬૩ (સને ૭૪૬ થી ૮૦૬) સુધી વનરાજ ગુજરાતનો રાજા હતો : ૬૯
- ૮૦૭ માં શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિએ આમ રાજાને બાલ અવસ્થામાં રામસૈન્યપુરમાં જોયો હતો : ૩૯
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ના દિવસે બંધાવેલ શિવમંદિરને મોઢેરામાં દીક્ષા આપવામાં આવી : ૭૦
- ૮૦૮ માં દેવડા હમીરે હમીરપુર વસાવ્યું : ૨૭૬
- ૮૨૧ ના વૈશાખ સુદિ ૩ને સોમવારે વનરાજ ગુજરાલ (પાટણ)ની ગાદીએ ઘેરો : ૫૬
- પ્રાચ્યાટ મંત્રી સામતે હમીરપુરમાં સંપ્રતિરાજો બંધાવેલા જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૭૬
- ઝગભગમાં શ્રીજયાનંદસૂરિના ઉપદેશથી પોરવાડ મંત્રી સામતે ૯૦૦ જિનમંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા તેમાં બ્રાહ્મણવાડાનો પણ નિર્દેશ છે : ૨૭૧
- ૮૨૬ માં આરમો વલભીપુર પર ચડી આવ્યા : ૧૧૫
- ૮૨૬-૮૨૭ (સને ૭૬૯-૭૭૦)માં હાસમખિન અમરૂ તઘલખી તૈકા વાટે ગંધાર આવ્યો : ૨૪
- ૮૨૬ થી ૮૫૬ માં જલોરમાં વલસરાજ રાજ કરતો હતો : ૧૮૮
- ૮૩૦ (સને ૭૮૩) ઝગભગ માં પઠિહાર રાજા વલસરાજના સમયમાં બોશિયાનું મંદિર બંધાવામાં આવ્યું; એમ શ્રીઓઝાજીનું મંતવ્ય છે : ૧૭૪
- ૮૩૫ માં દાક્ષિણ્યચિહ્ન શ્રીઉદયોતતસૂરિએ જાલાલપુરમાં વીરભદ્ર નામના આચાર્યે બનાવરાવેલા ઝગભદ્રેવ પ્રાસાદમાં 'કુવલયમાલા' ગ્રંથની રચના પૂર્ણ કરી : ૧૫૫, ૧૮૮
- શ્રીઉદયોતતસૂરિએ 'કુવલયમાલા' નામનો કથાગ્રંથ પ્રાકૃતમાં રચ્યો; તેની પ્રશસ્તિમાં તેમના ગુરુઓ શ્રીમાલમાં આવ્યા વિશે હકીકત નોંધી છે : ૧૭૭
- ૮૪૫ માં ગૂર્જરપતિ હમીરે વલભીપુરને ભોંયભેંગું કરી નાખ્યું : ૧૧૫, ૧૩૪
- ૮૬૯ (શક સં. ૭૩૪)માં કર્કરાજે એક બ્રાહ્મણને વડોદરાનું દાનપત્ર આપ્યું : ૧૮, ૧૯
- ૮૯૫ નો શિલાલેખ મુંગથલાના સુદ્ધગલેશ્વર મંદિરમાં છે જેનાથી એ ગામ એથીયે પ્રાચીન જણાય છે : ૨૭૯
- ૯ મી સદીમાં લાટેશ્વર સુવર્ણવર્ષ કર્કરાજના રાજ્ય સમયમાં વડોદરાની આસપાસ ૮૪ ગામોમાં અકોટક મુખ્ય નગર હતું : ૧૯
- મી સદીમાં વટેશ્વરાચાર્યે થિરાપદગચ્છની સ્થાપના કરી : ૪૧
- મી સદીમાં યક્ષમહત્તરે ખાટૂમાં જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૧૫૫
- મી સદીમાં કૃષ્ણ નામના વિપ્ર કૃષ્ણ (કણ્ઠ) મુનિ જૈન તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા : ૧૫૬
- મી સદીમાં શ્રીકણ્ઠમુનિના સમયમાં નાગોરમાં અનેક જિનમંદિરો હતાં : ૧૯૮

- મી સદીમાં ગળાણપુર-ગલોર ઉન્નત અવસ્થામાં હવું : ૧૮૮
- મી સદીમાં ગલોરમાં આદિનાથનું ચેત્ય બન્યું : ૧૮૮
- ૯૦૦ માં બિન્નમાલ ત્રીજી વાર લૂટાયું : ૧૭૬
- ૯૦૦-૯૫૦ ના અરસામાં રતિજ ગામ વસ્યું હોય એમ વડી-વંચાઓના આધારે જણાય છે : ૭૬
- ૯૦૨ નો લેખ કરથી ૧ માઇલ દૂર આવેલા કાળા મંદિર નામના ખંડિત જિનાલયમાં રહેલા પરિકરની છટ્ટી ગાદી પર છે : ૨૫૬
- ૯૦૯ માં નાકોડામાં જૈનોનાં ૨૭૦૦ ઘરો હતાં : ૧૮૩
- ૯૧૫ ના ભાદ્રપદ સુદિ ૫ ને બુધવારે શ્રીજ્યોતિષ્ઠસૂરિએ ભોજદેવના રાજકાળમાં 'ધર્મોપદેશમાલા વિવરણુ' નાગોરના જિનાલયમાં રચ્યું : ૧૫૫, ૧૯૮
- ૯૧૭ ના અષાઢ માસની શુકલા પંચમીના દિવસે શ્રીજ્યોતિષ્ઠસૂરિએ નાગોરમાં શ્રીમહાવીર જિનની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૬
- શ્રીકણ્ઠ મુનિએ નાગોરમાં પોતાના વચનથી નારાયણુ શ્રેષ્ઠીએ બંધાવેલા શ્રીમહાવીર ચેત્યની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૯૮
- ૯૧૮ ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને બુધવારે કંકકુક રાજ્યે જિનમંદિર બંધાવી ધનેશ્વરગચ્છને અર્પણુ કર્યું; એ સંબંધી એક પ્રાકૃત શિલાલેખ ઘટિયાળાથી મળી આવ્યો છે : ૧૫૬, ૧૫૧, ૧૬૨
- ઘટિયાળા ગામથી મળી આવેલા પ્રાકૃત શિલાલેખમાં નાહકરાયનો ઉલ્લેખ છે : ટિ૦ ૩૦૪
- ૯૧૯ (શક સં. ૭૮૪)માં શ્રીશીલાકાચાર્યે 'આચારંગસૂત્ર'ની ટીકા ગાંભૂમાં પૂરી કરી હતી : ૬૯
- ૯૨૭ માં વિજયપુર વસ્યું એમ 'સુધર્મગચ્છ પદાવલી'થી જણાય છે : ૯૧
- ૯૩૭ ના લેખવાળી શ્રીઆદિનાથની ધાતુપ્રતિમા ઘાંધાણીના જિનાલયમાં છે : ૧૫૬, ૧૯૩
- ૯૩૮ માં વીરગણિનો જન્મ થયો અને સં. ૯૯૧ માં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો : ૨૭૮
- ૯૪૦ (હિ. સં. ૩૦૩) અબુલહસન (મહિસદી) નામનો મુસ્લિમ પ્રવાસી ખંભાત આવ્યો : ૧૪
- ૯૫૨ (સને ૮૯૫)ના લેખવાળો એક માનસ્તંભ એશિયાના મંદિરથી ઉત્તર-પૂર્વમાં છે : ૧૭૪
- ૯૫૫ બિન્નમાલ નગરનો ફરીથી સંસ્કાર થયો : ૧૭૬
- ૯૬૧ (શક સં. ૮૨૬)માં 'આવકપ્રતિક્રમણુસૂત્ર' રચાયું : ૭૦
- ૯૬૪ માં શ્રીયશોભદ્રસૂરિ નાહલાઈના પશ્ચિમ દ્વાર બહાર આવેલું શ્રીઆદીશ્વર મંદિર મંત્રશક્તિથી લાવ્યા હતા, એવો શિલાલેખીય ઉલ્લેખ છે અને શ્રીલાવણ્યસમય પથુ નોંધે છે : ૨૨૨, ૨૨૩

- ૯૬૯ માં સંડેરકગચ્છીય શ્રીયશોભદ્રસૂરિને આચાર્યપદવી પાલીમાં આપવામાં આવી : ૧૭૫
- ૯૭૩ માં રાહોડવંશીય વિદ્યઞ્ચ રાજ્યે શ્રીવાસુદેવાચાર્યના ઉપ-દેશથી હથુંડીમાં જૈન મંદિર બંધાવ્યું અને કંટલુંક દાન આપ્યું : ૧૫૬, ૧૫૮, ૨૦૮, ૨૦૯
- ૯૯૨ માં શ્રીસિદ્ધર્ષિ આચાર્યે 'ઉપમિતિલવપ્રપંચાકથા' નામનો વિશાળકાય ગ્રંથ બિન્નમાલમાં રચ્યો : ૧૭૭
- ૯૯૪ માં ટેલીગામના પાદરમાં શ્રીઉદ્દિઘોતનસૂરિએ ૮ શિળોને આચાર્યપદવી આપી : ટિ૦ ૩૯
- ૯૯૬ ના મહા વદિ ૧૧ ના શિલાલેખમાં હથુંડીના જિનમંદિર માટે મમ્મટરાજ્યે વિદ્યઞ્ચરાજનાં દાનોમાં ઉમેરો કરીને દાન આપ્યું : ૨૦૭, ૨૦૮
- ૯૯૬ થી ૧૦૫૩ સુધીનો હથુંડીના રાજવંશનો સ્પષ્ટ ઇતિહાસ હથુંડીનો શિલાલેખ આપે છે : ૨૦૯
- ૯૯૭-૧૦૩૦ (ઈ. સ. ૯૪૦-૯૮૨) સુધી રા'આહરિધુ જૂના-ગઢનો રાજવી હતો, તેણે ઉપરકાટનો કિલ્લો બંધાવ્યો : ૧૧૮
- ૧૦ માં સૈકાથીપે પ્રાચીન નાહલાઈમાં ગામ બહાર આવેલું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર છે : ૨૨૧
- મા સૈકાથીપે પ્રાચીન કર થી ૧ માઇલ દૂર આવેલું કાળા મંદિર નામનું ખંડિત જિનાલય હોલું જોઈએ : ૧૫૬
- મા સૈકાથીપે પ્રાચીન જુદી જુદી જાતનાં શિલ્પો એશિયાના મંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૧૭૪
- ૧૦ મી સદીમાં વીરગણિ ધરાદ આવ્યા હતા : ૪૧
- મા સૈકાના શ્યામ ચારસની પ્રાચીન ચોવીરી અમદાવાદ શેખના પાડાના શ્રીપાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૧૧
- મી સદીના સ્તંભો મંડોરના જૈન મંદિરના ખંડિયેરમાં વિદ્યમાન છે : ૧૬૨
- મી સદીમાં કિરાડૂમાં જૈન મંદિરો અને જૈન વસ્તી સારા પ્રમાણમાં હશે : ૧૮૩
- મા સૈકા લગભગમાં ખેડનગર વેરાન બન્યું હશે (ટિ૦) : ૧૯૭
- મા સૈકામાં રાજધાનીનું હથુંડી ગામ મોટું અને સંપન્ન હશે એમ શિલાલેખીય હકીકતોથી જણાય છે : ૨૦૯
- મા સૈકામાં ષંડેરકગચ્છની ઉત્પત્તિ સાંડેરાવ ગામના નામ ઉપરથી થયેલી છે : ૨૧૨
- મા સૈકાનું નાહલાઈના જોખલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા સોગટિયા પાર્શ્વ જિનાલયનું સ્થાપત્ય જણાય છે : ૨૨૪
- મા સૈકાનાં શિલ્પો નાહલાઈના જોખલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૩૪
- ૧૦-૧૧ માં સૈકાના પ્રાચીન લિપિના લેખોવાળી ૨૩ જિન-પ્રતિમાઓ વસંતગઢથી લાવવામાં આવી તે પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે : ૨૩૪

- મા સંક્રામાં શ્રીમાલ્યામંથી ૧૮૦૦૦ શ્રીમાલીઓ ચાલ્યા ગયા : ૧૭૮
- ૧૦૦૦ લગભગમાં હમીરપુરનું શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય બંધાયું હશે એમ જણાય છે : ૨૭૬
- જેટલું પ્રાચીન મેડાનું જિનાલય લાગે છે : ૨૯૫
- ૧૦૦૬ ના લેખવાળી મૂર્તિ અકાટામાંથી મળી આવી છે : ૧૮
- ૧૦૦૭ માં શ્રીજયપ્રભસૂરિએ ભિલવાલમાં પરમારવંશના સહિત સોમકરણ અને તેના વંશજોને જ્ઞેન બનાવ્યા : ૧૮૧
- ૧૦૧૦ થીયે પ્રાચીન રામસેનનું જિનમંદિર હોવાનું સૂચિત થાય છે : ૩૯
- ૧૦૧૦ માં શ્રીસવદેવસૂરિએ રામસેનપુરમાં શ્રીઋષભદેવ બં ના ચૈત્યમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ બં ની પ્રતિષ્ઠા કરી અને ચંદ્રાવતીમાં મંદિર બંધાવનાર કુંકણ મંત્રીને દીક્ષા આપી : ૩૯, ૧૫૬
- માં શ્રીયશોભદ્રસૂરિએ ચોરારી વાઠો ક્યાં : ૨૨૮
- લગભગમાં કુંકણ મંત્રીએ ચંદ્રાવતીમાં જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. ૨૭૮
- ૧૦૧૬ માં ઓસિયા માતા સુમસત્ર થઈ અને ઓશવંશની સ્થાપના થઈ : ૧૭૩
- ના લેખવાળી ધાતુપ્રતિમા ઓશિયાની ધર્મશાળાનો પાયો ખોદવાં મળી આવેલી તે કલકત્તાના નં. ૪૮ ઇડિયન મીસર સ્ટ્રીટ ધર્મતલાના જ્ઞેન મંદિરમાં બિરાજમાન છે : ૧૭૪
- નો એક શિલાલેખ ભિલમાલના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂળના ના પરિકર ઉપર છે : ૧૭૮
- ની સાલના પરિકર જેટલી પ્રાચીન પ્રતિમા ભિલમાલના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂળનાયકની જણાતી નથી : ૧૭૯
- ૧૦૧૩ નો એક શિલાલેખ ઓશિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે તેમાં જણાવ્યું છે કે, જિન્દક અથવા તેના પુત્ર ભુવનેશ્વર શ્રાવક ફરીને મંડપ કરાવ્યો : ૧૭૪
- ૧૦૧૭ ના મહા વદિ ૮ ના દિવસે સંપ્રતિએ વેળુની બનાવેલી મૂર્તિ ૧૧૬૪ વર્ષ સુધી જમીનમાં રહ્યા બાદ નીકળી આવી તેની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૭૩
- માં ઓશિયામાં ઓહડસાએ વીરપ્રાસાદ બનાવ્યો : ૧૭૩
- માં ઓશિયાના મહાવીર જિનાલયનો સંભવતઃ છૂંચોડકાર થયો હોય એમ એ મંદિરમાંથી મળી આવતા શિલાલેખોથી જણાય છે : ૧૭૪
- નો એક ખંડિત લેખ નાણા જ્ઞેન મંદિરના આરણ્ય ઉપર છે : ૨૩૧
- ૧૦૨૭ થી સં. ૧૬૫૯ સુધીના શિલાલેખો નાણાના જિનમંદિરમાંથી મળે જ છે : ૨૩૦

- ૧૦૨૪ ના અષાઠ સુદિ ૬ ના દિવસે વિષ્ટિતકુલના ગોષ્ઠીઓએ કેરના ડાળા મંદિરમાં શ્રીમહાવીરનું ચિત્ર બરાવ્યું, તે અત્યારે દીવાણના જિનાલયમાં છે : ૨૫૬
- માં ચંદ્રાવતીમાં કૃષ્ણરાજ નામે રાજા હતો; જેનો કેર-દીવાણા વગેરે પર અધિકાર હતો : ૨૫૬
- ૧૦૩૩ માં ચામુંડરાજ (સોલંકી)એ વરુણશર્મા-વડસમાના એક ક્ષેત્રનું જ્ઞેન મંદિરને દાન કર્યું : ૫૭
- ૧૦૩૪ ના લેખવાળો ૩૫ રતનનો ઘંટ અખરાના જ્ઞેનમંદિરમાં છે : ૧૩૮
- ૧૦૩૫, ૧૦૮૮, ૧૨૩૪, ૧૨૫૯, ૧૩૩૮, ૧૪૯૨, ૧૫૧૨, ૧૫૩૪, ૧૫૩૯, ૧૬૧૨, ૧૬૮૩, ૧૭૫૮ ના લેખો ઓશિયાના શ્રીમહાવીર મંદિરની મૂર્તિઓ અને સ્તંભો ઉપરથી મળી આવે છે : ૧૭૪
- ૧૦૪૩ માં મૂળરાજે વઢિયાર પ્રદેશના મંડલીના મૂળનાથ મહાદેવને મોટરો પાસેનું કંબોઈ ગામ દાનમાં આપ્યું એવું દાનપત્ર મળે છે : ટિં ૫૦
- માં મૂળરાજે શ્રીરથલ (સિદ્ધપુર) દાનમાં આપ્યાનું એક તામ્રપત્રમાં જણાવેલું છે : ૬૬
- ૧૦૪૫ (શક સં. ૯૧૦)માં ભરૂચના મૂલવસતિમાં ત્રણ જિનપ્રતિમાઓ ભરાવી એ વિશેનો લેખ : ૨૭
- ૧૦૪૯ માં બંડારીઓના મૂળ પુરુષ નાડોલના રાજા લાખણસીના પુત્ર દાદારાવને શ્રીયશોભદ્રસૂરિએ જ્ઞેનધર્મની દીક્ષા આપી : ૨૨૫
- ૧૦૫૩ ના માધ સુદિ ૧૩ ને રવિવારના લેખમાં વિદગ્ધ રાજાએ હ્યુંડીમાં બંધાવેલા જિનોલયનો છૂંચોડકાર કરાવ્યાની હકીકત છે : ૧૫૬, ૨૦૭, ૨૦૮
- ૧૦૬૦ ની સાલના ઉલ્લેખવાળો પાળિયો સીકરામાં છે : ૧૪૬
- ૧૦૬૪ ના લેખવાળી પુંડરીકજીની મૂર્તિ શત્રુંજયના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરમાં પેસતાં ગયા હાથ તરફ બીજે માળે જવાના માર્ગની પાસેની ઉત્તરાભિમુખ દેરીમાં છે : ૧૦૫
- ૧૦૭૦ (વીર નિં. સં. ૬૦૦) માં નાહડરાયે નાડોલ અને સાચોર આદિમાં જ્ઞેન મંદિરો બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી એમ 'વિવિધતીર્થકલ્પ' ઉલ્લેખે છે, તે સંવત્ વિક્રમીય હોય તો જ શિલાલેખમાં નિર્દિષ્ટ નાહડરાય એક હોવાનું સંભવિત અને : ટિં ૧૬૨
- માં કવીશ્વર ધનપાલે 'નિલકમંજરી' નામની સંસ્કૃત નવલકથા રચી : ટિં ૩૦૪
- ૧૦૭૩ માં પાટણમાં પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૦૭૪ ના વૈશાખ સુદિ ૪ ના લેખવાળી એક ધાતુમૂર્તિ મેડાના જિનમંદિરમાં મૌલુદ છે : ૨૯૫
- ૧૦૭૬ અને તે પછીની સાલના કુલ ૬ લેખો વરમાણના સુધર્મમંદિરમાંથી મળે છે એ ઉપરથી એ ગામ એથીયે પ્રાચીન મનાય : ૩૦૭

૧૦૭૮ થી ૧૧૧૦ સુધી યુગરાતનો અમલ કરનારા ગૂર્જરનરેશ ભીમદેવના મંત્રી વિમલશાહ હતા : ૨૮૮

૧૦૮૦ (ઈ. સ. ૧૦૨૪) માં મહમ્મુદ ગિઝનીએ સોમનાથ મંદિરનો ખ્વંસ કર્યો : ૧૩૪

—માં ગિજનીપતિ મ્યેચરરાજ્યે યુગરાતમાં વિનાશ વેર્યો ત્યાં સુધી કવીશ્વર ધનપાલ હયાત હતા : ટિં ૩૦૪

—માં શ્રીચુદ્ધિસાગરસ્વરિએ 'ચુદ્ધિસાગર' નામના વ્યાકરણની રચના કરી : ટિં ૧૮૮

—શ્રીજિનેશ્વરસ્વરિએ જલોરમાં 'અષ્ટકસંગ્રહ' ઉપર ટીકા રચી : ટિં : ૧૮૮

૧૦૮૧ થીયે પ્રાચીન કોરટાનું તીર્થમંદિર હોલું જોઈએ : ૨૨૮

૧૦૮૧ માં ધનપાલ કવીશ્વરે રચેલા 'સત્યપુરમંડન-મહાવીર-ત્સાહ'માં ચંદ્રાવતીના ખ્વંસની હકીકત અને કોરટાના તીર્થમંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૨૮, ૨૭૮

૧૦૮૨ માં બાટી દેવરાજે દેવગઢમાંથી પોતાની રાજધાની લોદ્રવામાં ખસી : ૧૭૧

૧૦૮૪ ની ચેત્રી પૂર્ણિમાએ શ્રીપૂર્ણબદ્ધસ્વરિએ રામસેનમાં શ્રીમદ્વલ્લભેય પ્રભુના ખિંબની સ્થાપના કરાવી એવો લેખ રામસેનના મંદિરમાંની ધાતુપ્રતિમાના પરિકરમાં છે : ૩૯, ૪૦

૧૦૮૮ માં વિમળ મંત્રીએ આણુ ઉપર વિમલવસકી નામનું કળામય મંદિર બંધાવ્યું; અને શ્રીધર્મશોષસ્વરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૬, ૫૮, ૨૭૮, ૨૮૮, ૨૯૯

—ના લેખવાળી ખીજ ધાતુપ્રતિમા ઝોશિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે : ૧૭૪

૧૦૯૧ થીયે પ્રાચીન કાસીદ્રા હોવાનું શિલાલેખથી જાણાય છે : ૨૬૧

૧૦૯૧ ના લેખમાં કાસીદ્રાના જૈન મંદિરની ભમતીની એક ટેરી શ્રેષ્ઠી વામને કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૧

૧૦૯૨ ના લેખવાળી અંબિકાની ધાતુપ્રતિમા જૂનાગઢના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે : ૧૨૯

૧૦૯૫ માં શ્રીધનેશ્વરસ્વરિએ 'સુરસુંદરી' નામનો પ્રાકૃત કથાગ્રંથ ચંદ્રાવતીમાં પૂર્ણ કર્યો : ૨૭૮

૧૧ મી સદી પહેલાં છરાવલામાં જૈન મંદિર હતું એમ 'ઉપદેશસંપત્તિ'માં નોંધાયેલી કથાના આધારે જાણવા મળે છે : ૨૯૯

—મી સદી પહેલાં દેવદરનું જિનાલય અનેકું હોલું જોઈએ : ૨૫૨

—મી સદી પહેલાં નાડેલ યુગરાતના અધિકાર હેરાજ હતું : ૨૨૫

—મી સદી પહેલાં કંબોઈ ગામ હોય એવી સાગિતી દાનપત્રના આધારે મળે છે : ૫૦

૧૧ મી સદીમાં ઘાંતીવાઘનું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર અનેકું જાણાય છે : ૩૫

—મી સદીમાં વાદિવેતાલ શાંતિસ્વરિએ ધારાની રાજસભા વચ્ચે મેળવેલા વિજયથી ભોજરાજ્યને જે સાક હમ્મર. રૂપિયા આપ્યા હતા તેમાંથી કેટલાક રૂપિયા ચરાદના મંદિર માટે નોકલ્યા હતા : ૪૧

—મી સદીના જૈન સ્થાપત્યશૈલીના ધૂમટો, ધાંભણા અને છતનું કોતરકામ પાટણની શેખ ફરીફની દરગાહમાં છે : ૬૩

—મી સદીમાં ભારતપ્રવાસે આવેલા અબ્બેડનીએ પ્રભાસ-પાટણના સોમનાથ મંદિરનું વર્ણન કર્યું છે : ૧૩૪

—મી સદીમાં નવાખેડામાં શ્રીસંભવનાથનું મંદિર અનેકું જાણાય છે : ૨૩૦

—મી સદીમાં જૂનાખેડાનું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય અનેકું જાણાય છે : ૨૩૦

—મી સદીમાં કવીશ્વર ધનપાલ માલવાના રાજ્ય ભોજથી ખિજ થઈ સાચોરમાં આવી વસ્યા હતા : ૩૦૪

—મી સદીમાં માલવ દેશના રાજ્યને સાચોર ઉપર ચડાઈ કરી : ૩૦૫

—મી સદીમાં સાચોરના ભંગનો ઉલ્લેખ 'વિવિધતીર્થ-કલ્પમાં' છે તે જ ભંગનો ઉલ્લેખ વિ. સં. ૧૧૩૪ ના લેખમાં કર્યો છે : ૩૦૫

૧૧-૧૨ મી સદીની લિપિવાળો લેખ તુરંગીના ખંડિત જિનાલયના એક પરિકરની ગાદીમાં છે : ૨૬૦

—મી સદીમાં નાણા ગામ જૈનોની જાહોજલાલીથી સમૃદ્ધ નગર હતું : ૨૩૦

—મી સદીની શ્રીઆદીશ્વર ભગવાનની મૂર્તિ વામજમાં છે : ૬૬

—મી સદીમાં મંકા મોટી નગરી હતી : ટિં ૫૫

—મી સદીની કેટલીક ધાતુપ્રતિમાઓ અમદાવાદ-નાગજી બૂધરની પોળના મંદિરમાં છે : ૧૦

—મી સદી અને તે પછીના કાળમાં મારવાડમાં નિર્માણ થયેલાં કે જીર્ણોદ્ધાર પામેલાં જૈન મંદિરોમાંથી શિલાલેખો મળી આવે છે : ૧૫૭

૧૧ મા સૈકાથી સં. ૧૩૩૫ સુધીના ગાળામાં હથુંડીમાં મૂં નાં અષ્ટલહેવને બદલે ભૈ મહાવીરની સ્થાપના થઈ હોવી જોઈએ : ૨૦૯

૧૧-૧૨-૧૩ મી શતાબ્દીના લેખો અમરીના જિનાલયની ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૪૨

૧૧ થી ૧૬ મા સૈકા સુધી ચંદ્રાવતીમાં ધનાઢય જૈનોની સારી વસ્તી અને ઘણાં જિનમંદિરો હતાં : ૨૭૯

૧૧ થી ૧૮ મી સદી સુધી જૈન સંધ કોરટાતીર્થની યાત્રાએ આવ્યા કરતા : ૨૨૮

- ૧૧૦૦ ના લેખવાળી એક પાદુકાની ચોકી ઓશિયાના મંદિરનો છબોંધાર કરતી વેળા મળી આવી હતી : ૧૭૪
- ૧૧૦૧ ની સાલની અગિયો-દેવીની મૂર્તિ જેસલમેરના આચાર્ય-ખેડના ઉપાશ્રયમાં છે : ૧૬૫
-ની સાલનો ઘસાયેલા શિલાલેખ દેલહરના જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૫૨
- ૧૧૦૪ નો એક જ્ઞેન લેખ ટેકરાના સોનાધારી મહાદેવના મંદિરના કોટના ગોખલામાં ગદબના ચિત્રવાળી સરઈ ઉપર છે : ૨૬૮
- ૧૧૦૭ ના શિલાલેખવાળી સપરિકર પંચનીથી મૂર્તિ એરવાડની જમીનમાંથી નીકળી આવી હતી : ૫૩
- ૧૧૦૯ ના વૈશાખ સુદિ ૮ના રોજ સીવેરાના ગોશીઓએ શ્રીશાંતિનાથની મૂર્તિ ભરાવી અને તેની શ્રીશાંત્યાચાર્ય પ્રતિષ્ઠા કરી; એવો શિલાલેખ સીવેરાના જિનાલયના મૂં ના૦ ની ગાદી ઉપર છે : ૨૬૭
- ૧૧૦૯ (૯૦ ?)માં વરમાણના ધાંધલ શેઠને દેવીત્રીગિરિની ગુફામાંથી શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રાચીન મૂર્તિ મળી આવી : ૨૬૯
- ૧૧૧૦ ની સાલના લેખવાળી ધાતુમૂર્તિ અમદાવાદના ઝવેરીવાડના શ્રીઅન્જિતનાથ મંદિરમાં છે : ૪૦
- ૧૧૧૧ પહેલાં બાહરમેર નગર વસી ચૂક્યું હતું : ૧૮૧
- ૧૧૧૧ માં શ્રીઅભયદેવસૂરિએ (નવાંગીવૃત્તિકારે) થાંભણા ગામમાં સેદી નદીના કંઠેથી દિવ્ય મૂર્તિ પ્રગટ કરી : ૧૪
-માં મેગલોએ બિભ્ભાલનો નાશ કર્યો; ત્યારે રાય ગાંગા બિભ્ભાલથી નાસીને બાહરમેર ગયા; એ સમયે ત્યાં પરમારવંશનો દેવડ રાજા હતો : ૧૮૧
- ૧૧૧૨ નો શિલાલેખ અમદાવાદના ઝવેરીવાડની વાક્રજુપોળમાં આવેલા શ્રીઅન્જિતનાથના મંદિરના શ્રીઅન્જિતનાથની કાઉસગિયા ધાતુમૂર્તિ ઉપર છે : ૧૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે શ્રીગુણસાગરસૂરિએ પાવાગઢ ઉપર શ્રીઅબિનંદનજિન અને જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૯, ૨૦
- ૧૧૧૩ ના જ્યેષ્ઠ માસની ૧૪ના દિવસનો લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના થાંભલા પર છે : ૧૨૧
- ૧૧૧૫ ના ચૈત્ર સુદિ ૮ ને રવિવારે (ગિરનાર પર) દેવોનાં જૂનાં દેરાં કાદી નવાં બનાવ્યાં એવો લેખ ટોડ સાહેબને મળ્યો હતો : ૧૨૧
- ૧૧૧૬ ની ધાતુની પ્રાચીન મૂર્તિ અમદાવાદના ઝવેરીવાડની સોદા-ગરની પોળમાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથના મંદિરમાં છે : ૧૧
-ના મહા સુદિ ૧૦નો ખડિત લેખ મડારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયમાં રહેલી એક ધાતુમૂર્તિ ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૧૧૮ ના ઘસાઈ ગયેલા લેખો કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર મંદિરના ગૃહમંડપમાં આવેલા એ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૮૪

- ૧૧૨૦ નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂં ના૦ ના પરિકર ઉપર છે; જેમાં આરાસણા ગામનું નામ આવેલું છે : ૨૮૪
- ૧૧૨૦ થી ૧૧૨૮ સુધીમાં શ્રીઅભયદેવસૂરિએ નવ અંગ ગ્રંથો પર ટીકા રચી હતી : ૯૪
- ૧૧૨૧ નો શિલાલેખ રૂપરના જ્ઞેનમંદિરના મૂં ના૦ ના પયાસનમાં છે : ૫૫
-ના શિલાલેખવાળી સહજ શ્રાવિકાએ ભરાવેલી મૂર્તિ અમદાવાદના દોશીવાડની પોળમાં ગોસાઈજીની પોળમાં આવેલા શ્રીસીમંધરસ્વામીના મંદિરમાં છે : ૧૨
- ૧૧૨૩ માં સાધારણ અપરનામ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિએ 'વિલાસવર્ધ' નામનો પ્રાકૃત ગ્રંથ ધંધુકામાં રચ્યો : ૯૬
- ૧૧૨૪ ના એ લેખો રતિજના જિનમંદિરમાં રહેલા પરિકરની ગાદીઓ ઉપર છે : ૭૬
- ૧૧૨૬ (શક સં. ૯૯૧)નો મૌર્ય રાજા ગોવિંદરાજનો શિલાલેખ ખાનદેશના વાઘલી ગામમાંથી મળ્યો છે : ૧૧૪
-ના વૈશાખ વદિ ૧૧ને શનિવારનો લેખ જમણપુરના જ્ઞેન મંદિરના મૂં ના૦ ની ગાદી ઉપર છે : ૪૬, ૫૧
- ૧૧૨૯ ના શિલાલેખવાળી સુમતિધરની પુત્રીએ ભરાવેલી મૂર્તિ દોશીવાડની પોળમાં ગોસાઈજીની પોળમાં આવેલા શ્રીસીમંધરસ્વામીના મંદિરમાં છે : ૧૨
- ૧૧૩૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ના દિવસે શિવગણે નાંદિયાના જિન-ચૈત્ય પાસે તાવ કરાવી : ૨૪૩
-ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૫ના રોજ શ્રેષ્ઠી દુર્લભે એકસરખા શિલાલેખવાળી એ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ લોટાણુના જિનાલયમાં ભરાવી : ૨૪૫
- ૧૧૩૦ થી ૧૨૧૦ સુધીના શિલાલેખો નાંદિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની ભીત અને સ્તંભો ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૪૩
- ૧૧૩૧ માં સોલકી કળુદેવે લાટને કપ્પજે ક્યું : ૨૬
-ના...વદિ ૨ ને સોમવારનો શિલાલેખ એક આચાર્ય પ્રતિમા ઉપર છે : ૫૧
-ના લેખવાળી ગૃહસ્થમૂર્તિ શત્રુજયમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરની ભમતીમાં છે : ૧૦૫
- ૧૧૩૨ માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનદત્તસૂરિના જન્મથી ધોળકા પવિત્ર બન્યું : ૯૪
-ના કાગણુ સુદિ ૧૦ ને છુધવારનો લેખ કીવરલીના જિનાલયના મૂં ના૦ ની ગાદી ઉપર છે આથી મંદિર અને ગામ એથીયે પ્રાચીન ગણાય : ૨૬૨
- ૧૧૩૪ પહેલાં સાઓરના જિનાલયનો ભંગ થયો એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૬૪

- ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ના રોજ ભદ્રેશ્વરના મંદિરનો શ્રીમાલીઓએ ઉદ્ધાર કરાવ્યાનો લેખ મંદિરના થાંભલા પર છે : ૧૩૯
- ના ફાગણ સુદિ ૭ને ગુરુવારે સાચેરના મહાવીર જિન-મંદિરનો ભંગ થયા પછી તેમાં જ શ્રેષ્ઠી વાચ્છા વગેરેએ શ્રીમહાવીરની કાઉસગિયા મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી : ૨૬૪
- માં ખીમેલના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયના મૂં ના ૦ ની મૂર્તિની અંજનશલાકા શ્રીહેમસૂરિએ કરી, એવો લેખ પરિકર પર છે : ૨૦૫
- માં શ્રીમહાવીર જિનની મૂર્તિ સાચેરના મંદિરનો નાશ થયા પછી સ્થાપન કરવામાં આવી : ૩૦૫
- ના લેખોવાળી ધાતુની એ કાઉસગિયા મૂર્તિઓ અચલ-મઠના ચૌમુખ મંદિરમાં છે : ૨૯૪
- ૧૧૩૪ ૧૩૨૩, ૧૩૫૮ ના લેખો ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરના થાંભલા ઉપર વિદ્યમાન છે : ૧૪૦
- ૧૧૩૫ માં ગિરનારમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનો લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના થાંભલા પર છે : ૧૨૧
- ૧૧૩૮ ના લેખો કુંભારિયાના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાંથી મળી આવે છે : ૨૮૩
- ૧૧૩૯ થી ૧૧૪૬ સુધીના શિલાલેખો કુંભારિયાના શ્રીશાંતિ જિનાલયના ચાર ગોખલાઓ ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૩૯ ના લેખોવાળી એક મૂર્તિ દત્તાત્રીના ખંડિત જિનાલય-માંથી ધવલોના જિનાલયમાં લઈ જવામાં આવી : ૨૮૩, ૩૦૮
- ૧૧૩૯ (૧૧૪૧) માં પાટણમાં દોહદી શેઠની વસતિ-મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૧૪૦ ના પોષ વદિ ૧૪ને સોમવારના ઉત્તરાયણ પર્વને દિવસે કણ્ડેવ મહારાજે ટાકવવી ગામના શ્રી પ્રહુમ્ન મહામાત્યે બંધાવેલ વસતિકાના શ્રીમુનિનાથને આપેલું દાનપત્ર : ટિ૦ ૬૮, ટિ૦ ૬૯
- ૧૧૪૧ માં શ્રીજિનદત્તસૂરિને શ્રીધર્મદેવ ઉપાધ્યાયે દીક્ષા આપી : ૯૪
- ના અષાઠ સુદિ ૯નો શિલાલેખ એરના જિનાલયમાં રહેલી અમિકાદેવીની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૬૩
- માં અચલગચ્છીય શ્રીજયસિંહસૂરિ દત્તાત્રીમાં પધાર્યા હતા : ૨૮૨
- ૧૧૪૩ માં શ્રીવાદી દેવસૂરિને જન્મ મહારમાં થયો : ૩૦૧
- ૧૧૪૩ થી ૧૨૨૬ સુધી શ્રીવાદી દેવસૂરિ વિદ્યમાન હતા : ૯૪
- ૧૧૪૪ પહેલાં લોટાણા ગામ અને તેમાંનું જિનમંદિર હોવાનું નોંધએ એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૪૪
- પહેલાં પાલીમાં શ્રીમહાવીર ચૈત્ય બન્યું હશે એમ શિલાલેખોથી જણાય છે : ૧૭૫
- ૧૧૪૪ ના મહા સુદિ ૧૧ના રોજ પાલીના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી દુર્ગભ અને અજિતે એક મૂર્તિ ભરાવી બિરાજમાન કરી એવો લેખ છે : ૧૭૫
- ૬ વદિ ૪ના રોજ પોરવાડ શ્રેષ્ઠી વાંચની સાથે શ્રેષ્ઠી હિલે ભરાવેલી મૂર્તિને આસદેવે મુદ્ધથી ખરીદી ૧ લેખ લોટાણાના જૈન મંદિરના કાઉસગિયા ઉપર છે : ૨૪૪
- ૧૧૪૫ ના સમયે ધંધુકામાં મોદ-મોદેગચ્છનું જૈન મંદિર મૌળુદ હતું : ૯૬
- કાર્તિકી ૧૫ના દિને ચંગદેવ (શ્રાહ્યમચંદ્રસૂરિ) નો જન્મ ધંધુકામાં થયો : ૯૬
- ના અરસામાં શ્રીપ્રહુમ્નસૂરિશિષ્ય શ્રીદેવચંદ્રસૂરિ ધંધુકામાં પધાર્યા હતા : ૯૬
- ૧૧૪૫, ૧૪૭૫, ૧૬૭૨ ના લેખોવાળી મૂર્તિઓ ત્રાકોલીના જિનાલયના ભોંયરામાં છે : ૨૪૧
- ૧૧૪૬ માં પાટણમાં મહામાત્ય મુન્નલની વસતિ-મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૧૪૭ ની સાલના કૃત્રિમ લેખોવાળી ધાતુમૂર્તિ જ્વેલમેરના કિલ્લા ઉપરના શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૧૬૬
- ૧૧૪૮ માં સોલંકી કણ્ડેવે સચ્ચુક ગામનું તળાવ વ્યાજુ રાખવા માટે ડાબી ગામની કેટલીક જમીન દાનમાં આપી હતી, તેમાં સંડેરનો ઉલ્લેખ છે : ૭૧
- ૧૧૪૯ માં શેઠ લીલાશાહ એશવાલે ખીમેલમાં શ્રીશાંતિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૨૦૪
- ૧૧૫૦ માં શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે સગાળવસાહકા (ખંભાત)માં દીક્ષા લીધી : ૧૪
- ૧૧૫૫ માં સંજ્ઞન શાહે શંખેશ્વરમાં મંદિર બંધાવ્યું : ૪૭, ૪૯
- ૧૧૫૬ ના અષાઠ સુદિ ૧૫ ને સોમવારે જયસિંહદેવે પંજીકના પુત્ર વેલહલે કરાવેલી વાપીને કાંતો વાણીને અને ટાકોવી ગામના મહામાત્ય શ્રીયશોરાજે સ્થાપેલા શ્રીમુનિનાથ દેવને આપેલું દાનપત્ર : ટિ૦ ૬૮, ટિ૦ ૬૯
- ૧૧૫૭ ની સાલના શિલાલેખોવાળાં પ્રાચીન એ પરિકરે સંતેજના જિનમંદિરમાં છે : ૭૬
- ૧૧૫૮ નો એક લેખ ભદ્રેશ્વરના આશાપુરા માતાના મંદિરના એક થાંભલા પર છે : ૧૩૯
- ૧૧૬૧ નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયના એક ગોખલામાં આવેલી પખાસનની ગાદી ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૬૨ નો લેખ બાલીના શ્રીપાર્શ્વનાથના મંદિરના મૂ. ના. ના પરિકર ઉપર છે : ૨૦૬
- ૧૧૬૫ માં મોહવંશીય ખેલા ક્રેષ્ઠીની ધર્મપત્ની બાઈ બીહડાએ ખંભાતમાં સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું બવ્ય મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪
- માં ભરૂચની આમ્રહતવસહીમાં રહીને દેવભદ્રસૂરિ..... (કોઈ આચાર્યે) 'સિરિપાસનાહચરિય' રચ્યું : ૨૮

- માં પાટણમાં શ્રીવીરજિન મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
—નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૬૭ ના ચૈત્ર સુદિ ૧ નો લેખ સેવાડીના જિનાલયના અબ્રહામની ખીણ દેરી ઉપર છે : ૨૧૧
- ૧૧૬૮ માં પાટણમાં સોલાકવસતિ વિદ્યમાન હતી : ૫૭
- ૧૧૭૦ માં ભલધારી શ્રીઅભયદેવસુરિએ મેડતામાં અને છત્રાપલ્લીમાં રહીને 'લવભાવના' નામક સ્વોપજા શ્રુતિવાળો મોટો ગ્રંથ અનાઓ અને મેડતામાં તીરત્વેય અંધાવાચ્યું : ૧૯૭
- ૧૧૭૧ થી પહેલાંનું વાટેડા ગામ અને ત્યાંનું જિનમંદિર હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૫૯
- ૧૧૭૧ ના જેઠ સુદિ ૪ ના રોજ શ્રેષ્ઠી સાંધીરણુના પુત્રે વાટેડામાં મૂ. ના. શ્રીવીરનાથની પ્રતિમા બરાવી : ૨૫૯
- ૧૧૭૨ પહેલાં સેવાડીનું શ્રીમહાવીર જિનાલય અંધવામાં આવેલું એમ શિલાલેખથી સાબિત થાય છે : ૨૧૦
—ધર્મિ પહેલાંનું દેરણા ગામ અને ત્યાંનું જિનાલય હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૬૪
- ૧૧૭૨ માં કટુકરાજે સેવાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલય માટે પ્રતિવર્ષ માટે કેટલુંક દાન આપ્યું, તેનો શિલાલેખ એ મંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૧૫૮, ૨૧૦
—ના કાગળ સુદ ૩ ને શનિવારનો લેખ દેરણાના જિનમંદિરમાં એક પરિકરની ગાદી ઉપર છે. તેમાં દેહલાણા—દેરણાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૪
- ૧૧૭૪ કરતાં પ્રાચીન વઢવાણ હોવું જોઈએ : ૬૬
—ની એક પ્રતિમાના પરિકરલેખમાં વર્ધમાનપુર—વઢવાણનો ઉલ્લેખ છે : ૬૬
—ના તપોભાસ શુકલા દશમીએ મંત્રી આચ્યે વાદી શ્રીદેવસુરિને નાગોરમાં સુરિપદ આપ્યું : ૧૯૮
- ૧૧૭૪, ૧૧૭૮, ૧૨૦૧ ના પ્રતિમાલેખો જે પાલીના નવલખા પાર્શ્વ જિનાલયમાંથી મળી આવે છે તેમાં આ મંદિરના મૂળનાયક શ્રીમહાવીરનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૭૫
- ૧૧૭૪ થી ૧૨૨૬ માં વાદી શ્રીદેવસુરિના સત્તાકાળમાં કુંભારિયાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૮૫
- ૧૧૭૫ માં શ્રીમાલમાં દુકાળ પડ્યો : ૫૭
—ના વૈશાખ વદિ ૧ ને શનિવારે જલોરના શ્રીસુવિધિનાથ ચૈત્યના ગોખલાના આરણ્ય કરાર્યા : ૧૯૦
- ૧૧૭૬ ના લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના ગૂઢમંડપમાં રહેલી એ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૧૭૭ નો એક લેખ વાવના જૈન મંદિરમાંની એક પ્રતિમાના પરિકર ઉપર છે : ૪૨
- ૧૧૭૮ ની સાલનો એક લેખ પાલીના નવલખાના જૈન મંદિરમાં છે તેમાં પલ્લિકા નામ નોંધવું છે; જેથી પાલી ગામ એ પહેલાંનું મનાય : ૧૭૫
—ના કાગળ વદિ ૧૧ ને શનિવારે પાલીના મહાવીર મંદિરમાં શ્રેષ્ઠી દેવચંદ્ર અને હેમચંદ્રે શ્રીઋષભદેવની મૂર્તિ બરાવી બિરાજમાન કરી, એવો લેખ છે : ૧૭૫
- ૧૧૮૦ નો લેખ કીવરલીના જિનાલયના ગૂઢમંડપના થાંભલાની કુંભી ઉપર છે : ૨૬૨
- ૧૧૮૧ માં શ્રીધર્મધોપસુરિએ કુલોધિમાં શ્રીપાર્શ્વજિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૫૬
—માં શ્રીધર્મધોપસુરિએ દિગંબર મહાવાદી ગુણચંદ્રને હારવી વિજ્યાપતાકા મેળવી : ૧૯૬
—માં કુલોધિમાં શ્રીઋષભસુરિશિષ્ય શ્રીધર્મધોપસુરિએ તીર્થ—જિન મંદિરની સ્થાપના કરી : ૧૯૬
—ના અપાડ સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારે શ્રીશાલિભદ્રસુરિએ નાડોલના જિનમંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૫
—ના જેઠ સુદિ ૪ નો લેખ વાટેડાના જિનાલયમાં મૂ. ના. ના પરિકરની ગાદી ઉપર છે : ૨૫૯
- ૧૧૮૬ અને ૧૩૪૩ ના બે ઐતિહાસિક શિલાલેખો ગિરિવરમાં આવેલા પાટનારાયણના મંદિરમાં છે, એ ઉપરથી એ ગામ એ સાલ કરતાં પ્રાચીન હોવું જોઈએ : ૨૮૨
- ૧૧૮૫ માં મહામાત્ય સત્તજન શ્રેષ્ઠીએ ગિરનાર ઉપરના અસલના કાષ્ટના મંદિરના સ્થાને પથ્થરનું મંદિર અંધાવ્યું : ૫૮, ૧૧૭, ૧૨૧
—માં સત્તજન શેઠે ગિરનારમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો અને તેમણે જ રાંધેશ્વરનું મંદિર જીર્ણ થતાં નવેસર અંધાવ્યું : ૪૯
- ૧૧૮૭ પહેલાંનું નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલું આદીશ્વર મંદિર છે : ૨૨૩
—ના અપાડ સુદિ ૭ ને શનિવારે સેસલીમાં દાક્ષ પાર્શ્વનાથ બ. નું મંદિર સંધવી માંડણે અંધાવેલું છે : ૨૧૧
—ના કાગળ સુદિ ૧૪ ને ગુરુવારનો લેખ નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરમાં છે : ૨૨૩
- ૧૧૮૮ માં લખાવેલી એક હસ્તલિખિત તાડપત્રીય પોથીની પ્રશસ્તિમાં હારીજ ગામનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૫૧
- ૧૧૮૯ ના નાનરેણા ગામના મંદિરની મૂર્તિના લેખમાં વટપાલી ગચ્છનો ઉલ્લેખ છે : ૮૭, ૮૮
- ૧૧૮૯, ૧૨૦૦, ૧૨૦૨ ના લેખો નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરમાં છે; તેમાં રાયપાલ રાઘવના સમયમાં મંદિરને અપાયેલા દાનોની વેગત છે : ૨૨૩
- ૧૧૯૦ માં જલકાગચના શ્રીજિનચંદ્રસુરિએ યશોનાગની વસતિમાં રહીને આરંભેલી દેવેન્દ્રગણિ અપરનામ નેમિચંદ્રસુરિકૃત

- ‘આખ્યાનમણિકાશની શક્તિ’ ધોળકાની અચ્ચુપતની વસ-
તિમાં રહીને પૂર્ણ કરી : ૯૪
- ૧૧૯૧ માં શેઠ ધાંધલે કુરાવલામાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભ. નું મંદિર
બંધાવી શ્રીઅનિતસરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૯૯
- ૧૧૯૩ ના દિવાળીના દિવસે શ્રીચંદ્રસુરિએ ‘શ્રીમુનિસુવ્રતચરિત’ પૂર્ણ
કયું : ૧૪, ૨૧, ૯૪
- ૧૧૯૪ પહેલાં બલોરમાં શ્રીમહાવીર ચૈત્ય બંધવામાં આવ્યું : ૧૮૯
- ૧૧૯૪ માં એકી વિબંધ બલોરના શ્રીમહાવીર ચૈત્યમાં કંઈકે
કરાવ્યું : ૧૮૯
- ૧૧૯૪, ૧૨૩૯, ૧૨૬૮, ૧૩૨૦, ૧૩૨૩ ની સાલના જૈન
શિલાલેખો બલોરના જૂના તોપખાનામાંથી મળી આવે
છે : ૧૮૯
- ૧૧૯૫ નો એક લેખ ભદ્રેશ્વરના ચોખંડા મહાદેવના મંદિરની
ડહીલીના ઓટલા પર છે : ૧૩૯
- ના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ગુહિલવંશીય રાણા ઝંઙ-
રણના પુત્ર રાજદેવ પોદિયાઓના મળતા કરમાંથી ૧/૧૦ ભો-
ભાગ અહીંના જિનમંદિરને આપતો હતો : ૧૫૮
- ના આસો વદિ ૧૫ ને મંગળવારનો લેખ નાડલાઈમાં
આવેલી બદવાની ટેકરી પરના મંદિરમાં છે : ૨૨૪
- ૧૧૯૭ ના વૈશાખ વદિ ૩ ના દિવસના લેખવાળી એક આચાર્ય-
પ્રતિમા સાંકેરાવના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૨૧૨
- ૧૧૯૮ નો લેખ સીવેરાના જિનાલયમાંથી મળ્યો છે, તેમાં
સીવેરક-સીવેરાનો ઉલ્લેખ હોવાથી એ ગામ અને
જિનાલય એથીયે પ્રાચીન હોય એમ જણાય છે : ૨૬૬
- ૧૧૯૮ અને ૧૨૨૫ ના લેખોવાળી બે પ્રતિમાઓ સીવેરાના
જિનાલયમાં છે : ૨૬૭
- ૧૧૯૯ માં શ્રીલક્ષ્મણસુરિએ ‘સુપાસનાહચરિય’ પ્રાકૃતમાં રચ્યું.
દિ. ૯૪
- ૧૧૯૯ (૧૧૮૮)ના કાગળ સુદિ ૧૦ ના રોજ ફલોધિના
જિનાલયમાં શ્રીવાદી દેવસુરિએ જિનમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરી
: ૧૯૬
- ૧૨-મા સૈકાથીયે પ્રાચીન બંધુકા હોય એમ જૈન ગ્રંથોની
નોંધ પર થી જણાય છે : ૯૬
- મા સૈકા કરતાં ફલોધિ ગામ પ્રાચીન છે : ૧૯૬
- મા સૈકા કરતાં મેડતા પ્રાચીન છે : ૧૯૫
- મા સૈકાથીયે પ્રાચીન ખીમેલ ગામ હોય એમ જણાય
છે : ૨૦૪
- મી શતાબ્દી પહેલાંનું નીતોડાનું જિનાલય હોય એમ
જણાય છે : ૨૫૩
- મા સૈકાથીયે પ્રાચીન રોહિડા હોવાનું શિલાલેખોથી
જણાય છે : ૨૫૮
- ૧૨ મા સૈકામાં શ્રીવીરગણિનો જન્મ સંભવત : આ (વડોદરા)
નગરમાં થયો હતો : ૧૮

- મા સૈકામાં ભરૂચના એક ખીબ જૈન દેવપ્રસાદનો
ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૭
- મા સૈકાની જણાતી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ ઘાંતી-
વાડાના ઉપાશ્રયના એક ગોખલામાં છે : ૩૬
- મા સૈકામાં ભોરોલનું જિનમંદિર બંધાયેલું કહેવાય
છે : ૪૪
- મી શતાબ્દીમાં ઉંઝાનું શ્રીકૃષ્ણનાથ ભનું મંદિર
બંધાયું હોય એમ જણાય છે : ૬૬
- મા સૈકા લગભગમાં ઘોળકા વર્યું હોવું જોઈએ : ૯૪
- મી (ઈ. સ. ૧૧મી) શતાબ્દીની શરૂઆતમાં
પુરણ (નહિ પણ કરણ) નામના ગુજરાતના રાજ્યએ
ગિરનાર પર શ્રીનેમિનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું એમ
ડો. કાઉએ પોતાના લેખમાં નોંધે છે : ૧૨૧
- મા સૈકા સુધી ભદ્રેશ્વરનો ઇતિહાસ બંધારામાં છે : ૧૩૯
- મી સદી જેટલું પ્રાચીન તારંગાના મુખ્ય મંદિરનું
શિખર જણાતું નથી : ૧૪૮
- મા સૈકામાં મલધારી શ્રીઅભયદેવસુરિએ હળરો પ્રાક્ષણો
અને કડમડ યજ્ઞને પ્રતિબોધી મેડતામાં વીરબ્રહ્મનું ચૈત્ય
કરાવ્યું : ૧૫૬
- મી સદીમાં જૂનું ખાંબેર સમૃદ્ધ અને આબાદ નગર
હતું : ૧૮૧
- મી સદીમાં ભાંડવપુરનું જિનાલય અનેહું હોવું જોઈએ
એમ એક ઘસાઈ ગયેલા શિલાલેખથી જણાય છે : ૧૯૩
- મા સૈકામાં શ્રીવાદી દેવસુરિના ઉપદેશથી ફલોધિમાં
જિનમંદિર બંધાવ્યાના ઉલ્લેખો મળે છે : ૧૯૬
- મા સૈકામાં વાદી શ્રીદેવસુરિ નાગોરમાં આવ્યા ત્યારે
અણોરાજે સ્વયં તેમનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું હતું : ૧૯૯
- મી શતાબ્દીમાં પલ્લીવાલ જૈનો ખાસ કરીને જૈન
શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનધર્મ પાળતા હતા : ૨૦૧
- મી સદીમાં અબ્બેરમાં અજયદેવે દુર્ગ બંધાવી પોતાના
નામે નગર વસાવ્યું : ૨૦૩
- મી શતાબ્દીના લેખો કરથી ૧ માઈલ દૂર આવેલા
કાગા મંદિર નામના ખંડિત જિનાલયના ચાર સ્થંભો
ઉપર છે : ૨૫૬
- મા સૈકાની સ્થાપત્યરચના આમથરાના જિનમંદિરની
જણાય છે : ૨૬૨
- મી સદીના નાણાકીયગચ્છના પ્રતિમાલેખો મળે છે :
૨૩૦
- મા સૈકાના અંતમાં પલ્લીવાલ વરદેવ શાહ ના
શ્રદ્ધાળુ શ્રાવકનો વિશાળ પરિવાર નાગોરમાં વસતે
હતો : ૨૦૦

૧૨-૧૩ મા સૈકાથી પ્રાચીન વીરવાડા ગામ હોવું જોઈએ : ૨૬

- મા સૈકામાં એર ગામમાં જૈન વસ્તી સારી હશે એમ કાગે છે : ૨૬૩
- મા સૈકાનું પ્રાચીન ગિરનાર પરનું અગ્નિદાદેવીનું મંદિર છે : ૧૨૮
- મી શતાબ્દીનો લેખ સેરિસાના ખંડિત મંદિરમાંથી મળી આવેલા એક કાઉસગ્રાયા ઉપર હોય એમ જણાય છે : ૭૯
- મી સદીનાં પ્રાચીન પરિકરે અને ગાદીઓ રાતેજના જિનમંદિરના મૂળ ગભારામાં છે : ૭૬
- મા સૈકા પછી મારવાડના રાજકારણમાં મુસ્લિમોના કારણે પલટો આવ્યો : ૧૫૯
- ૧૨ થી ૧૪ મી સદીની પ્રતિષ્ઠિત થયેલી મૂર્તિઓ ઉંઝામાં બ. કુંથુનાથના મંદિરમાં છે : ૬૬
- મી શતાબ્દીના લેખવાણી ધાતુમૂર્તિઓ સિરોહીના બીજા શ્રીનૃપજિનનાલયના એક ભોંયરામાં છે : ૨૪૮
- ૧૨ થી ૧૫ મા સૈકા સુધી ધોળકામાં બનેલી ઐતિહાસિક ઘટનાઓથી અહીં જૈનોની ભારે જાહેજલાલી હોવાનું જણાય છે : ૯૪
- ૧૨ થી ૧૭ મા સૈકાના લેખો નાના પોશીનાના જિનમંદિરની મૂર્તિઓ ઉપરથી મળે છે : ૯૦
- મા સૈકાની જિનપ્રતિમાઓ નાંકાડાના જિનાલયના ભોંયરામાં છે : ૧૮૪
- ૧૨ થી ૧૮ મી સદી સુધીના શિલાલેખો ધરાદનાં મંદિરોમાંની મૂર્તિઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૪૧
- મી સદીના લેખો બિજમાલમાં શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં આવેલી ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૧૭૮
- મી સદી સુધીમાં કોરટામાં જૈનેતર સ્થાનો બનેલાં પણ ઘણાં છે : ૨૩૦
- ૧૨૦૦ પહેલાંનું નીતોડાનું જિનમંદિર હોલું જેઈએ : ૨૫૪
- ૧૨૦૦ નો શિલાલેખ નીતોડાના જિનાલયના મુ. ના. ના પરિકરની ગાદી પર છે : ૨૫૩
- માં પૃથ્વીપાલે (મંત્રીએ) ચક્રેશ્વરી દેવીની મૂર્તિ બરાવી એવો લેખ છે : ૨૯
- લગભગ સુધીમાં શ્રીમાલતી ઘણી વરતી પાટણ અને ગુજરાતના ગામોમાં આવી વસી ગઈ : ૫૭
- પછી દ્વારકા વેષ્ણુવ તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું : ૧૩૦
- ૧૨૦૧ ના લેખવાણો ચતુર્વિંશતિપટ્ટ ધોળકાના શ્રીસુમતિનાથ મંદિરમાં છે : ૯૫
- ના જેઠ વદિ ૩ ને રવિવારે પાલીના મહાવીરચૈત્યમાં મંત્રી પૃથ્વીપાલ શ્રીઅનંતનાથ ભંજુ જિનયુગલ કરાવ્યું એવો લેખ છે : ૧૭૫
- માં આણુના વિમલવસહીની દશમી દેરીનો ઉદ્ધાર શ્રેષ્ઠી હેમરથ અને દશરથે કરાવ્યો : ૨૬૦

- ના બાદરવા સુદિ ૧૦ને સોમવારે શ્રેષ્ઠી નીખા અને ભેપાએ નાંદિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં સ્તંભ કરાવ્યો એવો લેખ એ મંદિરમાં છે : ૨૪૪
- ૧૨૦૨ નો રાજ્ય યશોધવલનો શિલાલેખ અબરીની એક વાવમાં છે : ૨૪૧
- ૧૨૦૩ ના વૈશાખ સુદિ ૧૨ ને સોમવારના લેખવાણી જે કાપોત્સગરસ્થ જિનપ્રતિમાઓ નાણુના જૈન મંદિરમાં છે : ૨૩૨
- ૧૨૦૪ માં શ્રીવાદી દેવસરિએ ફલોધિમાં શ્રીપાર્શ્વ જિનમંદિર અને આરસણામાં શ્રીનેમિ જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠાઓ કરી : ૧૫૬
- ના મહાસુદિ ૧૩ ને શુક્રવારે ફલોધિના જિનમંદિરના કળશ-ખજનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું : ૧૯૬
- ના લેખવાણું એક તોરણ કુંભારિયાના શ્રીનેમિ જિનાલયની ભમતીમાં પડેલા અવશેષોમાં છે : ૨૮૭
- ૧૨૦૪ થી ૧૨૦૬ સુધીમાં મંત્રી પૃથ્વીપાલે આણુના વિમલવસહી મંદિરની ઘણીખરી દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૯૦
- ૧૨૦૮ માં કુમારપાલે વડનગરમાં ભવ્ય કિલ્લો બંધાવ્યો : ૬૩
- ની સાલનો લેખ વટવાણુના શ્રીઆદિનાથ મંદિરના મુ. ના. ના પરિકર ઉપર છે : ૯૬
- ના કોટરા ગામના ખંડિત જિનાલયના શિલાલેખમાં વીરપલ્લી-વીરવાડાના એક શ્રેષ્ઠીએ કોટરામાં જિનાલય કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૭
- માં ડીડિલા ગામના મુ. ના. શ્રીમહાવીરની પિંખલ-ગચ્છીય શ્રીવિજયસિંહસરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી. ૨૬૯
- ૧૨૦૯ ના મહા વદિ ૧૪ને શનિવારનો કુમારપાલ રાજનો શાસનલેખ કિરાડના મહાદેવ મંદિરમાં છે : ૧૮૩
- ૧૨૧૦ ના ફાગણ સુદિ ૧૧ ના દિવસે શ્રેષ્ઠી વોન્નિરિ અને સોલ્ચિવોએ પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી મૂર્તિ નાંદિયાના ઉપા-અયમાં આવેલા જિનમંદિરમાં છે : ૨૪૪
- ના આવણુ વદિ ૭ ના દિવસે શ્રીવિજયસિંહે ખેડના જિનાલય માટે વાલિગનું શાસન લખી આપ્યું : ૧૮૭
- ના આવણુ વદિ ૭ નો એક લેખ જસોલના શ્રીસુપાર્શ્વ-નાથ મંદિરમાં આવેલા સભામંડપના એક પાટણ પર છે : ૧૮૬
- ૧૨૧૦ થી ૧૨૭૭ ના ગાળામાં શ્રીજિનપતિસરિ વિદ્યમાન હતા; જેમણે 'તીર્થમાળા' બનાવી છે : ૯૪
- ૧૨૧૧ નો ઘસાઈ ગયેલો લેખ વરકાણાના જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૨૭
- ૧૨૧૨ ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને ગુરુવારનો લેખ બિજમાલના ગણેશ ચોકમાં આવેલા શ્રીશાંતિજિનાલયના મંડપની બીંત પર છે : ૧૮૦

- માં રાવલ જૈનવાલે પોતાના નામ પરથી જ્ઞેસલમેર વસાવી કિલ્લો બંધાવ્યો : ૧૬૩
- ૧૨૧૩ ના ચૈત્ર વદિ ૮ ને સોમવારનો લેખ સેવાડીના મહાવીર જિનાલયના અગ્રભાગની એક દેરી ઉપર છે : ૨૧૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૯ ના દિવસે શ્રેષ્ઠી પાલ્હણુ અને તેજપાલે ગોહલીના જિનમંદિરમાં કંઈક દાન આપ્યું : ૨૪૬
- નો શિલાલેખ ગોહલીના જિનમંદિરની ભીંતમાં છે : ૨૪૫
- નો જૂનામાં જૂનો લેખ શંખેશ્વરના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૪૮
- માં બાહડે શકુંબર તીર્થનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૦, ૧૦૪
- ૧૨૧૪ ની સાલના લેખે કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયની બીજી કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૮૬
- ૧૨૧૪-૧૫ ના શિલાલેખે ગિરનાર પરના સપ્રતિના મંદિરમાંથી મળે છે : ૧૨૭
- ૧૨૧૫ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને મંગળવારનો લેખ શ્રીપદ્મચંદ્રગણિએ પ્રતિષ્ઠિત કરેલા નાડોલના શ્રીપદ્મબ્રહ્મ જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૨૫
- માં પાટણમાં શ્રીશાંતિનાથ મંદિર વિદ્યમાન હતું : ૫૭
- ૧૨૧૬ માં કુમારપાલે શ્રીહેમચંદ્રસરિ પાસે શ્રાવકનાં બેાર વ્રત અંગીકાર કર્યા : ૫૮
- ની એક પ્રશસ્તિમાં કુમારપાલના મંત્રી પૃથ્વીપાલે પોતાની માતામહી પદ્માવતીના કલ્યાણ માટે પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં વિશાળ મંડપની રચના કર્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૬૦
- ની સાલની ધાતુની પ્રતિમા નાગોરના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૯૯
- ના ચાર શિલાલેખો મુગધલાના ખંડિત જિનાલયમાં છે : ૨૮૧
- નો એક સ્તંભલેખ દતાણીના ખંડિત જિનાલયમાંથી મળે છે : ૨૮૨
- ૧૨૧૮ પહેલાં ભીલાડિયામાં શ્રીવીરજિનમંદિરબની ચૂકચું હતું : ૩૮
- ૧૨૧૮ ના ફાગણવદિ ૧૦ના દિવસે શ્રીજિનચંદ્રસરિએ જિનપતિસરિને દાક્ષ આપી, નદિમહોત્સવ કર્યો. ૩૭
- ૧૨૧૯, ૧૩૪૬ ના લેખો હમીરપુરમાં રસ્તા ઉપર આવેલા જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૨૭૭
- ૧૨૨૦ પછી સેરઠનાઈડનાવક શ્રીમાલ આંબડ મંત્રીએ ગિરનારની પાજ અને ધવલ શ્રેષ્ઠીએ વાવ બંધાવી એમ ચિંતંગિરિ-રાસમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૧૨૦
- ૧૨૨૧ ના સંડેરાવના લેખથી જણાય છે કે, નાડોલના કેલહણ દેવની માતુરાતી આનલદેવીએ ત્યાંના મંદિરને કેટલાક દાનતું શાસન લખી આપ્યું હતું : ૧૫૮
- માં શ્રીકુમારપાલ નરસે સુવર્ણગિરિ ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથનો કુમારવિહારપ્રાસાદ બંધાવી શ્રીવાદી દેવસરિ પદ્મને અર્પણુ કર્યો : ૧૮૯
- ના માગશર સુદિ ૬ ના દિવસે કલોધિના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં શેષીમુણિ અને દસાદાયે ચિતોડના શિલાપદ સાથે ચંદરવે કરાવી આપ્યો : ૧૯૭
- ના મહાવદિ ૨ ને શુક્રવારનો એક પ્રાચીન લિપિનો શિલાલેખ સંડેરાવના જિનાલયના પ્રવેશદારની બાર-સાખમાં છે : ૨૧૨
- માં સંડેરાવના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં મ. ના. શ્રીમહાવીર-સ્વામી હતા એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૧૩
- ૧૨૨૧-૨૨માં આંબડે લક્ષ્યના કાકના શકુનિકાવિહારને પાયાજીમય બનાવ્યો ૪, ૨૭
- ૧૨૨૨ માં ધવલ શ્રેષ્ઠીએ ગિરનાર પર વાવ બંધાવી : ૧૨૦
- માં મંત્રી આંબડે ગિરનાર પર્વતની પાજ બંધાવ્યાનો લેખ એક પથ્થરમાં ઉલ્લીધું છે : ૧૨૦
- ૧૨૨૩ માં મંત્રી ઉધરણુના પુત્ર કુલધરે બાહડમેરમાં ઉતુંગ-તોરણપ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૧૮૧
- માં નાડોડના જૈન મંદિરમાં શ્રીમહાવીર જિનની ફરીથી સ્થાપના કરવામાં આવી : ૧૮૪
- ના લેખેવાળીએ ખંડિત જિનમૂર્તિઓ પેશુવાના જિનાલયમાં છે : ૨૭૩
- નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર મંદિરના એક તોરણુ ઉપર છે : ૨૮૫
- ૧૨૨૩ થી ૧૫૪૫ સુધીના લેખે કાદરલાના ખંડિત જિનાલયની મૂર્તિઓ જે પેશુવામાં લાવવામાં આવી, તેના પર છે : ૨૭૩
- ૧૨૨૪ ના કોબરના શિલાલેખથી જણાય છે કે, પરમાર રાયસી (ધારદેવ)ની રાણી ગુંગારદેવીએ કોબરના જિનમંદિરનો થાંભલો કરાવી આપ્યો : ૧૫૮, ૨૭૧
- ના વસાવેલા લેખે કોબરના જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૭૧
- ૧૨૨૫ માં પ્રભાસપાટણના સોમનાથ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કુમાર-પાટ રાગએ કરાવ્યો : ૧૩૪
- ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ના દિવસે ભંડારી ધોલા શ્રેષ્ઠીએ સાયોરના શ્રીમહાવીરચૈત્યમાં જીર્ણોદ્ધાર પ્રયત્ને ચોકી બનાવી : ૩૦૫
- ૧૨૨૬ થી ૧૯૦૯ સુધીના લેખે શોહિડાના ત્રણે જિનાલયોમાં રહેલી ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૫૯
- ૧૨૨૮ માં શ્રાવકપ્રતિકમણુસુવંની વૃત્તિ પાર્શ્વનાથે તાડપત્ર પર લખી : ૭૦
- ના દાનપત્રથી જણાય છે કે, ચૌહાણવંશી રાગઓમાં ૧૪ મી પેઢીએ થયેલા આનલદેવે જૈનધર્મ અંગીકાર

- કરી નાંડોલમાં લગવાન મહાવીરનું મંદિર ખંધાની તેને માટે વ્રતિ નિર્ધારિત કરી : ૧૫૮, ૨૨૫
- ૧૨૨૯ નો વસાઈ ગયેલો લેખ પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં એક દેરીમાં આવેલા શ્રીચિત્રમણિ પાર્શ્વજિનના પરિકર પર છે : ૨૩૪
- ૧૨૩૦ ના ફાગણ વદિ ૩ ના દિવસનો લેખ તારંગા ઉપર આવેલા મુખ્ય મંદિરની સામેની દેરીના પ્રીતિસ્તંભ ઉપર છે : ૧૪૭
- ૧૨૩૦ નો શિલાલેખ નાણાના મહાદેવના મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૨૩૧
- ૧૨૩૧ થી ૧૨૬૩ (સને ૧૧૭૪ થી ૧૨૦૬)માં મહમ્મુદ શાહ-સુદ્દીન ઘોરી અને કુતુબુદ્દીન ઈબને શરાહમાં ભારે આક્રમણ કર્યું : ૪૦
- ૧૨૩૨ ના લેખવાળી એ મૂર્તિઓ ભદ્રેશ્વરના જૈનમંદિરમાં છે : ૧૪૦
-નો એક લેખ દેવારના જિનમંદિરમાં હતો પણ તે ચૂનાના પ્લાસ્ટરમાં દયાર્છ ગયો લાગે છે : ૨૬૫
-નો એક જૈન લેખ ટોકરાના સોનાધારી મહાદેવ મંદિરના એક સ્તંભ ઉપર છે : ૨૯૮
- ૧૨૩૩ ની સાલના એ શિલાલેખો કારલાઈ ગામના ખંડિત જિનાલયમાંથી મળી આવ્યા છે : ટિ.૦ ૨૧૨
- ૧૨૩૩, ૧૨૫૬ ના ધારાવર્ષના એ શિલાલેખો પીંડવાડાના લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરમાં છે; આથી પીંડવાડા તેરમી સતાબ્દી પહેલાં વચ્ચું હશે એમ મનાય : ૨૩૨
- ૧૨૩૪ માં કાસીદાના જિનમંદિરનો અજોડકાર થયો હોય એમ મૂ. ના. નો શિલાલેખથી લાગે છે : ૨૬૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ને સોમવારનો લેખ કાસીદાના જિનાલયના મૂ. ના. ની મૂર્તિની ગાદી પર છે : ૨૬૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૪ નો એક લેખ મારોલમાં આવેલા રઘુનાથના મંદિરના દરવાજાની ડેલીના ડાબા હાથ તરફની પોળના ગોખના ઉપર રહેલી પરિકરની ગાદીના પથ્થરમાં છે; જે આ મંદિરને જૈન મંદિર હોવાનું સ્પષ્ટ કરે છે : ૩૦૬
- ૧૨૩૪, ૧૨૩૬ ના ઝાડોલીના જિનાલયમાંથી મળી આવતા શિલાલેખો ઝાડોલીની એથીયે વધુ પ્રાચીનતા સૂચવે છે : ૨૩૯
- ૧૨૩૪, ૧૨૩૬, ૧૨૪૫ ના લેખો ઓશિયાના સન્ધ્યાષયા માતાના મંદિરમાંથી મળી આવે છે; જે જૈનો અંબથી છે : ૧૭૪
- ૧૨૩૪ થી ૧૨૯૮ મુધી બીમદેવ બીજાનો ગુજરાતમાં અમલ હતો : ૫૮
- ૧૨૩૫ ના વૈશાખ માસની ૩ ના લેખવાળું પરિકર તારંગા પર મોક્ષચારીની ટૂંકમાં છે : ૧૫૨

- ૧૨૩૬ નો શિલાલેખ કાંતીવાડાના શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરના મૂ. ના.૦ ઉપર છે : ૩૫
-ના લેખથી જણાય છે કે, કેલહલુદેવની રાણી બલ્હલુ-દેવીના આશ્રયથી રાહલાકે નાંડોલના જૈન મંદિર માટે કેટલુંક દાન કર્યું : ૧૫૮
- ના કાર્તિક વદિ ૨ ને બુધવારનો શિલાલેખ સંકિર-રાવના શ્રીશાંતિ જિનાલયના મંડપમાં આવેલા સ્તંભ ઉપર છે : ૨૧૨, ૨૧૩
- ના એક સુદિ ૧૩ ને શનિવારે સંકિરાવના શ્રીશાંતિ-જિનાલયમાં એક સ્તંભ કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ સં. ૧૨૩૬ ના કાર્તિક વદિ ૨ ને બુધવારના શિલાલેખમાં છે : ૨૧૩
- માં સંકિરાવના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં મૂ. ના. શ્રીપાર્શ્વ-નાથ લગવાન હતા એમ ધીજન લેખથી જણાય છે : ૨૧૩
- ના ઝાડોલીના જિનાલયના લેખમાં ઝાડોલીનું ઝાડવલી નામ આપ્યું છે : ૨૩૯
- ના મહા સુદિ ૧૦ ને બુધવારે અભાજીગચ્છના કેટલાક શ્રેણીઓએ સાચોરમાં મહાવીર જિનયુગલની મૂર્તિઓ ભરાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવી : ૨૯૪
- ૧૨૩૭ ના ફાગણ સુદિ ૨ ને મંગળવારે શ્રીસુમતિસુરિએ નાંડો-લના જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૫
-માં મંત્રી પૃથ્વીપાલના પુત્ર મંત્રી ધનપાલે વિમલ-વસહીતી હરિતશાળાના એ હાથીઓ ખનાવ્યા : ૨૯૦
- ૧૨૩૯ માં શ્રીજિનપતિસુરિ અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાજસભામાં ચૈત્યવાસી ઉપક્રમચીવ પં. પદ્મવલ સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયો : ૨૦૩
-ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે શ્રેણી યશોવીરે ગ્વેરના આદિનાથ મંદિરનો સ્મરણીય મંડપ કરાવ્યો : ૧૯૦
- ૧૨૪૦ નો એક ૧૮ જિનમાતાનો ખંડિત પદ્મ ઉંઝાના શ્રીકુંભનાથના મંદિરમાં છે : ૬૬
-ના અષાઠ વદિ ૧ ને રવિવારના એ લેખો દેવદરના જિનાલયમાં એ કાઉસગિયા જિનપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૫૨
- ૧૨૪૦-૪૨ માં વસ્તુપાલ-તેજપાલનો જનમથયાનું મનાય છે : ૪૬
- ૧૨૪૧ માં પાટણમાં સિદ્ધપાલ વસતિ વિદ્યમાન હતી : ૫૭
-માં શ્રીસોમપ્રભાચાર્યે રચેલા ‘કુમારપાત્રપ્રતિબોધ’માં પણ આંખડ મંત્રીએ ગિરનાર પર પાળ ખંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૫૮, ૧૨૦, ૧૪૬
-ના વૈશાખ સુદિ ૭ના રોજ શ્રીકેલહલુદેવના રાજ્યમાં તેમનો પુત્ર મોહલદેવ ધંધાલુક-ધંધાણીનો કારભાર કરતો હતો ત્યારે ત્યાંના શ્રીમહાવીર જિનાલયના નિભાવ માટે માંડવ્યપુરની મંડપિકામાંથી ભાં. યદુંદીર ગુણધરે દાન-શાસન લખી આપ્યું : ૧૫૮, ૧૯૪

૧૨૪૨ માં રાજ્ય સમરસિંહના આદેશથી ભાંડ યશોવીરે સુવર્ણ-ગિરિ પરના કુમારવિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૮૯

—નો લેખ ઝાડોલીની એક વાવમાં છે; તેમાં ધારાવર્ષની રાણી ગીગારદેવીએ એ બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૩૯

—માં પુનિગ આદિ શ્રીવંકાએ ધરભાણુગચ્છના શ્રીમહાવીર મંદિરની લમતીની દેરીના ગુંબજની પદ્મશિલા કરાવ્યા વગેરેના ચાર લેખો વરમાણુના જિનાલયમાંથી મળે છે : ૩૦૭

—માં વરમાણુમાં શ્રીમહાવીરસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું હશે એમ શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે : ૩૦૭

—ના જોક સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારના બે લેખોમાં ગ્રામ ગામના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી યશોધવલે બે કાઉસગિયા ભરાવ્યા, તેમાં ગ્રામ ગામનો ઉલ્લેખ હોવાથી ગામ એથીયે પ્રાચીન છે : ૨૬૩

૧૧૪૩ માં કારટાના શ્રીબ્રહ્મ જિનાલયની પ્રતિમાઓની પ્રતિક્ષા શ્રીવિજયસિંહસૂરિએ કરી : ૨૨૯

—ના મહા સુદિ ૧૦ ને શુક્રવારનો લેખ ઉચમણુના જિનાલયની દિવાલ પર છે તેમાં ઉચમણુ ગામનું નામ આપેલું હોવાથી એ સાલ કરતારે ગામ અને મંદિર પ્રાચીન છે : ૨૩૭, ૨૩૮

—ના મહા વદિ ૫ને સોમવારે ખુડાલાનું જિનાલય બંધ્યું એવી સાબિતી શિલાલેખ આપે છે : ૨૦૫

—માં શ્રેષ્ઠી ધણેસરે તેની ભાર્યો ધરમતી અને દેવધર આદિએ માતાના સ્મારક નિમિત્તે ડૂવો કરાવ્યો : ૨૩૮

—નો લેખ અગ્નરીના જિનાલયની એક પ્રતિમા ઉપર છે : ૨૪૧

૧૨૪૪ પહેલાં લાજમાં જૈન મંદિર અવશ્ય હતું : ૨૭૪

૧૨૪૪ ના મહા સુદિ ૬ નો લેખ લાજના જિનાલયના એક સ્તંભ ઉપર છે, જે એ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારનું સ્તંભ કરે છે : ૨૭૪

—ના માઘ સુદિ ૧ ને રવિવારનો લેખ સેવાડીના મહાવીર જિનાલયમાં રહેલી સડેરગચ્છીય શ્રીગુણરત્નસૂરિની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૧૧

—ના લેખવાળો એક દાસો જે સાતસેણુની પાસે આવેલા જૈન મંદિરના અડિયેરમાંથી લાવીને નવીન શ્રીશાંતિજિનાલયમાં ગોઠવ્યો છે, તેમાં દેવજી નામના આવકે પાર્શ્વનાથની દેવકુલિકા કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૩૦૩

૧૨૪૫ નો શિલાલેખ ગોહલીના જિનમંદિરની ભીંતમાં છે. તેમાં ગોહલી-ગોહલી ગામનો નિર્દેશ હોવાથી આ ગામ અને મંદિર પ્રાચીન છે. ૨૪૫

—માં મંત્રી ધનપાલે આણુના વિમલવસહી મંદિરની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૯૦

—ના વૈશાખ સુદિ ૧ ને સોમવારે ગોહલીના રહેવાસી રા. રણુધવલ અને મુંજલદેવીએ ગોહલીના જિનાલય માટે દીપકા (?) આપ્યા : ૨૪૬

૧૨૪૬ ના કાર્તિક વદિ ૨ નો લેખ જસોલના શ્રીસુપાર્શ્વનાથ મંદિરમાં આવેલા સલામંડપના એક પાટલ પર છે : ૧૮૬

—ના કાર્તિક વદિ ૨ ના દિવસે ખેડીય ગામના શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી સહદેવ અને તેના પુત્ર સોનિએ બે સ્તંભો કરાવ્યા : ૧૮૬

૧૨૪૯, ૧૨૫૨ માં મંત્રી વસ્તુપાલે પિતા આશરાજ સાથે શત્રુજ્ય અને ગિરનારની યાત્રાઓ કરી : ૧૨૮

૧૨૫૧ માં શ્રીજિનપતિસૂરિ અજમેર પધાર્યા ત્યારે મુસલમાનોના ઉપદ્રવથી બે મહિના કૃષ્ણમાં વ્યતીત કર્યા : ૨૦૩

—ના વાગીણુના એક શિલાલેખમાં રલ્લજી વાગીણુના શાંતિ જિનાલયમાં ઉત્તરગ કરાવી આપ્યો : ૨૩૯

—ના અષાઠ વદિ ૫ ને ગુરુવારનો લેખ કીથમણુના જિનાલયના મંડપની દિવાલના સ્તંભ પર છે : ૨૩૭

૧૨૫૨ માં સેસલીના જિનાલયના મ. ના. શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિક્ષા થયેલી છે : ૨૧૨

—માં વૃહદેવસૂરિ કારટામાં ચાતુર્માસ રહ્યા ત્યારે મંત્રી નાગડ અને તેમના બાઈ સાલિગને પ્રતિબોધ કર્યો; એમ ‘ઉપદેશતરંગિણી’કાર કહે છે : ૨૨૯

—માં ઝાડોલીના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી જયેકી અને ત્રિગણની રચના કરવામાં આવી : ૨૪૦

—ના વૈશાખ સુદિ ૯ ને ગુરુવારે વાગીણુના શ્રીશાંતિ જિનાલયનો ઉદ્ધાર પં. ધણુદેવે કરાવ્યો : ૨૩૯

૧૨૫૩ માં ગુજરાત ઉપર શાહજુહીન ગોરીએ ચડાઈ કરી ત્યારે તે કાસીદ્રામાં પરાસ્ત થઈ પાછો વળ્યો હતો : ૨૬૧

—માં કુતજુહીન એમક ગુજરાત પર ચડી આવ્યો ત્યારે ધારાવર્ષની સેના ઉપદ્રવ સુધી તેની સામે ટક્કર ઝીલી શકી નહિ : ૨૧૬

૧૨૫૫ ના આસો સુદિ ૭ ને શુક્રવારના ઝાડોલીના જિનાલય-માંથી મળી આવતા શિલાલેખમાં પરમાર રાજ્ય ધારાવર્ષની રાણી શૃંગારદેવીએ એ મંદિરને અરસટ અને વાડી ભેટ કર્યાનું દાનશાસન છે : ૧૫૮, ૨૪૦

—ના ઝાડોલીના જિનાલયના લેખમાં કુંકુભિ સ્થળનો નિર્દેશ છે : ૨૩૯

—ના કાર્તિક વદિ ૧૧ ને શુક્રવારનો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨

૧૨૫૬ કરતાં પ્રાચીન ખેડખલા હોયું જોઈએ : ૮૬

૧૨૫૬ નો શિલાલેખ ખેડખલાની અદિતિવાવમાં છે : ૮૬

—ની આસપાસ વિઝપુરમાં શ્રેષ્ઠી પેથડે મહાવીર જિનનું મંદિર બંધાવ્યું : ૯૦

- માં આહુદેવે પોતાના પિતા વીજલદેવના નામે વિગ્નપુર વસાવ્યું : ૯૦
- માં વિગ્નપુર વસ્યાની હકીકત સુતરાં જીર્ણોદ્ધારની સિદ્ધ થાય છે : ૯૧
- ૧૨૫૭ ના લેખવાળી આગમગ્રન્થીય શ્રીહેમચંદ્રસૂરિની મૂર્તિ મહેસાણાના શુકલવાડામાં આવેલા શ્રીસુમતિનાથના દેરાસરમાં છે : ૬૮
- ના આપાદ વદિ ૯ ના રોજની જન્મકસ્તુત મહા. શ્રીશાંતિ ગૃહસ્થની મૂર્તિ મહેસાણાના મનમોહન પાર્શ્વનાથ જાળના મંદિરમાં છે : ૬૭
- ૧૨૫૯ નો લેખ મડારના જિનાલયમાં રહેલી એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૨૬૧ પહેલાં ભોરાલમાં કોઈ બીજું જિનમંદિર બંધાયેલું હોવું જોઈએ : ૪૩
- ૧૨૬૧ ના જોડ સુદિ ૨ ને રવિવારનો શિવાલેખ ભોરાલના મંદિરમાંના એક ખંડિત પરિકર ઉપર છે : ૪૩
- નો લેખ વાસાના સૂર્યનારાયણ મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે; તેથી વાસા ગામ આ સાલથી પ્રાચીન જણાય છે : ૨૫૭
- ૧૨૬૪ ના શિવાલેખો વાગીણના શાંતિજિનાલયમાંથી મળી આવે છે : ૨૩૯
- ૧૨૬૫ પહેલાં વેલાર ગામ અને ત્યાંનું જૈન મંદિર અનેલું હોય એમ શિવાલેખથી જણાય છે : ૨૬૫
- નો શિવાલેખ વેલારના જિનાલયની નવચોકીના સ્તંભ-ઉપર છે; તેમાં વધિલાટ-વેલારનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૪
- ના સાતેક લેખો વેલારના જિનાલયમાંથી મળે છે : ૨૬૫
- ના ફાગણ વદિ ૭ ને ગુરુવારે શ્રેષ્ઠી ગોસ્વાક અને રામે વેલારના જિનમંદિરનો રંગમંડપ કરાવ્યો : ૨૬૫
- ના જોડ સુદિ ૧૧ ના દિવસે સુવર્ણગિરિના કુમાર-વિહાર ઉપર ધ્વજ-દંડની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૧૮૮
- ૧૨૬૮ ના દિવાળીના દિવસે સુવર્ણગિરિ પરના કુમારવિહારના પ્રેક્ષામંડપમાં સુવર્ણકળશ આદિની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૮૯
- ના આપાદ વદિ ૨ ના રોજનો એક લેખ દીવાણના જિનમંદિરની નવચોકીમાં રહેલી જિનમાતૃ ચોવીશીના આરસપટ્ટ ઉપર છે : ૨૫૫
- ૧૨૬૯ ના મહા વદિ ૩ ને શનિવારે શ્રેષ્ઠી સીહાએ અગ્નરીના જિનાલયમાં રહેલી સરસ્વતી દેવીનું બિંબ બરાવ્યું એવો તેના ઉપર લેખ છે : ૨૪૨
- ૧૨૭૦ માં શેઠ જગજીવણના પિતા સોલ્લા કંથકોટથી ભદ્રેશ્વરમાં રહેવા ગયા : ૧૪૬
- ૧૨૭૦ કે ૧૩૧૬ લગલગમાં મંડીક રાજ્યે ગિરનાર પરના શ્રીનેમિનાથ જાળના આસાદ સુવર્ણના પતરાથી મહાચ્છો એવો શિવાલેખમાં ઉલ્લેખ છે : ૧૨૧
- ૧૨૭૪ ના ફાગણ સુદિ ૫ ને ગુરુવારના રોજ શ્રીકક્ષસૂરિએ પાલનપુરમાં પ્રજ્ઞાદન પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી, એવો લેખ મ. નાની પ્રતિમા ઉપર છે : ૩૩
- ના જોડ વદિ ને મંગળવારના લેખવાળો નંદીશ્વર પટ્ટ નાણાના જિનાલયમાં છે : ૨૩૧
- ૧૨૭૫ માં શ્રીસોમસૂરિએ વડાલીમાં શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત કરી એવો લેખ છે, એથી એ સંવત કરતાં વડાલી પ્રાચીન હોવું જોઈએ : ૮૭, ૮૮
- માં બનાવેલી કુંજરાપદ્મીયગચ્છના શ્રીશાંતિસૂરિની મૂર્તિ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના મંડપમાં છે : ૧૨૨
- ૧૨૭૬ માં ધોળકાના વીરધવલ રાજ્યે વસ્તુપાલ-તેજપાલને મંત્રીપદે નિયુક્ત કર્યાં : ૯૪
- ૧૨૭૭ માં મહામાત્ય વસ્તુપાલ અડી (ખંભાત)નો દંડનાયક નિભાયો : ૧૫
- માં વસ્તુપાલે સંઘપતિ બનીને પોતાના પરિવાર સાથે શત્રુજય અને ગિરનારની યાત્રાઓ કરી : ૧૨૮
- ૧૨૭૮ માં ગિરનારના દેવાલય સમરાચ્યાં એવો લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના થાંભલા પર છે : ૧૨૧
- ૧૨૮૦ માં પાટણમાં શ્રીનેમિચંદ્ર પૌષ્કશાળા વિદ્યમાન હતી : ૫૭
- માં વસ્તુપાલ-તેજપાલે વિગ્નપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૯૧
- માં આલમશાહે નાકાડા ઉપર ચડાઈ કરી નગરને ભાંગી નાખ્યું : ૧૮૩
- ૧૨૮૧ નો લેખ મોટા પોશીનાના શાંતિજિનાલયના મૂળનાયક ઉપર છે : ૮૯
- ૧૨૮૩ માં અંચલગચ્છીય શ્રીસિંહપ્રભસૂરિ વિગ્નપુરમાં જન્મ્યા હતા : ૯૧
- ૧૨૮૩, ૧૨૮૪, ૧૨૮૬, ૧૨૮૭, ૧૨૮૮, ૧૨૮૯ માં મળીને સાત યાત્રાઓ મંત્રી વસ્તુપાલે પરિવાર સહિત કરી : ૧૨૮
- ૧૨૮૪ ના વસ્તુપાલ-તેજપાલના દાદાના લેખવાળી એક આરસ ખુંભી પાટણમાં ડો. પંડ્યાના અભ્યાસગૃહમાં છે : ૬૨
- ના જે શિલાલેખો પાટણના જૂના કાલિકાના મંદિરમાં છે : ૬૨
- ના ફાગણ સુદિ ૨ ને રવિવારનો લેખ તારંગાના મુખ્ય મંદિરના ગવાક્ષેમાં છે : ૧૪૮
- ૧૨૮૫ પહેલાંનું જમણપુર ગામ જણાય છે : ૪૬
- ૧૨૮૫ નો જૈન શિવાલેખ પાલનપુરની એક મસ્જિદના થાંભલા ઉપર છે : ૩૪

- નો લેખ લીય ગામના દેરાસરની ધાતુપ્રતિમા ઉપર છે, તેમાં જમણપ્રીયગચ્છનો ઉલ્લેખ જમણપુરનો નિર્દેશ કરે છે : ૪૬
- નો એક લેખ સેરિસાના પરિકરના ગાદીના ખે દુકડાઓ પૈકી એક દુકડા ઉપર છે : ૭૯
- માં વિજયપુરમાં શ્રીજગન્ન્યાયસરિ અને શ્રીદેવભદ્રસરિએ ચૈત્રવાલગચ્છના શ્રીભુવનચંદ્રસરિ સાથે ક્રિયાકાર કર્યો : ૯૧
- ૧૨૮૬ ની આસપાસ શ્રીવસ્તુપાલ—તેજપાલે શંખેશ્વરના મંદિરનો ખીજો છૂર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો : ૪૯
- ૧૨૮૭ માં વામનાચાર્યાનું 'લિંગાનુશાસન' વિજયપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧
- નો એક લેખ મહારમાં મહારદેવીના મંદિરની પાસે આવેલા એક પથ્થર ઉપર છે : ૩૦૨
- ના મહારગામના શિલાલેખમાં મહાહડ ગામનો ઉલ્લેખ કરેલો છે તેથી એ ગામ એથીયે પ્રાચીન છે : ૩૦૧
- ના ચૈત્ર વદિ ૩ (ગુજરાતી ફાગણ વદિ ૩)ને રવિવારે આશુ ઉપર આવેલા લૂણવસહીની પ્રતિષ્ઠા નાગેન્દ્રગચ્છીય શ્રીવિજયસેનસરિએ કરી : ૨૯૧
- ના આશુના લૂણવસહી મંદિરના શિલાલેખથી જણાય છે કે, ચંદ્રાવતીના પરમાર રાજા સોમદેવ અને તેના પાટવીકુંવર કાન્હડદેવે લૂણવસહી મંદિરના નિભાવ માટે ડાહણી ગામ સુદા માટે મેટ ક્યું હતું : ૧૫૮
- ના આશુના લૂણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં ઉંચરણીના શ્રાવણએ વર્ષગાંઠનો મહોત્સવ ઉજવવાનો નિર્દેશ છે; આથી દેક તેરમા સૈકામાં ઉંચરણીમાં જૈનોની વસ્તી હોવાનું જણાય છે : ૨૭૮
- ના આશુના લૂણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં ચંદ્રાવતીના શ્રાવણસમુદાયે વર્ષગાંઠનો પ્રથમ દિવસ ઉજવવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૯
- ના આશુના લૂણવસહી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં મુંગથલાના શ્રાવણએ એ મંદિરના અક્ષાઈ મહોત્સવનો એક દિવસ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ હોવાથી એ સમયે અહીં જૈન વસ્તી સારી હોવી જોઈએ : ૨૭૯
- ના આશુના લૂણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં ત્યાંના અક્ષાઈ મહોત્સવનો છઠ્ઠો દિવસ હણાદ્રાના શ્રીસથે ઉજવવો, આથી એ સમયે ત્યાં જૈનોની વસ્તી સારી હતી એમ લાગે છે : ૨૯૬
- ના આશુના લૂણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં સાહિલવાડા-સેલવાડાના શ્રાવણએ એ મંદિરનો ઉત્સવ ઉજવવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૯૮
- ના આશુના લૂણવસહી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં એ મંદિરના અક્ષાઈ મહોત્સવનો એક દિવસ મહારના શ્રાવણએ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ છે, આથી એ સમયે મહારમાં જૈન વસ્તી સારી હોવી જોઈએ : ૩૦૧

- ના આશુના લૂણવસહીના વ્યવસ્થાલેખમાં વરમાણના શ્રાવણએ એ મંદિરનો ઉત્સવ ઉજવવાનો ઉલ્લેખ છે; આથી એ સમયે આ ગામમાં જૈનોની વસ્તી ઠીક હતી એમ જણાય છે : ૩૦૭
- ના આશુના લૂણવસહી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં ડાહણીના શ્રાવણએ એ મંદિરના અક્ષાઈમહોત્સવનો એક દિવસ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ છે, તેથી એ સમયે ડાહણીમાં જૈનોની સારી વસ્તી હતી એમ જણાય છે : ૩૦૮
- ના આશુના લૂણવસહી મંદિરના વ્યવસ્થાલેખમાં ધવલીના શ્રાવણએ એ મંદિરના અક્ષાઈમહોત્સવનો એક દિવસ ઉજવવો એવો ઉલ્લેખ છે; આથી એ સમયે ધવલીમાં શ્રાવણની સારી વસ્તી હતી એમ જણાય છે : ૩૦૮
- ૧૨૮૭-૧૨૮૮ માં વસ્તુપાલ—તેજપાલે આશુ અને ગિરનાર વગેરે સ્થળોમાં કળામય મંદિરો બંધાવ્યાં : ૬
- ૧૨૮૭ (૫૭) નો લેખ વાળનવાળામાં આવેલા ખંડિત જૈન મંદિરના દરવાજાની બહારના એક સુરહીના પથ્થર પર છે : ૨૮૨
- ૧૨૮૭ થી ૧૨૯૩ સુધીમાં આશુ ઉપરના લૂણવસહીની બંધી દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે : ૨૯૨
- ૧૨૮૮ ના ફલ ૬ શિલાલેખો ગિરનાર પર વસ્તુપાલ—તેજપાલની ટૂંકામાં આવેલાં મંદિરોમાં છે : ૧૨૫
- માં વસ્તુપાલે ગિરનાર પરનાં મંદિરો બંધાવ્યાં : ૧૨૭
- માં મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલ—તેજપાલે લુણિગવસહી પ્રાસાદ આશુમાં બંધાવ્યાં : ૨૮૮
- માં મંત્રી વસ્તુપાલ—તેજપાલે ગિરનારમાં સત્યપુરીયાવતાર નામક મંદિરોની સ્થાપના કરી : ૩૦૫
- ૧૨૮૯ ના વૈશાખ વદિ ૧ ને ગુરુવારના લેખવાળી પ્રતિમા રામસેનના મંદિરમાં છે : ૪૦
- ૧૨૯૦, ૧૨૯૧, ૧૨૯૩ માં વસ્તુપાલે શત્રુંજય અને ગિરનારની યાત્રાઓ વિસ્તારથી કરી : ૧૨૮
- ૧૨૯૨ માં શ્રીમલયગિરિકૃત 'નંદીટીકા' વિજયપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
- માં આશુ ઉપર થયેલા પ્રતિષ્ઠામહોત્સવમાં ૮૪ રાણાઓ, ૧૨ મંડલિકા, ૪ મહાધર, અને ૮૪ મોટી સ્ત્રીઓની સભામાં મંત્રી યશોવીરે લુણિગવસહીની ૧૪ ભૂલો બતાવી : ૧૯૦
- ૧૨૯૪ ની સાલની એક ગૃહસ્થમૂર્તિ સિદ્ધપુરના શ્રીમહાવીર-સ્વામીના મંદિરમાં છે : ૬૭
- ૧૨૯૫ માં 'ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત'—તૃતીય પર્વ વિજયપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧
- માં શ્રીઅભિતપ્રભગણિએ 'ધર્મસ્તન-શ્રાવણાચાર' વિજયપુરમાં તાડપત્ર પર લખ્યો : ૯૧

૧૨૯૬ માં નાગોરનિવાસી શ્રેષ્ઠી દેવચંદ્રે ચાણુપમાં શ્રીઆદીશ્વર ભ. નો ગૃહમંડપ અને ચોકીઓ સાથેનો જિનપ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૪૫

-માં મંત્રી વસ્તુપાલનું મરણ થયું : ૧૨૭

-ના આણુના ભૂયવસહી ચૈત્યના શિલાલેખમાં સુવર્ણ-ગિરિ ઉપર અષ્ટાપદના ચૈત્યનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૮૮

-ના એક શિલાલેખમાં નાગપુરીય લાહડે સુવર્ણગિરિના કુમારવિહારની ભમતીમાં એક દેરી કરાવી અને લાહડના વંશજ શ્રેષ્ઠી દેવચંદ્રે સુવર્ણગિરિના અષ્ટાપદ ચૈત્યમાં બે ગોખલા કરાવ્યા : ૧૮૯

-માં જલોરના સુવર્ણગિરિ પરના કુમારવિહાર નામક શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના ગોખલામાં બે મૂર્તિઓ સ્થાપન કરવામાં આવી : ૧૯૨

-ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસે શેઠ નેમડના કુટુંબના માણુસોએ તારંગાના મુખ્ય મંદિરના એક ગોખલામાં શ્રીઅન્નિતનાથની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરાવી : ૧૫૦

-પછીના કોઈ સમયે લગભગ ૧૪મી શતાબ્દીમાં સંશ્રેષ્ઠી દેવચંદ્રે ચાણુપમાં ગૃહમંડપ, ચોકીઓ તેમજ શ્રીઆદિ-નાથના બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૧

-પછી એટલે પિ. ૧૪મી શતાબ્દીના પહેલા પાદમાં શ્રેષ્ઠી દેવચંદ્રે ચાણુપના જિનાલયનો છણોદાર કરાવ્યો : ૨૦૧

૧૨૯૭ માં આણુ ઉપરના ભૂયવસહી મંદિરમાં આવેલા દેરાણી-બેઠાણીના ગોખલાથી પ્રસિદ્ધિ પામેલા ગોખલાઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૯૨

-માં સંઘપતિ હરિશ્ચંદ્રે સાચોરના મંદિરનો મંડપ બનાવ્યો; એવો શિલાલેખ સાચોરની એક મરિજામાં મૌજુદ છે : ૩૦૫

૧૨૯૮ ના વૈશાખ વદિ ૩ ને શનિવારનો પાટણના પંચાસરા પાર્શ્વનાથ મંદિરમાંની આચાર્યપ્રતિમા પરનો શિલાલેખ : ૬૦

-માં 'હૈમવ્યાકરણ-તદ્ધિતપ્રકરણ' વિન્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧

-ના ભાદરવા સુદિ ૫ ને બુધવારનો શિલાલેખ દત્તાણીના અંકિત જિનાલયના એક સ્તંભ પર છે; તેથી એ ગામ અને મંદિર એ સાલ કરતાં પ્રાચીન જણાય છે : ૨૮૨

૧૨૯૯ ના ચૈત્ર સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારના રોજ શ્રીપૂર્ણચંદ્ર ઉપાધ્યાયે હંધુડીના જિનાલયમાં બે ગોખલા અને બધાં શિખરા કરાવ્યાં : ૨૦૯

૧૨ --નો શિલાલેખ અબરીના જિનાલયમાંની એક આચાર્ય-પ્રતિમા ઉપર છે : ૨૪૨

૧૩ મા સૈકા પહેલાંનું જલોરના સુવર્ણગિરિ પરના શ્રીમહા-વીર જિનાલયનું શિખર જણાય છે : ૧૯૨

-મા સૈકા પહેલાંનું કોબરા ગામ હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૭૧

-મા સૈકાથી પ્રાચીન ગોહલીનું જિનમંદિર હોવું જોઈએ : ૨૪૬

-મા સૈકા પહેલાંનું સેકવાડ હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૯૯

-મા સૈકા કરતાં ડબાણી ગામ પ્રાચીન હોવા વિશે શંકા નથી : ૩૦૮

૧૩ મી સદીમાં રાજા ધારાવર્ષ થયે એટલે તેના બાઈ પ્રહ્લા-દનનો સમય પણ એ જ મનાય : ૩૨

-મી સદીમાં દાંતીવાડાના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરમાં શ્રીપદમલ-સ્વામીની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત થવાનાં ચિહ્નો પ્રતીત થાય છે : ૩૫

-મા સૈકામાં થયેલા શ્રેષ્ઠી આહલાદન દંડનાયકે થરાદના ઋષભદેવ ચૈત્યમાં કેટલીક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૪૧

-મા સૈકાના શિલાલેખો હારીજગન્નના મળે છે : ૫૧

-મા સૈકાનું મહેસાણા પુરવાર થાય, જે સં. ૧૨૫૭નો શિલાલેખ અહીંનો હોય તે : ૬૭

-મા સૈકામાં મોટા પોશીનામાં જૈન મંદિર બંધાયું હતું : ૮૯

-મા સૈકાના છેલ્લા ચરણમાં ધોળકા વસ્તું હોય એમ શ્રીદુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીની નોંધથી જણાય છે : ૯૪

-મા સૈકામાં વસ્તુપાલ મંત્રીએ પાલીતાણાના શ્રીપાર્શ્વ-નાથ મંદિરની યાત્રા કરી : ૯૮

-મા સૈકામાં શત્રુંજય ઉપર અનુપમા સરોવરની રચના થઈ : ૧૦૦

-મા સૈકામાં મંત્રી તેજપાલે શત્રુંજયની પાલ બંધા-વ્યાનો તુટિત શિલાલેખ મળે છે : ૧૦૧

-મા સૈકામાં તેજપાલ મંત્રીએ ગિરનારની તળેટીમાં પોતાના નામથી કિલો, વાવડી, મંદિર અને બગીચાથી યુક્ત તેજલપુર ગામ વસાવ્યું : ૧૧૯

-મા સૈકામાં ગિરનાર પર કુમારપાલ રાજાએ કુમાર-પાલ ટ્રંકનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૨૪

-મા સૈકામાં શ્રીકુમારપાલે બ્રહ્મસપાટણમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૩૪

-મા સૈકામાં ધોળકાના રાજા વીરધવલ અને ભદ્રેશ્વરના રાજા ભીમસિંહ વચ્ચે યુદ્ધ થયાનો પ્રસંગ સં. ૧૪૦૫ માં રચાયેલા 'પ્રબંધકોશ'માં આપેલો છે : ૧૩૯

-મા સૈકા સુધીનો તારંગાનો ઇતિહાસ અંધકારમાં છે : ૧૪૬

-મા સૈકામાં આશ્રુનો પુત્ર અભયદેવ આનંદ (સંભવતઃ અણેશિજ)નો મંત્રી હતો : ૧૬૦

-મા સૈકામાં અભયદેવનો પુત્ર આંબડ જલોરનો મુખ્ય અધિકારી હતો : ૧૬૦

- મા સૈકામાં આંબડોનો પુત્ર સહજપાલ મોજ્જદીન બાદ-શાહના પ્રધાનોમાં મુખ્ય મંત્રી હતો : ૧૬૦
- મા સૈકામાં સહજપાલનો પુત્ર નૈણુ સુલતાન બલા-હુદીન બાદશાહના રાજ્યનો સમગ્ર કારભારી હતો : ૧૬૦
- મા સૈકાના મધ્યકાળ સુધી નાકારનગર આબાદ હતું : ૧૮૩
- મી શતાબ્દીમાં શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-માળા'માં સુવર્ણગિરિ પર કાર્તિકવજ્ર ધનાઢ્યોના નિવાસનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૮૭
- મા સૈકામાં પલ્લીવાલ ક્રેષ્ઠી નેમડના કુટુંબીઓએ શત્રુજય, ગિરનાર, આલુ, બલોર, તારંગા, પાટણ, લાડોલ, પાલનપુર, અને ચારણ આદિ સ્થાનોનાં જિન-મંદિરોમાં ધર્મસ્થાનો અને મૂર્તિઓ વગેરે સ્થાપન કરાવી : ૨૦૦
- મા સૈકાની શરૂઆતમાં શ્રીજિનદત્તસૂરિ અજમેર પધાર્યા ત્યારે રાગ અર્જોરાજ તેમના દર્શનાર્થે આવ્યા : ૨૦૩
- મી સદીમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી મૂર્તિઓ સેવાડીના શ્રીમહા-વીર જિનાલયની ૫૬ દેવકુલિકાઓમાં છે : ૨૧૧
- મા સૈકાથી અર્વાચીન નહિ એવું કારણનાં શ્રીઆદિ-જિનાલય છે : ૨૨૯
- મા સૈકામાં સંટેરકગચ્છીય આચાર્ય પ્રતિષ્ઠિત ત્રણ મૂર્તિઓ ચરલીના જિનાલયમાં છે : ૨૩૬
- મી (ઈ. સ. ની ૧૨ મી) સદીમાં નીતોડાનું સૂર્યમંદિર અનેહું હોવાનું શ્રીઓઝાજનું મંતવ્ય છે : ૨૪
- મી શતાબ્દીના શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ પોતાની 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-માળા'માં પણ ભ. વીરના જન્મથી ૩૭મા વર્ષે પૂર્ણરાજ નામના રાગએ મુંગથલામાં જિનચૈત્ય બનાવી ભ. મહા-વીરની મૂર્તિ સ્થાપન કરી, એવો ઉલ્લેખ કરે છે : ૨૮૧
- મી સદીમાં કનોજના રાગએ સાચોરમાં વીર લગવા-નું દેવદાર (લાકડા)નું મંદિર બનાવ્યું : ૩૦૫
- મા સૈકામાં દંડનાયક આહ્લાદને સાચોરના શ્રીવીર જિનાલયમાં શ્રીપાર્શ્વજિનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૩૦૫
- ૧૩-૧૪ મા સૈકામાં સાચોરના તીર્થની મહત્તા કેટલી હશે એનું અનુમાન શિલાલેખોથી થાય છે : ૩૦૫
- મા સૈકામાં વિઠ્ઠાપુરમાં જૈનોની આબાદી સારી હતી : ૯૨
૧૩. અને ૧૫ મા સૈકામાં મુંગથલાના જિનાલયનો અર્જોદાર થયો એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૮૧
- ૧૩૦૦ ની આસપાસમાં દાવડમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાયું હોય એમ જણાય છે : ૮૩
- ની આસપાસ શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-માળા'માં ભ. મહાવીર અર્જુદશૂભિમાં વિચાર્યા હતા એવો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૫૪

- ની આસપાસ શ્રીમહેન્દ્રસૂરિએ રચેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થ-માળા'માં બ્રાહ્મણવાડાના મહાવીર જિનાલયનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૧
- ની આસપાસમાં રચાયેલી 'અષ્ટોત્તરીતીર્થમાળા'માં અને સં. ૧૭૫૦ માં પં. સૌભાગ્યવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં બ્રાહ્મણવાડામાં વીરભગવાનનાં ચરણો હોવાનું જણાવ્યું છે : ૨૭૨
- ૧૩૦૧ માં મુંજ રાગએ મુંજપુર વસાવ્યું : ૫૨
- (સને ૧૨૪૪)માં કાકોર બગ્ગજીએ એક વાવ બંધાવી વાવ નામે કસબો વસાવ્યા : ૪૨
- સુધી પાટણમાં વનરાજવિહાર વિદ્યામાન હતો : ૫૭
- માં ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ વિઠ્ઠાપુરમાં પ્રવેશ કર્યો : ૯૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૯ ને શુક્રવારનો શિલાલેખ આસાકની મૂર્તિ ઉપર છે તે મૂર્તિ પાટણના પંચાસરા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં મૌજુદ છે : ૫૭
- ૧૩૦૨ માં શ્રીપુષ્પતિલકસૂરિના ઉપદેશથી મુંગશાહે ભોરાલમાં જિનમંદિર અને વાવ બંધાવ્યાં : ૪૩
- માં શ્રીવિદ્યાનંદસૂરિએ દીક્ષા લીધી : ૯૧
- ના શિલાલેખો અવલગદમાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથ ભ. ના મંદિરમાંના કાહિસગિયા ઉપર છે : ૨૯૫
- ની આસપાસ ઝીંઝુવાડાના રાગ દુર્જનશસ્ત્રે શંખેશ્વરના મંદિરનો ત્રીજો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૪૯
- ૧૩૦૪ ના જૈન શિલાલેખો પાલનપુરની એક મસ્જિદના થાંભલા ઉપર છે : ૩૪
- માં મંત્રી તેજપાલનું મરણ થયું : ૧૨૭
- ના ખીજી જ્ઠ સુદિ ૯ ને સોમવારના લેખવાળી મૂર્તિ તારંગાના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૪૯
- ૧૩૦૫ માં ઉપાંગ-પંચકની ત્રિતિઓ ગાંધુમાં લખાઈ : ૭૦
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ ને શનિવારનો લેખ ગિરનાર પર વસ્તુપાલ-તેજપાલની ટૂંકમાં આવેલાં ત્રણ મંદિરો પૈકી વચ્ચેના મંદિરના મૂં નાં નીચે છે : ૧૨૬
- ના અષાઢ વદિ અને શુક્રવારના લેખવાળી મૂર્તિ તારંગાના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૪૯
- ૧૩૦૬ ની સાલની એક ગ્રંથપ્રશસ્તિમાં મહુવાનું મધુમતી નામ નોંધેલું મળે છે : ૧૧૦
- ૧૩૦૯ ના લેખો રાંતેજના જિનમંદિરની દેરીમાં રહેલાં આવક-આવિકાનાં યુગલના એ મૂર્તિપદો ઉપર છે : ૭૬
- ૧૩૧૦ ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ને શનિવારે બલોરના શ્રીમહાવીર વિદિચૈત્યમાં મહામંત્રી જૈત્રસિહના તત્વાવધાનમાં ચોવીશ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા, દીક્ષા આદિ મહોત્સવો થયા : ૧૬૦

- ની સાલનો એક સત્તરિસવ જિનપદ કુંભારિયાના શ્રીનેમિ જિનાલયમાં છે : ૨૮૬
- ના વૈશાખ વદિ ૫ ને ગુરુવારે આરાસણના પોરવાડ શ્રાવક આસપાલે આરાસણના શ્રીનેમિચૈત્ય માટે સ્તંભ કરાવ્યાનો લેખ કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયમાં વિઘ્નમાન છે : ૨૮૬
- ૧૩૧૨ માં શ્રીચંદ્રતિલક ઉપાધ્યાયે 'અભયદેવચરિત' રચ્યું : ૯૨
- માં ભદ્રેશ્વરના જ્યૈન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર શેઠ જમડુશાહે કરાવ્યો હશે : ૧૪૧
- ૧૩૧૨ અને ૧૩૩૨ ના બે સુરહી લેખો કુંભારિયાના શ્રીશાંતિ-જિનાલયની નજીક આવેલા બે પથ્થરો ઉપર છે : ૨૮૪
- ૧૩૧૩ ની સાલની શ્રીપાર્શ્વનાથની ધાતુપ્રતિમા મહુવાના શ્રીમહાવીર મંદિરમાં છે : ૧૧૧
- ૧૩૧૪ માં અંબલગચ્છીય શ્રીઅજિતસિંહસુરિને આચાર્ય પદની મળી : ૫૪
- નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયના ગૂઢમંડપમાં આવેલા કાઉસગિયા ઉપર છે : ૨૮૬
- ના જ્ઠ સુદિ ૬ (૩)ને મંગળવારનો લેખ દેવદરના જિનાલયની એક દેરીમાં પરિકરની ગાદી ઉપર છે : ૨૫૨
- ૧૩૧૫ માં ગુજરાતમાં ભારે દુકાળ પડ્યો : ૧૩૯
- ના ફાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારનો શિલાલેખ : ૩૩
- ૧૩૧૬ ના મહાસુદિ ૬ના દિવસે રાજા આચિગદેવના સમયમાં સુવર્ણગિરિના શાંતિનાથ મંદિરમાં સુવર્ણકળશ, ધન-દંડ આદિ ચડાવવામાં આવ્યાં : ૧૯૦
- ૧૩૧૭ માં 'શ્રાવકધર્મપ્રકરણ' રચાયું : ૩૭
- ગદલોરમાં રાજા આચિગદેવ રાજ્ય કરતો હતો : ૩૭
- માં વિઠ્ઠલપુરમાં શ્રીવાસુપૂજ્યના મંદિર ઉપર સુવર્ણ દંડ-કળશ ચડાવવામાં આવ્યા : ૩૭
- માં ભીમપદ્મીમાં વીરચૈત્ય બન્યું : ૩૭
- માં શ્રીઅભયતિલક ગણિએ 'મહાવીરરાસ'ની રચના કરી : ૩૭
- માં શ્રીજિનેશ્વરસુરિએ વિઠ્ઠલપુરના શ્રીવાસુપૂજ્ય મંદિર ઉપર સુવર્ણદંડ અને સુવર્ણકળશ ચડાવ્યા : ૯૨
- ના મહાસુદિ ૧૪ ના દિવસે ગદલોરમાં વીરજિનના વિધિચૈત્ય ઉપર શ્રીજિનેશ્વરસુરિએ ધનદંડ અને સુવર્ણ કળશોની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૩૭
- ના મહા સુદિ ૧૪ની નોંધ પ્રામાણિક જલ્લાય છે : ટિ. ૧૬૦
- ૧૩૨૦ ના બીજીથી મળી આવેલા એક શિલાલેખમાં ગિરનાર પર મંત્રી સામંતસિંહ અને સલખાણસિંહ નામના ભાઈઓએ મંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૧૨૬
- નો રાજા અર્જુનદેવનો શિલાલેખ અબરીના ગોપાલજીના મંદિરમાં છે : ૨૪૧
- ના અબરીના શિલાલેખમાં રાજા અર્જુનદેવનું નામ છે : ૪
- ૧ જ્ઠ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે ચંદ્રાવતીના મહારાજા-વજ આલ્હજીસિંહના મંત્રી ખેતાએ કાળાગરના નમંદિર માટે કંઈક દાનશાસન લખી આપ્યું : ૯, ૨૫૪
- ગભગમાં પેથડ મંત્રીએ શ્રીધર્મગોપસુરિના ઉપદેશથી દેર મળીને ૮૪ જિનમંદિરો બંધાવ્યાં : ૧૫૬
- ગભગમાં માંડવગઢના ક્રેષ્ઠી પેથડશાહે અહીં (૩ઓ-ઈમાં) શ્રીચંદ્રપ્રભુનું મંદિર બંધાવ્યું : ૨૧
- ૧૩૨૧ માં સં. પેથડ અને જાંઝણે જીરાવલામાં એક જ્યૈન મંદિર બંધાવ્યાની નોંધ 'ઉપદેશતરંગિણી'થી જાણવા મળે છે : ૩૦૦
- ૧૩૨૨ ના વૈશાખ વદિ ૧૩ ના દિવસે સાચોરના મહા-સ્થાનમાં ન્યારે ભીમદેવનું રાજ્ય હતું ત્યારે ઓશવાજ ભાંડારી જાડાએ સાચોરના મહાવીર જિનાલયનો જીર્ણો-દ્ધાર કરાવ્યો, એવો શિલાલેખ સાચોરની મસ્જિદમાં મોજુદ છે : ૩૦૫
- ૧૩૨૩ ના જ્ઠ સુદિ ૮ ને ગુરુવારનો શિલાલેખ અબરામાંથી મળી આવેલી કાઉસગિયા મૂર્તિઓ પર છે : ૧૩૮
- ના લેખવાળો નંદીશ્વર પદ્મ કુંભારિયાના શ્રીનેમિ-જિનાલયમાં છે : ૨૮૬
- ના આસો સુદિ ૫ ના રોજ એક ક્રેષ્ઠીએ સિરોહીની ભૂમિમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરનું શિલારોપણ કર્યું : ૨૪૬
- ૧૩૨૪ નો લેખ વિઠ્ઠલપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વમંદિરમાં રહેલી ચોવીશીના પદ્મ ઉપર છે : ૯૩
- ના લેખો નાડલાઈના જ્યેષ્ઠ પર્વતની ટેકરીના નૂળમાં આવેલા શ્રીગોડીપાર્શ્વમંદિરના મૂ. ના.૦ ની આસપાસની બે પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૨૪
- માં 'ધર્મરતનપ્રકરણ' અર્જુનદેવના રાજ્યમાં મં. સોમની પ્રતિષ્ઠામાં વિઠ્ઠલપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧
- ના ફાગણ સુદિ ૪ ને બુધવારનો પાલનપુરના જિના-લયમાં શિલાલેખ છે : ૩૪
- ના ફાગણ સુદિ ૮ ને ગુરુવારે હરિતકુંડીગચ્છના શ્રીવાસુદેવાચાર્યે શ્રીઋષભદેવની પ્રતિષ્ઠા કરેલી, તે મૂર્તિ ઉદયપુરના બાએલાના જિનાલયમાં છે : ૨૦૭
- ૧૩૨૬ માં વિઠ્ઠલપુરના વાસુપૂજ્ય મંદિરમાં કુલચંદની પત્ની ખેતુએ વીરપ્રતિભાલકૃત ગોખલા તથા ચોવીશ તીર્થકરેની માતાઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનેશ્વરસુરિ પાસે કરાવી : ૯૨
- ૧૩૨૮ માં કવિ કુમારગણિએ 'અભયદેવચરિત'ની પ્રશસ્તિ ૪૯ શ્લોકમાં રચી : ૯૨

- માં લખાયેલી 'શતપદિકા' નામની હસ્તલિખિત તાડ-પત્રીય પોથીમાં હમ્મીરપત્તનના પલ્લીવાલજ્ઞાતીય શ્રેણીની હકીકત નોંધેલી છે : ૨૭૬
- ના માધ સુદિ ૯ ના દિવસે વિજ્ઞપુરના વાસુપૂજ્ય મંદિરમાં શ્રેણી કુલચંદ્રે ઋષભાદિતી દેરીઆ કરાવી : ૯૨
- ૧૩૨(?) નો એક લેખ કંચકોટના ખંડિત જૈન મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે : ૧૪૬
- ૧૩૩૦, ૧૪૭૧, ૧૫૧૩, ૧૫૨૭, ૧૬૭૬ ની સાલના લેખો વિજ્ઞપુરના ભાટવાડાના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરની ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૯૩
- ૧૩૩૧ માં શ્રીમલયગિરિકૃત 'કર્મપ્રકૃતિવૃત્તિ' વિજ્ઞપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૪ નો પાલનપુરના જિનાલયમાં શિલાલેખ છે : ૩૪
- ના વૈશાખ માસનો લેખ દેવદરના ગૂઢમંડપમાં એક ખાલી પડેલી ગાદી પર છે : ૨૫૧
- ૧૩૩૨ ના મહા સુદિ ૧૫ ના લેખવાળી શ્રીમહાવીરની મૂર્તિ સડેરના જિનમંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૭૨
- ૧૩૩૩ નો એક શિલાલેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના સ્તંભ ઉપર છે, તેમાં શ્રેણી હરિપાલે મંદિરને કંઈક ભેટ આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૨૨
- નો એક શિલાલેખ બિલમલાલના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે, તેમાં ભ. મહાવીર શ્રીમાલમાં પધાર્યા હતા, એવો ઉલ્લેખ એક નવી સમસ્યા ઊભી કરે છે : ૧૫૪, ૧૭૬
- ના આસો સુદિ ૧૪ ના લિનમલાલમાં યાત્રામહોત્સવ પ્રસંગે રાગ્ન યાચિગદેવે શ્રીમહાવીર જિનાલયને પ્રતિવર્ષ કેટલાક દ્રમ્મનું દાન કર્યું, એવો શિલાલેખ લિનમલાલમાં જૈન મંદિરના ખંડિયેર પાસે આવેલી ગઝખ તળાવની ભીંત ઉપર છે : ૧૫૯, ૧૭૮
- ના ફાગણ વદિ ૬ નો લેખ ટોકરાના સોનાધારી મહાદેવના મંદિરમાં છે, જેમાં રાવ વીજડે એ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરાવ્યાનું જણાવ્યું છે : ૨૯૮
- ૧૩૩૪ (૨૪?)ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને યુધવારનો શિલાલેખ ભીલડિયાના જૈન મંદિરમાં છે : ૩૬
- ૧૩૩૫ માં અચલગચના શ્રીઅન્નિતસિંહસુરિના ઉપદેશથી શ્રેણી જ્યતાએ ચાણૂરમાં શ્રીભટેવા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૫૩, ૫૪
- નો એક ખંડિત શિલાલેખ ગિરનારના મંદિરના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ મંદિરના સ્તંભ ઉપર છે, તેમાં વીજ્ઞણુ શ્રેણી સંબંધે ઉલ્લેખ છે : ૧૨૨
- નો લેખ હથુંડીના સભામંડપના થાંભલામાં છે, તેમાં મૂ. નાં રાતાભિધાન મહાવીરદેવનો ઉલ્લેખ છે : ૨૦૯
- ૧૩૩૫, ૧૩૩૬, ૧૩૪૫ ના લેખો હથુંડીના જિનાલયના થાંભલાઓ ઉપર છે : ૨૦૭
- ૧૩૩૭ ના જેઠ વદિ ૪ ને શુક્રવારે શ્રીજિનપ્રબોધસુરિએ વિજ્ઞપુરમાં પ્રવેશ કર્યો : ૯૨
- ૧૩૩૮ ના જેઠ સુદિ ૧૪ ને શુક્રવારે કુંભારિયાના શ્રીનેમિ જિનાલયમાં આરાસણના રહેવાસી ગોનાના વંશમાં થયેલા શ્રેણી આસપાલે શ્રીસુનિસુનતસ્વામી બિંબ અને અશ્વાવબોધ-સમલિકાવિહારનો પદ કરાવ્યાનો લેખ એ મંદિરના એક પદમાં છે : ૨૮૭
- ૧૩૩૯ નો એક શિલાલેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના સ્તંભ પર છે, તેમાં શ્રેણી પૂનમસિંહે મંદિરને કંઈક ભેટ આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૨૨
- ના અષાઢ સુદિ ૩ ને મંગળવારે સિરોહીમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૪૬
- ૧૩૪૦ માં મંત્રી પેઠડના પુત્ર જાંજણે માંડવગઢથી શત્રુજ્યનો સંઘ કાઢ્યો : ૪૧
- ના એક લેખમાં કંચકોટમાં જૈન મંદિર બંધાવનાર આશ્રદેવના પુત્રો નામે લાખ્યા અને સોલહાનાં નામો વંચાય છે : ૧૪૬
- ના પોષ સુદિ ૯ ના દિવસે ભાંડવપુરના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૯૩
- ૧૩૪૨ ના જેઠ વદિ ૯ ના રોજ સામંતસિંહના સાંનિધ્યથી જલોરમાં જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા અને ઈદ્રમહોત્સવ થયો : ૧૯૦
- ૧૩૪૩ નો એક લેખ કાછોલીના જિનાલયના મૂ. નાં ના પરિકરની ગાદીમાં છે, તેમાં કહ્ણલિકા-કાછોલીનો ઉલ્લેખ છે, એથી ગામ અને મંદિર એ સાલથી પ્રાચીન છે : ૨૫૭
- માં શાન્ત્યાચાર્યકૃત 'ઉત્તરાપ્યનસૂત્રવૃત્તિ' વિજ્ઞપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
- નો લેખ વિજ્ઞપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વમંદિરની એક મૂર્તિ પર છે : ૯૩
- ના મહા સુદિ ૨ ને શનિવારનો લેખ અજરાના મંદિરમાં રહેલી યક્ષ-યક્ષિણીની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૧૩૮
- ના અષાઢ સુદિ ૨ ને સોમવારના દિવસે મેત્રાણુમાં દેવ સમ્મુખ ધાડુ પડ્યું એવો લેખ મેત્રાણુમાં પાણિયા ઉપર છે, તે દેવ મેત્રાણુના જિનમંદિરના જ હોઈ શકે : ૪૫
- ૧૩૪૪ ના મહા સુદિ ૧૧ ના લેખવાળી એક આચાર્યપ્રતિમા હથુંડીના જિનાલયમાં છે : ૨૦૭
- ના જેઠ સુદિ ૧૦ નો શિલાલેખ ભીલડિયાના મંદિરમાં રહેલી અગ્નિકાદિયીની મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૭
- ૧૩૪૫ નાં દત્તાણીના જિનાલયના શિલાલેખથી જણાય છે કે, આ ગામના ઠાકોર પરમાર દેવડા પ્રતાપસી અને હેમદેવે

અહીંના મંદિર માટે એ ખેતરો આપ્યાં અને રા. મહી-
પાલના પુત્ર સુહાસિંહે મંદિરના તીર્થ કર દેવની યાત્રા
કરી ૪૦૦ દ્રમ્મની ભેટ કરી : ૧૫૯, ૨૮૩

-ના હથુંડીના જ્ઞેનમંદિરનો શિલાલેખ હાથિઉંડી
ગામમાં શ્રીમહાવીરનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે : ૨૦૯

૧૩૪૬ માં 'સ્થાનાંગસૂત્રીકા' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાઈ : ૯૧
-નો લેખ સાતસેજુથી થોડે દૂર પડેલા જ્ઞેન મંદિરના
ખડિયેર પાસેના એક પાળિયા ઉપર છે; આથી આ ગામ
એથીયે પ્રાચીન હોવાનું કહી શકાય : ૩૦૩

૧૩૪૭ નો જ્ઞેન શિલાલેખ પાલનપુરની એક મસ્જિદના પ્રવેશ.
દ્વાર ઉપર છે : ૩૪

૧૩૪૮ ના અષાડ સુદિ ૯ ને મંગળવારનો લેખ ધનારીના
શ્રીશાંતિજિનાલયના પાટડા પર છે તેમાં ધનારી ગામનો
ઉલ્લેખ છે આથી આ ગામ એ સાલથી પ્રાચીન છે :
૨૫૨, ૨૫૩

-માં મોગલસેનાએ સાચોર ઉપર ચડાઈ કરી : ૩૦૫

૧૩૪૯ નો એક લેખ ધામજુવાડાની એક જિનમૂર્તિ ઉપર છે :
૨૭૨

-ના ચૈત્ર વદિ ૬ ને રવિવારનો શિલાલેખ પાટણના
પંચાસરા પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૬૦

૧૩૫૦ થી ૧૩૭૩ સુધીના વિમલવસંકામાંના મહારાજઓના
આત્માપત્રના ચાર લેખોમાં આજુ ઉપર એ મંદિરો હોવાનો
ઉલ્લેખ છે : ૨૯૨

૧૩૫૧ નો શિલાલેખ મેત્રાણાના મંદિરના મૂ. ના. ૦ ની ગાદી
ઉપર છે : ૪૫

-ના લેખવાળી એ કાઉસગિયા પ્રતિમાઓ વરમાણના
જિનમંદિરમાં છે, તેમાં ધહાણુગંજના મંદિરમાં મગ-
હાડગચ્છીય શ્રેષ્ઠી પુનસિંહે એ લરાવ્યાનો ઉલ્લેખ
છે : ૩૦૭

૧૩૫૨ ના ચૈત્ર સુદિ ૨ ને ગુરુવારનો સુરભીલેખ મડારમાં
જેરાજના ચોતરા પાસે છે, તેમાં વિસદદેવ રાજ્યએ
નિયુક્ત કરેલા મુંજિગ મંત્રીએ દાણ માફ કર્યાનો ઉલ્લેખ
છે : ૩૦૨

-ના વૈશાખ સુદિ ૪ ના દિવસે મંત્રી વીરા અને ભંડારી
ગિગન વગેરેએ આડમેરના શ્રીઆદિ જિનાલયને માટે
કેટલાક લાગાઓ નાખ્યા : ૧૮૨

૧૩૫૨, ૧૩૫૬, ૧૩૫૬, ૧૬૯૩ ના લેખો જૂના આડમેરના
ખડિયેર જિનાલયમાંથી મળી આવે છે : ૧૮૨

૧૩૫૩ માં અલ્લાઉદ્દીને પાટણને પાધર ક્યુ', એ જ સમયે
લીમપલ્લીનો પણ નાશ થયો : ૩૮

-માં 'લગવતીસૂત્ર' વિગ્નપુરમાં તાડપત્ર પર લખાયું : ૯૧

-માં પેથડે શ્રેષ્ઠીએ વિગ્નપુરમાં લખાવેલી 'લગવતી-
સૂત્ર'ની પ્રતિની પ્રશસ્તિમાં સડેરના વીર જિનમંદિરનો
ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૭૧

૧૩૫૩ થી સં. ૧૩૫૬ સુધી કર્ણુ વાઘેલો ગુજરાતની ગાદીએ
હતો : ૫૯

૧૩૫૪ ના પોષ વદિ પના લેખવાળી સંબવતઃ શ્રીહેમચંદ્રસૂરિની
મૂર્તિ ઘોઘાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૧૩

-ના વૈશાખ સુદિ ૨ ને સોમવારના લેખવાળી કાઉ-
સગિયા પ્રતિમાઓ તારંગાના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૫૦

-(ઈ. સ. ૧૨૯૭)માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજીએ ગુજરાત
સર ક્યુ' : ૨૮

૧૩૫૪-૫૫-૫૬ ના પાળિયાઓ લીલડિયામાં જોવા છે : ૩૮

૧૩૫૫ લગલગમાં ભોરોલમાં રૈવતાચલાવતારની પ્રતિષ્ઠા થઈ
હશે : ૪૩

-ના વૈશાખ વદિ ૭નો શિલાલેખ ભોરોલના મંદિરમાં
અખિકાની ખંડિત મૂર્તિ ઉપર છે : ૪૩

-સુધી ભોરોલનું નામ પીપલગ્રામ પ્રસિદ્ધ હતું : ૪૩

૧૩૫૬ ના કાર્તિક માસમાં આડમેરના શ્રીઆદિજિનાલયમાં
પડખેની ચોકીઓ સલખણુ શ્રેષ્ઠીએ કરાવી : ૧૦૨

-ઉલ્લુચખાન સાચોરનો નાશ કરવા આવ્યો : ૩૦૫

-કાર્તિક માસમાં આડમેરના શ્રીઆદિજિનાલયમાં અખની
ચોકી નામપાલ શ્રાવકે બનાવી : ૧૮૨

૧૩૫૭ ના લેખવાળી આચાર્ય મહારાજની લગ્ય મૂર્તિ ઘોઘાના
શ્રીશ્યાવલા પાર્શ્વજિનમંદિરમાં છે : ૧૧૩

૧૩૫૮ નો એક લેખ ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના
ભોંયરામાં રહેલી શ્રીનેમિનાથની પ્રતિમા ઉપર છે : ૧૨૨

૧૩૫૯ માં અંચલગચ્છીય શ્રીઅજિતસિંહસૂરિનો સ્વર્ગવાસ
થયો : ૫૪

-ના ફાગણ વદિ પને ગુરુવારનો એક ટુટક લેખ
દેવદરના જિનાલયના મૂળનાયકના પરિકર પર છે : ૨૫૨

-ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ને શાનિવારે વાગીણુના શ્રીશાંતિ-
જિનાલયના નિલાવ માટે સોલકી-સમુદાયે મળીને પ્રત્યેક
અરટ દીઠ અમુક લાગાનું દાનશાસન કરી આપ્યું એવો
લેખ વાગીણુના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૫૯, ૨૩૮

૧૩૬૦ પહેલાં સડેરમાં જિનમંદિર હોવાની સાબિતી એક પ્રશ-
સ્તિના ઉલ્લેખથી મળી આવે છે : ૭૨

૧૩૬૦ માં એ (સ્તંભન પાર્શ્વનાથની) મૂર્તિ ખંભાતમાં
લાવવામાં આવી : ૧૪

-માં ફરજીલો પાટણમાં રાખ્ય કરતો હતો, ત્યારે પેથડે
એ મૂર્તિઓને સ્થાપન કર્યા પછી શત્રુજ્ય અને ગિર-
નારની યાત્રાનો સંઘ કાઢ્યો : ૭૨

- માં શ્રેણી પેથડે એક જિનમૂર્તિનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પોતાના ઘર-દેરાસરમાં સ્થાપન કરી : ૭૨
- ના અષાઢ સુદિ દને સોમવારનો લેખ પાવહાની જમીનમાંથી મળી આવેલી મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૩૭
- ૧૩૬૧ માં શ્રીમેરુતગંજુરિએ રચેલા 'અર્ધવિંતામંજિ'માં પ્રભાસ પાટણમાં શ્રીચંદ્રપ્રભુ અને કુમારપાલે અંધાવેલા અષ્ટાપદના મંદિરનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૧૩૪
- માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી સ્વયં સાચેર ઉપર ચડી આવ્યો : ૩૦૫
- ૧૩૬૫ માં ઉકેશવંશીય શ્રેણી નેસલે ખંભાતમાં એક પૌષધશાળા સહિત શ્રીઅજિતનાથ કળવાનનું વિશાળ મંદિર અંધાવ્યું એવો શિલાલેખ ચિંતામંજિ પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં છે : ૧૫
- ૧૩૬૭ (૭૭)નો એક સુરભીલેખ મહારમાં આવેલા સુરભી-લેખની પાસેના મકાનમાં છે, તેમાં સરતાણજી મહાહડ વગેરે નામે કોતરેલાં છે : ૩૦૨
- ૧૩૬૮ માં માંડવ્યપુરના રહીશ ગોસલના પુત્ર ધનસિંહ અને તેના પુત્રો વીજડ આદિ છ ભાઈઓ અને ગોસલના ભાઈ ભીમાના પુત્ર મહાજીસિંહ, તેના પુત્ર લાલિગ વગેરે ત્રણ ભાઈઓએ મળીને આણના વિમલવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૬૩
- માં અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી આણ ઉપર આવ્યો ત્યારે તેણે વિમલવસહી અને લૂણવસહી મંદિરના અસલના કળામય ભાગોને તોડી પાડ્યા : ૨૮૯, ૨૯૦, ૨૯૨
- માં અલ્લાઉદ્દીનના સંન્યે કાહનકેવને ચારી જલોર સર કર્યું : ૩૦૦
- માં જીરાવલનું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય સુસલ્માનોનાં ઘાડાંથી ઘેરાયું અને મંદિરને તુકસાન પહોંચ્યું : ૨૯૯
- ૧૩૬૯ માં શત્રુંજય ઉપર જીવડિશાહે સ્થાપન કરેલા બિંબનો મ્લેચ્છોએ નાશ કર્યો : ૧૦૧
- ૧૩૭૦ ની આસપાસ નવું પાટણ વસ્યું હોવું જોઈએ; એવું પં. કલ્યાણવિજયજીનું પ્રામાણિક સંશોધન છે : ૫૯
- ૧૩૭૧ માં શત્રુંજય તીર્થના ઉદ્ધારક સંધપતિ દેસવશાહના પુત્ર સમરાશાહ પાટણમાં વસતા હતા : ૫૯
- માં પાટણના એશવાલ શ્રેણી સમરસિંહે શત્રુંજયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૪, ૧૮૩
- માં રચાયેલા 'ઉપકેશજ્યોત્સ્વિત'માં શ્રીરત્નપ્રભસુરિએ વી. નિ. સં. ૭૦માં કારટામાં પ્રતિષ્ઠા કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૨૮
- ના જેઠ વદિ ૧૦ના દિવસે જલોરમાં શ્રીજિનચંદ્રની વિદ્યમાનતામાં દીક્ષા અને માહારોપણાદિ ઉત્સવો થયા : ૧૯૦
- પછી જલોરમાં જુદા જુદા અમલ સમયે જૈનોની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ અંધ પડી હોય અને વરતી ઝાંઝી થઈ હોય એમ લાગે છે : ૧૯૧
- ૧૩૭૩ અને સં. ૧૪૮૯ વચ્ચેની ટ્રાઈ સાલમાં આણ ઉપરનું પિત્તલહર મંદિર અંધાવ્યું હોવું જોઈએ : ૨૯૨
- ૧૩૭૬ માં રાણા માલદેવની વિનાંતથી શ્રીજિનચંદ્રસુરિ મેડતામાં પધાર્યા : ૧૯૭
- ૧૩૭૭ માં પાટણમાં ભીષણ દુષ્કાળ પડ્યો : ૫૯
- ૧૩૭૭ થી ૧૩૮૨ (ઈ. સ. ૧૩૨૦ થી ૧૩૨૫) ગયાસુદીનનો રાજકાળ હતો : ૨૮
- ૧૩૭૮ (સને ૧૩૨૧ ઈ. સ. ૭૨૧) નો ગિલાલેખ ભચ્યની જીમ્મા મસ્જિદમાં છે : ૨૮
- માં આણ ઉપરના વિમલવસહી પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૨૮૯
- માં શ્રેણી પેથડે આણ ઉપર આવેલા લૂણવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૯૨
- ના જેઠ વદિ દને સોમવારે મઠેરવાસી વીજડ અને લાલિગ વગેરે નવ ભાઈઓએ આણના વિમલવસહી મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૦૦
- ૧૩૭૯ ના વર્ષ પહેલાંના ડાઘ વર્ષમાં આધુનિક પાટણ વસી ગયું હોવું જોઈએ : ૫૯
- ૧૩૭૯ અને ૧૩૮૧ ની સાલમાં પાટણના ખરતરગજી સંબંધી વિધિચૈત્યમાં જિનમિત્રો અને આચાર્યમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠાઓ થયેલી છે : ૫૯
- ૧૩૮૧ માં તળાબમાં જૈન મંદિર હતું એવો પુરાવો સાંપડે છે : ૧૧૦
- માં પાટણના એક મંદિરના પ્રતિષ્ઠામહોત્સવમાં મહુવાના શ્રેણીઓ લાગર હતા : ૧૧૧
- ૧૩૮૨ (સને ૧૩૨૫)માં મહમદ અલખુતમારીએ ખંભાતમાં જમી મસ્જિદ અંધાવી : ૧૭
- ૧૩૮૫ સુન્નીમાં રચાયેલા પ્રાચીન કલ્પોમાંથી ઉદ્ધાર કરીને શ્રીજિનપ્રભસુરિએ 'શત્રુંજયકલ્પ'માં તે સમય સુધીની વિગતો નોંધી છે : ૧૦૧
- ૧૩૮૬ થી ૧૭૬૮ સુધીના લેખો વાસાના જિનમંદિરમાં રહેલી ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૫૮
- ૧૩૮૭ માં શ્રીરત્નશેખરસુરિએ પ્રાકૃત 'દ્વાચાશ્રયત્વત્તિ-પ્રશસ્તિ' બનાવી : ૧૯૭
- ૧૩૮૯ માં શ્રીજિનપ્રભસુરિએ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'ની રચના પૂર્ણ કરી : ૧૭
- માં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં સેરિસાના જિન મંદિરની મૂર્તિઓ વિશે આખ્યાયિકા નોંધેલી છે : ૭૮
- ના ફાગણ સુદિ ૮ના રોજના લેખવાળા મુંડસ્થલના મહાવીર મંદિર માંડે બનાવેલ એક જ જોડીના બે મનોહર કાઉસંગિયા આણના લૂણવસહીના ગૂઢમંડપમાં છે : ૨૮૦

૧૩-૦ નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયના મૂં ના ૦ ની ગાદી નીચે છે : ૨૮૩

૧૩૯૧ નો લેખ શત્રુંજય ઉપર રાવણપગલાંની વાણુની ઓરડીમાં ભરતરાજ અને આહુબલિનાં બે સુંદર ચિત્રો ઉપર છે : ૧૦૬

-માં શ્રીજિનપદ્મસૂરિ બાડમેર પધાર્યા ત્યારે ચૌહાણુ-વંશીય શિખરસિંહ વગેરે રાજપુરુષો સાથે નાગરિકોએ તેમનું સ્વાગત કર્યું : ૧૮૧

-ના અષાઠ વદિ ૧૦ ને રવિવારે રાજશ્રી તેજસિંહ અને મંત્રી દૂપાએ દીયાણામાં એક વાવ, જૈન મંદિર માટે દાનમાં આપી એવો લેખ દીયાણાના મંદિર અને વાવના રસ્તા વચ્ચે આવેલા ગર્ધના પર છે : ૧૫૯, ૨૫૫

૧૩૯૩ માં શ્રીકલ્પસૂરિએ 'નાભિનંદનજિનોહારઅપંધ' રચ્યો, તેમાં શત્રુંજયોહારક સમરસિંહના આડમા પૂર્વજ વેસર કિરાડૂમાં રહેતા, એવો ઉલ્લેખ છે : ટિ ૧૭૩, ૧૮૩

૧૩૯૬ ના લેખવાળી એક આચાર્યપ્રતિમા આણુના વિમલ-વસહીની ભમનીમાં આવેલી શ્રીમુનિસુવતસ્વામીની દેરીમાં છે : ૨૯૦

૧૩૯૬ અને ૧૪૯૦ ના લેખો વાટેડાના જિનાલયમાં રહેલી ધાતુમૂર્તિઓ પરથી મળે છે : ૨૫૯

૧૪ મા સૈકા પહેલાં વિજયપુરમાં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ, શ્રીવાણુપૂજ્યનું વિધિચૈત્ય અને વીરજિન મંદિર હતાં : ૯૧
-શી શતાબ્દીના એક શિલાલેખમાં ચાણપતે મહાતીર્થ તરીકે ગણાવ્યું છે : ૪૪

-મા સૈકામાં પેથડ મંત્રીએ જુદા જુદા ગામ-નગરોમાં મળીને ૮૪ જિનમંદિરો અંધાવ્યાં : ૭૩

-મા સૈકામાં થયેલા પેથડ મંત્રીએ ચાણપમાં શ્રીશાંતિનાથ ભ.નું મંદિર અંધાવ્યું : ૪૪

-મા સૈકામાં પેથડ મંત્રીએ ઘોળકામાં જિનમંદિર અંધાવ્યું : ૯૫

-મા સૈકામાં માંડવગઢના મંત્રી પેથડે ચંદ્રાવતીમાં એક જિનમંદિર અંધાવ્યું : ૨૭૯

-શી શતાબ્દીમાં અહાહીનીનાં ધાડાંઓથી શંખેશ્વર તીર્થનો સંપૂર્ણ નાશ થયો : ૪૯

-મા સૈકાના ચાણુરમા વિશેના ઉલ્લેખો જૈન ગ્રંથોમાંથી મળે જ છે : ૫૩

-શી શતાબ્દી પૂર્વે 'અભયકુમારચરિત્રાદિ' પુસ્તકપંચક લખાવ્યું : ટિ ૯૨

-મા સકામાં વિજયપુરમાં શ્રીવીરજિન મંદિર હતું : ૯૨

-મા સૈકામાં ઘોળકાનું ઉદ્ધવસતિ-જૈનમંદિર, જેની શ્રીવાદી દેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી તે હયાત હતું : ૯૪

-મા સૈકામાં પાલીતાણુમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ, શ્રીમહાવીર-સ્વામી અને શ્રીનેમિનાથ પ્રભુનાં મંદિરો હતાં : ૯૮

-મા સૈકાના લેખવાળી મૂર્તિ ઘોળાના શ્રીનવખંડા પાર્શ્વજિનાલયના ભોંયરામાં છે : ૧૧૨

-મા સૈકાના લેખવાળી ઘણીખરી મૂર્તિઓ ઘોળામાં પીરમખેટમાંથી મળી આવી હતી : ૧૧૨

-મા સૈકા સુધી નાગાજુને જૂનાગઢના કોઈ મંદિરમાં દશાઈ મંડપ, ઉત્તરેનનો મહેલ, વિવાહમંડપ, ચોરી આદિ દરજો જે મંદિરમાં કરાવ્યાં હતાં તે વિદ્યમાન હતાં : ૧૧૯

-મા સૈકામાં સોતી સમરસિંહે ગિરનાર પરનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો : ૧૨૧

-મા સૈકાના આરંભમાં દાનવીર જગદ્દશાહ થયા : ૧૩૯

-મા સૈકા સુધી જગદ્દશાહના કાકાઓ કંઈકાટમાં રહેતા એમ શિલાલેખથી પુરવાર થાય છે : ૧૪૬

-મા સૈકામાં નૈણુનો પુત્ર દુસાણુ ચંડ રાહવના વિસ્તૃત રાજ્યનો મુખ્ય પ્રધાન હતો : ૧૬૦

-મા સૈકામાં દુસાણુનો પુત્ર વીકા માંડવગઢના ગયાસુદીન બાદશાહનો મંત્રી હતો, જેણે સપાદલક્ષના રાજ્ય શક્તિશાહ (સંભવતઃ અહમદશાહ)ને અને ખીજા મળીને સાત રાજ્યોને ક્રેદ કરી લીધાં હતા : ૧૬૦

-મા સૈકામાં મંડોરમાં જેનોની વસ્તી સારી હતી : ૧૬૩

-મા સૈકા સુધી કિત્રમાલની ગ્નહોળલાલી જગવાઈ રહી તે પછી કિત્રમાલ પર નમતા પહોરનો સૂર્ય આથમી ચૂક્યો : ૧૭૬, ૧૭૮

-શી સદીમાં સામંતસિંહ ચૌહાણુના અધિકારમાં વાગીણુ હતું : ૨૩૮

-મા સૈકામાં દીયાણુનું જૈન તીર્થધામ લોકમાં ખૂબ ખ્યાતિ પામી ચૂક્યું હતું : ૨૫૫

-મા સૈકામાં થયેલા શ્રીજયશેખરસૂરિએ 'પાર્શ્વનાથસ્તવન' માં ચાણપતે મહિમા ગાયો છે : ૪૪

-મા સકામાં શ્રીજિનતિલકસૂરિએ 'તીર્થમાળા' રચી : ૯૨

-મા સૈકામાં શ્રીજિનતિલકસૂરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં પણ સેરિસાના શ્રીપાર્શ્વનાથની હકીકત નોંધી છે : ૭૮

-મા સૈકામાં મોઢેરામાં શ્રીવીરજિનેશ્વરનું મંદિર હતું; એમ શ્રીજિનપ્રભસૂરિ નોંધે છે : ૭૦

-મા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં ગિરનાર પરના શ્રીનેમિનાથ મંદિર વિશે નોંધ આપે છે : ૧૨૧

-મા સૈકામાં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં દ્વારકાને તીર્થ તરીકે નોંધ્યું છે : ૧૩૦

-મા સૈકાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં નોંધે છે કે, વલ્લીપુરના ભંગ પછી ત્યાંની જિનપ્રતિમાઓ દેવપત્તનમાં લાવવામાં આવી : ૧૩૪

- મા સૈકામાં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં ફલોદિના જિનાલય વિશે હકીકત જણાવી છે : ૧૯૬
- મા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં ચંદ્રાવતીને વક્ષમીનો ભંડાર કહીને ઉલ્લેખે છે : ૨૭૯
- મા સૈકામાં થયેલા શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં આણુ તીર્થની વિશિષ્ટ માહિતી આપી છે : ૨૮૮
- મી સદીના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ આણુ પરના ઓરિયા ગામના જિનાલયનો ઉલ્લેખ આપ્યો નથી : ૨૯૩
- મા સૈકાના શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ પોતાના 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં અને વિં ૧૫ માં સૈકાના શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ પોતાના 'અર્ચુકલ્પ'માં કુમારપાલે આણુ ઉપર શ્રીમહાવીર સ્વામીનું મંદિર કરાવ્યું એમ જણાવ્યું છે : ૨૯૫
- મા સૈકામાં રચાયેલા 'વિવિધતીર્થકલ્પ'માં શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ સાચોર વિશે નોંધ આપી છે : ૩૦૩
- મા સૈકામાં સાચોરમાં બનેલા બનાવે શ્રીજિનપ્રભસૂરિના સત્તા સમયમાં થયેલા હોવાથી તેમની નોંધમાં સંદેહને ઓછો અવકાશ છે : ૩૦૫
- મા સૈકામાં શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે 'તીર્થમાળા' રચી, તેમાં તળાબમાં એ મંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે : ૧૧૦
- મા સૈકામાં શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં મહુવાના શ્રીમહાવીર મંદિરનો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૧૧૧
- મા સૈકામાં શ્રીવિનયપ્રભસૂરિએ 'તીર્થમાળા'ની રચના કરી : ૭૩
- મા સૈકાના વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં ઉનામાં વીરપ્રભુના મંદિરનો ઉલ્લેખ છે : ૧૩૬
- મા સૈકાના વિનયપ્રભ ઉપાધ્યાયે અગરાના પાર્શ્વનાથ મંદિરની નોંધ 'તીર્થમાળા'માં આપી છે : ૧૩૮
- મા સૈકાના શ્રીસર્વાનંદસૂરિએ 'જગસૂરિત' રચ્યું તેમાંથી જગસૂરાહના પૂર્વબેની પાંચ પેઢીઓ કથકોટમાં રહેલી હતી જણાવ્યું છે : ૧૪૬
- મી સદીના અંતે અને ૧૫ મી સદીની શરૂઆતમાં આણુ પરના ઓરિયા ગામનું જિનાલય બંધાયું હોવું જોઈએ : ૨૯૩
- ૧૪-૧૫ માં સૈકામાં દાનીશ્વર કોચર શ્રેણીએ કારટામાં ઉત્તુંગતોરણુ જૈનપ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૨૩૦
- ૧૪ થી ૧૬ માં સૈકા સુધી શંખલપુરમાં શ્રાવકાની સારી વસ્તી હોવાનું અવાન્તર પ્રમાણોથી જણાય છે : ૭૨
- સૈકામાં વાવનું જિનમંદિર બંધાયું જણાય છે : ૪૨
- ૧૪૦૪ ના લેખવાળી શ્રીઅગ્નિકાની ધાતુમૂર્તિ ધનારીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં છે : ૨૫૩

- ૧૪૦૫ માં શ્રીરાજશેખરસૂરિએ રચેલા 'પ્રબંધકોશ'માં તેરમાં સૈકાના ધોળકાના રાજા વીરધવલ અને ભદ્રેશ્વરના ભીમસિંહ રાજા વચ્ચે યુદ્ધ થયાનો પ્રસંગ આપેલો છે : ૧૩૯
- ૧૪૦૬ માં જિનલક્ષ્મિસૂરિને સ્વર્ગવાસ નાગોરમાં થયો : ૧૯૯
- ૧૪૦૮ ના વૈશાખ સુદિ ૫ ને ગુરુવારે મંત્રી ધાંધલે કરાવેલા એ કાઉસગિયા આણુના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના મૂકાવનામાં છે : ૨૮૦
- ૧૪૧૦ ના શિલાલેખમાં વીરવાડાના જિનાલયના સ્તંભ ઉપરના લેખમાં એ ગામનો અને મંદિરના છણોદારનો ઉલ્લેખ છે, જેથી એ ગામ અને મંદિર એથીયે પ્રાચીન હોવાનું નક્કી થાય છે : ૨૬૭ થી ૨૬૯
- ૧૪૧૪ માં રામજી ચૌહાણે સૂબર રાજપૂતોને મારી નસાડી ભોરોલ ઉપર કબળો મેળવ્યો : ૪૩
- ૧૪૧૭, ૧૪૨૦ અને ૧૪૨૨ ના વર્ષમાં પાટણમાં પ્રતિષ્ઠાઓ થયાના લેખો મળી આવે છે : ૫૯
- ૧૪૨૦ ના લેખવાળી પદ્માવતીની મૂર્તિ નરોડાના જૈન મંદિરમાં છે : ૭૯, ૮૨
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ નો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
- ૧૪૨૧ ના અને તે પછીના લેખો છરાવડાના જૈન મંદિરમાંની ભક્તીની દેરીઓ ઉપર છે; આથી એ મંદિર એ કરતાં પ્રાચીન હોવામાં શંકા નથી : ૩૦૦
- ૧૪૨૨ નો કાવીના મંદિરનો શિલાલેખ : ૨૩
- ૧૪૨૪ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ ના રોજ શેઠ રતનચંદ દેવચંદે સિરોહી વસ્યા પહેલાં બીજું શ્રીક્રમલદેવનું મંદિર સિરોહીમાં બંધાયું : ૨૪૮
- ૧૪૨૫ માં નવું પાટણ વસ્તું એવી એક નોંધ છે : ૫૯
- ૧૪૨૬ ના મૂંચલાના ખંડિત જિનાલયમાંથી મળેલા લેખમાં વીર જન્મથી ૩૭મા વર્ષે (વિ. સં. પૂર્વે ૫૦૫ માં) પૂર્ણરાજ નામના રાજાએ ભન્મહાવીરની પાષાણુ મૂર્તિ બરાવી તે જ મૂર્તિ મૂંચલામાં છે : ૨૮૧
- માં શ્રેણી મહીપાલના પુત્ર સિરિપાલે મૂંચલાના મંદિરનો છણોદાર કરાવ્યો; એવો લેખ મૂંચલાના ખંડિત જિનાલયમાં છે; જેથી એ મંદિર એ પહેલાનું સાબિત થાય છે : ૨૮૧
- ૧૪૨૯ માં નાકોડાના જિનાલયમાં મૂંનાં તરીકે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભક્તી સ્થાપના કરવામાં આવી : ૧૮૪
- ના મહા વદિ ૭ ને સોમવારનો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
- ૧૪૩૦ માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિને જન્મ પાલનપુરમાં થયો : ૩૩
- માં ખરતરગચ્છાચાર્ય શ્રીજિનેન્દ્રસૂરિની અધ્યક્ષતામાં મહુવાના શ્રેણી વીરા અને પૂર્ણે શત્રુજય તેમજ ગિરનારનો સંઘ કાઢ્યો : ૧૧૧

- ૧૪૩૧ માં શ્રીજિનોદયસુરિએ મોકલેલા 'વિસ્તૃપ્તપત્ર'માં ઘોઘાના નવખંડ પાર્શ્વનાથ ભગવાનને વંદન કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૧૧
- ૧૪૩૪ ની સાલનો શિલાલેખ પાટણના અષ્ટાપદ મંદિરમાં છે : ૬૨
-માં રાણકપુરના ધરણુવિહારનો પાયો નાખવામાં આવ્યો, એવો એક મત છે : ૨૧૪
-ના લેખવાળી શ્રીઆમિકાલી ખીજી મૂર્તિ ધનારીના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૨૫૩
- ૧૪૩૬ માં લખાયેલા 'શ્રીપાર્શ્વનાથચરિત્ર'ની અંધપ્રસરિતમાં નાંદિયાની પ્રસિદ્ધિનું કીર્તન છે : ૨૪૩
-ના પોષ સુદિ ૬ ને ગુરુવારે દીધાણામાં 'પાર્શ્વનાથ-ચરિત' લખાયાની એક નોંધ મળે છે : ૨૫૫
- ૧૪૩૭ ના લેખવાળી મૂર્તિ તળાખતી ભૂમિમાંથી મળી આવી : ૧૧૦
- ૧૪૩૮ સુધી પડિહારવંશી રાજ્યોએ મારવાડમાં રાજ્ય કર્યું : ૧૬૨
- ૧૪૪૨ નો એક શિલાલેખ મૂંગથલાના ખંડિત જિનાલયમાં છે તેમાં રાજા કાન્હડદેવના પુત્ર વીસલદેવે મૂંગથલાના મંદિરને કંઈક ભેટ આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૧૫૯, ૨૮૧
- ૧૪૪૩ માં નાડલાઈના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા શ્રીઆદી-શ્વર મંદિરનો ઉદ્ધાર થયો : ૨૨૩
- ૧૪૪૪ ના લેખો રાણકપુરના શ્રીનેમિનાથ ભઠના મંદિરની મૂર્તિઓ પરથી મળે છે : ૨૧૮
- ૧૪૪૬ નો શિલાલેખ મૂંગથલાના મંદિરમાંથી મળી આવ્યો છે, તેમાં ભૃગુ મહાવીર અર્જુનમિત્રિમાં વિચાર્યા હતા એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૧૫૪
-માં શ્રીસોમસુંદરસુરિના ઉપદેશથી ધરણુશાહ મંત્રીનું જીવન ધાર્મિકતા તરફ વળ્યું : ૨૧૪
-માં રાણકપુરમાં ધરણુવિહારનો પાયો નાખવામાં આવ્યો એમ પં. શીલવિજયજી કહે છે : ૨૧૪
-નો એક લેખ વરમાણના જિનમંદિરમાં રંગમંડપ કરાવ્યા સંબંધે છે : ૩૦૭
- ૧૪૪૯ ની સાલમાં લખાયેલી 'કલ્પસૂત્ર'ની રૂપેરી અક્ષરની પ્રસરિતમાંથી રાવણુતીર્થ (અલવર) એ સાલ પહેલાંથી હોવાનો પુરાવો મળે છે : ૨૦૨
- ૧૪૫૧ માં સંગ્રામ સોનીએ 'કલ્પસૂત્ર' અને 'કાલકસૂરિ'ની સુવર્ણ અને ગૌપ્યાક્ષરી પ્રતિઓ લખાવી : ટિ. ૧૨૩
- ૧૪૫૪ નો લેખ અઝરીના જિનાલયમાં શ્રીસુમતિપ્રભસુરિની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૪૧
- ૧૪૫૯ માં ખરતરમચ્છીય શ્રીજિનરાજસુરિના ઉપદેશથી શ્રીસાગરવંદસુરિએ જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા ચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયનું શિલાનોપણું કરાવ્યું એવો લેખ છે : ૧૬૬

- ના ફાગણ સુદિ ૧ ભોમ' એવા અક્ષરો ખંભાતની જમી મસ્જિદમાં લખેલા છે : ૧૭
- ૧૪૬૨ માં મહારાવ શિવભાણુ શિવપુરી-સિરોહી વસાવ્યું : ૨૪૬
- ૧૪૬૩, ૧૪૮૩, ૧૪૮૭ ના શિલાલેખો સિરોહીના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૨૪૭
- ૧૪૬૫ ના શિલાલેખમાં પીંડવાડાનું પિંડર વાટક નામ આપેલું છે; તેથી પીંડવાડા એ સાલ કરતાં પ્રાચીન છે : ૨૩૨
-માં વીરપલ્લીના શેઠ સહદેવે કરાવેલા કાટરાના જિન-મંદિરમાં પિંપલગચ્છીય શ્રીવીરપ્રભસુરિએ શ્રીમહાવીરની સ્થાપના કરી : ૨૬૯
-માં ડીડિલા ગામનું જિનમંદિર પડી ગયું હોય કે કાઠ આતંકના કારણે ત્યાંથી મૂળનાથકને કાટરાના જિનાલયમાં લાવી સ્થાપના કર્યા લાગે છે : ૨૭૦
-ના ફાગણ સુદિ ૧નો વિસ્તૃત પ્રસરિતલેખ પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની નવચોકીની ભીંતમાં બેડેલો છે; તેમાં એ સમયના મંદિરના જીર્ણોદ્ધારક વિશે હકીકત છે : ૨૩૩
- ૧૪૬૮ માં અમદાવાદ વસ્યું : ૭
-માં ગુજરાતમાં લયંકર દુનકાળ, પડચો : ૧૫
-માં મુસલમાન સુલતાનોએ પાટણમાંથી રાજગાદી ખસેડી તે વર્ષમાં સ્થપાયેલા અમદાવાદમાં લાવ્યા : ૫૯
- ૧૪૬૯ ના મહા સુદિ ૬ ના દિવસે ઐથી રતનાશાહ અને ધરણુશાહે પીંડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂળનાની પ્રતિજ્ઞા કરાવી; એવો લેખ છે : ૨૩૩
- ૧૪૭૦ નો શિલાલેખ જ્ઞેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીમહાવીરસ્વામીના મંદિરમાં છે; તેથી જણાય છે કે, વરધિયા ગોત્રના શેઠ દીપાએ એ મંદિર એ સમયે બંધાવ્યું હશે : ૧૭૦
- ૧૪૭૨ માં શ્રીસોમસુંદરસુરિના ઉપદેશથી પર્વત ઐષ્ટીએ આહી (ખંભાતમાં) અગિયાર અંગો લખાવ્યાં : ૧૫
- ૧૪૭૩ ના લેખો જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયની ભમતીની બંધી દેવકુલિકાઓ ઉપર છે : ૧૬૬
-માં રાઉલ લક્ષ્મણસિંહના સમયે ઓશવંશના રાંકા ગોત્રીય ઐષ્ટી જયસિંહ, નરસિંહ વગેરેએ શ્રીજિનવર્હાન-સુરિના હાથે જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા ચિંતામણિ પાર્શ્વજિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરી, એવો લેખ છે : ૧૬૬
- ૧૪૭૫ ની સાલનો લેખ સિરોહીમાં આવેલી યૂભની વાડીમાં છે, જેમાં સહસ્ત્રમલજી મહારાવે શ્રીઆદિનાથની પૂજા નિમિત્તે એ વાડી અર્પણ કર્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૫૦
-માં વીરવાડામાં આવેલું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર ડીડિલા ગામના પોરવાડ ઐષ્ટી પાલ્હાએ બંધાવ્યું અને તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવીરપ્રભસુરિએ કરી એવો શિલાલેખ છે : ૨૬૮

- ૧૪૭૭ માં મોટા પોશીનાના જિનમંદિરનો છર્ણોદ્ધાર થયો : ૮૯
- ૧૪૭૭ અને ૧૪૮૧ ના છર્ણોદ્ધારના લેખો મોટા પોશીનાના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે, તેથી તે કરતાં પોશીના પ્રાચીન છે : ૮૯
- ૧૪૭૯ માં સં. ગોવિંદે તારંગાના મુખ્ય મંદિરનો છર્ણોદ્ધાર કરાવી મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૪૯
- ૧૪૮૧ માં પણ મોટા પોશીનાના જિનમંદિરનો છર્ણોદ્ધાર થયો : ૮૯
- ૧૪૮૨ માં મહારાવ સૈસમદ ચૌહાણે સિરોહીની સ્થાપના કરી : ૨૪૬
- ૧૪૮૩ નો લેખ મહારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયની એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૪૮૪ થી ૧૫૪૬ (સને ૧૪૨૭ થી ૧૪૮૯)માં રાવ જોધાજીના સમયથી મહાજનો મારવાડમાં આવ્યા અને પોતાની કુશળતાથી રાજ્યના અધિકારપદે નિભાયા : ૧૯૪
- ૧૪૮૪, ૧૫૦૭, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭, ૧૫૩૩, ૧૫૬૪ ના લેખો-વાળી મૂર્તિઓ સડેરના જૈન મંદિરમાં વિદ્યમાન છે : ૭૨
- ૧૪૮૫ નો લેખ ગિરનાર પરના વસ્તુપાલ-તેજપાલના મંદિરમાંની ચૌમુખીની એક પ્રતિમા નીચે છે : ૧૨૭
- નો લેખ મારોલના જિનાલયમાં રહેલી એક ધાતુ-પ્રતિમા ઉપર છે : ૩૦૬
- ૧૪૮૯ કરતાં પ્રાચીન ઉંદરા ગામ હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૭૧
- થીયે પ્રાચીન આથુ ઉપર આવેલું પિત્તલહર મંદિર હોય એમ શિલાલેખથી જણાય છે : ૨૯૨
- ૧૪૮૯ માં લીમાણના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદી પરના શિલાલેખમાં લીમાણ ગામનો ઉલ્લેખ છે જે એ ગામ અને મંદિરની એથીયે વધુ પ્રાચીનતા સૂચવે છે : ૨૬૦
- નો રાજધર દેવડા સુડાનો લેખ આથુ ઉપર આવેલી વીરજની ફેરી પાસે છે, તેમાં આથુ ઉપરનાં ૩ મંદિરોનો ઉલ્લેખ છે : ૨૯૨
- ના આથુ પરના પિત્તલહર મંદિરની બહારના સુરહીના લેખમાં આથુના ત્રણ જિનાલયોનો ઉલ્લેખ છે પણ પિત્તલહરનો નથી : ૨૯૩
- ના મહા સુદિ ૧૩ ના દિવસનો એક લેખ ઉંદરાના જિનાલયના એક પાટક પર છે, તેમાં શ્રેષ્ઠી પૂંજએ એ મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી એવો ઉલ્લેખ છે જે એ ગામની એથીયે વધુ પ્રાચીનતા સૂચિત કરે છે : ૨૭૦, ૨૭૧
- ૧૪૯૧ ના પ્રતિમાલેખમાં મહુવાનું મહુયા નામ ઉલ્લેખ્યું છે : ૧૧૧
- ના લેખવાળી શ્રીરતનપ્રભસૂરિની એક નાની મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮

- ના કાગણુ વદિ—ને સોમવારે મહેસાણાના એક શ્રીમાલી શેકે ધાતુમૂર્તિ ભરાવી : ૬૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૨ ને ચુરવારનો લેખ નીતોડાના જિનાલયમાંની વક્ષમૂર્તિ ઉપર છે : ૨૫૪
- ૧૪૯૨ ના એક મૂર્તિલેખમાં ઉપલિઆસર—ઉપરિયાળા ગામનો ઉલ્લેખ છે : ૭૫
- ૧૪૯૩ નો લેખ સેસલીના જિનાલયના મૂં નાં શ્રીપાર્શ્વનાથની મૂર્તિના પરિકર પર છે : ૨૧૨
- ૧૪૯૪ માં શ્રીસુમતિસાધુસૂરિનો જન્મ થયો : ૭૨
- માં ગ્રોશવાલ સમરસિદ્ધ અને માલદેવે ગિરનારમાં કલ્યાણુત્રય વિહારનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૨૪
- માં જેસલમેરના કિલ્લા પર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયનું બાંધકામ શ્રીજિનભદ્રસૂરિના ઉપદેશથી ચોપડા-ગોત્રીય ગ્રોશવંશના શેઠ શિવરાજ, મહીરાજ, લોલા અને લાખણુ નામના ચાર ભાઈઓએ કરાવ્યું : ૧૬૭
- ના આથુ પરના દિગંબર જિનાલયના લેખમાં અને સં. ૧૪૯૭ના લેખોમાં ખરતરવસહીનું નામ નથી : ૨૯૩
- ૧૪૯૬ માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે રાણુકપુરના ધરણુવિહારની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૧૪, ૨૧૭
- નો એક મોટો શિલાલેખ રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં મૂં નાં ની સામી આણુની જમણી તરફની ભીંત ઉપર છે : ૨૧૮
- ના રાણુકપુરના શિલાલેખમાં ધરણુશાહે પીડવાડાના મંદિરનો છર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૩૩
- ૧૪૯૭ માં શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ રચેલા 'વસ્તુપાવચરિત'માં ૯૦ મહા-વીર અર્ધુદ્ભૂમિમાં વિચર્યા હતા એવો ઉલ્લેખ છે : ૧૫૪
- માં જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનભદ્રસૂરિએ કરી : ૧૬૭
- ના લેખો ચામુંડેરીના જિનાલયમાં છે : ૨૬૬
- ના આથુ ઉપર શ્રીમાતાના લેખમાં પિત્તલહરનો ઉલ્લેખ છે : ૨૯૨
- માગશર સુદિ ૩ના દિવસે દેસલા શ્રેષ્ઠીએ ભરાવેલી શ્રીશાંતિ જિનપ્રતિમા ધાંધાણીના ઉપાશ્રયમાં વિદ્યમાન છે : ૧૯૪
- પછી જ આથુ ઉપર આવેલું ખરતરગચ્છીય મંદિર બનેલું છે : ૨૯૩
- ૧૪૯૮ ના લેખો રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં ઉત્તર સિવાયની ત્રણે દિશાના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૧૬
- માં શ્રીસોમસુંદરસૂરિ દિવંગત થયા : ૨૧૮
- ૧૪૯૯ પહેલાં સિરોહીમાં શ્રીઆદિનાથનું મંદિર બની ચૂક્યું હતું : ૨૪૬

- પહેલાં જૂના સાણવાડાનું ખંડિત જિનમંદિર અનેહું હોતું જોઈએ : ૨૫૧
- ૧૪૯૯ માં પં. મેહ કવિએ રાણકપુરને પ્રત્યક્ષ નિહાળી ‘રાણિકપુર ચતુર્મુખપ્રાસાદ સ્તવન’ રચ્યું : ૨૧૪
- ની આસપાસ પં. શ્રીમેહ કવિએ ‘તીર્થમાળા’ની રચના કરી : ૨૪૬
- ની આસપાસના પં. મેહ કવિએ ‘તીર્થમાળા’માં ઝાડોલીના જિનાલયમાં મૂં નાં શ્રીશાંતિનાથ હોવાનું જણાવ્યું છે : ૨૪૦
- ની આસપાસ શ્રીમેહકવિએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં અને સં. ૧૭૪૫માં શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં વીરવાડામાં શ્રીધર્મ જિનેશ્વરનું મંદિર હોવાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૮
- ની આસપાસ શ્રીમેહ કવિએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં મધ્યમાં શ્રીમહાવીર જિનાલય હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૩૦૧
- ને લેખ ઉંદરાના જિનાલયના મૂં નાં ની ગાદીમાં છે તેમાં ધ્યાલણવાડા ગામના શ્રીમહાવીર જિનાલયનો ઉદ્ધાર કરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૦
- ના ઠાંગણ વદિ પના લેખવાળી મૂર્તિ ઉંદરા ગામના જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૫૧
- ૧૫ માં સૈકા કરતાં પ્રાચીન ભટાણા ગામ અને તેમાંનું જૈન મંદિર હોતું જોઈએ એમ પં. મેહ કવિના વર્ણનથી જણાય છે : ૩૦૬
- મા સૈકા પહેલાંનું મહેસાણા પ્રાચીન હોવાનો પુરાવો મળે છે : ૬૭
- ૧૫ માં સૈકામાં શ્રીજિનતિલકસૂરિજીએ ‘ખંભાત ચૈત્ય પરિપાટી’ રચી : ૧૭
- સૈકાનું સુરતના શાહપુરમાં આવેલું ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર વિદ્યમાન હોતું જોઈએ : ૩૧
- સદીનો લેખ બીલડિયાની ધર્મશાળાનો પાંચો ખોદતાં મળી આવેલી શ્રીશાંતિનાથની મૂર્તિ ઉપર છે : ૩૬
- મી શતાબ્દીના પ્રારંભના લેખો પિંખલગઝના મળી આવે છે : ૪૩
- મી શતાબ્દીમાં શ્રીરત્નસિંહસૂરિ વિદ્યમાન હતા : ૫૬
- મા સૈકામાં મુજિગનગરના મૂંટ નામના શ્રેષ્ઠીએ ધાતુનાં અનેક ચોવીસીનાં ખિઓ શ્રીસોમસુંદરસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યાં : ૫૨
- મી સદીમાં થયેલા શ્રીજિનલક્ષ્મણસૂરિએ રચેલા ‘અષ્ટોત્તર પાર્શ્વ’ નામ સ્તવનમાં ધોધાના નવખંડ પાર્શ્વનાથનો ઉલ્લેખ છે : ૧૧૧
- મા સૈકામાં મહુવાના વરતુપતિ શેઠે અસખ્ય યાત્રાઓ અને મહેલસેવા કર્યાં : ૧૧૧

- મા સૈકામાં સુંદરમહેરના રહીશ શ્રેષ્ઠી પૂર્ણસિંહ અને અંધુરમને ગિરનારમાં ઉત્તુંગ જિનપ્રાસાદ રચાવ્યો : ૧૧૭
- સૈકામાં ઝાંઝણુના ચાહડ, બાહડ, દેહડ, પદ્મસિંહ, આલ્હ, પાહૂ નામના છ પુત્રો અને બાહડનો પુત્ર મંડન હુશંગોરીના મંત્રીઓ હતા : ૧૬૦
- મા સૈકામાં વીકાનો પુત્ર ઝાંઝણુ નાંદ્રીય(નાંદ્રીય) ના રાગ્ય ગોપીનાથનો અને માંડુ (માંડવગઢ) ના બાદશાહ આલમશાહ (સંભવતઃ હુશંગોરી)નો મંત્રી હતો : ૧૬૦
- મા સૈકામાં કુંભા રાણાના નામ ઉપરથી રાણકપુર ગામ વસાવવામાં આવ્યું : ૨૧૪
- મી સદીના અંતમાં રાણકપુર ધણું આબાદ અને સમૃદ્ધ નગર બની ચૂક્યું હતું : ૨૧૫
- મા સૈકાના લેખો અગ્નરીના જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૪૧
- મી શતાબ્દીમાં દીયાણામાં જૈન વસ્તી હોવાનું જણાય છે : ૨૫૫
- મી શતાબ્દી સુધી ઓરના જિનાલયમાં મૂં નાં શ્રીમહાવીરસ્વામી હતા, તે પછી જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં મૂં નાં ની ફેરવદી થઈ હશે : ૨૬૩
- મા સૈકા કરતાં પ્રાચીન વીરોલીનું સાખૂત-જિનમૂર્તિઓ વિનાનું ખાલી મંદિર છે : ૨૭૦
- મા સૈકામાં માંડવગઢના મંત્રી રાંદ્રામ સોનીએ ચંદ્રવતીમાં એક જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૨૭૯
- મા સૈકામાં આણુ ઉપર આવેલા ઓરિયા ગામમાં જૈનોની સારી વસ્તી હતી : ૨૯૩
- મી સદીમાં માંડવગઢના બાદશાહ આલમશાહના મંત્રી આલ્હરાજે ઇરાવલાના જૈન મંદિરમાં ગોચાં તોરણો સહિત મોટા યાંભલાવાળો ચંદ્રવાના વસ્ત્રો યુક્ત એક મંડપ કરાવ્યો : ૩૦૦
- મી શતાબ્દીના અંતમાં શ્રીસોમસુંદરસૂરિએ રચેલા ‘અબુદગિરિકૃષ્ણ’માં આણુ પરના ઓરિયા ગામના જિનાલયનો ઉલ્લેખ થયો છે : ૨૯૩
- મા સૈકામાં પં. મેહ કવિએ રચેલી ‘તીર્થમાળા’માં કારટાતીર્થનો ઉલ્લેખ છે : ૨૨૮
- મા સૈકામાં જન્મદાડ તીર્થ જાણીતું હતું; એમ પં. મેહ કવિની ‘તીર્થમાળા’ના ઉલ્લેખથી જણાય છે : ૨૧૪

૧૫-૧૬ મી શતાબ્દીની પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિઓ લિખમાલમાં ગાંધી મતાના વાસમાં આવેલા શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૧૭૯

- ૧૫૦૦ માં (ગંધારમાં) અમીજરા પાર્શ્વનાથનું મંદિર અન્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૪
- માં પાલીના સેવકાના વાસમાં આવેલું શ્રીગોડી પાર્શ્વ-નાથનું જિનાલય બંધવામાં આવ્યું : ૧૭૬
- લગભગમાં પાલીના લોકારા વાસમાં આવેલાં બે મંદિરો શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય અને શ્રીમુપાર્શ્વનાથ જિનાલય શ્રીસંઘે બંધાવ્યાં : ૧૭૬
- ની આસપાસ પં. મેહ કવિએ રચેલી ‘તીર્થભાગા’માં ઉંબરણીમાં જૈન વસ્તી હોવાનું સૂચન કરેલું છે : ૨૭૮
- ની આસપાસ થયેલા પં. મેહ કવિ ‘તીર્થભાગા’માં ચંદ્રાવતીની બહોબલાલીનું સુંદર વર્ણન કરે છે : ૨૭૯
- ની આસપાસ પં. મેહ કવિએ રચેલી ‘તીર્થભાગા’માં ભટ્ટાણાના જૈન મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૩૦૬
- ૧૫૦૦, ૧૫૦૨ ના શિક્ષાલેખો ભારણના જૈનમંદિરની દેરીઓ ઉપર હોવાથી ભારણ ગામ એથીયે પ્રાચીન હોવાનું જણાય છે : ૨૬૦, ૩૬૧
- ૧૫૦૧ માં શ્રીમુનિસુંદરસુરિએ શ્રીલક્ષ્મીસાગરને મૂંગથલામાં વાચક ઉપાધ્યાય પદવી આપી : ૨૮૦
- ૧૫૦૨ માં સંત્રામ સોનીએ ‘શુદ્ધિસાગર’ નામનો ગ્રંથ રચ્યો : ટિ. ૧૨૩
- ૧૫૦૨ થી ૧૫૧૭ વચ્ચે શ્રીહેમહંસ ગણિએ ‘ગિરનાર ચૈત્ય-પ્રવાહી’ રચી : ૧૨૩
- ૧૫૦૩ માં શ્રીસોમધર્મે રચેલી ‘ઉપદેશસંતતિ’માં ચંદ્રાવતીમાં ૪૪૪ આહતપ્રાસાદો હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૯
- ૧૫૦૪ નો લેખ વટવાણના શ્રીશાંતિનાથ દેવાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૬૬
- નો લેખ બંદકાડાના જિનાલયના મૂંનાના પરિકર પર છે : ૨૧૪
- ૧૫૦૫ ના લેખવાળી તપપટ્ટિકા જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૬
- મહા વદિ ૯ ને શનિવારનો લેખ નાણાના જૈનમંદિરના મૂં નાં ઉપર જીર્ણોદ્ધાર સમયનો છે : ૨૩૧
- ૧૫૦૬ નો લેખ જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયના એક તોરણ પર છે : ૧૬૭
- ના લેખવાળું પરિકર નાણાના જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૩૧
- ૧૫૦૬ થી ૧૫૦૮ના પ્રતિમાલેખોમાં ભીમપલ્લીગચ્છનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૩૬
- ૧૫૦૭ ના શિક્ષાલેખવાળી મૂર્તિ વસંતગઢના ખંડિત જિનાલયમાં વિદ્યમાન છે : ૨૩૬
- ના અષાઃ વદિ ૮ના દિવસનો લેખ માનપુરના ખાલી જિનાલયમાં રહેલી એક ખંડિત જિનમૂર્તિ ઉપર છે; તેમાં શ્રેષ્ઠી નયણાએ એ મૂર્તિ ભરાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૯

- ૧૫૦૯ માં જ્ઞેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલું શ્રીચંદ્રપ્રભ જિનાલય સંઘવી વીદ્યાએ બંધાવી પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું : ૧૭૦
- માં તાડલાઇના પશ્ચિમ દરવાજા બહાર આવેલા મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર સાયર મંત્રીએ કરાવ્યો : ૨૨૩
- માં મેવાડના રાણા કુંભાએ અચલગઢમાં કિલ્લો બંધાવ્યો : ૨૬૩
- ૧૫૧૧ ના લેખવાળું ધાતુનું સમવસરણ ધોધાના શ્રીનેમિનાથ મંદિરમાં છે : ૧૧૨
- માં ગિરનાર ઉપર શ્રેષ્ઠી નરપાલ સંઘવીએ લક્ષ્મીતલક પ્રાસાદ બંધાવ્યો : ૧૧૮
- ૧૫૧૨ નો એક શિક્ષાલેખ જ્ઞેસલમેરના કિલ્લામાં સૂરજપોળમાં આવેલા રાજમહેલની ભીંતમાં છે : ૧૬૫
- માં નાકાડાના શ્રીઋષભ જિનાલયની નવચોટીઓ બનાવવામાં આવી : ૧૮૫
- માં પદ્માલ કવિએ રચેલા ‘કાન્હડદે પ્રબંધ’માં બલોરના બંગની સંવિરતર હકીકત છે : ૧૬૦
- ૧૫૧૫ માં મહારાજા જ્ઞેઠાજી મંડોરથી જ્ઞેધપુર આવ્યા ત્યારે જૈન શ્રેષ્ઠી મહારાજાજીને તેમણે દીવાન બનાવ્યા : ૧૬૧
- માં શ્રીઆસકરણ ધોડાવતે નાગોરમાં શ્રીશાંતિજિનાલય બંધાવ્યું : ૧૬૯
- માં આથુ ઉપર આવેલું ખરતરવસહી સંભવત : સંઘવી મંડલિકે બનાવ્યું હશે : ૨૬૩
- અને તેની આસપાસમાં ભરાવેલી જિનપ્રતિમાઓ આથુ ઉપરના ખરતરવસહીમાં છે : ૨૬૩
- ૧૫૧૬ ના લેખવાળી એક ધાતુમૂર્તિ મારોલના જિનાલયમાં છે : ૩૦૬
- ૧૫૧૬ થી ૧૫૭૦ (ઈ. સ. ૧૪૫૯ થી ૧૫૧૩) માં મહમ્મુદ બેગડો મારોલમાં આવ્યો અને ગામ તોડી જિનમંદિરને નષ્ટ કરી ચાલતો થયો : ૩૦૬
- ૧૫૧૭ ની આસપાસ શ્રીરત્નમંદિર ગણિએ રચેલી ‘ઉપદેશ-તરગિણી’માં જણાવ્યું છે કે આથુના વિમલવસહીની નિત્ય સ્નાત્રપૂર્ણ અને ધ્વજરોપણાદિ ઉત્સવો ચાલુ રહે એ માટે મંત્રી વિમલશાહે મૂંગથલા આદિ ૩૬૦ ગામોમાં પોરવાડ જૈનોને વસાવ્યા : ૨૮૦
- ૧૫૧૭-૧૮ નો લેખ ગિરનાર પરના સંપ્રતિના મંદિરમાંની શ્રીનેમિનાથની મૂર્તિ ઉપર છે : ૧૨૮
- ૧૫૧૮ ના લેખવાળા ચાર પદો જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા ચિંતામણિ પાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૧૬૬
- નો લેખ જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયના એક તોરણ પર છે : ૧૬૭
- ના લેખવાળું સુંદર સ્તૂપાકૃતિ સમવસરણ જ્ઞેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીસંભવનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૭

- ના વૈશાખ સુદિ ૪ ને શનિવારે અચલગઢના ચૌમુખ-
જના મંદિરમાં પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાના મૂં નાં ની
પ્રતિષ્ઠા કુંભલગઢમાં શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ કરી : ૨૯૪
- ના જ્યેષ્ઠ વદિના લેખવાળી મૂં નાં પ્રતિમા જેસલ-
મેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામી જિનાલયમાં
છે : ૧૭૦
- ૧૫૧૯ લગભગમાં આહાલુવાડાના જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૨૭૨
- ૧૫૧૯, ૧૫૨૧ ના શિલાલેખો આહાલુવાડાના જિનાલયની
દેરીઓ ઉપર છે : ૨૭૨
- ૧૫૨૦ માં સિરોહીમાં શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાંની મૂર્તિની
પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮
- ૧૫૨૦, ૧૫૨૧, ૧૫૨૭ ના લેખો સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ
જિનાલયની દેવકુલિકાઓ ઉપર છે : ૨૪૮
- ૧૫૨૧ નો લેખ પ્રભાસપાટણમાં આવેલા શ્રીસુવિધિનાથના
મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૧૩૫
- પછીના સમયના લેખોવાળી ધાતુપ્રતિમાઓ નાંદિવાના
ઉપાશ્રયમાં આવેલા જિનમંદિરમાં છે : ૨૪૪
- ના મહા સુદિ ૧૩ને ગુરુવારનો લેખ તેલપુરના જિના-
લયમાં પરિકરના એ કાઉસંગિયા નીચે છે, જેમાં તેલ-
પુરનો ઉલ્લેખ છે, આથી એ ગામ એ સમય પહેલાંનું
હોવાનું નિશ્ચિત છે : ૨૭૫
- ૧૫૨૧ અને ૧૫૨૨ ના લેખવાળો વાસાના જિનાલયની મૂર્તિ-
ઓમાં વાસા ગામનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૫૮
- ૧૫૨૩ નો શિલાલેખ ખાતરના મંદિરમાંના મૂળનાયક ઉપર છે.
—ના લેખવાળી એક મૂર્તિ ખુડાલાના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠી
વચ્છરાજે ભરાવી : ૨૦૫
- નો લેખ વામજની જમીનમાંથી નીકળેલી એક ખડિત
પ્રતિમા ઉપર હતો : ૬૫
- નો શ્રેષ્ઠી શાણા અને જુલંબે ગિરનારમાં અંધાવેલા
વિમલનાથ પ્રાસાદનો શિલાલેખ ‘પ્રાચીન તીર્થભાળા-
સંગ્રહ’માં નોંધેલો છે : ૧૧૮
- ૧૫૨૪ માં શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમે ‘સોમસૌભાગ્યકાવ્ય’ની રચના કરી : ૬૩
- ની એક પ્રશસ્તિથી જણાય છે કે ગિરનાર પરનું
અભિકાદેવીનું જીર્ણ થયેલું મંદિર શ્રેષ્ઠી સામલે નવેસર
અંધાવ્યું : ૧૨૯
- ૧૫૨૫ નો લેખ આમથરાના જિનાલયની એક મૂર્તિ ઉપર
છે : ૨૬૨
- ની સાલના એક મૂર્તિલેખમાં ઉપલિઆસર-ઉપરિ-
યાળા ગામનો ઉલ્લેખ છે : ૭૫
- નો લેખ આશુ ઉપર આવેલા પિત્તલહર મંદિરના
મૂં નાં ઉપર છે : ૨૬૨

- ૧૫૨૬ માં રાણા જ્ઞેધાજીએ દીવાન મહારાજજીની કામગીરીથી
પ્રસન્ન થઈ જ્ઞેધપુરમાં કૃતેહપોગની નજીક તેમને રહેવાની
હવેલી બનાવી આવી : ૧૬૧
- ૧૫૨૭ માં ગોધા શ્રેષ્ઠીએ અહીં (અંખાતમાં) વિશાળ મંદિર
અંધાવ્યાની એક પ્રશસ્તિમાં નોંધ મળે છે : ૧૫
- નો લેખ અચલગઢમાં આવેલા શ્રીકૃત્યુનાથના મંદિરના
મૂં નાં ઉપર છે : ૨૯૫
- ના પોષ વદિ ૭ના રોજ સંઘવી ખીમસિંહ અને સહસાએ
પાવાગઢ ઉપર જિનમંદિર બનાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૯
- ૧૫૨૭, ૧૭૨૫, ૧૭૬૩ ની સાલના લેખો ચામુડેરીના
જિનાલયની ધાતુપ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૬૬
- ૧૫૨૭ થી ૧૮૨૪ સુધીના લેખો ગમપરાના ખડિત મંદિરની
મૂર્તિઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૫૦
- ૧૫૨૯ લગભગમાં કવિ લાવણ્યસમયે આહાલુવાડા તીર્થનો
સ્તોત્ર દ્વારા મહિમા ગાયો : ૨૭૨
- માં અચલગઢના ચૌમુખ મંદિરના પશ્ચિમ દિશાના
મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કુંગરપુરમાં શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિએ
કરી : ૨૯૪
- ૧૫૩૦ માં શ્રેષ્ઠી ઈશ્વર સોનીએ ઈડર પર્વતના કુમારવિહારની પાસે
એક જૈન મંદિર અંધાવ્યું : ૮૬
- ૧૫૩૨ ના લેખવાળી શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા હણુદ્રાના
જિનાલયમાં છે : ૨૯૭
- ૧૫૩૩ નો શિલાલેખ રૂપપરના જૈન મંદિરના મૂં નાં ની
ગાદી ઉપર છે : ૫૫
- માં શ્રેષ્ઠી ઈશ્વર સોનીએ ઈડર પર્વતના કુમારવિહારની
પાસે કરાવેલા જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૮૬
- ૧૫૩૪ ના લેખવાળા એક પ્રતિમા ગેડોના જૈન મંદિરમાં
છે : ૧૪૫
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૧ ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીસંભવ-
નાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮
- ૧૫૩૫ ની અખાત્રીજે ચાલુરમાં શેઠ રવિચંદ્રે એક મંદિર અંધાવી
(જીર્ણોદ્ધાર કરાવી) મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૫૪
- ૧૫૩૬ માં પાટણનિવાસી સંઘ ધણુપતિએ ભરાવેલી શ્રીસુમતિ-
નાથની સુંદર મૂર્તિ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપરના
શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૧૬૬
- માં જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલાં શ્રીશાંતિનાથ
અને શ્રીઅષ્ટાપદનાં મંદિરો સંખવાલેયાગોત્રના ઝોશ-
વાલ શેઠ ખેતા અને ઝોપડાગોત્રીય શેઠ પંચાએ અંધાવ્યાં,
તેની શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૬૮
- ના લેખવાળી ધાતુની પંચતીર્થો જેસલમેરના કિલ્લા
ઉપર આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૮

- નો એક પીળા પાષાણનો સત્તરિસમ જિનપદ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૮
- ના લેખોવાળી પીળા પાષાણની ચોવીશી અને બોતેર જિનનો પદ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા અષ્ટાપદના જિનાલયમાં છે : ૧૬૮
- લેખોવાળી ત્રણ પ્રતિમાઓ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીઋષભદેવ મંદિરમાં છે : ૧૬૯
- ના ફાગણ સુદિ ૫ ના દિવસે જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલું શ્રીઋષભદેવ મંદિર, જે શેઠ સચ્ચૂ ગણુધર અને તેમના બત્રીજા જયવંતે બંધાવ્યું, તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ કરી : ૧૬૯
- ૧૫૪૦ માં સુરતમાં મેરઝા સામેની કબર ખુદાવિંદખાને પાસેના જૈન મંદિરને તોડીને બંધાવી : ૩૧
- ૧૫૪૩ માં ખુડાવાના જિનાલયમાં શ્રેષ્ઠ વેગાએ મૂર્તિ બરાવી : ૨૦૫
- ૧૫૪૫ ની આસપાસ મંત્રી બચ્છરાજજીએ બચ્છસારનામક એક ગામ વસાવ્યું : ૧૬૦
- (સને ૧૪૮૮) માં ખીકાજીએ બિકાનેર વસાવ્યું; તેમાં બચ્છરાજજી મંત્રીએ સાથ આપ્યો : ૧૬૦
- નો કૃત્રિમ લેખ પાલડીના જિનાલયની એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૬૬
- ૧૫૪૫ અને ૧૫૪૮ ના કૃત્રિમ શિલાલેખો વેવારના જિનાલયની પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૬૫
- ૧૫૪૬ ની આસપાસ પુષ્ટિમાર્ગ શુદ્ધાદેવ સિદ્ધાંતના પ્રણેત્ર શ્રીવલ્લભાચાર્ય ગુજરાતમાં આવ્યા : ૬૪
- ના લેખો ગિરનાર પરના વસ્તુપાલ-તેજપાલના મંદિરમાંની ત્રણ મૂર્તિઓ નીચે છે : ૧૨૭
- ૧૫૪૭ માં શ્રીઆણંદવિમલસૂરિનો જન્મ ઘડરમાં થયો : ૮૩
- ૧૫૪૮ માં શ્રીસુભતિસૂરિએ પંચાસરમાં શ્રીહેમવિમલસૂરિને આચાર્ય પદવી આપી : ૫૩
- નો લેખ રાણકપુરના ધરણવિહારમાં ઉત્તર પશ્ચિમ તરફની એક સમવસરણુની રચનાવાળી દેરીમાં છે : ૨૧૬
- ૧૫૫૦ શ્રીહેમધ્વજે 'જેસલમેર સ્તવન' લખ્યું છે, જે અપ્રસિદ્ધ છે : ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૭૦
- ૧૫૫૦ થી ૧૫૫૬ સુધીના લેખો હમીરગઢમાં યાત્રાએ આવનારા શ્રેષ્ઠીઓએ કરાવેલા ગોખલા અને દેરીઓ ઉપરથી મળી આવે છે : ૨૭૬
- ૧૫૫૧ માં શ્રીસુભતિસાધુસૂરિ સ્વર્ગસ્થ થયા : ૭૨
- ના પોષ સુદિ ૩ ના દિવસે સિરોહીના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૫૦
- ૧૫૫૪ માં શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમે 'સોમસૌભાગ્યકાવ્ય' રચ્યું, તેમાં ગોવિંદ શ્રેષ્ઠીએ તારંગના મુખ્ય મંદિરનો છર્ણોકાર કરાવ્યાનું વર્ણન છે : ૧૪૯
- ૧૫૫૬ નો લેખ નાકોડાના પાર્શ્વ જિનાલયની એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૧૮૫
- ના લેખો ગિરનાર પરના વસ્તુપાલ-તેજપાલના મંદિરની ચૌમુખી ત્રણ પ્રતિમાઓ નીચે છે : ૧૨૭
- ૧૫૫૭ નો મહારાવ જગમોહન સમયનો એક લેખ ડોટરામાં છે, તેમાં વિઝ્લી-વીરાલીનો ઉલ્લેખ છે : ૨૭૦
- ૧૫૫૮ ના લેખો સિરોહીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં આવેલી છ દેરીઓ ઉપર છે : ૨૫૦
- ૧૫૬૨ માં કવિ લાવણ્યસમયે વામજમાં 'આલોચણુવિનતિ' નામક ગુજરાતી કૃતિ રચી : ૬૫
- માં કવિવર શ્રીલાવણ્યસમયે 'સેરિસાતીર્થસ્તવન' રચ્યું : ૭૮
- માં પણુ સેરિસામાં જિનમંદિર વિદ્યમાન હતું : ૭૮
- ૧૫૬૪ ના વૈશાખ વદિ ૮ ને શનિવારે ઝોશવાલ સદારમે નાકોડાના જિનાલયનો છર્ણોકાર કરાવ્યો : ૧૮૪
- ૧૫૬૬ ના લેખોવાળી શ્રીશાંતિનાથ જગવાનની ધાતુમૂર્તિ જેસલમેરના કિલ્લા ઉપર આવેલા શ્રીશીતલનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૭
- ના ફાગણ સુદિ ૧૦ના દિવસે સં. સહસ્રાબ્દે અચલગઢમાં ચૌમુખજીનું મંદિર બંધાવી, ઉત્તર દિશાના મૂ૦ ના૦ ની ૧૨૦ અણુ ધાતુની મૂર્તિની શ્રીજ્યકલ્યાણસૂરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૯૪
- ૧૫૬૮ માં નાકોડાના શ્રીઋષભ જિનાલયમાં રંગમંડપ કરાવવામાં આવ્યો : ૧૮૫
- ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને ગુરવારે તપાગચ્છીય શ્રીહેમવિમલસૂરિએ નાકોડાના શ્રીઋષભદેવ મંદિરમાં પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૮૫
- ૧૫૭૦ માં શ્રેષ્ઠી કર્મસિદ્ધે બિકાનેરમાં શ્રીનેમિનાથનું વિશાળ મંદિર બંધાવ્યું : ૧૬૦
- ૧૫૭૧ માં શ્રેષ્ઠી પરવત અને કાન્હાએ લખાવેલી સંકેડો ગ્રંથોની અંતે ૩૩ શ્લોકવાળી પ્રશસ્તિ છે : ૯૦
- માં શ્રેષ્ઠી પરવત અને કાન્હાએ લખાવેલી ગ્રંથ-પ્રતિઓમાં ૩૩ શ્લોકનો પ્રશસ્તિમાં સંકેડોના જિનમંદિરનો ઉલ્લેખ છે : ૭૧
- માં રોહિડાવાસી શ્રેષ્ઠીએ ભરાવેલી ધાતુમૂર્તિ લોરલાના જિનાલયમાં છે : ૨૫૮
- ૧૫૭૫ માં નવા આઠમેરના ખાગલમાં શ્રીઆદીશ્વરનું શિખરબંધી જિનાલય બંધવામાં આવ્યું : ૧૮૧
- ૧૫૮૧ માં જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલું શ્રીમહાવીર મંદિર બંધાયું એમ 'કદ્દરનમાલા'થી જણાય છે : ૧૭૦

૧૫૮૨ ની આસપાસ મંત્રી નગરાજીએ પોતાના નામથી નગાસર નામે ગામ વસાવ્યું : ૧૬૦

- મારવાડમાં પડેલા દુષ્કાળમાં લેકોને બચાવવા માટે મંત્રી નગરાજીએ સદાવત ઓલ્યાં : ૧૬૦

-ના લેખવાળી ચોપીશીની એક મૂર્તિ જેસલમેરમાં આવેલા શ્રીઅષ્ટાપદ જિનાલયમાં છે : ૧૬૯

૧૫૮૩ માં શ્રીહીરવિજયસુરિને જન્મ પાલનપુરમાં થયો : ૩૩

-માં શ્રીદેવતિલકસુરિએ રચેલી જેસલમેરના 'શાંતિજિનાલયની પ્રશસ્તિ'માં કોરટામાં કોચર શ્રેણીએ મંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૩૦

૧૫૮૫ ના લેખોવાળા શ્રીશતુંબ્યાવતાર અને ગિરનારાવતારના એ સુંદર પદો જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૬૮

૧૫૮૭ માં મંત્રી કરમાશહે શતુંબ્ય ઉપર શ્રીચક્રેશ્વરી માતાની મૂર્તિવાળી દેરી કરાવી : ૧૦૩

-માં મંત્રી કરમાશહે શતુંબ્યનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૪

-માં મંત્રી કરમાશહે શતુંબ્યના રાજ્યપગલાંના દેરાસરમાં જે પગલાં સ્થાપન કરેલાં તે જ વિદ્યમાન છે, અને પુંડરીકજીનું મંદિર પણ તેમણે બંધાવેલું છે : ૧૦૬

૧૫૯૦ ના લેખવાળી એક શ્રાવકમૂર્તિ જેસલમેરના કિલ્લામાં આવેલા શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૬૮

૧૫૯૨ માં નાકોડાના શ્રીનૃસિંહજિનાલયમાં મજબૂત ભોંયરું બનેલું છે : ૧૮૫

૧૫૯૬ માં નાગોરની હોરાવાડીમાં આવેલું શ્રીઆદિનાથ જિનાલય શ્રીસુધે બંધાવ્યું : ૧૯૯

-માં શ્રાવણ સુદિ ૭ના દિવસે જ્ઞાન શ્રીરાવળે જ્ઞાનનગરની સ્થાપના કરી : ૯૭

૧૫૯૭ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને શુક્રવારનો લેખ નાડલાઈના પશ્ચિમ દ્વારની બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના રંગમંડપના થાંભલા પર છે : ૨૨૨

૧૬ મી સદી પહેલાં રાજુકપુરમાં ખરતરવસહીયી ઝોળખાતું શ્રીપાર્શ્વ જિનાલય હતું : ૨૧૬

૧૬ માં સૈકામાં શ્રીકુંગર કવિએ 'અભાત ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૧૭

-મી શતાબ્દીમાં બીમપલ્લીગચ્છના આચાર્યોના સ્થાન તરીકે ભીલડિયા તીર્થભૂમિ ઉચત હોવી જોઈએ : ૩૬

-મા સૈકામાં શ્રીમાલદેવસુરિએ થરાદમાં ગોરજીનું ઘર દેરાસર બંધાવ્યું : ૪૧

-મી સદીનું પંચાસરાનું સ્થાપત્ય જણાય છે તે જ્યોત્સ્નાદારનું પરિણામ છે : ૬૦

-મા સૈકામાં વામજમાં બ૦ આદીશ્વરનું મંદિર હતું એવો ઉલ્લેખ કવિ લાવણ્યસમય કરે છે : ૬૫

-મી શતાબ્દીમાં ઉપરિયાળામાં શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર હતું : ૭૫

-મા સૈકાના શ્રીસુધાનંદસુરિના કોઈ શિષ્યે 'ઇરિગઠ-ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૮૩

-મા સૈકા પછી નવું ઈરિ વસ્તું હશે : ૮૪

-મી શતાબ્દી (સં. ૧૫૦૯)માં શ્રેષ્ઠી શાણુરાજ અને ભુંભવે ગિરનારમાં આવન જિનાલયવાળો ઈંદ્રનીલતિલક પ્રાસાદ રચાવ્યો : ૧૧૭

-મા સૈકામાં ગિરનાર પરના અગ્નિકાદેવીના મંદિરનો જ્યોત્સ્નાદાર થયો : ૧૨૮

-મા સૈકામાં રાઘવ શ્રેષ્ઠીએ પ્રભાસપાટણમાં તપા-ગચ્છીય ધર્મશાળા બંધાવી : ૧૩૫

-મા સૈકાનું નાગોરના બધા મંદિરના સ્થળે આવેલું શ્રીઆદિનાથનું જિનાલય છે : ૧૯૯

-મા સૈકામાં કુંભા રાજ્યાએ વસંતગઢનો કિલ્લો બંધાવ્યો : ૨૩૫

-મા સૈકાથી આજસુધી સુરતનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો રહ્યો : ૩૦

-મા સૈકા પછીનાં મંદિરો શતુંબ્ય ઉપર વાઘળખોળમાં છે, માત્ર શ્રીનેમનાથનું ચોરીવાળું અને કુમારપાલનું મંદિર પ્રાચીન છે : ૧૦૩

૧૬-૧૭મા સૈકા સુધી સિદ્ધપુરમાં જૈનોની સારી આખાદી હતી : ૬૭

૧૬૦૦ લગભગમાં શ્રીસુધે અમદાવાદના જયેરીવાડની નીશાપોળનું જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથ મંદિર બંધાવ્યું : ૧૧

-લગભગમાં ઉંઝામાં શ્રીકુંચુનાથ બ૦ ના મંદિરનો જ્યોત્સ્નાદાર થયો : ૬૬

-માં તવા ઝાડમેરમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ બ૦ નું શિખરબંધી મંદિર બંધવામાં આવ્યું : ૧૮૧

૧૬૦૨ માં ડિરંગીઓએ ગંધાર શહેર પર છાપો માર્યો : ૨૪

૧૬૦૭, ૧૬૦૮માં નાડલાઈમાં શ્રીહીરવિજયસુરિને પંચાસ તથા ઉપાધ્યાય પદનીઓ આપવામાં આવી : ૨૨૪

૧૬૧૦ માં શ્રેણી ભારમલ રજુથંભોરના કિલ્લેદાર હતા : ૧૬૦

-નો લેખ પેશુવાની એક ટેકરી પર આવેલા ચામુંડા દેવીના મંદિરમાં છે : ૨૭૪

-ના માગશર સુદિ ૧૦ના રોજ શ્રીહીરવિજયસુરિને સિંગોહીમાં આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું : ૨૪૭

૧૬૧૪ ના માગશર માસની પહેલી બીજના દિવસનો શિલાલેખ નાકોડાના શ્રીશાંતિ જિનાલયના મંડપના આરસાખ ઉપર છે : ૧૮૫

૧૬૨૦ માં શતુંબ્ય ઉપર ગંધારિયાનું ચૌસુખમંદિર બંધવામાં આવ્યું : ૧૦૬

- ના ફાગણ સુદિ ૧૦નો લેખ લાજના જિનાલયના મૂળનાયક ઉપર છે, તેમાં શંખેશ્વરા પાર્શ્વનાથ હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૪
- પછીના સમયમાં શેઠ તેજસીશાહે જમનગરમાં શ્રીશાંતિનાથ જિનાલય અંધાવવાની શરૂઆત કરી : ૯૭
- ૧૬૨૨ નો લેખ ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરમાં રહેલી ભૃગુ મહાવીર-સ્વામીની મૂર્તિ પર છે : ૧૪૦
- માં જૈનોએ ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરનો કળાઓ મેળવ્યો : ૧૪૦
- નો લેખ નાડલાઈમાં જ્યેષ્ઠ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીશાંતિ જિનાલયના મૂળ નાં ઉપર છે : ૨૨૪
- ૧૬૨૮ થી ૧૬૭૨ સુધીના કોઈ સમયે શંખેશ્વરનું વિદ્યમાન અડિત મંદિર અંધાવાયું હશે : ૪૯
- ૧૬૩૧ ના મહા વદિ ૧૩ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીચરાવલા પાર્શ્વજિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૫૦
- ૧૬૩૨ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિ પાવાગઢમાં આવ્યા ત્યારે શ્રીજયવંત શેઠે મોટા પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કર્યો હતો : ૧૯
- માં નાકોડાના શ્રીકૃષ્ણજિનાલયમાં બહારની યોષ્ટ્રાઓ બનાવવામાં આવી : ૧૮૫
- માં ઝાડોલીના જિનાલયમાં મૂળ નાં શ્રીઆદીશ્વરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૪૦
- નો લેખ ઝાડોલીના જિનાલયના મૂળ નાં ની ગાદીમાં છે : ૨૪૦
- ૧૬૩૩ માં જમનગરમાં શેઠના મંદિરનું ખાતમૂઠ્ઠત આણુંદ શેઠે જમ સતાજીના સમયમાં કર્યું : ૯૭
- ૧૬૩૪ માં ભિન્નમાલમાં શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયની પુન : પ્રતિષ્ઠા શ્રીહીરવિજયસૂરિએ કરી : ૧૭૯
- માં મહારાવ સુરતાણે કોબરા ગામ તેમના પુરોહિતોને દાનમાં આપ્યું : ૨૭૧
- ના માગશર સુદિ ૫ ના રોજ શેઠ માયામલજીએ સિરોહીમાં આવેલું ચૌમુખજીનું જિનાલય અંધાવ્યું એવો લેખ એ મંદિરમાં મૌજુદ છે : ૨૪૯
- ૧૬૩૮ માં સંડ ઉદયકરણે અંભાતમાં ભૃગુ ચંદ્રપ્રભુની પ્રતિષ્ઠા શ્રીહીરવિજયસૂરિએ હરતક કરાવી : ૧૫
- ના લેખવાળી ધાતુમૂર્તિમાં કબોઈનો ઉલ્લેખ છે : ૫૦
- ૧૬૩૯ માં શ્રીહીરવિજયસૂરિ અકબર સમ્રાટને પ્રતિબોધ કરવા જતાં મેડતા પધાર્થો : ૧૯૭
- માં બાદશાહ અકબરને પ્રતિબોધ કરવા જતાં શ્રીહીરવિજયસૂરિ સિરોહી થઈને ગયા : ૨૪૭
- માં રચાયેલા ‘શ્રીહીરસૌભાગ્યકાવ્ય’માં આધુના વિમલ-વસહી પાસે અનેલા શ્રીમહાવીર જિનાલયનો ઉલ્લેખ મળતો નથી : ૨૯૧
- ૧૬૩૯, ૧૬૮૮ ના સરછલેખો કુલેરામાંથી મળી આવે છે તેથી એ પછી કોઈ સમયે આ ગામ ભાંગ્યું હશે; એમ લાગે છે : ૨૭૫
- ૧૬૪૧ માં શ્રીકૃષ્ણવર્ધનગણિએ ‘સિદ્ધપુરચૈત્યપરિપાટી’ રચી : ૬૭
- ૧૬૪૨ ના અષાઠ સુદિ ૧૦નો લેખ તારંગાના મુખ્ય મંદિરના દક્ષિણ દ્વારની ભીંત ઉપર છે : ૧૪૯
- ના મહા સુદિ ૫ ના દિવસે મહાજીસિંહ શેઠે શ્રીનેમનાથ ભગવાનનું મંદિર અંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૮
- ૧૬૩૪ નો શિલાલેખ (પ્રા. જૈન લે. સં. ભા. ૨. ૩૨૧-૨૭,) : ૮૧
- ના લેખવાળી શ્રીઆદીશ્વરની મૂર્તિ સિરોહીના બીજા શ્રીકૃષ્ણજિનાલયમાં છે : ૨૪૮
- ના ફાગણ સુદિ ૨ના પ્રતિષ્ઠાલેખવાળી મૂળ નાં ની સપરિકર મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ મંદિરમાં છે : ૨૪૮
- ૧૬૪૫ નો લેખ નયામેડાના શ્રીસંભવનાથ જિનાલયના મૂળ નાં ઉપર છે : ૨૩૦
- ના મહા વદિ ૧૩ને શનિવારના રોજનો અલવરના રાવણ પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા ઉપર લેખ છે : ૨૦૧, ૨૦૨
- ૧૬૪૬ માં સોની તેજપાલે અંભાતમાં સૂરિજી (હીરવિજયસૂરિ) પાસે શ્રીઅનંતનાથ ભૃગુ ની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૫
- ૧૬૪૬-૪૭ માં જમનગરમાં મેગલોની ચડાઈથી શ્રીશાંતિજિનાલયને નુકશાન પહોંચ્યું : ૯૭
- ૧૬૪૭ માં જમનગરમાં શ્રીશાંતિજિનાલયનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૯૭
- ૧૬૪૭ થી ૧૮૫૬ સુધીમાં મંડારની પાસે આવેલી નાગાદી નદીના કાંઠે કેટલાક રાજ્યોનાં સમાધિમંદિરો અંધાવેલાં છે : ૧૬૩
- ૧૬૪૮ માં શ્રીલલિતપ્રભસૂરિએ પાટણ ચૈત્યપરિપાટીરચી : ૫૯, ૬૧
- માં રચાયેલી ‘પાટણચૈત્યપરિપાટી’માં મુંજપુરમાં ત્રણ મંદિરો હોવાનું જણાવ્યું છે : ૫૨
- માં શ્રીલલિતપ્રભસૂરિએ રચેલી ‘પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી’માં ચાલુક્યમાના ભેટવા પાર્શ્વનાથનો અને મૂર્તિઓની સંખ્યાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૫૪
- માં શ્રીલલિતપ્રભસૂરિએ રચેલી ‘પાટણ ચૈત્ય પરિપાટી’માં રૂપપરમાં ૧૦ જૈન મંદિરોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૫૫
- માં શ્રીજિનચંદ્રસૂરિએ અંભાતના સમુદ્રના છવરક્ષણ માટે અમારિપટલનું ફરમાન મેળવ્યું : ૬૧
- ૧૬૪૯ માં (કાવીના) સર્વજિતપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કરી : ૨૨

- ૧૬૪૯, ૧૬૫૦ માં શ્રીહીરવિજયસૂરિના ઉપદેશથી ખંભાતનિવાસી શેઠ તેજપાલ સોનીએ શત્રુજયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો લેખ શત્રુજયના શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરમાં છે : ૧૦૪
- ૧૬૫૦ માં (કાવીના) રત્નતિલકપ્રાસાદનું ખાતમુહૂર્ત કરવામાં આવ્યું : ૨૨
- માં શેઠ વર્ધમાન અને પદ્મસિદ્ધ નામના બંધુઓએ શ્રીકલ્યાણસાગરસૂરિના ઉપદેશથી ભેશ્વરથી શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો : ૯૭
- માં હીરવિજયસૂરિ ઉનામાં ચતુર્માસ નિમિત્તે પધાર્યા : ૧૩૭
- ૧૬૫૧ માં જામનગરના શેઠના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવિજયદેવસૂરિએ કરી : ૯૭
- ભિન્નમાલની જમીનમાંથી કેટલીક જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી : ૧૭૯
- માં નગર્ષિ ગણિએ ‘જલુરનગર—પંચજિનાલય—ચઇત્ય પરિપાટી’ રચી : ૧૯૧
- ૧૬૫૨ નો શિલાલેખ પાટણના ઝવેરીવાડના વાડી-પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૬૦
- (સં. અલ્લઈ ૪૧)ના વંશાખ વદિ ૧૨ને યુરુવારે શેઠ કુંવરજીએ પાટણમાં વાડીપાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૬૧
- ના કાર્તિક સુદિ ૫ ને યુધવારનો લેખ ઉનામાં આવેલા શાહીયાગમાં હીરવિજયસૂરિની સમાધિ-જીતીમાં છે : ૧૩૬
- ના ભાદરવા સુદિ ૧૧ના દિવસે શ્રીહીરવિજયસૂરિ ઉનામાં કાળધર્મ પામ્યા : ૧૩૬
- ૧૬૫૩ માં સંઘની સોમજી અને તેના ભાઈ શિવાએ અમદાવાદમાં શામળાની પોળમાં શામળાના ખાંચામાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭
- માં હલોધિના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં શ્રીવિનયસુંદર ગણિએ કેટલીક મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૯૬
- ની સાલની શ્રીહીરવિજયસૂરિની મૂર્તિ મેડતાના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં છે : ૧૯૮
- ના મહા સુદિ ૫ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીકુંથુનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૯
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૧નો લેખ ખીમેલના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયની એક મૂર્તિ પર છે : ૨૦૫
- ૧૬૫૪ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિએ (કાવીના) રત્નતિલકપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી એમ શિલાલેખમાં જણાવ્યું છે : ૨૩
- ૧૬૫૫ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિએ (કાવીના) રત્નતિલકપ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરી એમ ‘તીર્થમાળા’માં જણાવ્યું છે : ૨૨
- ના માગશર સુદિ ૫ ને યુરુવારના રોજ અમદાવાદના શકંદરપરામાં શેઠ લહુઆએ શ્રીશાંતિનાથ પ્રભુની અંજન-શલાકા શ્રીવિજયસેનસૂરિ હસ્તક કરાવી : ૨૩

- ૧૬૫૬ માં શ્રીવિજયસેનસૂરિએ કાવીમાં શ્રીઆદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કરી તે સંબંધી શિલાલેખ : ૨૩
- માં (કાવીમાં) શ્રીશાંતિનાથની પંચતીર્થોની અંજન-શલાકા થઈ : ૨૩
- માં શ્રીવિજયસેનસૂરિ ખંભાત પધાર્યા : ૨૩
- માં શ્રીવિજયદેવસૂરિનો જન્મ ઇડરમાં થયો : ૮૩
- માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી શ્રીહીરવિજયસૂરિની મૂર્તિ જલોરના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં છે : ૧૯૧
- નો એક લેખ પાલડીના જિનાલયમાં આવેલા નવચોડીના રત્નજી ઉપર છે : ૨૬૬
- ૧૬૫૭ માં શેઠ લક્ષ્મીદાસે પાલીતાણામાં સતીવાવ બંધાવી : ૯૯
- નો લેખ સિરોહીના શ્રીશાંતિજિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૫૦
- નો વાત્રીલેખ ટોકરાના ખંડિત જિનાલયના એક પથ્થર ઉપર વાંચવામાં આવ્યો છે : ૨૬૮
- લગભગમાં પં. શ્રીશ્રેમકુશલે બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો સ્તોત્ર-દ્વારા મહિમા ગાયો છે : ૨૭૨
- ૧૬૫૮ માં મહારાજા કૃષ્ણજીએ કૃષ્ણગઢ વસાવ્યું અને મહેતા રાયચંદને મંત્રી યનાવ્યા : ૬૬૬
- ૧૬૫૯ નો શિલાલેખ અમદાવાદના ઝવેરીવાડની સંભવનરાયની ખડકીમાં આવેલા શ્રીસંભવનાથના મંદિરના મળનાયક ઉપર છે : ૧૧
- ના નાણા ગામના શિલાલેખથી જણાય છે કે, રાજા અમરસિંહે નારાયણ નામના મંત્રીને નાણા ગામ અર્પણ કર્યું, તેમાંનો સાધરિવનો અરટ એ મંત્રીએ નાણાના ત્રેન મંદિરને અર્પણ કર્યો : ૧૫૯
- ના લેખવાળી શ્રીહીરવિજયસૂરિની મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮
- ના ભાદરવા સુદિ ૭ ને શનિવારનો લેખ નાણાના જિનાલયની નવચોડીના પાટા ઉપર છે : ૨૩૨
- ૧૬૬૦ માં સુરતમાં સાંકળચંદ શેઠે સેયદપુરાનું ૭૦ શ્રીચંદ્રપ્રભુનું જિનાલય બંધાવ્યું : ૩૨
- ના લેખવાળો પિત્તળનો તીર્થપટ્ટ સિરોહીના શ્રીઅજિત-નાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૮
- ના પોષ વદિ ૧૩ના દિવસે શ્રીનવકુશલ અને જસકુશળ નામના મુનિઓએ વસંતગઢની યાત્રા કરી; એવા લેખો ચવરલીના ખંડિત જિનાલયની નવચોડીના બીજા-ત્રીજા પાટ પર છે : ૨૩૫, ૨૩૬
- ૧૬૬૧ નો શિલાલેખ ખંભાતના વિજય ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ મંદિરમાં છે : ૧૫
- માં યજ્ઞરાતમાં દુકાળ પડ્યો : ૧૬
- નો લેખ સિરોહીમાં આવેલા શ્રીશાંતિ જિનાલયમાંની શ્રીજિનકુશળસૂરિની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૫૦

- ૧૬૬૨ ના લેખવાળો બીજો ઘંટ અન્નરાના જૈન મંદિરમાં છે : ૧૩૮
 -માં શ્રીપુણ્યકમલમુનિએ 'લિખમાલ સ્તવન' રચ્યું : ૧૭૯
 -માં સંઘવી વરજંગ શ્રેષ્ઠીએ લિખમાલનું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય અંધાવ્યું : ૧૭૯
- ના જેઠ સુદિ ૧૨ના દિવસે ઘાંચાણીમાં દૂધેલા તળાવ પાસેના ખોખર દેરાની પાછળ ખોદકામ કરતાં એક ભોયરું મળી આવ્યું, જેમાંથી ૬૫ જિનપ્રતિમાઓ પ્રાપ્ત થઈ : ૧૯૩
- ૧૬૬૪ ની સાલનો લેખ મેત્રાણાના મંદિરમાં મૂં નાં નીચે સ્થાપન કરેલી મૂર્તિ ઉપર છે : ૪૫
 -ના મહા સુદિ ૧૦ ને શનિવારનો શિલાલેખ ગંધારમાં શ્રીમહાવીરનામી ભં ના પરિકર ઉપર છે : ૨૫
- ૧૬૬૬ માં નાકોડાના શ્રીશાંતિ જિનાલયની આજુમાં ભોંયરું અનાવવામાં આવ્યું છે : ૧૮૬
- ૧૬૬૭ ના ભાદરવા સુદિમાં શુક્રવારે નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયમાં શ્રીસંઘે જે ભોંયરાં કરાવ્યાં : ૧૮૫
- ૧૬૬૮ (ઈ. સ ૧૬૧૧) માં નિકોલસ ઉલ્લેટ નામનો અંગ્રેજ વેપારી જિન્નમાલમાં આવ્યો : ૧૭૮
 -ના શ્રાવણ સુદિ ૫ ના રોજ જમનગરમાં શેઠ પદ્મસિંહ અને વર્ધમાન શેઠના મંદિરનું સિલારોપણ કરવામાં આવ્યું : ૯૭,
- ૧૬૭૦ માં મહેતા રાયચંદણએ કૃષ્ણગઢમાં એક જૈન મંદિર અંધાવ્યું : ૧૬૧
- ૧૬૭૧ (શકે ૧૫૩૬) ના ચૈત્ર સુદિ ૧૫ ને સોમવારનો એક લેખ લિખમાલના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના પ્રવેશદ્વારના પાટડા ઉપર છે : ૧૭૯
 -માં લિખમાલમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ ભં નું મંદિર પણ શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં અંધવામાં આવ્યું : ૧૭૯
- ૧૬૭૨ માં શ્રીવિજયસેનસરિ અકબરપુરમાં કાળધર્મ પામ્યા : ૧૬
 -માં મહેતા રાયચંદણએ કૃષ્ણગઢમાં અંધાવેલા જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૬૧
- ૧૬૭૪ માં સુરાણા રાયસિંહણએ નાગોરમાં દ્વંતરીઓની ગલીમાં આવેલું શ્રીઆદિનાથ ભં નું મંદિર અંધાવ્યું : ૧૯૯
 -ના પોષ વદિ ૧૦ના રોજ મહેલી ખખર મુજબ: કાપરડાની જમીનમાંથી શેઠ ભાણુજી ભંડારીએ જિનમૂર્તિ પ્રગટ કરાવી : ૧૯૫
 -ના મહા વદિ ૧નો લેખ નાડલાઈના પશ્ચિમ દ્વારની બહાર આવેલા શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૧
 -ના ફાગણ સુદિ ૭ને શુક્રવારનો અડિત લેખ મહારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૩૦૧

- ૧૬૭૪ અને ૧૭૮૭ ના લેખો મહારમાં આવેલા મહારદેવીના મંદિરમાં છે, તેનાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એ મંદિર મણિભદ્ર યજ્ઞ અને ચક્રેશ્વરસરિનાં પગલાં સ્થાપન કરવા માટે બનાવેલું હતું : ૩૦૨
- ૧૬૭૫ માં જમનગરમાં શેઠ તેજસિંહના પુત્ર રાયસિંહ શેઠ શ્રીશાંતિ જિનાલયને ફરતી દેરીઓ અંધાવી અને પાછલા ભાગમાં ચૌમુખ જિનાલય કરાવી મંદિરને ભવ્ય બનાવ્યું : ૯૭
 -માં શેઠ સવા સોમજીએ શવુંજય ઉપર ચૌમુખજીનું મોટું મંદિર અંધાવ્યું : ૧૦૬
 -માં જેસલમેરનિવાસી શેઠ થીરુશાહ ભાણુશાહીએ લોદવાનું જિનમંદિર નવેસર અંધાવ્યું : ૧૭૧, ૧૭૨
 -ના લેખો લોદવાના મુખ્ય મંદિર સિવાયના ચાર જિનમંદિરોના મૂં નાં ઉપરથી મળે છે : ૧૭૨
 -નો શિલાલેખ વસંતગઢના અડિયેર જિનાલયની જ ચોકીમાં છે, તેમાં ચવરલીનું નામ ચવરડિયા આપ્યું છે : ૨૩૫
 -ના માગશર માસની અમાવાસ્યાના દિને શેઠ ભાણુજી ભંડારીએ કાપરડાના જિનમંદિરનું પ્લાતમુહૂર્ત કર્યું : ૧૯૫
 -નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૮૪
 -નો લેખ કુંભારિયાના શ્રીપાર્શ્વનાથ જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૮૪
 -માં કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયમાં શ્રીઆદીશ્વર ભંની પ્રતિમા શ્રીવિજયદેવસરિએ પ્રતિષ્ઠિત કરી એવો લેખ છે : ૨૮૭
 -મહા સુદિ ૪ ને શનિવારનો લેખ કુંભારિયાના શ્રીનેમિજિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે; તેમાં વેરા રાજપાલ શ્રેષ્ઠીએ એ મૂર્તિ જીર્ણોદ્ધાર સમયે ભરાવી એમ જણાવ્યું છે : ૨૮૬
- ૧૬૭૬ માં જમનગરમાં શ્રેષ્ઠી રાયસિંહના ભાઈ નેણુસિંહ શેઠ સૌથી જાએ શિખરવાળું ચૌરીવાળું મંદિર કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૭
 -માં શેઠ ભાણુજી ભંડારીએ કાપરડાના જિનમંદિરમાં પદ્મશિલા મુકવાનો આરંભ કર્યો : ૧૯૫
 -ના પ્રતિષ્ઠા લેખોવાળી મૂર્તિઓ ધનારીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં છે : ૨૫૩
- ૧૬૭૮ માં જૈનારણુવાસી ઓશવાલ શેઠ ભાણુજી ભંડારીએ કાપરડાનું જિનમંદિર અંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૯૪
 -ના વૈશાખ સુદિ પના રોજ જમનગરમાં શેઠ પદ્મસિંહ અને વર્ધમાનના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૯૭

- ના વૃશાખ સુદિ ૧૫ને સોમવારના રોજ શેઠ બાણુજી ભંડારીએ કાપરડામાં મૂં નાં ને સ્થાપન કર્યા : એવો લેખ એ મૂર્તિ ઉપર છે : ૧૯૫
- (શકે ૧૫૪૪) ના ત્રીજા અષાઢ સુદિ ૨ને રવિવારે સઘે નાકોડાના પાર્શ્વજિનાલયની ચોકીઓ બનાવી : ૧૮૪
- ૧૬૭૮, ૧૬૮૧, ૧૬૮૨, ૧૬૯૭ ના શિલાલેખો નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૧૮૪
- ૧૬૭૯ નો લેખ રાણુકપુરના ધરણુવિહારમાં ઉત્તર તરફના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૧૬
- ૧૬૮૧ લગભગમાં શ્રીવિજયદેવસુરિએ ઇંડર પર્વત પરના જિનાલયમાં શ્રીક્રમણદેવ લાન્ની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૮૫
- માં જ્વલારના સુવર્ણુગિરિ ઉપર મંત્રી જ્યમલજીએ એક જિનમંદિર બંધાવી ઓ મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરાવી : ૧૯૧
- માં જ્વલારના સુવર્ણુગિરિ પરના શ્રીમહાવીર મંદિરની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રીજ્યસાગરગણિએ કરી : ૧૯૨
- ના (અષાઢાદિ) ચૈત્ર સુદિ ૩ ને સોમવારના દિવસે નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં પલ્લકીલગજીના શ્રીસઘે ત્રણ ગવાક્ષો બનાવ્યા : ૧૮૪
- ૧૬૮૨ ના અષાઢ સુદિ ૬ ને સોમવારે નાકોડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયમાં પલ્લકીલ શ્રીસઘે નંદીમંડપ કરાવ્યા : ૧૮૪
- ૧૬૮૨ અને ૧૬૮૮ વચ્ચે શેઠ વર્ધમાન શાહ અને પદમશીએ ભદ્રેશ્વરમાં જ્ઞેનમંદિરનો જીરોંદાર કરાવ્યા : ૧૪૦
- ૧૬૮૩ માં દીવનિવાસી શ્રીભાલી શેઠ માનસિંહ મેઘજીએ ગિરનારની પાળનો ઉદ્ધાર કરાવ્યા; એવો લેખ ગિરનારના હાથીપહાણુ આગળ છે : ૧૨૦
- માં ભિત્રમાલમાં ગાંધી મૂતાના વાસમાં આવેલું શ્રીપાર્શ્વજિનાલય બંધાયું હશે : ૧૭૯
- ના અષાઢ વદિ ૪ નો લેખ ભિત્રમાલના શ્રીગાંધી મૂતાના વાસમાં આવેલા શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂં નાં ની ગાદી નીચે છે : ૧૭૯
- ના અષાઢ વદિ ૪ નો રોજ સિરોહીમાં શ્રીનોમિનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮
- ૧૬૮૫ માં શત્રુંજયના પ્રથમ હાથી આગળ જમણી આણુની દેરીમાં ભરતરાજની ચરણુપાદુકાઓ સ્થાપન કરેલી છે : ૧૦૨
- માં શ્રીક્રમણદેવે અંભાતનું વર્ણુન કર્યું છે : ૧૪
- લગભગમાં શ્રીવિશાલસુંદરે બ્રાહ્મણુવાડા તીર્થનો મહિમા સ્તોત્રદ્વારા ગાયો : ૨૭૨
- ૧૬૮૬ માં શેઠ ધરમદાસે શત્રુંજય પર અદ્યદજીની મૂર્તિના નામે ઓળખાતી મૂર્તિની છેલી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૮
- માં પાલીના નવલખા પાર્શ્વજિનમંદિરમાં દેવકુલિકાઓ બંધાવવાની સાથે મૂળનાયક મહાવીર લાં ને અદલે પાર્શ્વનાથ લાં ખિરાજમાન કરવામાં આવ્યા : ૧૭૫
- ના લેખવાળી મૂં નાંની મૂર્તિ પાલીના નવલખા પાર્શ્વનાથના મંદિરમાં છે : ૧૭૫
- માં વરકાણુમાં ગોષ વદિ ૮ થી માંડીને ૧૧ સુધી વરકાણુમાં ભરાતા મેળામાં યાત્રીઓ પાસેથી કરવેરા માફ કર્યાનો લેખ વરકાણુના મંદિરમાં છે : ૨૨૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ ના દિવસનો લેખ કટારિયાના જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૧૪૪
- ના વૈશાખ સુદિ ૮ ને સનિવારનો લેખ નાડલાઈની જોખલ પહાડી પર આવેલા મૂં નાં શ્રીઆદીશ્વરની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૨૪
- ના પ્રથમ અષાઢ વદિ ૫ ને શુક્રવારે શ્રીવિજયદેવસુરિએ નાકોડાના શ્રીપદ્મપલ જિનાલયમાં મૂં નાં ની પ્રતિષ્ઠા કરી; એવો લેખ છે : ૨૨૫
- ૧૬૮૭ માં કવિ શ્રીગુણુવિજયે 'કોચરવ્યવહારીરાસ' રચ્યા : ૭૨
- ૧૬૮૮ માં 'વિજયપ્રશરિતમહાકાવ્ય'ની રચના થઈ : ટિં ૮૫
- માં કાપરડાના સ્વયંભૂપાર્શ્વનાથ લાં ના પરિકરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૯૫
- ૧૬૮૯ ના શિલાલેખો સરોત્રાના પ્વરત મંદિરની ત્રણ દેરીઓ ઉપર છે : ૩૫
- ૧૬૯૦ માં શત્રુંજયનો સંઘ કાઠનાર ક્રેત્રી મેહાજલે સિરોહીને જ્ઞેન તીર્થની પ્રસિદ્ધિ આપી : ૨૪૬, ૨૪૭
- ૧૬૯૧, ૧૭૨૧, ૧૭૩૬ના લેખોવાળી જિનમૂર્તિઓ સિરોહીના શ્રીશંખેશ્વર પાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૨૪૯
- ૧૬૯૩ નો એક આઘાટલેખ સરોત્રામાં છે : ૩૫
- માં લોદ્રવામાં આવેલા મુખ્ય મંદિર સિવાયનાં બીજાં ચાર જિનમંદિરો શેઠ ધીરુશાહે પોતાની પત્ની, પુત્ર, પૌત્રાદિના યુષ્યાર્થે બંધાવ્યાં : ૧૭૨
- ૧૬૯૪ માં શાંતિદાસ નગરશેઠે અમદાવાદના સરસ્વપુરમાં આવેલ જિનાલયવાળું મંદિર બંધાયું : ૯
- ના ચૈત્ર વદિ ૨ના દિવસે ગિરનારના મુખ્ય શ્રીનોમિનાથ જિનાલયમાં ૧૪૫૨ ગણુધરનાં પગલાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં : ૧૨૨
- ૧૬૯૫ (ઈ. સ. ૧૬૩૮) માં મૈંડ સ્લેક નામના જર્મન પ્રવાસીએ અમદાવાદનું વર્ણુન લખ્યું : ૮
- માં શ્રીદેવારત્ન મુનિએ 'કાપરડેકાંડાસ' રચ્યા : ૧૯૫
- ૧૭ મહા સૈકા કરતાં પ્રાચીન કાપરડા તીર્થ છે : ૧૯૪
- મા સૈકા સુધી લોદ્રવા નગરની પૂર બાહોજલાલી હતી : ૧૭૨
- મા સૈકામાં કટલાયે ધર્મપ્રેમી શ્રાવકાંએ અહીં (અંભાતમાં) જિનમંદિરો બંધાવ્યાં છે : ૧૬

- મા સૈકાના કવિ ઋષભદાસે અહીં (ખંભાતમાં) ૮૫ મંદિરો હતાં, એવી નોંધ આપી છે : ૧૭
- મા સૈકાની 'પાટણ ચૈત્યપરિપાટી'માં કબોઈ તીર્થનું સ્તંભ છે : ૫૦
- મા સૈકા સુધી રૂપરમાં ૧૦ જૈન મંદિરો હતાં : ૫૫
- મા સૈકામાં પચ્છ ઈસ્લામ પર્વત પરના શ્રીશાંતિ જિનાલયનો ઉદ્ધાર થયો : ૮૫
- મા સૈકામાં શ્રીવિન્દ્યદેવસૂરિએ મોટા પોશીનાના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૮૯
- મા સૈકામાં શેઠ વર્ધમાન અને પદ્મસિંહ નામના બે ભાઈ એએ ગિરનારનાં મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો : ૧૨૧
- મા સૈકાના કવિ ઋષભદાસે 'કુમારપાલ રાસ' રચ્યો : ૧૪૮
- મા સૈકામાં વીરમધુરના જૈનો મોટે ભાગે પલ્લીવાલગચ્છીય હતા, તેમજે જ નાકોડાના પાર્શ્વજિનાલયના જીર્ણોદ્ધારનું કામ કરાવ્યું : ૧૮૫
- મી સતાબ્દી સુધી નાકોડાની બહોળલાલી રહી હોય એમ જણાય છે : ૧૮૬
- મા સૈકા સુધી જૂનું આડમેર આપાદહતું : ૧૮૦, ૧૮૧
- મા સકામાં અનેલાં મોટા ભાગનાં મંદિરો મેહતામાં છે : ૧૯૮
- મી સતાબ્દીમાં રચાયેલી 'તીર્થભાગા' સાથે નાગોરમાંનાં વિઘ્નમનુ મંદિરોનો મેળ આવે નથી : ૧૯૯
- મા સૈકામાં શ્રીવિશાલસુંદરસૂરિના શિષ્યે 'નાગોરચૈત્ય-પરિપાટી' રચી છે, તેમાં નાગોરનાં ૭ જૈન મંદિરોનો હલેખ છે : ૧૯૯
- મા સકાના યાત્રી સમયસુંદર ઉપાધ્યાયે 'તીર્થભાગા'માં નાકલાઈના શ્રીનેમિનાથ મંદિરનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૨૧
- મી સદીમાં કોરટાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયનો ઉદ્ધાર કોરટાના નાગોતરાગોત્રીય શ્રીક્રીએ કરાવ્યો : ૨૨૯
- મી સદીના લેખો નયાખેડાના શ્રીસંભવનાથ જિનાલયની દેરીઓની પ્રતિમાઓ ઉપર છે : ૨૩૦
- મા સૈકામાં ઉપા. શ્રીસમયસુંદર નામના કવિએ સાચોરને પોતાના જન્મથી પવિત્ર ધનાવ્યું : ૩૦૫
- ૭૦૦ માં એ અમદાવાદના સરસપુરમાં આવેલા (શેઠ શાંતિદાસના) મંદિરને મસ્જિદમાં ફેરવી નાખવામાં આવ્યું : ૯
- માં પાલીના શ્રીસંધે પાલીમાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭૫
- માં પાલી પાસે આવેલી પુનાગિરિની ટેકરી પર શ્રીપાર્શ્વ જિનાલય બંધવામાં આવ્યું : ૧૭૬
- પછીના લેખો બ્રાહ્મણવાડાના જિનાલયમાં રહેલી યતિઓની પગલાંબેડી ઉપર છે : ૨૭૨
- ૧૭૦૨ થી ૧૮૫૧ સુધીના પ્રતિજ્ઞાલેખો સિરોહીમાં આવેલી થૂભતી વાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની દેરીઓની ચરણ-પાદુકાઓ પર છે : ૨૫૧
- ૧૭૦૩ ની સાલનો એક જૈન સ્તૂપ સિરોહીમાં આવેલી દેરાશેરીમાં છે : ૨૪૮
- ૧૭૦૭ નો લેખ વરકાણામાં આવેલા જિનાલયના મૂ. ના. ના પરિકર ઉપર છે : ૨૨૭
- ૧૭૦૮ માં શ્રીવીરવિન્દ્યજીએ બ્રાહ્મણવાડા તીર્થનો સ્તોત્રરૂપે મહિમા ગાયો છે : ૨૭૨
- ૧૭૧૨ માં શ્રીનયપ્રમોદે 'ઓસિયા વીરસ્તવન' રચ્યું, જે અપ્રસિદ્ધ છે : ૧૭૩
- ૧૭૧૩-૧૭૧૪ (ઈ. સ. ૧૬૫૬-૫૭)માં શાહજહાં આદશાહે શંખેશ્વર ગામનો ઈન્દિરો અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિ-દાસને રૂ. ૧૦૫૦) થી આપ્યાનાં બે શાહી ફરમાનો પ્રસિદ્ધ થયાં છે : ૪૯
- ૧૭૧૫ માં શ્રીસમયસુંદર ઉપાધ્યાયે 'રાણપુર સ્તવન' રચ્યું : ૨૧૫
-નો શિલાલેખ ઝીંઝુવાડાના મંદિરમાં રહેલાં પગલાં-બેડી ઉપર છે : ૭૪
- ૧૭૧૫ થી ૧૭૬૪ માં ઔરંગઝેયનો રાજકાળ હતો ત્યારે અમદાવાદના સખાએ મુંદરપુરનો કિલ્લો તોડ્યો : ૫૨
- ૧૭૧૬ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ને સોમવારના લેખવાળી શ્રીવિન્દ્યદેવસૂરિની પાદુકા ઘોઘાના શ્રીચંદ્રપ્રભજિનાલયમાં છે : ૧૧૩
- ૧૭૧૭ માં અમદાવાદમાં દુકાળ પડ્યો : ૮
- ૧૭૧૯ ના બ્રાહ્મણવાડાના શિલાલેખમાં વીરવાડાનો ઉલ્લેખ છે : ૨૬૯
- ૧૭૨૦ ના આસો સુદિ ૧૩ નો લેખ ઘોઘાના શ્રીનવખંડ પાર્શ્વ જિનાલયમાં સુંદર ધાતુપદ ઉપર છે : ૧૧૨
- ૧૭૨૧ માં શેઠ દલીચંદ કીકાભાઈ એ શત્રુંજય પર પાંડવોના પ્રાચીન મંદિરનો નવેસર જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૦૭
-ના પ્રતિજ્ઞાલેખોવાળી ચૌમુખ જિનપ્રતિમાએ સિરોહીના ચૌમુખ જિનાલયના ખીજા માળે છે : ૨૫૦
-ના લેખોવાળી લગભગ ૬૮ જિનમૂર્તિઓ સિરોહીના શ્રીચૌમુખ જિનાલયની ભમતીમાં છે : ૨૫૦
-નો લેખ પેશુવાના જિનાલયના મૂ. ના. ઉપર છે : ૨૭૩
-નો લેખ અચલગઢમાં આવેલા શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરના મૂ. ના. ઉપર છે : ૨૭૪
-ના જેઠ સુદિ ૩ ના દિવસે સિરોહીમાં શ્રીશાંતલનાથ જિનાલયના મૂ. ના. ની પ્રતિજ્ઞા થઈ : ૨૪૯
-નો લેખ સાતસેણના શ્રીશાંતિનાથ જિનાલયના મૂ. ના. ઉપર છે : ૩૦૩

૧૭૨૨ માં ૫૦ મહિમાએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં મૂંગથલાના જિનાલયોમાં ૧૪૫ જિનમંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૨૮૦

-માં 'તીર્થમાળા'ની રચના કરનાર ૫૦ મહિમાએ સિરોહીમાં ૧૧ જિનમંદિરો વર્ણવ્યા છે : ૨૪૭

-સુની મૂંગથલામાં જોતોની વસ્તી બહોળી હશે એમ શિલાલેખ અને ગ્રંથોના પ્રમાણોથી જણાય છે : ૨૮૦

-માં અંડારી ભાણાના પુત્ર નારાયણના પુત્ર તારાયદે મંડોરના મોટા મંદિરમાં મૂં નાં શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરી, એ સંબંધી લેખ : ૧૬૩

૧૭૨૩ માં મંત્રી રાયચંદળ સ્વર્ગસ્થ થયા : ૧૬૧

૧૭૨૪ માં શ્રી ભાવહર્ષના શિષ્ય રંગસારે લખેલી 'ગિરનારગિરિ-ચૈત્ય-પરિપાટી' (અપ્રસિદ્ધ) મળે છે : ૧૨૪

-નો લેખ રાણકપુરના ધરણવિહારમાં મૂં નાં ની સમ્મુખ ઊભેલા હાથી પર છે : ૨૧૬

૧૭૨૫ માં મુસલમાનોની ફોજ હાહારમાં આવી ત્યારે અમનગરના આવકોએ અહાં મંદિરોની મૂર્તિઓ ઉત્થાપી ભોયરામાં અંડારી દીધી : ૯૮

૧૭૨૮ માં શ્રીજયવિજય ગણિના ઉપદેશથી ડારટામાં જૂનું મહાવીરની સ્થાપના કરાવ્યાને લેખ ડારટાના શ્રીમહાવીર જિનાલયના સલામંડપના ધાંલવા ઉપર છે : ૨૨૮

૧૭૨૯ માં શ્રીહર્ષવિજયે 'પાટણ ચૈત્યપરિપાટી' રચી : ૫૯

૧૭૩૩ ના લેખવાળાં શ્રીધર્મસૂરિનાં પગલાં ધનારીના શ્રીશાંતિ-જિનાલયમાં છે : ૨૫૩

૧૭૩૪-૩૫ ના લેખો ઝોંઝુવાડાના મંદિરમાં રહેલાં પગલાં-જોડી ઉપર છે : ૭૪

૧૭૩૬ ના માગશર સુદિ ૩ ના રોજનો પ્રતિજ્ઞાલેખ સિરોહીના શ્રીભામલુવાડ જિનાલયના મૂં નાં શ્રીમહાવીર જૂનું ની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૪૯

-ના માગશર સુદિ ૬ ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીશંભેશ્વર પાર્શ્વજિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૯

૧૭૪૧ માં જોધપુરના મહારાજ જસવંતસિંહે (પહેલાં) શ્રેષ્ઠી નેજુસીને પોતાનો દીવાન બનાવ્યો : ૧૯૧

૧૭૪૨ (ઈ. સ. ૧૭૨૫) માં મરાઠાઓએ (અમદાવાદ) શહેરને લૂટ્યું : ૮

૧૭૪૩ માં શ્રીયશોવિજયજીનો સ્વર્ગવાસ ડોહામાં થયો : ૨૦

૧૭૪૫ ના લેખવાળાં ઉપાં શ્રીયશોવિજયજી મં ની પાટુકા (ડોહામાં) સ્તૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે : ૨૧

-નો લેખ સેલવાડાના જિનાલયમાં મૂં નાં ઉપર છે : ૨૯૯

૧૭૪૬ માં ૫૦. શીલવિજયજીએ 'તીર્થમાળા' રચી : ૯

-માં ૫૦. શીલવિજયજીએ અહીં (પાવાગઢ) ના નોમિ-જિનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ૧૯

-માં ૫૦. શીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં સિરોહીનાં પાંચ મંદિરો વર્ણવ્યાં કર્યાં છે : ૨૪૬

-માં રચાયેલી 'તીર્થમાળા'માં દેલવાડા(રાજસ્થાન)માં અનેક જિનમંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૬૪

-માં ૫૦. શીલવિજયે રચેલી 'તીર્થમાળા'માં સાંતપુરનો ઉલ્લેખ મળે છે : ૨૭૭

-માં ૫૦. શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં ચંદ્રા-વતીમાં ૧૮૦૦ દેવજો હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૭૯

-માં ૫૦. શ્રીશીલવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં હયુ-દ્રામાં શ્રીપાર્શ્વજિનાલયનો ઉલ્લેખ છે : ૨૯૬

૧૭૪૭ માં પાલનપુરમાં તપાગચીય ઉપાધ્યક્ષ પાસેના શ્રીશાંતિ-નાથ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર થયો અને શ્રીમોહનવિજય ગણિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૭૪

૧૭૪૯ નો લેખ નાડલાઈમાં જોખલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીવાસુપૂજ્ય જૂનું નાં મંદિરમાં મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૪

-ના મહા સુદિ-ના દિવસે રાણા રાજસિંહે ફરમાન બહાર પાડ્યું કે રાજનગર (રાજસ્થાન)માં મંત્રી દ્યાલદાસે બંધા-વેલ મંદિરની હદમાં કોઈએ જીવવધ કરવો નહિ : ૧૬૧

૧૭૫૦ માં શ્રીસદે મંડોરમાં બીજું શ્રીપાર્શ્વનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું : ૧૬૩

૧૭૫૫ માં 'તીર્થમાળા'ની રચના કરનાર શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ સિરોહીનાં ૧૧ જિનમંદિરો વર્ણવ્યાં આપ્યાં છે : ૨૪૭

-માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં નાડોલમાં ત્રણ જિનાલય હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૨૬

-માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ 'તીર્થમાળા'માં વીરવાડામાં શ્રીમહાવીર જિનાલય હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે : ૨૬૮

-માં શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં વરમાણમાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૩૦૭

૧૭૬૦ માં શ્રીવિજયવરતનસૂરિએ શંભેશ્વરમાં મૂં નાં શ્રીપાર્શ્વ-નાથની પ્રતિષ્ઠા કરી હોય એમ જણાય છે : ૪૮

૧૭૬૭ નો લેખ નાડલાઈના જોખલ પર્વતની ટેકરીના મૂળમાં આવેલા શ્રીગોડી પાર્શ્વ મંદિરના મૂં નાં ઉપર છે : ૨૨૪

૧૭૭૦ માં શ્રીભાવરતનસૂરિએ 'અદેવા પાર્શ્વનાથ ઉત્પત્તિસ્તવન' રચ્યું : ૫૩

૧૭૭૧ ના એ લેખો અને ૧૯૫૭નો એક લેખ, એમ ત્રણ લેખો મહારમાં આવેલા મહારદેવીના મંદિરમાં શ્રીચક્રે-શ્વરસૂરિસંતાનીય યતિમહાત્માઓનાં પગલાંજોડી ૯ ના પટ્ટ ઉપર છે : ૩૦૨

૧૭૭૩ માં સીકરામાં જોન મંદિર બાંધવામાં આવ્યું હતું, જે આજે ખંડિત છે : ૧૪૬

- ૧૭૭૪ માં રૂપરનું મંદિર અંધારું એવો એક શિલાલેખ રૂપરના મંદિરના અગીચામાં છે : ૫૬
- ૧૭૭૬ ના ફાગણ સુદિ-ના લેખમાં ધોધાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયમાં શ્રીસુવિધિનાથ બં મૂળનાયક હતા એવો ભોંયરામાં દિવાલ પર લેખ છે : ૧૧૩
- ૧૭૮૦ નો લેખ મહારના શ્રીધર્મનાથ જિનાલયના એક ગોખલામાં રહેલી પાદુકાનેડી ઉપર છે : ૩૦૧
- ૧૭૮૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૩ ના દિવસે ધોધાના શ્રીનેમિનાથના ભોંયરામાં શ્રીસુવિધિનાથને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા : ૧૧૩
- ૧૭૮૭ સુધી જામનગરનાં જિનમંદિરો ઉજ્જૈન નેવાં બની રહ્યાં : ૬૮
- ૧૭૮૮ ના શ્રાવણ સુદિ ૭ ને ગુરુવારના રોજ શેઠ તલકર્ચી શાહે જામનગરનાં અંધાં જિનમંદિરોને સમરાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૬૮
- ૧૭૯૧ માં શત્રુંજયની છીપાવસાકી છીપા-ભાવસાર ભાષ્યોએ અંધાવી : ૧૦૭
- ૧૭૯૨ માં પાટણનો કિલ્લો ઘણું કરીને અંધાયો હશે : ૫૯
- ૧૮ મો સદીમાં શ્રીલક્ષ્મીરત્ન કવિએ પાવાગઢ વિશે વર્ણન કર્યું છે : ૧૯
- મા સૈકાની શરૂઆતમાં ખંભાતના ચાચિયાઓએ ગંધાર શહેર છૂટ્યું : ૨૪
- મા સૈકામાં અંધાયેલું એક જૈન મંદિર સરોત્રામાં છે : ૩૪
- મા સૈકાના મેઘવિજયજીએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં પણ ચાણુરમાના ભટ્ટેવા પાર્શ્વનાથનો ઉલ્લેખ કરેલો છે : ૫૪
- મી સદીનો લેખ બિન્નમાલમાં માંધી મૂતાના વાસમાં આવેલા તપગૃહના ઉપાશ્રયના ગોખલામાં શ્રીમહાવીર બં ની પ્રતિમા ઉપર છે : ૧૭૯
- મી સદીમાં નાડોલમાં પ્રાચીન શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના જીર્ણોદ્ધાર સમયે મૂં નાં ની પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી : ૨૨૬
- મા સૈકામાં શ્રીશીલવિજયજીએ 'તીર્થમાળા' રચી : ૧૭
- મા સૈકાના શ્રીશીલવિજયજીએ દીવનું વર્ણન આપ્યું છે : ૧૩૭
- મી સદીના પં. મહિમાએ 'તીર્થમાળા' બનાવી : ૧૬૩
- મા સૈકાના પં. મહિમાએ 'તીર્થમાળા'માં સરોત્રામાં એ મંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૩૫
- મા સૈકાના યાત્રી પં. મહિમાએ તીર્થમાળામાં ખીમેલના મંદિરોની નોંધ લીધી છે : ૨૦૫
- મા સૈકાના યાત્રી શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ અને પં. મહિમાએ રાણપુરમાં ૫ જિનમંદિરો હોવાની નોંધ આપી છે : ૨૧૫
- મા સૈકાના શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ રચેલી 'તીર્થમાળા'માં કોરટામાં જલિતસ્વામી વીરનો ઉલ્લેખ આપ્યો છે : ૨૨૮
- મા સૈકાના શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિએ 'રાણપુરતીર્થસ્તવન' રચ્યું : ૨૧૫
- ૧૮ મીથી ૨૦ મી સદી સુધીમાં થરાદમાંનાં ૧૧ જિનમંદિરો અંધાય્યાં છે : ૪૧
- ૧૮૦૦ માં અંચલગૃહીય શ્રીસંઘે અમદાવાદના શેખના પાડાનું શ્રીપાર્શ્વનાથ મંદિર અંધાય્યું : ૧૧
- ૧૮૦૬ ના ત્રણ લેખો વરકાણાના જિનાલયના એકમાં છે : ૨૨૭
- ૧૮૧૦ માં ગંધારના જીર્ણ મંદિરનો ઉદ્ધાર શેઠ હરીસિંહ કેશરીસિંહે કરાવ્યો : ૨૪
- ૧૮૧૭ માં પાલીતાણામાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી પાસે આવેલું શ્રીઆદીશ્વરનું મંદિર દીવનિવાસી શેઠ રૂપચંદ બીમસિંહે અંધાય્યું : ૯૯
- ૧૮૨૦ માં ઓશવાલ શેઠ ગોલાજી ઓટાજીએ બાલીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર અંધાય્યું : ૨૦૬
- (સને ૧૭૬૩)માં ભદ્રેશ્વરનો જૂનો કિલ્લો પાડી નાખવામાં આવ્યો : ૧૪૧
- ૧૮૨૧ ની સાલના કારીગરોના લેખો આણુના વિમલવસહી મંદિર પાસે આવેલા શ્રીમહાવીર જિનાલયમાં છે તેથી એ સમયે આ મંદિર બન્યું હશે : ૨૯૧
- ૧૮૨૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૧ ને શુક્રવારના લેખવાળાં વીશ વિહારમાં જિનનાં પગલાં તારંગા ઉપર છે : ૧૫૨
- ૧૮૨૬ થી ૧૮૩૩ સુધીમાં પાલીમાં પશ્ચિમ તરફનો કિલ્લો અંધાય્યો : ૨૦૬
- ૧૮૩૩ ના શ્રાવણ માસમાં સહુજમાંથી નીકળેલી મૂર્તિઓનો માતરમાં પ્રવેશ થયો : ૧૩
- ૧૮૩૪ ના રંગથી લખેલા લેખો કરના ખંડિત કાળા જિનમંદિરના સભામંડપમાં છે, તેનાથી જણાય છે કે, ગુજરાત અને મારવાડના શ્રાવકો અહીં યાત્રાએ આવતા : ૨૫૭
- ૧૮૩૬ ના લેખવાળાં શ્રીઅજિતનાથનાં પગલાં તારંગાની સિદ્ધશિલા ટૂંક પર છે : ૧૫૨
- માં મહેતા મહોકમચંદજીએ ખીમેલમાં મોટી પાકી વાવ અને ધર્મશાળા પણ અંધાવી : ૨૦૫
- ૧૮૪૨ માં માગિયાના મિયાણાઓએ સીકરામાં ઉપદ્રવ મચાવ્યો : ૧૪૬
- ૧૮૪૨-૪૩ માં અમદાવાદના નગરશેઠ ખુશાલચંદ લક્ષ્મીચંદ શત્રુંજયનો સંઘ લઈ માતર આવ્યા : ૧૩
- ૧૮૪૩ માં શેઠ પ્રેમચંદ લવજી મોટીએ શત્રુંજય ઉપર પ્રેમવસહી અંધાવી : ૧૦૭

- માં શેઠ પ્રેમાભાઈ હેમાભાઈએ ગિરનારમાં સંગ્રામ સોનીના નામે ઝોળખાતી ટૂંકનો જર્જોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૨૪
- ૧૮૪૪ થી ૧૮૮૫ (સને ૧૭૮૭ થી ૧૮૨૮)માં રાવ સુરત-સિંહના મંત્રી અમરચંદ સુરાણા હતા : ૧૬૦
- ૧૮૪૮ માં કોઈ કોળી રાતેજથી ખે મૂર્તિઓ ચોરીને શંખલપુરમાં લાવ્યાં : ૭૩
- માં યતિ શ્રીનારાયંદે જસોલમાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૮૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૬ને શુક્રવારે શ્રીજિનેન્દ્રસુરિએ ગિરનારના શ્રીજગમલાલના મંદિરના મૂં નાંની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૨૨
- માં શંખલપુરમાં કોઈ જૂના ખંડેરને ખોદીને ઇંટો કાઢતાં તેમાંથી ભોંયરુ' નીકળી આવ્યું; એ ભોંયરામાંથી ૧૫૦—૨૦૦ જેટલી જિનપ્રતિમાઓ વગેરે મળી આવ્યાં : ૭૩
- ૧૮૫૦ માં વિજયપુરના ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મૂળનાયકની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી, જે પ્રાચીન મૂર્તિ ખારોટના ઘરમાં મુપ્ત રીતે રાખવામાં આવેલી : ૬૩
- માં પાલીતાણામાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથનું મંદિર સુરત-નિવાસી શેઠ હીરાચંદ ધર્મચંદનાં ધર્મપત્ની હેમકુંવર શેઠાણીએ ઘર દેરાસર તરીકે બંધાવ્યું : ૬૯
- ૧૮૫૧ માં જીરાવલાના જૈન મંદિરનો છેલ્લો જર્જોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૩૦૦
- ૧૮૫૨ ના શ્રાવણ સુદિ ૧૧ ના દિવસે ખીવાણુદીની ધર્મશાળા પાસેની જમીનમાંથી ગોડી પાર્શ્વનાથ લાંની મૂર્તિ અને તે પછી ખીજાં ૧૨ જિનપ્રતિમા મળી આવ્યાં : ૨૧૩
- ના શ્રાવણ વદિ ૨ના દિવસે ખીવાણુદીના શ્રીમહાવીર જિનાલયનું શિલારોપણ થયું : ૨૧૩
- ૧૮૫૪ ના ફાગણ સુદિ ૨ના દિવસે ખીવાણુદીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૧૩
- ૧૮૫૬ માં ઘાંધાણીમાં જૈનોનાં ૪૦ ઘરો હતાં, તે વધીને એ. ૧૯૦૦માં ૧૦૦ જેટલાં થયેલાં, એ પછી કોઈ ઠારણસર એક પણ જૈનનું ઘર રહેવા ન પામ્યું : ૧૯૩
- ૧૮૫૯ ના લેખો ગિરનાર પરના મેલકવસહી મંદિરમાંની ચૌમુખી પ્રતિમાઓ ઉપર અને મૂં નાં સહસ્રકણ પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા ઉપર છે : ૧૨૩
- માં ગિરનાર પરના સંગ્રામ સોનીના કહેવાતા મંદિરમાં મૂં નાં શ્રીસહસ્રકણ પાર્શ્વનાથની મૂર્તિની શ્રીજિનેન્દ્ર-સુરિએ પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૨૪
- ૧૮૬૦ માં શત્રુંજય પર સહસ્રકૂટનું મંદિર શેઠ મૂળચંદ માયાભાઈ ખાવચંદે બંધાવ્યું : ૧૦૭
- ૧૮૬૨ માં શેઠ ડાહ્યાભાઈ લાલભાઈ નવલખાએ મારવાડના ગોડી પાર્શ્વનાથ લાંનો સંઘ કાઢ્યો : ૩૧
- ૧૮૬૩ માં શ્રીરૂપવિજયજી મહારાજે અમદાવાદમાં સમેતશિખરની ખોળના શ્રીપાર્શ્વનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૧
- ૧૮૬૫ માં વિજયપુરના ભાટવાડાના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરના મૂં નાંની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૯૩
- માં નાકોડાના શ્રીનૃપજી જિનાલયના થયેલા ઉદ્ધાર પ્રસંગે ફરીને શ્રીનૃપજીદેવ લાં ખિરાજમાન કર્યાં : ૧૮૫
- માં મહાર પાસેની એક ટેકરીમાંથી શ્રીમહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા વગેરે નીકળી આવ્યાં તે પછી મહારમાં શ્રીમહાવીર જિનાલય બાંધવાની શરૂઆત થઈ : ૩૦૧
- ના ફાગણ વદિ ૧૩ને રવિવારે નાકોડાના શ્રીનૃપજીદેવ મંદિરમાં નવો નાલમંડપ કરાવ્યાનો લેખ છે : ૧૮૫
- ૧૮૬૬ માં વિજયપુરના સુથારવાડાના શ્રીનૃપજીદેવ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૬૩
- ના લેખવાણી પગલાં તારંગાની મોક્ષધારી ઉપર છે : ૧૫૨
- ૧૮૬૭ (સને ૧૮૧૦)માં મુદ્રા ગામ વચ્ચે ત્યારે ભદ્રેશ્વરના જૈનમંદિરના પથ્થરોનો ઉપયોગ ત્યાંના કિલ્લામાં કરવામાં આવ્યો : ૧૪૧
- ૧૮૬૯ માં તેલપુર અને તેની આસપાસનાં કેટલાંક ગામ લાંઓ અને એ પ્રદેશ વસ્તી વિનાનો બની ગયો : ૨૭૫
- માં સાંતપુરનો નાશ થયો : ૨૭૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ના દિવસે જસોલમેરના કોઠારીપાડાના શ્રીસુખાર્શ્વનાથ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૧૬૫
- ૧૮૭૨ માં બીલડિયા ગામ નવેસર વચ્ચું : ૩૮
- માં ચાણુસ્મામાં ભટેવા પાર્શ્વનાથ મંદિરનો જર્જોદ્ધાર થયો : ૫૪
- માં વિજયપુરમાં શ્રીશાંતિજિનાલય બાંધવામાં આવ્યું : ૯૨
- માં બાણુ ધનપતિસિંહજીએ તળાવમાં ધર્મશાળા બંધાવી : ૧૦૯
- ૧૮૭૩ માં વિજયપુરમાં શ્રીઅરનાથ પ્રભુનું દેવળ બાંધવામાં આવ્યું : ૯૩
- માં તારંગામાં સહસ્રકૂટનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું તેનો એ સંબંધી લેખ છે : ૧૫૧
- નો લેખ ભિત્રમાલના બુધવાસમાં આવેલા શ્રીમહાવીર જિનાલયના મૂં નાં ઉપર છે : ૧૮૦
- ૧૮૭૫ (ઈ. સ. ૧૮૧૮) થી અંગ્રેજોએ અહીં (અમદાવાદ) નો અમલ શરૂ કર્યો : ૮
- ના લેખવાણી મૂળનાયક શ્રીઅભિનંદન જિનની પ્રતિમા ગિરનારમાં કુમારપાલ ટૂંકના મુખ્ય મંદિરમાં છે : ૧૨૪
- માં જસોલમાં શ્રીઆદિનાથનું ચૈત્ય બાંધવામાં આવ્યું : ૧૮૭

- ૧૮૭૬ માં શંખલપુરમાં દેરાસરનો થોડો ભાગ તૈયાર થયો : ૭૩
-તો એક શિલાલેખ ભોવણીના મંદિરમાંની એક મૂર્તિ ઉપર છે : ૭૭
-ના જેઠ સુદિ પને ગુરુવારના એક દાનપત્રમાં શિવ-સિંહણ મહારાવે જનાપરનો હીરાજીવાળો અરટ, પીડ-વાડાનો પાટલાવો અરટ, ઉંદરાનો સરોરી વાવવાળો અરટ અને વીરવાડા ગામની ખેતીની અડધી ઉપજ કાઠણવાડાના જિનમંદિરને અર્પણ કરાવે ઉલ્લેખ છે : ૧૫૯, ૨૭૩
- ૧૮૭૯ માં કર્નલ ટોડ સાહેબ અંદ્રાવતીમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાંના જિનમંદિરોના ફોટા લીધા, જે 'ટ્રાવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા'માં પ્રસિદ્ધ થયા છે : ૨૭૯
- ૧૮૮૦ માં તારંગામાં નંદીશ્વરદીપનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું તેનો લેખ પણ છે : ૧૫૧
-લેખો બટાણાના જૈન મંદિરની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૩૦૬
- ૧૮૮૨ નો લેખ સુરતમાં વડાચૌતાના ગોડીપાર્શ્વનાથના મંદિરના મૂળનાયક ઉપર છે : ૩૧
-માં નગરશેઠ હીમાબાઈએ શત્રુજય પર હીમાવસહી બંધાવી : ૧૦૭
- ૧૮૮૩ ના જેઠ સુદિ ૧ના રોજ સિરોહીમાં આવેલી યૂલની વાડીના શ્રીગામણ્યવાડ મહાવીરની ચરણપાદુકાઓ સ્થાપન કરવામાં આવી : ૨૫૦
- ૧૮૮૬ માં કવિ દીપવિજયજીએ 'કાવિ તીર્થમાળા' રચી : ૨૨
-માં નગરશેઠ હીમાબાઈએ શત્રુજય પર બંધાવેલી હીમાવસહીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૭
- ૧૮૮૮ ના મહા સુદિ પને સોમવારનો લેખ મોટા પોશીનાના શ્રીનેમિનાથ જિનાલયના મૂળનાયકના આસન ઉપર છે : ૮૯
-ના મોગશર સુદિ પના પ્રતિષ્ઠાલેખવાળી મૂળ નાં ની મૂર્તિ સિરોહીના શ્રીગોડીપાર્શ્વજિનાલયમાં છે : ૨૪૯
- ૧૮૮૯ માં શ્રીજીરાવલા પાર્શ્વનાથની છુપાવી રાખેલી મૂર્તિ વડોદરામાં પ્રગટ થઈ : ૧૯
- ૧૮૯૦ માં બીલગિયાનું મંદિર નાનું હતું : ૩૮
- ૧૮૯૧ માં જેસલમેરથી આફળાગોત્રના શેઠ ગુમાનચંદ બહાદર-મલ્લ આદિ પાંચ ભાઈઓએ શત્રુજયનો સંઘ કાઢ્યો ત્યારે શંખેશ્વર તીર્થની યાત્રા કરી : ૪૯, ૫૩
- ૧૮૯૨ માં (નવા) બીલગિયાના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૩૮
- ૧૮૯૩ ના લેખો રતિજના મંદિરની દેરીઓની મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૭૬
-માં શત્રુજય પર નંદીશ્વરની ટૂંકમાં ઉજમફોઈએ ઉજમવસહી બંધાવી છે : ૧૦૭

- માં શત્રુજય પર શેઠ સાકરચંદ પ્રેમચંદ સાકરવસહી બંધાવી : ૧૦૭
-માં શેઠ બાલાભાઈએ બાલાવસહીમાં શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવનું મુખ્ય મંદિર બંધાવ્યું : ૧૦૮
-માં મોતીશાહ શેઠના પુત્ર શેઠ ખીમચંદભાઈએ શત્રુ-જય પર મોતીશાહની ટૂંકનું મુખ્ય મંદિર પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યું : ૧૦૮
-માં જેસલમેરના મહેતાપાડામાં આવેલું શેઠ ધનરાજજી મૂતાનું ઘર દેરાસર પ્રતિષ્ઠિત થયું : ૧૬૫
-ના લેખવાળી મૂર્તિ મૂલાળા મહાવીર તીર્થના મંદિરમાં છે : ૨૨૧
-નો લેખ નાડોલના શ્રીપદ્મપ્રભ જિનાલયના વંડામાં આવેલા શ્રીઅજિતનાથ જિનાલયમાં મૂળ નાં ઉપર છે : ૨૨૬
-ના મહા સુદિ ૧૦ને છુપવારે માતરના મંદિરની ભમતીની દેરીઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૩
- ૧૮૯૬ ના માત્ર સુદિ ૧૩ના દિવસે જીરાવલા પાર્શ્વનાથની પ્રગટ થયેલી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા વડોદરામાં મામાની પોળના મંદિરમાં કરવામાં આવી : ૧૯
- ૧૮૯૭ માં દાંતીવાડાનો ઉપાશ્રય બન્યો : ૩૬
-માં શેઠ નરશી નાથાએ નળિયામાં મૂળ નાં શ્રીચંદ્ર-પ્રભરવામીનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪૨
-માં શેઠ સવાઇ રામજી બાફળાએ અમરસાગરમાં શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવનું બીજું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭૧
- ૧૮૯૯ નો લેખ સાંતપુરના જિનાલયમાં મૂળ નાં ઉપર છે : ૨૭૭
-ના આવણુ વદિ ૧૧ના રોજ મેત્રાણુમાં ઉજમવેલા નામના લવારની કોટમાંથી ચાર જિનમૂર્તિઓ પ્રગટ થઈ : ૪૫
- ૧૮ - નો લેખ પીડવાડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયના કોટની ભીંતમાં છે : ૨૩૪
- ૧૮ - નો લેખ મધરમાં ડીસા કેંપના રસ્તે આવેલી જીત્રીની પાસેની દેરીમાં રહેલાં પગલાં પર છે : ૩૦૨
- ૧૯ મી સદીમાં શ્રીદીપવિજયજી કવિએ 'સુરત ગજજલ' રચી : ૨૯
-સદીના શ્રીદીપવિજયજીએ 'જીરાવલી પાર્શ્વનાથસ્તવન' રચ્યું : ૧૯
-મી સદીમાં શત્રુજયની અરતરવસહીનાં મંદિરો બંધા-યેલાં છે : ૧૦૬
-મા સૈકામાં ઘાણેરાવનાં ૧૧ મંદિરો બંધાયાં છે : ૨૨૦

- ૧૯૦૦ માં ચવરલી ગામના ખંડિત જિનાલયમાંથી શ્રાશાતનાથની મૂર્તિ લાવીને નાંદિયાના ઉપાશ્રયના એક ઓરડામાં મૂકી : ૨૪૪
- ૧૯૦૧ લગભગમાં ઓશવાલ શેઠ માનસિંહ ભોજરાજે ગિરનાર પર ટૂંક બંધાવી : ૧૨૫
- ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ યતિ શ્રીજેવંત રૂપજીએ જૂનાગઢમાં શ્રીઆદીશ્વરનું જિનાલય બંધાવ્યું : ૧૧૯
- ૧૯૦૨ માં શેઠ જસરાજી ધારીવાલે પાલીમાં શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૭૫
- ૧૯૦૩ નો લેખ રાણકપુરના ધરણવિહારમાં રહેલા સહસ્ત્રકણ પાર્શ્વનાથના સુંદર આંદીધુંડીવાળા શિલ્પ ઉપર છે : ૨૧૭
- માં વિજયપુરનું શ્રીમહાવીર જિનમંદિર બંધવામાં આવ્યું : ૯૩
- માં અમરસાગરમાં કુંગરશીનું મંદિર બંધવામાં આવ્યું : ૧૭૧
- માં કોરટાના શ્રીઆદિજિનાલયના મૂ. ના. ની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે : ૨૨૯
- માં વાટેડાના જિનાલયની ફરી પ્રતિષ્ઠા થઈ ત્યારે વાટેડામાં ૮૦ શ્રાવકોની વસ્તી હતી : ૨૫૯
- ના લેખો કીવરલીના જિનાલયમાં રહેલી જિનમૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૬૨
- ના મહા વદિ ૫ ને શુક્રવારનો લેખ મૂછાળા મહાવીર તીર્થમાં મંદિરની જમણી તરફની દેરીમાં શ્રીમહાવીર ભ. ની મૂર્તિ ઉપર છે : ૨૨૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૩ નો લેખ ઝીંઝુવાડાના જિનમંદિરના મૂળનાયકની ગાદી ઉપર છે; જે જીર્ણોદ્ધાર સમયનો છે : ૭૪
- માં અમદાવાદની બહારની વાડીમાં આવેલા શ્રીહડી-સિંહના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા શ્રીશાંતિસાગરસરિએ કરી : ૧૨
- ૧૯૦૪ ના લેખવાળાં દાદાજીનાં પગલાં મંડોરના શ્રીશાંતિનાથ મંદિરની પાછળ આવેલી દેરીમાં છે : ૧૬૩
- ૧૯૦૫ ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ ઝીંઝુવાડાના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૪
- માં વડગામના જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે : ૭૪
- માં શેઠ જીવરાજ રતનશીએ જખૌની રતનટૂંકે, જેમાં મૂ. ના. શ્રીમહાવીર પ્રભુ છે, તે બંધાવી : ૧૪૨
- માં નાગોરમાં જૈનોનાં ૭૦૦ ઘરો વિદ્યમાન હતાં : ૧૯૯
- ના જેઠ વદ ૮ ના દિવસે શંખલપુરના જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૩
- ૧૯૧૦ માં શેઠ ભારમલ તેજશીએ નળિયામાં શ્રીશાંતિનાથનું દેરાસર બંધાવ્યું : ૧૪૩

- માં નાકોડાના શ્રીશાંતિ જિનાલયના લેખમાં એ મંદિર ગાલાશાહે બંધાવ્યાનો નિર્દેશ છે : ૧૮૬
- માં નાકોડાના શ્રીશાંતિજિનાલયમાં શ્રીશાંતિનાથ ભ. ની ખીજી નવી મૂર્તિની સ્થાપના કરવામાં આવી : ૧૮૬
- ૧૯૧૧ માં કોરટામાં શ્રીમહાવીર જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવતાં વિ. સં. ૧૧૪૩ ના લેખવાળી ત્રણ પ્રાચીન પ્રતિમાઓ નીકળી આવી : ૨૨૯
- ૧૯૧૫ માં શેઠ હીરજી ડોસાભાઈ અને શેઠ પાસવીર રાયભલે તેરામાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪૩
- ૧૯૧૬ નો નવામાં નવો લેખ શંખેશ્વરના જૈન મંદિરમાંથી મળી આવે છે : ૪૮
- ના લેખવાળી શ્રીજિનદત્તસૂરિની ચરણપાદુકા સિરોહીના શ્રીચિંતામણિ પાર્શ્વ જિનાલયમાં છે : ૨૫૦
- ૧૯૧૮ માં શેઠ હરભમ નરશી નાથાએ નળિયામાં અષ્ટાપદજીનું દેરાસર બંધાવ્યું : ૧૪૩
- માં શેઠ કેશવજી નાયક, શેઠ વેલજી માલુ અને શેઠ શિવજી નેણશીએ કોહારાનું જૈન મંદિર બંધાવ્યું : ૧૪૪
- ના શિલાલેખો વેલારના જૈન મંદિરની નવચોક્કીના સ્તંભો ઉપર હોવાથી એ સમયે એ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો હશે : ૨૬૫
- ૧૯૧૯ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ના દિવસે ઉપરિયાળામાં એક કુંભારને માટી ખોદતાં જિનમૂર્તિઓનો પત્તો લાગ્યો : ૭૫
- ૧૯૨૦ માં રાઝો પ્રાગમલજીના સમયમાં ભદ્રેશ્વરના જૈન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૧૪૦
- માં ખીમેલનિવાસી આવિકા નગીઆઈએ ગામેગામના મંથો પાસેથી પૈસા ઉઘરાવી ખીમેલમાં શ્રીઆદિનાથનું મંદિર બંધાવ્યું : ૨૦૫
- માં મહારના શ્રીમહાવીર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૩૦૧
- ૧૯૨૧ લગભગમાં ઝગડિયાની પાસેથી મૂર્તિઓ પ્રગટ થઈ : ૨૯
- માં પાલીતાણામાં નરશી કેશવજીની ધર્મશાળાના મંદિરમાં શ્રીચૌમુખજીની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૯૯
- માં રણુજીની ખરતરવસહીનું મંદિર શેઠ નરશી કેશવજીએ બંધાવ્યું : ૧૦૬
- માં બ્રાહ્મણવાડાના અમરાજી રાવળ પૂનરીની એક દેરી ત્યાંના કારખાના તરફથી બનાવવામાં આવી : ૨૭૨
- ના પ્રતિષ્ઠાલેખો મહારના શ્રીમહાવીર જિનાલયની મૂર્તિઓ ઉપર મૌજુદ છે : ૩૦૧
- ૧૯૨૨ ના ભાદરવા સુદિ ૩ ના દિવસે ભોરોડાના તુટેલા તળાવના ટેકરામાંથી સ્વામવર્ણી શ્રીનેમનાથની પ્રાચીન પ્રતિમા મળી આવી : ૪૩

- ૧૯૨૨, ૧૯૪૦, ૧૯૯૯ માં સિરોહીમાં આવેલી યૂલની વાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૨૫૧
- ૧૯૨૩ અને ૧૯૫૯ ના લેખવાળી જિનપ્રતિમાઓ ડબ્બાણીના જૈન મંદિરમાં છે : ૩૦૮
- ૧૯૨૫ માં ગંધારના મંદિરની ભીતોમાં ફાટો પડી ગઈ : ૨૪
-ના લેખવાળી મૂર્તિ ગેડીના જૈન મંદિરમાં છે : ૧૪૫
- ૧૯૨૭ માં વિજ્ઞાપુરમાં શ્રીકૃષ્ણ જિનમંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૯૨
- ૧૯૨૮ માં પાલીતાણામાં નરશી નાથાની ધર્મશાળાના મંદિરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભ લ૦ ની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે : ૯૯
-માં શેઠ હિંમતરામજી બાફલાએ અમરસાગરમાં શ્રીકૃષ્ણલહેવનું મોટું મંદિર બંધાવી શ્રીજિનમહેન્દ્રસુરિ પાસે પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૭૧
-માં ખીમેલના શ્રીઆદિનાથ મંદિરના મૂં ના ની અંગનશલાકા થઈ : ૨૦૫
- ૧૯૩૦ માં રતિજમાં એક પટેલના ઘરના પાયામાંથી લ૦ શ્રીમહાવીરની મૂર્તિ મળી આવી : ૭૬
-ની આસપાસ પાટણના શ્રીમંત્રનું ધ્યાન ચાર્પના મંદિર તરફ દોરાયું : ૪૪
-(ઈ. સ. ૧૮૭૩)માં ડૉ. બર્નેસે ઢાંકનાં શિલ્પોની શોધ કરી : ૧૩૧
-ના વૈશાખ વદિ ૧૫ ના રોજ ભોયણીમાં એક કૂવો ખોદતાં શ્રીમલ્લિનાથ અને બે કાઉસંગિયા મૂર્તિઓ મળી આવી : ૭૬
- ૧૯૩૦-૧૯૩૨ માં વિજ્ઞાપુરમાં શ્રીવાસુપૂજ્ય મંદિર બંધાવાયું : ૯૩
- ૧૯૩૨ માં યતિ શ્રીરૂપચંદ્રજી નાગોરમાં શ્રીસુમતિનાથ લ૦ નું મંદિર બંધાયું : ૧૯૯
-માં શેઠ નરશી કેશવજીએ ગિરનારના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૨૨
-માં જલોરના સુવર્ણગિરિ પર આવેલા અષ્ટાપદ મંદિરમાં સરકારી તોપખાનું રાખવામાં આવેલું : ૧૯૨
-માં અળ્પરીના જિનાલયની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૨
- ૧૯૩૩ માં શેઠ સીરેમલજી બવાઈએ પાલીમાં શ્રીકૃષ્ણલહેવ લ૦ નું મંદિર બંધાયું : ૧૭૫
- ૧૯૩૫ માં મંકાના એક ખેતરમાંથી ૭૫ જૈન મૂર્તિઓ અને પરિકરો મળી આવ્યાં : ૧૮૦ ૫૫
-માં સિરોહીમાં આવેલા શ્રીચૌમુખ જિનાલયની સામે એક બગીચો અને કૂવો કરાવવામાં આવ્યો : ૨૫૦
- ૧૯૩૬ માં પાટણના રહીશ પરીખ વીરવંદલાદેએ ભીલડિયા તીર્થનો વહીવટ સંભાળ્યો : ૩૮
- ૧૯૩૮ પહેલાં ચાર્પનું જૈન મંદિર નાના ગભરાવાળું હતું તેનું સમારકામ થયું : ૪૪

- ૧૯૩૯ માં શત્રુંબ્યના વિશાળ કિલ્લામાં બારી મૂકવામાં આવી, જેને રામપોળ કહે છે : ૧૦૨
-માં પાવડામાં માટીનો દગલો ખોદતાં ૮ પ્રાચીન જિનપ્રતિમાઓ મળી આવી : ૨૩૬
-ના મહા સુદિ ૧૦ના દિવસે માંડવીના શેઠ મોહણશી તેજશીનાં ધર્મપત્ની મીડાબાઈએ ભદ્રેશ્વરના જૈનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૪૦
-શ્રાવણ સુદિ ૪ ના રોજ માતરના મંદિરનું શિખર અચાનક તૂટી પડ્યું : ૧૩
- ૧૯૪૧ ના કાર્તિક સુદિ ૧૫ના રોજ સિરોહીમાં આવેલી યૂલની વાડીમાં મૂં ના શ્રીમહાવીરનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૨૫૧
- ૧૯૪૩ ના મહા સુદિ ૧૦ ના રોજ ભોયણીના દેરાસરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૭
- ૧૯૪૪ ના રોજ ઉપરિયાલામાં જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૭૫
- ૧૯૪૫ માં દાવડમાં મેવાડા બાહ્ય દુર્ગાશંકરના મકાનોનો પાયો ખોદતાં ૨૦૦ અંકિત જિનપ્રતિમાઓ નીકળી આવી : ૮૩
-માં વિજ્ઞાપુરમાં શ્રીગોડી પાર્શ્વનાથ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૯૩
-ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૩ને મંગળવારે સિરોહીના શ્રીતપાગ-ચ્છીય ઉપાશ્રયમાં આવેલા ૧૦ પાદુકાઓના પદની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૫૦
-ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૦ના દિવસે માતરના મંદિરનું શિખર ફરીથી ચણાવવામાં આવ્યું : ૧૩
- ૧૯૪૭ ના અખાત્રીએ મેત્રાણામાં બંધાવેલા વિશાળ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૪૫
-માં જલોરના ડોકળિયાવાસમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું શિખર-બંધી મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૧૯૧
-માં જયમણના જિનાલયમાં શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસુરિની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત થઈ : ૨૩૮
-ના માગશર સુદિ ૩ ના રોજ સુરતમાં વડાચૌડાના ગોડીપાર્શ્વનાથના મંદિરમાં પિત્તલના સુંદર સમવસરણી પ્રતિષ્ઠા શ્રીમોહનલાલજી મહારાજે કરી : ૩૧
-ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ સિરોહીમાં શ્રીસંલવનાથ જિનાલય ઉપર છેલ્લો દગ્ગ-દંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૪૮
- ૧૯૪૮ માં પાલીતાણામાં મેતીસુખિયાની ધર્મશાળાના મંદિરમાં શ્રીઆદીશ્વર લ૦ની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે : ૯૯
- ૧૯૪૯ માં પાલીતાણામાં સુરતનિવાસી શેઠાણી જસકુવરે ધર્મ-શાળા બંધાવી, તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાયું : ૯૯
- ૧૯૫૦ માં શ્રીસંધે મંડોરની દાદાવાડીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાયું : ૧૬૩

- માં રોહિડાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયનો પાયો નાખવામાં આવ્યો : ૨૫૮
- માં બાલીમાં શ્રીધર્મનાથ ભગવાનનું મંદિર શ્રીત્રિલોક-સાગરજી યતિએ બંધાયું : ૨૦૬
- માં પાલીતાણામાં યતિ કરમચંદ્રના ડેલામાં શ્રીશાંતિનાથ ભગનું મંદિર બંધાયું : ૯૯
- ના મહા સુદિ ૧૦ના રોજ રા. બા. ધનપતસિંહજીએ માતા મહેતાબકુંવરના નામથી શત્રુજય ઉપર ધનવસહી ટૂંક બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૧૦૧
- ૧૯૫૧ માં પ્રતિષ્ઠિત થયેલી શ્રીઆદીશ્વરની ચરણપાદુકાઓ નાડોલના શ્રીપદ્મપ્રભજિનાલય પાસે આવેલા બગીચામાં છે : ૨૨૬
- ૧૯૫૨ (સને ૧૮૯૫)માં વિદેશી વિદ્વાન બર્નેસ પાવાગઢ આવ્યો ત્યારે અહીંના મંદિરની જે સ્થિતિ હતી તે વિશે જણાવ્યું છે : ૨૦
- ૧૯૫૪ માં પાલીતાણામાં વીરબાઈ પાશાણાના મંદિરમાં વીરબાઈએ શ્રીમહાવીર જિનની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૯
- માં દેવવાડાનાં જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૨૬૪
- ૧૯૫૫ માં અમદાવાદવાળા શેઠ મનસુખભાઈ ભગુભાઈએ વડગામના મંદિરમાં આરસનું કામ કરાવ્યું : ૭૪
- માં જ્યૈનોતું ધ્યાન સેરિસામાં અંકિત પડેલા જિન-મંદિર તરફ ગયું : ૭૯
- ના વૈશાખ સુદ ૧૩ ના રોજ કતાર ગામના જિન-મંદિરની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા શ્રીમોહનલાલજી મહારાજે કરી : ૩૨
- ૧૯૫૬ માં ચાંપમાં જૈન ધર્મશાળા બાંધવામાં આવી : ૪૪
- પછી જૂના સાણવાડામાં કેટલાક લોકો રહેવા માટે આવ્યા : ૨૫૧
- ૧૯૫૮ માં પાલીતાણામાં શેઠ માધવલાલ દુગડ બાબુએ ધર્મશાળા બંધાવી, તેમાં શ્રીસુભતિનાથ ભગનું મંદિર બંધાવ્યું : ૯૯
- માં વ્રાહ્મણવાડાના જિનાલય ઉપર દંડ-કળશ ચઢાવવામાં આવ્યો : ૨૭૨
- ના મહા સુદિ ૧૩ ના દિવસે રોહિડાના શ્રીપાર્શ્વ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૫૮
- ૧૯૫૮, ૧૯૧૪ ના લેખવાળી જિનમૂર્તિઓ ધાંધાણીના જિનાલયમાં ઉપર-નીચેના ભાગમાં પ્રતિષ્ઠિત છે : ૧૯૩
- ૧૯૫૯ માં કોરટાના શ્રીપાર્શ્વજિનાલયના મૂ. ના. ની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૨૯
- ના મહા સુદિ ૫ ના રોજ રોહિડાનું શ્રીઆદીશ્વર મંદિર મૂતા રાયચંદ નથમલજીએ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૫૮

- ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને ગુરુવારે કોરટાના શ્રીમહાવીર જિનાલયનો શ્રીવિજયરાજેન્દ્રસુરિએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવી મૂ. ના. ની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૨૯
- ૧૯૬૦ નો લેખ સુરતના સૈયદપુરાના શ્રીચંદ્રપ્રભજિનાલયના ઘંટ ઉપર છે : ૩૨
- માં પામેરાના જિનાલયમાં ધાતુમૂર્તિ લાવીને બિરાજમાન કરી છે; પણ પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી : ૨૯૭
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ને સોમવારે અહવા લાઈન્સમાં શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા શેઠ ફૂલચંદ કલ્યાણચંદે કરાવી : ૩૨
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ સુરતના સૈયદપુરાના ચંદ્રપ્રભ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર શેઠ ધરમચંદ ઉદયચંદના પુત્રોએ કરાવ્યો : ૩૨
- ૧૯૬૧ નો લેખ ધનારીના શ્રીશાંતિ જિનાલયમાં શ્રીમહેન્દ્રસુરિ વજેરનાં પગલાં-જોડીવાળા પટ ઉપર છે : ૨૫૩
- માં ધનારીના શાંતિજિનાલય ઉપર ધબ્બદંડ-કળશ ચડાવવામાં આવ્યા : ૨૫૩
- માં ધવસીના જિનાલયના કેટલાક ભાગનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો : ૩૦૮
- ના મહા સુદિ ૧૫ ને બુધવારે ખીમેલાના શ્રીઆદિનાથ મંદિરની દેવકુલિકાઓની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૦૫
- ૧૯૬૨ માં ખોડવાડાના શ્રીમહાવીર જિનાલયની કેટલીક પ્રતિ-માઓની પ્રતિષ્ઠા અને છેલ્લો બબ્બદંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૩૪
- માં વેલારમાં આવકોનાં ૧૫-૧૬ ઘણે હતાં : ૨૬૫
- ના જ્યૈ સુદિ ૨ ના દિવસે શેઠ મંજુભાઈ તલચંદના પુત્રોએ સુરતના એસવાલ મહોલ્લામાં શ્રીસંલવનાથનું મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૩૦
- ના શ્રાવણ સુદિ ૧ ના રોજ પંચાસરના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૫૨
- ૧૯૬૩ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને સોમવારના દિવસે રોહિડામાં શ્રીઆમણવાડજીનું મંદિર મૂતા રાયચંદ નથમલજીએ બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૫૯
- ૧૯૬૩-૬૮ માં શેઠ બીખચંદ માણેકચંદ સિરોહીમાં બીજું શ્રીશીતલનાથ જિનમંદિર બંધાવ્યું : ૨૪૯
- ૧૯૬૪ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ને બુધવારે સુરતમાં ગોપીપરાના માળી કળિયાના મંદિરમાં શેઠ દીપચંદ સુરચંદે મૂનાચકને ગાદીનશીન કર્યાં : ૩૧
- ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના દિવસે જમણપુરના જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૪૬
- ૧૯૬૬ માં નાકોડમાં જૈન ધર્મશાળા બાંધવામાં આવી : ૧૮૩

- ના શ્રાવણ સુદિ ૯ ને રવિવારે પાનસરમાં રાવલ જલા તેળના ઘરના કરામાંથી શ્રીમહાવીર ભૃં ની મૂર્તિ પ્રગટ થઈ : ૬૪
- ૧૯૬૭ માં પાટણમાં નાનાં—મોટાં ૧૨૯ જૈન મંદિરો વિદ્યમાન હતાં : ૫૯
- ના મહા સુદિ ૫ ને શનિવારના રોજ શંખેશ્વરના મંદિરની મૂર્તિઓની ફરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૪૮
- ૧૯૬૮ માં કમોઈના મંદિરમાં એક નાની દેરીમાંથી મૂળ મંદિરમાં મૂં નાની પ્રતિમા પથરાવવામાં આવી : ૫૦
- ૧૯૬૯ માં ખલોરના ભંડારીઓના મહોલ્લામાં શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીનું શિખરબંધી મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૧૯૧
- (સને ૧૯૧૨)માં પં. ગૌરીશંકર ઝોઝાજીને બડલીથી ઈ. સ. પૂર્વ પાંચમી શતાબ્દીનો જૈન શિલાલેખ મળી આવ્યો; જે ભારતીય બધા શિલાલેખોમાં સૌથી પ્રાચીન છે : ૨૦૪
- માં ડબ્બાણીના જૈન મંદિરનો પાયો નાખવામાં આવ્યો : ૩૦૮
- ૧૯૭૦ માં જૂનાગઢમાં દવાખાના માટે ખોદકામ થતાં શ્રીનેમિનાથની પ્રાચીન સુંદર મૂર્તિ મળી આવી : ૧૧૯
- માં પાવડાના જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૩૭
- ૧૯૭૨ ના માગશર સુદિ ૩ ના દિવસે સુરતમાં વડાયોટાના ગોડીપાર્શ્વનાથ ભૃં ને ફરીથી ગાદીનશીન કરવામાં આવ્યા : ૩૧
- માં શ્રીજ્યોતવિજયજીએ વડાલી તરફના પ્રદેશમાં વિહાર કર્યો હતો, એ સંબંધી ‘વિહારવર્ણનની’ નોંધમાં વડાલીમાં ૩ મંદિરો હોવાનું જણ્યું : ૮૮
- ૧૯૭૩ માં શંખેશ્વરના જિનાલયમાં મનોહર ચિત્રકામ થયું : ૪૮
- ૧૯૭૪ ના વૈશાખ સુદિ ૬ ના દિવસે પાનસરના મંદિરમાં ભૃં મહાવીરની પ્રતિમા પ્રતિક્રિત કરવામાં આવી : ૬૫
- ૧૯૭૫ માં નવા બાડબેરમાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર બાંધવામાં આવ્યું : ૧૮૧
- માં કાપરડાના જિનાલયનો છેલ્લો ઉદ્ધાર શ્રીવિજયનેમિસુરિએ કરાવ્યો : ૧૯૫
- ૧૯૭૬ માં શ્રીવિજયનેમિસુરિએ નાના પોશીનાના જૈન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૯૦
- ૧૯૭૭ માં ખંભાતના શ્રીદીપચંદ્ર શ્રાવકે કાવીના રત્નતિલકપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૨૩
- થી અબ્બરીના જિનાલયના ભોંયરાની મૂર્તિઓની પૂજા કરવાનું શરૂ થયું : ૨૪૨
- ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસુરિએ લાજના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૭૪
- ૧૯૭૮ માં શેઠ વર્ધમાન આણુંદજીએ કટારિયાના જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૪૪
- ૧૯૭૯ માં થરાદના જેઠ નામના ઝોડ બતિના માણસને મકાનનો પાયો ખોદતાં શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામી આદિની મૂર્તિઓ મળી આવી : ૪૨
- માં વાટેડાના જિનાલય ઉપર છેલ્લો ધનદંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૫૯
- ના માગશર વદિ ૫ ના રોજ વામજમાં એક ધર પાસે ખોદતાં જૈનપ્રતિમા નીકળી આવી : ૬૫
- ૧૯૮૦ ની આસપાસમાં મંકા ગામના ખેતરમાંથી પ્રાચીન પરિકરની ગાદીઓ અને પરિકરનો ઉપરનો ભાગ મળી આવ્યો હતો : ૫૧
- માં શેઠ દલપતભાઈ મગનભાઈ હરતે શેઠાણી લક્ષ્મીઆઈએ તળાવ પાર્શ્વનાથ જિનાલયનો આમૂલચૂલ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો : ૧૧૦
- ૧૯૮૨ માં બિલગિયાના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૩૬
- ના જેઠ સુદિ ૧૨ ના દિવસે સેવાડીના મહાવીર જિનાલયના દરવાજાની આજુબાજુની ૬ દેરીઓ યતિ શ્રીપ્રતાપરત્નજીએ કરાવી : ૨૧૧
- ના જેઠ સુદિ ૧૨ના રોજ સેવાડીમાં શ્રીવાસુપૂજ્ય ભૃંના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા યતિ શ્રીપ્રતાપરત્નજીએ કરી : ૨૧૧
- ૧૯૮૪ માં પ્રતિષ્ઠિત કરાવેલી અંબિકાદેવી અને શ્રીગૌતમસ્વામીની મૂર્તિઓ સિરોહીના બીજા શ્રીશીતલનાથ જિનાલયમાં છે : ૨૪૯
- ના જેઠ સુદિ ૨ના દિવસે ઘોઘરા સમરથમલ રત્નજીએ સિરોહીમાં બીજા શ્રીશીતલનાથ જિનાલયમાં મૂં નાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૨૪૯
- ના જેઠ સુદિ ૫ના રોજ ચાંચમાં બંધાવેલા મોટા જૈન મંદિરમાં મૂં નાની શ્રીશીતલનાથ ભૃંની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૪૪
- ૧૯૮૫ માં શ્રીયશોવિજયજી મંત્રીની (ડબોઇમાં) પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૨૧
- માં ધનારીના શ્રીપૂજ્ય મહેન્દ્રસુરિએ ચામુડેરીમાં મંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરી : ૨૬૬
- ના ફાગણ વદિ ૫ના રોજ સિરોહીના બીજા શ્રીશ્વભ જિનાલયનો, શ્રીશીતલનાથ જિનાલયનો અને શ્રીઆમણવાડ જિનાલયનો છેલ્લો ધન—દંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૪૯
- ના જેઠ સુદિ ૩ને ગુરુવારે (અમદાવાદના) નગરશેઠે માતરનો પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કર્યો : ૧૩
- (તા. ૨-૧-૨૯)ના રોજ શ્રીયતીન્દ્રસુરિના ઉપદેશથી ભોરોલના ઠાકોર ખીરદાનજીએ તેમના તાલુકામાં થતી જવહિસાને અટકાવવાનું બહેરનામું બહાર પાડ્યું : ૪૪

- ૧૯૮૭ થી ૧૯૯૬ સુધીમાં સિરોહીના ચૌમુખ જિનાલયના ગર્ભાંદાર અને આવનજિનાલયનું કાર્ય પૂરું કરવામાં આવ્યું : ૨૫૦
- ૧૯૮૮ ના મહા સુદિ ૬ના દિવસે સેરિસામાં મૂર્તિઓને પરોણા-દાખલ પ્રવેશ કરાવવામાં આવ્યો : ૭૯
-માં કટારિયાના જિનાલયના મૂં નાં શ્રીમહાવીરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૪૪
- ૧૯૮૯ માં ખીવાણુદીના શ્રીઆદીશ્વર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૧૩
-માં શ્રીશાંતિસૂરિએ આજીવવાડામાં શ્રીમહાવીર જૈન ગુરુકુલ સ્થાપન કર્યું : ૨૭૩
- ૧૯૯૦ માં વડોદરાના લોણુ પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો : ૨૧
-ના મહા સુદિ ૧૩ ના રોજ મેત્રાણુના ઘર દેરા-સરની પ્રતિષ્ઠા થઈ : ૪૫
-ના જેઠ સુદિ ૧૧ ના પાલીતાણુમાં શ્રીગોડીપાર્શ્વ-નાથનું ઘર દેરાસર શેઠ આણુંદણ કલ્યાણુજીની પેઢીએ નવેસર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૯
- ૧૯૯૧ માં અમદાવાદમાં દોશીવાડાની પોળનું અષ્ટાપદ મંદિર શેઠ મગનલાલ કરમચંદે બંધાવ્યું : ૧૧
-માં પાનસરમાં ટેકરો ખોદનાં પાંચ જિનમૂર્તિઓ પ્રગટ થઈ : ૬૫
- ૧૯૯૨ માં (ઈ. સ. ૧૯૩૫)માં ડો. હસમુખલાલ સાંકળિયાએ ઢાંકનાં શિલ્પો તપાસ્યાં ત્યારે તેમને તે ઐશ્વર્ય નહિ પણ જૈન મૂલ્યમ પડ્યાં : ૧૩૧
- ૧૯૯૩ માં શેઠ કાનમલજી સમદાડિયાએ નાગોર સ્ટેશન પાસેની ધર્મશાળામાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનું જિનાલય બંધાવ્યું : ૧૯૯
- ૧૯૯૫ માં જલોરના શ્રીવર્ધમાન વિદ્યાલયમાં શ્રીમહાવીર જિના-લય બંધાવવામાં આવ્યું : ૧૯૧
- ૧૯૯૬ માં વડોદરામાં માતાની પોળના મંદિરનો શતાબ્દી ઉત્સવ ઊજવાયો : ૧૯
- ૧૯૯૮ (સને ૧૯૪૧) ની વસ્તી ગણતરી મુજબ શંખેશ્વરમાં કુલ ૩૮૦ ઘર અને લગભગ ૧૨૫૦ માણસોની વસ્તી હતી : ૪૭

-ના આસો સુદિ ૧૩ને રવિવારનો લેખ સેવાડીના શ્રીમહાવીર જિનાલયની એક કાટડીની બીંત ઉપર છે : ૨૧૧

૧૯૯૯ ના મહા વદિ ૧૦ના રોજ શેઠ પોપટલાલ ધારશીએ પાલીતાણુમાં દેવરાજ શાશ્વત જિનપ્રાસાદ શ્રીવર્ધમાન જૈન આગમમંદિર બંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવી : ૯૯

૨૦ મી સદીમાં નાગોરમાં એ-એક જિનાલય બન્યાં : ૧૯૯

૨૦૦૧ માં સિરોહીમાં શ્રીશાંતિ જિનાલયની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૨૪૮

-ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજ સિરોહીના શ્રીઆદીશ્વરના મંદિરનો છેલ્લો સુવર્ણ કંકણ-દંડ ચડાવવામાં આવ્યો : ૨૪૭

-ના વૈશાખ સુદિ ૬ના રોજના પ્રતિષ્ઠાદાયેષો સિરોહીના શ્રીઆદીશ્વર મંદિરની ભક્તીમાં રહેલી મૂર્તિઓ ઉપર છે : ૨૪૭

-ના શ્રાવણ વદિ ૫ ને સોમવારે (તા. ૨૭-૮-૪૫)ના રોજ તમાગવગિરિ ઉપરની છેલ્લી ચૌમુખજીની ટૂંકની ચારે પ્રતિમાઓને કોઈ ધર્માન્ધ વ્યક્તિએ ખડિત કરી : ૧૧૦

૨૦૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના રોજ સેરિસાના નવા જિન-મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૮૦

-ના વૈશાખ સુદિ ૧૩ ના દિવસે શ્રીવિજયોદયસૂરિએ વામજના જૈન મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી : ૬૫

-ના જેઠ સુદિ ૮ ના રોજ સિરોહીના શ્રીશાંતિ જિના-લયના મંદિર પર સુવર્ણ દંડ-કંકણ ચડાવવામાં આવ્યા : ૨૫૦

૨૦૦૩ ના મહા સુદિ ૧૫ ના દિવસે કંબોધમાં મૂં નાં ને ગાદી ઉપર ફરીથી પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યા : ૫૦

૨૦૦૭ માં પ્રભાસપાટણુના સોમનાથ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીએ કરાવ્યો : ૧૩૪

-ના વૈશાખ સુદિ ૫ ના રોજ આ વિજયસિદ્ધિસૂરિએ સાતરના મંદિરની છેલ્લી પ્રતિષ્ઠા કરી : ૧૩

૨૦૦૮ ના (તા. ૨૪-૯-૫૧)ના રોજ સિરોહીના કોઈ જિન-મંદિરની મૂર્તિઓને કોઈ મૂર્તિભંગકે ઉખેડી નાખી : ૨૫૧

-ના મહા સુદિ ૬ ના દિવસે પ્રભાસપાટણુમાં આવેલા શ્રીચંદ્રપ્રભ જિનાલયનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી : ૧૩૫

વર્ગ ૨ : ત્રિથેની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અખંડ આનંદ : ટિ૦ ૧૩૫
 અગર્યદંણનાહટાનો સંગ્રહ : ૧૨૪, ૨૦૨
 અભ્યપાલપ્રબંધ : ટિ૦ ૧૪૭
 અનંગભદ્રા : ટિ૦ ૧૧૫
 અભયદેવચરિત : ૯૨
 અમદાવાદનો ઇતિહાસ : ૯
 અરબ ઓર ભારત કે સંબંધ : ટિ૦ ૨૪
 અર્થુદિગિરિકલ્પ (શ્રીસોમસુંદરસંસ્કૃત) : ૨૯૩, ૨૯૫
 અર્થુદ પ્રાચીન જ્ઞાન લેખસંગ્રહ : ટિ૦ ૬, ટિ૦ ૪૫, ટિ૦ ૧૬૩, ટિ૦ ૧૮૮, ટિ૦ ૧૮૯, ટિ૦ ૨૭૮, ટિ૦ ૨૯૦, ટિ૦ ૨૯૪, ટિ૦ ૨૯૬, ટિ૦ ૩૦૮
 અર્થુદાયલ પ્રદક્ષિણા જ્ઞાન લેખસંગ્રહ : ટિ૦ ૧૫૩ થી ટિ૦ ૧૫૫, ટિ૦ ૧૫૮, ટિ૦ ૧૫૯, ટિ૦ ૨૩૦ થી ટિ૦ ૨૩૨, ટિ૦ ૨૩૫, ટિ૦ ૨૩૬, ટિ૦ ૨૩૯, ટિ૦ ૨૪૧, ટિ૦ ૨૪૬, ટિ૦ ૨૫૩, ટિ૦ ૨૫૮, ટિ૦ ૨૫૯, ટિ૦ ૨૬૧, ટિ૦ ૨૬૫, ટિ૦ ૨૬૬, ટિ૦ ૨૬૮, ટિ૦ ૨૬૯, ટિ૦ ૨૭૩, ટિ૦ ૨૭૬, ટિ૦ ૨૭૭, ટિ૦ ૨૭૯ થી ૨૮૧, ટિ૦ ૩૦૬
 અર્થુદાદિકલ્પ (શ્રીજિનપ્રભસંસ્કૃત) : ટિ૦ ૨૭૯, ૨૯૨, ૨૯૫
 અશોકનો શાસનલેખ : ૧૧૬
 અશ્વાલોકીય તીર્થકલ્પ : ટિ૦ ૪
 અષ્ટકસંગ્રહ : ટિ૦ ૧૮૮
 અષ્ટોત્તર પાર્શ્વનામ સ્તવન : ૧૧૧
 અષ્ટોત્તરી તીર્થમાળા (શ્રીમહેન્દ્રસંસ્કૃત) : ૧૮૭, ૨૭૧, ૨૮૧
 અચંત્યચોદય પંચપ્રતિક્રમણસૂત્ર : ટિ૦ ૨૮૧
 અચંત્યચોદય મોટી પટ્ટાવલી : ૪૩, ૨૮૨
 આખ્યાન મહાકાશ-તેની વૃત્તિ : ૯૪
 આચારંગ નિયુક્તિ : ટિ૦ ૧, ૧૧૬
 આચારંગસૂત્ર-ટીકા : ૬૯
 આત્માનંદપ્રકાશ : ટિ૦ ૭૨
 આદિનાથ સ્તવન (શ્રીસમયસુંદરસંસ્કૃત) : ૧૬૯
 આનંદશાબ્દમહોદય-શ્રીમદ્ભિક્ષુપ : ટિ૦ ૨૪
 આણુના વિકસવસહનો શિક્ષાલેખ : ૧૬૩
 આક્રિષ્ણોલોકિકલ રિસર્ચ એ જ્ઞાન ડેપો ડિવિઝન -લેખ : ટિ૦ ૧૫૪

આક્રિષ્ણોલોકિકલ સર્વે ઓફ નોર્ધન ગુજરાત : ૬૦, ૭૧
 આક્રિષ્ણોલોકિકલ સર્વે ઓફ વેસ્ટન ઈન્ડિયા : ટિ૦ ૧૩૧; ૧૪૪, ૧૪૬
 આક્રિષ્ણોલોક ઓફ ગુજરાત : ટિ૦ ૪
 આર્થ-ખપુટાચાર્ય-કથા : ટિ૦ ૧૪૬, ટિ૦ ૧૪૭
 આલોચ્યવિનિતિ : ૬૫
 આવશ્યકચૂણિ : ૪
 ઇડરગઢ ચૈત્યપરિપાટી : ૮૩, ૮૪, ૮૬
 ઇડરનું ઋષભદેવસ્તવન : ૮૫
 ઇમ્પીરિયલ મુગલ ફરમાન-સ ઇન ગુજરાત -નં. ૧૩-૧૪ : ૪૯
 ઇલા-પ્રાકાર-ચૈત્યપરિપાટી (શ્રીઅનંત-હસંકૃત) : ૮૫
 ઇલોરાનું તામ્રપત્ર : ટિ૦ ૨૫
 ઇલિયન ઐટિકવેરી : ટિ૦ ૧૧૪
 ઇલિયન કલ્ચર : ટિ૦ ૧૧૬
 ઉત્તરાખ્યન-વૃત્તિ : ૯૧
 ઉપકેશમંચચરિત : ૨૨૮
 ઉપકેશમંચપટ્ટાવલી : ૧૭૩, ૧૭૪
 ઉપકેશકંઈની લેખનપ્રશસ્તિ : ૪૧
 ઉપકેશતરંગણી : ૧૯૬, ૨૨૯, ૨૮૦, ૩૦૦
 ઉપકેશપદ : ૧૭
 ઉપકેશમાત્રાવૃત્તિ : ૨૭૮
 ઉપકેશરતનાકર : ૧૭૫
 ઉપકેશસંપ્રતિક્રા : ટિ૦ ૧૫૬, ૨૭૯, ૨૮૫, ૨૯૯
 ઉપકેશસાર-ટીકા : ટિ૦ ૧૯૦
 ઉપકેશસંપ્રત્યાકથા : ૧૭૭
 ઉપાંગ પંચક : ૭૦
 એન્ડ્રીકવીટીઝ ઓફ કન્ટ્ર એન્ડ કાઉન્ટિ-વાડ : ટિ૦ ૧૩૧
 એન્ડ્રીકવીટીઝ ઓફ કાઉન્ટિવાડ : ટિ૦ ૪, ટિ૦ ૧૨૧
 ઐતિહાસિક જ્ઞાન કાવ્યસંગ્રહ : ૧૧૮
 ઐતિહાસિક રાસસંગ્રહ : ટિ૦ ૧૫, ટિ૦ ૭૩, ૧૯૫, ૨૨૩
 ઐતિહાસિક સંશોધન : ટિ૦ ૧૨૮
 ઓસવાહ ઉત્પત્તિ- (હસ્તલિખિત પત્ર) : ૧૭૩

કર્મત્રુતિ-વૃત્તિ : ૯૧
 કલ્પપ્રાજ્ઞ : ૧૦૧
 કલ્પસૂત્ર : ૪, ૬૩, ૮૧, ૨૦૨, ૨૦૪
 કલ્પસૂત્રની સુવર્ણ અને ચૈત્યપરિપાટી સચિત્ર પ્રતિઓ : ટિ૦ ૧૨૩
 કલ્પસૂત્રની સુવર્ણાક્ષરી પ્રતિ : ૧૨૮
 કલ્યાણસાગરસંસ્કાર : ટિ૦ ૯૭, ૧૪૦
 કાદિયાવાડનો ઇતિહાસ : ૧૩૦
 કાદિયાવાડમાં પ્રાચીન જ્ઞાન સિલ્પોની ઉપલબ્ધિ-લેખ : ટિ૦ ૧૩૧
 કાન્હડદેવપ્રબંધ : ૩૦૦
 કાલકચરિકથાની સુવર્ણ અને ચૈત્યપરિપાટી સચિત્ર પ્રતિઓ : ટિ૦ ૧૨૩
 કાલિકાચાર્ય કથાસંગ્રહ : ટિ૦ ૧૩૧
 કાલી તીર્થમાળા : ૨૨, ૨૩
 કાવ્યમનોહર : ૧૫૯, ૩૦૦
 કિતાબુલ તખ્વીફ વલ અશરફ : ૧૪
 કુદ્રિનીમન : ૨૮૮
 કુમારપાલચરિત : ટિ૦ ૧૯
 કુમારપાલપ્રતિઓ : ૫૮, ૧૨૦, ૧૪૬, ટિ૦ ૧૪૭
 કુમારપાલપ્રબંધ : ૨૬
 કુમારપાલમહાકાવ્ય-પ્રશસ્તિ : ૧૯૮
 કુમારપાલ રાસ : ૧૪૮
 કુમારવિહારશતક : ટિ૦ ૫૭
 કુલધ્વજરાસ : ટિ૦ ૯૪
 કુવલ્યમાલા-પ્રશસ્તિ : ૫, ૧૮૮, ૧૯૨
 કુવલ્યમાળા : ૬૪, ૧૫૫, ૧૭૭
 કેટલીક ઘટનાઓનો સમયાનિર્દેશ : ૨૧૯
 કેશરિયાળ તીર્થની યાત્રા : ૯૯
 કાચર વ્યવહારીકાસ : ટિ૦ ૧૫
 ક્ષત્રપકાલીન લેખ : ૧૧૬, ૧૧૭
 ક્ષેત્રસમાસ : ટિ૦ ૯૪
 ખરતરગચ્છગુર્વાવલી : ૫૯, ૯૨, ૧૯૦, ૧૯૭, ૨૦૩
 ખરતરગચ્છપટ્ટાવલી : ૧૮૧, ૧૯૩
 ખંભાતનું ચૈત્યપરિપાટી : ટિ૦ ૧૪, ૧૭
 ખંભાતનો ઇતિહાસ અને ચૈત્યપરિપાટી : ૧૭
 ખેડાનું તામ્રપત્ર : ૯૧
 ગણધર-સર્વશતક-જ્ઞાનવૃત્તિ : ૧૯૯
 ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરિઝ-વડોદરા : ટિ૦ ૫૮, ૧૬૪

ગિરનારગિરિ ચૈત્યપરિપાટી (શ્રી રંગસાર-
કૃત) : ૧૨૪
ગિરનાર ચૈત્યપ્રવાહી (શ્રી હેમલક્ષ્મી ગણિ-
કૃત) : ૧૨૩
ગિરનાર માહાત્મ્ય : ટિં ૧૨૧
ગુજરાત કાઠિવાણી મારી તીર્થયાત્રા-લેખ
ટિં : ૧૨૧
ગુજરાતના ઐતિહાસિક ઉત્કલિણી લેખો :
૧૧૫, ટિં ૧૨૨, ટિં ૧૨૫, ટિં
૧૨૬, ટિં ૩૦૫
ગુજરાતના ઐતિહાસિક સાધનો : ૭,
ટિં ૪૬, ૨૭૬
ગુજરાતનાં જ્ઞેન મંદિરો-લેખ : ૧૩૦
ગુજરાતનો ઇતિહાસ : ૧૨૪
ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ : ટિં ૬૧
ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ :
ટિં ૬૪
ગુજરાત સર્વસંગ્રહ : ૩૧
ગુજરાત સાહિત્યપરિષદ-રિપોર્ટ : ટિં ૧૩૦
ગુરુગુણરતનાકરકાવ્ય : ૧૬, ટિં ૨૮૦,
૨૬૨, ૨૬૪
ગુર્વાવલી ૩૬, ૪૪, ટિં ૪૫, ૭૩, ટિં
૧૫૬, ૨૨૬, ટિં ૨૭૮, ટિં ૨૭૯
ગોડીપાર્શ્વનાથસ્તવન (શ્રીશાંતિકુશલ-
રચિત) : ૨૦૨
ઘાંવાણી પદ્યપ્રબલસ્તવન (શ્રીસમયસુંદર-
કૃત) : ૧૯૩
ચતુરશીતિ પ્રત્યક્ષસંગ્રહ (હસ્તલિખિત)
ટિં ૧૨૦
ચતુરશીતિ મહાતીર્થનામસંગ્રહકલ્પ :
ટિં ૧૩૦
ચંદ્રલેખા પ્રકરણ-નાટક : ટિં ૫૭
ચૈત્યપરિપાટી (શ્રી સાધુચંદ્રચિત) : ૨૬૩
જગચિંતામણિ (સ્તોત્ર) : ૩૦૩
જગસૂચિરિત : ટિં ૧૩૬, ૧૪૬
જગતિહુયણુ સ્તોત્ર : ૧૪
જયસાગરોપખ્યાય-પ્રશસ્તિ : ૧૧૮
જર્નાલ એક ધિ રોયલ એશિયાટિક
સોસાયટી : ટિં ૧૧૪
જલુરનગર પંચ જિનાલય ચર્યાચ પરિપાટી
(શ્રીનગર્ષિંગણિ રચિત) : ૧૬૧
જિનપતિધવલ ગીત : ૩૭
જ્ઞાવલીમંડન પાર્શ્વનાથ વિનંતિ : ૨૬૬
જ્ઞાજ્ઞવાલિભસૂત્ર : ૨

જેસલમેર ચૈત્યપરિપાટી (શ્રીજિન-
ચુખસરિકૃત) : ૧૭૦
જેસલમેર ચૈત્યપરિપાટી (શ્રી મહિમાસમુદ્ર-
કૃત) : ટિં ૧૬૭
જેસલમેર ભાંગારીય ગ્રંથસૂચી : ટિં
૧૬૫, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૮
જેસલમેરીય તાદ્યપ્રતિ : ટિં ૫, ૧૬૪
જ્ઞેન (સપ્તાહિક) : ટિં ૧૭, ટિં
૫૫, ટિં ૫૬
જ્ઞેન-રૌપ્યમહોત્સવાંક : ટિં ૧૨૧, ટિં
૧૮૧, ટિં ૧૮૯
જ્ઞેન કોન્કરન્સ હેરલ્ડ : ટિં ૬૧
જ્ઞેન મૂળર કવિઓ : ટિં ૭, ૨૬૪
જ્ઞેન તીર્થ સર્વસંગ્રહ : ૩
જ્ઞેન તીર્થ સુવર્ણગિરિ-લેખ : ટિં ૧૮૯
જ્ઞેન તીર્થોત્તો ઇતિહાસ : ૧૭
જ્ઞેન પરંપરાનો ઇતિહાસ : ટિં ૧૧૪,
ટિં ૧૫૫
જ્ઞેન પુસ્તક પ્રશસ્તિસંગ્રહ : ટિં ૧૫,
ટિં ૭૦, ટિં ૭૧, ૮૮, ટિં
૬૧, ટિં ૬૨, ૨૭૬
જ્ઞેન પ્રતિમા લેખસંગ્રહ : ટિં ૭૫
જ્ઞેન લેખસંગ્રહ : ટિં ૧૬૫, ટિં ૧૬૬,
ટિં ૧૬૮, ટિં ૧૭૦, ટિં ૧૭૧,
ટિં ૧૭૪, ટિં ૧૬૩, ટિં ૨૬૭,
૨૬૯, ટિં ૩૦૫
જ્ઞેન યુગ : ટિં ૩૭, ટિં ૧૨૮
જ્ઞેન સત્યપ્રકાશ : ૪, ૧૮, ટિં ૧૯,
ટિં ૨૧, ટિં ૨૭, ટિં ૩૪,
ટિં ૫૧, ટિં ૫૩, ટિં ૭૩,
ટિં ૭૬, ટિં ૯૬, ટિં ૧૦૫,
ટિં ૧૧૦, ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૨૬,
ટિં ૧૩૧, ટિં ૧૩૩, ટિં ૧૩૫,
ટિં ૧૩૬, ટિં ૧૪૮, ટિં ૧૭૯,
ટિં ૧૯૧, ટિં ૧૯૯, ટિં ૨૩૬
જ્ઞેન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ :
ટિં ૭, ટિં ૫૩, ટિં ૬૩, ટિં
૬૪, ટિં ૭૦, ટિં ૧૨૧, ટિં
૩૦૫
જ્ઞેન સાહિત્યપ્રદર્શન-શ્રીપ્રશસ્તિસંગ્રહ :
ટિં ૭૧
જ્ઞેન સાહિત્યસમ્મેલન-અંક : ટિં ૧૫૪,
ટિં ૧૫૬, ટિં ૧૬૨
જ્ઞેન સાહિત્યસંશોધક : ટિં ૨૭૮
જ્ઞેન સ્તોત્રસંગ્રહ : ટિં ૬, ટિં ૧૯૦
જ્ઞેનાચાર્ય શ્રીઆત્માનંદ શતાબ્દી સ્મારક-
ગ્રંથ : ટિં ૫૩

સાતાધર્મકથા (સૂત્ર) : ૯૮, ૧૦૦
સાનોદ્ય : ટિં ૧૦૫
સાવાવંશવાગ્ધિ : ૭૩
ટાઇમ્સ એક ઈન્ડિયા : ટિં ૧૧૬
ટ્રાવેલ્સ ઇન વેસ્ટર્ન ઈન્ડિયા : ૨૭૬
ટોડ રાજસ્થાન : ટિં ૧૫૮, ટિં ૨૨૫
ઊબોધનાં પુરાતન કામો : ટિં ૨૧
તપાગચપટ્ટાવલી (ધર્મસાગરીય) : ૧૫૪
૧૯૬, ૨૨૮, ૨૨૯, ૨૭૧, ૨૮૫
તળાળની દુર્ઘટના-લેખ : ટિં ૧૧૦
તારણુદુર્ગાલ કાર-અન્નિતસ્વામિસ્તોત્ર : ટિં ૬
તિલકમંજરી : ટિં ૩૦૪
તિત્થોગાત્રી પથનો : ટિં ૧૧૪
તીર્થભાસ-જીતીસી : ટિં ૭
તીર્થમાળા (શ્રીજિનાવિમલસરિકૃત) : ૨૧૫,
૨૭૭, ૩૦૭
તીર્થમાળા (શ્રીજિનતિલકસરિકૃત) : ૨૦૭
તીર્થમાળા (શ્રીજિનપતિસરિકૃત) : ૮૪
તીર્થમાળા (શ્રીમહિમાકૃત) : ૧૬૩, ૨૦૫,
૨૦૫, ૨૪૭, ૨૮૦
તીર્થમાળા (શ્રીમેહ કવિકૃત) : ૨૧૪, ૨૨૮,
૨૪૦, ૨૪૬, ૨૬૮, ૨૭૮, ૨૭૯
તીર્થમાળા (શ્રીરત્નસિંહસરિ-શિષ્યકૃત) :
૧૧૭, ૧૧૯, ૧૨૯
તીર્થમાળા (શ્રીસાવણસમયકૃત) : ૨૨૩
તીર્થમાળા (શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાં કૃત) : ૪૧,
૭૩, ૯૫, ૯૬, ૧૩૬, ૧૩૮
તીર્થમાળા (શ્રીશીલવિજયકૃત) : ૯, ૧૬,
૪૦, ૧૭૯, ૨૦૨, ૨૦૭, ૨૨૧,
૨૪૬, ૨૬૪, ૨૬૮, ૨૭૯, ૨૯૪,
૨૯૬
તીર્થમાળા (શ્રીસમયસુંદર ઉપાં કૃત) :
૨૨૧
તીર્થમાળા (શ્રીસૌભાગ્યવિજયકૃત) : ૨૦૨
તીર્થયાત્રાસ્તોત્ર : ૭૮
તીર્થરાજ આણુ : ટિં ૨૯૦, ટિં
૨૯૩, ૨૯૫
ત્રિપટ્ટિશલાકાપુરુષચરિત : ટિં ૪, ૬૧
થંભણા પાર્શ્વનાથ જ્ઞાતસ્તવન : ટિં ૧૪
દશકુમારચરિત : ટિં ૧૧૪
દિગ્વિજય મહાકાવ્ય : ૨૪૯

दात्रिशिका (संस्कृत) : १८८
 द्वादशारनययकवाचः : ११४
 द्वादशात्रय महाकाव्यः : ११८, टि० १३४,
 टि० १५६, टि० १८७

धर्मरत्नप्रकरणः : ८१
 धर्मरत्नश्रावकाचारः : ८१
 धर्मसागरीयपट्टावली-श्रुतिः : टि० १५५
 धर्मोपदेशमावा-विवरणः : १५५, १८८

धर्मोपदेशमावा-प्रस्तावनाः : टि० १५६
 धातु प्रतिभा लेखसंग्रहः : टि० ६४
 धी आङ्ग्लोलेख्ये ओङ् गुजरातः
 टि० ११६

धी धर्मनिराल मृगल इरमान्स धनि
 गुजरातः : टि० ८

धी जर्नल ओङ् धी युनिवरसिटी ओङ्
 ओम्मे : टि० ८

धी न्येओङ्गिकल डिक्शनरी ओङ् ऐन्स्यन्ट
 ऐन्ड मिडियावल इण्डिया : टि० : ११४

नलविलास-नाटकः : टि० ५८
 नागोर चैत्यपरिपाटी (श्रीविशालसुन्दरसुरि-
 शिष्यरचित) : १८८

नाटयशास्त्र : १२, २८८
 नाबिनहननिबोधकारप्रबंधः टि० १७३
 निर्वाणकलिका : २, १०५
 निरीधयुखि : १७७, टि० २३५
 नेलुसिरी प्यातः : १६१, १७३, १८१
 नंदाडीका : ८१

पट्टावली : ८८, ८१
 पट्टावली (जूनी गुजरातीमां) : ८४
 पट्टावली समुच्चयः : टि० ५३
 पत्तनस्थ प्राच्य नैनबांडगारीय ग्रन्थ-
 सूची : टि० ५१, टि० ५७

पद्मपुराणः : ८६
 पाठयुचैत्यपरिपाटी : ५४, ५५, ५६, ६१
 पाठवितसरप्रबंध (प्रभावक-रचित) :
 टि० ११८, टि० १३१

पार्थपराक्रम व्यायोग : ३३
 पार्थ अष्टोत्तर नामस्तवन (श्रीकेशवराज-
 रचित) : २०२

पार्थनाथरचितः : २४३, २५५
 पार्थनाथ चैत्यपरिपाटी (श्रीकृत्यालु-
 सागर रचित) : २०२
 पार्थनाथ नाममाला (श्रीभक्तविरच-
 कृत) : २०२

पार्थनाथ संप्र्यास्तवन (श्रीरत्नकुशल-
 रचित) : २०२

पार्थस्थलनक कल्पः : टि० १७
 पिटर्सन रिपोर्टः : टि० ५७, ७०
 पुराणोभां गुजरातः : १२८
 पुरातत्त्व : टि० १५, १२३
 पुरातन प्रबंधसंग्रहः : टि० ७, ५१,
 १४७, १८६

पुरातन अक्षेत्र : टि० ८६, ८७
 प्रगट प्रभावी पार्थनाथः टि० ५४, २०१
 प्रतिभासारः : टि० १
 प्रबंधकोशः : १३८

प्रबंधवितामलिः : २६, १३४
 प्रभावकरितः : टि० ५, ७, टि० २०,
 २६, ३६, ४५, ७०, टि० ६४,
 ६६, टि० ११४, ११६, टि० १३१,
 टि० १४६, १४७, २७८

प्रशस्तिसंग्रहः : टि० ८०
 प्राचीन नैन लेखसंग्रहः : टि० ६,
 टि० १२, टि० १४ थी टि० १६,
 टि० ७६, टि० ८७, टि० १०४,
 टि० १०६, टि० १५४, टि० १५६
 थी टि० १५८, टि० १७५, टि०
 १८३, टि० १८८, टि० १९०, टि०
 २०५, टि० २०७, टि० २१२, टि०
 २१८, टि० २२३ थी टि० २२५,
 टि० ३०८

प्राचीन तीर्थ हर्षावती (उलोह) -लेखः
 टि० २१

प्राचीन तीर्थभाषासंग्रहः : टि० ८,
 टि० १७, टि० ५४, टि० ११७,
 टि० ११८, टि० १६३, २०२, टि०
 २३६, टि० २६८, टि० २८०
 प्राचीन लेखसंग्रहः : टि० ४६, टि० ६४,
 टि० ६७, ६६, टि० १८६

इलवर्धिका तीर्थप्रबंधः : १८६
 क्षार्थस गुजराती सत्वाना हस्तलिखित
 पुस्तकसंग्रहनी नामावली : टि०
 १४८

जलदीनो शिलालेखः : १५३
 अरोडा-ऐन्नुअल-रिपोर्टः : ८०
 खुर्दिप्रकाशः : टि० ६८
 खुर्दिसागर व्याकरणः : टि० १८८
 खुर्दिसागर : टि० १२३

खुलेडीन ओङ् धी डेकन डालेज रिसर्च
 धिन्स्टीट्यूट : टि० ४
 खडतकल्पसूत्र : २, टि० २५, १३४,
 १३६, २८८
 ओम्मे जेअटियर : १७६

लगवतीसूत्रः : ७१, ८१, टि० १२३
 लटेवा पार्थनाथ उत्पत्तिस्तवनः : ५३
 लारतके प्राचीन नैनतीर्थः : १३०,
 टि० १५४

भारतीय प्राचीन लिपिभाषा : टि० १५३
 भारतीय विद्या : टि० ५७

मल्लवाहिरितः : टि० ५
 मल्लनाथ यरित्र-प्रशस्तिः : टि० ५७
 महाभारतः : ८४, १२८, १३८, २८८
 महाभाष्यः : २०४
 महेवा नगर स्तवन (श्रीभक्तिभासमुद्रकृत) :
 १८४

भारवाडके समसे प्राचीन लेखः टि०
 १५६, टि० १६२

भारवाड रान्यका धतिहासः : २१८
 भिरति अलमदी : १०७
 मुनिसुत्रत निरन्तरितः : १४, २६, ६४
 मेडता चैत्यपरिपाटी (श्रीदयावर्धन गण्डि-
 कृत) : १८८
 मेडता चैत्यपरिपाटी (श्रीधर्मकर्ति कृत) :
 १८८

मेत्रालु जिनस्तवन कूलमावा : ४६
 मेत्रालु तीर्थमंडन जिनेश्वरः : ४५
 मोहाराज पराज्य-नाटक : ४१
 मंडानगरी अने तेना लेखो : टि० ५५

युगप्रधानाचार्य पट्टावली : १११
 यशोवन्धसुरिसासः : २२३

राणकोट वोटरसन म्युजियम : टि० १२८
 राणपुतानाकी शांभभोणः : टि० १५७
 राणपुतानाके नैनवीरः : टि० २२५
 राणकुपुर तीर्थस्तवन : २१५
 राणुगपुर चतुर्भुजप्रासाद स्तवन :
 २१४, २१५

रायपसेलुधयसूत्रः : २
 रासभाषा : ८१
 रायल ओशियाटिक सोसायटी जर्नलः टि०
 १३१

रीपोर्ट ओन धी ऐन्टीकनीटीज ओङ्
 कम्प ओन्ड काठियावाड : टि० १४०

रिवाउन्ग लिस्ट ओड् मेन्टीडवेरिण
 रिभेन्स छन धी ओम्मे प्रेसिडन्सी :
 टि० ८५
 रुद्राभा महाद्वयपतो शिवालेप : ११६
 रैवतगिरिसु : टि० ११७, १२०
 रैवतगिरिकल्प (विविधतीर्थकल्प) : टि०
 ४, टि० ११६
 लघुशास्त्रितव : २२५, २३६
 ललितविस्तर : टि० १५३
 लोदपुरी श्रितामल्लि पार्श्वस्तवन (श्रीरवि-
 जेही कविकृत) : १७१
 लिंगानुशासन : ६१
 वडोदरामां प्रगट् थयेली ओक डव्वर वर्षा
 पहेंलांनी श्वेतांभर न्नेन प्रतिमाओ
 लेप : टि० ४
 वसुदेवहिंडी : टि० ४
 वस्तुपाल चरित : १६, १२५, १५४
 वस्तुपास-तेजपाल-प्रशस्तिकाव्य : २७
 वस्तुपालनुं विद्यामंडण अने भीज्य
 लेपो : टि० ६१, टि० ७१
 वास्तुसार : २
 विद्याश्रेण्णि : १८७
 विन्यप्रशस्तिककाव्य : टि० ८५, २२१
 विन्यसिंहसुरिप्रबंध : टि० ११४, टि०
 १४६
 विन्यानंदाभ्युदयकाव्य : टि० ६७
 विगपुरे जलद्वृत्तांत : टि० ६०, टि०
 ६२, टि० ६३
 विद्यापत्र (श्रीजिनोदयसुद्धिकृत) : १११
 विद्यानंदन्याकरणु : ६१
 विधिवल्लु (अन्यत्रगच्छीय) मोदी पदावली :
 १८१

विद्यासवर्ष कडा : ६६
 विविधतीर्थकल्प : टि० ४, १७, २६,
 ७८, ६८, १००, टि० ११५, ११६
 १२१, १३०, टि० १३१, १३४,
 टि० १५५, टि० १५६, टि० १६२,
 १६६, २७६, २८१, २८८, २६३,
 २६५, ३०३, टि० ३०४, ३०५
 विशेषावश्यक-लाप्य : टि० ५, ११५
 विष्णुपुराणु : २८८
 विहारवर्णुन (श्रीज्यंताविजयशुद्धिकृत) : ८८
 वीरचरित (प्रभावकचरित) : २७८
 वीररास : टि० ३७
 वीरवंशावली : १६३, २७६, २६६
 वीशा श्रीमालीजातिना ओक प्राचीन कुलनी
 वंशावणी : ५३
 वृद्धरत्नमादा : १६७, १७०
 वैष्णुवधर्मनो सक्षिप्त छतिहास : ६४
 शतपादिका : २७६
 शतुंज्य तीर्थकल्प : टि० १००, टि० १३१
 शतुंज्य माहात्म्य : टि० ३, १००, ११४
 शिशुपालवध महाकाव्य : १७७, टि० २३५
 श्रावकप्रतिक्रमणुसत्र : ७०
 श्रावकधर्मप्रकरणु : ६२, १६०
 सकलतीर्थ स्तोत्र : १८०, २२७
 सकलाहर्तस्तोत्र : १८८
 सत्यपुरतीर्थकल्प : टि० ११५, टि०
 टि० १३४, टि० १६२, ३०५
 सत्यपुरीयमंडन महावीरउत्साह (स्तोत्र) :
 २२८, २७८, ३०४
 समररासु (श्रीविजयसेनसुद्धिकृत) : टि० १२६
 समवायांगसत्र : टि० १५३

समुद्रमुनेना शिवालेप : १२०
 सिद्धपुर ज्येष्ठपरिचारी : ६७
 सिरिपासनाड्यचरिय : ८२
 सिरौडी रान्यका छतिहास : टि० २३५
 टि० २५४, टि० २५८, टि० २६८,
 टि० २६३
 सुधर्मगच्छपदावली : ६१
 सुपासनाड्यचरिय : टि० ६४
 सुरसुद्धरीकथा : २७८
 सुश्रुत : ६६
 सत्रकृतांगचूर्णि : ४
 मेरिसातीर्थस्तवन : ७८
 सोमसौभाग्यकाव्य : ५२, टि० ८४,
 १११, ११७, १४६, २१२, २६४
 सोडमकुवपदावली : २२३
 सौधर्मगच्छन्याप्यान : ६१
 संग्रहणीरतन : टि० ६४
 संधपुरतो शिवालेप : ६१
 संप्रति प्रियदर्शीनो शिवालेप : ११६
 सिंधी न्नेन ग्रंथमादा : टि० ४, २४६
 स्थानांगसत्र-रीका : ६१
 स्थंलनककल्पशिलोच टि० १७
 स्थंलनक पार्श्वनाथचरित : टि० १४
 स्कुटुआर्यसिद्धांत : १७७
 हम्मीरमहमर्दन १५
 डीरविजयसुरिरास : टि० १४, टि० १५,
 २१७
 डीरसौभाग्यकाव्य : २६१
 डेमथंद्रसुरिप्रबंध टि० १४७
 डेनन्याकरणु : ६१

वर्ग ३ : गाम, नगर, नहीओ, लंडार, भूर्तिविशेष आदिनी अकारादि अनुक्रमणिका

अक्षयपुर : १५, १६
 अकोटा : ४, १८, १६
 अक्षिपेट-मेडयहा : ८६
 अयलमठ : २७८, २८८, २६३, २६४,
 २६५
 अयलेश्वर : ३३, २८८, २६५
 अय्युपतनी वसति : ६४, ६५
 अयमेर : १६६, १६७, २०३, २०४,
 २१८
 अयमेर म्युजियम : २०७

अजयनगर : 'अजरा' जुओ
 अजयमेरु : 'अजमेर' जुओ
 अजता : २५
 अजरा-अजरा : १३६, १३७
 अजरानी पंचतीर्थी : १३६, १३७,
 १३८
 अजरी-अजरी-अजरी : ३१, २१८,
 २३५, २४१, २४२, २५४, २६८
 अजितजिनप्रासाद (तारंगा) : ६
 अजिमंगल : १०६

अटारु : १५७
 अडवा लाउन्स (सुरत) : ३२
 अडधा शतुंज्य (सिरौडी) : २४७
 अय्युहिलपतन, अय्युहिलपाटक, अय्यु-
 हिलपुर पाटळु, अय्युहिलपाड :
 'पाटळु' जुओ
 अय्याहरा : २६२
 अदितिवाव : ८६, ८७
 अनुपमा सरौवर : १००, १०१
 अधोप : १४६

અખ્યાસા : ૧૪૧
 અમદાવાદ : ૭ થી ૧૦, ૧૩, ૪૦, ૫૨, ૬૫, ૭૪, ૭૭, ૭૯, ૮૨, ૯૯, ૧૦૭, ૧૧૨, ૧૧૯, ૧૯૫, ૨૨૧, ૨૫૬, ૨૬૦, ૨૯૨, ૨૯૪, ૨૯૭
 અમદાવાદ-કરની પોળ : ૨૫૬
 અમરકોટ : ૬૪, ૧૬૫
 અમરસાગર : ૧૬૪, ૧૭૦
 અયોધ્યા : ૭૮
 અયોધ્યાનું દ્રશ્ય : ૨૦૪
 અબ્ધુય, અરબદ, અર્ધુદ, અર્ધુદાયલ : 'આબુ' જીઓ
 અરિષ્ટનેમિપ્રાસાદ : ૭
 અર્ગલપુર : 'આગરા' જીઓ
 અર્ધુદાયલ-વસતિ : ૬૦
 અન્નવર-દુર્ગ (ભિવાત દેશ) : ૧૫૩, ૨૦૧, ૨૦૧
 અશ્વાવમોધ : ૪, ૨૬, ૨૮
 અશ્વાવમોધ-શકુનિકાવિહાર (બક્ષ્ય) : ૯૪, ૯૫
 અષ્ટાદશરાતમંડલ : ૨૪૦
 અષ્ટાપદ : ૨૧૦ ૧, ૧૧, ૨૧, ૧૦૯, ૧૧૬, ૧૨૩, ૧૮૮
 અષ્ટાપદ-દ્રશ્ય : ૧૦૧
 અષ્ટાપદ-પટ્ટ : ૧૯૬
 અષ્ટાપદ-શિખર : ૨૧૫
 અષ્ટાપદાવતાર : ૧૦૦, ૧૧૨, ૧૨૫, ૧૯૨
 અસારાનાડા : ૧૬૩
 અહિરવનપુર-નાગોર : ૧૫૩
 અંકલેશ્વર : ૨૬
 અંકાઈની ગુફાઓ : ૧૩૨
 અંકોટકપુર : 'અકોટા' જીઓ
 અંબર : ૨૧૦ ૩૬, ૧૩૮, ૧૪૫
 અંતરીકપાસ : ૨૨૭
 અંસાઉ : ૪
 આકાશવમ્ર : ૫, ૬૪
 આગરા : ૨૦૧, ૨૦૨
 આઘાટપુર : ૯૧, ૧૮૦, ૨૮૮, ૩૦૪
 આચાર્યગચ્છીય ભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 આહપુર : ૧૦૮
 આનર્ત : ૩, ૧૨૯
 આનર્તપુર : 'વડનગર' જીઓ
 આલ્યુંદપુર : 'વડનગર' જીઓ
 આલ્યુ : ૩. ૫, ૬, ૧૦, ૨૮, ૩૨, ૪૫, ૫૧, ૫૮, ૧૨૫, ૧૩૪, ૧૫૩,

૧૫૭, ૧૫૮, ૧૮૮, ૧૯૦, ૨૦૦, ૨૧૭, ૨૪૩, ૨૫૫, ૨૫૬, ૨૭૬થી ૨૭૯, ૨૮૧, ૨૮૨, ૨૮૮, ૨૯૦, ૨૯૧, ૨૯૬, ૨૯૭, ૩૦૫
 આબુ-દેહવાડાનાં મંદિરો : ૬, ૨૦, ૩૩, ૧૦૩, ૧૦૬, ૧૨૩, ૧૪૦, ૧૪૮, ૧૫૦, ૧૬૭, ૨૪૧, ૨૭૬, ૨૮૩, ૨૮૬, ૨૮૭, ૨૯૨, ૨૯૩, ૨૯૯
 આબુરોડ : 'ખરેડી' જીઓ
 આબુ-લૂણવસહી : ૧૫૦, ૨૦૭ ૨૭૮ થી ૨૮૦, ૨૯૬, ૨૯૮, ૩૦૧, ૩૦૮
 આબુ-વિમલવસહી : ૧૦૫, ૨૮૦
 આબુની કારીગરી : ૧૦૭
 આબુની રચના : ૧૧૨
 આબુની શિલ્પકળા : ૨૧૭
 આબુનો ખીજો અવતાર : ૨૧૫
 આમથરા : ૨૬૨
 આમોદ : ૨૫
 આમદત્તની વસહી : ૨૮
 આરાસણા : 'કુંભારિયા' જીઓ
 આર્યાવર્ત : ૩
 આલમ (સૈયદ)ની મસ્જિદ : ૮
 આશાવલ-આશાપલ્લી : ૭, ૬૪
 આસરાબલવિહાર : ૧૧૯
 આહાડ-આહાડુ : 'આઘાટ' જીઓ
 આંમથડ-આમથરા : ૨૭૭
 આંધ્રદેશ : ૨૬
 ઇકબાલગઢ : ૩૪
 ઇડર : ૬, ૫૩, ૮૩ થી ૮૫, ૮૯, ૯૦
 ઇંદ્ર (ઉત્સવ) : ૨૫
 ઇંદ્રનીલ તિલકપ્રાસાદ : ૧૧૭
 ઇંદ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ઇંદ્રાણી ત્રાવિકાની મૂર્તિ : ૨૪
 ઇયદ્દર, ઇલાદુર્ગ, ઇલાપદ્ર : 'ઈડર' જીઓ
 ઇલોરા : ૨૫
 ઇલોરાની ગુફાઓ : ૧૩૨
 ઇરાક : ૧૩૯
 ઇરાન : ૧૩૯
 ઇશાનેંદ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ઇશ્વરકુંડ : ૧૦૩
 ઇસરા-ઈસરી : ૨૫૬, ૨૯૭
 ઉએસપુર, ઉકેશપુર : 'ઓસિયા' જીઓ
 ઉમરોનગઢ : ૧૧૯
 ઉજ્જવવસહી : ૧૦૭

ઉચ્ચાપુરી : ૧૨૨
 ઉજ્જવલ : 'ગિરનાર' જીઓ
 ઉજ્જવલ-અવતાર : 'ગિરનાર અવતાર' જીઓ.
 ઉજ્જવલની : ૨૫, ૧૩૧
 ઉત્કોટ : 'અકોટા' જીઓ
 ઉત્તરાપથ : ૧૩૬
 ઉત્તુંગતોરણપ્રાસાદ : ૧૮૧, ૨૩૦
 ઉત્તમુલ-ઉચ્ચમુલ : ૨૩૭
 ઉદયનવસહી (ખંભાત) : ૧૪
 ઉદયનવિહાર : ૭
 ઉદયપુર, ઉદેપુર : ૨૦૭, ૨૬૪
 ઉદાવસતિ : ૬૪
 ઉદતપુર-ઉના : ૧૩૬
 ઉમરલી : 'ઉંબરણી' જીઓ
 ઉપકેશચૈત્ય : ૧૭૪
 ઉપકેશપુર : 'ઓસિયા' જીઓ
 ઉપરકોટ : ૧૧૯
 ઉપરિયાળા : ૭૫
 ઉજિર્નતતીર્થ-નાડલાઈની જાદવાની પહાડી પરનું મંદિર : ૨૨૪
 ઉલકાબલ : ૧૦૮
 ઉંઝા : ૬૬, ૨૧૦ ૬૮
 ઉંદરા : ૨૫૧, ૨૭૦, ૨૭૧
 ઉંદરા-સરેરી વાવ નામક અરટ : ૨૭૩
 ઉંદરા : 'ઉંદરા' જીઓ
 ઉંબરણી : ૨૭૭, ૨૭૮, ૨૯૨
 નાપભદ્ર : ૧૦૦
 એરણ્યુપુરારોડ : ૧૮૭, ૨૦૬, ૨૧૦, ૨૧૩, ૨૧૪, ૨૨૮, ૨૩૬ થી ૨૩૮
 એરવાડા : ૫૩
 એડ-એર : ૨૬૩
 એરિયાસકપુર, એરિયાસામ, એરિયાસામ-એરિયા : ૨૯૩
 એરિસા : ૨૯૯
 એસિયા : ૧૫૪, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૭, ૨૨૮
 એસમ પહાડ : ૧૩૩
 એરગાળાદ : ૧૦૨
 કકાસણા-કાકાવાસણ : ૨૧૦ ૬૮
 કચ્છ : ૩, ૨૧૦ ૩૬, ૯૭, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૧, ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૪૬
 કચ્છનું રણ્યુ : ૪૨
 કચ્છપતુચ્છ દેશ : ૧૬૦
 કટારિયા : ૧૪૪, ૧૪૫

कडी : २७, ७८	किराडू-किरातकूप : १७३, १८३	भंलाष्ठ-भंलात : १४ थी १७, २१
कहंभगिर-पुर : ७३, १००, १०८, टि० १३१	कुभररस : ११८	थी २४, ४५, ७२, ७३, ८३, १०४
कतार गाभ : ३२	कुमारपाल कुंड : १०२	भंलातनी आडी : १११
कनकायल : 'सुवर्णगिरि' जुओ	कुमारपालनी टुक : १२३, १२४	भंलात हानलंडार : टि० १२३
कनोज : ३०५	कुमारपाल राजनी भूर्ति : ११०, १२२	भाट्ट : १५५, २१८
कनोडा-कालोहा : टि० ६८	कुमारविहार-कुंभरविहार, कुंभरविहार : ४१, ५७, ८६, १३६, १८८, १८२, २००	भानदेश : ११४
कपडवलज : २८	कुंदु : १५३	भाराधोडा : ७५
कपहीगिरि : १००, टि० १३१	कुशस्थली-'क्षारका' जुओ	भीमेल : २०४, २०५, २११, २१३
कभीलपुरा (अश्य) : २८	कुशार्त : १२८	भीवाणुही : २१३
करणायतन-कर्णविहार : टि० ११७	कुंडुभरोल चैत्य : १८०	भुडला : २०५
करहेडा-करेडा : १६, २०२	कुंडलमेक-कुंडलमेक (न्यंतर-उत्सव) : २५, १३४	भेटीयगाभ : १८६
कर्णविहार : ५८, १२१, १२३, १३२	कुंललगढ-कुंलभरे : १६१, २६४	भेड : १८७
कर्णवती : ७	कुंलारिया : ८६, टि० १२६, १२८, १५६, २८३, २८५ थी २८७	भेडभडा : ८६, ८८
कर्पटहेडक : 'कापरडा' जुओ	कुंलारियावाडा (पाटणु) : ६२	भेडनगर : २२३
कलकत्ता : ६८, १७४	कृष्णलगढ : १६१	भेडा : १३
कलिकुंड पार्थनाय : ८५	कुर : २५६	भेडी : टि० १२३
कलोड : ७७	कुवलाथली (हारीण) : ५१	भेरासु : १५०
कल्याणविभलनी हरे : ६८	कुशवणु नायकनी टुक : १४४	भोडल : ३५
कंकावती-कानी : २१	कैअतभानी भस्मिण्ड : ८	गणपद-गणभपद : टि० १, ११६, १८८
कंकुमारनी धर्मशाणा (पानीताणु) : ६८	काय्यीन : १२४	गलुधरभदिर : ६६८
कथंकाट : १४५, १४६	काणरा : १५८, २७१	गलुधरवसडी : १६८
कंभोर्ध : ५०	काटरा : २६७, २६८, २७०	गयगणपय : 'गणभपद' जुओ
काकावास्णु : टि० ६८, टि० ६६	काटा : १५७	गिरनार : टि० १, ४, ६, २१, ४६, ५८, ६४, ७२, १०८, ११६ थी १२२, १२५, १२६ थी १२८, १३०, १३२, १८८, २००, ३०५
काकोसी-मेत्राणुरोड रेल्वे लाइन : ४५	काटारक : ८०	गिरनार-दस्थ-रयना-पद-गिरनारावतार : ४३, ७५, १००, १०१, १०६, ११२, १६६, १६८, २११, २१६, २२६
काधुनिका-काछोली : २५७	काडारा : १४१, १४३	गिरनारनी टुका : १२८
काठियावाड : ३	काहरला : २७३, २७४	गिरनारनो संध : १११
काणोहा : टि० ६८, टि० ६६	कारटक कोरिट-कोरटा : १५४ थी १५७, १७३, १८०, २२८ थी २३०, ३०४	गिरनार : 'गूनागढ' जुओ
काहंभरी गुहा : १३०	कारटगण्ठ चैत्य : ३४	गिरियल (उत्सव) : २५
काना श्रेणीनी भूर्ति : २७४	कासगनी ज्वतरवामी प्रतिभा : टि० १	गिरिवर : २८२
कापरडा-कापडहेडा : १८४, १८५	कांकणु : २८	गुणरात, गुणर, गुणरता, गुणरात्रा, गुणर : ३ थी ६, १४, १८ थी २०, २६, २७, ३२, ४५, ५६, ५८, ५९, ६२ थी ६४, ६६, ७०, ७४, ७७, ८१, ११६, १२०, १२३, १२६, १३०, १३५, १३६, १४६, १५३, १५६, १६१, १७६ थी १७८, १८०, १८३, १८६, १८८, २१८, २२५, २५७, २६१, २६६, २७५, २८८, २६१, ३०१
कापरडानुं स्वयंभू पार्थनायनुं भदिर : १६३	क्षमानंदी : 'भीवाणुही' जुओ	
काभेली : टि० ६८	अदकूप : 'आट्ट' जुओ	
काभली-काभेली : टि० ६८	अडसलिया : ११२	
कालहरि : ७३	अडायत-कोटारक : ८०	
कालीद्रल-नागद्रल : १८३, १८४	अडीन : १८३	
कालंद्री : २६७	अरतरवसडी : २६६, २६२, २६३	
कानी : २१	अरा(रे)डी : २६३, २६४, २७७ थी २७८, २८२, २८३, २८८, २९६ थी २९८, ३०१, ३०३, ३०६ थी ३०८	
काशी : टि० १०५, २०२		
काशमीर : ११७, १२१		
कायंद्रा-कासद्व-कासींद्रा : २६१, २८२		
काणागरा : १५६, २५४		
काणा भदिर : २५६		
कांतिकिण्ठ (अवर्तक)नी भूर्ति : ३१		
कापरली-डीसरठेली : २५१, २६०, २६१, २६२, २७८, २८२		

ગુણસ્તનસ્મરિતી મૂર્તિ : ૨૧૧
 ગુહિલવિહાર : ૧૫૫
 ગોડી : ૧૪૫
 ગોડ(લ)વાડ : ૧૬૦, ૧૨૦, ૨૨૭, ૨૩૦
 ગોપાયલ : ૨૦૨
 ગોપીપુરા (સુરત) : ૩૦
 ગોહતી-ગોહવલી : ૨૪૫, ૨૪૬
 ગૌડ દેશ : ૪૫
 ગંધાર : ૧૬, ૨૪, ૨૫, ૪૯, ૧૧૩,
 ૧૧૭
 ગંધારમંદિર : ૧૧૨
 ગંધારવાળાનું મંદિર (ડબોઈ) : ૨૧
 ગંધારિયાનું ચૌમુખ મંદિર : ૧૦૬
 ગાંજી-ગંજીતા : ૫૮, ૬૮, ૬૯, ૭૦
 ગુદીયાળીવાળા : ૧૪૦
 ગોંડલ : ૧૩૧
 ઘટિયાળા : ૧૫૬, ૧૫૮, ૧૬૨, ટિં
 ૩૦૪
 ઘાટ : ૧૩૯
 ઘાટકોપર : ૨૯૯
 ઘાણોરાવ : ૨૨૦, ૨૯૯
 શ્રીમટા (પાટણ) : ૬૨
 ઘૂમલી : ૪
 ઘેટીપાગ : ૧૦૮
 ઘોઘલા : ૧૩૬
 ઘોઘા : ૧૧૧, ૧૧૨, ૧૧૩
 ઘંઘાણુકપદ-ઘંઘાણી : ૧૫૬, ૧૫૮,
 ૧૯૩, ૧૯૪
 ઘાંટું ગામ : ૯૦
 ચક્રાયુદ્ધનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ચડાઉલિ, ચડાવલી : 'ચંદ્રાવતી' જીઓ
 ચતુર્મુખયુગાદીશ્વરવિહાર-ધરણ્યવિહાર :
 ૨૧૮
 ચતુર્મુખવિહાર : ૧૭૦
 ચમતકારપુર : 'વડનગર' જીઓ
 ચદ્દિયા ગામ : ૨૩૨
 ચમરેંદ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ચમરુખ્યાય-ચમરોતપાદ : ટિં ૧, ૧૧૬
 ચરલી : ૨૩૬
 ચવરડિયા-ચવરલી : ૨૩૫, ૨૪૪
 ચાટ : ૨૧૮
 ચાણુસ્મા : ૫૩, ૫૪, ૫૫, ડિં ૬૮, ૭૬
 ચામુંડેરી : ૨૬૬
 ચારિત્રવિજયજીની મૂર્તિ : ૯૯

ચાંપ : ૪૪, ૪૫, ૪૭, ૫૩, ૨૦૧
 ચિતોડ-ચિત્રકૂટ : ૫૮, ૧૫૩, ૧૫૬,
 ૧૫૭, ૧૬૦, ૧૮૮, ૧૯૭, ૨૦૨
 ચિલ્લણ તળાવડી : ૧૦૮, ૧૦૯
 ચીન : ૧૩૯
 ચૂલી : ૨૩૭
 ચોક : ૧૦૯
 ચોકી : ટિં ૧૨૦
 ચોરીવાળા મંદિર : ૯૭
 ચૌમુખજીની ટૂંક : ૧૦૬
 ચૌલકચક્રલીન સ્થાપત્ય : ૨૯૫
 ચંડપની મૂર્તિ : ૧૨૮
 ચંડેલા : 'ચંદ્રાવતી' જીઓ
 ચંદનવિહાર : ૧૮૯
 ચંદ્ર : ૪૯
 ચંદ્રગિરિ-ખાવાચારાની શુક્ષ્મ : ૧૧૬
 ચંદ્રશુક્ષ્મ ટિં : ૧૧૭
 ચંદ્રપ્રભાસ-પ્રભાસપાટણ : ૧૩૪
 ચંદ્રવશનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 ચંદ્રસ્મરિતી મૂર્તિ : ૨૪૮
 ચંદ્રાવતી : ટિં ૩૯, ૫૮, ટિં ૧૨૩,
 ૧૫૬ થી ૧૫૯, ૨૪૦, ૨૪૬,
 ૨૫૪, ૨૭૭ થી ૨૭૯, ૨૮૨, ૨૮૩,
 ૨૮૮, ૨૯૨, ૩૦૪, ૩૦૮
 ચંદ્રાવતી : 'ચાણુસ્મા' જીઓ
 ચંપોપુરી : ૫૦, ૧૦૯
 ચાંપાનેર : ૨૦
 ચુંવાલ : ૭૬
 જરાપલી : ૧૯૭
 જમીણુ : ૭૩
 જીપાવસહી : ૧૦૭
 જખૌ : ૯૮, ૧૪૧, ૧૪૨
 જગન્નાથપુરી : ૨૯૯
 જનાપર-હીરાજવાળો અરટ : ૨૭૩
 જમણુપુર : ૪૬, ટિં ૫૫
 જલતલોટી : ૧૦૧
 જલસિંહપુર : ૧૫૬
 જલકુંવરની ધર્મશાળા (પાલીતાણા) : ૯૯
 જલ્સાઈ : ૧૮૧
 જલ્સોલ : ૧૮૬
 જલકોડા : ૨૧૪
 જાદર : ૮૩
 જાળાણિપુર : 'જાલોર' જીઓ
 જામનગર : ૬૭, ૯૭ થી ૯૯

જામપરા : ૫૦
 જામી આદીના મસ્જિદ (પાટણ) : ૬૩
 જામી મસ્જિદ : ૧૭
 જાલીમુનિની મૂર્તિ : ૧૦૨
 જાલોર : ૩૭, ૧૫૫, ૧૫૭, ૧૬૦,
 ૧૭૯, ૧૮૭ થી ૧૯૧, ૨૦૦, ૨૩૦
 જાલા : ૧૩૯
 જાલાલ : ૨૯૭
 જાળિયા : ૧૦૯
 જાનકુશળસ્મરિતી મૂર્તિ : ૨૫૦
 જાનકુશળસ્મરિતી પાટુકા : ૯૯, ૨૫૦
 જાનકુશળસ્મરિતી મૂર્તિ : ૨૫૦
 જાનેન્દ્ર ટૂંક : ૧૦૨
 જાણુલાવસહી : ૯૫
 જારાવલી-જારિકાપલી-જારાવલા-જારા-
 ઝોલિ : ૨૦૨, ૨૯૯, ૩૦૦, ૩૦૭
 જીર્ણુદુર્ગ : 'જૂનાગઢ' જીઓ
 જીવિતસ્વામીનું તીર્થ : ૨૭૧
 જીવિતસ્વામીનું મંદિર : ૨૫૫
 જુમ્મા મસ્જિદ (અમઠાવાદ) : ૮
 જુમ્મા મસ્જિદ (પાવાગઢ) : ૨૦
 જુમ્મા મસ્જિદ (ભરૂચ) : ૨૮
 જૂના-જૂનું ખાડમેર : ૧૮૧
 જૂનાગઢ : ૧૧૪, ૧૧૬, ટિં ૧૧૭,
 ૧૧૮ થી ૧૨૦, ૧૩૧, ૧૩૩
 જૂના તોપખાના મસ્જિદ : ૧૮૮, ૧૮૯
 જૂના ખેડા : ૨૩૦
 જોખલ પહાડી-શત્રુજયની ટેકરી-શત્રુ-
 જ્યાવતાર : ૨૨૪
 જોખલ પર્વત : ૨૨૧
 જોતલ વાવ : ૨૧૦, ૨૧૧
 જોતલસર (ટિં) ૧૨૦
 જોરાજનો ચોતરો : ૩૦૨
 જોસલમેર : ૪૯, ૫૩, ૧૫૩, ૧૬૩ થી
 ૧૬૫, ૧૭૦, ૧૭૧, ૧૮૪, ૨૩૦
 જૈતારણુ : ૧૯૪
 જૈનનગર : ૯૯
 જૈનપુરી-અમઠાવાદ : ૧૦
 જૈનખાલાશ્રમ (પાલીતાણા) : ૯૯
 જૈનવિદ્યાશાલા : ૯
 જોધપુર : ૧૫૬, ૧૬૧ થી ૧૬૩, ૧૮૦,
 ૧૮૩, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૯૧,
 ૧૯૩, ૧૯૪, ૨૭૭, ૩૦૩, ટિં
 ૩૦૪
 જાંબલીપ : ૧૦૧, ૧૫૧
 જાંબૂસર : ૨૪, ૨૫, ૬૧

- જ્યેષ્ઠવામીની મૂર્તિ : ૧૧૦
 જંગલ : ૧૫૩
 જ્ઞાનશાળા (અમદાવાદ) : ૯
- ઝગડિયા : ૨૯
 ઝાલોડી-ઝાઝડી-ઝાડવડી-ઝાવવર્ધ
 ૧૫૮, ૨૩૯
 ઝીંઝવાડા-ઝીંગપુર-ઝંઝપુર : ૪૯, ૭૩, ૭૪
- ટાકાવી-ટાકાદી-ટાકવવી : ૫૮, ટિં ૬૮, ટિં ૬૯
 ટુવટ-ટૂહડ : ૭૩
 ટેકીગામ : ટિં ૩૯
 ટોકરા : ૨૯૮
 ટંકરા : ૨૫
 ટીંયા : ૧૪૭, ૧૫૨
 ડભોઈ : ૨૦, ટિં ૨૧, ૨૫
 ડઆણી : ૧૫૮, ૨૯૨, ૩૦૮
 ડક : ૨૯૮
 ડાબી : ૭૧
 ડાચરા (પાલનપુર) : ૩૪
 ડો. પંડ્યા-અભ્યાસગૃહ (પાટણ) : ૬૨
 ડીસા : ૩૮, ૪૨, ૨૯૭, ૩૦૨
 ડેલાનો ઉપાશ્રય (અમદાવાદ) : ૯
- ડીડલા : ૨૬૮ થી ૨૭૦
 ડુંગરપુર : ૨૯૪
 ડુંગરશીલાનભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૩
 ડુંગરશીનું મંદિર : ૧૭૧
- ઢાલ : ૧૩૯
 ઢિલ્લી : 'દિલ્લી' જીઓ
 ઢંકગિરિ-ઢાંક : ૪, ૧૦૦, ૧૩૧, ૧૩૨
- તપામ્ચીય ભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 તળાબ-તાલબ-તલ-તાલખજ : ૬, ૧૦૦, ૧૦૯, ૧૧૦, ૧૩૧
- તાપી નદી : ૨૯
 તામ્રલિપ્તિ : ૯૪
 તારંગા-તારઉર-તારાવરનગર-તારણુગિરિ
 -તારણુગઢ-તારણુ-તારાપુર : ૬, ૧૪૬ થી ૧૪૯, ૧૯૪, ૨૦૦, ૨૮૬
- તારંગાની ટૂંક : ૨૧
 તારંગાનો ઉદ્ધાર : ૮૪
 તિલતિલપદ્મ : 'ઢાંક' જીઓ
 તુર્કસ્તાન : ૧૩૯
- તુરંગી : ૨૬૦
 તુલખેટ-ખેડખલ્લા : ૮૬
 તેજપુર : ૧૧૭, ૧૧૯
 તેરા : ૧૪૧, ૧૪૩
 તેજપુર : ૨૭૫
 તેડાનો દરવાજો-ચંદ્રાવતીનો દરવાજો : ૨૮૨
- ત્રવણી : ૧૫૩
 ત્રિભુવનવિહાર (પાટણ) : ૫૭
 ત્રેલોકચદીપક-ત્રિભુવનવિહાર-નલિનીચુલ્મ-વિમાન-ધરણુવિહાર : ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૮
- ત્રંબાવતી-ખડાચત : ૮૦
 ત્રંબાવતી-ખંભાત : ૧૪
 ત્રંબાવતી-બીલડિયા : ૩૮
- થરાદ-થિરપુર-થિરાદી-થરાપદ્-થિરાપદ્ર : ૪૦ થી ૪૨, ૫૦
 થાવચ્ચા મુનિની મૂર્તિ : ૧૦૨
 થિરોડ : ૯૨
 થીરુશાહ જ્ઞાનભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 થાંભણા : ૧૪
- દતાણી-દંતાણી : ૧૫૯, ૨૮૨, ૨૮૩, ૩૦૮
 દમણુ : ૧૦૩
 દર્ભાવતિકા-દર્ભાવતી : 'ડભોઈ' જીઓ
 દ્યાવડા ટિં ૬૮, ટિં ૬૯
 દસાણ : ૭૪
 દાદાઇ : ૨૨૬
 દાખેલાલ નદી : ૮૩
 દાવડ : ૮૩
- દિવર-દિયાણા : 'દીયાણા' જીઓ
 દિલ્હી : ૮ થી ૧૦, ૧૬૦, ૨૦૨ ૨૧૮
 દીપા યુડલા : ૪૨
 દીયાણા : ૧૫૪, ૧૫૯, ૨૩૦, ૨૪૩, ૨૫૫, ૨૫૬
- દીવ : ૯૯, ૧૨૦, ૧૩૬, ૧૩૭
 દુંદુભિ : ૨૩૯, ૨૪૦
 દૂંધેલા તળાવ : ૧૯૩
 દેનમાલ : ૭૩
 દેલદર : ૨૫૧, ૨૭૩
 દેલવાડા : 'આણુ' જીઓ
 દેલવાડા : ૧૩૬, ૧૩૭, ૨૬૪, ૩૦૪
 દેલવાડુ : ૭૩
 દેવકુલપાકટ : 'દેલવાડા' જીઓ
 દેવગઢ : ૧૭૧
 દેવપત્તન : 'પ્રભાસપાટણુ' જીઓ
- દેવપત્તન-દ્રાવડપુર : 'દાવડ' જીઓ
 દેવરાજ સાશ્વત જિનપ્રાસાદ શ્રીવર્ધમાન જ્યેન આગમમંદિર : ૯૯
 દેવીત્રિગિરિ : ૨૯૯
 દેવેન્દ્રનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 દેહલાણા : 'દેરણા' જીઓ
 દેરણા : ૨૬૪
 દોલાખાડી : ૧૦૨
 દંડનીચંનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩
 દાંતીવાડા-દાંતાપાટક : ૩૫
 દ્રાવિડની મૂર્તિ : ૧૦૨
 દારકા-દારવતી : ૪, ૯૮, ૧૧૪, ૧૧૬, ૧૨૯, ૧૩૦, ૧૩૧
- ધઉલી 'ધવલી' જીઓ
 ધનવસડી ટૂંક : ૧૦૧
 ધનારી : ૨૫૨, ૨૫૩, ૨૬૬, ૨૭૪
 ધમ્મચક્ક-ધર્મચક્ક-તક્ષશિલા : ટિં ૧, ૧૧૬
 ધરણુવિહાર પ્રાસાદ : ૨૧૪, ૨૧૬, ૨૩૩
 ધરમશી હેમચંદ્રની ટૂંક : ૧૨૮
 ધર્મશ્રિનાં પગલાં : ૨૫૩
 ધવલક 'ધોળકા' જીઓ : ધવલી : ૨૮૩, ૨૯૨, ૩૦૮
 ધાનેરા : ૨૪૪
 ધાર(રા)-ધારાસેનક : ૪૧, ૭૮, ટિં ૧૨૩, ૨૨૮, ૩૦૪
- ધોણિજ : ૬૮
 ધોરાજી : ૧૩૩
 ધોલાગઢ (કારટા) : ૨૨૮
 ધોલેરા : ૯૯, ૧૧૨
 ધોળકા : ૬, ૯૪, ૯૫, ૧૩૯, ૧૨૨
 ધોળા : ૧૧૪
 ધૂળિયાગામ : ૨૩૮
 ધંધુકા : ૯૬
 ધાંધારનો ઘાટ : ૯૯
- નગર : ટિં ૧૨૩
 નગાસર : ૧૬૦
 નડિયાદ : ૧૩
 નદુ (ડૂ-દુ)લા : 'નાડોલ' જીઓ
 નડૂલડાગિકા-નાડલાઈ' જીઓ
 નરવર : ૧૯૭
 નરસી કેશવજીની ધર્મશાળા (પાલીતાણા) : ૯૯

નરસી કૈશવજીની ટૂંક : ૧૦૨
 નરસી નાથાની ધર્મશાળા (પાલીતાણા)
 : ૯૯
 નરાણા-નરાણુઉ-નરાણુક : ૨૧૮, ૨૨૮,
 ૩૦૪
 નરાયન : ૨૦૩
 નરેલી : ૫૩
 નરોધ : ૮૨
 નરુણપુર : 'નાડોલ' જીઓ
 નર્મદા નદી : ૨૫, ટિં ૧૨૬
 નલિનીચુલ્મવિમાન : 'ધરણુવિહાર' જીઓ
 નવતોરણિયું મંદિર : ૧૬૬, ૧૮૨
 નવાનગર : 'અમનગર' જીઓ
 નાળિયા : ૧૪૧, થી ૧૪૩
 નાકોડા-નાકોર : ૧૮૩ થી ૧૮૬, ટિં
 ૧૮૭
 નાગ અંદર : ૯૭
 નાગઉ(પુર) : 'નાગોર' જીઓ
 નાગાદરી નદી : ૧૬૩
 નાગિલના પુત્રોની વસતિ : ૯૪
 નાગોર : ૪૫, ૧૫૩, ૧૫૫, ૧૬૬,
 ૧૯૮ થી ૨૦૦, ૨૧૮
 નાઇ (હૂ)જાઈ : ટિં ૧૮૭, ૨૨૧ થી
 ૨૨૩ ૨૯૯
 નાડોડ : ટિં ૧૫૫, ૧૫૮, ટિં ૧૬૨,
 ૨૧૩, ૨૨૧, ૨૨૫, ૨૨૬, ૨૩૮
 નાથુ : ૧૫૪, ૧૫૯, ૧૮૦, ૨૩૦ થી
 ૨૩૨, ૨૪૩, ૨૫૫, ૨૬૪, ૨૬૬
 નાથુવટ : ૩૦
 નાનકલાગર : 'કાળાગરા' જીઓ
 નાનરોથુ : ૮૭
 નારદ ઋષિની મૂર્તિ : ૧૦૨
 નારદીપુરી : 'નાડલાઈ' જીઓ
 નારાયણની મૂર્તિ : ૧૦૫
 નારાયણવસહી : ૧૯૯
 નાવિઆણી : ૭૩
 નાહાવસહી : ૨૨૯
 નાહાણુ અિહીંગ (પાલીતાણા) : ૯૯
 નિષધનગરી : 'નરોડા' જીઓ
 નીતોડા : ૨૫૩, ૨૫૬
 નેમા વાવ : ૨૧૧
 નેમા શ્રેણીની મૂર્તિ : ૨૭૪
 નંદકુલવતી : 'નાડલાઈ' જીઓ
 નંદપુર : 'નાડોલ' જીઓ
 નંદિઆમ : 'નાંદિયા' જીઓ
 નંદિપુર : 'નાંદિયા' જીઓ

નંદિયક ચૈત્ય : ૨૪૩
 નંદિવર્ધન : 'આણુ' જીઓ
 નંદિવર્ધનપુર : 'નાંદિયા' જીઓ
 નંદિવર્ધન-(આદીશ્વરમંદિર-શત્રુજ્ઞ) :
 ૧૦૪
 નંદીશ્વરદ્વીપ-અવતાર-ચૈત્ય-પટ્ટ-મંદિર-
 રચના : ૧૧, ૨૧, ૩૨, ૧૦૦,
 ૧૦૭, ૧૨૨, ૧૫૧, ૧૬૬, ૧૬૭,
 ૧૯૬, ૨૦૦, ૨૧૫, ૨૧૬, ૨૪૪,
 ૨૮૬
 નંદીશ્વરની ટૂંક : ૧૦૭
 નાંદિયા(ય) : ૧૫૪, ૨૧૪, ૨૩૦, ૨૪૨
 થી ૨૪૪, ૨૫૫, ૨૭૫
 નાંદોલ-નાંદીય : ૪૦, ૧૬૦
 નાંદણુ કુંડ : ૧૦૨
 પખાજી : ૨૪
 પટના : ૧૩૦
 પત્તન : 'પાટણુ' જીઓ
 પદ્માવતી : 'ભોયણી' જીઓ
 પલ્લિકા-પલ્લી : 'પાલી' જીઓ
 પાકીસ્તાન : ૧૬૩
 પાટડી : ૭૪
 પાટણુ : ૧૮, ૧૯, ૪૪, ૪૫, ૫૨, ૫૩,
 ૫૬ થી ૬૩, ૬૮ થી ૭૨, ૭૪,
 ૭૯, ૯૪, ૧૦૧, ૧૦૪, ૧૧૧,
 ૧૧૮, ૧૨૩, ૧૨૬, ૧૪૫, ૧૪૮,
 ૧૬૪, ૧૬૬, ટિં ૧૭૨, ૧૭૮,
 ૨૦૦, ૨૦૧, ૨૧૫, ૨૭૮, ૩૦૪
 પાટણુ જ્ઞાનભંડાર : ટિં ૧૪, ટિં ૧૨૩
 પાતાલકિંમ્બ શ્રીનેમિનાથ : ૧૩૦
 પાદલિખતપુર : 'પાલીતાણા' જીઓ
 પાનસર : ૪૬, ૬૪, ૬૫
 પાનેલી : ૧૩૧
 પાગેરા : ૨૯૭
 પારસકુલ : ૧૩૧
 પાર્શ્વનાથ મહાતીર્થ-સેરિસા : ૭૯
 પાલી નગર : ૫૪, ૧૭૫, ૧૮૦, ૧૮૬
 પાલીતાણા : ૯૮, ૧૦૯, ૧૧૧, ૧૪૨,
 ૩૦૪
 પાલદી : ૧૬૧, ૨૩૮, ૨૬૫ ૨૬૬
 પાલનપુર : ૩૨, ૩૪ થી ૩૬, ૩૮,
 ૧૫૦, ૧૯૦, ૨૦૦
 પાવહા : ૨૩૬
 પાવાગઢ : ૬, ૧૯, ૨૦
 પાવાપુરી : ૫૦, ૧૦૧, ૧૦૯

પાદ્મલણુવિહાર : ૨૦૦
 પિત્તલહર મંદિર : ૨૯૨
 પીપલપુર, પીપલગ્રામ : 'ભોરોલ' જીઓ.
 પીપાડસીટી : ૧૯૪
 પીરમખેટ : ૧૧૧, ૧૧૨
 પીપલગ્રામ : 'ભોરોલ' જીઓ
 પીલવાઈ રોડ : ૮૦
 પુનાગિરિ : ૧૭૬
 પુષ્કર તીર્થ : ૨૦૪
 પુષ્પમાલ : 'બિલમાલ' જીઓ
 પૂના : ૬૭
 પૂર્વ મંડલી : ૫૭
 પેશુવા : ૨૭૩, ૨૭૪
 પોશીના (નાના) : ૯૦
 પોશીના (ભોટા) : ૮૯
 પોકરણુ : ૧૬૪
 પંચાસર : ૫, ૪૭, ૫૨, ૫૩, ૫૬, ૬૦.
 પંચાસર તીર્થ : ૫૨, ૫૭, ૬૦
 પાંડવોની મૂર્તિ : ૧૦૨
 પિંડરવાટક-પીંડવાડા : ૧૫૫, ૨૧૮,
 ૨૩૨, ૨૩૩, ૨૬૭
 પીંડવાડાનો દરવાજો : ૨૭૨, ૨૭૩
 પીંડવાડામાં પાટલાવો અરટ : ૨૭૩
 પીંડવાડા-સંજ્ઞનરોડ : ૨૭૧
 પુંડરીકગિરિ : 'શત્રુજ્ઞ' જીઓ
 પ્રભાસપાટણુ : ૪, ૧૧૪ થી ૧૧૬,
 ૧૩૪, ૧૩૫
 પ્રાગ્યાટ-મેવાટ : ૧૫૩
 પ્રેમચંદ્રણ યોગીનાં પગલાં : ૧૨૦
 પ્રેમવસહી : ૧૦૭
 પ્રેમાલાઈની ધર્મશાળા : ૧૧૯
 પ્રહ્લાદન-પદ્મલવિયા પાર્શ્વનાથનું મંદિર :
 ૩૩
 પ્રહ્લાદનપુર : 'પાલનપુર' જીઓ
 રૂતેપુરસિક્કી : ૨૪
 રૂલવર્ધિ-રૂલોધિ : ૧૫૬, ૧૫૭, ૧૬૬,
 ૧૯૭, ૨૦૩
 રૂલના : ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૧૧, ૨૧૨,
 ૨૧૪
 રૂલેરા : ૨૭૫
 રૂનરુસા ચૈત્ય : ૨૫૫
 અચ્છસાર : ૧૬૦
 અનાસ : ૨૪૪, ૨૫૨, ૨૫૫, ૨૫૬,
 ૨૭૧, ૨૭૩ થી ૨૭૫

અનાસ નદી : ૩૫, ૫૦, ૨૩૫, ૨૫૨
 અરોડા : ૧૩
 અલોદ : ૨૯૯
 આડમેર જૂનું-જૂના : ૧૬૩, ૧૮૦ થી
 ૧૮૩
 આડમેર-નવું : ૧૮૦, ૧૮૧
 આપડાઉ-આડમેર : ૧૮૦
 આલાવસહી : ૧૦૮
 આલી : ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૧૧, ટિં ૨૧૨
 આલોતરા : ૧૮૩, ૧૮૬
 આહલપુર : ૧૦૪
 આહલમેર(૨) : 'આડમેર' જુઓ
 આહલપુરની ચરણપાદુકા : ૧૧૦
 આહલપુરની મૂર્તિ : ૧૬૯
 બિકાનેર : ૧૫૩, ૧૬૦
 સુહારુ : ૧૬૧
 જહતખરતરમંચીય ભંડાર (જેસલમેર) :
 ૧૬૪
 જહલભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪
 બીજોવા : ૨૨૬
 બીઠા : ૧૪
 બેડા-નયાબેડા : ૨૩૦
 બેચિલોનવા : ૧૧૬
 બહિચર, બહુચરાછ, બેચરાછ : ૫,
 ૭૨, ૭૩
 બોદાનો નેસ : ૧૦૯
 બંહાણુવાડ : 'બંહાણુવાડ' જુઓ
 બારિયા : ૧૪૪, ૧૪૫
 બંડી : ૨૧૮
 બાલણુવાડા(ટક) : ૧૫૯, ૨૫૧, ૨૬૮
 થી ૨૭૩
 બ્રહ્મકુંડ : ૧૦૩
 બ્રહ્મપુર : 'બેડાબ્રહ્મા' જુઓ
 બ્રહ્મમંડળ : ટિં ૧૨૩
 બ્રહ્માણુ : 'વરમાણુ' જુઓ
 બચાઉ : ૧૪૪
 બટાણુ : ૩૦૬
 ભટેવર : ૧૫૫
 ભટેવા : ૫૪
 ભદ્રાવતી-ભદ્રેશ્વર : ૯૭, ૧૩૮ થી ૧૪૦,
 ૧૪૬
 ભરતની મૂર્તિ : ૧૦૨, ૧૬૯
 ભરતરાજ રાજર્ષિની ચરણપાદુકા : ૧૧૦
 ભરૂચ : ૪, ૨૫ થી ૨૮
 ભરૂચ જ્ઞાનભંડાર : ટિં ૧૨૩

ભાટુઆર : ૫૩, ૫૪
 ભાડી વીરકા પાગ : ૧૦૮
 ભાડવાનો કુંગર : ૧૦૯
 ભાતા તળેટી (પાલીતાણુ) : ૯૯
 ભાભાપાર્શ્વનાથનું મંદિર (અમદાવાદ) : ૭
 ભામરા : ૨૯૯
 ભારગમ : ૨૬૦
 ભારત[વર્ષ] : ૧ થી ૩, ૧૧, ૩૦,
 ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૬૩, ૧૬૪, ૨૦૩
 ભારતની યાત્રા : ૧૧૫
 ભાવનગર : ૪૮, ૧૦૯, ૧૧૧, ૧૩૮
 બિત્રમાલ-(શ્રીમાલ) : ૩, ૫, ૩૯, ૪૭,
 ૫૫ થી ૫૭, ૧૧૫, ૧૨૦, ૧૨૮,
 ૧૫૩ થી ૧૫૫, ૧૫૭, ૧૫૯,
 ૧૭૩ થી ૧૮૧, ૧૮૩, ૧૯૨,
 ૨૨૭, ૨૬૧, ૩૦૪
 બીડિયા : ૧૩૪
 ભીમકુંડ : ૧૦૩
 ભીમપણી : 'ભીલડિયા' જુઓ
 ભીમપણીનું વીરમંદિર : ટિં ૩૭
 ભીમપ્રિય વીશોપક (નાણું) : ૧૮૨, ૧૮૩
 ભીમાણુ : ૨૬૦, ૨૬૧
 ભીલડિયા-ભીલડી : ૩૬ થી ૩૮, ટિં
 ૧૯૦
 ભીલડિયાપાર્શ્વનાથ મંદિર (અંબર) :
 ટિં ૩૬
 ભીમેશ્વરનો ઉત્સવ : ૧૫
 ભુજ : ૧૪૪
 ભૂતગમ : ૨૫
 ભૂખણુદાસનો કુંડ : ૧૦૨
 ભુચક્રુજી ભુચુપુર : 'ભરૂચ' જુઓ
 ભેઈ : ટિં ૧૨૩
 ભોયણી : ૪૬, ૭૬, ૭૭
 ભોરોલ : ૪૨ થી ૪૪
 ભંડારિયા : ૧૦૯
 ભાંડવપુર-ભાંડવા : ૧૯૨
 મકવાણુ : ૭૩
 મગધ : ૩, ૧૫૩
 મગસી : ટિં ૧૨૩
 મડાર-મડાડ-મડાહાડ-મડાહલ : ૩૯,
 ૨૯૨, ૨૯૭, ૩૦૧ થી ૩૦૩
 માણુંદેરોડ : ૭૧
 મથુરા : ૧૨૯: ૧૫૩
 મથુરાનાં જૈનશિલ્પો : ૮૧, ૧૩૧
 મથુરાનો (દિવનિર્મિત) જૈનસ્તૂપ : ટિં
 ૧, ૧૧૭, ૧૩૨

મદનપુર : 'વડનગર' જુઓ
 મધુમતી : 'મહુવા' જુઓ
 મધુમતી : 'મહુડી' જુઓ
 મધ્યકપુર : ૧૫૬
 મયાલી મુનિની મૂર્તિ : ૧૦૨
 મલ્લદેવની મૂર્તિ : ૧૨૮
 મલ્હની ટૂંક : ૧૨૮
 મલ્હણી : ૨૨૩
 મલ્હાના : ૧૮૭
 મરુભૂમિ, મરુદેશ, મરુધર : 'મારવાડ' જુઓ
 મહાદેવ પહાડી : ૨૧૨
 મહા(હી) નદી : ૩, ૨૧
 મહુડી : ૪, ૮૦
 મહુડીની મૂર્તિ પરનો શિલાલેખ : ટિં ૪
 મહુધા : ૧૩
 મહુવા : ૪, ૧૦૦, ૧૦૪, ૧૧૦ થી
 ૧૧૨
 મહેવા : 'નાકોડા' જુઓ
 મહે(મિ)સાણુ : ૪૫, ૪૦, ૬૭, ૧૪૭
 મહેન્દ્રસુરિનો નોશ : ૨૫૩
 માહલોગોડ : ૨૬૬, ૨૬૭
 માકા : ૪૭, ૫૧, ૫૫
 માડ-જેસલમેર : ૧૫૩
 માતર : ૧૩
 માતૃગથા : ૬૬
 માધવલાલ દુગ્ધ બાથુની ધર્મશાળા
 (પાલીતાણુ) : ૯૯
 માઝિમિક-માધ્યમિકા : ૨૦૪
 માધ્યમિકા-હર્ષપુર : ૨૦૪
 માધ્યમિકા : ૧૫૩
 માનપુર : ૨૭૭
 માંરવાડ : ૫૪, ૮૭, ૧૧૫, ૧૩૯, ૧૫૩,
 ૧૫૪, ૧૭૬, ૧૭૩, ૧૭૬, ૧૯૧,
 ૨૦૬, ૨૧૩, ૨૨૦, ૨૨૩, ૨૩૫,
 ૨૪૪, ૨૫૭, ૨૮૧, ૨૯૯, ૩૦૨
 મારોલ : ૩૦૬
 માલજી : ૨૬૬
 માલવ વાવ : ૧૪૫
 માલસર તળાવ : ૧૪૫
 માલવા : ટિં ૨૫, ૪૫, ૫૮, ૭૮,
 ૧૨૧, ૧૩૯, ૧૫૩, ૨૯૪, ૩૦૪,
 ૩૦૫
 માલાવર : ટિં ૬૯
 માલાશાહતું મંદિર : ૧૮૫
 માણિયા : ૧૪૬
 મીરપુર : ૨૭૬

સુશાંદ્યાદ : ૧૦૧
 મૂળાળા મહાવીર તીર્થ : ૨૨૦
 મૂલવસતિ : ૨૭
 મૂળરાજવસહિકા (પાટણ) : ૫૭
 મેધમુનિનો સ્તૂપ : ૯૯
 મેઘનાદ મંડપ : ૧૭૦, ૨૧૮, ૨૮૬
 મેઘ : ૨૭૪, ૨૯૫
 મેઘતપુર : 'મેઘતા' જુઓ
 મેઘતા : ૧૫૬, ૧૯૬, ૧૯૭
 મેઘતા-ફલોધિ : ૧૯૬
 મેઘતા શેડ : ૧૯૬
 મેઘતા સીટી : ૧૯૭
 મેત્રાણા : ૪૫
 મેઘપાટ : 'મેવાડ' જુઓ
 મેઘિનીપુર : 'મેઘતા' જુઓ
 મેરુતમાન દેશ : ૧૬૦
 મેલકવસહી : ૧૨૩
 મેલપુરપદન-ઓશિયા : ૧૭૪
 મેવાડ : ૯૧, ૧૩૯, ૧૫૩, ૧૬૧,
 ૧૮૦, ૧૯૧; ૨૦૧, ૨૦૨, ૨૨૧,
 ૨૨૨, ૨૬૩, ૨૯૪
 મેવાનગર : 'નાકેડા' જુઓ
 મોખરની ટેકરી : ૧૦૮
 મોઢેરા(રુ) : ૪, ટિં ૫૦, ટિં ૬૮,
 ૭૦, ૭૧, ૭૩, ૯૨
 મોઢેરાનું સ્વર્ગમંદિર : ૨૧૯
 મોણાવાડ : ૯૨
 મોરીમેઘ : ૨૩૦
 મોતીશાહની ટૂંક : ૧૦૨, ૧૦૮
 મોતીસુખિયાની ધર્મશાળા (પાલીતાણા)
 : ૯૯
 મંકા : 'માકા' જુઓ
 મંગલપુર : ૧૫૬
 મંડપ : 'માંડવગઢ' જુઓ
 મંડિકવિહાર : ૩૭
 મંડલી : ટિં ૫૦
 મંડોર : ૧૫૬, ૧૫૮, ૧૬૦, ૧૬૨,
 ૧૬૩, ૧૯૪, ૨૧૮, ૨૬૦, ટિં
 ૩૦૪
 મંડોર : 'મંડોર' જુઓ
 મંદસોર : ટિં ૧૨૩
 મંદાકિની કુંડ : ૨૮૮
 માંડણુ ગામ : ૨૦૨
 માંડવગઢ : ૧૯, ૨૧, ૪૧, ૪૪, ૭૩,
 ૯૨, ૯૫, ટિં ૧૨૩, ૧૬૦, ૧૮૮,
 ૨૭૯, ૨૯૪, ૩૦૦

માંડવ્યપુર : 'મંડોર' જુઓ
 માંડુ : 'માંડવગઢ' જુઓ
 માંડવપુર : 'માંડવપુર' જુઓ
 માંડવાડા : ૨૫૬, ૨૫૭
 માંડવી : ૧૨૫, ૧૨૭, ૧૪૦, ૧૪૧
 મુંજપુર : ૫૧, ૫૨,
 મુંડારા : ૨૧૪
 મુંગઢ : ૧૩૮, ૨૯૯
 મુંડસ્થાન-મુંગઢના : ૧૫૪, ૧૫૯, ૨૭૯
 થી ૨૮૧, ૨૯૨
 મૂન્જિન નગર : ૫૨
 યક્ષપુર : ૨૧૪
 યક્ષવસતિ : ૧૮૭, ૧૯૨
 યશોનાગની વસતિ : ૯૪
 યશોવિજય જૈન ગુરુકુલ (પાલીતાણા) : ૯૯
 યશોવિજય સંસ્કૃત પાઠશાળા (મહેસાણા)
 : ૬૮
 યશોવિજય ઉપાં ની મૂર્તિ : ૯૯
 યોગિનીપુર-દિલ્હી : ૨૦૧
 રથાવર્તનગ : ટિં ૧, ૧૧૬
 રણથંભોર : ૨૦૨
 રણમઘની ચોકી (ઈર) ૮૫, ૮૬
 રણસિંહ દેવસી કચ્છીની ધર્મશાળા
 (પાલીતાણા) : ૯૯
 રતનટૂંક : ૧૪૨
 રતનતિલકપ્રાસાદ (કાવી) : ૨૧ થી ૨૩
 રતનપુર : ૧૮૦
 રતનપ્રભસુરિની મૂર્તિ : ૨૪૮
 રતનમાલ : 'બિલમાલ' જુઓ
 રતનાવલી : 'રંતેજ' જુઓ
 રહાવત્તણ્ય : 'રથાવર્તનગ' જુઓ
 રાક્ષસ દ્વીપ : ૨૦૧
 રાજગૃહી : ૫૦
 રાજવ્યંદ્રવિહાર : ૮૪
 રાજનગર : ૧૬૧
 રાજનગર જ્ઞાનભંડાર : ટિં ૧૨૩
 રાજપીપળા : ૨૯
 રાજપુર (અમદાવાદ) : ૯૨
 રાજપૂતાના : ટિં ૨૫, ૧૫૪, ૧૬૩,
 ૧૯૧
 રાજવિહાર પ્રાસાદ : ૨૮૫
 રાજસ્થાન : ૧૫૩, ૧૬૧, ૨૦૧
 રાણકપુર : ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૭ થી
 ૨૧૯, ૨૩૩

રાણા વાવ (પાણીતાણા) : ૯૯
 રાણી : ૨૦૪, ૨૧૪, ૨૨૦, ૨૨૨,
 ૨૨૫, ૨૨૬
 રાણીપુરા : ૨૯
 રાણીવાડા : ૩૦૩
 રાણી વાવ : ૫૯
 રાતા મહાવીર-હથુંડી : ૨૦૬
 રાધનપુર : ૩૮, ૪૭, ૫૨
 રામખોળ : ૧૦૨
 રામસેન-રામસેન્યપુર : ૩૬, ૩૮ થી ૪૧,
 ૪૫, ૧૫૬
 રાયપાલ વિહાર : ૮૫
 રાયવિહાર (પાટણ) : ૫૭
 રાયણતીર્થ (અલવર) : ૨૦૧, ૨૦૨
 રિપુકસરીવિહાર : ૧૧૯
 રુદ્રમહાલવ (સિદ્ધપુર) : ૬૬, ૬૭
 રૂણ : ૧૫૬
 રૂપર : ૫૪ થી ૫૬
 રૂપેણ નદી : ૫૨
 રેવાકાંડા : ૧૩૯
 રેવાનગર : ૧૧૬, ૧૩૦
 રેવતાચલ-રૈવત(ક) : 'ગિરનાર' જુઓ
 રૈવતકનગર : 'જુનાગઢ' જુઓ
 રૈવતાચલાવતાર : 'ગિરનારાવતાર' જુઓ
 રોહિડા : ૨૫૮ થી ૨૬૧
 રોહિડારોડ : 'સરૂપગંજ' જુઓ
 રોહીશાળાની પાગ : ૧૦૮
 રાંક મંદિર : ૩૮
 રાંતછળ-રાંતેજ : ૪૬, ૭૬
 લક્ષ્મણવિહાર-ચિંતામણિપાર્શ્વ જિનમંદિર
 (જેસલમેર) : ૧૬૬
 લક્ષ્મીતિલક પ્રાસાદ : ૧૧૮
 લઘુ કાસ્મીર (ગિર) : ૪૧
 લચ્છીયાઇ મંદિર : ૧૮૫
 લલિતાસાગર : ૯૯
 લાખપારામ : ૫૬
 લાજ : ૨૭૪, ૨૭૫
 લાટ : ૩, ૧૮, ૨૫, ૨૬, ટિં ૯૪,
 ટિં ૧૨૬
 લાટાપલ્લી-લાડોડ : ૨૦૦
 લાડઉલ-લાડોડ : ૬૦
 લાડુસર : ૧૫૧
 લારલાઈ : ૨૧૨
 લાલયાગ (જામનગર) : ૯૮
 લાહોર : ૨૩

સુણવસાહી-સુણિગવસાહી, સુણિગવસાતિ
૧૫૮, ૧૮૮, ૧૯૦, ૨૮૮, ૨૯૧
સુણી નદી : ૧૮૬
સુણી-હૈદરાબાદ રેલ્વે : ૧૬૩
લોટાણા, લોટાણુક-લોટીપુરપત્તન : ૨૪૪
લોટણ પાર્શ્વનાથનું મંદિર (ડબોઠ) ૨૧
લોટરી : ૨૫૨
લોદ્રવા : ૧૬૪, ૧૭૧, ૧૭૨
લોલાડા : ૬૦ ૧૨૩
લોહિત્ય : ૧૦૦, ૬૦ ૧૩૧
લંકા : ૧૩૯ ૨૦૧
લોચ : ૪૬
લોખોદરા : ૨૯
લોકાગચ્છીય ભંડાર (જેસલમેર) : ૧૬૪

વટપદ્ર : 'વડોદરા' જીઓ
વડગામ : ૭૪, ૩૦૧
વડનગર : ૪, ૨૨, ૨૩, ૬૩, ૬૪, ૧૧૪
વડવા (ભાવનગરનું પ્રાચીન સ્થળ) : ૧૧૨
વડોદરા ૧૭ થી ૧૯, ૬૦ ૨૧, ૮૦
વડોદરા-વિશ્વવિદ્યાલય-પુરાતત્ત્વવિભાગ :
૧૮
વડાલ : ૬૦ ૧૨૦
વડાલબી : ૬૦ ૬૯
વડાલી : ૮૭, ૮૮
વડાલબી : ૬૦ ૬૯
વડુવાલી : ૭૩
વઢવાણુ : ૯૬
વઢિયાર : ૪૭, ૬૦ ૫૦, ૬૦ ૧૨૩
વણારસી : ૨૦૨
વધિલાટ : 'વેલાર' જીઓ
વનરાજવિહાર (પાટણુ) : ૫૭
વિમલપુર-વલભીપુર : ૧૧૪
વરકનકપુર, વરકનકનગર-વરકાણા : ૨૦૨,
૨૨૬, ૨૨૭
વરખડી (થરાદ) : ૪૨
વરડોલા : ૧૬
વરમાણુ : ૯૨, ૨૯૨, ૨૯૯, ૩૦૭
વરુણુશર્મા (વડસમા) : ૫૭
વર્ધમાનપુર : 'વઢવાણુ' જીઓ
વર્ધપથક : શુદ્ધિકાર-વઢિયાર' જીઓ
વલભીપુર : ૫, ૫૬, ૧૧૪, ૧૧૫, ૧૩૪,
૨૨૨
વલ્લ : ૧૫૩
વશિષ્ઠાશ્રમ : ૨૮૮
વસઈ : ૧૩૦, ૧૩૮

વસંતગઢ-વસંતપુર : ૧૫૫, ૨૩૩ થી
૨૩૬
વસ્તુપાલ વિહાર : ૧૨૫
વળા : 'વલભીપુર' જીઓ
વાગડ : ૧૭, ૬૦, ૧૪૫, ૧૯૦
વાગીણુ : ૧૫૯, ૨૩૮
વાગ્બદ્ધમેરુ : 'આડમેર' જીઓ
વાઘલી ગામ : ૧૧૪
વાઘસીણુ : 'વાગીણુ' જીઓ
વાળનવાળા : ૨૮૨
વાટાપલ્લી : 'વઢાલી' જીઓ
વાટેડા : ૨૫૯
વાડીપુર ગામ : ૬૧
વાડીપુર (પાર્શ્વનાથ) મંદિર : ૧૦, ૬૦,
૬૧
વાત્રક નદી : ૧૩
વામળ : ૬૫
વામનસ્થલી : 'વંથલી' જીઓ
વાલોરિયા ગામ : ૨૫૮
વાવ : ૪૦, ૪૨,
વાસા : ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૭૩
વાસીયુ : ૯૫, ૨૦૫, ૨૬૭, ૨૬૯
વિક્રમપુર : ૧૫૬, ૧૯૯
વિજયકમલસુરિની મૂર્તિ : ૩૧
વિજયકોટ : ૩૦૪
વિજયચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ ભં. નો
દેવપ્રાસાદ : ૧૫
વિજયદેવ નાગમૂર્તિ : ૨૧૨
વિજયદેવસુરિની પાદુકા : ૧૧૩
વિજયદેવસુરિની છત્રી : ૧૩૬
વિજયપુર-વિન્નપુર : ૯૧
વિજયમહેન્દ્રસુરિની મૂર્તિ : ૨૭૪
વિજયરાજસુરિ (આણુંદસુર ગચ્છ) : ૩૭
વિજયરાજેન્દ્રસુરિની મૂર્તિ : ૨૩૮
વિજયરાજેન્દ્રસુરિનું સમાધિમંદિર : ૨૦૫
વિજયસેનસુરિની છત્રી : ૧૩૬
વિજયાનંદસુરિની મૂર્તિ : ૩૧
વિ(વી)જમ્પુર : ૩૭, ૬૦, ૭૧, ૮૦,
૯૦ થી ૯૩, ૨૦૦
વિમલવસાહી(તિ) : ૨૮, ૧૦૩, ૧૩૦,
૧૬૩, ૨૮૮ થી ૨૯૧
વિમલાદ્રિ-શત્રુંજય : ૧૨૮
વિરાટનગર : 'ધોળાકા' જીઓ
વિરાટનગરી : ૧૪૫
વિરલી-વિરોલી : ૨૭૦
વિસલનગર, વિસલપુર : 'વાસીયુ' જીઓ

વિહાર : ૧૫૩
વિન્નપુર (રાજસ્થાન) : ૨૦૬
વીરપલ્લી : 'વીરવાડા' જીઓ
વીરપાર્શ્વ પાદશાળા (પાલીતાણા) : ૯૯
વીરમગામ : ૭૫
વીરમપુર : 'નાકોડા' જીઓ
વીરવાડા : ૨૬૭ થી ૨૬૯, ૨૭૩, ૨૭૫
વીરવાડાનો દરવાજો : ૨૭૨
વીરવિજયજીની મૂર્તિ : ૧૬
વીરોલી : ૨૭૦
વીસલરાયવિહાર : ૩૩
વીસાડા : ૨૨૫, ૨૨૬
શુદ્ધિચંદ્ર મહારાજની મૂર્તિ : ૧૧૦
વેળવપુર : ૬૦ ૨૮
વેરાવળ : ૧૩૪
વેલાર : ૨૬૪, ૨૬૫
વેલારનો વાસ : ૨૬૫
વૈદનાથ મહાદેવ : ૨૦
વૈભાર : ૧૮૮
વૈરાટનગર : ૧૫૩
વંથલી : ૫૬, ૫૮, ૧૨૩, ૧૩૨, ૧૩૩
વંશવાલ : ૨૯૪
વાંતપરાગઢ : 'વસંતગઢ' જીઓ

શક્કરપરા-જિનાલય : ૧૫
શકુનિકાવિહાર : ૪, ૨૬ થી ૨૮
શત્રુંજય-શેત્રુંજ : ૩, ૬, ૭, ૧૫, ૧૯,
૨૨, ૨૬, ૪૧, ૫૩, ૫૯, ૬૪,
૭૨, ૯૮, ૧૦૧, ૧૦૩, ૧૦૫,
૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૧, ૧૨૧, ૧૨૫,
૧૩૦, ૧૩૭, ૧૭૨, ૧૮૮, ૨૦૦,
૨૧૫, ૨૧૬, ૨૧૮, ૨૪૫
શત્રુંજય તીર્થનો ઉદ્ધાર : ૧૧૪
શત્રુંજયની ટૂંક : ૨૧, ૯૭, ૧૩૧,
૧૪૨, ૧૪૪, ૧૬૫
શત્રુંજયની પંચતીર્થો : ૧૦૯, ૧૧૧
શત્રુંજયની યાત્રા-સંઘ : ૯૭, ૧૧૧, ૧૬૦
શત્રુંજયની રચના-અવતાર : ૩૨, ૮૫,
૧૧૨, ૧૨૫, ૧૨૬, ૨૧૧, ૨૧૩,
૨૨૬, ૨૫૦, ૨૬૪
શત્રુંજયનો આરસપદ : ૧૬૬, ૧૬૮,
૨૧૬, ૨૪૮
શત્રુંજયા-શેત્રુંજ નદી : ૯૮, ૧૦૮, ૧૦૯
શમીપાટી : 'સેવાડી' જીઓ
શાકંભરી-સાંભર : ૧૯૬, ૨૨૫
શાહપુર (સુરત) : ૩૧

- શિવગંગ : ૨૩૭
શિવપુરી-જૂનું સિરોહી : ૨૪૬
શિખિ-ચિતોડ : ૧૫૩
શિહોર : ૬
શુકરાજની મૂર્તિ : ૧૦૨
શુષ્કરાષ્ટ્ર : ૧૨૯
શક્તપાણિ યક્ષની સ્થાપના : ૯૬
શેખ જોધની મસ્જિદ (પાટણ) : ૬૩
શેખ ફરીદની દરગાહ (પાટણ) : ૬૩
શેખુપીર : ૯૨
શેલકાચાર્યની મૂર્તિ : ૧૦૨
શંખલપુર-શંખલપુર : 'સલખલપુર' જુઓ
શંખેશ્વર-શંખપુર : ૪૫, ૪૭, ૪૯, ૫૨, ૭૪
શંખેશ્વર મહાતીર્થ : ટિં ૪૬, ટિં ૪૭, ટિં ૪૯
શંખલા પદા-સાંકલિયા પદા : ૧૨૦
શ્રવવાણા ગામ : ૧૨૨
શ્રીમાલ : 'ભિન્નમાલ' જુઓ
શ્રીગ્રથલ : 'સિદ્ધપુર' જુઓ
શ્વેતપાટી : 'સેવાડી' જુઓ
સખસાર ગામ : ૧૦૯
સગાળપોળ : ૧૦૨
સગાળવસહિષ્કા : ૧૪
સજ્યનરોડ : ૨૩૨, ૨૩૫, ૨૩૯, ૨૪૧, ૨૪૨, ૨૪૪ થી ૨૪૬, ૨૬૭, ૨૭૦, ૨૭૫, ૨૭૬
સતીવાવ (પાલીતાણા) : ૯૯
સત્યપુર : 'સાચોર' જુઓ
સત્યપુરીયા(રા)વતાર : ૧૦૦, ટિં ૧૨૬, ૩૦૫
સપાદલક્ષ : ૧૫૩, ૧૬૦, ૧૯૬
સમલિકાવિહાર : 'શકુનિકાવિહાર' જુઓ
સમળીવિહાર પદ : ૨૮૭
સમેતશિખર-શૈલ : ૩૦, ૧૦૯, ૧૮૮
સમેતશિખરનો પદ : ૭૫
સમેતશિખરનો ભાવ-દ્રશ્ય-રચના અવતાર : ૧૦૧, ૧૦૬, ૧૧૨, ૧૨૩, ૧૨૫, ૧૫૧, ૨૧૬, ૨૨૬
સમેલા (તળાવ) : ૬૩
સરસપુર : ૯, ૧૨
સરલીનું જંગલ : ૨૧૧
સરસ્વતી નદી : ૫૬, ૬૬
સરૂપગંગ : ૨૫૩, ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૯૫
સરોત્રા-સીડોત્તરિ : ૩૪, ૩૫
સર્વજિતપ્રાસાદ : ૨૧ થી ૨૩
સર્વતોભદ્ર મંદિર : ૧૯, ૨૦
સર્વવેવસૂરિ-મૂર્તિ : ૩૩
સલખલપુર : ૧૫, ૭૨, ૭૩
સલમકોટ : ૧૫૦
સવાલક્ષ : 'સપાદલક્ષ' જુઓ
સહસાવન : ટિં ૧૨૦
સહસ્રકૂટની રચના : ૨૧૬
સહસ્રલિંગ-તળાવ : ૫૯
સાહુજ : ૧૩
સાધરાવ : ૧૫૯
સાધરાવ અરટ : ૨૩૨
સાકરવસાહી : ૧૦૭
સાચોર-સાચઉર : ૪૨, ૯૨, ૧૫૫, ટિં ૧૬૨, ૨૦૦, ૨૯૪, ૩૦૧, ૩૦૩ થી ૩૦૫
સાહી : ૩૦૧
સાણવાડા-જૂનું : ૨૫૧
સાણવાડા-નવું : ૨૫૧, ૨૭૫
સાંતસેણ : ૩૦૧, ૩૦૩
સાદડી : ૮, ૨૦૭, ૨૧૪
સામરમતી નદી : ૭
સામલિયા : ટિં ૧૨૩
સારંગપુર : ૨૧૮
સાયર જિનવસાહી : ૨૨૨
સાલ્યાકુંડ : ૧૦૨
સાલેર : ૨૧૮
સાહિલવાડા : 'સેલવાડા' જુઓ
સિદ્ધપાલની વસતિ : ૫૮
સિદ્ધપુર : ૬૬, ટિં ૬૮
સિદ્ધપુરનો ચતુર્મુખપ્રાસાદ 'રાજવિહાર' : ૨૧૪
સિદ્ધવઠ (જૂની તળેટી) : ૧૦૯
સિદ્ધવિહાર : ૬૬
સિદ્ધશિલા : ૧૦૯
સિરણવા પર્વત : ૨૪૬
સિરિમાલ-શ્રીમાલ : 'ભિન્નમાલ' જુઓ
સિરોહી : ૩૧, ૧૫૯, ૨૪૫ થી ૨૪૭, ૨૪૯, ૨૫૦, ૨૬૭, ૨૭૧, ૨૭૩, ૨૭૫, ૨૭૬, ૨૯૭ થી ૨૯૯, ૩૦૩
સીકરા : ૧૪૬
સીતાપુર : ૭૩
સીટેરક : 'સીવેરા' જુઓ
સીવાણા : ૨૩૨
સીવેરા : ૨૬૬
સુકડી નદી : ૧૮૭
સુદર્શન તળાવ : ૧૧૮
સુથરી : ૧૪૧, ૧૪૨
સુધર્મસ્વામીની મૂર્તિ : ૧૧૦
સુમતિનાથ વસતિકા : ટિં ૬૮, ટિં ૬૯
સુભાગા : ૧૩૯
સુરક : 'સોરક' જુઓ
સુરત : ૨૯, ૩૦, ૩૨, ૬૪, ૯૩, ૯૯, ૧૦૨, ૧૦૭
સુવર્ણગિરિ : 'જલેર' જુઓ
સુધગામ : ૪૨
સુલુક : ૭૧
સૂરજકુંડ : ૧૦૩
સુરા સાલાનો પાળિયો : ૩૮
સુર્પુર : 'સુરત' જુઓ
સેદી નદી : ૧૪
સેરિસા : ૬૫, ૭૭ થી ૭૯, ૮૨
સેલવાડા : ૨૯૨, ૨૯૮, ૨૯૯
સેલા ગામ : ૨૦૬
સેવાડી : ૧૫૮, ૨૧૦, ૨૧૧, ૨૧૬
સેસલી : ૨૧૧
સેવદપુરા (સુરત) : ૩૨
સોનપુર : 'સેરિસા' જુઓ
સોનાણા : ૨૧૬
સોપારક : ૭૮
સોમેશ્વર પાટણ-પ્રભાસપાટણ : ૧૩૪
સોમેશ્વર : ૩૦૪
સોરક : ૪, ૨૬, ૧૨૦, ૧૨૩, ૧૩૨, ૧૩૯, ૩૦૪
સૌરાષ્ટ્ર : ૩, ૪, ૫૮, ૯૮, ૧૧૨, ૧૧૪, ૧૧૬, ૧૧૮, ૧૨૦, ૧૨૩, ટિં ૧૨૬, ૧૨૯, ૧૩૧
સંખપુર : 'સલખલપુર' જુઓ
સંખવાલી ગામ : ૨૩૦
સંગ્રામ સોનીની ટૂંક : ૧૨૩
સંઘપુર : ૯૦
સંડેર : ૭૧, ૯૦
સંડેરવ : 'સાંડેરાવ' જુઓ
સંડેલાવ તળાવ : ૧૯૦
સંગ્રામ મહારાજની ટૂંક : ૧૨૭
સાંકળી ગામ : ૧૨૦
સાંડેરાવ : ૧૫૮, ૧૮૦, ૨૦૭, ૨૧૨, ૨૧૩
સાંતપુર : ૨૭૭
સાંવલેરી-ચાસુડેરી : ૨૬૬
સિંધ : ૨૪, ૬૪, ૭૩

सिंहलद्वीप : २८	हलुआदा : २६६ थी २६८	डीभवसही : १०७
सुंदरमेहर नगर : ११७	हथुंडी-हाथिउंडी : १५६, १५८, २०८ थी २०६	हीरविजयसुरिनी मूर्ति : १६९, २४८
सुंधानी पहाडी : २१०	हमीरगढ-हमीरपत्तन-हमीरपुर : २७६	हीराणाछिनो कुंड : १०२
स्तंभनकावतार : १००, टि० १२६	हस्थ भांडा मस्जिद : १६१	हीरा बागोण (उमोछि) : २०
स्तंभन पार्थनाथ : १४, ६०	हर्षपुर-हांसोटिया : २०४	हेमचंद्रसुरिनी मूर्ति : ११०, १२२, १५१
स्तंभपुर : 'अंभालत' जुग्यो	हस्तगिरि : १०८	हंडाडिआ : 'हलुआदा' जुग्यो
वडेरक : 'सांडेराव' जुग्यो	हास्तिकुंडी : 'हथुंडी' जुग्यो	हंसविजयथली मूर्ति : ३१
हाथकप्प : 'हाथव' जुग्यो	हाथमा : १८३	हंसविजयथ म. नो शान्त्रांजोर : १८
हनुमान द्वार : १०२	हाथव : ४	हांसलपुर ; ७३
हडिसिंहनुं देरुं : ९, १२	हारीज : टि० ४६, ५०, ५१, टि० ५५	हांसलेथर तणाव : ८३
	हलवार : ६८	हांसोटिया : २०४
	हिरण्यपुर : 'जेडपल्ला' जुग्यो	हिर-हिरुतान : ३०, २०३, २१७
		हीगलाज मातानो हडो : १०२

वर्ग 3 : जैन आचार्यादि मुनिवरेणी अकारादि अनुक्रमणिका

अर्धमुक्ता : १०२	कक्रसुरि (डारंउगन्धीय) : ३३	गिरराज मुनि : १८३
अजितदेवसुरि : २६६	कक्रसुरि टि० १७३, १८३	गुणुयंन (दिगां०) : टि० १५६, १६६
अजितप्रभसुरि : ६१	कक्रसुरि : २८०	गुणुभद्रसुरि : ७२
अजितसिंहसुरि : ६०	कनकशेपर उपा० : १८४, थी १८६	गुणुविजय : ७२
अनंतहंस : ८५	कण्ड मुनि : १५६, १६८	गुणाकरसुरि : ४३
अजयदेवसुरि (नवांगीवृत्तिकार) : १४, २७, ६०, ६४	कण्ठ (गणु०) : १०६	गुनसिरि-गुणुश्री : १२२
अजयदेवसुरि (मलधारी) : १५६, १६७	कमलक्रीर्ति (दिगां०) : ४५	गोपथ यति : १६६
अजयदेवसुरि : २५२	कमलप्रभसुरि : ८८	अक्षरसुरि : ३०२
अभरयंद्र कवि : टि० ८४	कमलराजगणुि (वा०) : १६७	अतुरविजयथ : ४६
अभरयंद्रसुरि (विष्णुप्राणु) : ६५	करमयंदल यतिवर्य : ६६	अद्यानंदल : १२०
अभरप्रभसुरि : ३३	कत्याणुविजयथ : ५६, ६४, टि० १८६	अिल्लणु मुनि : १०८
अभरसुरि : २६१	कत्याणुसागरसुरि : ६७, २०२	अंनतिलक (उपा०) : ६२
आणुं विमलसुरि : ८३, १३८	कालकायार्थ (योथा) : ११४	अंनप्रभसुरि (पौरुण्यं०) : २७८
आनंदसुरि : ३३	कालकसुरि : १३१, १३२	अंनसुरि : १४, २६, ६४
आनंदसुरि लक्षरक : २११, २६१	कीर्तिरत्नसुरि : १६७, १८५	जगन्मयंद्रसुरि : १५, ६१, २१८
आर्थ कालक : २५	कुमारगणुि कवि : ६२	जनिजगसुरि : ६०, ६२, १५५, ३०२, ३०४
आर्थरक्षितसुरि (अंय०) : २८२	कुमुदयंन (दिगां०) : ५८	जयकत्याणुसुरि : २६४
अश्वरसुरि : २१२, २२२	कुशललाल : टि० १४	जयकेसरसुरि : २०५
उतमलाल गणुि : १६७	कुशलवर्धनगणुि : ६७	जययंद्र (वा०) : ८४
उदयप्रभसुरि : १३८, १७७	कृष्ण मुनि : 'कण्ड मुनि' जुग्यो	जययंद्रसुरि : २१४
उदयसागरसुरि : २०५	केशवदेवसुरि : 'वासुदेवाचार्य' जुग्यो	जयप्रभसुरि : ४३, १८१
उद्दीप्तनसुरि (हाक्षिण्यचिह्न) : ५, टि० ३६, ६०, ६१, ६४, १५५, १७७, १८८, १६३	केशी (गणु०) : २८१	जयरत्नसुरि : ७४
उवाली मुनि : १०२	कसरविजय : २२६	जयविजय गणुि : २२८
कक्राचार्य-सुरि : १७४, २८१	क्षमाकत्याणु : १८१	जयसागर गणुि : १६२
	क्षमासुरि : १८६	जयसिंहसुरि : १५, टि० १६, २७, १५५, १५६, १६८, १६६, २२८
	अपुटाचार्य : २५, २६, १४६	
	गणुनंदन गणुि : १८३	

जयानंदसूरि : १२६, २२६, २७१, २७२
 जयंतविजयल : टि० ५५, ४६, टि०
 ४७, टि० ७५, ८८, १४८, १८१,
 टि० २६०, २६३, २६५
 जसकुशल : २३५, २३६
 जसिया-शोभासूरि : २२३
 जितसागरल : १५२
 जिनकीर्तिसूरि : ११७
 जिनकुशलसूरि : ५६, ६०
 जिनस्यद्रसूरि (अ० ग०) : ६४
 जिनस्यद्रसूरि (अ० र०) : ३७, ६०, ७२,
 १२२, १४६, १८२, १६०, १६७,
 २०४
 जिनस्यद्रसूरि (अ० र०) : ६०
 जिनस्यद्रसूरि (अ० र०) : ६१, १६३, १६७,
 १६६, १८५, १६५, २०१, २०२,
 २५०
 जिनस्यद्रसूरि (अ० र०) : १८५
 जिनतिलकसूरि : १७, ७८, ६२, २०७
 जिनदत्तसूरि : ६०, ६४, १८६, २०३
 जिनदास गण्डि : १७७
 जिनदेवसूरि : १६३
 जिनपतिसूरि : ३७, ६०, ८४, २०३
 जिनपद्मसूरि : ६०, १८१, १८६
 जिनप्रभोधसूरि : ३६, ६०, ६२, १२२,
 १८२
 जिनप्रभसूरि : १७, २६, ७०, ७८,
 ६४, ६८, १००, १०१, १२१,
 १३०, १३४, १६६, २८८, २६३,
 २६५, ३०३, ३०५
 जिनभद्र गण्डि क्षमाश्रमणु : ५, ११५
 जिनभद्रसूरि : ६१, १११, ११८, १६७,
 १६६, १६४
 जिनमहेंद्रसूरि : १७१
 जिनमालिकचसूरि : ६१
 जिनराजसूरि (राजसमुद्र वा०) ६१,
 ११८, १६६, १७१, १७२, १६३
 जिनलब्धिसूरि : ६१
 जिनवर्द्धनसूरि : १६६
 जिनवल्लभसूरि : ६०, १६६
 जिनसमुद्रसूरि : ६१, १६६
 जिनसिंह (ध) सूरि : ६१, १६३, १७२,
 २०२
 जिनसुभसूरि : १७०
 जिनहर्षगण्डि : १२५, १२८
 जिनहर्षसूरि : १५४, १६३

जिनहंससूरि : ६१
 जिननेद्रसूरि : १११, १२२, १८०
 जिनेश्वरसूरि : ३६, ३७, ६०, ६१, ६३
 जिनेश्वरसूरि ५७, ६०, टि० १८८
 जिनेश्वराचार्य : ६६
 जिनोदयसूरि : ६६, १११
 जेवंत इपल यति : ११६
 ज्ञानकुशल : २३५
 ज्ञानस्यद्रसूरि : २६०
 ज्ञानविभवसूरि : २१५, २१७, २२६,
 २२८, २४७, २७७, ३०७
 कुंगरशी यति : १६४
 हंक महात्मा : १३१
 तत्त्वकुशल मुनि : १३८
 तत्त्वार्थ : १५५
 तिलकप्रभसूरि : २४०
 त्रिलोकसागरल यति : २०६
 द्वारतन मुनि : १६५
 ह्यावर्धन गण्डि : १६८
 दर्शविजयल-त्रिपुटी : टि० ११४
 दीपविजयल कवि : २२
 हेमति गण्डिणी : ६२
 देवसुभेताचार्य : १५५, १५६
 देवस्यद्रसूरि : ४४, ५२, ५७, ६०
 देवस्यद्रसूरि : ४६, ६२, ६६
 देवस्यद्रसूरि टि० ५७
 देवतिलकसूरि : २३०
 देवदत्तगुरु : १७४
 देवप्रभसूरि : ११३
 देवकद्रसूरि : २८, ६१
 देवार्धिगण्डि क्षमाश्रमणु : ५, ११४, ११५
 देवविजय : ११३
 देवशेखरसूरि : १८४, १८५
 देवसुंदर-धेश्वरसूरि : २२२
 देवसुंदरसूरि : २१८
 देवसूरि-देवाचार्य वादी : ७, २०, ५८,
 ८८, ६४, १५६, १७५, १८६, १६६,
 १६६, २२५, २८५, २८६, ३०१
 देवानंदसूरि : १५५
 देवेन्द्रगण्डि-तेमियद्रसूरि : ६४
 देवेन्द्रसूरि : १५, ७८, १४६, १५०,
 २१८

द्राविड : १००
 धण्डेव : १७५
 धण्डेव पं. २३६
 धनदेव महात्तर : १७
 धनराज उपा० : १८६
 धनेश्वरसूरि : ६३, १००, २७८
 धर्मकीर्ति मुनि : १६८
 धर्मदोषसूरि : ६१, ११४, १४६, १५०,
 १५६, १६६, २८८
 धर्मदेव (उपा०) : ६४
 धर्मनिधान मुनि : १६८
 धर्मराजसूरि महात्तरक : १७३
 धर्मसागर उपा० : १५४, १६६,
 २२८, २२६, २८५
 धुरधरविजयल : ११२, ११३, १२६
 नगर्षि गण्डि : १६१
 नन्नसूरि : २३६, २३७, २८०
 नमि : १००
 नयकुशल : २३५, २३६
 नयप्रभोद : १७३
 नागार्जुन : ६८, ११६, १३१
 नागार्जुनसूरि : २७१
 नेमियद्रसूरि : ६४
 नेमियद्र लांडारी : ६०
 न्यायविजयल (त्रिपुटी) : १७, ८०
 पद्मशेखर उपा० : १८५
 पद्मस्यद्र गण्डि : २२५
 पद्मप्रभ यज्ञित : २०३
 पादलिपिसूरि : २६, ६८, १००, १०१,
 ११६, १३१, २७१
 पार्श्वस्यद्रसूरि : १६६
 पार्श्वदेव मुनि : २६६
 पार्श्वलगण्डि : २७
 पुष्यतिलकसूरि : ४३
 पुष्यविजयल : १६४
 पूर्यकुणशसूरि : ४०
 पूर्यस्यद्र उपा० : २०६
 पूर्यस्यद्रसूरि : १७८
 पूर्यदेवाचार्य : १८६
 पूर्यभद्रसूरि : ४०
 पुंडरीक तपस्वी : १००
 प्रतापरतनल यति : २११
 प्रतिष्ठासोम : १४६

પ્રદ્યુમ્નસૂરિ : ૯૬, ૧૩૬

પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ : ૨૮

પ્રેમસાગર ગણિ : ૨૩૫

અખંબકવિસૂરિ : ૩૯, ૭૦

બલિભદ્રસૂરિ : 'વાસુદેવાચાર્ય' જીઓ

આલચંદ્ર પં : ૨૩૯

આહુબલિ : ૧૦૦

આકાશિ : ૧૫૫

આદિસાગરસૂરિ : ૫૭, ટિ ૧૮૮

આદિસાગરસૂરિ : ટિ ૬૪, ૯૩

અઘ્નિ આચાર્ય : ૯૧

અક્રમીર્તિ : 'અખંબકવિસૂરિ' જીઓ

અદ્રઆહુસ્વામી : ૧૦૨, ૨૮૮

અદ્રેશ્વરાચાર્ય : ૧૮

આવરતનસૂરિ : ૫૩, ૭૪

આવહર્ષ : ૧૨૪, ૧૮૬

બીમ પં ૧૧૩

ભુવનચંદ્રસૂરિ : ૧૪૯, ૧૫૦

ભુવનસુંદરસૂરિ : ૧૯, ૯૧

ભૂષણ ભદ્રારક દિગંબર : ૮૪

મણિવિજયગણિ : ૨૨૯

મલ્લયગિરિ : ૯૧

મલ્લવાદિસૂરિ : ૫, ૨૫, ૨૬, ૧૧૪

મહિમા પં : ૧૬૩, ૨૦૫, ૨૧૫,

૨૪૭, ૨૮૦

મહિમાસમુદ્ર : ટિ ૧૬૭, ૧૮૪

મહેન્દ્રસૂરિ (નાગેન્દ્ર) : ૨૯૧

મહેન્દ્રસૂરિ : (અંચલ) ૧૫૪, ૧૮૭,

૨૭૧, ૨૭૨, ૨૮૧

મહેન્દ્રસૂરિ : ૧૩૮, ૨૩૨, ૨૪૧, ૨૫૨

મહેન્દ્રસૂરિ (શ્રીપૂજ્ય) : ૨૬૬, ૨૭૪

માનવદેવસૂરિ : ૯૨, ૧૨૬, ૧૫૫, ૨૨૫,

૨૨૬

મુનિચંદ્રસૂરિ : ૨૦, ૮૮, ૧૫૬, ૨૨૫,

મુનિપ્રભ ઉપા : ૩૪

મુનિસુંદરસૂરિ : ૧૯, ૩૯, ૬૪, ૭૩,

૮૫, ટિ ૧૫૬, ૨૨૯, ૨૮૦

મેઘધૌષ : ૧૦૦

મેઘજી ભદ્રારક યતિ : ૩૦૨

મેઘવિજય ઉપા : ૨૦૨, ૨૪૯

મેરુતુંગસૂરિ : ટિ ૧૪, ૧૩૪, ૧૮૭

મેરુમુનિ પં : ૧૮૬

મેહ કવિ : ૨૧૪ થી ૨૧૬, ૨૨૮,

૨૩૯, ૨૪૦, ૨૪૬, ૨૪૭, ૨૬૯,

૨૭૮, ૨૭૯, ૩૦૧, ૩૦૬

મેહન મુનિ : ૧૩૮

મેહનલાલજી મહારાજ : ૨૫૧

યક્ષદેવ સૈદ્ધાંતિક : ૭૦

યક્ષ મહત્તર : ૧૫૫, ૧૫૬

યતીન્દ્રસૂરિજી : ૪૪, ટિ ૧૮૬

યશશ્વંદ્રસૂરિ : ૮૮

યશોદેવસૂરિ ભદ્રા : ૧૮૪, ૧૮૫

યશોભદ્રસૂરિ : ૧૭૫, ટિ ૧૮૭, ૨૦૬,

૨૧૧, ૨૧૨, ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૫

યશોવિજય ઉપા : ૨૦

રાજકલશ મુનિ : ૨૦૨

રાજશેખરસૂરિ : ૧૩૯

રાજસમુદ્ર વાચક : ૧૯૩

રતનગુણ મુનિ : ૨૭૪

રતન મુનિ પં : ૬૦

રતનકુશલ : ૨૦૨

રતનપ્રભ ઉપા : ૨૦૯

રતનપ્રભસૂરિ (ચંદ્ર) ૨૮૭

રતનપ્રભસૂરિ : (ઉપકેશ) ૧૫૪, ૧૭૩,

૧૭૭, ૨૨૮

રતનપ્રભાચાર્ય : ૧૭૪

રતનમંદિર ગણિ : ૨૮૦

રતનશેખરસૂરિ : ટિ ૧૯૭, ૨૭૭

રતનસાગરજી : ૩૦

રતનસિંહસૂરિ : ૫૬, ૧૧૭, ૧૧૯

રામચંદ્રસૂરિ : ટિ ૫૭, ૫૮

રામચંદ્રાચાર્ય : ૧૮૯

રવિપ્રભસૂરિ : ૧૫૫, ૨૨૫, ૨૨૬

રૂપચંદ્રજી યતિ : ૧૯૯

રૂપવિજય પં : ૧૧૩

રંગકલશ વાચક : ૨૦૧, ૨૦૨

રંગસાર મુનિ : ૧૨૪

લક્ષ્મણસૂરિ (નાગેન્દ્રજી) : ૨૭, ટિ ૦૬૪

લક્ષ્મીકુશલ : ૧૬૩

લક્ષ્મીચંદ્રજી યતિ : ૯૯

લક્ષ્મીતિલક ઉપા : ૩૭, ૯૨

લક્ષ્મીસાગર ઉપા : ૨૮૦

લક્ષ્મીસાગરસૂરિ : ૮૪, ૮૬, ૨૬૨,

૨૬૫, ૨૬૪

લલિતચંદ્રસૂરિ : ૬૭

લલિતપ્રભસૂરિ : ૫૪, ૫૫, ૫૯, ૬૧

લાવણ્યસમય : ૬૫, ૭૮, ૭૯, ૨૨૩

વજ્રભૂતિ : ૨૫

વજ્રસ્વામી : ૮૧, ૧૦૧, ૧૫૪

વટેશ્વરસૂરિ : ૫, ૩૯, ૪૧, ૬૪

વર્ધમાનસૂરિ (સવિજા) : ૨૮૭

વર્ધમાન સૂરિ : ૪૯, ૬૦, ૮૮

વારિખિલજી : ૧૦૦

વારિખિલજીની મૂર્તિ : ૧૦૨

વાસુદેવાચાર્ય : ૧૫૬, ૧૭૪, ૨૦૭ થી

૨૦૯, ૨૨૩,

વિજયકબાજી : ૪૩

વિજયક્ષમાસૂરિ : ૧૧૩

વિજયચંદ્રસૂરિ : ૧૫, ૧૭૯

વિજયજિનેન્દ્રસૂરિ : ૧૨૩, ૧૨૪

વિજયદાનસૂરિ : ૧૩૮

વિજયદેવસૂરિ : ૩૫, ૮૩, ૮૫, ૯૭, ૧૭૯,

૧૯૨, ૨૨૫, ૨૨૭, ૨૪૮, ૨૬૪

૨૮૬, ૨૮૭

વિજયદેવેન્દ્રસૂરિ : ૮૯, ૧૦૨

વિજયધર્મસૂરિ : ટિ ૬૪, ટિ ૬૭,

૯૬, ૧૧૮, ૧૫૧

વિજયનોમિસૂરિ : ૬૫, ૮૦, ૯૦, ૧૦૯,

૧૯૫

વિજયનોમિસૂરિની મૂર્તિ : ૧૧૧

વિજયપ્રભસૂરિ : ૪૮, ૨૨૮, ૨૫૩

વિજયરતનસૂરિ : ૧૧૩, ૨૨૪

વિજયરાજસૂરિ : ૩૦૨

વિજયરાજેન્દ્રસૂરિ : ૧૯૨, ૨૨૯

વિજયલાલિતસૂરિ : ૨૨૭

વિજયવલ્લભસૂરિ : ૨૨૭

વિજયસિદ્ધસૂરિ : ૧૩

વિજયસિંહસૂરિ (ચંદ્ર) : ૨૭૮

વિજયસિંહસૂરિ : ૨૬, ૩૫, ૧૪૪, ૧૫૧,

૧૮૭, ૨૨૯, ૨૬૯

વિજયસેનસૂરિ (નાગે) ૨૦૦, ૨૯૧

વિજયસેનસૂરિ : ૧૬, ૧૯, ૨૨, ૨૩,

૪૯, ૫૩, ૭૯, ૧૨૦, ટિ ૧૨૧

ટિ ૧૨૬, ૧૩૮, ૧૪૮, ૧૪૯,

૨૦૫, ૨૨૧, ૨૪૭, ૨૪૯, ૨૫૦

વિજયાનંદસૂરિ : ૧૩૯

વિજયેન્દ્રસૂરિ : ટિ ૧૧૮

વિજયોદયસૂરિ : ૬૫

વિદ્યાનંદસૂરિ : ૯૧

વિદ્યાસાગર મુનિ : ૧૩૮

વિનયપ્રભ ઉપાં : ૪૧, ૯૫, ૯૬,
 ૧૩૬, ૧૩૮
 વિનયપ્રભસૂરિ : ૭૩
 વિનયસિંહસૂરિ : ૬૨
 વિનયસુંદર ગણિ : ૧૯૬
 વિશાલસુંદરસૂરિ : ૧૯૯
 વીરગણિ : ૧૭, ૫૭, ૧૭૮, ૨૭૮
 વીરપ્રભસૂરિ : ૨૬૮, ૨૬૯
 વીરભદ્ર આચાર્ય : ૧૫૫, ૧૮૮
 વીરાચાર્ય : ૪૫
 વૃદ્ધદેવસૂરિ : ૧૫૪, ૨૨૮, ૨૨૯
 વૈસ્વામી : ૧૦૦

 શાલિભદ્રસૂરિ : ૧૭, ૩૩, ૩૯, ૭૬,
 ૨૨૨, ૨૨૫
 શિવચંદ્રગણિ : ૧૫૫, ૧૭૭
 શીલગુણસૂરિ : ૫, ૬૦, ૫૨, ૫૬, ૫૭, ૬૨
 શીલદેવસૂરિ : ૬૨
 શીલભદ્રગણિ : ૨૭
 શીલભદ્રસૂરિ : ૧૫૬, ૧૯૬
 શીલવિનયજી પં : ૯, ૧૬, ૨૭, ૩૯,
 ૪૦, ૧૩૭, ૧૭૯, ૨૦૨, ૨૦૭,
 ૨૧૪, ૨૨૩, ૨૨૮, ૨૪૬, ૨૭૯,
 ૨૯૪, ૨૯૬
 શીલાંકાચાર્ય : ૬૯
 શુભચંદ્રગણિ : ૧૭
 શાંતિકૃષ્ણ : ૨૦૨
 શાંતિચંદ્ર ઉપાં : ૮૪
 શાંતિભદ્રસૂરિ : ૩૯, ૪૦, ૨૦૮
 શાંતિસાગરસૂરિ : ૧૧, ૨૨૧
 શાંતિસૂરિ વાદિવેતાલ : ૪૩, ૨૨૧
 શાંતિસૂરિ : (નાગેં) ૨૯૧
 શાંતિસૂરિ (કુંજ) : ૧૨૨
 શાંતિસૂરિ : (સડેર) ૨૧૨, ૨૨૨
 શાંતિસૂરિ : (સડેર) બીજા ૨૨૨, ૨૪૨
 શ્રીશાંતિસૂરિ (નાજી) : ૨૬૫

શાંતિસૂર : ૫૬, ૨૩૧
 શાંતિસૂરિ : ૨૭૩
 શાન્ત્યાચાર્ય : ૯૧, ૨૦૮, ૨૬૭
 સચ્ચુ ગણધર : ૧૬૯
 સત્યવિનય પં : ૧૫૧
 સમયસુંદર ઉપાં : ૭, ૧૬૫, ૧૬૯,
 ૧૮૪, ૧૯૩, ૨૧૫
 સર્વાનંદસૂરિ : ૧૪૬
 સર્વદેવસૂરિ : ૩૪, ૩૯, ૧૫૬, ૨૭૮,
 ૨૮૧
 સાગરચંદ્રસૂરિ : ૧૬૬
 સાગરાનંદસૂરિ-આગમોદ્ધારક : ૯૯
 સાધારણુ-સિદ્ધસેનસૂરિ : ૯૬
 સાધુચંદ્ર મુનિ : ૨૬૩
 સિદ્ધસેન દિવાકર : ૨૬
 સિદ્ધસેનસૂરિ : ૯૬
 સિદ્ધસેનસૂરિ : ૧૮૦, ૨૫૫
 સિદ્ધસેનાચાર્ય : ૪, ૩૯, ૭૩,
 સિદ્ધિવિનયજી : ૩૦
 સિદ્ધિર્ષિ આચાર્ય ૧૭૭
 સુધાનંદસૂરિ : ૮૩
 સુમતિપ્રભસૂરિ : ૨૪૧
 સુમતિશોખર : ૧૮૪, ૧૮૫
 સુમતિસાધુસૂરિ : ૭૨, ૮૪
 સુમતિસૂરિ : ૫૩, ૨૨૨
 સુમતિસુંદરસૂરિ : ૨૯૪
 સિંચરાજ મુનિ : ૧૮૩
 સુહરિતસૂરિ : ૧૯૩
 સુરાચાર્ય : ૨૦૮
 સોમદેવ વાચક : ૨૧૭
 સોમધર્મ : ૨૭૯
 સોમપ્રસૂરિ-આચાર્ય : ૫૮, ૧૨૦, ૧૪૬
 સોમસુંદરસૂરિ : ૧૫, ૩૩, ૫૨, ૬૪, ૮૪,
 ૧૧૭, ૧૨૩, ૧૪૯, ૨૧૪,
 ૨૧૭, ૨૧૮, ૨૬૦, ૨૬૪, ૨૭૧,
 ૨૯૩, ૨૯૫

સોમસૂરિ : ૮૮
 સૌભાગ્યવિનય : ૨૦૨, ૨૭૨
 સંગમસિદ્ધ મુનિ : ૧૦૫
 સિંહ ઉપાં : ૧૮૪
 સિંહદત્તસૂરિ : ૫૧
 સિંહપ્રભસૂરિ : ૯૧
 સિંહવિભવગણિ : ૧૯૪

 સ્તૂતિસૂરિ : ૨૭૧
 સ્તૂતિભદ્રસ્વામી : ૧૮૩

 હરશોખર ઉપાં : ૧૮૫
 હરિગુપ્તાચાર્ય : ૧૫૫
 હરિભદ્રસૂરિ (નાગેં) : ૨૦૦, ૨૯૧
 હરિભદ્રસૂરિ ૫, ૧૭, ૧૭૭, ૧૮૮
 હરિભદ્રસૂરિ : ૧૮૦ ૫૭, ૩૦૬
 હરિભદ્રસૂરિ ભદ્રાં : ૨૪૪
 હર્ષવિનય : ૫૯
 હીરકદેવ : ૧૭૩
 હીરચંદ્રસૂરિ : ૭૪
 હીરવિનયસૂરિ : ૧૧, ૧૫, ૧૬, ૧૬,
 ૨૨ થી ૨૫, ૩૩, ૩૪, ૬૭,
 ૧૦૪, ૧૧૩, ૧૩૬, ૧૩૮, ૧૭૯,
 ૧૯૭, ૧૯૮, ૨૦૬, ૨૧૮, ૨૨૧,
 ૨૪૭, ૨૫૦
 હીરાણુંદ મુનિ : ૧૮૩
 હેમચંદ્રસૂરિ : (કલિકાલસર્વાંત) ૭, ૧૪,
 ૧૮, ૨૭, ૨૯, ૩૧, ૪૯, ૧૮૦
 ૫૭, ૫૮, ૭૦, ૮૮, ૯૬, ૧૦૩,
 ૧૧૩, ૧૧૯, ૧૨૪, ૧૩૪, ૧૪૬,
 ૧૭૪, ૧૮૯, ૧૯૯, ૨૩૯, ૨૪૨
 હેમચંદ્રસૂરિ (રતનાકરગચ્છીય) : ૯૨
 હેમધ્વજ : ૧૬૭, ૧૬૮, ૧૭૦
 હેમવિભવસૂરિ : ૫૩, ૮૫, ૧૮૫
 હેમસૂરિ : ૨૦૪
 હેમહંસગણિ : ૧૨૩, ૧૨૪
 હંસવિનયજી : ૧૮૦ ૧૭

વર્ગ ૫ : રાજ, રાણી, સુખા આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અકબર સમ્રાટ : ૩૩, ૩૪, ૬૦, ૧૩૬,
 ૧૬૦, ૧૯૧, ૧૯૭, ૨૦૨
 અજયદેવ : ૨૦૩
 અજયપાલ : ૪૧, ૫૮, ૩૦૫
 અજયપાલ (રઘુકુલના) : ૧૩૭, ૧૩૮
 અજયપાલ : ૧૪૭

અજયસિંહ : ૨૧૮
 અન્જિતસિંહ : ૫૬
 અન્જિતસિંહ રાણા : ૧૬૧, ૧૬૩
 અણુહિલ : ૨૧૦
 અનંતરામ સાંકેલા : ૨૨૮
 અનોપસિંહજી દેવડા : ૨૧૩

અમરસિંહ : ૧૫૯, ૨૩૨
 અમરસિંહ રાણા : ૧૬૧
 અરણ્યરાજ : ૨૫૬
 અરિસિંહ : ૨૧૮
 અર્જુનદેવ : ૯૧, ૨૪૧
 અર્જુનરાજ : ૧૪૭, ૧૯૯, ૨૦૩.

દિલ્હીનો સુલતાન : ૧૪૦
 દુર્લભરાજ : ૫૭, ૬૦, ટિં ૬૮, ટિં
 ૬૯, ૨૦૮, ૨૦૯
 દુર્જનશલ્ય : ૪૯, ૭૪
 દેવડ : ૧૮૧
 દેવરાજ ભાટી : ૧૭૧
 દેવ રાણુમ : ૪૩
 દેવીદાસ રાઉલ : ૧૬૫
 દેશલ : ૧૭૭
 ધરણીવહાર : ૨૫૬
 ધર્માદિત્ય : ૧૧૪
 ધવલ : ૧૫૬, ૧૫૮
 ધારાના રાજ : ૨૭૮
 ધારાવર્ષદેવ : ૩૨, ૧૫૮, ૨૩૯, ૨૪૦
 ૨૫૮, ૨૬૧
 ધવસરાજ : ૨૦૮
 ધ્રુવસેન : ૬૩, ૧૧૪
 ધંધુકે ૫૮, ૨૭૮, ૨૮૮, ૨૮૯
 ધંધુકેદેવ : ૨૬૫
 નયણુસીહ સોલંકી : ૨૩૮
 નરવાહન : ૨૧૮
 નવઘણુ (સુંવર) : ૨૬
 નળ : ૮૨
 નાગભદ્ર-નાગાવલોક : 'આમરાજ' જુઓ
 નાંડોલના ચૌહાણુ : ૨૩૯, ૨૪૦
 નારાયણુ : ૮૪
 નાહડરાય-નાગભટ : ૧૬૨
 નાહડરાય : ૧૮૭, ૩૦૪
 નેણુસદનેઝર : ૧૧૬, ૧૩૦
 નંદિવર્ધન : ૨૪૨
 નંદ નૃપતિઓ : ૨૬
 પત્રાસિંહ : ૨૧૮
 પરમાર દેવડા : ૧૫૯
 પરમાર રાજ્યઓ : ૨૫૬
 પાલ્લ(પરમાર) : ૧૭૯
 પીરદાનજી ઠાકોર : ૪૪
 પુષ્યમિત્ર : ૧૫૩
 પૂર્ણરાજ : ૨૮૧
 પૃથ્વીરાજ : ૧૬૦
 પૃથ્વીરાજ : ૨૦૩
 પૃથ્વીરાજ : ૨૨૨
 પૃથ્વીસિંહ : ૧૬૩
 પાંડવ : ૧૦૦
 પાંડવોનો ઉદ્ધાર : ૧૦૩

પુંજ : ૧૭૩
 પુંજરાજ : ૨૦૯
 પૂંજજી (ચૌહાણુ) : ૪૦, ૪૨
 પ્રતાપશ્રી ઠાકોર : ૨૮૩
 પ્રતાપસિંહ (રાણુ) : ૧૬૦, ૧૬૧
 પ્રતાપસિંહ : ૨૫૪
 પ્રતાપસી : ૧૫૯
 પ્રદ્યુમ્નકુમાર : ૧૦૦, ૨૨૧
 પ્રહલાદનદેવ : ૩૨, ૩૩, ૨૦૦
 ફિરંગી : ૧૩૭
 ફતેસિંહજી ખગીરદાર : ૩૫
 બધેલ (સોલંકી) : ૨૪૧
 બપ્પ-અપ્પાક : 'આપા રાવળ' જુઓ
 બલમિત્ર-ભાનુમિત્ર : ૨૬
 આપા રાવલ : ૧૫૫, ૨૧૮, ૨૨૨
 બાલપ્રસાદ : ૨૦૮
 બાલીકુવંરી : ૨૦૬
 બાલી ચૌધરાણી : ૨૦૬
 બાહડદેવ : ૯૦
 બીકાજી : ૧૬૦, ૨૨૮
 ભરત (ચક્રવર્તી-રાજર્ષિ) : ૩, ૧૦, ૧૦૦,
 ૧૦૨, ૧૦૩, ૧૦૫, ૧૦૬, ૧૦૯
 ભર્તૃભટ : ૧૫૫, ૨૧૮
 ભીમદેવ (પહેલો) : ૬, ૫૭, ૫૮, ટિં
 ૬૮, ટિં ૬૯, ૧૪૫, ૨૨૫,
 ૨૭૮, ૨૮૮
 ભીમદેવ (બીજો) : ૪૯, ૫૮, ૧૮૩,
 ૨૯૧, ૩૦૫
 ભીમસિંહ : ૧૩૯
 ભુવનસિંહ : ૨૧૮
 ભોજ (ગુહિલ) : ૨૧૮
 ભોજદેવ (પરમાર) : ૪૧, ૫૮, ૨૭૮,
 ૩૦૪
 ભોજદેવ (પ્રતિહાર) : ૧૫૫, ૧૯૮
 મમ્મટ : ૨૦૮, ૨૦૯
 મલિકે કાકુર : ૫૯
 મલિકાકાર્જુન : ૨૭
 મહણુસિંહ : ૧૬૩
 મહમ્મુદ શહાબુદ્દીન ગોરી : ૪૦, ૧૩૪,
 ૧૭૧
 મહમુદ ખેગડો : ૨૦, ૩૦૬
 મહાયક : ૨૧૮

મહારાજજી : ૧૬૧
 મહારાયસિંહ : ૨૨૮
 મહિપાલદેવ ઠાકોર : ૨૮૩
 મહેન્દ્ર : ૨૦૮, ૨૦૯
 માનસિંહ : ૧૬૧
 માલદેવ રાવ : ૧૬૩, ૧૯૭
 માલવાના રાજ (માલવનરેશ-માલવેશ) :
 ૨૬, ૧૪૦, ૨૧૮, ૨૭૮
 મૃગરાજ (સોલંકી) : ૨૭, ટિં ૫૦, ૫૭,
 ૬૬, ટિં ૬૮, ટિં ૬૯, ૧૧૯,
 ૧૪૫, ૨૦૯
 મેઘરાજ : ૧૬૩
 મેઘપાટ રાખધિરાજ (મેવાડના રાણુઓ) :
 ૧૪૦, ૨૦૬, ૨૧૮, ૨૨૭,
 મોઝલસિંહ : ૧૮૨, ૨૧૮, ૨૨૨
 મોજદીન : ૧૬૦
 મોહલદેવ : ૧૫૮, ૧૯૪
 મંડલિક : ટિં ૩૭, ૧૨૧
 મુંજ : ૫૨, ૨૭૮
 યદુરાજ-કૃષ્ણુ : ૧૧૬
 યશોધવલ : ૨૪૧
 યોગરાજ : ૨૧૮
 યૌવનાથ : ૧૩૮
 રઘુસેન : ૪૦
 રણુધવલ રાણુ : ૨૪૬
 રણુમલ્લ : ૮૬
 રણુમલ મહારાવ : ૨૪૬
 રણુસિંહ : ૨૧૮
 રત્નપાલદેવ : ૧૮૦
 રત્નાદિત્ય (ચાવડા) : ૯૦
 રાજદે રાજદેવડા : ૨૮૩
 રાજદેવ રાણુ : ૧૫૮, ૨૨૪
 રાજધર દેવડા ચુંડા : ૨૯૨
 રાજધર : ૧૭૧
 રાજસિંહ મહારાવ : ૨૪૯
 રાજસિંહ રાણુ : ૧૬૧
 રામ, રામચંદ્ર : ૧૦૨, ૧૦૩
 રાયપાલ : ૨૨૩, ૨૨૪
 રાયપાલદેવ : ૧૮૦
 રાયમલ્લ : ૨૨૨
 રાયસિંહ : ૧૬૦
 રાયસી (ધારાવર્ષ) : ૧૫૮
 રાયસી રાણુ : ૨૭૧
 રુચી રાણી : ૨૦૮
 રુદ્રદામા મહાક્ષત્રપ : ૧૧૮, ૧૩૦

अभमणु : ७२
 अभमसिंह : ३७
 अभमसिंह : ३२२
 अक्ष : २१८
 अक्षमणुसिंह राठिल : १६६
 आभणु राठिल : २२२
 आभणुराय : १६५
 आभणुसी : २२५
 आभा धुरारा गम : १४५
 आभा राणा : १६१
 वणनाभ : १३०
 वनराज (यावडा) : ५, २०, ४७, ५२, ५६, ५७, ६०, ६२, ६६
 वत्सराज (पंडितार) : १७४, १८८
 वयणवहेवसिंह : २५२
 वर्मलात : २३५
 वल्लभराय : १४
 वल्लभनीना लडाक : ११८
 वामन तथलीना खूडासमा : ११८
 विक्रमसिंह : २१८
 विक्रमाहित्य : २६, १००, १०६, १८७, ३०४
 विक्रमाहित्य राणा : १६१
 विग्रहेश : १६०
 विजयराज : ६१
 वितपतद्वेव : २४६
 विहय्यराज (राडोड) : १५६, १५८, २०७ थी २०६
 विमलवाहन : १००
 विसलद्वेव : ३०२
 विसलविजय : २८३
 वीजणराय : २६८

वीजणद्वेव : ६०
 वीरधवत : ६, २०, ६४, १३६
 वीरभद्वेव २६४
 वीसलद्वेव : टि० १२६, १४०, १५६, २८१
 वेणु वत्सराज : १४६
 वैरसिंह राठिल : टि० १६७, २१८
 वैरिसाल : २४६
 व्याध्रमुष्प : टि० २३५
 शक्तिशाह-अहमदशाह : १६०
 शाहजहां : ६
 शाहजुद्दीन गेरी : १६६, २६१
 शिलाहित्य : ५, ११४, ११५
 शिवलाणु महाराव : २४६
 शिवसिंहल महाराव : १५६, २७३
 शिवाणु : ३०
 शील : २१८
 शृंगारद्वेवी : १५८, २३६, २४०
 श्रेणिक : ३८
 सगर : १००, १६०, १७१
 सगरनो छिंदार : १०३
 समरसिंह : १८६, २१८
 समुद्रयुत : ११८
 सहस्रमलल महाराव : २५०
 साजा गम : १४५
 सातवाहन : १४, २६, १००
 सामंतसिंह : १८२, १६०, २१८, २३८
 सारंगद्वेव (वाधेला) : ५६, २८३
 साला : २५३

सिद्धराज : 'नयसिंह' ज्योतो
 सुरतसिंह : १६०
 सुरताणुसिंह : २४६, २७१
 सुहस्रसिंह डांडार : १५६, २८३
 सरसिंह सवाठराज : १६३
 सूर्ययशा : १००
 सोदी राणा : ४२
 सोमकरणु राठिल : १८१
 सोमदास : २६४
 सोमद्वेव : १५८, २६१, ३०८
 सोमसिंह : २६२
 सोमेश्वर : १६०
 संप्रतिराज त्रियहरी : २६, ३६, ५०, ७६, ८४, ८५, १००, ११६, १२०, १२२, १२८, १३०, १७३, १६३, २७१, २७६
 सांडाणराव : २१२
 सिधनो हमीर : १४०
 सिंह : २१८
 सिंहाल : २६
 सुंदर : १७६
 सैसमस यौहाणु : २४६
 हमीरसिंह : ५२
 हमीर द्वेवडा : २७६
 हमीर गूर्जरपति : ११५
 हमीर राणा : १६१, २१८, २२२
 हरणुसिंह : ५२
 हरिश्रद्र : टि० ३०४
 हरिवर्मा-हरिवर्धन : २०८
 हेमद्वेव डांडार : २८३
 हांसलद्वेवी : ८३

वर्ग ६ : श्रावक, श्राविका, मंत्री आदिनी अकारादि अनुक्रमणिका

अक्षयराज (मंत्री) : १६१
 अभयराजणु : १६५
 अग्रयंदल नाहटा : टि० ६४, टि० १६७, १६४
 अयलोणु (मंत्री) : १६२
 अणित : ११७, १२१, १७५
 अणोसीह (मंत्री) : २५७
 अणसीह : ३३
 अणुतिग : २१२
 अणुपमद्वेव : २५७

अनुपमाद्वेवी : २७८
 अनुपसिंह (अंडारी) : १६१
 अनोपयंद गदवणु : १३
 अणणु लणुशाणी : ६७
 अणय (दंडनायक) : १४७
 अणयकुमार : १७
 अणयड : ७
 अणयद (मंत्री) : १६०
 अणर (अंडारी) : १६४, १६५
 अणरा : २६१

अमरयंद (मंत्री) : १६०
 अमरी : ६१
 अमरहतत : ६१
 अमल : २०१
 अभियपाल : २१२
 अभृतदावल काणीदास : ६६
 अभृता : ८६
 अभयेक : १०५
 अरिसिंह : ५७
 अणुज्यो गांधी : २२

અંબ : ૧૨૦
 અંબસી : ૨૦૧
 આણંદજી કલ્યાણજી : ૮૦, ૯૯, ૨૧૯
 આણંદ બાણશાલી : ૯૭
 આણંદ (નં)દ (મહામાત્ય) : દિં : ૨૯,
 ૫૭, ૧૭૬, ૨૯૦
 આનાક : ૯૪
 આપલ : ૧૬૭
 આભટ : ૨૦૦
 આભડ : ૧૪૭
 આશુ (મંત્રી) : ૪૧, ૯૦, ૧૬૦, ૧૯૯
 આમદેવ : ૨૩૯
 આમદેવ : ૨૫૩
 આમદેવ : ૧૪૬
 આમ્રભટ : 'આંબડ મંત્રી' જીઓ
 આલિગ (મંત્રી) : ૧૪, ૫૭
 આલહણુ : ૧૮૨
 આલહરાજ (મંત્રી) : ૩૦૦
 આલ્હા : ૨૩૭, ૨૩૮
 આલ્હાદન (દંડનાયક) : ૩૦૫
 આલ્હુ : ૧૬૦
 આવીટ : ૨૬૪
 આશકરણુ : ૯૮
 આશરાજ : ૬૨, ૭૯, ૧૦૧, દિં
 ૧૨૬, ૧૨૮, ૧૪૮
 આશાદેવ : ૨૬૫
 આશાશાહ : ૧૬૧
 આશુક (મંત્રી) : ૫૭
 આપાઠી : ૪૫, ૪૭
 આસકરણુજી (મંત્રી) : ૧૬૧
 આસકરણુ ધોડાવત ૧૯૯
 આસદેવ : ૨૪૪
 આસધર : ૩૩, ૧૪૯, ૨૦૦
 આસપાલ : ૧૨૨, ૨૫૦, ૨૮૬, ૨૮૭
 આસરાજ : ૧૬૭
 આસલ : ૨૧૨, ૨૭૪
 આસા : ૧૯૪
 આસાક ૫૭
 આસિગ : ૨૩૯
 આસિલ્લી : ૨૮૭
 આહલ : ૨૧૨
 આહલણુદેવી : ૬૨
 આહિલ : ૨૪૪
 આંગડ (મંત્રી) : ૪, ૨૬, ૨૭, દિં ૨૮,
 ૨૯, ૩૩, ૫૭, ૧૨૦, ૧૬૦
 આંબડ : ૨૬૧

આંબસિંહ : ૨૯૨
 આંબા : ૨૩૦, ૨૫૦
 આંબો : ૧૧૭
 ઈધર સોની : ૮૪
 ઈજમદેવ : ૧૦૭
 ઉત્તલ : ૨૦૫
 ઉદયન, ઉદલ (મંત્રી) : ૪, ૭, ૧૪,
 ૫૭, ૭૪, ૧૦૪
 ઉદલ : ૨૯૨
 ઉદેશી : ૧૪૧
 ઉત્તમસિંહ : ૨૧૨
 ઉદરણુ (મંત્રી) : ૧૮૧, ૧૮૨
 ઉધરણુ : ૨૨૪
 ઉધરણુ : ૨૨૮
 ઉમલ : ૨૬૫
 ઉવાચન : ૧૯૦
 ઊહડ (મંત્રી) : ૧૭૩, ૧૭૭
 નાપભદ્રાસ (કવિ) : ૧૫, ૧૬, ૧૪૮,
 ૨૧૭, ૨૯૧
 નાપભદ્રાસ : ૨૪૯
 નાપમલજી : ૧૬૦
 કઉજ્જોય : ૩૦૬
 કચરા : ૨૨૯
 કદુક : ૧૮
 કહ્યા : ૨૬૦
 કહ્યા : ૧૬૦
 કનકાદે : ૧૭૨
 કપદિં (મંત્રી) ૫૭, ૫૮
 કપદિં : ૧૦૫
 કપૂરચંદ પ્રતાપજી મોહાવન : ૨૧૩
 કમઠા : ૨૫૦
 કરમસી (મંત્રી) : ૧૬૧
 કરમાશાહ (મંત્રી) : 'કર્મચંદ' જીઓ
 કર્ણરામ જ્યરામ : ૧૨૮
 કર્મચંદ્ર (મંત્રી) : ૧૦૩, ૧૦૪, ૧૬૦
 કર્મસિંહ મંત્રી : ૧૬૦
 કર્મસી (મંત્રી) : ૨૨૨
 કર્મસીહ : ૧૭૮
 કર્મા : ૨૫૭
 કાણુ : ૨૬૦
 કાનમલજી સમદરિયા : ૧૯૯
 કાનજી : ૨૩
 કાનબાઈ મોદ : ૨૩

કાનહડ : ૨૦૧
 કાનહા : ૧૮, ૭૧, ૯૦
 કામણુ : ૨૭૧
 કામલદે : ૨૧૪, ૨૧૫, ૨૧૮, ૨૩૩
 કાલા : ૨૩
 કાળા મીકા : ૧૧૩
 કિશનમલ ભંડારી : ૧૬૧
 કીકા : ૧૫
 કીકા ઠક્કર : ૨૩
 કુંભર : ૧૧૧
 કુંભારપાલ : ૯૨
 કુંભારદેવી : દિં ૧૨૫, દિં ૧૨૬, ૧૪૮
 કુંભારસિંહ (મંત્રી) : ૫૭
 કુંવર : ૧૮૧, ૧૮૨
 કુંવર : ૬૨, ૩૦૬
 કૃપા (મંત્રી) : ૧૫૬, ૨૫૫
 કૃષ્ણદાસજી (મંત્રી) : ૧૬૧
 કલ્હણુ : ૪૦
 કલદા : ૨૫૪
 કેશવજી નાયક : ૯૯, ૧૪૩, ૧૪૪
 કેસરીમલજી યોધરી : ૨૪૮
 કોચર : ૧૫, ૭૨, ૭૩
 કોચર : ૨૩૦
 કોરેશ્વર : ૨૪૫
 કુંચરજી ગાંધી : ૧૫
 કુંચરજી : ૨૨, ૨૩, ૫૫, ૬૧
 કુંચરસીહ : ૨૭૪
 કુંકુણુ (મંત્રી) : દિં ૩૯, ૧૫૬, ૨૭૮
 કુંતી : ૧૦૦
 કુંભારપાલ : ૨૧૪, ૨૧૮, ૨૩૩
 કુંરી : ૨૬૨
 કુંમરાજ : ૨૦૨
 કુંમસિંહ : ૨૧૮
 ખીતા : ૨૫૭
 ખીમચંદ રાજજી : ૨૪૮
 ખીમડ : ૧૧૧
 ખીમસિંહ ભંડારી : ૧૬૧
 ખીમસિંહ : ૧૯
 ખીમસિંહ : ૨૬૨
 ખીમસી : ૧૭૧
 ખીમા : ૨૨૬
 ખીમા : ૨૭૦
 ખુશાલચંદ લક્ષ્મીચંદ (નગરશેઠ) : ૮, ૧૩
 ખુમા : ૨૬૫
 ખેતસિંહ : ૨૧૮

ખેતા : ૧૬૮	ગંગદાસ : ૨૨૮	જગજીવં : ૫૫
ખેતા (મંત્રી) : ૧૫૯, ૨૫૪	વ્રતસિંહ : ૬૩	જમણા : ૨૪૬
ખેતુ : ૯૨	ધીકવો : ૧૧૦	જમનાભાઈ ભયુભાઈ શેઠ : ૧૩, ૭૯
ખેમા : ૧૭૯	ધ્રુવજ : ૧૧૭, ૧૧૯	જન્મભણુદેવી : ૪૬
ખેલા : ૧૪	ધોધા (ભંડારી) : ૩૦૫	જન્યચંદ્ર : ૧૭૭
ખંગાર : ૧૯૫	ધોલાસણ : ૨૭૧	જન્યતમાલ : ૨૩૮
ખોંદા : ૨૫૧, ૨૭૦		જન્યતા : ૫૩, ૫૪, ૨૮૨
ગજસીંહ (મંત્રી) : ૧૭૮	ચાચ : ૭	જન્યમલજી (મંત્રી) : ૧૬૧, ૧૯૧, ૧૯૨
ગણુરાજ : ૫૫	ચાહડ : ૧૬૦	જન્યમાલ : ૨૪૬
ગદા (મંત્રી) : ૨૬૨	ચાહિણી : ૨૦૧	જન્યરામ : ૧૦૬
ગલા : ૨૫૭	ચાહિજ : ૩૦૮	જન્યવંત : ૧૯, ૧૬૯
ગહડ : ૨૯૪	ચીતર : ૧૧૭	જન્યસિંહ : ૧૬૬
ગહણુ : ૧૮૨	ચીમનલાલ ઝવેરી : ૮૦	જન્યંતસિંહ : ૪૫, ૨૩૯
ગામરણુ : ૨૧૮	ચીમનલાલ દલાલ : ૧૬૪	જશ : ૨૦૮
ગાલ્હણુ : ૧૮૨	ચેનાજી ઉદયભાણુ કોઠારી : ૨૧૧	જશુ ઠક્કર : ૧૫
ગિમન (ભાંડારી) : ૧૮૨	ચેનસિંહજી મંત્રી : ૧૬૧	જસચંદ્ર : ૨૨૫
ગીગાદેવી : ૨૩૯	ચોડસિંહ : ૨૧૮	જસણુ : ૨૯૪
ગુણદેવી : ૪૩	ચંડપ : ૬૨, ૧૦૧, ૧૨૫, ૧૨૦	જસદેવ : ૨૮, ૨૨૫
ગુણધર (ભંડારી) : ૧૯૪	૧૨૬	જસધવલ : ૨૨૫
ગુણધર : ૨૦૦	ચંડપ્રસાદ : ૬૨, ૧૦૧, ૧૨૦, ૧૨૬,	જસપાલ : ૨૨૫
ગુણમતી : ૨૫૫	૧૪૮	જસરા : ૪૪
ગુણરાજ (મંત્રી, સંઘવી) : ૭, ૧૬૧,	ચંડસિંહ : ૯૦, ૨૯૨	જસરાજી ધારીવાલ : ૧૭૫
૧૭૦, ૨૧૮	ચંદ્રચૂડ : ૧૧૮	જસવંત : ૨૫૦
ગુણવતી : ૫૫	ચંદ્રભાણુ જેતાજી : ૨૬૭	જસહિણી : ૨૩૯
ગુમાનચંદ અહાદરમલ : ૪૯, ૫૩	ચંપક (મંત્રી) : ૫૭, ૮૫	જસોધન : ૨૩૯
કુલાઅશાહ : ૧૨૭	ચાંદમલજી શેઠ : ૧૬૫	ગપૂ : ૨૬૧
ગૂગિન : ૨૨૪	ચાંપલદે : ૧૭૨	ગગેરવલી : ૧૮૦
ગેલી : ૧૬૭	ચાંપા : ૫, ૨૦, ૫૬, ૬૧, ૨૫૦	ગગજ : ૨૧૮
ગેહા : ૨૮૦	છાગા (ભંડારી) : ૩૦૫	ગટણુ : ૨૩૯
ગોમુખા : ૧૧૭	છોટાલાલ નાનચંદ આણુદંજી : ૪૮	ગણુ : ૨૫૧, ૨૭૦
ગોકળદાસ નાનજી : ૧૩૦	છાંજર : ૨૨૯	ગણલદે : ૧૪૯
ગોગા (મંત્રી) : ૨૮૫	જઈરાજ : ૨૫૦	ગર : ૨૮૧
ગોના : ૨૮૭	જઈતલદે : ૨૭૭	ગલણુ : ૨૫૫
ગોપ : ૨૬૨	જગદીશચંદ જૈન : ૧૩૦, ૧૫૪	ગલસિંહ (મંત્રી) : ૧૬૧
ગોપીદાસ : ૩૦	જજનાગ : ૧૦૫	ગલા : ૨૫૩
ગોલાજી ચોટાજી : ૨૦૬	જજળુક : ૨૬૧	ગલ્હણુ : ૫૭
ગોમતીજી : ૧૩૦	જજણુશાહ : ૮, ૧૩૯, ૧૪૧, ૧૪૪,	ગલ્હણુદેવી : ૧૫૮
ગોરધન : ૨૮	૧૪૬	ગવડ : ૨૧૮
ગોરી : ૨૭૦	જગદેવ : ૨૦૦, ૨૯૦	ગવડિશાહ : ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૪, ૧૧૧
ગોલંબી : ૨૬૧	જગન્નાથભાઈ (નગરશેઠ) : ૩૦	ગિનચંદ્ર : ૨૦૧
ગોવિંદ (સંઘવી) : ૮૪ થી ૮૬, ૧૪૯	જગપાલ : ૩૪	ગિનચંદ્ર પડિત : ૮૮, ૨૧૨
ગોસલ : ૧૬૩, ૨૯૦	જગમાલ ગોરધન : ૧૨૨	ગિનદત્ત શેઠ : ૧૬૯
ગોસાક : ૨૬૫	જગમાલજી કાંકરેયા : ૨૪૯	ગિનમતી : ૧૯૦
ગંગાધર : ૨૨	જગસિંહ (સી) : ૧૫૦, ૨૫૭, ૨૯૨	ગિનવિજયજી : ૬૪, ૧૬૪
ગંગારામ (ભંડારી) : ૧૬૧		

નિસર્ઘ : ૨૩૭
 નિસમતી : ૩૪
 નિસધર : ૧૨૨
 નિસહર : ૨૧૨
 નિંદ : ૨૦૮
 નિંદક : ૧૭૪
 જ્યણી : ૬૧
 જ્યરાજ ધનજી : ૧૨૪
 જ્યરાજ સતનશી : ૬૮, ૧૪૨
 જ્યવદે : ૧૬૭, ૨૦૧
 જ્યવાશાહ (મંત્રી) : ૧૬૧
 જ્યંદ : ૧૬૭
 જીવાનમલજી : ૩૦૨
 જૂઠિલ : ૧૮૪
 જૂપા : ૧૮૦
 જેઠા : ૧૮૫
 જેઠાલાલ દીપચંદ : ૬૫
 જેતાપુરાસિંહ : ૨૨૮
 જેતૂ : ૨૭૪
 જેસલ : ૧૫
 જેસંગ : ૨૨૮
 જેત્રસિંહ (મહામંત્રી) : ૧૫, ૪૬, ૧૬૦
 જેગડ : ૨૨૫
 જેપાલ : ૨૧૨
 જેરાવરમલજી (ખગ્નનચી) : ૨૫૦
 જેલ્લા : ૧૫૦
 જંબક : ૫૫, ૬૭
 જંખૂ : ૭૦
 જાંબ (મંત્રી) : ૫૭
 જાનમલજી (મંત્રી) : ૧૬૧
 જાંજણુ (મંત્રી) : ૪૧
 જાંજણુ (મંત્રી) : ૧૬૦, ૩૦
 જાંજણુ : ૨૫૭
 જાનેરચંદ : ૬૮
 ટિકમચંદ કેસરીસિંહ ભાણુશાળી : ૨૫૦
 ડાહા : ૨૭૧
 ડાહા પંડિત : ૨૩૫
 ડાહ્યાભાઈ લાલભાઈ નવલખા : ૩૧
 ડુંગર : ૧૧૭
 ડુંગરજી : ૧૪૦
 ડુંગર (કવિ) : ટિં ૧૪, ૧૭

ડુંગર મહેતા : ૫૫
 ઢાહલજી : ૨૨૯
 તલકરશી શાહ : ૯૮
 તાનસી : ૨૦૧
 તારાચંદ (ભંડારી) : ૧૬૩, ૧૬૫
 તારાચંદ (મંત્રી) ૧૬૦
 તિહણસિંહ : ૧૮૨
 તુલ : ૧૮૨
 તેજપાલ : ૧૬૦
 તેજપાલ : ૨૪૬
 તેજપાલ (મંત્રી) : ૧૬, ૨૦, ૨૭, ૧૦૧, ૧૧૭, ૧૧૯, ટિં ૧૨૫, ટિં ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૪૮, ૨૦૦, ૨૭૮, ૨૯૧, ૨૯૨
 તેજપાલ (મંત્રી) : ૬૧
 તેજપાલ સોની : ૧૫, ૧૦૪
 તેજલદે : ૨૩
 તેજસી શાહ : ૬૭
 તેજસિંહ : ૧૫૯
 ત્રિભુવન (મંત્રી) : ૨૩૩
 ત્રિભોવન : ૨૬૨
 ત્રિભોવનદાસ ભોલીચંદ : ૧૨૦
 થલક : ૨૧૦
 થાહરુ : ૧૭૨
 થિરદેવ : ૨૦૦
 થિરપાલ : ૨૧૨
 થીરુશાહ : ૧૬૪, ૧૬૫, ૧૭૧, ૧૭૨
 થેહડ : ૧૪૯
 થાંથા : ૨૧૩
 દહિવ : ૨૫૪
 દત : ૧૦૦
 દમયંતી : ૮૨
 દમિણી : ૨૫૩
 દયાલદાસ (મંત્રી) : ૧૬૧
 દલપતભાઈ મગનલાલ : ૧૧૦
 દલીચંદ કીકાભાઈ : ૧૦૭
 દશરથ : ૨૯૦
 દસના : ૨૫૦
 દસાહા : ૧૯૭
 દાહવ : ૩૦૬
 દીપચંદ સુરચંદ : ૩૧
 દીપા : ૧૭૦
 દુર્લાભ : ૧૭૫

દુર્લાભ : ૨૪૫
 દુસાણુ (મંત્રી) : ૧૬૦
 દુદા (મંત્રી) : ૨૨૨
 દુદપા : ૨૨૪
 દેપમા : ૨૯૪
 દેપસા : ૨૨૪
 દેપાલ : ૨૨, ૨૩
 દેપાલ : ૧૧૧
 દેપાલ (મંત્રી) : ટિં ૧૨૬
 દેમ્હાજ : ૨૨૫
 દેલહણુ : ૨૧૨
 દેલહણુ : ૩૦૩
 દેલ્હા : ૧૮૯
 દેલ્હા : ૧૬૪
 દેવચંદ કલ્યાણચંદ : ૧૦૨
 દેવચંદ્ર : ૪૫
 દેવચંદ્ર : ૧૩૯
 દેવચંદ્ર : ૧૭૫
 દેવચંદ્ર : ૨૦૧
 દેવજી કાકારી : ૨૪૯
 દેવજી રણજોડ : ૨૪૭
 દેવડ : ૧૮૯
 દેવધર : ૧૬૦
 દેવધર : ૧૯૯
 દેવધર : ૨૩૭, ૨૩૮
 દેવનાગ : ૨૨૫
 દેવરાજ : ૬૩, ૬૪
 દેવસિંહ : ૧૫૦
 દેવસી : ૧૬૯
 દેવસીહ (મંત્રી) : ૨૫૭
 દેવસેન પંડિત : ૧૨૧
 દેવહત (મંત્રી) : ૧૮૦
 દેવા : ૨૮૧
 દેવીચંદ તારાચંદ : ૨૩૨
 દેવીચંદ્રજી (મંત્રી) : ૧૬૧
 દેવંગ : ૧૯૦, ૨૬૨
 દેસલ : ૧૭૬
 દેસલશાહ : ૫૯
 દેહડ : ૧૬૦
 દોલતચંદ પુ. ગરોડિયા : ટિં ૧૨૧
 દોહદી : ૫૭
 ધણુચંદ્ર : ૧૪૯
 ધણુદેવ : ૨૬૧
 ધણુપતિ : ૧૬૭
 ધણુપાલ : ૨૧૨

ધનસિંહ : ૨૯૦	નમીઆઇ : ૨૦૫	નેહાલાલા : ૭૧
ધણસીહ : ૨૫૭	નથમલજી (મંત્રી) : ૧૬૬	નેથા (મંત્રી) : ૧૬૦
ધણેસર : ૨૩૭	નમ્મ : ૨૬૧	પહમિણી : ૧૮૨
ધતસિંહ : ૨૦૧	નયણા : ૨૭૭	પજ્જક : ટિં ૬૮, ટિં ૬૯
ધત્રી : ૧૬૭	નરદેવ : ૨૩૭	પતરાજ : ૮૬
ધનદ : ૧૯૯	નરદેવ : ૨૫૫	પથિમિદેવી : ૧૨૬
ધનપતસિંહજી : ૧૦૧, ૧૦૯	નરદેવ પહા : ૨૫૭	પદમશી : ૧૪૦
ધનપાલ (મંત્રી) : ૨૯૦	નરપાવ : ૧૬૮	પદમા : ૨૨૯
ધનપાલ (કવીશ્વર) : ટિં ૨, ૨૨૮, ૨૭૮, ૩૦૪	નરશી કેશવજી : ૧૦૬, ૧૨૨	પદ્મ : ૨૦૧
ધનરાજ : ૮૬	નરશી નાયા : ૧૪૨, ૧૪૩	પદ્મચંદ્ર : ૧૪૯, ૧૫૦
ધનરાજજી મૂતા : ૧૬૫	નરસિંહ : ૧૬૬	પદ્મસિંહ : ૯૭, ૧૨૧
ધનસિંહ : ૧૬૩	નરસિંહ : ૧૬૫	પદ્મસિંહ : ૧૨૬
ધનેશ્વર : ૨૩૭, ૨૩૮	નલધર : ૨૦૫	પદ્મસિંહ : ૧૬૦
ધત્રા 'ધરણા' : જુઓ	નાગ : ૨૦૮	પદ્મસીહ : ૨૪૨
ધરણુ : ૨૨૫	નાગડ : ૨૨૫	પદ્મસીહ : ૨૫૩
ધરણુ-(ક), ધરણિગ શાહ (મંત્રી) : ૧૬૧, ૨૧૪ થી ૨૧૯, ૨૩૩	નાગડ (મંત્રી) : ૨૪૦	પદ્માવતી : ૬૦
ધરણિગ : ૧૧૭, ૧૧૯	નાગદેવ : ૧૮૯	પરવર્ધિત : ૧૫, ૭૧, ૯૦
ધરમઈ : ૧૬૭	નાગદેવ : ૨૬૨	પાતા : ૯૨
ધરમચંદ કામદાર : ૩૮	નાગપાલ : ૯૨	પાતાક : ૬૨
ધરમચંદ નારાયંદ : ૩૦૨	નાગપાલ : ૧૮૨	પાતાક : ૧૬૭
ધરમતી : ૨૩૭, ૨૩૮	નાગિલ : ૧૪, ૯૪	પાતુ : ૧૮૦
ધરમદાસ : ૧૦૮	નાગશી કેશવજી : ૧૪૩	પારસ : ૧૭૫
ધરમા સંઘવી : ૧૬૯	નાગશ્રી : ૯૨	પારસ : ૧૯૬
ધર્મદાસ : ૨૨, ૨૩	નાગેન્દ્રસુત : ૨૯૪	પાર્વતીબાઈ : ૧૩
ધર્મશી : ૧૧૩	નાનકજી : ૧૮૪	પાર્શ્વનાગ : ૭૦
ધવલ : ૨૬, ૯૪	નાનોતિહડ : ૧૭૪	પાલ્હણુ : ૨૪૬
ધવલ : ૧૨૦	નામલદે : ૨૭૦	પાલ્હણુ : ૨૫૩
ધવલ (મંત્રી) : ટિં ૨૯, ૫૭, ૧૨૦	નારાયણુ : ૧૫૬, ૧૯૮	પાલ્હા : ૨૧૩
ધારણી : ૨૧૩	નારાયણુ : ૨૨૯	પાલ્હા : ૨૩૭, ૨૩૮
ધારમતી : ૨૧૩	નારાયણુ (ભંડારી) : ૧૬૩, ૧૯૫	પાલ્હા : ૨૬૮
ધારજદે : ૧૬૯, ૨૧૮	નારાયણુ મૂતા (મંત્રી) : ૧૫૯, ૨૩૨	પાસ : ટિં ૬૯
ધારા (મંત્રી) : ૨૨૨	નારિંગબાઈ : ૨૩૫	પાસઉ : ૧૬૭
ધાહિલ : ૩૦૮	નારોજી (સેનાપતિ) : ૧૬૧	પાસવીર રાયમલ : ૧૪૩
ધારા : ૨૫૭	નાહક : ૨૦૮	પાસિલ : ૧૪૬
ધાંધલ : ૧૯૬	નાહડ (મંત્રી) : ૧૫૪, ૧૫૫, ૨૨૮, ૨૨૯	પાસિલ : ૨૮૫, ૨૮૬
ધાંધલ (મંત્રી) : ૨૮૦	નિલમ-તીના : ૫૭, ૬૯, ૭૦	પાસુ (ભંડારી) : ૧૮૯
ધાંધલ : ૨૯૯	નેહ (મંત્રી) : ટિં ૨૯, ૫૭, ૨૮૮	પાહિણી : ૯૬
ધાંધા : ૨૬૫	નેળ : ૧૬	પાહ : ૧૬૦
ધ્રમસી : ૧૬૯	નેણુસિંહ : ૯૭	પુણ્યપાલ : ૨૦૧
નગરાજ (મંત્રી) : ૧૬૦	નેણુસી મૂતા (મંત્રી) : ૧૬૧, ૧૭૩, ૧૯૧	પુનસિંહ : ૩૦૭
નગીનદાસ : ૩૦	નેમડ : ૧૪૦, ૨૦૦, ૨૦૧	પુનસીહ : ૬૨, ૭૯
નગીનચંદ કમચંદ : ૪૪	નેમિચંદ્ર : ૫૭	પુનસીહ (મંત્રી) : ૨૮૦
નગીનચંદ કપૂરચંદ : ૩૨	નેમિદાસ : ૧૯૫	પુના : ૨૯૪
નગીનદાસ ઝવેરચંદ : ૩૦	નેસિરિ : ૩૦૬	પુનાક ટિં ૪૬
		પુનિગ : ૩૦૭

પુનસિરિ (પૂણશ્રી) : ૨૮૦
 પૂજ શાહ : ૨૩૯
 પૂનક : ૨૫૭
 પૂનમતી : ૨૬૧
 પૂનમસિંહ : ૧૨૨
 પૂનસી (સંઘવી) : ૧૬૯
 પૂનસી : ૧૭૧
 પૂનાશાહ : ૧૧૭
 પૂરણચંદ્ર નાહર : ૧૯૩, ૨૧૦ ૨૬૭,
 ૨૬૯
 પ્રભદ્ર : ૨૦૮
 પૂરી : ૧૬૭
 પૂર્ણ : ૧૧૧
 પૂર્ણસિંહ (કોઠારી) : ૧૧૭
 પૃથ્વીપાલ (મહામાત્ય) : ૧૭૫, ૨૯, ૫૭,
 ૧૭૫, ૨૯૦
 પૃથ્વીરાજ (અંડારી) : ૧૬૧
 પેથક (હકુર) : ૬૨, ૨૯૨
 પેરક (મંત્રી) ૭, ૯, ૪૧, ૪૪, ૭૧ થી
 ૭૩, ૯૦, ૯૨, ૯૫, ૧૦૧, ૧૫૬,
 ૨૭૯, ૩૦૦
 પેથા : ૧૬૭
 પેમા : ૧૭૯
 પોપટલાલ ધારસી : ૯૮, ૯૯
 પોપટીઆઈ : ૨૨, ૨૩
 પોમસિંહ (અંડારી) : ૧૬૧
 પાંચા : ૧૬૮
 પાંચા : ૨૬૦
 પાંસિલ : ૨૪૪
 પુનદેવ : ૨૫૩
 પૂંગ : ૨૭૦
 પ્રધુમ્ન : ૧૦૯
 પ્રધુમ્ન (મહામાત્ય) : ૨૧૦ ૬૮, ૨૧૦ ૬૯
 પ્રાગ્મલક : ૧૪૦
 પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ : ૩૦, ૧૨૦
 પ્રેમચંદ્ર લવલ મોદી : ૧૦૭
 પ્રેમચંદ્ર હંસાલ : ૨૧૧
 પ્રેમલદે : ૧૬૭
 પ્રેમાભાઈ હેમાભાઈ : ૧૦૭, ૧૨૪
 કુનરુશાહ : ૨૫૫
 કૂલચંદ્ર કલ્યાણચંદ : ૩૧
 કૂલચંદ્રભાઈ (સંઘવી) : ૧૨૦
 અચ્છરાજલ (મંત્રી) : ૧૬૦

અબ્જલ : ૦૪૨
 અકુચા ગાંધી : ૨૨, ૨૩
 અલી : ૨૦૧
 અહાહુરમલ (અંડારી) : ૧૬૧
 અહુદેવ : ૪૩
 આલચંદ્ર : ૯૨
 આલદેવ : ૧૯૩
 આહક : ૨૬, ૪૦, ૫૭, ૯૩, ૧૦૦,
 ૧૦૪, ૧૦૫, ૧૨૦, ૧૨૬, ૧૮૧
 આહક : ૧૬૦
 આહક : ૨૧૦
 અુદ્ધવર્મા : ૯૧
 અુધા : ૨૬૦
 એચરદાસ મોતીલાલ : ૧૩
 એલા : ૨૯૪
 એલા (અંડારી) : ૧૬૧
 એડા : ૨૫૭
 એહિલ્થ : ૧૬૦
 એહિલ્થ(ત્ય) : ૩૬
 અધુરમન : ૧૧૭
 અવદેવ : ૧૭
 અણુશાળી : ૩૦, ૧૭૧
 આગચંદ્ર (મંત્રી) : ૧૬૦
 આગચંદ્ર સોની : ૨૦૪
 આણુ(ના)લ અંડારી : ૧૬૩, ૧૯૪, ૧૯૫
 આન : ૬૧
 આમાશાહ (મંત્રી) : ૧૬૦, ૧૬૧
 આરમલ : ૧૬૦
 આરમલ તેજશી : ૧૪૩
 આચચંદ્ર : ૧૭૯
 આવક : ૧૨૧
 આવલદે : ૨૬૦
 આસુલ : ૧૭૪
 બીખચંદ્ર માણેકચંદ : ૨૪૯
 બીમ : ૭૨
 બીમ (મંત્રી) : ૬૧
 બીમ (સંઘપતિ) : ૨૮૦
 બીમસી : ૧૬૯
 બીમા : ૧૬૩, ૨૯૦
 બીમા : ૧૯૪
 બીમા : ૨૫૨
 બીમાશાહ : ૨૯૨
 ભુરિયાભાઈ જીવણચંદ : ૬૪
 ભુવણુ : ૨૦૦
 ભુવનચંદ્ર : ૧૪૯, ૧૫૦

ભુવનપાલ : ૩૭
 ભુવનોધર : ૧૭૪
 ભંવરમલ નાહર : ૨૧૦ ૯૪
 ભુભવ : ૧૧૭, ૧૧૮
 મગનલાલ કરમચંદ : ૧૧
 મળ : ૨૧૮
 મણિભદ્ર : ૩૦૨
 મથનસિંહ : ૨૧૮
 મનસુખભાઈ અગુભાઈ : ૭૪, ૧૧૨,
 ૨૫૬
 મના : ૨૫૦
 મનીઆ : ૯
 મયામલક : ૨૪૯
 મચર (મંત્રી) : ૨૨૨
 મરુદેવા : ૧૦૩
 મલ્લ : ૧૫
 મલ્લ (અંડારી) : ૧૭૨
 મલ્લદેવ (મહામાત્ય) : ૯૨, ૨૯૨
 મલ્લદેવ : ૨૧૦ ૧૨૬, ૧૪૮
 મહણસિંહ : ૯૮
 મહણસિંહ : ૨૯૦
 મહવદ વહોરા : ૨૨૯
 મહિપતિ (મંત્રી) : ૬૧
 મહિંદુ (મંત્રી) : ૨૯૦
 મહીપાલ : ૧૫૯, ૨૮૧
 મહીરાજ : ૧૬૭
 મહેતાઅકુવર : ૧૦૧
 મહોકમચંદ્ર મહેતા : ૨૦૫
 માણિક : ૨૦૦
 માણેકચંદ : ૮
 માણેકઆઈ : ૧૩
 માણેકલાલ મનસુખઆઈ : ૧૩, ૧૯૫
 માણેકલાલ મેળાપચંદ : ૩૧
 માદા : ૧૭૬
 માધક : ૨૭૪
 માનસિંહ ભોજરાજ : ૧૨૪
 માનસિંહ મેઘલ : ૧૨૦
 માના (અંડારી) : ૧૬૧
 માનાલ : ૪૯
 માંર : ૧૬૭
 માલ : ૧૭૬
 માલદેવ : ૭૯, ૧૦૧, ૧૨૩, ૧૨૪
 માલવ : ૧૪૫
 માલા સંઘવી : ૧૬૯
 માલાશાહ સકલેયા : ૧૪૫, ૧૮૪ થી
 ૧૮૬

भीमा सुंदर : ११३
 भीमाभाई : १४०
 मुकुंदचंद्र : १८६
 मुताळ अभयचंद्र : १८६
 मुनिसुंदर : १८७
 मूल : २७
 मूलदेव : ३६, १८२
 मूलु : २८०
 मूलचंद्र मयाभाई : १०७
 मूलचंद्र ह्रीराचंद्र : ८३
 मृणा : १५
 मेघराज : १७२
 मेधा : १८
 मेलकशाह : १२३
 मेला : ११७
 मेढाणव : २४६, २४७, २५०
 मेणापचंद्र आणंदचंद्र : ३१
 मोणू : ७१
 मोणूसी तेजसी : १४०
 मोती डावा : २१३
 मोतीच वरदानच : २१३
 मोतीदासच : २५०
 मोतीशाह : १०८
 मोहणु : ८२, २५७
 मोहन : २५३
 मोहनदास वल्लभादास : १०२
 मधुभाई तलकचंद्र : ३०
 मंडन (मंत्री) : १५८
 मंडलकर : २१८
 मंडलिक (संधवी) : २८३
 महीदरी : २०१
 मांगणु : २१८
 मांगणु (संधवी) : २११
 मुंजवडेवी : २४६
 मुंजव (महाभात्य) : ५७
 मुंजशाह : ४३
 मुंजग (मंत्री) : ३०२
 मुट : ५२
 मुहुवीर (बांडारी) : १८४
 यशभद्र : ३०६
 यशधर : २३७
 यशदेव : १४७
 यशोदेव : १८०
 यशोदेव खोवक : २३४
 यशोदेव (सेनापति) : २१०

यशोधवस : टि० ४६
 यशोधवस : २६३
 यशोभट : २३७
 यशोराज (महाभात्य) : टि० ६८, टि० ६९
 यशोराज : १५०
 यशोवीर : १५०
 यशोवीर : १८८
 यशोवीर : २२२
 यशोवीर (मंत्री) : १८८, १८०
 यशपाल (कवि) : ४१
 यांय : २४४
 रघुका : ७६
 रघुनाथ (बांडारी) : १६१
 रतन : ८
 रतनचंद्र देवचंद्र : २४८
 रतनशाह : ८
 रतनशी दामच : १४३
 रतनसिंह (संधपति) : ५६
 रतनाई : ६१
 रतनी : २५५
 रतन : ११७, १२१
 रतनपाव : २४२
 रतनसिंह : २८२
 रतनसिंह (मंत्री) : 'रतनाशाह' जुम्या
 रतनसिंह (बांडारी) : १६१
 रतनाई : २१८
 रतना : २३३
 रतना : २७७
 रतनाशाह (मंत्री) : १६१, २१४, २१५, २१७, २१८, २३३
 रघुनाथशाह : ३७
 रविडका : २३८
 रवडलु : २३८
 रवियचंद्र : ५४
 रविजेट्टी (कवि) : १७१
 राधवदेव : १७४
 राधव : १३५
 राजचंद्र : ८४
 राजदेव : १८२
 राजसिंह : ४०
 राजिया-वजिया : २४
 राजिणु : १२०
 राजुआ : २५५
 राम : १५
 राम : २६१

राम : २६५
 रामकरणच : टि० १५६
 रामच : १५
 रामदेव : २०५
 रामदेव : २१३
 रामदेव (मंत्री) : १६१
 रामसिंह : २०२
 रामसिंह : ११७
 रामसिंह मृता : १६५
 रामसीध : २५७
 रामा (मंत्री) : १६१
 रायसा : २२४
 रायकुंवरी : २०१
 रायचंद्र (मंत्री) : १६१
 रायचंद्र ज्येष्ठ : १३८
 रायचंद्र नथमलच मृता : २५८, २५९
 रायसिंह : ८७
 रायसिंह सुराणा : १८८
 रायशी : ६७
 रायुद : २५७
 रायुददे : २५३
 रायुदा : २१३
 रायुदाक : १५८
 रावणु : २०१
 राहड : २०१
 रुदा : २८०
 रुपचंद्र वीमसिंह : ८८
 रुपाडेवी : ८५
 रोधिय : १०५
 रोधिभुलि : १८७
 रोहिणु : १८५
 रंगा डांडारी : ५५
 रंका : ११०
 लक्ष्मीया (संधपति) : ११७
 लक्ष्मट : १८७
 लक्ष्मणु : १५०
 लक्ष्मणु : २५२
 लक्ष्मणचंद्र (मंत्री) : १६०
 लक्ष्मीचंद्र (बांडारी) : १६१
 लक्ष्मीचंद्र प्राणच : १२०
 लक्ष्मीदास : ३०
 लक्ष्मीदास : ८८
 लक्ष्मीधर : २००
 लक्ष्मीधर : २१३
 लक्ष्मीभाई : १८५

लक्ष्मीनारायण : ११०	वभतयंद भुशालयंद : ११	विमलशाह (मंत्री) : ६, टि० २६, ६६,
लक्ष्मीसिंह : २१८	वच्छ : ३०६	५७, ५८, १०३, २२५, २७८,
लक्ष्मण : १८०	वच्छराज : २०५	२८०, २८८ थी २९०
लक्ष्मण्यु : १७६	वच्छा : २६४	विमला : २०१
लक्ष्मण्यु : २३९	वज्रिया-राजिया : १६	विमली : १६७
लक्ष्मीयंद : ८	वज्रसील : २५७	विश्व-वस्तुपति : १११
लक्ष्मीयंद मृता : १८६	वना भुमाण्यु : २६६	वीका : ६०
लक्ष्मणपाल : २७०	वयण्यु : ६०	वीका (मंत्री) : १६०
ललितादेवी : १२५	वरजंग (संघवी) : १७६	वीज्य : ६०
लवलुप्रसाद : ६४	वरलुग (महत्तम) : २६, ४७	वीज्य : १६३, २६०
लहर (मंत्री) : ५७	वरता : ५५	वीदा (संघवी) : १६८, १७०
लहर (इंजनायक) : ६६	वरदेव : २००	वीदा : १७६
लाभ्यु : १६७, १६८	वरदेव : २१३	वीर : २८
लाभ्यु : २५३	वरदेव : २६३	वीर (मंत्री) : ५७
लाभा : १४६	वरसिंह (मंत्री) : १६०	वीर : १०५
लाभा : १८०	वरसोम : २६२	वीरक : १९०
लाभा : २१८	वर्धमान : ३३	वीरदास : २३
लाभा (मंत्री) : २२२	वर्धमान : ५३, ५४	वीरदेव (आंशुगारिक) : १८०
लाभा (संघवी) : १६६	वर्धमान : १४६	वीरदेव : टि० ४६
लाभावत : १८०	वर्धमान : २१३	वीरपाल : ६७
लाछलदे : १६६	वर्धमान : ६७, ६८, १२६, १४०	वीरपाल : २५०
लाभू : १६४	वर्धमान वज्रयंद : २४६	वीरभारत : ६६
लाही : ११३	वसाह : १४७	वीरसिंह : २१८
लाउका गांधी : २२	वसुंधरी : १७५	वीरा : ११६
लाधा : २२८	वस्तुपाल : ६१	वीरा (मंत्री) : १८२
लाधा : २२९	वस्तुदेव : १७	वीराक : ३४
लाख्यंद्र ल. गांधी : १८, टि० २७,	वस्तुपति : १११	वीरी : २५७
टि० ३७, टि० ५८, टि० १५६,	वस्तुपाल-तेजपाल (मंत्री) : ६, ६, १०,	वीराभारत : २२
१६४	१८, २७, ४६, ४६, ५८, ६२,	वीरलाल : १६०
लाख्यारत : २३	७६, ६१ थी ६५, ६८, ६६,	वीरह : २४२
लाखिम : १६३, २६०	१०१, १०६, १७१, १२५ थी	वीरलुगु : १२२
लावण्यसिंह : २६१, २६२	१२८, १४८, १६१, १६०, २८८,	वीरलल : ८४
लासदेवी : २५३	२६१, २६२, ३०५	वीरलल : १८६
लासाशाह : २०४	वस्तुपाल : २५७	पृथ्वीपाल (रहस्य मंत्री) : १६१
लाख्यकरलुगु : १६०	वस्तुपाल : २८२	पूट्टि : २६४
लाख्यसिंह : २६२	वाग्लत : 'आहड' गुण्यो	वेल्गु मालु : १४३, १४४
लाख्युगु : १०१, १४८	वाघलु : १५	वेल्गुल (महाभारत) : टि० ६८, टि० ६९
लाख्युगु : २५२	वाग्छा : ३०५	वेला : १८२
लोला : १६७	वाग्छी : ६१	वेलाक : १६
लोहदेव : १४६	वाग्ध्यान : ५७	वेसट : १८३
लांगली : १६३	वाग्नन : २६१	वेगा : २०५
लीला : २३३	वालडा : २५६	वोसिरि : २४४
लुंला : २५३	वालही : २७१	वेरट : २१८
	वासिग : ३०६	वेरसील (मंत्री) : १६१
वज्रिय गांधी : ११७	विजयसिंह : २५३	वंशपाल : २१८
वज्रजल : ३६	विजयक : १८६	वांको : ११०

विश्वद्वितीय : ६२
शक्तिकुमार : २१८
शाखुराज : ११७, ११८
शामण जेहाबाई : १४३
शिखरसिंह : १८१
शिवगणु : २४३
शिवण नेलुशी : १४३, १४४
शिवराज : १६७
शिवराज : २५०
शिवा : १०
शिवादेवी : ३०६
शुक : १००
शुश्रिवर्मा : २१८
शुभंकर : १६०
शुभाकर : ८८
शैलक : १००
शोभिन : ३०६
शंकरभण्डु : १६१
शंभू : २०८
शांति : ६७
शांतिदास (नगरशेख) : ८, ६, १२, ३०, ६६, २६४
शांतिदास (होशी) : ६
शांभू : १००, १०६
श्रीकरणु : १६०
श्रीदेवी : ५, ५६
श्रीधर : १७१
श्रीपाल कोटारी : ८४
श्रीमती : २८८
श्रीवन्धु : १६३
शम्भु बोरा : ११३
सयनीरा : २१०
सन्ध्या : १६७
सन्धु संधवी : १६६
सन्धुन (दंडनायक) : ४, १८, ४७, ४६, ५७, ५८, ११७, १२१, १२३, १३२
सणु : २६५
सत्य : १८
सत्यदेव : २३५
सदारंग : १८४
सद्भात : २६३
संधार रायचंद्र पारभ : ८६
सन्भति : १८०
सभरथभल रतनणु ओररा : २४६

समह (मंत्री) : २२२
समधर : १६०
सभरसिंह-सभराशाह : १५, ५६, १०४, १८३
सभरसिंह सोनी : ११७, ११६, १२१, १२३, १२४
सभरोणु (सोनापति) : १६१
सरताणुणु : ३०२
सरपट्टे : २५०
सरपट्टे : १६१
सलदाणु : १८६
सलभ : ११७
सलभ : ११६
सलभा (मंत्री) : २५७
सलभणु : १८२
सलभणु : २००
सलभणु : २५३
सलभणुसिंह (महाभात्य) : १२६, १२७
सदा सोभणु : १०६
सवारि रामणु आड्या : १७१
सहजपाल : ८४
सहजिग : २१३
सहजिग : २६४
सहणु : १२
सहजू शाह : ८४
सहजुपाल (मंत्री) : १६०
सहदेव : ५५
सहदेव : १८६
सहदेव : २१३
सहदेव : २५५
सहदेव : २६३
सहदेव : २६६
सहसा (संधवी) : १६, २६४
सहस्रभणु : १८३
साकरयंद लालबाई : ३०
साकरयंद प्रेमयंद : १०७
सागरहत (साथवाह) : २१
साणुणु : ११७
साणुणुसिंह (अरजकभल, ओशावाल लूपाल-हेसलहरा) : १५, ७३
साणुणु : ११४
साढा : १८०
सादु(ह)त (मंत्री) : २२२
साधारणु : १६७
सापूत : ३०६
सामल : ११७, १२६

सामंत : २७१
सामंत : १६०
सामंत (मंत्री) : २७६
सामंत (मंत्री) : २७१
सामंतसिंह : १६०
सामंतसिंह (मंत्री) : १२६, १२७
साम्बिध वण्डु : ६६
सायर (मंत्री) : २२२, २२३
साराबाई डाव्याबाई : ७६
साराबाई नवाणु : ८०
सारंग : २०१
सारंगदेव : ६२
सालिग : ११७
सालिग : २१८
सालिग : २२६
सालिग (संधवी) : २६४
साहडा (प्रधान) : २६४
साहडु : २५७
साहणु : ६२
साहार : १७५
सिगडा : २६२
सिद्ध : १०५
सिद्धपाल : ५७
सिरपाल : २५७
सिरपाल (श्रीपाल) : २८१
सिरियाहे : ६१
सिरियाहे : २५७
सीता : ६२
सीतापयंदणु नाहर : ६६
सीतू : ८६
सीपा (संधवी) : २४६, २४७, २४६
सीरेभल अलाई : १७५
सीलनाग : १४७
सीडा (मंत्री) : २२२
सीडा : २३८
सीडा : २४२
सीडा : २७१
सुणन : २१८
सुदर्शना : २६, २८
सुप्रभदेव (मंत्री) : ६० २३५
सुभकर : २१३
सुभद्रा : ७६
सुभद्रा : २२२
सुभतिधरनी पुत्री : १२
सुभदेव : २५५

સુરચંદ : ૫૩, ૫૪
 સુરદાસ : ૯૯
 સુરપાલ : ૬૦
 સુરાણી : ૧૬૦
 સુરાશાહ : ૨૦૫
 સુવર્ણદેવ : ૧૮૦
 સુવીર : ૨૨
 સુહાગદેવી : ૨૯૨
 સુદક : ૨૧૨
 સુરતરામ (બંડારી) : ૧૬૧
 સુરપાલ : ૨૬૨
 સુરા : ૯
 સુરા : ૨૭૧
 સુહવદે : ૬૧
 સુહવા : ૭૬
 સેલ : ૧૮૨
 સેસમલ : ૧૮૦
 સોપુત્રા : ૧૨૫
 સોમિશ્વરી : ૨૪૪
 સોદ : ૨૧૩
 સોદા : ૧૯૫
 સોદી : ૨૫૯
 સોદી : ૨૭૦
 સોના : ૨૧૮
 સોનિંગ : ૧૮૬
 સોભા : ૪૪
 સોભાગદે : ૬૧
 સોમ (મંત્રી) : ૬૨, ૭૯, ૧૦૧, ટિ. ૧૨૬, ૧૪૮
 સોમ : ૯૧
 સોમશ (સંઘવી) : ૧૦

સૈમલ : ૨૧૯
 સોલાક (મંત્રી) : ૫૭
 સોલ્લા : ૧૪૬
 સોહગ : ૨૭૧
 સોહણ : ૨૫૪
 સોહવ : ૨૭૦
 સોહાગદે : ૧૯૧
 સંગ્રહસિંહ સોની (નગદલમલિક) (મંત્રી) : ૧૨૩, ૧૨૪, ૧૬૦, ૧૬૧, ૨૭૯
 સંધીરણ : ૨૫૯
 સંપતકર-સંતુક 'સાંત્ર મંત્રી' : જુઓ
 સંપુત્રી : ૪૭
 સંવસુત : ૪૪
 સાંડા : ૫૫
 સાંડા : ૨૬૨
 સાંડાશા : ૧૬૫
 સાંતી : ૨૬૧
 સાંત્ર (મંત્રી) : ૭, ૧૮, ૨૬, ૪૭, ૫૭
 સાંધીરણ : ૨૬૩
 સાંવરદાસ : ૨૨૮
 સિંગળ : ૧૧૩
 સુંદર (મંત્રી) : ૨૯૨
 સુંદરદાસ (મંત્રી) : ૧૬૧
 હકમચંદ દેવચંદ : ૧૩
 હડીલાઈ કશરીસિંહ : ૧૩, ૮૨, ૨૯૭
 હરકુ : ૪૦
 હરકારખાઈ : ૧૧, ૨૪, ૧૧૧
 હરખચંદ શેઠ : ૧૮૩
 હરભમ નરશી નાથા : ૧૪૩

હરરાજ : ૧૭૨
 હરિચંદ્ર : ૧૭૫
 હરિચંદ્ર : ૨૧૩
 હરિપાલ : ૧૨૨
 હરિયા વણિક : ટિ. ૬૯
 હરિશંદ્ર (સંઘપતિ) : ૩૦૫
 હરિશંદ્ર : ૧૭
 હસ્તિરાજ : ૩૪
 હાથી : ૮૯
 હારા (મંત્રી) : ૨૫૨
 હીમાલાઈ : ૧૦૭
 હીરજી ડોસાલાઈ : ૧૪૩
 હીરાચંદ તારાચંદ ગોરજી : ૧૪૩
 હીરાચંદ ધર્મચંદ ભણુશાળી : ૯૯
 હીરાચંદ મંગળદાસ રામ ૩૦
 હીરાચંદ રાયકરણ : ૧૦૩
 હીરાનંદજી : ૨૦૧, ૨૦૨
 હીરાખાઈ : ૨૩, ૧૩
 હીરાલાલ હંસરાજ : ટિ. ૯૭, ૧૬૪
 હીર : ૧૫૦
 હેમકુંવર શેડાણી : ૯૯
 હેમજી શાહ : ૮
 હેમદેવ : ૧૫૯
 હેમરથ : ૨૯૦
 હેમરાજ : ૬૩
 હેમાજી સિંધી : ૨૫૦
 હેમાલાઈ વખતચંદ (નગરશેઠ) : ૧૩
 હંસા : ૨૫૦
 હાંસી : ૨૮૫, ૨૮૬
 હાંસીખાઈ : ૨૧૩
 હિંમતરામજી વ્યાક્ણા : ૧૬૫, ૧૭૧

વર્ગ ૭ : વિદ્વાનો, શિલ્પીઓ અને ખીજઓની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અણુદા વ્યાહાણ : ૩૮
 અણુહિલ (ભરવાડ) : ૫૬
 અલિણુવ રાહિલ : ૨૫૪
 અણુલહસન (મહિસદી) : ૧૪
 અમથા (પટેલ) : ૭૭
 અમરાજી રાવળ (પૂનરી) : ૨૭૦
 અર્જુદ સર્પ : ૨૮૮
 અલ બિલાજુરી (મુસ્લિમ પ્રવાસી) : ૨૪
 આનંદકુમારસ્વામી : ૧૩
 આલ્હણુ : ૨૧૨
 આશા (બીલપતિ) : ૭

આંગદ : ૨૩૮
 ઉમાકાંત પ્રેમાનંદ શાહ : (ટિ. : ૧૩૫
 એચ. ડી. : 'હસમુખલાલ સાંકળિયા' જુઓ
 એબલવાળા : ૧૧૦
 ઝોઝાજી : 'ગૌરીશંકર ઝોઝાજી' જુઓ
 કડમડ (યક્ષ) : ૫૫૬
 કપટી (યક્ષ) : ૧૦૧
 કરમા કારીગર : ૧૮૪
 કરમાણુ કારીગર : ૧૮૫

કર્નલ ટોડ : ટોડ કર્નલ જુઓ
 કલા સૂત્રધાર : ૧૮૫
 કલ્યાણપ્રસાદ સૂત્રધાર : ૧૮૫
 કંથડનાથ (યોગી) : ૧૪૫
 કાલિએ (જર્મન વિદુષી) : ૨૮, ૧૨
 કુંતા : ૨૩૮
 કુંતાસર દેવી : ૧૦૨
 કુક્ક : ટિ. ૬૮, ટિ. ૬૯
 કુવળ : ૭૬
 કેસવ : ૧૫૦
 કામીસરીએટ (એસ. એમ.) ટિ. : ૯

કોસિયા-કેશવ વ્રાહ્મણ-તપેસરજી : ૨૨૩	દેવા શીલ્પી : ૨૧૪, ૨૧૭, ૨૧૮	પ્રહરશાંતિ યજ્ઞ : ૭૦
ગમનન પાદક : ૧૨૫	દેવીપ્રસાદ મુંશી : ૧૫૭	ભરત (નાટ્યશાસ્ત્રના કર્તા) : ૧૨, ૨૮૮
ગાગદેવ સોલંકી : ૨૩૮	દ્વીપાયન ઋષિ : ૪, ૧૨૬	ભોગીલાલ સાહેબરા : ટિં ૬૧, ૬૨, ટિં ૭૧
ગેમલ ઉમેદ : ૨૫	ધનપ્રસાદ ચંદાલાલ મુનશી : ૨૮	ભાંડારકર : ૯૧, ૧૬૪, ૧૮૬, ૨૮૩
ગોપી : ૩૦	ધન્ના સૂત્રધાર : ૧૮૫	મગનલાલ ખખખર : ટિં ૧૩૯, ૧૪૦
ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ : ૯૧	ધન્વન્તરિ : ૬૯	મના સૂત્રધાર : ૧૮૫
ગૌરીશંકર ઓઝાજી : ટિં ૧૫૩, ૧૬૧, ૧૬૨, ૧૭૪, ૨૦૪, ૨૫૪, ૨૫૮, ૨૬૩, ૩૦૫	ધારા : ૨૩૮	મય દાનવ : ૧૬૧
ગાંધીજી મહાત્મા : ૭૦	ધીરા : ૧૬૭	મહાલુચ : ટિં ૬૯
ઘૂમણુ : ૨૩૮	ધંધ શિવાદ્રૈની : ૯૪	મહિષરામ : ૭૧
અતરમના સૂત્રધાર : ૧૮૫	નગીમ : ૧૩૪	મહેશ્વર કવિ : ૩૦૦
આહિલ દૂતક-સાંધિવિગ્રહિક : ટિં ૬૮ ટિં ૬૯	નરસિંધ સૂત્રધાર : ૨૫૦	માધ કવિ : ૧૭૭, ટિં ૨૩૫
આંપરાજવાળા : ૧૧૦	નરસિંહ મહેતા : ૧૧૦	માલા : ૨૩૮
બગદીશપ્રસાદ ગહિલોત : ૨૧૯	નરાદિત્ય શિલ્પી : ૨૫૬	મેગેરિથનિસ : ૨૮૮
બલા તેજ રાવલ : ૬૪	નર્મદાશંકર ત્રિવેદી : ૩૧	મેઘા સૂત્રધાર : ૧૮૪, ૧૮૫
બસા સલાપટ : ૧૭૯	નાનાલાલ મહાકવિ : ૫૬	મોહમંદ હુતુમરી : ૨૮
બેરાજ સૂત્રધાર : ૧૮૫	નારદ : ૧૦૦, ૨૨૧	મોહણુ : ૨૩૮
બોધા સૂત્રધાર : ૧૮૬	નાસણુ સૂત્રધાર : ૧૮૫	મોનવેલી : ૧૧૦
બેરાજી (પૂનરી) : ૨૫૬	નિંદ્રાલસ ઉફ્લેટ : ૧૭૮	માંઠ ઋષિ : ૧૬૨
બાલા : ૭૩	નીરજ દાણિક સૂત્રધાર : ૨૪૦	મંડે સ્લોક : ૮
બાંઝા સૂત્રધાર : ૧૮૪	નદોલાલ ડે : ટિં ૧૧૪	રજર : ૨૩૮
બાંચ : ૧૮૯	પતંજલિ : ૨૦૪	રતનમણિરાવ : ૧૩
બુંઝા : ૭૩	પદા : ૨૩૮	રસિયો વાલમ-વાલ્મીકિ ઋષિ : ૨૮૮
ટોડ કર્નલ : ૮, ૧૨૧, ૧૫૭, ૧૬૪, ૨૦૩, ૨૭૯, ૨૮૯	પદ્મનાભ કવિ : ૧૯૩	રાધાકૃષ્ણુ જ્ઞાન : ૧૩૧
ડબ્લ્યુ. રુડોલ્ફ હોનલિ : ૧૩૯	પહાડખાન ગજનીખાન : ૧૭૦	રાયભદ્રજી સૂત્રધારા : ૧૮૫
દાલજી સૂત્રધાર : ૧૮૫	પાત્ : ૨૧૨	રૂદ વ્રાહ્મણુ : ૭૧
તપેસરજી યોગી : ૨૨૨, ૨૨૩	પ્રભાકર દૂતક-મહાસાંધિવિગ્રહિક : ટિં ૬૮, ટિં ૬૯	રેવાશંકર મેઘજી દેલવાડકર : ૧૩૦
તારા સૂત્રધાર : ૧૮૪, ૧૮૫	પ્રસ્લાદ સૂત્રધાર : ૧૮૫	રાંઈણુ સૂત્રધાર : ૨૫૦
ત્રિભુવન : ૨૩૮	પ્રાણુનાથ શાસ્ત્રી : ૧૧૬	લહિયા ઠક્કર : ૧૫
દલપતરામ પ્રાણુજીવન ખખખર : ૧૪૬	પ્રેમચંદ સ્થપતિ : ૧૧	લાખાજી પૂનરી : ૨૫૬
દાના સૂત્રધાર : ૧૮૫	પ્લીની : ૨૮૮	લાટના આચાર્યો : ૨૫
દામોદર કવિ : ૨૮૮	ફરગ્યુસન : ૮, ૧૨, ૨૧૭	લાટના ચિત્રકારો : ૨૫
દીપા બીલ : ૪૨	ફાર્થસ સાહેબ : ૯૧, ૨૮૩	લાટના વિહારો : (ટિં) ૨૫
દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી : ૬૪, ૮૩, ૯૪, ૧૨૮	ફુલાણી : ૧૧૦	લાટના શિલ્પીઓ : ૨૫
દેદા સલાવટ : ૧૭૯	ફૂલજ સૂત્રધાર : ૧૮૪	લાટીરીતિ : ૨૫
	અર્જુસ : ૧૨, ૨૮, ૧૦૩, ૧૩૧, ૧૩૨	વટેશ્વર કાયસ્થ : ટિં ૬૮, ટિં ૬૯
	આરટન કેપ્ટન : ૨૦૭	વરજંગ સૂત્રધાર : ૧૮૫
	ખીજસથ્ર આક્ષયટલિક : ટિં ૬૮, ટિં ૬૯	વરાહ વ્રાહ્મણુ : ટિં ૬૯
	હુહલર : ૧૬૪	વલ્લભાચાર્ય : ૬૪
	એલ સાહેબ : ૧૩૦	વામનાચાર્ય : ૯૧
	પ્રહરગુપ્ત જ્યોતિષી : ૧૭૭, ટિં ૨૩૫	વાદીસિંહ (સાંખ્યવાદી) : ૪૫
		વિનાયક આશ્વાપુરી : ટિં ૬૯

વિશ્વરૂપ : ૬૦ ૬૦
વીરસેશ ક્ષેત્રપાલ : ૭૧
વોટ્સન સાહેબ : ૧૩૦
વિસેન્ટ રિમથ : ૧૫૪, ૧૮૮

શિવહત સૂત્રધાર : ૧૮૫
શિવનાગ શિલ્પી : ૨૩૪
શૈલભનદેવ શિલ્પી : ૧૯૦, ૨૮૮, ૨૯૧
શંકરાચાર્ય : ૧૩૦, ૧૫૩

શ્રીમાતા : ૨૮૮

સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ : ૬૦ ૧૫૩

સત્યયોગેશ્વર શિલ્પી : ૨૦૯
સહસ્ત્રાર્જુન (ભીલ) : ૩૪
સાદિમ સુલતાન : ૧૯૮
સારંગ : ૬૨

સીમાલ : ૨૩૮
સુરેશ દીક્ષિત : ૬
સેમ્યુલસન-એમ્સ : ૧૩
સૈયદ : ૧૫
સોદા સલાવટ : ૧૭૯
સોમા સૂત્રધાર : ૧૮૫
સોમાકુ સૂત્રધાર : ૨૨૨

સ્મીથ : 'વિસેન્ટ રિમથ' જુઓ

હરપાલ : ૨૩૮
હસમુખલાલ સાંકેગિયા : ૮૦, ૬૦ ૧૧૬,
૧૩૧, ૧૩૨
હર્મન યાકોબી : ૧૬૪
હાસમ બિન આમર તલવાળી : ૨૪
હીરાનંદ શાસ્ત્રી : ૮૦
હીરા સૂત્રધાર : ૧૮૫
હુસેનત્સાંગ : ૧૧૫
હેનરી કમીન્સ : ૬૦ ૮૫
હાંસારોપી સૂત્રધાર : ૨૫૦

વર્ગ ૮ : કુળ, વંશ, ગોત્ર, જ્ઞાતિ, ગચ્છ, બિરૂદ આદિની અકારાદિ અનુક્રમણિકા

અગ્નિકુળ : ૧૫૭
અભયદેવસુરિ શાખા : ૭૮
અરહસ્ત (બિરૂદ) ૭૩, ૨૦૧
અચંત્યગચ્છીય : ૧૧, ૪૩, ૯૧, ૨૦૫,
૨૪૭, ૨૭૧

આણસુરગચ્છ : ૩૦
આણસુરગચ્છ : ૩૭
આબ્રહેવાચાર્યગચ્છ : ૨૪૪, ૨૪૫
આરબ : ૧૧૫

ઇલ્લાકુ કુલ : ૧૦૦

ઉકેશવંશ, ઉકેશજ્ઞાતિ : 'ઓસલાલ' જુઓ
ઉદ્ધૌતનાચાર્ય આમ્નાય : ૧૭૫
ઉપકેશગચ્છ : ૨૦૩

ઓશવંશ, ઓસલાલ : ૧૫, ૬૧, ૭૩,
૮૬, ૮૯, ૯૭, ૯૮, ૧૦૪ ૧૧૯,
૧૨૩ થી ૧૨૫, ૧૫૪, ૧૫૭,
૧૬૩, ૧૬૬ થી ૧૬૯, ૧૭૪,
૧૮૪, ૧૮૬, ૧૯૪, ૧૯૫, ૨૦૧,
૨૦૪ થી ૨૦૬, ૨૩૦, ૨૭૭,
૨૯૩, ૨૯૪, ૩૦૫

કછોલી ગોત્ર : ૨૫૭
કચ્છો(કોલી)વાલગચ્છ : ૧૫૮, ૨૫૭
કપોલ જ્ઞાતિ : ૧૩૭
કમળકળશ શાખા : ૨૫૩
કવડિયા : ૧૬૦
કાત્યાયન ગોત્ર : ૪૩
કાયસ્થ : ૧૭૮
કાલિકાચાર્યસંતાન : ૬૨

કાસહરગચ્છ : ૧૫૮, ૨૬૧
કૃષ્ણવિગચ્છ : ૧૫૬
કૂ(કુ)જરાપદ્રીયગચ્છ : ૧૨૨
કોરટ (ક-કીય)ગચ્છ : ૩૩, ૩૪, ૧૫૦,
૧૫૮, ૨૨૮, ૨૩૭, ૨૮૦

ક્ષત્રપવંશ : ૧૩૦
ખગાયતા : ૬૪, ૮૦
ખરતરગચ્છ : ૯૩, ૯૪, ૧૦૧, ૧૧૧,
૧૨૨, ૧૬૬, ૧૬૭, ૧૬૯, ૧૭૨,
૧૮૩, ૧૮૫ થી ૧૮૭, ૧૯૪, ૨૦૪
૨૯૩, ૩૦૫

ખરતરવસહી : ૧૦૬
ખડેરગચ્છીય : સંડેરકીયચ્છ જુઓ
ખડેરવાલ : ૧૫૭
ગણધર (ચોપડા) ગોત્ર : ૧૬૭, ૧૬૯
ગુપ્ત : ૨૬, ૧૧૮, ૧૩૦, ૧૩૨
ગુહિલ અન્વય-વંશ : ૧૫૮, ૨૧૮, ૨૨૪

ઘોષારી વાણિયા : ૧૧૧
ચક્રેશ્વરસંતાન : ૩૦૨
ચાવડા (વંશ) : ૩, ૪૭, ૫૬, ૯૦, ૯૧,
૧૫૩, ૧૫૭, ૬૦ ૨૩૫
ચાહ(હુ)માન (વંશ) : ૧૮૯, ૨૧૦, ૨૨૨
ચોપડા ગોત્ર : ૧૬૭, ૧૬૮
ચૈત્રવાલગચ્છ : ૯૧
ચૌદશિયાગચ્છ : ૧૫૭, ૩૦૫
ચૌલુક્ય : ૫, ૨૬, ૨૭, ૫૬, ૮૪, ૧૩૪,
૧૫૩, ૧૮૯

ચૌહાણ (વંશ) : ૪૦, ૪૨, ૧૫૭, ૧૫૮,
૨૦૬, ૨૨૫, ૨૮૧, ૨૩૮, ૨૯૮
ચંદ્રકુળ : ૩૯, ૪૧, ૮૮
ચંદ્રગચ્છ : ૨૭૮, ૨૮૭

જાબહડા (ગોત્ર) : ૧૮૪
જામાણકીયગચ્છ : ૪૬
જરાહિલાગચ્છ : ૧૫૮

સોનાગરા જાલોરના : ૨૦૬
ડાગા ગોત્ર : ૧૬૭
ઠાલાવત : ૨૧૧

તપાગચ્છ : ૮૯, ૯૧, ૧૪૪, ૧૫૨, ૧૮૫,
૨૧૪, ૨૧૮, ૨૨૧, ૨૨૫, ૨૨૭,
૨૫૦, ૨૫૩, ૨૬૨, ૨૭૧, ૨૭૫
૨૭૭, ૨૯૪, ૩૦૨, ૩૦૫
તુર્ક જ્ઞાતિ : ૩૦૪, ૩૦૫
થા(થિ)રાપદ્રગચ્છ : ૩૯, ૪૧, ૪૭, ૫૫,
૭૬, ૧૭૮, ૨૪૪

દરડા ગોત્ર : ૨૯૩
દશા ઓસલાલ જ્ઞાતિ : ૨૪૮
દેવાચાર્યગચ્છ : ૧૭૫, ૧૮૬
દેસલહરા : ૭૩

ધર્મધોષગચ્છ : ૧૯૯
ધર્મદેવવંશ : ૪૭, ૫૫, ૨૬૫
ધનેશ્વરગચ્છ : ૧૫૬, ૧૬૨

નન્નાચાર્ય (સરિ) સંતાન : ૩૪, ૩૮
 નહગણુગચ્છ : ૬૨
 નાગરજ્ઞાતિ : ૨૨, ૬૪
 નાગપુરીયગચ્છ : ૧૫૮
 નાગેન્દ્રગચ્છ : ૨૭, ૪૪, ૫૬, ૫૭,
 ૬૦, ૭૯, ૧૪૮, ૧૬૧, ૧૭૪,
 ૨૦૦, ૨૯૧
 નાગોતરાગોત્ર : ૨૨૯
 નાગોરી તપગચ્છ : ૧૯૯
 નાગોરી શાખા : ૧૯૯
 નાણાવાલ-નાણુકીયગચ્છ : ૧૫૮, ૨૩૦,
 ૨૩૧, ૨૩૭, ૨૫૫, ૨૬૫
 નિર્જીતકુલ : ૨૪૪, ૨૪૫
 નૈગમાન્વય : ૧૭૮
 પટવા : ૧૬૪
 પડિહાર : ૩૯, ૧૩૯, ૧૫૬, ૧૬૨,
 ૧૭૪, ૧૮૮, ટિં ૩૦૪
 પરમાર પ, ૨૬, ૫૮, ૧૫૭, ૧૫૮,
 ૧૭૮, ૧૮૧, ૨૦૦, ૨૪૦, ૨૪૧,
 ૨૫૩, ૨૮૩, ૨૮૮, ૨૯૧
 પદ્મીવાલજ્ઞાતિ : ૧૫૭, ૧૭૫, ૨૦૦,
 ૨૦૧, ૨૭૬
 પદ્મીવાલગચ્છ : ૧૫૮, ૧૭૫, ૧૮૪,
 ૧૮૫
 પશ્ચિમમંડલિક (ખિરદ) : ૪૧
 પાર્શ્વનાથસંતાન : ૧૭૩
 પિપ્પલ(પ-પૂ) ગચ્છય : ૪૩, ૬૭,
 ૨૪૧, ૨૬૯
 પીપાડ ગોત્ર : ૧૯૪
 પોટુંગીઝ : ૧૩૬
 પોષાલગચ્છ : ૩૧
 પૌર્ણમિક પક્ષ : ૨૭૮
 પોરવાડ : ૫૭, ૬૨, ૭૯, ૯૦, ૧૦૧,
 ૧૨૨, ૧૪૮, ૧૫૦, ૧૫૭, ૧૭૭,
 ૧૯૭, ૨૦૫, ૨૧૩, ૨૧૬, ૨૧૮,
 ૨૧૯, ૨૩૩, ૨૪૪, ૨૪૬, ૨૪૭,
 ૨૫૩, ૨૬૧, ૨૬૩, ૨૬૮, ૨૭૦,
 ૨૭૧, ૨૭૬, ૨૭૭, ૨૮૧, ૨૮૬,
 ૨૮૭, ૩૦૭

પ્રતીહાર : 'પડિહાર' જુઓ
 પ્રઘુમ્નસુરિસંતાન : ૨૯૪
 પ્રમાર વંશ : 'પરમાર' જુઓ
 પ્ર(પ્રિ)યાગ્રસુરિ સંતાન : ૬૨
 પ્રશાંતરાગ (ખિરદ) : ૨૬

પ્રાગ્યાટ : 'ધોરવાડ' જુઓ
 અચ્છાવત : ૧૬૦
 ખાટલા : ૪૯, ૫૩, ૧૭૧
 ખલ્લપરતરગચ્છ : ૬૦, ૧૮૫, ૨૦૨
 ખલ્લગચ્છ ૮૯, ૯૪, ૧૨૬, ૧૮૯, ૨૨૫
 ખાલાણુગચ્છ : ૪૩, ૬૦, ૧૫૮, ૨૯૪,
 ૩૦૭
 ખાલીગચ્છ : ૧૭૫
 ભટ્ટવર(રા)ગચ્છ : ૧૫૮
 ભદ્રસિવાણુ ગોત્ર : ૨૨
 ભણુશાળી ગોત્ર : ૬૭, ૧૭૦
 ભાતેરા ગોત્ર : ૧૮૩
 ભાવદેવસુરિગચ્છ : ૬૨
 બિલ્લ : ૧૭૬
 ભીમશાખા : ૧૭૯
 ભીમપદ્મીગચ્છ : ૩૬
 ભંડારી : ૧૯૫, ૨૨૫
 મક્રીમ કુટુંબ : ૯૭
 મગહ(હત)ગચ્છ : ૩૦૧, ૩૦૨, ૩૦૭
 મસાલિયા કુટુંબ : ટિં ૩૮
 મરાડા : ૬૩
 મલધારી : ૧૯૭
 મહાક્ષત્રપ : ૧૩૦, ટિં ૧૧૮
 મહેશ્વરાચાર્ય આમ્નાય : ૧૭૫
 મિયાણા : ૧૪૬
 મુલતાની મુસલમાન : ૪૦
 મુસલમાન : ૧૧૮
 મેવાડા ખાલાણુ : ૮૩
 મેગલ : ૧૧, ૬૭, ૩૦૫
 મોહજ્ઞાતિ : ૧૪, ૧૫, ૨૩, ૫૭, ૬૪,
 ૭૦, ૧૧૩
 મોઢેરગચ્છ : ૭૦
 મૌર્ય : ૪, ૨૬, ૧૬૪, ૧૧૮
 યશધરસુરિસંતાન : ૨૮૭
 યશોભદ્રસુરિસંતાન : ૨૯૪
 યાદવ : ૪, ૧૦૦, ૧૧૬, ૧૨૯, ૨૨૧

રઘુકુળ : ૧૩૭
 રતનાકરગચ્છ : ૯૨
 રાજગચ્છ : ટિં ૧૫૬, ૧૯૬
 રાજધરદ (ખિરદ) : ટિં ૨૮
 રહોડા : ૧૫૬, ૧૬૩, ૧૯૧, ૨૦૭, ૨૦૯

રાજપિતામહ (ખિરદ) : ૨૭
 રાયભંડારી ગોત્ર : ૨૨૨
 રાષ્ટ્રકૂટ : ૨૧૨
 રાંકા ગોત્ર : ૧૬૬
 લઘુપોષાળ : ૧૫
 લાડ(કુ)યા શ્રીમાલી જ્ઞાતિ : ૨૫, ટિં ૨૮
 લોદ્ર રાજપૂત : ૧૭૧
 લોંકાગચ્છ : ૧૯૯
 વધેરવાલ : ૧૫૭
 વજ્રશાખા : ૩૯
 વટપદ્મી-વટપાલીગચ્છ : ૮૭
 વડગચ્છ : ટિં ૩૯
 વડનગરા નાગર : ૬૪
 વડીપોષાળ : ૧૫
 વરડિયા ગોત્ર : ૧૭૦
 વરહુડીયા વંશ : ૧૫૦, ૨૦૦
 વલ્ખી વંશ : ૧૧૪, ૧૧૫
 વલ્ખીશાખા (અંચલગચ્છ) : ૪૩
 વવહરપ્રીયગચ્છ : ૨૬૪
 વાલેતા વંશ : ૨૬, ૨૭, ૫૬, ૧૩૯,
 ૨૫૪
 વિદ્યાધર-(વિજ્ઞાનહર)કુળ-ગચ્છ : ૭૦,
 ટિં ૫૭, ૧૦૫
 વિશ્ણિકકુલ : ૨૫૬
 વીતરાગ (ખિરદ) : ૨૬
 વીશાશ્રીમાલી : ૪૭
 વૃક્ષશાખા : ૮૯
 વેરિગણુ : ૮૦, ૮૧
 વૈરિશાખા : ૮૧
 શિલાહિત વંશ : ૨૨૨
 શીવગણુસુરિસંતાન : ૪૪
 શંખવાલ ગોત્ર : ૧૮૬, ૨૩૦
 શંખેશ્વરગચ્છ : ૪૭, ૧૭૭
 શ્રીમાલ જ્ઞાતિ : ૪૧, ૪૩, ૫૭, ૬૮,
 ૬૯, ૯૪, ૯૭, ૧૦૬, ૧૧૯,
 ૧૨૦, ૧૨૬, ૧૩૯, ૧૪૬, ૧૭૭,
 ૧૮૯, ૧૯૦, ૩૦૦
 સરવાલગચ્છ : ૯૬
 સિરુસોરે વંશ : ૨૫૨
 સીસોદિયા : ૧૫૭
 સુલતાન વંશ : ૨૦૩
 સૂર્ય વંશ : ૫, ૨૨૨

સોનગિ(ગ)રા ચૌહાણુ : ૧૫૯, ૨૨૪, ૩૦૦	૨૧૦ થી ૨૧૨, ૨૨૨, ૨૨૫, ૨૩૬, ૨૪૨	હરિતકુંડકીય - હરિતકુંડકીય - હરિતકુંડી- ગચ્છ : ૧૫૮, ૨૦૭, ૨૨૩
સોલંકી : ૩, ૫૬, ૧૧૮, ૧૪૫, ૧૫૭, ૧૫૯, ૧૭૯, ૧૮૩, ૨૩૮	પ'રકીયગચ્છ : 'સ'રકીયગચ્છ' બુઝો	હારીજગચ્છ : ૫૧, ૭૨
સંખવાલેયા ગોત્ર : ૧૬૮	દ્યુડિયા રાઠોડ : ૨૦૭	હીરલા ખિરફ : ૯૧
સ'રગચ્છ : ૧૫૭, ૧૫૮, ૧૭૫, ૨૦૬,	હર્ષપુરીય(પુર)ગચ્છ : ૧૫૮, ૨૦૪, ૩૦૮	હુણુ : ૧૧૮
		હુંખટ અન્વય : ૮૮

૯. સંદર્ભ ગ્રંથસૂચિ

- અખંડ આનંદ : પ્ર૦ સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ
- અગસ્યદંડ નાહુડાનો સંગ્રહ : તીર્થમાળા-અગ્રગટ: બિકાનેર
- અચલગઢ : લે. મુનિ શ્રીજયંતવિજયજી, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા
- અજિત-શાંતિસ્તવ : પંચપ્રતિકમણુ-અંતર્ગત
- અનેકાંત : (હિન્દી-માસિક) વીર સેવામંદિર, સરસાવા, સહારનપુર
- અમદાવાદનો ઇતિહાસ-પારનગર અમદાવાદ : લે. રત્ન-મણિરાવ ભીમરાવ, પ્ર૦ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ
- અર્ધુદ્ધગિરિકલ્પ : (હસ્તલિખિત) કર્તા : શ્રીસોમસુંદરસરિ
- અર્ધુદ્ધ પ્રાચીન જૈન લેખસંગ્રહ : સં૦ મુનિ શ્રીજયંત-વિજય, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- અર્ધુદાયલપ્રદક્ષિણા જૈન લેખસંગ્રહ : સં૦ મુનિ શ્રીજયંતવિજય, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- અર્ધુદાયલ પ્રદક્ષિણાવર્ણન : લે. મુનિ શ્રીજયંતવિજયજી, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર
- અળદક્ષી : કર્તા : શ્રીસમયસુંદરગણિ, પ્ર૦ દેવચંદ લાલભાઈ, સુરત
- અચલગચ્છીય પંચપ્રતિકમણુસૂત્ર
- અચલગચ્છીય મોટી પટ્ટાવલી : (અનુવાદ) જામનગર
- અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ છંદ : જૈન સત્યપ્રકાશ-અંતર્ગત
- અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથજી તીર્થ : લેખમાળા-આત્માનંદ પ્રકાશ-અંતર્ગત; ભાવનગર
- આચારંગચૂલ્હિ : કર્તા : શ્રીજિનદાસગણિ મહત્તર, પ્ર૦ શ્રીજ્ઞપલદેવ કેશરીમલ શ્વેતાંબર સંસ્થા, રતલામ
- આચારંગ સૂત્ર-ટીકા : કર્તા : શ્રીશીલાંકદેવ, પ્ર૦ આગમો-દય સમિતિ, મુંબઈ
- આત્માનંદ પ્રકાશ : (માસિક), ભાવનગર
- આનંદ કાવ્યમહોદધિ (ભા. ૧ થી ૮) : પ્ર૦ દેવચંદ લાલભાઈ, પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ, સુરત
- આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઓફ ઇંડિયા : (ન્યુ સિરીઝ) વોલ્યુમ ૨, ધી મોન્યુમેન્ટલ એન્ડીકવીટીઝ એન્ડ ઇન્ડીપ્શન ઇન ધી નોર્થ વેસ્ટર્ન પ્રોવીન્સીસ એન્ડ ઓથ : એ ફૂલર. (સને ૧૮૯૧)
- આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઓફ ઇંડિયા : વોલ્યુમ: ૩-રિપોર્ટ ડ્રોર ધી ઇથર ૧૮૭૧-૭૨; એલેક્ઝાંડર કનીઘામ. (સને ૧૮૭૩)
- આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઓફ ઇંડિયા : (ન્યુ સિરીઝ) વોલ્યુમ ૧૯-લીસ્ટ્રસ ઓફ એન્ડીકવેરિયન રિમેઈન્સ ઇન ધી સેન્ટ્રલ પ્રોવીન્સીસ એન્ડ બરાર : હેનરી કઝીન્સ (સને ૧૮૯૭)
- આર્કિયોલોજિકલ સર્વે ઓફ વેસ્ટર્ન ઇંડિયા : રિપોર્ટ ઓફ ધી આર્કિટેકચરલ એન્ડ આર્કિયોલોજિકલ રિમેઈન્સ ઇન પ્રોવીન્સ ઓફ કચ્છ : દલપતરામ પ્રાણજીવન ખંખર (સને ૧૮૭૯)
- આલોચણુવિનતિ : (હસ્તલિખિત) શ્રીલાવણ્યસમય
- આવશ્યકચૂલ્હિ : પ્ર૦ શ્રીજ્ઞપલદેવ કેશરીમલ શ્વેતાંબર સંસ્થા, રતલામ
- ઇરગઢ ચૈત્યપરિપાટી : (જૈનયુગ), મુંબઈ
- ઇરગઢ ખાવન જિનાલય રિપોર્ટ : પ્ર૦ ઇર જૈન સંઘ, ઇર
- ઇતિહાસપ્રવેશ : લે. જયચંદ્ર વિદ્યાલંકાર; પ્ર૦ સરસ્વતી પબ્લીશીંગ હાઉસ, ઇલાહાબાદ
- ઇતિહાસસંમેલન નિબંધસંગ્રહ : પ્ર૦ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ
- ઇંડિયન કલ્ચર : (માસિક), કલકત્તા
- ઇંપિરિયલ મૂઘલ ડ્રેમાન્સ ઇન ગુજરાત : ધી જર્નલ ઓફ ધી યુનિવરસીટી ઓફ બોમ્બે-અંતર્ગત; સં૦ પ્રે. કોમીસરીએટ
- ઉજ્જૈન : લે. દયાશંકર દુબે, પ્ર૦ વિદ્યાભારતકર શુકલ, ધર્મ-ગ્રંથાવલી, પ્રયાગ
- ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં જૈનધર્મ : લે. શ્રીચીમનલાલ જે. શાહ, પ્ર૦ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદ

ઉત્તરાખ્યયન-વૃત્તિ : કર્તા : શ્રીશાંતિસુરિ; પ્ર૦ દેવચંદ લાલ-ભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્યાર ફંડ, સુરત

ઉપદેશકંદલી-પ્રશસ્તિ : કર્તા : કવિ આસઃ

ઉપદેશગ્ન્ય પટ્ટાવલી : જૈન ગુજર કવિઓ; ખંડ : ત્રીજો-અંતર્ગત, પ્ર૦ જૈન સ્વેતાંબર કોન્કરન્સ, મુંબઈ

ઉપદેશતરંગિણી : કર્તા : શ્રીરત્નમંડનગણિ પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ઉપદેશસમીતિકા : કર્તા : શ્રીસોમધર્મ, સં. શ્રીચતુરવિજય, પ્ર૦ શ્રીજૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

ઉપ્નિતિભવપ્રપંચાડયા-પ્રશસ્તિ : કર્તા : શ્રીસિદ્ધર્ષિ, પ્ર૦ આગમોદય સમિતિ, સુરત

એ કેટેલોગ ઓફ મેન્યુસ્ક્રીપ્ટ ઈન ધિ પબ્લિક લાઇબ્રેરી : સં. ડૉ. બનારસીદાસ, લાહોર

એતિહાસિક જૈન કાવ્યસંગ્રહ : સં. શ્રીઅગરચંદ નાહટા, શ્રીભંવરલાલ નાહટા, પ્ર૦ શંકરદાન શુક્લરાજ નાહટા, કલકત્તા

એતિહાસિક પત્ર : (હસ્તલિખિત)

એતિહાસિક રાસસંગ્રહ : (ભા. ૧ થી ૪) સં. શ્રીવિજય-ધર્મસુરિ, પ્ર૦ યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

એતિહાસિક સંશોધન : લે. દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, પ્ર૦ ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ

ઓસવાલ ઉત્પત્તિ : (હસ્તલિખિત)

ઓસવાલ નવયુવક : (ભાસિક), કલકત્તા

ઔપપાતિક સૂત્ર : પ્ર૦ આગમોદય સમિતિ, મેસાણા

કર્મચંદ્રમત્રિવંશોત્તીર્તન કાવ્ય : શ્રીજયસોમ ગણિ; સં. અનુ. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી, અબમેર

કલ્પસૂત્ર-પ્રશસ્તિઓ : (હસ્તલિખિત અને પ્રસિદ્ધ)

કાઠિયાવાડનો ઇતિહાસ : લે. પ્ર૦ ભગવાનલાલ સંપતરામ, મુંબઈ

કાલકાવ્યાર્થકથાસંગ્રહ : સં. પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ પ્ર૦ શ્રીસારાભાઈ નવાબ, અમદાવાદ

કાવ્ય મનોહર : કર્તા : શ્રીમહેશ્વર પ્ર૦ હેમચંદ્રાચાર્ય તાન-મંદિર, પાટણ

ક્રિતાબ્દ જૈન તીર્થ ગાઈડ : લે. શ્રીશાંતિવિજય, પ્રકા. હેંસીલાલજી પાનાચંદજી, આશાપુર

કુદ્દિનીમત્ત : કર્તા : દામોદર કવિ, પ્ર૦ ગુજરાતી પ્રેસ, મુંબઈ

કુમારપાલચરિત : કર્તા : શ્રીજયસિંહસુરિ, પ્ર૦ જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

કુમારપાલપ્રતિબોધ : કર્તા : શ્રીસોમપ્રભાચાર્ય, સં. શ્રીજન-વિજય, પ્ર૦ ગાયકવાડ એરિયંટલ સિરીઝ, વડોદરા.

કુમારપાલપ્રબોધ : કર્તા : શ્રીજનમંડનગણિ, પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

કુમારપાલમહાકાવ્ય પ્રશસ્તિ : કર્તા : શ્રીચારિતસુંદર

કુમારપાલરાસ : કર્તા : શ્રીઋષભદાસ, આનંદ કાવ્યમહોદયિ અંતર્ગત, સુરત

કુમારવિહારશતક : કર્તા : શ્રીરામચંદ્રસુરિ, પ્રકા. જૈન-આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

કુવલયમાલા-પ્રશસ્તિ : કર્તા : શ્રીઉદ્દલોતનસુરિ, પ્રકા. ભારતીય-વિદ્યા (અગ્રેજી ત્રૈમાસિક), મુંબઈ

કુજ જૈન અનુશ્રુતિયાં ઔર પુરાતત્વ : પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ-અંતર્ગત, પ્રકા. પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથસમિતિ, ટીકમગઢ.

કૃપારસકોશ : કર્તા : શ્રીશાંતિચંદ્ર ઉપા. પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

કેસરિયાજી તીર્થકા ઇતિહાસ : સં. પા. ચંદનમલ નાગોરી; પ્રકા. શ્રી સદ્ગુણ પ્રસારક મિત્રમંડળ, છોટી સાદડી, મેવાડ

કેસરિયાજીનો રાસ : પ્ર૦ જૈનયુગ-અંતર્ગત

કંબોઈ તીર્થ, તેનો ઇતિહાસ અને અહેવાલ : પ્રકા. શ્રીમનમોહન પાર્શ્વનાથ કારખાના કમીટી, કંબોઈ

કુંભારીયાજી ઉર્ફે આરાસણ : લે. પ્રકા. મથુરાદાસ જગનલાલ શેઠ, પ્રાંતિજ

ક્ષત્રિયકુંડ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીદર્શનવિજયજી નિપુર પ્રકા. શ્રી ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

ખરતરગ્ન્યગુર્વાવલી : કર્તા : શ્રીજનપાલ ઉપાધ્યાય

ખરતરગ્ન્યપટ્ટાવલી : પ્રકા. ગુલાબકુમારી જૈન ગ્રંથમાલા, કલકત્તા.

ખંભાતનો ઇતિહાસ-ચૈત્યપરિપાટી : લે. નર્મદાશંકર ભટ્ટ, પ્ર૦ સ્તંભ જૈન મંડળ, ખંભાત

ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ : લેખક શ્રીગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ, પ્રકા. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ

ગુજરાતનો મધ્યકાલીન રાજપૂત ઇતિહાસ : (ભા. ૧-૨) લેખક : શ્રીદુર્ગાશંકર શાસ્ત્રી, પ્રકા. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ

ગુજરાત સર્વસંગ્રહ : લેખક : શ્રીભગવાનલાલ ઇંદ્રજી

ગુરુગુણુરનાકરકાવ્ય : કર્તા : શ્રીસોમચારિતગણિ, પ્રકા. શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ગુર્વાવલી : કર્તા : શ્રીમુનિસુંદરસુરિ, પ્રકા. શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ-રિપોર્ટ : પ્રકા. ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ, મુંબઈ

ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો : લે. શ્રીજિનવિજયજી
પ્રકાં ગુજરાત સાહિત્ય સભા, અમદાવાદ

ગિરનાર ચૈત્યપ્રવાહી : કર્તા : શ્રીહેમલ્લસંગણિ, (પુરાતત્વ-
ત્રિમાસિક) ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ

ગિરનારગિરિ ચત્યપરિપાટી : કર્તા : રંગસાર (હસ્તલિખિત)

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો : (ભાગ ૧ થી ૩) સં.
ગિરજાશંકર વલ્લભજી, પ્રાં કાર્યસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

ગિરનાર માહાત્મ્ય : લે. દોલતચંદ પુરુષોત્તમ, અમદાવાદ

ગિરનારનો ઇતિહાસ : પ્રાં જૈન સરતી વાચનમાલા, પાલીતાણા

ચતુરશીતિપ્રથમસંગ્રહ : (હસ્તલિખિત)

ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : શ્રીસાધુચંદ્ર મુનિ, જૈનયુગ વર્ષ : ૧,
અંક ૬, મુંબઈ

જગચિંતામણિ સ્તોત્ર : પંચપ્રતિકમણુ-અન્તર્ગત

જગદુચરિત : કર્તા : સર્વાનંદસુરિ, સં. શ્રીખખર

જયતિહુયજુસ્તોત્ર : કર્તા : શ્રીઅભયદેવસુરિ, પંચપ્રતિકમણુ-
અન્તર્ગત

જાલુરનગર પંચ જિનાલય ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : નગર્ષિ,
પ્રકાં જૈન સત્ય પ્રકાશ-અન્તર્ગત, અમદાવાદ

જીરાવલીમંડન પાર્શ્વનાથવિનતિ : (હસ્તલિખિત)

જેસલમેર ચૈત્યપરિપાટી : કર્તા : મહિમાસમુદ્ર (હસ્તલિખિત)

જેસલમેર જૈન ભાંડાગારીયથસુચિ : સં. પં. લાલચંદ્ર
ભ. ગાંધી, પ્રકાં ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરીઝ, વડોદરા

જૈન રોપ્ય મહોત્સવાંક : પ્રકાં આનંદ પ્રેસ, બાવનગર

જૈન એન્ટીકવેરી : જૈન સિદ્ધાંત ભારતકર ત્રૈમાસિક-આરા.

જૈન ગુર્જર કવિઓ : ભાં ૧-૩, અંકાં શ્રી મોહનલાલ
હલીચંદ દેસાઈ, પ્રકાં જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ, મુંબઈ

જૈન અંથોમે લૌગોલિક સામગ્રી ઔર ભારતવર્ષત્રે
જૈનધર્મકા પ્રચાર : પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ-અન્તર્ગત,
પ્રકાં પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથસમિતિ, ઢીકમગઢ.

જૈન તીર્થ ગાઈડ : (જૈન શ્વેતાંબર તીર્થપ્રકાશ) કર્તા :
પ્રાં મોહનલાલ જતિ.

જૈન તીર્થ ભદ્રાવતી : પ્રકાં ચૈનકરણુ ગોલેષા, ભદ્રાવતી
ભાંક (યાંદા)

જૈન તીર્થ સુવર્ણગિરિ : લેખક : પં. શ્રીકલ્યાણુવિજયજી
' જૈન ' રોપ્ય મહોત્સવાંક-અન્તર્ગત, બાવનગર

જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયજી,
પ્રકાં શ્રી ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખ : સંગ્રા. મુનિ કાતિસાગરજી પ્રકાં
શ્રીજિનદત્તસુરિ જ્ઞાનભંડાર, સુરત

જૈન ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ : (ભા. ૧-૨) સં. શ્રીશુદ્ધિ-
સાગરસુરિ. પ્ર. અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રચારક મંડળ, મુંબઈ, પાદરા.

જૈન પરપરાનો ઇતિહાસ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીદર્શન-
વિજયજી મુ. જ્ઞાનવિજયજી, મુ. ન્યાયવિજયજી (નિપુટી),
પ્રકા. ચારિત્ર સ્મારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

જૈન પુસ્તકપ્રસારિતસંગ્રહ : સંપા. શ્રીજિનવિજય, પ્રકા.
સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ.

જૈન ભારતી : (માસિક), કલકત્તા

જૈન યુગ : (માસિક, વર્ષ ૧ થી ૫ તી ફાઈલો) મુંબઈ

જૈન લેખસંગ્રહ : (ભા. ૧ થી ૩) સં. પ્રાં પૂર્ણચંદ્રજી
નાહર, કલકત્તા

જૈન વીરોકા ઇતિહાસ : લે. અયોધ્યાપ્રસાદ ગોયલીય, પ્રકાં
જૈન મિત્રમંડળ, દેહલી

જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરદડ : પ્રકાં જૈન શ્વેતાંબર
કોન્ફરન્સ, મુંબઈ

જૈન શ્વેતાંબર ડિરેક્ટરી : (ભા. ૧-૨) પ્રકાં જૈન
શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ, મુંબઈ

જૈન શ્વેતાંબર મંદિરાવલી : પ્રકાં જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ,
મુંબઈ

જૈન સત્ય પ્રકાશ : (વર્ષ : ૧ થી વર્ષ : ૧૮ સુધીની ફાઈલો)
પ્રકાં જૈનધર્મ સત્ય પ્રકાશક સમિતિ, અમદાવાદ

જૈન સાહિત્ય ઔર ઇતિહાસ : લે. શ્રીનાથૂરામ પ્રેમી,
હિંદી ગ્રંથરત્ન-કાર્યાલય, મુંબઈ

જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ : લેખક-પ્રકાં
શ્રીમોહનલાલ હલીચંદ દેસાઈ, મુંબઈ

જૈન સાહિત્ય ઔર મહાકાલ મંદિર : વિક્રમ સ્મૃતિ ગ્રંથ-
અન્તર્ગત, ગ્વાલિયર

જૈન સાહિત્ય સમેલન : વિશેષાંક; જ્ઞેધપુર

જૈન સાહિત્ય સંશોધક : (ત્રૈમાસિક) પૂના

જૈન સ્તૂપ ઓફ મથુરા : લેખક : ડો. વિન્સેન્ટ સ્મીથ

જૈન સ્તોત્રસંગ્રહ : સંપાં મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયજી,
પ્રકાં સારાભાઈ નવાળ, અમદાવાદ

જૈનાચાર્ય શ્રી આત્માનંદ જન્મ શતાબ્દી સ્મારક ગ્રંથ :
સંપાં શ્રી મોહનલાલ હલીચંદ દેસાઈ, પ્રકાં જૈનાચાર્ય
શ્રીઆત્માનંદ જન્મશતાબ્દી સ્મારકસમિતિ, મુંબઈ

જ્ઞાનાધર્મકથા : પ્રકાં આગમોદ્ય સમિતિ, મુંબઈ

જ્ઞાનોદ્ય (માસિક) : પ્રકાં ભારતીય જ્ઞાનપીઠ કાર્થી, બનારસ

દાક્રિસ ઓફ ઇન્ડિયા : (અંગ્રેજી-દૈનિક) મુંબઈ

ટ્રેસીસ ઓફ જૈનીઝમ ઇન્ ધે ગોલ : જૈન ભારતી-અન્તર્ગત,
કલકત્તા

ઉભોઈનાં પુરાતન કામો : 'ત્રેમાસિક' શ્રીકૃષ્ણસ ગુજરાતી સભામહોત્સવ ગ્રંથ-અન્તર્ગત : મુંબઈ
કુંભરપુર રાજ્યકા ઇતિહાસ : લે. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી

તત્ત્વાર્થલાબ્ય : કર્તા : શ્રીઉમાસ્વાતિ મહારાજ. પ્રકાં
મોતીલાલ લાધા, પૂના

તપાગચ્છ પટ્ટાવલી : સં. અનુ. પં. શ્રીકલ્યાણવિજયજી
પ્રકાં શ્રીવિજયનીતિસૂરિ જ્ઞેન લાયબ્રેરી, અમદાવાદ

તાશ્લુદુર્ગાલંકાર-શ્રીઅન્નિતસ્વામિસ્તોત્ર-જ્ઞેનસ્તોત્ર ગ્રંથહ-
અન્તર્ગત : પ્રકાં શ્રીયશોવિજય જ્ઞેન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

તિલકમંજરી : સંપાં ટીકાકાર : શ્રીવિજયલાવણ્યસરિ, પ્રકાં
શ્રીલાવણ્યસરિગ્રંથમાળા, ખોટાદ

તીર્થક્ષેત્ર કુલપાક : (હિં) કર્તા : શ્રીજિનપ્રભસરિ, સં
શ્રીઆલયંદ્રાચાર્ય, પ્રં નેમચંદ્ર ગોલેજા, હંદ્રાયાદ

તીર્થમાળા : કર્તા : શ્રીવિનયપ્રભ ઉપાધ્યાય, પ્રકાં જ્ઞેન
સત્યપ્રકાશ-અન્તર્ગત, અમદાવાદ

તીર્થયાત્રા દર્શક : લે. ગેવીલાલજી, સંશોં પં. ગજધરલાલજી,
પ્રકાં દિગંબર જ્ઞેન સમાજ, કલકત્તા

તીર્થયાત્રા સ્તોત્ર : કર્તા : શ્રીજિનપ્રભસરિ, વિધિમર્ગ પ્રપા-
અન્તર્ગત, પ્રકાં શ્રીજિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનભંડાર, સુરત

તીર્થરાજ આયુ : લેખક : મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી,
પ્રકાં શ્રીયશોવિજય ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત : કર્તા : શ્રીહેમચંદ્રસરિ, પ્રકાં
જ્ઞેન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

થંબજી પાર્શ્વનાથ વૃહદ્ સ્તવન : (હસ્તલિખિત)

દક્ષિણમાં જ્ઞેનધર્મ : જ્ઞેનયુગ (માસિક)-અન્તર્ગત, મુંબઈ

દશકુમારચરિત : કર્તા : દંડી, પ્રકાં નિર્જુયસાગર પ્રેસ,
મુંબઈ

દિગ્ધિવિજય મહાકાવ્ય : સંપાં પં. અંઆલાલ પ્રેમચંદ શાહ,
પ્રકાં સિંધી જ્ઞેન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

દિલ્હી રાજવલી : (હસ્તલિખિત)

દેવકુલપાટક : લે. શ્રીવિજયેંદ્રસરિ : પ્રં શ્રીયશોવિજય જ્ઞેન
ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

દ્વાપાયમહાકાવ્ય : કર્તા : શ્રી હેમચંદ્રસરિ, સંપાં આપ્પાજી
વિષ્ણુ કાથવટે, મુંબઈ

ધર્મયુગ : (હિંદી-સાંતાહિક) : ટાઇપ્સ આફ ઈન્ડિયા, મુંબઈ

ધર્મચિન્તનપ્રકરણ : (ભા. ૧) કર્તા : શ્રીશાંતિસરિ, જ્ઞેન આત્માનંદ
સભા, ભાવનગર, (ભા. ૨) કાળા મીઠા, ધોધાચંદર

ધર્મપદ્ધેશમાલા-વિવરણ : સં. પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી, પ્રકાં
સિંધી જ્ઞેન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

ધી જ્યોત્ષોદિક્ષલ ડિક્શનેરી આફ એન્સ્યન્ડ એન્ડ મિડિ-
યાવલ ઈન્ડિયા : કર્તા : નંદોલાલ ડે. પ્રકાં કલકત્તા
ઓરિયન્ટલ સિરિઝ, કલકત્તા

નલવિલાસ નાટક : સં. પં. લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી, પ્રકાં
ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરિઝ. વડોદરા

નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા : (ત્રેમાસિક) દાર્શી

નાગર ચૈત્યધરિપાટી : કર્તા : શ્રીવિશાલસુંદરસરિશિષ્ય :
પ્રકાં જ્ઞેન સત્ય પ્રકાશ, અમદાવાદ

નાટ્યશાસ્ત્ર : કર્તા : ભરત. પ્રકાં નિર્જુયસાગર પ્રેસ, મુંબઈ

નાભિનંદનજિનોદ્ધારપ્રખંધ : કર્તા : શ્રીકલ્પસરિ, સં. પં. ભગ-
વાનનાસ, પ્રં હેમચંદ્રાચાર્ય જ્ઞેન ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

નિર્વાણકલિકા : કર્તા : શ્રીપાદવિધેતસરિ, સંપાં શ્રી.મોહન-
લાલ ભ. ઝંવેરી, મુંબઈ

નિર્દાશ્યૂર્ણિ : (ટાઇપ કરેલી નકલ) સંપાં શ્રીવિજય-
પ્રેમસરિ

નેહુરીરી જ્યાત : પ્રકાં નાગરી પ્રચારિણી સભા, ખનારસ

નેષવમહાકાવ્ય : કર્તા : શ્રીહર્ષ, પ્રકાં નિર્જુયસાગર પ્રેસ,
મુંબઈ

નંદીટીકા : પ્રકાં શ્રીસપ્તભદ્રેવજી કેશરીમલજી, રતલામ

પઉમચરિય : કર્તા : શ્રીવિમલસરિ, પ્રકાં જ્ઞેન આત્માનંદ
સભા, ભાવનગર

પટ્ટાવલી : જ્ઞેન ડાન્ડરન્સ-કેરલના સાહિત્ય વિશેષાંક-અન્ત-
ર્ગત, મુંબઈ

પટ્ટાવલી સમુચ્ચય : ભા. ૧-૨, સંપાં મુનિ દર્શનવિજય
(ત્રિપુટી), પ્રકાં ચારિત્ર સમારક ગ્રંથમાળા, અમદાવાદ

પત્તનસ્થપ્રાચ્યજ્ઞેનભાંડાગારીયગ્રંથસૂચી : સંપાં પં.
લાલચંદ્ર ભ. ગાંધી, પ્રકાં ગાયકવાડ ઓરિયન્ટલ સિરિઝ,
વડોદરા

પારણ ચૈત્યધરિપાટી : કર્તા : શ્રીલાલિતપ્રભસરિ, શ્રીહર્ષ
વિજયજી, શ્રીહીરાલાલ, શ્રીસાધુચંદ્ર, સં શ્રીકલ્યાણ-
વિજય, પ્રં હંસવિજય જ્ઞેન શ્રી લાયબ્રેરી, વડોદરા.

પાર્શ્વપરાકમચ્યાયોગ : કર્તા : પ્રહ્લાદન, પ્રકાં ગાયકવાડ
ઓરિયન્ટલ સિરિઝ, વડોદરા

પાર્શ્વનાથચરિત : કર્તા : શ્રીભાવદેવસરિ, પ્રકાં શ્રીયશોવિજય
જ્ઞેન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

પાર્શ્વ અષ્ટોત્તરનામસ્તવન : કર્તા : શ્રીધેમરાજ

પુરાણોમાં ગુજરાત : કર્તા : શ્રીઉમાશંકર જોશી, પ્રકાં
ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદ

પુરાતત્ત્વ : (ત્રેમાસિક-કાંઈલે) અમદાવાદ

પુરાતત્વ નિષ્ક્રમણવલી : લેખક : રાહુલ સાંકૃત્યાયન, પ્રકા. ઈડિયન પ્રેસ લી.; અદ્યાહ્યાદ

પુરાતનપ્રમથસંગ્રહ : સંપા. શ્રીજિનવિજય, પ્રકા. સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પૂર્વ ભારતની જૈન તીર્થભૂમિઓ : લે. મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજી, પ્રકા. યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા; ભાવનગર

પ્રગટ પ્રભાવી પાર્શ્વનાથ અથવા પાર્શ્વનાથના ચમત્કારો : લે. પ્રકા. મજિલાલ ન્યાયચંદ, અમદાવાદ

પ્રમથકોશ : સંપા. શ્રી જિનવિજય, પ્રકા. સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પ્રમથચિંતામણિ : કર્તા : શ્રીમેરુતુંજસુરિ, પ્રકા. સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પ્રભાવકચરિત : કર્તા : શ્રીપ્રભાચંદ્રસુરિ, પ્રકા. સિંધી જૈન ગ્રંથમાળા, મુંબઈ

પ્રભાવકચરિત : ભાષાંતર : પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

પ્રવાસગાઠઠ : કર્તા : તરુણ, પ્ર. વડવા જૈન મિત્રમંડળ, ભાવનગર

પ્રશસ્તિસંગ્રહ : પ્રકા. જૈન સાહિત્ય પ્રદર્શનસમિતિ; અમદાવાદ

પ્રાચીન જૈન લેખ સંગ્રહ : ભા. ૧-૨ સંપા. શ્રી જિનવિજય, પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

પ્રાચીન તીર્થ દર્શાવતી : લેખક : શ્રીચતુરવિજય, પ્રકા. જૈન સત્યપ્રકાશ-અંતર્ગત, અમદાવાદ

પ્રાચીન તીર્થમાળા સંગ્રહ : કર્તા : વિભિન્ન કવિઓ, સં. શ્રીવિજયધર્મસુરિ, પ્ર. શ્રીયશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

પ્રાચીન લેખ સંગ્રહ : સંગ્રા. શ્રી વિજયધર્મસુરિ, સંપા. મુનિ વિદ્યાવિજય, પ્ર. યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ : પ્રકા. પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથ-સમિતિ, ટીકમગઢ

ફરફ રિપોર્ટ ઓફ ધી ક્યુરેટર ઓફ એન્ડ્રાયન્ટ મોન્યુ-મેન્ટ્સ ઇન ઇન્ડિયા : ફાર ધી ઇયર ૧૮૮૧-૮૨ (સને ૧૮૮૨)

ફાર્મસ ગુજરાતી સભાના હસ્તાલિખિત પુસ્તક સંગ્રહની નામાવલી : પ્રકા. ફાર્મસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

ખરોડા-એન્યુઅલ રિપોર્ટ : શ્રીહીરાનંદ શાસ્ત્રી

બુદ્ધિપ્રકાશ : (માસિક) ગુજરાત, વિદ્યાસભા, અમદાવાદ

બુદ્ધિસાગર : કર્તા : મોતી સંગ્રામ, પ્રકા. શ્રી નવલદેવ કેશરીમજી શ્રવેતાંબર સંસ્થા, રતલામ

બુલેટીન ઓફ ધી રેકન કોલેજ રિસર્ચ કન્ટ્રીટ્યુટ : પૂના

બૃહત કંઠપત્ર : ભા. ૧-૬, સંપા. મુનિરાજ શ્રીયુજયવિજયજી પ્રકા. જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

બંગાલ દેશકી ગઝલ : ભારતીય વિદ્યા (ત્રૈમાસિક)—અંતર્ગત, મુંબઈ

બંગાલ બિહાર ઉડિસા પ્રાંતકે જૈન સ્મારક : લે. શ્રીશીતલપ્રસાદ, પ્રકા. મૂલચંદ કિસનદાસ કાપડિયા, સુરત

બ્રાહ્મણવાડા : લે. મુનિ શ્રીજયંતવિજયજી, પ્ર. યશોવિજય જૈન ગ્રંથમાળા, ભાવનગર

ભક્તામર સ્તોત્ર : પંચપ્રતિકમણ-અંતર્ગત

ભગવતીશ્વર : પ્રકા. આગમોદ્ય સમિતિ, અમદાવાદ

ભગવાન મહાવીર : લે. પં. શ્રી કલ્યાણવિજયજી, પ્રકા. શ્રીકલ્યાણવિજય શાસ્ત્રસંગ્રહ સમિતિ, જલોર

ભગવા પાર્શ્વનાથ ઉપત્તિ સ્તવન : જૈન સત્ય પ્રકાશ-અંતર્ગત, અમદાવાદ

ભારતકે પ્રાચીન જૈન તીર્થ : લેખક : ડૉ. જગદીશચંદ્ર જૈન, પ્રકા. જૈન કલ્ચરલ રિસર્ચ મોસાયટી, બનારસ

ભારતકે પ્રાચીન રાજવંશ : (ભા. ૧-૩) લે. વિશ્વેશ્વરનાથ રેહ, પ્રકા. હિંદી ગ્રંથરતન કાર્યાલય, મુંબઈ

ભારતીય ઇતિહાસકી રૂપરેખા : લે. શ્રીજયચંદ્ર વિદ્યાલંકાર

ભારતીય ચિત્રકલા : લે. શ્રીરાયકૃષ્ણદાસ, પ્રકા. નાગરી-પ્રચારિણી સભા, કાશી

ભારતીય મૂર્તિકલા : લે. શ્રીરાયકૃષ્ણદાસ, પ્રકા. નાગરી-પ્રચારિણી સભા, કાશી

ભારતીય લિપિમાળા : લેખક : મ. મ. પં. ગૌરીશંકર ઓઝાજી.

ભારતીય વિદ્યા : (ત્રૈમાસિક), ભારતીય વિદ્યાભવન, મુંબઈ
ભાવનગર-સમેતશિખર સ્પેશિયલ ટ્રેન સ્મરણકંઠ : પ્ર. વડવા જૈન મિત્ર મંડળ, ભાવનગર

ભોજકંઠ : જૈન સત્ય પ્રકાશ-અંતર્ગત, અમદાવાદ

મથુરા : એ ઇન્ટ્રીકટ મેમાયર : એફ. એસ. ગ્રોસે. (થર્ડ એડીશન સને ૧૮૮૩)

મદ્રાસ મૈસુર પ્રાંતકે પ્રાચીન જૈન સ્મારક : સંગ્રા. શ્રીશીતલપ્રસાદ, પ્રકા. મૂલચંદ કિસનદાસ કાપડિયા, સુરત

મધ્યપ્રાંત, મધ્ય ભારત વ રાજપૂતાનાકે પ્રાચીન જૈન સ્મારક : સંગ્રા. શીતલપ્રસાદજી, પ્રકા. મૂલચંદ કિસનદાસ કાપડિયા, સુરત,

- मध्यभारतकी जैन स्थापत्यकला : जैन सत्य प्रकाश-
अंतर्गत, अमदावाद
- महाक्षत्रय राज रत्नदामा : लेखक : विजयेन्द्रसूरि, प्रका०
यशोविजय जैन ग्रंथभाषा, भावनगर
- महालक्ष्मीलुं मंदिरः बुद्धिप्रकाश (भासिक)-अंतर्गत, अमदावाद
- महेवानगर स्तवन : कर्ता : श्रीमहिभासमुद्र (हस्तलिखित)
- भारवाडके सभसे प्राचीन लेख : जैन साहित्य संभवन
अंक-अंतर्गत, जेधपुर
- भारवाड राज्यका इतिहास : लेखक : श्रीजगदीशसिंह
गहलोत, जेधपुर
- भारी इच्छयात्रा : कर्ता : मुनि विद्याविजय, प्र० विजयधर्म-
सूरि ग्रंथभाषा, जेठनैन
- भारी भेवाडयात्रा : कर्ता : मुनि विद्याविजय, प्र० विजय-
धर्मसूरि ग्रंथभाषा, जेठनैन
- भारी सिधयात्रा : कर्ता : मुनि विद्याविजय, प्र० विजयधर्म-
सूरि ग्रंथभाषा, जेठनैन
- मुनिमुप्रतयस्त्रि-प्रशस्ति : कर्ता : श्रीमुनियंद्रसूरि, पत्तनस्थ-
प्राच्यभांडागारीग्रंथसूची-अंतर्गत, वडोदरा
- भेधइतसभर्यालेख : कर्ता : श्री भेधविजय उपा०, प्रका०
जैन आत्मानंद सभा, भावनगर
- भेडता चैत्यपरिपाटी : कर्ता : श्रीदयावर्धन गण्डि अने
श्रीधर्मज्ञीति (हस्तलिखित)
- भेड्राण्डा जिनस्तवन इलडां : जैन सत्य प्रकाश-अंतर्गत,
अमदावाद
- भेड्राण्डा तीर्थभंडन जिनेश्वर : जैन सत्य प्रकाश-अंतर्गत,
अमदावाद
- भेरी गौडवाड यात्रा : ले. श्रीविजययतीन्द्रसूरि, प्रका०
संधीवी देवचंदण, पुभराज, यूनिलास, आनंदराज, रामाण
जैन, भूति
- भेरी नेमाड यात्रा : कर्ता : श्रीविजययतीन्द्रसूरि, प्र० सुरविद्याण्ड,
भूति
- भेवाड राज्यका इतिहास : ले. पं. गौरीशंकर ओजाण्ड
- भेडन रिव्यु : (भासिक) : कलकत्ता
- भेडुपरान्य नाटक : कर्ता : यशपाल, प्रका० गायकवाड ओरि-
यंटल सिरीज, वडोदरा
- भंडानगरी अने तेना लेखो : जैन-अंतर्गत, भावनगर
- भंडाशिशान्चिंतामणि : संपा. मुनि यतुरविजयण्ड प्रका०
साराबाध मण्डिवाल नवाय
- मुंयध प्रांतके प्राचीन जैन स्मारक : (हिं०) कर्ता : ए०
शीतलप्रसाद, प्र० भांडिकमंद पानायंद जैरी, मुंयध
- भहारी यात्रा : कर्ता : प्र० जेठजीवाल सांक्रणचंद वेरा, वडनगर

- भहारी समेतशिअर यात्रा : ले. प्रका० भगनवाल कस्तुरचंद
शाह, वडवाण्ड
- यतीन्द्रविहारद्विगूदर्शन : (भा. १ थी ४) कर्ता : श्रीविजय
यतीन्द्रसूरि, प्र० सौधर्मगच्छीय संघ
- यशस्तिलक्ष्यंपू : कर्ता : श्रीसोमदेवसूरि; प्रका० निर्णयसागर
प्रेस, मुंयध
- यशोभद्रसूरिसस : जैन ऐतिहासिक सससंग्रह-अंतर्गत,
भावनगर
- युक्तिप्रयोध : कर्ता : श्रीभेधविजय उपाध्याय, प्रका०
श्रीनक्षत्रदास केशरीमडण्ड वेनागर संस्था, स्तनाम
- युगप्रधान श्रीजिनयंद्रसूरि : लेखक : श्रीअगरचंदण नाडटा,
प्रका० शंकरदान शुक्लराज नाडटा, कलकत्ता
- युगप्रधान श्रीजिनदत्तसूरि : ले. अग्रचंदण नाडटा, अंवर-
वाल नाडटा, प्रका० शंकरदान शुक्लराज नाडटा, कलकत्ता
- राखिणपुर यतुमुंयप्रसादस्तवन : कर्ता : पं. मेह कपि
राखिणपुरनी पंचतीर्थी-अंतर्गत, प्रका० यशोविजय जैन
ग्रंथभाषा, भावनगर
- राजगुह : लेखक : श्री अंवरवाल नाडटा, प्रका० जैन सभा, कलकत्ता
- राजनगरथी समेतशिअर याने डल्याण्ड लूमिओभां प्रवास
: ले. मोहनवाल दीपचंद योकरी, प्रका० भारतीय जैन
सेवासदन, मुंयध
- राजपूतानाडी शोधभोगा : लेखक : श्रीदेवीप्रसाद, प्रका०
नागरी प्रयागिणी सभा, अनारस.
- राजपूतानाके जैन चीर : लेखक : श्रीअयोध्याप्रसाद गायलीय,
प्रका० हिंटी विद्या मंदिर, देहली
- राजपूतानेका इतिहास : ले. पं. गौरीशंकर ओजाण्ड
- राजस्थान : (भा. १-२) लेखक : कर्नल टोड, प्रका० सस्तु
साहित्य वर्धक कार्यालय, अमदावाद
- रासभासा : भा. १-२ : लेखक : शर्मस साहेय, शर्मस
युजराती सभा, मुंयध
- रेवंतगिरिसस : कर्ता : श्रीविजयसेनसूरि : प्राचीन गूर्जर
काव्यसंग्रह-अंतर्गत : प्रका० गायकवाड ओरियंटल
सिरीज, वडोदरा
- लधुशांतिस्तव : कर्ता : श्रीमानदेवसूरि, पंचप्रतिकमण्ड-अंतर्गत
- वसंतविलासकाव्य : कर्ता : श्री आचर्यंद्रसूरि, प्रका०
गायकवाड ओरियंटल सिरीज, वडोदरा
- वसुदेवहिंटी : संपा० मुनिराज श्रीपुष्यविजयण्ड, प्रका०
जैन आत्मानंद सभा, भावनगर
- वस्तुपाल-तेजपालप्रशस्तिकाव्य : कर्ता : श्रीजयसिंहसूरि,
हम्भीरमहर्षनकाव्य-अंतर्गत : प्रका० गायकवाड ओरियंटल
सिरीज, वडोदरा

वस्तुपालनु' विद्यामंडल अन्ये भीष्म लेखो : लेखक :
 डॉ० भोगीलाल साहसरा, प्रका० आनंद प्रेस, भावनगर
 वास्तुसार : कर्ता : इकर डेरु, प्रका० लगवानदास जैन, जयपुर
 विचारश्रेष्ठि : कर्ता : श्रीभैरुतुंगसरि, जैन साहित्य-अंशोधक
 -अंतर्गत, पूना
 विजयप्रशस्तिमहाकाव्य : कर्ता : श्रीहेमविजय, प्रका०
 यशोविजय जैन ग्रंथमाला, भावनगर
 विजयानंदकृतयुद्धकाव्य : कर्ता : पं. हीराबाब हंसराज,
 जयनगर
 विजयपुर षड्विंशति : लेखक : श्रीकुण्डिसागरसरि, प्रका०
 अय्यात्मज्ञान प्रसारकमंडल, मुंबई
 विज्ञप्तित्रिवेणी : कर्ता : उषा० श्रीजयसागरश्रेष्ठि : प्रका०
 जैन आत्मानंद सभा, भावनगर
 विविधतीर्थकल्प : कर्ता : श्रीजिनप्रभसरि, सं० श्रीजिन-
 विजय, प्र० सिंधी जैन ग्रंथमाला, मुंबई
 विशेषावश्यकलाभ्य : कर्ता : श्रीजिनभद्रश्रेष्ठि क्षमाश्रमण
 प्रका० श्रीजिनभद्रश्रेष्ठि केशरीमल्ल श्रे. संस्था, रतनाम
 विशेषावश्यकमहालाभ्य : कर्ता : जिनभद्रश्रेष्ठि क्षमाश्रमण,
 प्रका० यशोविजय जैन ग्रंथमाला, भावनगर
 विधिभारती : (भासिक) धलाहापाद
 विहारचरित्र : कर्ता : मुनि जयंतविजय, प्र० यशोविजय
 जैन ग्रंथमाला, भावनगर
 वीरनिर्वाण संवत् और जैन कालगणना : लेखक : पं.
 श्रीकल्याणविजयश्रेष्ठ, प्रका० इत्याणुविजय शास्त्र संग्रह
 समिति, जलदर
 वीशा श्रीमालीज्ञातिना एक प्राचीन कुणानी वंशावली :
 लेखक : मुनिराज श्रीजयंतविजयश्रेष्ठ, श्रीविजयानंदसरि
 शताब्दी ग्रंथ-अंतर्गत; मुंबई
 वैशाली : ले. श्रीविजयेन्द्रसरि, प्र० यशोविजय जैन ग्रंथमाला,
 भावनगर
 वैष्णव धर्मना सक्षिप्त इतिहास : लेखक : दुर्गाशंकर शास्त्री,
 इर्गस गुजराती सभा, मुंबई
 वंदारुपुत्ति : कर्ता : श्रीदेवन्द्रसरि, प्रका० देवयंद लाजलाई
 पुस्तकालय इंड, सुरत
 शत्रुजयतीर्थद्वारप्रबंध : कर्ता : श्रीविवेकधीर, सं० श्रीजिन-
 विजय, प्र० श्री जैन आत्मानंद सभा, भावनगर
 शत्रुजय प्रकाश : (पूर्वाधी-उत्तराधी) : कर्ता : देवयंद
 दामश, प्र० जैन आदि, भावनगर
 शिशुपालवंशमहाकाव्य : कर्ता : माध, प्रका० निरुधि-
 सागर प्रेस, मुंबई

शंभेधर महातीर्थ : ले. मुनि श्रीजयंतविजयश्रेष्ठ, प्र०
 यशोविजय जैन ग्रंथमाला, भावनगर
 श्रीजिनप्रभसरि अन्ये सुलतान महुम्मद : लेखक : पं.
 लाक्यंद्र लगवान गांधी, प्रका० श्रीजिनहरिसागरसरि
 ज्ञानकांडर. दोहापट
 श्रीशैरीपुरश यात्रासंध आगराका सक्षिप्त चरित्र :
 सं० प्रका० रतनाल जैन, सरस्वती प्रेस, आगरा
 सडलतीर्थ स्तोत्र : पंचप्रतिक्रमण-अंतर्गत
 सडलतीर्थस्तोत्र : कर्ता : श्रीहेमयंद्रसरि, पंचप्रतिक्रमण-
 अंतर्गत
 सत्यपुरीयमंडनमहावीरकिसाह : कर्ता : श्रीधनपाल कवि,
 जैन साहित्य संशोधक-अंतर्गत, पूना
 समरसासु : कर्ता : श्रीअश्वमेधसरि, प्रका० जैन अतिहासिक
 गुणरं. काव्य संयय-अंतर्गत : प्रका० जैन आत्मानंद
 सभा, भावनगर
 समवायांगसूत्र : प्रका० आगमोद्य समिति, मुंबई
 सम्राट प्रियदर्शी : लेखक : प्रका० डॉ० त्रिलुवनदास लहे-
 र्यंद शाह, वडोदरा
 सिद्धपुर चैत्यपरिपाटी : कर्ता : श्रीकुशलवर्धनश्रेष्ठि (इस्ततिमित)
 सुपासनाहृदयचित्र : कर्ता : श्री लक्ष्मणश्रेष्ठि, संपा० पं.
 हरगोविंददास, प्रका० जैन विविध साहित्य ग्रंथमाला
 सुरसुंदरीकथा : कर्ता : श्रीधनेश्वरसरि, संपा० पं. हर-
 गोविंददास, प्रका० जैन विविध साहित्य ग्रंथमाला
 सुवास : (भासिक) वडोदरा
 सूत्रदृतांगश्रेष्ठि : प्रका० आगमोद्य समिति, मेसाण
 सुरत चैत्यपरिपाटी : सं. केशरीयंद जवेरी, प्र० मोती-
 यंद मगनभाई, सुरत
 सूर्यधर अन्ये सम्राट : ले० मुनि विद्याविजय, प्रका० यशो-
 विजय जैन ग्रंथमाला, भावनगर
 सूर्यपुरेना स्वर्णचुंग : ले० केशरीयंद जवेरी, प्र० मोती-
 यंद मगनभाई, सुरत
 सूर्यपुर रासमाला : कर्ता : लाधाशाह, विजयविजय. प्र०
 मोतीयंद मगनभाई, सुरत
 सेरिसातीर्थस्तवन : कर्ता : कवि लावण्यसमय, जैन-
 सत्य प्रकाश-अंतर्गत, अमदावाद
 सोपाराना प्राचीन अयोध्यानी शोध : सुवास (भासिक)
 -अंतर्गत
 सोमसौभाग्यकाव्य : कर्ता : श्रीप्रतिष्ठासोम, प्रका० जैन
 ज्ञानप्रसारकमंडल, मुंबई
 सोलुमकुल पट्टावली : पट्टावली समुच्चय-अंतर्गत, अमदावाद
 संधपुरेना शिलाक्षेप : विजयपुर षड्विंशति-अंतर्गत, मुंबई

संयुक्तप्रांतके प्राचीन जैन स्मारक : सं० शीतल-
प्रसादश, प्रका० डीरादास जैन, प्रयाग
स्टडीज धन इंजियन पेण्टींग : जैन. सी. मंडता. मुं०अर्ध
स्थानांगसूत्र-टीका : प्रका० आगमोदय समिति, सुरत
हमीरगढ : ले० मुनि जयंतविजयश, प्र० यशोविजय जैन
अथभाषा, भावनगर
हमीरगढमहर्षिन : कर्ता : श्रीजयसिंहसुरि, प्रका० गाय-
कवाड ओरियंटल सिरीज, वडाहरा
हस्तितानपुर : ले० अमरचंद, प्रका० जैन कल्यण रिसर्च
सोसायटी, बनारस

हस्तितानपुर : ले० विजयेन्द्रसुरि-समाधिभट्टि, शिवपुरी
हस्तितानपुर : प्रका० श्रीहस्तितानपुर जैन श्वेतांबर तीर्थ-
कमीटी, देहली
हीरविजयसरिरास : कर्ता : कवि ऋषभदास, आनंद काव्य
महोदधि-अंतर्गत, प्रका० देवचंद सावभाष पुस्तकालयकंड, सुरत
हीरसौदायकाव्य : कर्ता : श्रीसिंहविभवाश्रि, प्रका० निरुप-
सागर प्रेस, मुं०अर्ध
हुजेनसांगडा भारतभ्रमण : अनु० हाकरदास शर्मा,
सीतापुर, प्रका० इंजियन प्रेस लि०, प्रयाग.

शुद्धिपत्र

पृष्ठः पंक्तिः	अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठः पंक्तिः	अशुद्ध	शुद्ध
४ १२	सं. ११३५	सं. ११८५	८	करान्याने	कर्मानो
५ ३८	वनराजप्रमृत्यभूत ।	वनराजात् प्रमृत्यभूत ।	२१	तेमां कांछ	तेमां जे
॥ ॥	निन्दति ।	नन्दति ।	२४	श्रीधर्मशाणा	धर्मशाणा
८ १६	कुंभा राणान्ये न्यारे सादडीमां जैन मंदिर अनावराच्युं.	कुंभा राणाना सभयमां न्यारे सादडी-राणुक-पुरमां जैन मंदिर अंधायुं.	२४ २६	वाजियाये	वजियाये
११ १५	अज्ञादित	आज्ञादित	३०	काम भाटे	काम
॥ ३५	सं. १८८१	सं. १८१२	३१	आदशाहने मण्या	आदशाहने मणवा उपडी गया.
१२ ३	१०१/४	१०८	२५ १२	करान्याने	कर्मानो
॥ ४	१०१/२	१०९	२६ ११	तीर्थ वशे	तीर्थ विशे
॥ १०	१०१/४	१०९	१७	संखल राज	सिंहल राज
॥ ११	७१/२	७९	२८	'मुनिसुवतस्वामि अरित'मां	'मुनिसुवतस्वामिअरित'नी प्रशरितमां
१३ १८	सं. १८८५	सं. १८८५	२७ ८	जयशोभरसुरि	जयसिंहसुरि
॥ २०	सं. १८८३	सं. १८८३	१७	आ लभाये	आलेभाये
१५ ५	जयसिंह	जैयसिंह	२८ १६	देवालयोनो	देवालयेनो
॥ ६	हमीरमहमर्षिन	हमीरमहमर्षिन	३५	अंधामोध	अंधावमोध
॥ ८	जगन्धरसुरि	जगन्धरसुरि	३० २७	करानी	करी
१६ ३	वाजिया	वजिया	३१ ५	गणामां शेहनो अमृत्य	गणामां अभृत्य
॥ ६	॥	॥	३२ १७	प्रमाणे लेप छे,	प्रमाणे अशुद्ध लेप छे.
॥ १६	गणेशनी	कुभेर बक्षनी	३३ २५	ते शोधवानुं	ते क्यां हतो जे शोधवानुं
॥ २४	॥	॥	३६ १२	धर्षने मोटा	धर्षने जतां, मोटा
१८ १०	प्रासादनो	प्रासादनो	३७ २६	मंदिरनो ज्ञोर्द्धार करानी	मंदिर करानी
॥ ११	आडोटा	अडोटा	३८ २	करानी	करी
॥ १२	॥	॥	३९ २५	जीवतव्यं	जीवितव्यं
॥ १७	॥	॥	४० १८	पं. श्रीपूज्य कलशसरिजे	पं. श्रीपूज्य कलशश्रिजे
१९ १	आडोटा	अडोटा	३१	नाडालना	नाडालना
२२ २४	करानी	करी	४३	जेधये छे, जे	जेधये, जे
२३ १	ने तेमणे	वडुआये	४९ २०	दक्षिण	दक्षिण

પૃષ્ઠ: પંક્તિ:	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ: પંક્તિ:	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૫૧ ૨૪ (પૃષ્ઠ : ૪૭)		(પૃષ્ઠ : ૪૬)	૨૦૧ ૨૪ (૧૬૫૪)		(૧૬૪૫)
૫૨ ૭ સં. ૧૬૪૩		સં. ૧૬૪૮	૨૦૨ ૮	"	"
" ૧૧ હરણુસિંહને		હમીરસિંહને	" ૧૧	"	"
૫૩ ૬ શત્રુઞ્યગિરનો		શત્રુઞ્યગિરનો	" ૧૭	"	"
૫૪ ૧૫ સં. ૧૮૭૨ તો		સં. ૧૮૭૨માં તો	૨૦૩ ૧૫ બીજી		બીજી
૫૮ ૨૮ (વડસમા)ના એક		(વડસમા)ના સં. ૧૦૩૩ ના એક	૨૦૭ ૧૧ અહીં		અહીંના
૬૨ ૨૬ પ્રશક્તિઓ		પ્રશસ્તિઓ	" ૨૫ વાલી		વાલી
૭૧ ૨૧ સંડરેક		સંડરેક	" ૨૭ હસ્તકુંડીગચ્છ		હસ્તિકુંડીગચ્છ
" ૩૦ તારવી પડે છે.		તારવી છે.	૨૦૮ ૧૯ (૧૦૮૫)		(૧૦૫૩)
૮૯ ૧૬ સં. ૧૨૮૧		સં. ૧૪૮૧	૨૧૧ ૧૬ કરાવી		કરી
૯૧ ૧૭ તપાગત		તપામત	૨૧૪ ૧૫ ટુંકા		ટૂંકા
૯૨ " ' તીર્થભાળા '		' તીર્થભાળા 'માં	૨૧૫ ૮ ભુવનનો		ભુવનનો
૯૪ ૨૧ શ્રીજિનપ્રભસૂરિ		શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિ	" ૩૨ કમલદે		કમલદે
" ૨૪ ચંદ્રપ્રભસૂરિ		ચંદ્રસૂરિ	૨૧૯ ૩૪ દેવળ હતું.		દેવળ નથી.
" ૩૫		"	૨૨૨ ૩૧ બળપણના		બળપણના
૯૯ ૨૫ લલિતાસાગર		લલિતાસર	૨૨૫ ૧૪ આસનદેવે		આસનદેવે
" ૨૭		"	" ૧૫ નિર્વાહર્થે		નિર્વાહર્થે
૧૧૨ ૩૫ ગન્ધારમન્દિરે		ગન્ધારમન્દિરે	૨૨૭ ૨ તીર્થને		તીર્થનું
૧૧૪ ૬ હતી.		હતી.૨	૨૨૮ ૨૮ પછી...માસની		પછી આસો માસની
૧૧૭ ૧૦ સં. ૧૨૮૫		સં. ૧૧૮૫	૨૨૯ ૧૨ નાગડ		નાહડ
૧૨૨ ૪ વિદ્યામાન		વિદ્યામાન	૨૩૩ ૬ મંત્રી		એઠી
૧૨૫ ૮ યુદ્ધાઓ		યુદ્ધાઓ	૨૩૩ ૮	"	"
૧૨૬ ૧૨ શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ		શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ	૨૪૩ ૧૪ અક		એક
૧૨૭ ૧૪ મંદિર		મંદિરનો	૨૫૧ ૭ કોઈ કોઈ		કોઈ
૧૩૧ ૧૪ કામબળે		કાળબળે	૨૫૪ ૧૮ મહારાજાધિ૦		મહારાજાધિ૦
૧૩૬ ૨૧ પંચતીર્થ		પંચતીર્થ	૨૫૯ ૫ મૂતિઓ		મૂતિઓ
૧૫૯ ૧ સં. ૧૩૦૦		સં. ૧૩૨૦	" ૨૬ ભગવાનની ભગવાનની		ભગવાનની
" ૮ સં. ૧૩૫૦		સં. ૧૩૫૯	૨૭૧ ૧૫ રણાં એવી		રણાં હોય એવી
" ૨૫ વંશપરંપરામાં		વંશપરંપરામાં	૨૭૪ ૩ પશુવા		પેશવા
૧૬૦ ૨૫ કરણસિંહ		કર્મસિંહ	" ૨૯ ભગવાન		ભગવાનની
૧૭૭ ૬ સમૃદ્ધશાળી		સમૃદ્ધિશાળી	૨૭૫ ૨૨ ગામોનાં		ગામોમાં
" ૧૩ આપી છે		આપે છે.	૨૭૬ ૩૩ અરે		અને
" ૨૩ પ્રસિદ્ધ		પ્રસિદ્ધ	૨૭૮ ૬ 'વિવિધ તીર્થતીર્થકલ્પ'		'વિવિધતીર્થકલ્પ'
૧૮૮ ૧૯ જિણમવળ૦		જિણમવળ૦	૨૮૧ ૧૦ શ્રીદેવા		શ્રીદેવા
૧૮૯ ૧૮ યશોવીરેણ		યશોવીરેણ	" ૧૯ ઐતિહાસિક		ઐતિહાસિક
" ૨૪ સં. ૧૨૫૬		સં. ૧૨૬૫	૨૮૩ ૮ શ્રદ્ધાનો		શ્રદ્ધા
૧૯૬ ૮ દેવસૂરિએ અહીં		દેવસૂરિના ઉપદેશથી અહીં	૨૯૫ ૯ છર્ણુદ્ધાર		છર્ણુદ્ધાર
૨૦૦ ૧ આરમા		તેરમા	" ૨૨ આપેલી છે.		આપેલું છે.
			૩૦૧ ૨૧ મંદર		મંદિર

